

ZBORNÍK O

Ivanu milčetiću

HRVATSKI KNJIŽEVNI POVJESNIČARI

ZNANSTVENI ZBORNICI

Sv. 7.

IZDAVAČ:

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

SUIZDAVAČ:

Matica hrvatska Varaždin

GLAVNI UREDNIK:

prof. dr. sc. Tihomil Maštrović

UREDNIČKI ODBOR:

*mr. sc. Ernest Fišer, prof. dr. sc. Darko Gašparović,
prof. dr. sc. Nikica Kolumbić, prof. dr. sc. Stanislav Marijanović,
prof. dr. sc. Tihomil Maštrović, akademik Miroslav Šicel*

TAJNIK UREDNIŠTVA:

Marinko Šišak, prof.

SURADNIK:

Branko Ivanda, prof.

ZBORNİK O IVANU MILČETIĆU

*književnom povjesničaru,
filologu i etnologu*

*Zbornik radova sa znanstvenoga skupa
Varaždin – Malinska, 19. – 20. travnja 2001.
Varaždin, 16. studenoga 2001.*

Zagreb, 2002.

J. Milčević

Pretpostavljamo da će najvažnija obilježja Milčetićeve književnopovijesnog rada, znanstveno i stručno, uz ostale brojne i raznolike aspekte njegove bogate filološke, te etnografske i folklorističke djelatnosti, što ih je osvijetlio Znanstveni skup o Ivanu Milčetiću, održan u Varaždinu i Malinskoj na otoku Krku od 19. do 20. travnja, te 16. studenoga 2001. kao sedmi u nizu *Hrvatski književni povjesničari*, svoju znanstvenu i stručnu artikulaciju naći na stranicama ovoga zbornika. Time se nastavlja model obradivanja uglednih znanstvenika s područja književne historiografije, pa su tako u tom nizu dosad održani skupovi o Mihovilu Kombolu, Slavku Ježiću, Franji Fancevu, Tomi Matiću, Albertu Haleru i Branku Vodniku, poslije kojih su objavljeni zbornici s radovima prethodno izloženim na znanstvenim skupovima.

Organizatori znanstvenoga skupa o Ivanu Milčetiću bili su Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Filozofski fakultet iz Zadra Sveučilišta u Splitu, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Pedagoški fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera iz Osijeka, Matica hrvatska Varaždin, Povijesna udruga otoka Krka te Hrvatska filološka društva iz Zadra i Zagreba. Sudjelovalo je čak 40 referenata, od toga iz Zagreba 23, Osijeka 5, Rijeke 5, Zadra 3, Varaždina 2, te jedna sudionica iz Sankt Petersburga (Rusija) i jedna iz Gorizije (Italija). Održane su četiri sjednice skupa, dvije u Varaždinu a dvije u Malinskoj na otoku Krku, čime se i mjestima održavanja znanstvenoga skupa o Ivanu Milčetiću željelo naglasiti značaj dviju hrvatskih sredina za znanstvenikov život i rad. Povodom osamdesete obljetnice Milčetićeve smrti u Varaždinu je, u Gradskoj knjižnici i čitaonici Metela Ožegovića, organizirana izložba o njegovom životu i plodnom stvaralačkom radu, podignuta je i spomen-ploča na kući u kojoj je živio i radio, a izaslanstvo znanstvenoga skupa položilo je cvijeće na njegovo posljednje počivalište na varaždinskom groblju.

Kada je Organizacijski odbor znanstvenoga projekta *Hrvatski književni povjesničari* zaključio da će, poslije Branka Vodnika, naredni znanstveni skup biti posvećen Ivanu Milčetiću neki su, ne baš malobrojni suradnici, čemu tajiti, bili ponešto rezervirani, pa čak i skeptični. Na prvu vijest o toj odluci iskazala se uznemirujuća insuficijencija znanja o važnoj ličnosti hrvatske filologije i književne historiografije kod nekih njegovih nasljednika na istom znanstvenom polju rada. Uz svu paradigmatičnost zaborava, pa i prešućivanja mnogih uglednih hrvatskih književnih povjesničara s kraja XIX. i prve polovice XX. stoljeća, začudna je bila spoznaja o neobaviještenosti naših

suvremenih istraživača o vrijednom i nezaobilaznom znanstvenom prinosu Ivana Milčetića. Mnogo je razloga zašto je tomu tako. Milčetić nije napisao niti jednu sintezu hrvatske književne povijesti, a informacije o njegovu radu kod većine završavale su tek poznavanjem i, dakako, priznavanjem njegove *Hrvatske glagoljske bibliografije*, i tada se zastalo. Naredni razlog zabravu mogla bi biti i činjenica da je najveći dio Milčetićeve opusa ostao raspršen u brojnoj (počesto i nedostupnoj) periodici, a u tom smislu nije bez važnosti i podatak da nije djelovao u metropoli (uostalom zbog tog »banalnog« razloga nije primljen u redovito članstvo Akademije). Pridodamo li svemu i njegovu polemičku narav, pa i činjenicu da su se mnogi koristili rezultatima njegova rada, »zaboravivši« ga pri tom spomenuti, pomalo smo kompletirali neodgovarajuću suvremenu recepciju Ivana Milčetića.

Znanstveni skup o Ivanu Milčetiću, pa tako i *Zbornik* o njegovu stvaralaštvu napisanih radova, znači vraćanje ovoga znanstvenika, čije područje rada nije bila samo književna povijest već široki spektar humanističkih i društvenih znanosti, u svijest i znanje suvremenih znanstvenih istraživača. Štoviše, već tijekom prvih triju sjednica znanstvenoga skupa pokazala se potreba za još jednom – četvrtom sjednicom, stoga je ona naknadno i održana, kako bi se pokrile i one teme vezane uz Milčetićev rad koje su promakle referentima ranijih sjednica, pa je i po toj odluci znanstveni skup o Milčetiću jedinstven u nizu *Hrvatski književni povjesničari*. Bogatstvo i svježina Milčetićevih znanstvenih prosudbi bila je uistinu poticajna istraživačima koji o rezultatima svojih istraživanja izvješćuju na stranicama ovoga *Zbornika*, a koliko su u tom poslu uspješni svaki će zauzeti čitatelj, uostalom, sam moći provjeriti.

Tihomil Maštrović

Radovi sa znanstvenoga skupa

Stjepan Damjanović

Ivan Milčetić – istraživač hrvatskoga glagolizma

Izvorni znanstveni članak
UDK 811.163.42 (091)
811.163.42 (092)

U arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu (fascikl VIII – 135) među brojnim Milčetićevim rukopisima nalazi se i ceduljica na kojoj piše:

- »I. Bibliografija
  - a) Opis rukopisa, b) štampane knjige
(Kazalo imena i predmeta)
- II. Jezik
- III. Paleografija
- IV. Književno – povijesni pregled
- V. Zbornik hrv. crkvenih pjesama«

Ta nam ceduljica otkriva Milčetićeve planove u jednom trenutku (nažalost, nije zabilježen datum njezina nastanka). Očito je bio u naponu snage i priželjkivao napisati povijest hrvatske književnosti, a onda su ga pritisknule nimalo ugodne okolnosti pa je reducirao svoje želje i planove. Napisat će, odlučio je, bibliografiju hrvatskoglagoljskih rukopisa, a poslije i povijest glagoljičnoga dijela hrvatske književnosti. »Ta rodio sam se na Krku, gdje je ona (tj. glagoljica, S. D.) cvala od XI. pa do početka XIX. vijeka, a uopće je malo poznata«,¹ napisao je 1911. u predgovoru svojega najpoznatijega djela – *Hrvatske glagoljske bibliografije*. Tom je knjigom ostvario prvi dio onoga reduciranoga plana, ali drugi, zbog pogoršana zdravlja, nije uspio ostvariti. *Bibliografija* je u vrijeme kad je nastala bila najprimjetnije Milčetićevo djelo, i tako je ostalo do naših dana, ali valja reći da je on napisao još tekstova koji i danas mogu pomoći istražiteljima hrvatske glagoljaške baštine.

»Glagolizam je cvao na Krku, pa i u mojoj kući. Volio sam i u gimnaziji riječkoj ovo pismo i stari crkveni jezik; stoga me je i zavolio učitelj

---

¹ Ivan Milčetić, *Hrvatska glagolska bibliografija, I. dio, Opisi rukopisa, Starine XXXIII*, Zagreb 1911, str. VI–XIV, 1–505; navod sa str. VI.

Smičiklas, dok bijaše drugim učenicima, i Primorcima (!), ovaj predmet bete noire. To me je potaklo da napišem poveću raspravu u Galovićevoj »Smotri« o životu glagoljaša, najviše na Krku. To je većinom posao osnovan na prvim vrelima, iz naroda o narodu. A ostala je stvar neuvažena i neopažena. Časopis se mnogo i ne čitaše«, – piše Ivan Milčetić u svojoj autobiografiji – spominjući jedan od prvih svojih radova s ovoga područja, koji je objavljen 1887. pod naslovom »Glagoljaši, osobito krčki u prošlosti hrvatskoj« i koji je zapravo ponovio četvrt stoljeća kasnije pod naslovom »Otok Krk i glagoljska književnost«² – kada su iza njega bili već brojni radovi i iskustvo s *Bibliografijom*.

Znao je tada zgusnuti mnoge svoje spoznaje u nekoliko rečenica koje su uvelike unaprijedile znanja tadašnjih hrvatskih kulturnih krugova o glagoljaštvu, a unekoliko su odudarala od onoga što se tada pisalo i mislilo o glagoljašima, o njihovu gospodarskom stanju i naobrazbi. Zašto je upravo otok Krk prednjačio u glagoljskoj pismenosti? Milčetić odgovara: »Razlozi su jasni kano sunce, zašto je bilo tako. Krk je nalik na neke otoke, koji zauzimahu važno mjesto u kulturi stare Grčke. No ondje se pomalja krasna poezija, a na našem Krku čista proza, pretežno crkvena.«³ To je, naravno, usporedba, a ne objašnjenje, to je želja da se zavičaj istakne, i to Milčetić nije učinio samo na ovom mjestu.⁴ Bio je ponosan na žilavost svojih zemljaka i na njihovo neumorno nastojanje oko prosvjete, ali ljubav za rodni otok nije mu zamutila pogled pa je isticao i ono što za zemljake nije bilo povoljno.

Odnos mnogih s otoka prema baštini nipošto nije bio primjeren njezinoj vrijednosti. Tužio se Milčetić što žene zamataju kudjelju u pergamene, »a muškarci ih upotrebljavaju za krpanje postola.«⁵ U njegovo je vrijeme posve prevladavalo uvjerenje da su popovi glagoljaši bili neuki i siromašni, ali da ih ne trebamo posve zaboraviti jer su bili odani hrvatskomu puku. To pojednostavljeno mišljenje imalo je tada, a kadšto ima i danas, svoju drugu polovicu koja o popovima latinašima također govori s nevjerojatnom lakoćom samo s promijenjenim odrednicama (»učeni ali protunarodni«). Što se više upoznao s kulturnim radom krčkih i drugih glagoljaša, Milčetić je osjećao da s takvim tvrdnjama nešto nije u redu.

² Tekst je pod spomenutim naslovom izišao u *Vjesniku* Staroslavenske akademije u Krku, br. 2, 1913, str. 19–28.

³ *Otok Krk i glagoljska književnost*, str. 20.

⁴ U istoj raspravi kaže: »Kada bude dokumentarno izložena povijest hrvatskog glagolizma, pokazat će se, da u prošlosti prosvjete hrvatske pripada otoku Krku jedno od prvih mjesta. Neće se tu otkriti sjajne misli, ali će se naći živoga nastojanja oko prosvjete, neobične narodne žilavosti, koja nas zadivljuje.« (*Otok Krk i glagoljska književnost*, str. 27).

⁵ Milčetić piše: »Po otoku Krku zamotavahu žene kudjelju u pergamene, a muškarci ih upotrebljavahu za krpanje postola. Nikada neću zaboraviti nekog fratra u Glavotoku, koji mi reče tamo negdje oko 1880. godine: 'Bilo je u nas pergamena i razderanih knjiga na samostanskom tavanu, nego sam ja dao sve ovakve nepotrebne stvari baciti na žal ...'« (*Otok Krk i glagoljska književnost*, str. 27–28).

Doduše, i on se uvjerio da je među njima bilo puno onih »čednoga znanja«, ali nije bilo posvuda tako, napose nije bilo tako u većim mjestima gdje je na okupu bilo puno glagoljaša, koji k tomu nisu prepisivali samo liturgijske knjige nego i drukčije štivo.⁶ Pretjerano bi bilo reći da je samo Milčetić to uočio i razumio jer su i drugi, pritisnuti količinom, pisarskim/tiskarskim i književnim kvalitetama glagoljičnih tekstova, uvidjeli da stereotipi nisu građeni na solidnim temeljima.

Jagić je neprekidno isticao da će se sav nepristrani znanstveni svijet diviti kada izdamo važnije glagoljicom pisane tekstove, a i drugi (Črnčić, Premuda, Strohal, Vajs) su bili svjesni mnogih vrednota glagoljaške proizvodnje. Manje su bili svjesni, svi osim mladoga Jagića, estetskih dostignuća u tim tekstovima. Toga nije bio svjestan ni Milčetić, bar ne u jačoj mjeri. Stoga u njegovim tekstovima stalno nalazimo poštovanje za »onu besprimjernu marljivost i ustrpljivost u prepisivanju« i za kulturnopovijesno značenje glagoljaškog rada: otprve mu je bila jasna važnost Bašćanske ploče (»to je doista čast i dika otoka Krka«) ili Petrisova zbornika iz 1468. (»vrijedno bi bilo da se našampa čitav ovaj zbornik«), ali ni u spomenutim, ni u drugim tekstovima nije znao ni pokušavao otkriti umjetnost riječi. Karakteristično je u tom pogledu njegovo višekratno inzistiranje na tomu da se »na Krku mnogo pisalo, ali malo pjevalo«, a ono što je do nas došlo samo su »stihovi bez poezije«.⁷

Milčetić je radio u vrijeme kada je neistraženost glagoljaške baštine bila velika, kada je u prvom planu bilo: objaviti, upozoriti, tekstološki i jezično obraditi. I on se predavao takvim poslovima. Već prvi njegov ozbiljniji pokušaj nosi karakterističan naslov – »Glagoljski natpis iz Beloga na otoku Cresu«.⁸ U njemu proučava tekst iz 16. stoljeća prema kojemu su »kaštaldi i guvernadori« bratovštine Svetih Fabijana i Sebastijana dobili neku »oblast« od pape Julija, na koji je Milčetića upozorio rodoljubivi župnik u Belom Mihovil Mužina. Tu su svi elementi koji potiču na rad; rodoljublje ne smije dopustiti da propadne ijedan kamen jer ih je i previše propalo, a svi su za našu kulturnu povijest važni: nemaru drugih treba suprotstaviti vlastiti entuzijizam. Sve su to spomenici našega jezika pa Milčetić proučava »zanimljivu čakavštinu« natpisa na kamenu jer je ta čakavština, kaže Milčetić, puna elemenata »koji se inače pripisuju kajkavštini«. Tada (1883.) on još nije spreman za opširniju analizu koja bi uključila razvrstavanje i utvrđivanje što pripada kojem sustavu, ali problem je uočio

⁶ Milčetić upozorava: »Nijesu eto naši glagoljaši prepisivali, prevodili, čitali i učili samo liturgične knjige. Bijahu to, istina, pretežno čedni ljudi sa malo znanja, u većim mjestima, gdje bijaše na okupu velik broj glagoljaša, kako je doista bilo po većim krčkim varošicama, osobito u Vrbniku, mogaše pop glagoljaš sa samim poznavanjem glagoljice steći prilično znanje.« (*Otok Krk i glagoljska književnost*, str. 23).

⁷ *Otok Krk i glagoljska književnost*, str. 25.

⁸ Ivan Milčetić, »Glagoljski natpis iz Beloga na otoku Cresu«, *Viestnik hrvatskoga arkeološkoga društva* 5, 1883, str. 77–80.

i kasnije će mu se u svojim dijalektološkim raspravama vraćati. Usmjerenost onodobnih istraživanja hrvatske glagolitike vidi se i iz Milčetićevih naslova iz zadnja dva desetljeća 19. stoljeća: »Ein Beitrag zur kroatisch – glagolitischen Bibliographie«,⁹ »Ein glagolitisch – kroatisches Gedicht«,¹⁰ »Über den kroatischen und böhmischen Lucidarius«. ¹¹

Sve su objavljene u Jagićevu Archivu, nisu opsežne i većinu prostora zauzima tekst koji se prvi put priopćuje javnosti. U prvoj dokazuje da pop Ivan Brozović nije napisao, nego samo prepisao *Knige Discipula* iz 1600., a na kraju donosi tri crkvene pjesme koje »die literaturgeschichtlich nicht unwichtig sind«. U drugoj donosi *Ištoriju od dvih žen ugljanskih* koju je 1883. našao u Svetom Jakovu na otoku Cresu. Pripovijeda čitateljima kako je do te pjesme došao, ali se ne upušta ni u kakvu analizu mada je pjesma provokativna s više gledišta.¹² Treća rasprava govori o osobito važnoj temi – hrvatskom *Lucidaru* i njegovim mogućim izvorima i predlošcima. Poznato je da se u Europi početkom 12. stoljeća javljaju spisi enciklopedijskoga karaktera pod nazivom *Elucidarium*, *Elucidarius*, *Lucidarius* i da je prvi bio tekst na latinskom jeziku Honorija Augustodunensisa. Krajem 12. stoljeća nastala je kompilacija na njemačkom koja je sadržavala ukupno srednjovjekovno znanje. Stekla je veliku popularnost, prepisivana je i prevođena.

U Strasbourgu je 1894. otisnuta knjiga K. Schorbarcha *Studien über das deutsche Volksbuch Lucidarius* koju je Milčetić poznao i našao u njoj češki prijevod koji ga je jako podsjetio na hrvatskoglagoljske inačice. Kada je 1895. išao na češko-slavensku etnografsku izložbu, htio je usporediti češki i hrvatski *Lucidar*. Utvrdio je da je hrvatski tekst¹³ nastao iz češkoga (na to su ukazivali brojni bohemizmi u hrvatskom prijevodu), ali zanimalo ga je kada je i gdje naš prijevod nastao. U spomenutoj raspravi iz 1897. u Archivu iznio je pretpostavku da su ga u Hrvatsku donijeli oni hrvatski benediktinci koji su na poziv Karla IV. boravili u Pragu i vraćali se kući. Pretpostavio je da se to dogodilo u 15. stoljeću, mada mu je tada bio poznat samo tekst iz 16. stoljeća, onaj iz *Žgombićeva zbornika*. Tekst iz *Petrisova zbornika* (1468) potvrdio je njegovu procjenu.

Zanimljiva je i njegova jezična analiza u *Starinama* 30 (1904), posebice ovaj zaključak: »Ova kratka analiza jezika utvrđuje u nama uvjerenje da je bio prevodilac našega lucidara rodom iz sjevernih čakavskih krajeva, gdje vlada ekavski govor i gdje nije daleko kajkavsko narječje.«¹⁴ Ta je tvrdnja

⁹ *Archiv für slavische Philologie* 8, 1885, str. 247–256.

¹⁰ *AslPh* 10, 1887, str. 484–495.

¹¹ *AslPh* 1897, str. 556–563.

¹² Pjeva se o ženi koja nepažnjom usmrti svoje novorođenče pa ukrade i pokušava prisvojiti tuđe. Modificirana je biblijska tema, utjecaj usmene hrvatske poezije očit, a jezični su slojevi različiti i govore o dugoj uporabi.

¹³ Sačuvana su dva teksta u hrvatskoglagoljskim zbornicima (*Petrisov* iz 1468., *Žgombićev* iz prve polovice 16. stoljeća). Tekst je izdao upravo I. Milčetić u *Starinama* JAZU 30, Zagreb 1904, str. 257–334. s popratnom raspravom.

¹⁴ Isto, str. 273.

zanimljiva jer pokazuje prevladavajuću usmjerenost onodobnih jezičnih istraživanja, tj. njihovu zaokupljenost pitanjem *odakle je što*, ali je Milčetićeva tvrdnja zanimljiva i zbog krivoga uvjerenja, koje se održalo do druge polovice 20. stoljeća, da kajkavska jezična osobitost u glagoljičnom tekstu znači da je tekst nastao u blizini kajkavskoga područja.¹⁵

Prije *Hrvatske glagoljske bibliografije* pojavili su se još neki opsežniji Milčetićeви radovi o našoj glagoljaškoj tradiciji. U *Starinama* je 1890. počeo objavljivati svoje »Priloge za literaturu hrvatskih glagoljskih spomenika«, a počeo je opisom *Ivančičeva zbornika*, rukopisnoga kodeksa s razmeđa 14. i 15. stoljeća te opisom izdanja senjske tiskare (*Sповід опсена – 1496., Mirakuli slavne deve Marie – 1508*).¹⁶ Utvrdio je da je i u *Ivančičevu zborniku* »obrađen isti prijedmet«, ali se zainteresirao za podrijetlo tiskane senjske knjižice. Najbolja poznavateljica srednjovjekovnih hrvatskih mirakula Ivanka Petrović napisala da je Milčetićev izvještaj »ipak najopširniji napis o ovim tekstovima uopće. Kasniji autori, koji se usput dotaknu čudesa u Izb (*Ivančičevu zborniku*, S. D.), pozivaju se uvijek na Milčetića, pri čemu ponavljaju i neke njegove sitne greške jer nisu imali u rukama rukopis.«¹⁷

Važno je naglasiti da ovo nije izoliran slučaj i da Milčetić često stoji na početku mnogih proučavanja pa pravednost nalaže da to uzmemo u obzir pri procjeni njegovih zasluga. On bi obično ukratko opisao sadržaj, rekao nešto o jeziku i paleografskim osobinama, katkad bi pokušao odrediti starost teksta i mjesto njegova nastanka te uspostaviti vezu među srodnim tekstovima. Zadaća je bila zahtjevna i ne bi trebalo očekivati veliku opširnost i preciznost jer je istraženost hrvatskoglagojskih tekstova tada bila slaba. Milčetićeви zahvati krupni su koraci naprijed: on je i *Ivančičev zbornik* opširno opisao, ne samo u ovoj raspravi, nego i u *Bibliografiji*. Uostalom, on je taj kodeks i imenovao po Stjepanu Ivančiću, franjevcu na Glavotoku, koji ga je u tamošnjem samostanu našao i javnost o njemu obavijestio.

Uz *Čudesa* taj zbornik nudi i druge tekstove (rasprava o sedam smrtnih grijeha, dvije apokrifne poslanice o Svetom Jeronimu, mnoge molitve i »kontemplacioni« itd.) a njegov 181 list pisale su »svakako dvije a možda i tri ruke, kako to pokazuje razlika u pismu, tinti i pergameni.«¹⁸ Milčetić se nije bojao izreći svoje procjene starosti nekog nedatiranoga teksta: za *Ivančičev zbornik* ustvrdio je da je najvećim dijelom iz 15. stoljeća, a za samo

¹⁵ Od Milčetića do prezaslužnoga Vjekoslava Štefanića autori ponavljaju tu tvrdnju i ne primjećuju da time zapravo tvrde da je najveći broj glagoljičnih tekstova nastao u blizini kajkavskih prostora. Nije se vodilo računa o tome da je postojala svjesna namjera da se miješaju elementi iz različitih sustava i da su neki stari pisci u tome vidjeli put prema zajedničkom književnom jeziku.

¹⁶ *Starine JAZU XXIII*, Zagreb 1890, str. 39–153.

¹⁷ Ivanka Petrović, »Bogorodičina čudesa u Ivančičevu zborniku, hrvatskoglagojskom spomeniku 14/15. st.«, *Radovi Staroslavenskog instituta* 7, Zagreb 1972, str. 123–210; navod sa str. 137.

¹⁸ Isto, str. 142.

zadnjih 9 listova da su iz godine 1395. (taj je dio pisala posebna ruka i on je datiran). Vjekoslav Štefanić, vrlo upućen u paleografske i kodikološke probleme, nakon podrobne analize utvrdio je da poslanice o Svetom Jeronimu nisu mogle nastati prije početka ni poslije sredine 15. stoljeća. Zanimljiva je i usporedba naziva koje za pismo ovog zbornika koriste Ivan Milčetić 1890. i Vjekoslav Štefanić 1964. Milčetić to pismo zove »uncijalnom kurzivom« a Štefanić »poluustavom«. ¹⁹ Oba naziva upozoravaju na prijelazni karakter toga pisma od »pravilnih« oblika, tj. od onih uglatih prema slobodnijem »tekućem« pismu.

Milčetićeva je jezična analiza *Ivančićeva zbornika* otvorila problem koji do danas nije riješen, a nema ni suglasnosti kako ga rješavati. Naime, glagoljčni srednjovjekovni zbornici raznoliki su po sadržaju, pismu i jeziku. U njima se mjestimice zrcale jezični slojevi iz različitih vremena i različitih područja. Milčetić je zbornik analizirao kao cjelinu pa mu je Štefanić to zamjerio jer da »nismo dobili posebne jezične slike svakog sastavnog dijela kodeksa«. ²⁰ I Anica Nazor misli da je »svaki prilog u zborniku s jezičnog gledišta problem za sebe, koji onda treba pojedinačno i rješavati«. ²¹ Takav istraživački postupak nazvao je Eduard Hercigonja »metodom parcelacije« i založio se da mu se namjena ograniči na jezična istraživanja tekstova koji su nastali prema istom predlošku »sa svrhom da se istraže odnosi komponentata koje strukturiraju jezik, interferiraju, da se ocijeni tehnika prevođenja, kretanja leksičkog fonda, olakša datiranje i lokalizacija nekog teksta«. ²²

Za utvrđivanje elemenata živog narodnog jezika koji su zajednički svim dijelovima zbornika Hercigonja predlaže sintetičku ili izravnu metodu, tj. onu koja jezik zbornika razmatra kao cjelinu. Milčetić, naravno, nije bio svjestan svih implikacija svoga stava, ali ga je sintetičkoj metodi odvela već spominjana usmjerenost onodobnoga našega jezikoslovlja na utvrđivanje *odakle je što*.

Zajedno s *Ivančićevim zbornikom* uvezana je i senjska inkunabula *Spovid općena* (1496.), koju je Milčetić također opisao. Nema potrebe zadržavati se na pojedinostima toga opisa, ali se čini zanimljivim pratiti sudbinu jednoga tom prilikom iskazanoga njegova suda. Govoreći o kvaliteti prijevoda u spomenutoj inkunabuli Milčetić je Blažiolovićev prijevod Carcanova djela ovako opisao: »Blažiolović je svakako prevodio ropski, te je često nerazumljiv. Njegovo je djelce puno talijanskih riječi.« ²³ Nije smatrao potrebnim da svoje tvrdnje dokazuje. Uopćenost je posljedica potrebe da

¹⁹ Vjekoslav Štefanić, – »Glagoljski Transit svetoga Jeronima u starijem prijevodu«, *Radovi Staroslavenskog instituta* 5, Zagreb 1964, str. 99–161.

²⁰ Isto, str. 109.

²¹ Anica Nazor, »Jezični kriteriji pri određivanju donje granice crkvenoslavenskog jezika u hrvatskoglagoljskim tekstovima«, *Slovo* 13, Zagreb 1969, str. 69.

²² Eduard Hercigonja, »Metodološke pretpostavke jezikoslovne analize hrvatskoglagoljskih zbornika 14–16. stoljeća«, u knjizi *Nad iskonom hrvatske knjige*, Zagreb 1983, str. 297–301.

²³ *Starine JAZU XXIII*, Zagreb 1890, str. 81.

se dotakneš mnogih problema i da niti jednom stoga ne posvetiš dostatnu pažnju. Takvi se stavovi onda prenose desetljećima, a mogu biti i nekorektno iskorišteni. Arturo Cronia, koji je i inače potrošio puno snage da dokaže neukost glagoljaškog svećenstva, iskoristio je spomenuti Milčetićeve sud kao dokaz za svoje uvjerenje da je traženje literarnosti u glagoljaškim tekstovima uzaludan posao. Kasnije se pokazalo da je riječ o pristojnom prijevodu koji »tek u jednom aspektu, moguće ne zadovoljava: riječ je o prevođenju talijanskih termina za vrste sagrešenja.«²⁴

Novi Milčetićeve »prilog za literaturu hrvatskih glagolskih spomenika« objavljen je u 25. knjizi *Starina* pod naslovom »Zakon brašćine svetoga duha u Baški.«²⁵ Mada je taj tekst po opsegu sličan onima što ih je objavljivao u Jagićevu Archivu, dakle razmjerno kratak, razlikuje se od njih po tome što sve više prostora zauzima Milčetićeve komentar. Prve rečenice kao da najavljuju budućeg pisca *Bibliografije*:

»Nedavno mi predade moj bivši učenik Bašćanin V. Premuda, sada bogoslovac u slovenskoj Gorici, glagolski rukopis, potječući iz Drage Bašćanske na otoku Krku. Rukopis ima 5 sašitih listova od kože, visokih 29 cm, a širokih 20 cm. Tekst je napisan u dva stupca. Pisac nije škrtario pergamenom, jer je ostavio gotovo trećinu prazna prostora, osobito ozdo i na desnoj strani te visina pojedinog spisanog stupca iznosi oko 19 a širina oko 6 cm. Rukopis je sačuvan vrlo dobro. Pismo je stojeće, uglato, a vrlo lijepo i čitljivo. Kada i ne bi bilo drugih dokaza, već karakter pisma pokazuje da je naš rukopis postao negdje u XV. vijeku. Kratica ima razmjerno malo. Tekst je razdijeljen na 22 glave, a naslovi su pojedinih glava pisani crvenilom. Svaka se glava počinje velikim inicijalom, svakojako iskićenim. Inicijali se ističu svojom veličinom (neki obrubljuju polovicu stranice stupca, a jedan tri stranice stupca) i živahnošću boja: pored crnila javlja se žuta, no preteže crvena boja.«²⁶

Nakon toga slijede podrobna sadržajna i jezična analiza, te sam tekst u ćirilskoj transliteraciji. U još jednom pogledu bit će ta rasprava mali uvod u *Bibliografiju*: Milčetić izvanrednu pažnju poklanja bilješkama koje su naknadno unošene u tekst, a po načinu kako ih komentira, vidi se da je vrlo dobro razumio kakve sve koristi može imati od toga budući istraživač. Sve ove i neke druge rasprave²⁷ posvećene su neliturgijskim tekstovima.

²⁴ Eduard Hercigonja, »Iz radova na istraživanju stiletike i sintakse glagoljaške neliturgijske proze 15. stoljeća«, u knjizi *Nad iskonom hrvatske knjige*, Zagreb 1983, str. 395–439; navod sa str. 397. Objektivni sud i pregledan opis Blažiolovićeve posla naći ćemo u izdanju *Spovid općena, latinička transkripcija glagoljskog teksta*, priredila Anica Nazor, Senj 1979, str. III–XXX + 1–99. Knjiga je drugi dio izdanja, a prvi donosi pretpisak Blažiolovićeve prijevoda. Izdanje je Senjskoga muzejskoga društva iz 1978. a uredili su ga dr. Anica Nazor i dr. Branko Fučić.

²⁵ *Starine JAZU* 25, Zagreb 1892, str. 138–151.

²⁶ Isto, str. 138.

²⁷ Vidi npr. Ivan Milčetić, »Tri glagoljske listine iz Istre iz XV. vijeka«, *Viestnik hrvatskog arheološkog društva*, Zagreb 1905, str. 30–33.

Možda u tome leži razlog što liturgijski tekstovi u *Bibliografiji* nisu uvijek odgovarajuće opisani, što je primijetio i prigovorio Josip Vajs u 35. knjizi Jagićeva *Archiva* (1911).

Svojevrsnim izravnim uvodom u pisanje *Bibliografije* možemo smatrati Milčetićevu raspravu »Prethodni izvještaj o izučavanju hrvatske glagoljske književnosti«,²⁸ u kojoj izvještava o rezultatima svoga rada u Ljubljani, Pragu, Beču, Italiji, Istri, Dalmaciji i na Krku. Naime, još u srpnju 1907. zamolio je »visoku kraljevsku hrvatsku, slavonsku i dalmatinsku vladu« da mu dodijeli jednogodišnji dopust jer je, o svom trošku, želio posjetiti sve zemlje i gradove gdje ima glagoljičnih rukopisa i knjiga. Namjera mu je bila napisati bibliografiju i povijest hrvatske glagoljske književnosti. Dopust je dobio za školsku godinu 1907/8., ali pod uvjetom da sam plaća zamjenika u školi. Akademija priskače upomoć te plaća zamjenika, a onda mu vlada dopušta i školsku god. 1908/9., bez ikakvih uvjeta, a onda i sve do kraja siječnja 1912.

Oduševljen je glagoljistikom u Ljubljani: ističe uzornost Študijske biblioteke, izražava svoje divljenje prema Zoisu, barunu koji je čitao i latinicu, i ćirilicu, i glagoljicu. Dopisivao se s mnogim uglednicima, pa je tako od M. Sovića iz Osora kupio rukopisnu slavensku gramatiku izrađenu prema gramatici Meletija Smotrickoga, o čemu će kasnije Milčetić posebno pisati.²⁹ U Pragu, tražeći glagoljicu, češće nailazi na ćirilicu, ali tako nije u Beču, gdje je, pored ostaloga, pregledao i Miklošičevu zbirku. U Italiji, čini se, nije imao puno sreće, mada je posjetio Akvileju, Udine, Mletke te bio na otočiću San Lazaro; tamo se, međutim, mogao diviti armenskim rukopisima, ali nije našao ništa slavenskoga. Iznimka je, dakako, Rim.

Ne samo što glagolitike ima, nego je o nekim tekstovima već i pisano. »S osobitim veseljem i izvjedljivošću« pošao je u Istru. I nije se prevario. Puno toga je našao, pa opisujući npr. Beram, ovako se raznježio: »Pošao sam i u ubavi, ali maleni Beram na zelenom brežuljku, s nekim pobožnim osjećajem zahvalnosti prema beramskim glagoljašima, koji nam ostaviše nekoliko sjajnih kodeksa.«³⁰ Uočava grafite na Barbanu, raduje se svakomu nalazu i žali i upozorava kako »treba imati na umu i to, da je prosvjetljeno rodoljublje nekih modernih Talijana uništilo mnogo glagoljskih natpisa, knjiga i rukopisa.«³¹

U Dalmaciji je iznenađen brojem ćiriličnih rukopisa, činjenicom da se splitski ordinarijat s poljičkim popovima dopisuje bosanicom, tj. poljičicom

²⁸ *Ljetopis JAZU* sv. 23, Zagreb 1908, str. 168–200; usporedi i *Našu slogu* 1908. br. 46–50 (»Amo tamo po Istri«). Tekst iz *Ljetopisa JAZU* otisnut je 1909. i kao posebni otisak.

²⁹ Ivan Milčetić, »Matije Sovića predgovor 'Slavenskoj gramatici'«, *Starine JAZU* 35, Zagreb 1916, str. 396–425; Milčetić sažeto i informativno prepričava Sovićeve poglede na književni jezik te pokušava objasniti genezu tog mišljenja.

³⁰ *Ljetopis JAZU* sv. 23, Zagreb 1908, str. 15.

³¹ Isto, str. 16.

koju oni ponekad zovu i – glagoljicom! A u opisu Krka došli su opet do izražaja osjećaji prema rodnomu kraju, ali i uvjerenje koje je uostalom izrekao i Jagić – da je taj otok *vagina rerum glagoliticarum*. U toj glagoljskoj kolijevci nužno je bio i interes za tradiciju glagoljanja veći.³² »Ipak, najbolja je glagolitika u – Zagrebu«, utvrđuje Milčetić. Njegov *Prethodni izvještaj* upozorava nas na još jednu činjenicu koja nije ostala bez utjecaja na kvalitetu njegove *Bibliografije*: Milčetić, naime, u mnogima za istraživanje važnim mjestima ostaje koliko mu novac i prilike dopuštaju, a ne onoliko koliko traži posao koji želi obaviti.

Godine 1911. pojavila se *Hrvatska glagolska bibliografija*,³³ i to njezin prvi dio, u kojem su opisani rukopisi. Milčetić je namjeravao ubrzo objaviti i opis tiskanih knjiga, ali nije dospio. Kada se procjenjuje njegov središnji rad, valja imati na umu da do njegove pojave nije bilo sličnog djela na koji bi se istraživači mogli osloniti. Postojala je Kukuljevićeva bibliografija, ali nju su skoro svi, a napose zahtjevniji istraživači (npr. Jagić) držali površnim radom. Tomu moramo dodati da je Milčetić skoro sve opisane rukopise imao u rukama. Znao je da su mnogi opisi mršavi, a to opravdava u predgovoru time što je u malo vremena morao puno toga završiti. Rad je podijeljen u 13 glava, po tematici, a unutar pojedine glave po mjestima nalaska. Podjela mu je činila velike poteškoće jer su mnogi glagoljaški kodeksi raznoliki po sadržaju.³⁴

Odlučio je uz naslove (natpise) ili manje odlomke kojima počinje djelo (ili poglavlje) donijeti još pokoju rečenicu kao ilustraciju jezika i pravopisa. Sve to donio je u ćirilčnoj transliteraciji, jer je već stvorena takva navika, a bio je uvjeren i da nijedno drugo pismo nije tako pogodno za prenošenje glagoljičkih tekstova kao ćirilica: ako uzmemo latinicu, koju je inače držao pismom bez premca čak i u estetskom pogledu, moramo izmišljati znakove ili posuđivati iz ćirilice da bismo korektno prenijeli tekst. Bibliografska obrada, naravno, iziskuje sažetost, ali je i sam smatrao da su mu opisi paleografskih osobina prekratki. Vjerovao je da će kasnije napisati i povijest hrvatske glagoljice te da će tamo paleografski opisi tekstova koji su se našli u *Bibliografiji* biti potpuniji i precizniji. Ipak valja reći da je Milčetić dao niz ocjena kaligrafske vještine pojedinih pisara i da je prilično strog u ocjenama kakvoće pisanja teksta, a napose inicijala. Kao i u nekim svojim ranijim radovima posebnu je pažnju posvećivao naknadnim bilješcima, od kojih su mnoge uistinu vrlo zanimljive, napose one koje se nalaze na brevi-

³² Milčetić piše: »Posve je razumljivo što je Krk dao hrvatskoj književnosti u novije vrijeme učene glagoljaše Crnčića i Parčića. Stvorila ih je tradicija, ljubav k starinama njihova zavičaja. I ja sam već u djetinjstvu s pomoću Brčićeva »Bukvara« čitao obiteljska glagolska pisma« (*Ljetopis JAZU* sv. 23, Zagreb 1908, str. 26).

³³ Ivan Milčetić, *Hrvatska glagolska bibliografija*, I. dio. *Opis rukopisa, Starine JAZU XXXIII*, Zagreb 1911, str. VI–XIV, 1–505.

³⁴ Isto, str. XI: »Bješe to mučan posao. Rijetki naime kodeksi rađe samo o jednoj stvari.«

jarima. Osobito mu je bilo stalo do onih ćirilčnih jer je htio potvrditi svoju tezu da su glagoljaši na cijelom području svoga djelovanja znali ćirilicu.³⁵

Što današnji istraživači misle o Milčetićevoj *Bibliografiji*? U svom je djelu *Nad iskonom hrvatske knjige* Eduard Hercigonja napisao ovo: »Godine 1911. hrvatskoglagoljska knjiga dobiva, konačno, takvu bibliografiju, prvi sustavan kataloški prikaz glagoljaškog nasljeđa iz javnih i privatnih domaćih i stranih zbirki, arhiva i knjižnica. Ivan Milčetić, autor *Hrvatske glagolske bibliografije* stvorio je djelo koje je u svom vremenu značilo izvanredno mnogo za filološku medievistiku (i koje je do danas sačuvalo dio tog svog negdašnjeg značenja). Nadopunjavat će ga tijekom vremena drugi istraživači (Strohal, Jagić, Štefanić, Ivšić i dr.), ali sve do pojave Štefanićevih kataloga hrvatskoglagoljskih rukopisa (izrađenih s drukčijim metodološkim instrumentarijem) ostat će Milčetićeva *Bibliografija* temeljnim izvorom obavijesti za svaki studij na tom području. Taj je rad, neosporno, razotkrio nove perspektive znanstvenom interesu za našu srednjovjekovnu književnu i kulturnu baštinu.«³⁶

Uz ovu svoju preciznu i točnu ocjenu Eduard Hercigonja u bilješci napominje da će do pojave spomenutih Štefanićevih kataloga proći pola stoljeća! To je važna napomena jer bi se uz bogatstvo i preciznost Štefanićevih opisa Milčetićeve rad mogao učiniti kao pravi siromašak! Valja dakle imati na umu da su dosezi Štefanićevi tako visoki i zbog činjenice da se opiru i na Milčetićeve ramena. Milčetićevo je djelo s pravom dugo čuvalo i čuva svoj ugled pa je i Vjekoslav Štefanić imao potrebu da obrazloži kako, unatoč postojanju Milčetićeve, valja pisati nove bibliografije.³⁷ Samo je čovjek oprezan poput Štefanića mogao osjećati potrebu da to učini: ta prošlo je pola stoljeća, a to je i uz ne osobito intenzivan rad na istraživanju glagolitike, ipak dostatno vrijeme da se skupi puno novih spoznaja i otkrije dosta novih rukopisa!

U trenutku kada se pojavila, *Bibliografija* je izazvala različite odzive i polemike. Najduže i najoštrije ratovao je Milčetić s R. Strohalom. Neslaganja među njima bila su vidljiva i prije izlaska *Bibliografije*. Što je zapravo bio uzrok i kako je sve počelo, teško je reći. No na svaki način u toj polemici ima i neslaganja u pogledima na znanost i struku ali i osobne netrepe-

³⁵ Isto, str. VIII: »U našoj će se bibliografiji naći nebrojeno dokaza, da su glagoljaši poznavali ćirilicu u cijelom području hrvatskoga glagolizma, pa i u Istri. Svjedoče to mnoge ćirilске bilješke u glagoljskim rukopisima.«

³⁶ Eduard Hercigonja, *Nad iskonom hrvatske knjige*, Zagreb 1983, str. 63.

³⁷ Vjekoslav Štefanić, *Glagoljski rukopisi otoka Krka*, Zagreb 1960, str. 6: »Sumnju o potrebi ovakva kataloga glagoljskih rukopisa otoka Krka, nakon poznate Milčetićeve *Bibliografije* razbija bez daljnega činjenica, da je u njem opisano čak 255 rukopisa koji su se još našli na otoku dok su od njih u Milčetića opisani oni rukopisi... koji se više ne čuvaju na svojim prvotnim mjestima. Razumljivo je da su to rukopisi koji su prenijeti u javne biblioteke u gradovima, gdje je Milčetić više radio nego po zakutnim seoskim ustanovama i kućama.«

ljivosti. Milčetić vidi početak u svojoj odluci da se ne prihvati ocjenjivanja jednog Strohalova rukopisa.³⁸

Ipak do pojave *Bibliografije* u polemici je nešto manje teških riječi, premda ih je i tu dosta. Prva Milčetićeva reakcija uslijedila je kada se u *Obzoru*³⁹ pojavio Strohalov tekst »U kakvoj bi se formi imali izdavati glagolski spomenici?«

To je bio povod. Strohal je prije toga »svojim člancima o hrvatskoj glagoljskoj književnosti... poplavio naše časopise i političke novine«. ⁴⁰ On je »svojim ostrim tvrdnjama opčarao urednike mnogih naših listova«, mnogi ga hvale, a »stručnjaci u Zagrebu kimaju doduše glavom, ali šute«. ⁴¹ I onda Milčetić kaže: »Vrijeme je da prekinemo taj neopravdani muk.« ⁴² Prekinuo ga je tako što je Strohalu predbacio samodopadnost te prezir prema onome što su uradili prethodnici i suvremenici. Još je teža Milčetićeva optužba da Strohal često uzima otkrića tih koje na riječima prezire i pred neupućenim čitateljima ih prikazuje kao svoja.

Vrlo često nepotrebno izdaje iznova već izdane spomenike da bi eventualno ispravio nekoliko pogrešaka (što bi se, kaže Milčetić, moglo učiniti u raspravi), a kada doista sam nešto priređuje, onda je nepouzdan jer je površan i neprecizan. Ne zna razlikovati kajkavštinu od čakavštine, a ni strani mu jezici nisu jaka strana. Milčetić sve te tvrdnje dokumentira: veći dio toga teksta (tj. tih tekstova) u *Savremeniku* usmjereni su na to da ponište Strohalov, po Milčetiću, neopravdan ugled. On doduše priznaje da je malo tko za popularizaciju glagoljske knjige učinio koliko Strohal.

Jedino pitanje načelne naravi koje se u toj polemici javlja jest kojim pismom transliterirati glagoljične tekstove: Milčetić se zalagao za ćirilicu, kakav je tada i dugo poslije u Hrvatskoj (i drugdje) bio običaj, a Strohal se zalagao za latinicu (jer je to bilo u skladu s njegovom željom da proširi broj onih koji te tekstove uzimaju u ruke). Strohal se javljao u *Viencu* i *Obzoru* a osobito često u *Hrvatskoj*.⁴³ Strohal uistinu nije bio nježan, napose kada se pojavila *Bibliografija*, i tvrdio je da Milčetić ne zna čitati glagoljicu, da uopće nije čitao rukopise koje opisuje, da je u Milčetića prisutan »bezprikladni nehaj i nečuvena površnost«, da Milčetić nije »shvatio ozbiljno ni razborito povjerenoga posla«, napisao je »golemu, nepreglednu i neprak-

³⁸ Ivan Milčetić, »Kako se u nas pišu kritike«, *Hrvatski pokret*, br. 163, Zagreb 1913, str. 2, i br. 164, str. 2–3; riječ je o nekom prijepisu iz riječkog arhiva koji »...bijaše pisan na obje strane i širinom čitavog lista, a tako sitno, te sam odmah izjavio da takova rukopisa ne mogu čitati...«

³⁹ *Obzor* br. 270, Zagreb 1911.

⁴⁰ Ivan Milčetić, »O izučavanju hrvatske glagoljske književnosti«, *Savremenik* 4, Zagreb 1912, str. 245–250. i *Savremenik* 1912, str. 546–549. te »Moja posljednja g. R. Strohalu«, *Savremenik* 1912, str. 695–6.

⁴¹ Isto.

⁴² Isto.

⁴³ Milčetić je u tome vidio spregu između Kerubina Šegvića (urednika *Hrvatske*) i Rudolfa Strohala. Naime, i sa Šegvićem je polemizirao o Nikoli Tommaseu.

tičnu knjižurinu«, da je Milčetić neke Kukuljevićeve bilješke prepisao i dopunio ih svojim neumjesnim dodacima, da je »besavjesno čupao naslove iz rukopisa o koje mu oko zapelo« itd.

Zaključuje da je Milčetić »umišljeni autoritet« i da »cijelo njegovo djelo ne valja ništa«. Milčetić je najteže optužbe u *Hrvatskom pokretu* pobrojao i kaže: »Priopćio sam eto kitu miomirisnog cvijeća iz pjesničkog vrta g. S-a. Odavle može obrazovani čitalac razabrati finoću osjećanja recenzentova, molim, bivšega pedagoga, odgojitelja mladeži.«⁴⁴ Kada se uspije smiriti, Milčetić odgovara dobro i argumentirano osporava Strohalove optužbe; ali nije uvijek tako jer Strohal ga je uspio povrijediti, pa on kadšto traži načina da to uzvrat i tada su mu rečenice manje uvjerljive. Zato je i Jagić u pismu Fancevu 31. srpnja 1913. napisao da bi se drukčije branio na Milčetićevo mjestu.

Držao je da su Strohalovi napadi neopravdani, ali da je Milčetićevo djelo, tj. *Bibliografija*, moglo biti bolje. Sam Jagić ovako je pisao o tom djelu: »Sada je ugledala kao plod mnogogodišnjeg sabiranja i prikupljanja u 33. knjizi Starina *Hrvatska glagolska bibliografija* prof. Ivana Milčetića (u Zagrebu 1911.). Ovo vrlo važno i ako nešto nepregledno djelo, otvara nam nakon vrlo površne bibliografije Kukuljevićeve širom vrata u bogatu riznicu stare hrvatske glagolske pismenosti; sada istom dobivamo pojam o vrlo bogatoj iako malo raznolikoj radnji hrvatskih glagoljaša, počevši od XIII. do kraja XVIII. stoljeća.«⁴⁵ Drugi su autori bili puno obzirniji od Strohala, mada nisu propuštali upozoriti na propuste. Tako se u Jagićevu *Archivu* javio Josip Vajs.⁴⁶ U 35. knjizi toga časopisa on je istakao značenje knjige i pohvalio marljivost autorovu, ali mu je zamjerio da je sadržaj opisao često vrlo nepotpuno i da je takav opis najviše pogodio baš najvažnije spomenike, jer im je često posvećeno manje stranica nego manje važnim rukopisima. Ipak, u odnosu na Kukuljevićevo bibliografiju to je velik napredak i temelj za nova istraživanja. Milčetić je odgovorio u sljedećoj (36.) knjizi *Archiva*.⁴⁷

On priznaje da prostor udijeljen pojedinim jedinicama nije razmjern njihovoj važnosti, ali ističe da je njegova knjiga nastajala u žurbi za koju on nije kriv. Mnogim spomenicima nije mogao posvetiti onoliko pažnje koliko je potrebno da se rukopis temeljito prouči i opiše, nego onoliko koliko je

⁴⁴ Isto kao 39, str. 2 (br. 163). Uz to vidi i njegov članak »Kako se u nas pišu recenzije«, *Hrvatski pokret* 9/1913, br. 28, str. 2–3.

⁴⁵ Vatroslav Jagić, »Hrvatska glagolska književnost«, u knjizi Branka Vodnika *Povijest hrvatske književnosti* (Zagreb 1913), str. 9–60, navod sa str. 59; tamo Jagić kaže i ovo: »I ovaj je moj nacrt više osnovan na bogatoj sadržinom knjizi Milčetićevoj, s nekim obzirom na ispravke Strohalove.«

⁴⁶ J. Vajs, »Hrvatska glagolska bibliografija. I dio. Opis rukopisa. Napisao Ivan Milčetić, *Starine XXXIII*, Zagreb 1911, *Archiv für slav. Philologie* 35, Berlin 1912., str. 558–560.

⁴⁷ Ivan Milčetić, »Zur Kritik der Hrv. glagolska bibliografija«, *AslPh* 36, Berlin 1913, str. 557–559.

dana mogao ostati (ovisno o vremenu i novcu kojim je raspolagao). »Želio sam skupiti, skicirati, notirati«, – kaže Milčetić i objašnjava još neke važne pojedinosti. Možda je najsmireniju i najobjektivniju recenziju napisao Milčetićeve zemljak Vinko Premuda.⁴⁸

Polazeći od toga da je »ovako što lakše zamisliti nego izvesti« i upozoravajući da pripremnih radova nije bilo, barem ne odgovarajućih, i da je Milčetić morao putovati (a nije imao, kao neki, sve u jednoj knjižnici na okupu), on se osvrnuo i na Strohalove reakcije držeći ih pretjeranima, ali priznajući da je knjiga nepregledna. Ipak, Premuda s pravom primjećuje da je knjiga narasla zbog brojnih bilježaka koje Milčetić donosi i koje su razbile monotoniju, a ona je najčešći drug ovakvih tekstova. Navodeći neke konkretne prigovore, napose u razrješavanju titli, Premuda na kraju zaključuje: »Ipak mislim, da će bibliografija uza sve nedostatke ostati kao priručnik za poznavanje glagolskih spomenika i kao takva imala bi doći u svaku javnu i privatnu knjižnicu.«⁴⁹

Doista, ostala je to sve do naših dana, mada su u međuvremenu napravljeni i potpuniji i raznolikiji popisi i opisi. Kad spominjemo polemike i osvrte na Milčetićevo glavno djelo, možda je prilika i da kažemo da on nije često pisao osvrte na djela drugih autora koji su pisali o glagoljaškoj problematici, ali nekoliko ih je ipak napisao. Spomenut ćemo ove:

- a) »Večernje na nedjelje i svece po vse leto po crkvenim knjigama glagolskim«⁵⁰ – u kojem govori o Vajsovu praškom izdanju, o zaslugama poznatog češkog slavista za istraživanje hrvatskoglagoljske, osobito liturgijske baštine, pa kaže da je riječ o korisnoj knjizi »kojoj je ta svrha, da bar u nekim hrvatskim biskupijama ne nestane stare baštine slavenskih apoštola, koja je pomogla na obalama hrvatskog mora spasiti hrvatsku svijest i narodnost«.
- b) »Franjevci i glagolica«⁵¹ – osvrt na poznatu knjigu fra Stjepana Ivančića *Povjestne crte o samostanskom III. redu sv. o. Franje po Dalmaciji, Kvarneru i Istri*. Knjiga je otisnuta u Zadru 1910. godine. Milčetić osobito ističe da su se franjevci trećoretnici nazivali hrvatskom državom i u osvrtu upozorava na Klimantovićev zbornik.
- c) »Vjesnik Staroslavenske akademije u Krku za godinu 1912.«⁵² – govori o krčkoj akademiji, o Josipu Vajsu (za kojega kaže da je izdao mnogo tekstova korisnih filologu i teologu, da je u slavistici jednostran, ali nitko bolje od njega ne zna povijest hrvatske liturgičke knjige), o biskupu Mahničju koji »isprva bješe u Gorici kano profesor protivnik glagoljske liturgije: uvjerivši se ipak kano krčki biskup, da

⁴⁸ Vinko Premuda, »Osvrt na djela o glagoljici«, *Vjesnik Staroslavenske akademije I*, Krk 1913, str. 86–105.

⁴⁹ Isto, str. 88–89.

⁵⁰ *Savremenik*, Zagreb 1908, str. 185–186.

⁵¹ *Savremenik*, Zagreb 1910, str. 201.

⁵² *Savremenik*, Zagreb 1914, str. 490–491.

je ona jedan dio bića Krčana, i da Hrvati imaju na nju pravo i prema najstrožim zakonima katoličkog jedinstva, postao je, priznajemo rado, revan borac za njezin opstanak.« Sve u svemu, Milčetić je svojim čitateljima zapravo posredovao neka svoja mišljenja u vezi s krčkom akademijom i u vezi sa sudbinom glagoljice na Krku, a samo manji dio osvrta posvetio broju *Vjesnika* koji je uredio Nikola Žic.

- d) »Dva slavistička izdanja«⁵³ – u kojem ukratko izvještava čitatelje o Jagićevu izdanju *Supplementum Psalterii Bononiensis* i Vajsovu izdanju *Staroslavenski psaltir hrvatskoglagoljski* zamjerajući Vajsu što taj psaltir uopće zove staroslavenskim.

U lipnju i početkom srpnja 1912. boravio je Milčetić u Petrogradu i proučavao Berčićevu zbirku glagoljskih rukopisa i tiskanih knjiga te o tome objavio tekst »Berčićeva glagoljska zbirka u Petrogradu«,⁵⁴ u kojem se divi krasnoj Berčićevoj kolekciji, napose primjerku misala iz godine 1483. O toj zbirci napisao je Milčetić još jedan tekst koji je bio primljen na sjednici historičko – filologičkoga razreda JAZU 1. VI. 1917. Tekst se čak počeo slagati za *Starine*, ali je posao prekinut 1919. zbog »tehničkih razloga« i nije se nastavio. Čini se da je »tehnički razlog« bio u bolesti Milčetićevoj (dvije godine kasnije, tj. 1921., on će umrijeti).

Rukopis je sačuvao profesor Stjepan Ivšić i on se pojavio 1955. u *Radovima* Staroslavenskoga instituta u Zagrebu!⁵⁵ Taj je rukopis zapravo bio gotov još 1912, ali ga je Milčetić želio dopuniti i dotjerati. Bolest mu nije dala, a ni rat, pa ga je predao u tisak uz konstataciju: »U svojim godinama ne mogu ništa odgađati.« Urednik *Radova* Staroslavenskoga instituta profesor Vjekoslav Štefanić napisao je obrazloženje zašto objavljuje taj tekst četiri desetljeća nakon što je nastao: »Ovaj Milčetićev opis neće također posve zadovoljiti naučnu javnost, ali je potrebno da se publicira, jer zasad nema mogućnosti da se dobije bolji opis.«⁵⁶

To su vrlo karakteristične ocjene kada je riječ o Milčetiću. Puno mu se zamjeralo da bi se onda konstatiralo da ne raspoložemo ničim boljim! U Jagićevu *Archivu* za godinu 1912. izlazi njegov tekst o sudbini Kločeva glagoljaša⁵⁷ u kojem upozorava na zanimljivo svjedočenje Ivana Feretića iz godine 1819. Feretić govori o Kločevu glagoljašu kao tekstu Svetoga Jeronima, a svoje zaključke izvodi iz pisma koje je grof Pavel Cloz uputio krčkomu biskupu Antunu Šintiću. Milčetić to pismo (na talijanskom) donosi u svojoj raspravi.

⁵³ *Savremenik*, Zagreb 1917, str. 324.

⁵⁴ *Ljetopis JAZU* sv. 26, za g. 1911, Zagreb 1912, str. 265–271.

⁵⁵ Ivan Milčetić, »Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Lenjingradu«, *Radovi* Staroslavenskoga instituta, knj. 2, Zagreb 1955, str. 93–128 + 10 snimaka.

⁵⁶ Isto, str. 93.

⁵⁷ Ivan Milčetić, »Zur Entdeckung des 'Glagolita Clozianus'«, *AslPh* 35, Berlin 1912, str. 603–606.

Zanimljivu kratku raspravu »Glagoljski notar Božičević«⁵⁸ objavio je 1913. u *Savremeniku*. Riječ je o notarskim knjigama koje počinju godinom 1638. Milčetić ističe da te knjige nisu važne zbog svoje starine, nego stoga što se vidi da je Matija Božičević četvrti lošinjski bilježnik, što znači da lošinjski glagoljski notari idu najmanje u 16. stoljeće. Milčetiću je napose važno što Talijani ne mogu ponuditi ni tako starih ni tako brojnih isprava. Kako su oštroumna znala biti Milčetićeve jezikoslovna zapažanja pokazat će i ovaj navod: »U naših naime glagoljskih notara već u XVI. vijeku jezik je dosta književan, konvencionalan, pa samo poznavać čakavskih dijalekata može pomoći odrediti što pripada mjesnom govoru.«⁵⁹

To je iznimno važno upozorenje; ono jasno kazuje da su počeci standardizacijskih procesa u hrvatskom jeziku davna pojava. Godine 1910. našao je Milčetić u novljanskom župnom uredu glagoljički natpis na olovnom relikvijaru (»grobiću«):

TU ŠKRINICU UČINI POP6 FILIPb KI BIŠE
PROKUR(A)TURb OV(O)GA OLTARA.

Milčetić je iznio mišljenje da je natpis iz 1511. jer je te godine sagrađena crkva Svetih Fabijana i Sebastijana, a njoj je taj »grobić« pripadao.

No javio se njegov »dobri duh« Strohal i ustvrdio da je natpis iz 1321. Milčetić kaže da je još jednom pogledao tekst (jer se relikvijar nalazio u Zagrebu, u Arheološkom muzeju) i da nigdje nema 1321. te ponovno kori Strohala zbog nepreciznog prenošenja glagoljskih tekstova i kaže: »U ovakvim poslovima nije dopušteno mijenjati pravopis, već se mora prepisati od slova do slova onako, kako se nalazi u napisu.« Strohal se i opet »očeašao« o *Bibliografiju*, ali sada Milčetić smireno konstatira kako će svaki stručnjak lako prihvatiti »da djelo od preko 500 strana, a onakova sadržaja, ne može biti bez naknadnih ispravaka«.

U dva navrata⁶⁰ pisao je o buli pape Grgura XI. izdanoj 1371. u Avignonu koja se našla u biskupskom arhivu u Trstu. Prevedena je s latinskog na čakavski i napisana »krasnom sitnom glagoljicom«. Milčetić bulu smatra svjedočanstvom o tome da je među samostancima bilo najviše onih koji nisu znali latinski. Tu ispravu kojom se određuju prava i dužnosti augustinaca Milčetić je izdao uz članak u *Starinama*.

Vrlo zanimljivu raspravu pod naslovom »Stari glagoljski recepti, egzorcizmi i zapisi« objavio je 1913. u *Vjesniku* Staroslavenske akademije u Krku.⁶¹

⁵⁸ Ivan Milčetić, »Glagoljski notar Božičević«, *Savremenik* 1913, str. 561.

⁵⁹ Ivan Milčetić, »Glagoljski natpis od godine 1321«, *Nastavni vjesnik* 21, Zagreb 1913, str. 539–540.

⁶⁰ Ivan Milčetić, »Jedno otkriće u području hrvatskih glagoljskih starina«, *Savremenik*, Zagreb 1915, str. 81–82; Hrvatski prijevod bule pape Grgura XI. Pavlinima: regula sv. Augustina na »Ugrih« i po drugim stranama, izdane u Avignonu g. 1371, napisan glagoljicom, *Starine* JAZU 35, Zagreb 1916, str. 426–431.

⁶¹ *Vjesnik* Staroslavenske akademije 1, Krk 1913, str. 61–69.

Najvažniji dio te rasprave čine objavljeni tekstovi u kojima bi i suvremeni čitatelj mogao naći puno zanimljivoga: od uputa kako se braniti od nečistoga duha do opisa kako si može pomoći čovjek kojega je ugrizao bijesan pas ili ga je spopao jak kašalj.

Pišući o Ivanu Milčetiću godinu dana nakon njegove smrti hrvatski povjesničar književnosti Branko Vodnik napisao je i ovo: »Bolesne njegove oči vidješe sve glagolske kodekse, ma gdje oni bili. Nije mu bio predalek vječni grad Rim, a jednako nije mu bilo preteško neprohodnim putem, na Braču, na muli penjati se na Murvicu, da u starome nekadašnjem manastiru ogleda zbirku rukopisa i osjeti dah jednog izumrlog, lijepog života.«⁶²

Milčetićeve oči nisu, naravno, vidjele sve glagoljske kodekse. Vodnik je malo pretjerivao pišući o njemu, ali s pravom: htio je svakim retkom istaknuti da je jedan čovjek, nakon naporna rada u razredu, sjedao noću za pisaći stol i pisao. Iz noći u noć. I nije pisao svašta. Prethodilo je tomu pisanju mukotrpno istraživanje na koje je potrošio sve svoje dopuste i slobodne dane te puno novca. Pogreške, propusti, krive ocjene – svega toga ima u Milčetićevim radovima, pa i onima o glagoljaštvu. No promatrajući čovjekov život pravednijim se čini isticati ono što je učinio dobro, ono čime nas je zadužio. Istraživači hrvatskoga glagoljaštva nisu od Milčetićevih pogrešaka imali štete, a od njegovih vrlina i pravih rezultata jesu imali koristi. No nije samo zato pravedno dati prednost dobrim stranama njegova djela, nego i stoga što one uistinu pretežu i tako čine Ivana Milčetića jednim od onih pregalaca u proučavanju glagoljaštva čije će se ime spominjati dok i glagoljaštvo samo.

IVAN MILČETIĆ – ISTRAŽIVAČ HRVATSKOGA GLAGOLIZMA

Sažetak

Ivan Milčetić (1853.-1921.) istaknuti je hrvatski povjesničar književnosti, jezikoslovac i etnograf. U ovom se radu govori o najznačajnijem dijelu njegove filološke djelatnosti – o istraživanju hrvatskoga glagolizma.

Milčetić je autor vrlo poznate i često navođene *Hrvatske glagolske bibliografije* (1911), ali i niza drugih važnih, iako manje poznatih tekstova o problemima hrvatskoga glagolizma. Ti su tekstovi u drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća uvelike proširili znanje o djelatnosti hrvatskih glagoljaša u hrvatskim intelektualnim krugovima, ali i među zainteresiranim slavistima u inozemstvu.

⁶² Branko Vodnik, »Ivan Milčetić«, *Jugoslavenska njiva* 4/1922, str. 267.

IVAN MILČETIĆ – A RESEARCHER OF CROATIAN GLAGOLITISM

Summary

Ivan Milčetić (1853–1921) was a prominent Croatian literary historian, linguist and ethnographer. This paper deals with the most significant part of his literary and linguistic interests – Croatian Glagolitic studies.

Milčetić is the author of the well known and often quoted *Hrvatska glagoljska bibliografija* (1911), and of a number of other equally important though less known essays concerning Croatian Glagoliticism. His texts played a highly significant role in the second half of the 19th and in the first decades of the 20th century in spreading the knowledge among Croatian intellectuals and interested Slavists abroad about the Croatian Glagolitic activities.

HRVATSKA GLAGOLSKA BIBLIOGRAFIJA

I. DIO. OPISI RUKOPISA.

NAPISAO

IVAN MILČETIĆ.

SA DVA PRILOGA DR. KARLA PL. HORVATA, S JEDNIM PRILOGOM
JOSIPA VAJSA

I S DODATKOM:

ŠIBENSKA MOLITVA

(XIV. VIJEKA)

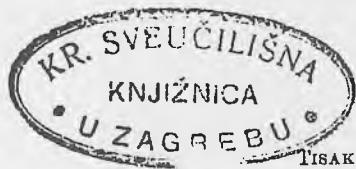
PISANA LATINICOM (SA DVA FOTOGRAFSKA SNIMKA).

PRIOPČILI

IVAN MILČETIĆ i o. JOSO MILOŠEVIĆ.

NA SVIJET IZDALA

JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI
I UMJETNOSTI.

ZAGREB
TISAK DIONIČKE TISKARE
1911.

Hrvatska glagoljska bibliografija (1911.) najznačajniji je doprinos Ivana Milčetića hrvatskoj književnoj povijesti.

Nina Aleksandrov-Pogačnik

Dosezi i granice filologije

(Uz radove Ivana Milčetića)

Prethodno priopćenje
UDK 811.163.42 (091)
811.163.42 (092)

Upravo tako: radovi Ivana Milčetića (1853.–1921.) eksplicitan su primjer polazišta, stajališta i dosega starije generacije hrvatskih slavista, stare filološke škole, sa svim njezinim referencijama u smislu dometa i, još više, ograničenja, ali istodobno dostojno poticajni za razgovor o nizu problema studija književnosti i znanosti o književnosti, posebice u nas. Njegova pojava i djelovanje otvaraju mnoštvo dvojbi, pitanja i potpitanja koja su i danas djelomično ostavljena bez kvalitetnih i relevantnih odgovora i smjernica s gledišta opće teorije znanosti, a prije svega s gledišta metodologije proučavanja književnosti.

Ovaj je znanstveni skup posvećen Ivanu Milčetiću kao jednom u nizu hrvatskih povjesničara književnosti, što on uglavnom nije bio. Bio je *filologos* u etimološkom, plemenitom smislu i opsegu toga pojma, ljubitelj hrvatske riječi, starine, kulture i najposlije književnosti, koju je i razumijevao zapravo jedino kao filolog. Jezik, naime, artikulira povijesni, kulturni i nacionalni bitak koji je najautentičniji u svome pisanom obliku, u književnosti, koja je stoga jezični, kulturni i nacionalni spomenik prvoga reda i kao takvu valja je upoznavati, registrirati i čuvati upravo zbog te njene važnosti za povijesni i kulturni kontinuitet i opstanak. To su zapravo temeljne premise filologije kao discipline još od helenističkog razdoblja, preko humanističkog univerzalizma do uspona filologije u 19. stoljeću i svih kasnijih njenih (neofiloloških) inačica.

Filologija jest, doduše, u najužoj svezi s poviješću, dapače svojevrсни pojam historizma joj je u temelju, metodološki ona književnost ne smatra ničim drugim doli jezičnim spomenikom i povijesnom činjenicom kulturološkog i nacionalnog karaktera, nalazeći u tome njezinu jedinu vrijednost.

Filološki utemeljeni radovi I. Milčetića izražavaju baš te intencije i stajališta: on je jezikoslovac, dijalektolog¹ koji istodobno piše znakovite »Pri-

---

¹ I. Milčetić: *Čakavština Kvarnerskih otoka*, 1895.

loge k hrvatskim književnim starinama«, urednik *Grada* u kojoj objavljuje *Manje priloge za povijest književnosti hrvatske*,² posvećene temama kulturno-povijesnoga značenja. Opčinjen starinama, iskonom hrvatske knjige, da posudim sintagmu E. Hercigonje, I. Milčetić posebnu pozornost iskazuje glagoljaškoj baštini s kojom je, kao rođeni Krčanin, zavičajno i emocionalno usko povezan.

Nakon značajnog izdanja teksta *Šibenske molitve* (*Starine*, 1911.) gdje je morao rješavati jezičke (grafijske i fonološke) poteškoće, glagoljaška tradicija, kao nacionalni kulturni, psihološki i jezični hrvatski fenomen, bila je središnjica njegovoga filološkog zanimanja i truda. U *Smotri* 1887. Milčetić piše tekst »Glagoljaši osobito krčki, u prošlosti hrvatskoj«, a u Akademijinim *Starinama* (knjiga 30) prikazuje Žgombićev zbornik koji je pronašao u zavičajnoj Dubašici, »rukopisnu kompilaciju«, kao svojevrsnu enciklopediju srednjovjekovnih znanja neliturgijske glagoljaške književnosti 15. stoljeća, hrvatski Lucidar. Uz izvještaj i opis Berčićeve zbirke tiskanih glagoljskih knjiga u Petrogradu³ i nekih manjih priloga glagoljaške tematike, primjericice o pjesmaricama, poveljama i notarskim spisima, bilo je zapravo naravno da baš on, rođen na Krku koji B. Vodnik nazivlje »zadnjim uporištem glagoljice«,⁴ postavi znanstveni kamen temeljac *Hrvatskom glagoljskom bibliografijom*, djelom objavljenim u 33. knjizi *Starina* 1911. godine, koje je »u svom vremenu značilo izvanredno mnogo za filološku medievistiku«⁵ i postalo polazište za daljnji studijski rad R. Strohala, S. Ivšića i posebice nezaobilazan rad na katalogima V. Štefanića.

Ako se tom filološkom, skupljačko-deskriptivnom i djelimice arhivističko-tekstološkom poslu pribroji i njegov rad s područja etnografije i folkloristike,⁶ posve je razvidan raspon njegovih interesa i postignuća, kojima je iskazivao primjerenu akribičnost i filološku erudiciju.

Manji dio Milčetićeve rada posvećen je književnim pojavama i osobnostima hrvatske književnosti i on bi se, uvjetno, mogao označiti književno-povijesnim poslom. Riječ je o tekstovima manje ili više prigodnoga značenja, primjericice o pjesnicima prije i poslije Marulića, o književnim renesansnim poslanicama i sl.; međutim, njegov rad o N. Tommaseu te radovi posvećeni ilirskome preporodu i Lj. Gaju svjedoče stajališta koje je moguće percipirati književnopovijesnim, pod pretpostavkom ispunjavanja određenih metodoloških preduvjeta.

Za vrijeme svoga boravka u Splitu I. Milčetić je bio jedan od prvaka narodne nastave pa je, zajedno s Kumičićem, uvodio u čitaonicu hrvatska predavanja, posvećena ilirskoj ideji. Jedno takvo Milčetićevo predavanje

² *Grada za povijest književnosti hrvatske*; I. Milčetić bio je urednik prve knjige. *Manji priloge za povijest književnosti hrvatske*, Zagreb 1913.

³ Prikazao je i sadržaj II i III od Klimantovićevih zbornika.

⁴ B. Vodnik, I. Milčetić, *Jugoslavenska njiva* VI, knjiga I, br. 4, 1922, str. 264–270.

⁵ E. Hercigonja, *Nad iskonom hrvatske knjige*, Zagreb 1983, str. 63.

⁶ Milčetić je bio, između ostalog, i urednik I. knjige *Zbornika za narodni život i običaje*.

tiskano je kao prvi njegov rad, »Ime i ideja ilirska za Ljudevita Gaja u Hrvatskoj« (*Velebit*, Zagreb, 1874). Milčetić je uistinu bio prvi koji je unutar stare filološke škole iskazivao, s obzirom na prostor i na vrijeme, zanimanje za suvremenija kulturna zbivanja, no prebrzo bi bilo zaključiti da je, uz očitovanje smisla za aktualnost, imao senzibilitet i izrazitiji smisao za književnost; izbor tema i gledišta bio je omeđen jezičnom, političkom, kulturnom i nacionalnom komponentom, od utjecaja narodnog idealizma T. Smičiklase do Strossmayerove omladine sedamdesetih godina 19. stoljeća.

Bez obzira na to što se može povjerovati procjeni B. Vodnika kako je Milčetić, u tome odjeljku svoga rada, očitovao priličnu prednost pred ostalim filolozima jer je znao izabrati temu i izlučiti i zagovarati ideju dok su ostali bili posve bezidejni, pišući »prvi pravim literarnim stilom«,⁷ Milčetić, ipak, unatoč manjim iskoracima,⁸ ostaje u okvirima filologije u kojoj jezik i književnost funkcioniraju kao cjelina u kojoj, da se ponovno vratim B. Vodniku, »bijaše često jezik sve, a književnost ništa«.⁹ Već je B. Vodnik itekako dobro spoznao da se na premisama filologije uopće ne može odgovoriti na izazove povijesti književnosti i da je znanost o književnosti ipak nešto posve drugo, za što je nužno iznaći oblike i modele, određenu temeljnu teorijsku i metodološku razinu koja osvjedočuje svijest i težnju znanstvenosti. Pojmovno osmišljavanje i terminološko uobličjenje tvorili bi osnovicu za niz temeljnih teorijskih i metodoloških pretpostavki – da zemarimo viziju, intuiciju i emociju – bez kojih je nemoguće zamisliti povijest književnosti, koja s filologijom jest u specifičnim odnosima ali ju je moguće zamisliti i bez nje, oslonjenu tek na određene njene rezultate. Povijest književnosti integralni je, a povijesno gledano i pretežiti dio znanosti o književnosti, i mnogo je zamršenija i slojevitija od kronološkog niza ili nekog posebnog pretinca (i to arhivskog!) za slaganje i sistemizaciju činjenica.

Povijest književnosti prije svega pretpostavlja dva temeljna uvjeta: određenu ideju povijesti, shvaćanje povijesnosti koju artikulira i uobličuje, kao i razumijevanje književnosti, njene prirode, funkcije i natjecanja s vremenom. Ta dva naoko jednostavna načela iziskuju niz teorijskih smjernica i metodoloških zamisli, bez kojih nema relevantne povijesti književnosti, niti koncepcijski niti izvedbeno.

Sva su ta zamršena pitanja zbog polovičnih odgovora, uz sva ostala proturječja, upravo i izazvala krah pozitivističke koncepcije povijesti književnosti kao znanstvene paradigme, koja je iz mnoštvenosti konteksta i perspektiva u kojima se književno djelo očituje i percipira izdvojila nacionalnu odrednicu i fikciju vremenskog napredovanja i kretanja, sputanog i pojed-

⁷ Navod iz citiranog Vodnikova teksta o I. Milčetiću.

⁸ Misli se na monografsku studiju *Hrvati od Gaja do godine 1850*, Zagreb 1878, na koju se i odnosi Vodnikova opaska i u kojoj se nazire pokušaj određene razdiobe, periodizacije zadanog razdoblja.

⁹ Navod je iz poznatog teksta B. Vodnika »Lingvistika i literatura«, *Jugoslavenska njiva* VI, knjiga I, 1922, str. 16.

nostavljenog linearnom pozitivističkom kauzalnošću. Izazvalo je to i cjelokupnu krizu povijesti književnosti, što je snažno obilježila razdoblje anti-pozitivističke pobune, koja je posve obezvrijedila historizam i na njemu iznikle pojmove epohe i periodizacije, i ta kriza, u svojim nimalo bezazlenim vidovima, traje zapravo još i danas.

Da bi, nadalje, govor o književnim pojavama i djelima bio književno-povijesni, on mora učiniti transparentnim kriterije prema kojima neki tekst prošlosti uopće ulazi u povijest književnosti, što se, naime, ima smatrati književnim a ne kulturnopovijesnim tekstom, dokumentom ili spomenikom i u kome opsegu. Taj *kriterij razlike* nužno pretpostavlja određena aksiološka i estetička stajališta te vrijednosni izbor i red koji iz njih proizlaze.

Posve je naravno da I. Milčetić nije ni mogao u ono vrijeme rješavati takva pitanja, već je kao filolog namicao i razvrstavao građu kao predradnju za književnopovijesno promišljanje, pa bi stoga, s obzirom na pretpostavljene premise, pripadao u predvorje hrvatske povijesti književnosti.

Nakon spomenutih distinkcija smatram potrebnim izdvojiti još i pojam filološke metode koja nije istoznačnica za filologiju, iako su veoma bliske. Filološka je metoda uži pojam od filologije, discipline unutar koje se prirodno razvijala kao tehnički obrazac, a do njihovog je nedovoljnog razlikovanja došlo unutar pozitivističkog modela znanstvenosti koji se na metodološkoj razini oslanjao na faktografiju, evidenciju, deskripciju, u sretnijoj inačici i na klasifikaciju činjenica. Unutar takve koncepcije znanstvenosti i povijesti književnosti filološka metoda bila je ne samo suputnik već i temeljni oslonac.

Izvorna filološka metoda, međutim, temelji se na skupljanju književne građe i radu na tekstu i tu se može usmjeravati u dva osnovna pravca: pretežito bila je to ona vrsta obrade književnih tekstova koju danas smatramo tekstološkom, ali se, isto tako, mogla razvijati kao svojevrzni dijalog s tekstom, temeljen na razumijevanju i obrazlaganju (hermeneutički), što je pozitivizam, istini za volju, u praksi cjelokupnoga svog djelovanja uglavnom zaobilazio u velikom luku. Posve usredotočen na što detaljniju rekonstrukciju prošlosti, pokrepljenu sa što više činjenica, pozitivizam se filološkom metodom služio da bi učvrstio temelj, pa je taj pozitivistički model onda opravdavao i filološku metodu, koja bi se bez toga naravnog okrilja i okvira očitovala kao isprazno sakupljaštvo i krivo utrošena marljivost.

Njihova interakcija, nadalje, polučila je sve one pozitivne znanstvene rezultate zbog kojih pozitivizam ne možemo zaobići i nijekati: iscrpne i vjerodostojne povijesti književnosti, biografske i bibliografske leksikone i slične priručnike, ali prije svega uređen korpus i kritička izdanja značajnijih pisaca koja bi morala biti *conditio sine qua non* normalnog polazišta za ozbiljan i kompetentan govor i razgovor o književnosti.

U praksi su, međutim, stvari najčešće izmicale kontroli pa je put postao stranputica koja i jest (između ostalog) izazvala antifilologijsko ozračje već na samome početku 20. stoljeća.

Koristeći, naime, krupne metodološke manjkavosti pozitivizma, njegovo ne načelno već praktično ignoriranje semantike književnog teksta, prelaženje preko konotativnosti poruke, opisivanje izvantekstovnih struktura, njegov historizam u kome je književnost zatočenica vremena a ne ravnopravni takmac, njegov prezir prema teorijskom mišljenju ali uglavnom i prema osjećaju, ukusu, ljepoti i stilu, filološka se metoda s vremenom emancipirala iz konteksta pozitivističke paradigme, izgubivši se u filologizmu, samosvrhovitom, suvišnom sitničarstvu i cjepidlačenju koje je izgubilo svaku svezu ne samo s književnošću već i samim pozitivizmom. To je neumjereno gomilanje i nabranje podataka, najčešće biografskih, kako je svojedobno zapisao već B. Vodnik, utuklo u nas svako shvaćanje literature, te faktografiju proglašavalo znanošću. Naravno da takvo što nije znanost o književnosti već znanost izmiješanih lončića, koja na posve pogrešan način razumije *kako književnost uopće može biti predmetom znanosti*.

Metodološki artikulirano pozitivističko stanovište, međutim, temeljeno na erudiciji, smisleno ograničenim mukotrpnim filološkim poslovima, u sretnijim sredinama rezultiralo je onim što se od njega i moglo očekivati; to je sređena književnopovijesna baština, sinteze, ali prije svega kritička izdanja pisaca, filološki i tekstološki na razini vremena, sa sviješću da brzo zastarijevaju, za što brinu ekipe stručnjaka koji nastavljaju rad sustavno započeto prije više od 150 godina. Nakon takvih spoznaja i obavljenog posla naravno je bilo da smrt paradigme nije izazvala pomutnju, jer u arhivima nije više bilo značajnijih potvrda, kao što u njima i inače nije baš smisleno tražiti isključivu potporu za izazove razumijevanja suvremenosti.

Da hrvatska znanost o književnosti kojom srećom spada među te sretnne slučajeve gdje je sve protjecalo svrhovito, sukladno vremenu i njegovim duhovnim smjernicama, onda uopće ne bi niti postojale pretpostavke za ovakvu raspravu. O tome kako je obavljen filološki posao, što sve nismo napravili a mogli smo, da izvanknjiževni i izvanznanstveni razlozi nisu pretežali, imamo li mi uopće pred sobom cjelovit, utemeljen i tekstološki uređen korpus hrvatske književnosti, mogle bi se napisati zapravo čitave knjige.

U jeku rasprave o srodnim pitanjima, o smjeni znanstvene paradigme, o interpretaciji i umjetnosti riječi, kasnih šezdesetih godina, jedan je ugledni teoretičar književnosti na pitanje gdje smo, baš s obzirom na sve te vidove problema, odgovorio, parafraziram, tamo gdje smo bili oko 1900. godine. Postaviti danas slično pitanje jesmo li napredovali od 1900. i koliko, je li filološki posao nakon 2000. godine suvišan ili se može opravdati, možda najbolje svjedoči pojava i slučaj baš Ivana Milčetića.

Rođen u Milčetićima ili Dubašici na otoku Krku, on nije svojim radovima niti retkom zastupljen u ediciji Pet stoljeća hrvatske književnosti, nema sređenu, tj. potpunu bibliografiju, nema ga, uz izuzetke, niti u značajnijim povijestima hrvatske književnosti. U najnovijem *Leksikonu hrvatskih pisaca*¹⁰ nema natuknice »Ivan Milčetić«. Za to postoji samo jedan razlog.

¹⁰ D. Fališevac, K. Nemeč, *Leksikon hrvatskih pisaca*, Zagreb 2000.

Budući da leksikonska izdanja nisu antologije i ne mogu se temeljiti na izboru ili vrijednosnome sudu, on je neprijeporan: očito nije postojala predradnja, određen kvantum utvrđenih podataka da bi leksikonska natuknica bila pravovaljana. Je li trebalo obaviti i te predradnje i popuniti manjkavo, drugo je pitanje i ne ovisi samo o tehnologiji takvog posla.

Upravo u tim opsežnim prazninama i međuprostorima koji izazivlju proučavatelje književnosti nalazim potrebu, smislenost i veliku vrijednost ovakvih tematskih i sukcesivnih znanstvenih susreta.

DOSEZI I GRANICE FILOLOGIJE (UZ RADOVE IVANA MILČETIĆA)

Sažetak

Rad pokušava odrediti teorijske pretpostavke za razgovor o Ivanu Milčetiću, pripadniku stare filološke škole hrvatskih slavista; nakon temeljnih distinkcija, odnosno određenja pojmova filologije, filološke metode, filologizma, posebice unutar znanstvenog konteksta pozitivizma, postaje očito mjesto i značenje Milčetićeve rada na proučavanju hrvatske kulture, jezika i književnosti.

Određenim svojim radovima, posebice *Glagoljskom bibliografijom*, Milčetić je dao svemu tome svoj vrstan prilog i doprinos, ali je razvidno da je njegov napor ipak ostao na razini filološkog pristupa i bavljenja tim problemima i da se on veoma rijetko, zapravo tek u nejasnim naznakama, očitovao povjesničarom književnosti.

LEVELS AND RANGES OF PHILOLOGY (ABOUT IVAN MILČETIĆ'S WORK)

Summary

The paper tries to determine the theoretical hypotheses for discussing Ivan Milčetić, who was a member of the old philological school of Croatian Slavists. After the fundamental distinctions, that is the determination of the concepts of philology, philological method, philologism, especially within the scientific context of positivism, the position and significance of Milčetić's work on studying Croatian culture, language and literature becomes more obvious.

Through his specific work, especially *The Glagolitic bibliography*, Milčetić has contributed to the development of Croatian literature however, his effort remains on the philological level of approach and dealing with those problems and he rarely, only hints at it, claimed to be a literary historian.

Milčetićev opis tiskanih glagoljskih knjiga u petrogradskoj zbirci Ivana Berčića

Izvorni znanstveni članak
UDK 811.163.42 (092)
069.5 (497.5)

Bibliografski opis hrvatskih glagoljskih rukopisa objavio je Ivan Milčetić 1911. u 33. knjizi *Starina JAZU*.¹ Tada je obećao da će u narednom broju *Starina* objaviti opis tiskanih glagoljskih knjiga kao drugi dio *Hrvatske glagoljske bibliografije*. Za taj se zadatak pripremao od početka istraživanja, ali ga nije dospio ostvariti. U svojim prvim »Prilozima za literaturu hrvatskih glagoljskih spomenika« koje je počeo objavljivati u *Starinama* tadašnje Jugoslavenske akademije,² pisao je o dva senjska glagoljska izdanja: o inkunabuli *Spovid općena* iz 1496. godine i o *Mirakulima blažene djeve Marije*. Milčetić je *Spovid općenu* zapravo uveo u znanost pod naslovom *Nepoznata glagoljska knjižica, tiskana godine 1496*. On kaže da je s glagoljskim Ivančićevim zbornikom zajedno uvezana »glagoljska tiskana knjižica, koja je radi svoje starine prava dragocjenost«. »Knjižica«, kako on kaže, »ostade doslije, koliko ja znam, nepoznata, a prvi je spomenu učeni fratar Ivančić u svojoj raspravi: Poraba Glagolice u Franjevacu III. reda.« To je jedini danas poznati primjerak te senjske inkunabule. Milčetić je smatra važnim spomenikom za povijest hrvatskoga jezika, jer je u njoj našao »čistu čakavštinu iz druge polovine 15. vijeka«. Zato je u *Starinama* br. 23 čitavu knjižicu pretiskao ćirilicom.

U istim je »Prilozima« Milčetić opisao vlastititi, vrlo krnji primjerak senjskih *Marijinih mirakula* (37 listova od ukupno 80). Svoj je primjerak usporedio s Berčićevim opisom vlastitoga primjerka. Berčić je napisao da su *Mirakuli* tiskani u Senju između 1507. i 1508. godine.³ Za Milčetića su tiskani *Mirakuli* bili zanimljivi zato što je on proučavao rukopisni glagoljski Ivančićev zbornik, u kojem se nalazi mala, ali najstarija zbirka *Marijinih*

¹ I. Milčetić, »Hrvatska glagoljska bibliografija«. *Opisi rukopisa. Starine JAZU* 33 (1911), VI–XIV, str. 1–505.

² I. Milčetić, »Prilozi za literaturu hrvatskih glagoljskih spomenika«. *Starine JAZU* 23 (1890), str. 39–153.

³ Danas se zna da su tiskani 15. VI. 1508.

mirakula,⁴ kao i u tiskanoj knjižici. Zato je Milčetić objavio (ćirilicom) nekoliko paralelnih tekstova iz tiskane knjižice i Ivančičeva zbornika.

Na svojim istraživanjima glagoljskih spomenika u pojedinim zemljama i bibliotekama Milčetić je proučavao uglavnom rukopise, a do tiskanih knjiga ili nije mogao doći ili mu je za njih ostajalo vrlo malo vremena. Izrije-kom tvrdi da za svoga boravka u Rimu nije dospio pregledati tiskanih knjiga. U Petrogradu pak u Carskoj javnoj biblioteci tiskane je knjige dospio samo pobilježiti »ne imajući više vremena da ih potanje razgleda«.⁵

Naš je zadatak ovom se prigodom osvrnuti ponajprije na Milčetićeve opis tiskanih glagoljskih knjiga u zbirci Zadrana Ivana Berčića, pohranjenoj u današnjoj Ruskoj nacionalnoj biblioteci, nekoć Carskoj javnoj biblioteci u Petrogradu. S Berčićevom je zbirkom ta biblioteka postala najbogatijim nalazištem glagoljskih rukopisa izvan Hrvatske, a po primjercima je tiskanih glagoljskih knjiga RNB je najbogatije nalazište tiskanih hrvatskih glagoljskih knjiga. Prije nego što je Berčićeva zbirka ušla u Carsku javnu biblioteku ta je biblioteka posjedovala samo tri tiskane glagoljske knjige. Danas ima 43 glagoljska naslova u 101 primjerku i 12 fragmenata. Od toga se u Berčićevoj zbirci nalazi 37 naslova u 84 primjerka (računajući 12 fragmenata).⁶

Glagoljska zbirka Zadrana Ivana Berčića, glagoljaša i uglednoga filologa (1824.–1870.) dospjela je 1874. godine u Carsku javnu biblioteku. Od Berčićeva oca, ljekarnika Mihovila, zbirku je otkupila Ruska vlada za 600 forinti. Naime, nakon prerane smrti sina Ivana, Mihovil Berčić je zbirku ponudio najprije tadašnjoj Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti, ali Akademija nije imala vlastitih sredstava da je otkupi. Smatrajući svojom dužnošću da se brine »o narodnom napretku«, Akademija se obratila Kraljevskoj zemaljskoj vladi (njezinu Odjelu za bogoštovlje i nastavu) s prijedlogom da zbirku otkupi za biblioteku Narodnoga zemaljskog muzeja u Zagrebu. Prijedlog je obrazložila podatkom da je »Zagreb glavno sjedište književne radnje na svem slavenskom jugu«, pa bi bila »šteta koja se nigda ne bi mogla nadoknaditi, kad bi ta zbirka – s velikim trudom i troškom sastavljena – otišla drugamo ili se razsula, a za nju se ne ište više od 600 for(inta)«. Na Akademijin prijedlog Vlada je odgovorila da zbog »nestašice dotičnih dotacijalnih sredstava nije u stanju uvažiti« prijedlog. Potom je Berčićev otac zbirku ponudio Narodnom muzeju u Pragu, ali ni praški Muzej nije imao sredstava za otkup. Ruska je vlada pribavila sredstva i zbirku je kupila za Carsku javnu biblioteku u Petrogradu.⁷ Dok je priređivao opis

⁴ I. Petrović, »Bogorodičina čudesa u Ivančičevu zborniku, hrvatskoglagoljskom spomeniku 14/15. st.« *Radovi Staroslavenskog instituta*, knj. 7, Zagreb 1972, str. 123–210.

⁵ I. Milčetić, »Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Lenjingradu.« *Radovi Staroslavenskog instituta*, knj. 2, Zagreb 1955, str. 124.

⁶ A. Kruming, »Rannie glagoličeskie izdanija v bibliotekah SSSR«, *Slovo* 34, Zagreb 1984, str. 229–232.

⁷ Potanje o tome v. tekst A. Nazor, u: *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci*. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Ruska nacionalna biblioteka – Staroslavenski institut, Zagreb 2000, str. 7–10.

glagoljskih rukopisa Milčetić nije znao što sadrži Berčićeva zbirka. Kasnije je napisao: »Sastavljajući hrvatsku glagoljsku bibliografiju, žaljah, što znađijah za Berčićevu zbirku glagoljskih rukopisa samo to reći, da se nahodi u Petrogradu. Što sadržava, ne bješe ništa poznato ni meni ni drugim slavistima u Zagrebu.«

Nedugo nakon što je objavljena *Glagoljska bibliografija* Milčetiću se neočekivano pružila prilika da otputuje u Petrograd. Ukazana mu je, naime, čast da na sastanku slavenskih akademija u svibnju 1912. godine u Petrogradu zastupa Jugoslavensku akademiju.⁸ U Petrogradu se zadržao neko vrijeme. S »najvećom je pobožnošću razgledao u društvu Vatroslava Jagića neke glasovite književne starine« u Carskoj Javnoj biblioteci. Ondje je popisao i ukratko opisao glagoljske rukopise u Berčićevoj zbirci. Tiskane knjige uglavnom je popisao. Prvi izvještaj o petrogradskoj Berčićevoj zbirci objavio je u Ljetopisu JAZU za god. 1911.⁹ i istaknuo da se u »Publičnoj Biblioteci nahodi i krasna Berčićeva kolekcija štampanih hrvatskih glagoljskih knjiga«. U njoj se nalazi izvrsno očuvan primjerak prvotiska *Misala* iz 1483, na papiru s mnogim bilješkama uglavnom pisanim ćirilicom. U Berčićevoj su zbirci primjerci knjiga iz senjske i riječke tiskare iz prve polovice XVI. stoljeća. »Pored misala i brevijara gotovo svih izdanja zastupana su i druga djela glagoljska. Neka djela dolaze u mnogo istisaka, n. pr. Časoslov od 1562. to je Brozića brevijar iz 1561. godine u 5, onaj od g. 1648. u 8, A. Dalmatina Novi zavjet (Tübingen 1562–1563) u 2, Bukvar od g. 1788. (Rim) u 4 istiska. Imade ovdje i nekih velikih bibliografskih rijetkosti.«¹⁰

U navedenom je izvještaju Milčetić obećao da će o Berčićevoj zbirci opširnije progovoriti u narednoj (dakle 34.) knjizi *Starina*. Opširniji je opis priredio. Rukopis je bio primljen na sjednici »Historičko-filozofičkoga« razreda tadašnje JAZU 1. lipnja 1917. Tekst se počeo slagati za *Starine*, ali je posao bio prekinut u veljači 1919. i nije objavljen. Milčetić je umro 1921., a rukopis je ostao kod profesora Stjepana Ivšića do 1955. kada je odobrenjem tadašnje JAZU, objavljen u 2. knjizi *Radova* Staroslavenskoga instituta s opširnim bilješkama urednika Vjekoslava Štefanića. I u tom su opšir-

⁸ U dva izvještaja, objavljena u *Ljetopisu* JAZU za godinu 1911, 26. svezak, 1912, koji se odnose na njegov boravak u Petrogradu, Milčetić navodi dva različita datuma. U izvještaju, koji je dao o *Savezu slavenskih akademija* (str. 255–264) navodi da se sastanak održao 20–22. svibnja i da je njega Jugoslavenska akademija izabrala kao svoga delegata s »posebnim nalogom, da još proučim zbirku glagoljskih rukopisa, koja pripadaše pokojnom pravom članu naše akademije, popu Ivanu Berčiću« (str. 255). U izvještaju o Berčićevoj glagoljskoj zbirci (str. 265–271) Milčetić navodi da je u Petrogradu bio »koncem juna i početkom jula 1912.« Točno je da je sastanak slavenskih akademija održan u svibnju i da je Milčetić produžio boravak u Petrogradu i nastavio rad u Carskoj Javnoj biblioteci, što pokazuje evidencija u samoj biblioteci (v. ovdje prilog S. O. Vialove).

⁹ I. Milčetić, »Berčićeva glagoljska zbirka u Petrogradu«. *Ljetopis* JAZU, svezak 26, za god. 1911, Zagreb 1912, str. 265–271.

¹⁰ I. Milčetić, *Ljetopis* JAZU, svezak 26, str. 269–270.

nijem Milčetićeve opisu petrogradske Berčićeve glagoljske zbirke podatci o tiskanim glagoljskim knjigama oskudni, svedeni gotovo na popis izdanja i njihovih primjeraka (sa Štefanićevim opširnim bilješkama ne iznose ni tri stranice). Milčetić ponovno ističe da među petrogradskim primjercima ima velikih bibliografskih rijetkosti i da »žalimo, da su dospjele u Petrograd«.

Premda Ivan Milčetić nije dospio temeljitije obraditi tiskane glagoljske knjige niti sastaviti njihovu bibliografiju – što i nije bilo lako, jer se glagoljicom tiskalo od 15. do početka 20. stoljeća (od 1483. do 1905. godine) – Milčetić je prvi temeljitije opisao, bolje reći popisao glagoljske knjige u najbogatijoj (Berčićevoj) zbirci tiskanih glagoljskih knjiga.

Upravo je od Milčetića hrvatska javnost saznala da je Zadranin Šimun Kožičić tiskao u svojoj tiskari u Rijeci dvije knjige više nego što se do tada znalo, a znalo se za četiri njegove knjige. O Kožičićevoj se glagoljskoj početnici – *Psaltiru* pisalo kao o zabludi,¹¹ a njegova knjižica od *Bitija redovničkoga* nigdje nije bila ni spomenuta. Sam Milčetić za njih je saznao u Petrogradu iz *Otčeta Imperatorskoj Publichnoj Biblioteki* za godinu 1874., u kojem je bibliotekar I. A. Byčkov popisao glagoljske rukopise i tiskane knjige. Navedeni *Otčet* nije imala nijedna biblioteka u Hrvatskoj, pa ni u Jugoslaviji. Petrogradski primjerci Kožičićeva *Psaltira* i *Bitija redovničkoga* jedini su danas poznati primjerci tih izdanja. Oni ne pripadaju Berčićevoj zbirci, nego su nekoć bili vlasništvo učenoga Flamanaca – profesora, matematičara, pisca brojnih radova iz matematike i prirodnih znanosti i bibliofila – Adriaana van Roomena, koji je živio od 1561. do 1615.¹² Prvu vijest o nepoznatim Kožičićevim knjižicama u Hrvatsku je, dakle, prenio Ivan Milčetić.

U zaključku možemo reći da je na području istraživanja hrvatskih tiskanih glagoljskih knjiga Ivan Milčetić zaslužan što je u literaturu uveo i u cjelini objavio senjsku glagoljsku inkunabulu *Spovid općena* iz godine 1496., što je opisao i dijelom proučio senjske *Marijine mirakule* iz 1508. i što je popisao glagoljska tiskana izdanja u petrogradskoj zbirci Ivana Berčića, o kojoj tada nije bilo ništa poznato ni Milčetiću ni drugim slavistima u Zagrebu. Milčetić je iz Petrograda u Hrvatsku prenio i vijest o još dva glagoljska izdanja Šimuna Kožičića, za koje se do tada u Hrvatskoj nije znalo.

¹¹ Vidi A. Nazor, »Kožičićev bukvar«, *Slovo* 14 (1964).

¹² A. Kruming, »Rannie glagoličeskie izdanija v bibliotekah SSSR«, *Slovo* 34, Zagreb 1984, str. 249–250.

MILČETIĆEV OPIS TISKANIH GLAGOLJSKIH KNJIGA
U PETROGRADSKOJ ZBIRCI IVANA BERČIĆA

Sažetak

U svojoj »Hrvatskoj glagoljskoj bibliografiji I. dio. Opisi rukopisa« (Zagreb 1911, *Starine JAZU*, 33) Milčetić je obećao da će u narednom broju *Starine* objaviti opis tiskanih glagoljskih knjiga kao drugi dio *Hrvatske glagoljske bibliografije*. Za taj se zadatak pripremao od početka istraživanja, ali nije dospio sastaviti bibliografiju tiskanih glagoljskih knjiga. Dospio je glagoljske knjige (rukopisne i tiskane) popisati u zbirci Zadrana Ivana Berčića, od 1874. pohranjenoj u današnjoj Ruskoj nacionalnoj biblioteci, nekoć Carskoj javnoj biblioteci u Petrogradu, najbogatijem nalazištu hrvatskih glagoljskih tiskanih knjiga. U Petrogradu se čuvaju jedinstveni primjerci dvaju glagoljskih izdanja Šimuna Kožičića: *Psaltir* (možda iz 1530. godine) i *Knjižice od bitija redovničkoga* iz 1531. godine. Prvu vijest o postojanju tih Kožičićevih izdanja prenio je u Hrvatsku Ivan Milčetić. On je 1912. godine prvi vidio Berčićevu zbirku glagoljskih spomenika, o kojoj je pisao: »Sastavljajući hrvatsku glagoljsku bibliografiju, žaljah, što znadijah za Berčićevu zbirku glagoljskih rukopisa samo to reći da se nahodi u Petrogradu. Što sadržava ne bješe ništa poznato ni meni ni drugim slavistima u Zagrebu.«

Milčetić je u literaturu uveo i u cijelosti objavio senjsku glagoljsku inkunabulu *Spovid općena* iz 1496. Opisao je i dijelom proučio senjske *Marijine mirakule* tiskane 1508. Sam je posjedovao originalni (vrlo oštećen) primjerak senjskih *Marijinih mirakula* (pohranjen danas u knjižnici HAZU u Zagrebu).

MILČETIĆ'S DESCRIPTION OF PUBLISHED GLAGOLITIC BOOKS IN
IVAN BERČIĆ'S COLLECTION FROM SANKT PETERSBURG

Summary

In his *Hrvatskoj glagoljskoj bibliografiji Part 1. Opisi rukopisa* (Zagreb 1911 *Starine JAZU*, 33) Milčetić promised that in the next edition of *Starine*, he would publish the description of published Glagolitic books along with the second part of *Hrvatska glagoljsae bibliografija*. He had been preparing himself for this task since the beginning of his research but was not able to put together the bibliography of published Glagolitic books. He managed to list the glagolitic books (manuscripts and published material) in Ivan Berčić's collection which has been kept in today's Russian national library since 1874 and which used to be known as the Imperial public library in Saint Petersburg, the richest finding place of Croatian published glagolitic books. Unique copies of Šimun Kožičić's two glagolitic editions *Psaltir* (perhaps stemming from 1530) and *Knjižice od bitija redovničkoga* from 1531 are kept there. Ivan Milčetić was the first to announce the existence of Kožičić's editions to Croatia. In 1912 he was the first one to see Berčić's collection of glagolitic monuments about which he wrote: «While putting together the Croatian glagolitic bibliography, I was regretful to say that I knew of Berčić's collection of glagolitic manuscripts and that it was located in Saint Petersburg and its contents were not familiar to me nor to other Slavists in Zagreb.»

Milčetić introduced and to literature and in its entirety published the Glagolitic incunabulum from Senj entitled *Spovid općena* from 1496. He described and partially studied *Marijine mirakule* from Senj published in 1508. He possessed the original (however badly damaged) copy of *Marijine mirakule* from Senj (which is today located at the HAZU library in Zagreb).

Светлана О. Вялова

Иван Милчетич – первый исследователь глаголических памятников собрания Ивана Берчича в Российской национальной библиотеке в Петербурге.

Izvorni znanstveni članak
UDK 811.163.42 (092)
069.5 (497.5)

В Санкт-Петербурге 20–22 (7–9 ст.ст.) мая 1912 проходило заседание славянских академий, на котором, кроме Российской академии, присутствовали представители Югославянской академии в Загребе, Чешской академии в Праге, Сербской академии в Белграде и Болгарской академии в Софии. Отказалась приехать только академия Краковская.¹ На этом совещании была принята окончательная редакция устава Союза славянских академий и ученых обществ,² намечены темы научных исследований и изданий, которые предполагалось осуществить совместными силами всех славянских академий. В их число был включен и проект издания древнейших глаголических текстов литургического содержания, а также фотоснимков, планов и данных обмеров памятников христианской старины на Балканском полуострове и их исследований (темы были предложены акад. А. И. Соболевским).³ Было принято и предложение составить полный словарь языка церковно-славянской письменности на всех славянских языках, а также полное описание славянских рукописей в хранилищах и многие другие темы. Тогда осуществлению этого проекта международного сотрудничества помешали политические события и начавшаяся первая мировая война.

В качестве представителя загребской Академии наук на этом совещании присутствовал и Иван Милчетич, хотя еще в апреле этого года он писал академику В. Ягичу о том, что «по болезни глаз едва ли решится

¹ Лаптева Л. П., Организация славистических исследований в рамках Отделения русского языка и словесности Академии наук // Славяноведение в дореволюционной России. Изучение южных западных славян. М., 1988, 344.

² Устав был утвержден Общим собранием Российской АН 1 (14 ст. ст.) декабря 1912 г.

³ Документы совещания делегатов славянских академий 20–22 (7–9 ст. ст.) мая 1912. Петербург // Документы к истории славяноведения в России. М.-Л., 1948, 360.

приехать и что ему бы было приятнее, если бы совещание было отложено до осени.⁴ Однако он решился на эту поездку, так как хотел увидеть в Петербурге собрание Берчича, о котором мало что знал.⁵

В протоколе совещания по выработке проекта Устава Союза славянских академий и ученых обществ 20 (7 ст. ст.) мая 1912 г. перечислены все присутствующие академики »императорской Академии наук в С.-Петербурге, Югославянской Академии наук и искусств в Загребе, Чешской Академии императора Франца Иосифа I для наук, словесности и искусства, Сербской королевской Академии наук в Белграде и Болгарской Академии наук в Софии: Ал. Белич, Василий Златарской, Ф. Е. Корш, В. И. Ламанский, Любомир Милетич, Иван Милчетич, Фр. Пастернак, А. И. Соболевский, Любомир Стоянович, Ф. Ф. Фортунатов, А. А. Шахматов и В. Ягич.⁶ И. Милчетич вошел и в так называемую ликвидационную комиссию, которая была избрана для окончания дел Союза, если по тем или иным причинам будет решение о прекращении его деятельности.⁷

В Петербург И. Милчетич приехал 17 мая. Своим недолгим пребыванием там он и воспользовался для того, чтобы познакомиться с глаголическими и древними славянскими памятниками. В Отдел рукописей Императорской Публичной библиотеки (ныне Российская национальная библиотека) он пришел 21 (8 ст. ст.) мая и выписал пять глаголических кодексов и оба тома фрагментов собрания И. Берчича. Об этом сохранилась его собственноручная запись в книге записей выдачи рукописей для чтения за 1912 г. Рукописи ему были выданы в тот же день. В этой же книге отмечено, что смотрел их И. Милчетич до 8 июня (26 мая ст. ст.) – в этот день он рукописи сдал.⁸ Из этих записей следует, что с памятниками собрания И. Берчича И. Милчетич работал 19 дней.

До этого времени И. Милчетичу было известно только то, что собрание Берчича, после его смерти, было продано в Петербург. В предисловии к своей »Хорватской глаголической библиографии« он написал, что не знает, »что содержит собрание глаголических рукописей Ивана Берчича, которая была продана в Петроград«.⁹ Не знали этого и другие слависты в Загребе.¹⁰

⁴ Из письма В. Ягича А. А., Шахматову 12/25.4. 1912 из Вены // Там же, 350.

⁵ Milčetić I., »Savez slavenskih akademija« // *Ljetopis JAZU za god. 1911*, sv. 26. U Zagrebu 1912, str. 255.

⁶ Документы совещания делегатов славянских академий 20–22 (7–9 ст. ст.) мая 1912. Петербург // Там же, 353.

⁷ Об этом заседании в Петербурге пишет и сам И. Милчетич: Milčetić I., *Savez slavenskih akademija* // *Ljetopis JAZU za god. 1911*, sv. 26. U Zagrebu 1912, str. 255–264.

⁸ Книга записей выдаваемых рукописей, F XV III – 74/5, № 1938–1944.

⁹ Milčetić I., »Hrvatska glagoljska bibliografija« // *Starine JAZU* 33. U Zagrebu, 1911, XIII. И. Милчетич ошибся, написав здесь, что собрание было продано библиотеке русской Императорской Академии; оно было куплено Императорской Публичной библиотекой в 1874 г. после смерти ученого у его отца Михаила Берчича.

¹⁰ Milčetić I., »Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Leningradu« // *Radovi Staroslavenskog instituta*, knj. 2, 1955, str. 98.

Помощник директора Императорской публичной библиотеки акад. А. Ф. Бычков еще в 1874 г. сделал краткое описание этого собрания для Отчета библиотеки о новых поступлениях за этот год.¹¹ В заключение он написал: «Эта коллекция рукописей хорватского глаголического письма, единственная в России, представляет весьма важные материалы как для изучения текста св. писания, так и для истории славянского языка.»¹² К сожалению, отчеты ИПБ не были широко известны за пределами самой Библиотеки и Петербурга. И. Милчетич имел лишь сведения о том, что в Петербурге находятся ритуалы и сборники, написанные известными писцами глаголяшами Шимуном Климантовичем (два из известных трех ритуалов), Андрием Чучковичем и Петром Милутиничем, принадлежавшие ранее И. Берчичу.¹³

Результатом 19-ти дневно работы И. Милчетича с глаголическими рукописями собрания И. Берчича явилось его описание этих замечательных памятников. После изучения этого собрания, И. Милчетич пришел к заключению, что это наибольшая коллекция хорватских глаголических фрагментов, которые особенно важны ввиду большого среди них числа рукописей XIII и XIV вв.¹⁴ Он сделал и несколько фотокопий некоторых фрагментов, в чем ему оказала помощь Югославянская академия.¹⁵

Первое суммарное описание памятников собрания И. Берчича И. Милчетич опубликовал сразу же по возвращении в Загреб.¹⁶ Рукопись И. Милчетича с более подробным описанием фрагментов и единственным до настоящего времени описанием пяти кодексов, входящих в собрание, уже после его смерти опубликовал в 1955 г. В. Штефанич, предпослав ему обширное предисловие и снабдив важными комментариями.

В промежутке между двумя изданиями описаний И. Милчетича Н. Каринский привел фотографии двух фрагментов и двух отрывков из кодексов № 3 и № 5 собрания И. Берчича в издании «Образцы глаголицы»¹⁷, а также четыре фрагмена в Энциклопедии славянской филологии описал В. Ягич.¹⁸

¹¹ Отчет ИПБ за 1874 г. ИПБ 1875, 67–71.

¹² Там же, 71.

¹³ Milčetić I., »Hrvatska glagoljska bibliografija«, str. 104–105.

¹⁴ Milčetić I., »Berčićeva glagoljska zbirka u Petrogradu« // *Ljetopis JAZU za god. 1911, sv. 26. U Zagrebu 1912, 269.*

¹⁵ Milčetić I., »Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Leningradu«, str. 99.

¹⁶ Milčetić I., »Berčićeva glagoljska zbirka u Petrogradu« // *Ljetopis JAZU za god. 1911, sv. 26 (1912). U Zagrebu, str. 255–271.* И. Милчетич здесь ошибочно указывает срок своего пребывания в Петербурге: «с конца июня до начала июля!» S. 265. Несколькими страницами ранее он сам пишет, что приехал в Петербург 17 мая. См. Milčetić I., »Savez slavenskih akademija« // *Ljetopis JAZU za god. 1911, sv. 26. U Zagrebu 1912, str. 256.*

¹⁷ Образцы глаголицы (25 авторитетических снимков с рукописных и печатных памятников транскрипция текстов кирилловскими буквами). Издание Императорского археологического Института под редакцией Н. Каринского. Спб., 1908, 6 и табл. № 15, 16, 18 и 19.

¹⁸ Ягич В., »Глаголическое письмо« // Энциклопедия славянской филологии. Спб., 1911, 147 № 28 и 29, 148 № 31, 149 № 37; снимки: табл. XIII № 27 и 28.

Вскоре после появления в печати в 1955 г. последнего описания И. Милчетича, загребская Университетская библиотека заказала микрофильмы пяти глаголических кодексов из собрания Берчича. Они были сделаны Российской национальной библиотекой и отправлены в Хорватию в июне 1958 г.¹⁹

Долгие годы после И. Милчетича этими глаголическими памятниками никто не интересовался. Лишь в 1973 году напомнила о их существовании доцент кафедры славянских литератур О. Трофимкина.²⁰ В 1970-е годы в Отделе рукописей Российской национальной библиотеки неоднократно бывал и работал акад. Й. Хамм. Там он знакомился с древними славянскими памятниками библиотеки и в январе 1977 г. смотрел все глаголические материалы. В то время никто еще глаголическим собранием Берчича не занимался. В то время автором данного сообщения было только установлено, что к собранию относится и 81 ранее неописанный текст курсивного письма (53 – глаголических памятника канцелярского и курсивного письма, а также 18 написанных босанчицей 10 латиницей).²¹ Только через несколько лет после описания этих материалов и опубликования их Каталога, автор приступил к многолетнему изучению и описанию кодексов и фрагментов собрания И. Берчича. Об этом была поставлена в известность директор Старославянского института в Загребе госпожа акад. Аница Назор, которая в 1995 году приехала в Петербург познакомиться с этими глаголическими памятниками.

В 1997 г. был заключен договор между Российской национальной библиотекой и Хорватской Академией наук и искусств об издании всех глаголических фрагментов собрания И. Берчича с их научными описаниями. В 1997 г. госпожа Назор приезжала вторично в Петербург уже с фотографом господином Боричевичем, которым были сделаны фотокопии всех фрагментов в натуральную величину.

Результатом исследования этих глаголических памятников явилось факсимильное издание Хорватской Академией наук и искусств совместно с российской национальной библиотекой и Старославянским институтом фрагментов собрания Ивана Берчича с их научными описаниями. Это двухтомное издание можно рассматривать как выполнение постановления заседания славянских академий 1912 г. об издании глаголических памятников и как завершение работы по их описанию Ивана Милчетича.

В издание вошли все без исключения (невзирая на их сохранность) фрагменты собрания И. Берчича, хранящиеся в Российской национальной

---

¹⁹ В настоящее время фотокопии этих кодексов находятся и в библиотеке Старославянского института.

²⁰ Трофимкина О. И., «Иван Берчич и его собрание глаголических рукописей и старопечатных книг, хранящихся в ГПБ» // Книги. Архивы. Автографы. М., 1973, 130–135.

²¹ Вялова С. О., «Неизвестные глаголические и кириллические памятники собрания Ивана Берчича в ОРиРК ГПБ» // Сов. славяноведение 1980, № 2, 63–74; – Рукописи собрания Ивана Берчича // Каталог. Вып. 1. Л., ГПБ. 1982. Сост. Вялова С. О.

библиотеке. Важно отметить, что это издание является первой публикацией полного собрания глаголических фрагментов – не только собрания И. Берчича, а собрания глаголических фрагментов вообще. Такого издания еще не было.

Уникальные глаголические памятники Российской национальной библиотеки представляют собой одну из лучших мировых коллекций, занимающая второе место после глаголических собраний архивохранилищ Хорватии. Собрание хорватского ученого Ивана Берчича было приобретено Российской библиотекой в 1874 г. Оно состоит из пяти сборников и ритуалов XV–XVI вв. и 2-х томов фрагментов кодексов XIII – XVI вв, которые являются отрывками утраченных 72 глаголических бревиариев, 55 миссалов и 7 сборников. Почти все фрагменты служили элементами переплетов поздних латинских или греческих книг. Большинство из них относится к XV в., но, что важно, есть памятники XIII и XIV вв. Каждый фрагмент свидетельствует о существовании некогда полной глаголической литургической книги или сборника, лишь незначительное число которых вообще дошло до настоящего времени. Они написаны на пергамене унциальной хорватской угловатой глаголицей. Язык памятников церковнославянский хорватской редакции. Это отрывки самых различных по своему достоинству кодексов от прекрасных, как по выделке пергамена, так и письму, до самых простых, расхожих рукописей, которыми повседневно пользовались священнослужители – «глаголяши». Ритуалы и сборники еще ждут своего описания.

Все эти памятники важны для исследования глаголической палеографии, текстологии и имеют большое историко-культурное значение для изучения средневековой не только хорватской, но и славянской литературы и для истории культуры вообще.

IVAN MILČETIĆ – PRVI ISTRAŽIVAČ GLAGOLJSKIH SPOMENIKA
IZ ZBIRKE IVANA BERČIĆA U RUSKOJ NACIONALNOJ KNJIŽNICI
U PETROGRADU

Sažetak

Svoj boravak u Petrogradu na zasjedanju slavenskih akademija, u svibnju 1912, a kao predstavnik Zagrebačke akademije znanosti i umjetnosti, Ivan Milčetić je iskoristio u proučavanju slavenskih spomenika. U odjelu rukopisa Carske javne biblioteke upoznao se glagoljskim rukopisima iz zbirke hrvatskog učenjaka Ivana Berčića. Njezin sumarni popis bio je objavljen već 1874. (u *Otčetu*), ali do posjete Petrogradu Milčetić nije znao što sadrži rečena zbirka. To nisu znali ni drugi zagrebački slavisti, a Milčetić je znao samo to da se u Petrogradu nalaze neki rukopisi Klimantovića, Čučkovića i drugih.

O rezultatima tih istraživanja izvijestio je Milčetić po povratku u Zagreb (*Ljetopis JAZU*, 26, 1911.). Detaljniji opis tih rukopisa dao je poslije Milčetićeve smrti V. Štefanić. Znanstveni opis rečenih spomenika objavljen je u publikaciji Hrvatske akademije (*Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci*, Zagreb 2000.), što se može smatrati završetkom rada na opisivanju fragmenta iz Berčićeve zbirke, koje je započeo I. Milčetić. To su fragmenti iz 13–16. stoljeća, pisani na pergamentu hrvatskom (uglatom) glagoljicom, a ima ih ukupno 154, od kojih 72 pripadaju brevijarima, 55 misalima, a 7 zbornicima neliturgijskog sadržaja.

Svi ti spomenici mogu biti vrijedni u izučavanju hrvatske književnosti i kulture.

Milčetić o Marulićevim prethodnicima

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42 (091)
821.163.42*0

U biografskim napisima o Ivanu Milčetiću obično se navodi njegovo proučavanje hrvatskoga glagoljizma, čakavskog dijalekta, hrvatskoga folklor a te ilirizma. Milčetiće v rad o Marku Maruliću, njegovim prethodnicima i nastavljačima gotovo se i ne spominje, iako je on u tom svom prilogu, objavljenom u *Ljetopisu Društva hrvatskih književnika* za godine 1901.–1903., dao niz vrijednih zapažanja, kojima se neki povjesničari hrvatske književnosti nisu u dovoljnoj mjeri služili.¹

U jubilarnoj godini, četiristotoj obljetnici *Judite*, (1501.–1901.), kada su Marulića posebno isticali kao utemeljitelja hrvatske umjetničke književnosti, kao osnivača »hrvatske umjetne knjige«, koji je svojim znamenitim djelom svojevremeno bio zasjenio gotovo sve ostale pisce i pjesničke umotvorine, Milčetić je na svoj način isticao i vrijednosti Marulićevih prethodnika, i to upravo u vrijeme kada je većina hrvatskih književnih povjesničara čitavo hrvatsko srednjovjekovno pisano blago smatrala vrijednim i zanimljivim samo za filologe i kulturne povjesničare.

Uostalom, to je bilo vrijeme kada je u hrvatskih znanstvenika još uvijek vladala pozitivistička metoda, koja nije nametala proučavanje stvaralačkih elemenata u starijih hrvatskih pjesnika. Možda ni u jednom razdoblju hrvatska književna znanost nije bila u tolikom raskoraku s temeljnim težnjama književnog stvaranja pristalica moderne, koji su u literaturi tražili više budućnost nego prošlost. Izdanja starijih hrvatskih pisaca, koja su potaknuli naši ilirci početkom i sredinom 19. stoljeća (djela Ivana Gundulića, tobožnjega Andrije Čubranovića, Hanibala Lucića, Petra Hektorovića, a tome možemo dodati i Ljubićev »Dizionario degli uomini illustri della Dalmazia« i tekstove objavljene u »Nevenu« 50-ih godina), bila su dio općih

---

¹ Ivan Milčetić: O Marku Maruliću s karakteristikom hrvatskog pjesništva prije i poslije Marulića. Čitao akademik prof. Ivan Milčetić. *Ljetopis Društva hrvatskih književnika*. Zagreb 1903., str. 33–45. Na taj se Milčetiće v rad dosta poslije osvrnuo Vinko Lozovina, ističući vrijednost Marulićevu kao osnivača hrvatske umjetničke književnosti. (Je li Marulić začetnik hrvatske umjetne književnosti. Prigodom otkrića Marulićeva spomenika dne. 26. srpnja 1925., Splt 1925., str. 17–23).

tendencija duha vremena, bila su potaknuta rodoljubnim i romantičarskim zanosima pa su se, kulturološki gledano, međusobno dopunjavala. U doba moderne, kada su se pojavile nove tendencije, bez obzira na političke borbe i težnje, kada je znanost postigla svoju autonomiju, ostajući na neki način i konzervativna (na što je reagirao Barac u svom eseju iz 1924.),² putovi su se između znanosti o književnosti i stvaralačke, aktivne književnosti razdvojili. Samo je jubilej *Judite* najednom otvorio oči, probudio svijest pa je *Judita* postala simbolom hrvatske kulturne afirmacije i kohezijskim čimbenikom sveopćega hrvatskog duhovnog potencijala.

U takvoj atmosferi, u kojoj je moglo biti i dosta pretjeranoga zanosa i deklamatorskih istupa, pisao je Milčetić svoj rad. Iako potaknut proslavom, čini se da je svoj prilog o Maruliću shvatio vrlo ozbiljno, pa mu je u isto vrijeme pristupio kao vrstan znalac i čovjek širokih vidika.

Već na početku on ističe stajalište kako »prirodni razvitak ni jedne književnosti ne pozna skokova, uspjesi jednog pokoljenja vezani su za rad drugog naraštaja. Nastavljačima je uvijek posao lakši, jer koračaju utrtim putom, imadu na koga da se ugledaju.«³ Obradujući temu o Marulićevim prethodnicima, on ne prilazi tome usko, ne ograničava se samo na neke izravne dodire Marulića s tim prethodnicima, nego ih promatra kao čimbenike važne za oblikovanje jedne pjesničke osobitosti, kao što je bio veliki splitski pjesnik. Milčetić ističe čitav povijesno-razvojni slijed jezičnih i književnih zbivanja. Zato on svoj kratki pregled literature do Marulića započinje od ćirilometodijevske misije, pa kaže: »Ako uzmemo da književnost uopće obuhvata sve što je na stanovitom jeziku napisano, onda je naša književnost vrlo stara, jer seže gotovo do veličajne pojave slovjskih apoštola Ćirila i Metodija.«⁴ To je sasvim oprečno Šurminovoj konstataciji da beletristike u nas nije ni bilo do kraja 15. vijeka, jer Milčetić u nastavku izričito kaže: »Književnost hrvatska do konca 14. vijeka sadržajem je većinom crkvenog karaktera, no dosta je lijepo u njoj zastupana i sredovječna pripovijedalačka književnost.«⁵ Milčetić je svjestan da razvoj književnosti prati i razvoj jezika, jer je jezik »crkveno-slovjski recenzije hrvatske, koji u svjetovnim spomenicima postaje sve više hrvatski«.⁶

Spominjući razlike između hrvatske i talijanske renesanse, ali i specifičnosti kulturnog Splita, on prelazi na Marulića, pri čemu nije mogao izbjeći neka kriva tumačenja Marulićeve osobe, a koja su naši znanstvenici tada još uvijek prihvaćali. Tako je to primjerice bilo s pričom o Marulićevu povlačenju iz javnog i svjetovnog života, o njegovu preobraćanju itd. Milčetić ističe i Marulićevu knjižnicu, važnu za izgradnju njegove ličnosti, s

² Antun Barac: *Naša književnost i njezini historici. Knjiga eseja*. Zagreb 1924.

³ I. Milčetić, op. cit. str. 33.

⁴ Ibid.

⁵ I. Milčetić, op. cit. str. 34.

⁶ Ibid.

pravom se čudeći što u pjesnikovu popisu knjiga nema upravo tada objavljena Lekcionara Bernardina Splićanina iz 1495.

Istraživanja Marulićeva života, koja su poduzeta dosta poslije Milčetićeve rada, utvrdila su da je splitski pjesnik živio običnim životom splitskoga vlastelina i advokata, da se brinuo za imanja svoje obitelji kojoj je on po starosti stajao na čelu. Pa i najnoviji pronalasci njegove latinske lirike otkrivaju nam ga kao pjesnika obuzeta svjetovnim, čak i erotskim temama.⁷

Shvaćajući Marulića kao jedinstvenu osobnost, Milčetić analizira i njegova latinska djela. U *Evangelistaru*, doduše, ne ističe onu didaktičnu stranu djela kao odjek renesansnog shvaćanja o praktičnom i svakodnevnom životu, ali zato daje podatke o Marulićevoj poznatosti u svijetu, osobito o popularnosti njegove *Institucije*, koja je već za njegova života bila prevedena na nekoliko glavnih europskih jezika. Za Marulićevo dijaloško djelo *De laudibus Herculis* kaže: »U ovom se dijalogu bori Marulić, dijete talijanskog rinascimento, s Marulićem prožetim skolastičnom teologijom.«⁸ Za Marulićev prijevod *Hrvatske kronike* na latinski Milčetić primjećuje da je Marulić to napravio zato »da se s njom (s kronikom) upozna i oni koji ne razumiju hrvatski«,⁹ što je očita parafraza Marulićeve izreke kojom je obrazložio zašto je *Juditu* pisao na hrvatskom jeziku.

Pišući o Maruliću kao hrvatskom pjesniku Milčetić kaže: »Marulić si je pribavio neumrlu slavu, što u njega bješe toliko odvažnosti te se otesao općenog mišljenja o isključivom gospodstvu latinskog jezika u književnosti.«¹⁰

Sigurno nije bez nekih osnova i Milčetićeva primjedba da se *Judita* »za cijelo mnogo čitala i prepisivala prije nego ju je Sričić štampao«.¹¹ Tome u prilog ide činjenica da je *Judita* (1501. do 1521.) ostala dvadeset godina u rukopisu, ali ju je Marulić predstavio javnosti kada ju je predao na čitanje i ocjenu svom kumu Balistriliću, a to se dogodilo već 1501. Nažalost, o njezinoj popularnosti prije tiskanja prvog izdanja (1521.) nemamo nikakvih podataka.

Analizirajući *Juditu* i Milčetić počinje od posvete ističući Marulićevu namjeru »neka ju budu razumiti i oni, ki nisu naučni knjige latinske aliti dijačke«. Međutim, njemu je iz te posvete još važnije ovo: »Evo bo historiju tuj svedoh u versih po običaju naših začinjavac i jošće po zakonu onih starih poet.« Milčetiću je jasno da je pod »poetima« Marulić mislio na latinske i grčke pjesnike, ali mu je zagonetnije pitanje: »Što bijahu Maruliću 'začinjavci' – hrvatski umjetni ili narodni pjesnici?«¹²

⁷ U svezi s tim v. Priloge od Cvite Fiskovića do Darka Novakovića.

⁸ I. Milčetić, op. cit. str. 36.

⁹ Ibid.

¹⁰ Ibid.

¹¹ I. Milčetić, op. cit. str. 36–37.

¹² I. Milčetić, op. cit. str. 37.

Čini se da se kod ovako iznesene dvojbe Milčetić ne može opredijeliti ni za jednu ni za drugu skupinu. On priznaje da »Marulić nije uopće počeo prvi pisati na čistom hrvatskom jeziku, a latinskim slovima«, pa navodi primjer Bernardinova *Lekcionara* iz 1495. U prilog tome ističe da je pjesničkih pokusa u Splitu vjerojatno bilo i prije Marulića, navodeći imena nekih njegovih vršnjaka, ali primjećuje kako se »sačuvalo dosta crkvenih pjevaka mnogo starijih od Marulića« te dodaje: »U hrvatskim liturgičkim knjigama, osobito u misalima, imademo tražiti prve umjetne pjesme na hrvatskom jeziku, a to su prijevodi sredovječnih latinskih pjesama...«¹³

Ali, kako on i dalje smatra, to nisu jedini »začinjavci« jer »ne smijemo smetnuti s uma ni starih naših bugarščica i koleda«, zaključujući: »Pjesme ovako nastale nošahu biljeg narodno umjetni.« Zatim odlučno, pomalo i presmjelo primjećuje: »Ovdje će biti sakriti Marulićevi 'začinjavci'.«¹⁴ Pri tome nije jasno misli li samo na narodne pjesnike ili i na jedne i na druge.

Milčetić se ne upušta u razglabanje o značenju riječi »začinjavac«, nego napominje kako »začinjati« znači Maruliću pjevati (»niki privrtahu garlom začinjući«, *Judita* I/183), a u tom smislu taj glagol upotrebljava i Lucić u poslanici Nikoli Matuliću, (koji »začinje slajim zukom«, to jest zvukom, glasom). To joj značenje daje i Gundulić u *Dubravki* (»kad moj slatki glas začina kako slavice«, I, 7). Milčetić na kraju zaključuje, iako bez jasnijih navoda, kako Marulić nije prvi gradio stihove »jer su njegovi stihovi dosta ugladeni«. »To je posve razumljivo«, kaže nadalje, »razvitak svakog književnog jezika svjedoči, da treba mnogo vremena, dok neobrađen jezik tako uznapreduje, da se na njemu može pjevati i pisati.«¹⁵ Milčetić je, dakle, uz sve dvojbe, čvrsto stajao na gledištu kako je Marulić imao svoje prethodnike o koje se oslanjao u građenju stihova i jezika. To u isto vrijeme primjećuje u svom radu iz 1901. i Josip Florschütz kad kaže: »Vjerojatno je da su oni stari začinjavci (...) bili pjesnici hrvatski, o kojima ne možemo ništa kazati, jer nam pjesmice tih začinjavaca nijesu sačuvane.«¹⁶

O pitanju Marulićevih začinjavaca, upravo od tog vremena pa dalje podosta se raspravljalo (počevši od Petra Kasandrića i Milorada Medinija, preko Franje Fanceva i Petra Skoka do Mihovila Kombola i Josipa Vončine). Bilo je o tome raznolikih stajališta, ali se ipak svi slažu u jednome – da su to Marulićevi prethodnici.

Ipak, smatram da se kod načinjanja tog pitanja mora prije svega polaziti od onoga što nam pruža sam Marulić u svom tekstu. Pri citiranju tog

¹³ Ibid. Na ove se Milčetićeve misli tek 1925. osvrnuo Vinko Lozovina, ocjenjujući kako je pitanje o tome je li Marulićev začetnik hrvatske umjetničke književnosti ipak ostavio otvorenim. (Je li Marulić začetnik hrvatske umjetne književnosti? Prigodom otkrića Marulićeva spomenika dne. 26. srpnja 1925., Split 1925., str. 17–23, citirani navod na str. 17).

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Josip Florschütz: *Život i rad Marka Marulića*. S kratkim osvrtom na hrvatsku knjigu od zametaka njezinih do današnjega doba. Spomen – besjeda o četiristogodišnjoj proslavi hrvatske umjetne pjesme u ženskom liceju zagrebačkom. Zagreb 1901.

teksta Milčetić navodi samo onaj dio koji završava frazom: »naših začinjavac i jošće po zakonu onih starih poet«, a propušta navesti završetak te rečenice, koja u nastavku glasi: »kim (dakle tim starim antičkim pjesnicima) ni zadovoljno počitati kako je dilo prošlo, da mnoge načine opkladaju, neka je vičnije onim ki budu čtiti« – dakle: ne zadovoljavaju se samo time da opišu goli sadržaj nego upliću mnoge načine da bude privlačnije onima koji će čitati. Ako ova dva termina: *začinjavci* i *stari poeti* shvatimo u njihovu suprotnu značenju, onda bi ona negacijom izražena kvalifikacija za stare poete (grčke i rimske pjesnike) – to jest kako im nije dovoljno opisati samo goli sadržaj – bila ujedno i suprotna kvalifikacija za začinjavce. Dakle, nasuprot starim poetama začinjavci su oni pjesnici koji se u svojim stihovima zadovoljavaju opisati samo goli sadržaj. Tu su doista suprotstavljene dvije poetike: srednjovjekovna, koja daje djela praktične religiozne vrijednosti i renesansna, koja obnavlja i unosi antička poetska načela. Začinjavci bi zapravo bili anonimni stihotvorci, Marulićevi suvremenici i pretходnici, autori religioznih pjesmica i pjesmotvora u koje se splitski pjesnik jednim dijelom svoje poezije vrlo očito ugledao. Često puta, osobito u svojim religioznim djelima, Marulić je začinjavačke osmeračke dvostihove sasvim vidljivo pretvarao u dvanaesteračke, dakle pjesnički bogatije strukture. Takav je postupak, primjerice, upotrijebio inspirirajući se anonimnom osmeračkom *Molitvom protiv Turaka* koju će on dijelom parafrazirati u svojoj dvanaesteračkoj *Molitvi suprotiva Turkom*. Tu se zapravo služio onim »običajem začinjavac« koje je sam isticao.

Kada govorimo o Milčetićevoj interpretaciji Marulićeve poezije mogli bismo reći da je i on, makar u skromnoj mjeri, dao svoj prilog našoj književnoj povijesti ističući vrijednosti razdoblja prije Marulića. Iako su neke vrijednosti te začinjavačke poezije u njegovo vrijeme već bile poznate, nažalost, hrvatska je srednjovjekovna književnost tek dugo godina poslije našla svoje dolično mjesto u književno-povijesnim pregledima.

MILČETIĆ O MARULIĆEVIM PRETHODNICIMA

Sažetak

Kao znanstvenik Ivan Milčetić je prije svega poznat po proučavanju hrvatskoga glagoljizma, čakavskog dijalekta, folkloru i ilirizmu pa se njegov rad o Maruliću i pjesnicima prije i poslije Marulića (koji je objavljen u povodu jubilarne godine nastanka *Judite* 1901.) gotovo i ne spominje. Ipak, u tom svome prilogu dao je Milčetić niz kratkih, ali vrlo vrijednih zapažanja.

Potrebno je prije svega istaći da je svoje misli Milčetić izrekao u vrijeme kada su prigodne manifestacije i napisi isticali Marulića kao oca i utemeljitelja hrvatske umjetničke književnosti i kad se gotovo sva književna djelatnost koja je prethodila Maruliću shvaćala vrijednom samo filoloških i kulturoloških istraživanja. Autor u svom prilogu ističe i komentira Milčetićeve zapažanja o vrijednosti Marulićevih prethodnika, za što je vezano i Milčetićevo shvaćanje riječi »začinjavac«. Nažalost, Milčetić se nije pozabavio konkretnim primjerima koji bi potvrdili Marulićev odnos prema prethodnicima, ali je važno istaći da su Milčetićeve stajališta o tom pitanju suvremena istraživanja u potpunosti potvrdila.

MILČETIĆ ON MARULIĆ'S PREDECESSORS

Summary

As a scientist, Ivan Milčetić is firstly known for his study of the Croatian Glagolitic tradition, Chakavian dialect, folklore and the Illyrian Movement so his work on Marulić and the poets before and after Marulić (which was published in honour of the anniversary of the year *Judita* was written, 1901) is hardly mentioned. Nevertheless, Milčetić does write a few short but very valuable observations in his appendix.

We should first of all note that Milčetić expressed his views during a time when manifestations and writings specified Marulić as the father and founder of Croatian artistic literature and when almost all literature activity that preceded Marulić was considered to be worthy of only philological and culturological research. The author in his appendix expresses and comments on Milčetić's observations on the value of Marulić's predecessors which is how Milčetić understands the word »začinjavac« (the one who began it all). Unfortunately, Milčetić did not deal with concrete examples that would confirm Marulić's attitude towards his predecessors but it is very important to point out that Milčetić's attitude regarding that issue was confirmed by contemporary research.

Milorad Stojević

Ivan Milčetić o hrvatskim renesansnim poslanicama

Prethodno priopćenje
UDK 821.163.42 (091)
821.163.42'0

O epistolografiji u Hrvata, na hrvatskome, ali i na ostalim jezicima kojima su Hrvati ispisivali takovrsan »žanr«/žanr, navlastito na latinskome jeziku, malo se pisalo, gotovo ništa. Podrazumijeva to da je glede toga ili sve jasno, ili nije žanrovsko-formacijski zanimljivo. A jest! Zašto?

Ponajprije, žanr je relativno određen ili redundancijom svojih osobina ili markiranošću kojom od struktura te zalihosti. Poslanica je tako terminološki u nas viševerno označena. Ona je: epistola, pismo, listina, odaslov, priziv, odaslanje, govor, propovijed i sl. Istodobno tu žanrovsku odrednicu nose i djela koja poslanicom čine tek posvete, uvodna ili koja slična obraćanja odašiljatelja primatelju, a da su zapravo generički sasvim drukčiji ili drugotniji žanr.

Jednako je tako u tim određenjima gotovo zanemarivo je li poslanica u prozi, u poetskome obliku (pa u bilo kojem), je li epistolarnost u posveti, obraćanju, upućivanju na koga, u modi stilske formacije, u zadaći promoviranja vlastitih životnih, socioloških, poetoloških, političkih i sličnih stajališta, ili čemu drugom.

Čini se da njenim promatrateljima nije bitan generički poticaj, ostvaraj i sl., negoli sama prigoda *upućivanja*, kao što je, globalno gledano, praktičnoj retorici i njezinim derivatima cilj *uvjeravanje*.

S toga stajališta sva su umjetnička djela poslanice: čitatelju, slušatelju, gledatelju... S poznatim semiotičkim trokutom iz klasične teorije lingvistike. No, s druge strane, utjecajnost poslanice, aktivno ili retroaktivno, nedvojbeno je utvrđena i potvrđena. Svojedobno poslanički, pisamski, epistolarni posao bio je umjetnički, to jest književno uvažavan, potom društveno i na različite načine statusno ekspanzivan u iskazivanju mnogovrsnih egoističnih i poltronističkih realizacija, ali isto tako i filozofskih, poetoloških, gospodarskih, vjerskih i ostalih stajališta. Kako to već biva, iz toga se izrodilo i dosta toga što književnost ili svesrdno prihvaća, ne zbog sadržaja – ili baš zbog njega – ili zbog forme književna izvještavanja o literarnoj modi, ili jednostavno o književnosti, ma kojemu žanru poslanica pripadala, ili bila žanrom sâmim.

Nedvojbeno je da se najstarija, poznata i nepoznata djela, barem immanentno osvrću i na ono što bi poslanica imala biti. Ona, poslanica, u tim tekstovima ponajčešće nije terminološki određena, nego se njena predmetnotematska, ili samo prigodna, struktura *upućivanja* i raznovrsna načina *odaslanja* valoriziraju s više opreka u detekciji njene strukture.

Pomak se očituje ponajviše u vrijeme renesanse, i to redom na latinske jeziku. Svijest o epistoli kao žanru, kao vrsnoj posebnosti, tada se elaborira i na teorijski način. Međutim, ta književna elaboracija vezana je »usko«/usko tek na pisma. Pridonijela je tome književna modnost i formulaičnost strukture, kako koji od književnika zamišlja svoju epistolarnu djelatnost *sub specie aeternitatis*. Naime, tko god je imalo držao do sebe i svoje prispodobe u »vječnosti« književne slave nastojao je priskrbiti sebi što više korespondentnih uradaka.

Nije tome zgorega prisposodobiti nasljedovanje tradicije antikne književnosti i strukture pomodnosti pisama, kao, primjerice, u: Cicerona (*Epistulae*), Horacija (*Epistulae*,¹ dio *Sermones*), Ovidija (*Tristia*, *Ex Ponto*), Nazona (*Epistulae heroidum*),² Seneka (*Ad Lucilium epistulae morales*),³ Gaja Plinija Cecilija Sekunda Mlađeg (*Epistulae*, *Epistulae ad Traianum*, *Epistularum liber decimus*), Marka Kornelija Frontona (*Ad Caesarem*, *Ad Imperatorem*, *De eloquentia*, *Ad amicos*, itd.), Marka Aurelija (*Eis heautón*), Cecilija Ciprijana (*Epistolarium*), Kvinta Aurelija Simaha Euzebija, Sofronija Euzebija Jeronima (*Epistolae*), Pavla (*Epistola*), Patrika (*Epistula ad milites Corotici*), Aldhelma (*Epistula ad Acircium*), Sidonija Apolinara (*Epistolae*), itd., itd.

Vraćam se djelima o poslanicama u doba renesanse. Pisali su ih, primjerice, Joan Lluís Vives,⁴ Justius Lipsius,⁵ M. Filelf,⁶ i ostali, ali je nedvojbeno najviše traga ostavilo djelo Erazma Rotterdamskoga pod naslovom *Opus de conscribendis epistulis* (*Djelo o pisanju pisama*, Basel 1522). To je djelo značajno po inovativnim shvaćanjima »pisanja pisama«, po kritici,

¹ Od 23 njegove poslanice valja, literarne namjere radi, upozoriti na treću u drugoj knjizi pod naslovom *Poslanica Pizonima/Epistula ad Pisones*, što je već u njegovo vrijeme dobila indikativan naziv *Pjesničko umijeće/Ars poetica*. Ta je poslanica kulturna za europske normativne poetike kao u Vide, Boileaua, Popea, Gottscheda i ostalih. No neke su njegove poslanice ostale kao trajan zalag zrelosti rimskoga pjesništva, što, opet, govori o generičkome pokriću žanrovskoga pojma poslanice.

² Mogu ovdje usporediti ideju Publija Ovidija Nazona da piše pisma kao da ih pišu mitske junakinje (Penelopa, Fedra, Medeja, Didona, i dr.), s »kopernikanskim« obratom suvremenoga hrvatskoga pisca Pavla Pavličića, koji odašilje svoje epistole poznatim hrvatskim osobama, ali i onima s margine, koje ne ulaze u kulturološki i književni obzor.

³ Zapravo su to filozofski ogledi iz područja praktične etike, što opet potvrđuje tezu o nepouzdanosti poslanice sa čistom generičkom strukturom, računajući pritom i prodor elemenata pjesničkoga jezika u prozu.

⁴ *De epistolis conscribendis* (Antwerpen 1533).

⁵ *Epistolica institutio* (Leyden 1591).

⁶ *Epistolarium seu de arte conficiendi epistolas* (Milano 1484).

Erazmu neprimjerenih i k tome recentnih mu, rasprava o epistolografskom umijeću renesanse, ali i glede epistolografske povijesti.

Zacijelo su i hrvatski pisci jednako učili i iz tradicije latinske, iz gdje kojih ogleđa, traktata, i sl., o poslanicama, a nedvojbeno su učili i iz male epistolografske tradicije na hrvatskome jeziku. Nedvojbeno je i to da se hrvatska poslanica na hrvatskome jeziku oslanja na latinističke izvore, ali isto tako relativno, svjesno ili nesvjesno, inovira pojedine epistolografske uzance.

Inovativnost/»inovativnost« ponajviše slijedi ili u kaski za objema tradicijama: hrvatskoj na latinskome i hrvatskome, stranoj na latinskome i inim živim jezicima, prvovrsno na talijanskome. U toj inovativnosti/»inovativnosti« i slijede očigledniji primjerci upitnosti u izvornu generičku strukturu poslanice kao žanra, kao posve zasebna književna oblika. K jednoj, čini se da poslanica, gdjekad više od ostalih formi, fleksibilnije nastaje i nestaje, uklapa se u strukture generičkih žanrova, ili pak stvara privid vlastite postojanosti.

Budući da sam sada već na granici disputacije o tome, a ne o videnju Ivana Milčetića hrvatskih poslanica XVI. stoljeća (»u dubrovačkoj periodu hrvatske književnosti«),⁷ to će ovaj uvod poslužiti da se vidi i njegov prinos tome problemu.

Valja, pritom, razlučiti nekoliko problemskih polja što ih Ivan Milčetić načinje glede poslanica na hrvatskome jeziku XVI. stoljeća.

Već spočetka on se ograđuje od količine podastrte ili slučajno odabrane građe koja mu je bila pristupačna,⁸ što znači da se baš i nije potrudio u vezi s ostalim dostupnim primjerima. To oduzima širinu pogleda na problem, ali isto tako ne mijenja bitna stajališta spram poslanica.

Milčetić već na početku govori, kako on kaže, o *tehničkom nazivlju*⁹ za pojedine lirske podžanrove ili predmetnotematske razine. Povijesno-poetološki gledano, sâm je naziv uzet iz antičkih, napose srednjovjekovnih terminoloških školskih i disputacijskih navada, što jedna drugu slijede s nužnim fleksijama. Njemu je, spočetka, poslanica »vrst pjesmotvora, što se javlja pod imenom k n j i g a, p o s l a n i c a i l i s t o v a.¹⁰ To jest: To su pjesmotvori, koje pozna latinska poezija pod imenom e p i s t o l a. Mi ćemo ih takodjer zvati poslanicama, jer je to najbolji tehnički izraz za epistolu.«¹¹

⁷ Naslov je Milčetićeve rada ovaj: »O poslanicama XVI. vijeka u dubrovačko-dalmatinskoj periodu hrvatske književnosti«, Izvješće kralj. velike gimnazije u Varaždinu koncem školske godine 1881/82. [Str. 3–67; 8°].

⁸ Upotrijebio sam gradivo, što sam ga našao u akademickom zborniku *Starih pisaca hrvatskih* *i-XI., onda u *Pjesnima Razlikim* od Dinka Ranjine (zagr. izd. od g. 1850.), u *Dje-lima* Dominka Zlatarića (izdanje Kukuljevićevo od g. 1852. i 1853.), napokon u Kukuljevićevo djelu *Pjesnici Hrvatski XVI. v.* (Zagreb 1856. i 1858.) O. c., str. 5.

⁹ O. c., str. 3.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid.

Nadalje, poslanica se može dvojako tipologizirati: prema predmetnotematskoj razini, odnosno »intonaciji« (poučna, satirična, etc.), a važnost ima prema Milčetićeve »anticipativnome« modelu suvremene semiotike, odnosno lingvističke, već rečene, »trokutne« teorije, kako on sâm kaže, »o njenu piscu, adresatu i o prijedmetu njenu«. Odnosno: »Ličnost onoga, kome je poslanica namijenjena, dapače i onoga, od koga potiče, može stupiti u zadak«. ¹²

Svjestan je on i epistolarnoga romana, to jest stanovite »primjene« pisamskoga iskustva u miksirani žanr, a jednako tako luči *privatne* od *nepri- vatnih* poslanica, kako prve on naziva, a ja po analogiji dodajem i suprotnost za ostvarivanje para. I jedne i druge imaju poetskih vrijednosti. Samo, prve su one koje ih imaju manje i nisu toliko značajne za poeziju. ¹³

Uvodni dio, koliko god bio »programski« i pozitivistički pragmatiski smušen, daje okosnice koje će se na različite načine realizirati u idućim odjeljcima. Milčetić poglavito pozitivistički navješćuje kako će njegov rad imati dva dijela. U prvome će, veli on, ¹⁴ dijelu navesti kratak sadržaj važnijih poslanica »(takodjer nekih talijanskih) ¹⁵ pridodav svagdje svoje opaske«, ¹⁶ a u drugome dijelu nakanio je Ivan Milčetić »ukrijepiti svoje misli, koje će prosijavati već iz prvog dijela«. ¹⁷

Pak, da vidimo kako je on to učinio.

Neosporno je, iz nekoliko uvodnih napomena, da Milčetić poznaje ponešto iz prošlosti i onodobne mu recentne književnosti a glede poslanica. Sigurniji je, ipak, na domaćoj književnoj građi, kojom kronološki i nomen-ski taksativno konstruira prvi dio rada nakon uvoda.

Taj dio nije zanimljiv samo zbog Milčetićevih pozitivističkih opaski o našim poslaničarima, nego i zbog opaski glede pojedinih struktura predmetnotematskih ili čak izričajnih naših renesansnih poslanica, a navlastito zbog spontane, »imanentne« tipologije, klasifikacije, ili čega sličnoga, po viševrnim kriterijima, koji nisu vazda s poetičkih uzanci.

Njemu je već sama *posvetnost* jednim od zaloga da nešto jest poslanica, pa je takva možebit i Marulićeva *Judita*. K tome, u Milčetićevoj tipologiji to bi bila *prava poslanica*. ¹⁸ Imamo potom *sitna ljubovna pisma*, ¹⁹ a odnose se na Gjoru i Šiška, kako ih autor intimno zavijlje. Uz njih zamjećuje i terminološku specifičnost da ti naši prvi imenom spominjani pjesnici sami svoje epistolarije nazivlju *knjigama* i *listovima*. Ta ljubovna pisma Milčetića *opominju* na Ovidija, što je znak viševrnih komparativističkih zahvata: između strane tradicije i domaće realizacije, te između mogućega posred-

¹² O. c., str. 4.

¹³ Zanimljivo je da Milčetić poslanicu veže uglavnom za poetsku poslenost.

¹⁴ O. c., str. 5.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ibid.

ništva i domaće tradicije. Autor nam te odnose ne objašnjava, jer ih nije u svome radu niti zadao.

Osobine poslanice Milčetić bolje artikulira pišući o Mavru Vetrano-
viću Čavčiću, a na primjeru njegove pjesme/poslanice *Vlasteostvu hvarsko-
me*. Autor (Milčetić) smatra da ta Vetranovićeve pjesma karakterizira sve
poslanice XVI. stoljeća.

Napisat će on: »U prvom redu javlja nam se tu prijateljski savez med
književnicima hrvatskim iz Dubrovnika i ostale Dalmacije. Taj vez prijatelj-
stva jest najidejniji, najsrdačniji.«²⁰ Jamačno u to spada štovanje znanosti
i umjetnosti, osobito *pjesništva*, a navlastito je vrijedna *svijest narodna*.²¹
Glede toga osobito je nazočna svijest »istih gusala, kojima zvone sve posla-
nice toga vremena«.²²

Dotiče se Milčetić i jezika naših poslanica XVI. stoljeća. Njemu je za-
nimljiva pojava makaronštine u poslanicama, primjerice Nikole Jere Dimi-
trovića,²³ a iz dva razloga: prvi je taj da dubrovački ima natruhe talijan-
skoga, a drugi što se makaronska jezična kombinacija rabila u šaljive svrhe,
pa je to, po Milčetiću, *šaljiva vrsta*.²⁴ Osim toga određenja ima naš autor i
vrst poslanice koju naziva *ljubovnom jadikovkom*, a nalazi ih ponajviše u
Nikole Nalješkovića,²⁵ kao što mitološke teme nalazi u Hektorovića,²⁶ ko-
me svojedobno Nalješković posla poslanicu koja je *lijepa elegija*,²⁷ koje nam
određenje opet govori o generičkoj nepouzdanosti poslanice kao samo-
stalna žanra.

Dalje, piše Ivan Milčetić o pjesnicima što su pisali pjesme što su ne-
kome *posvećene*, pak ih jednako drži poslanicama. Takav je slučaj s Hani-
balom Lucićem, gdje su mi zanimljive autorove opservacije glede četiriju
poslanica Lucićevih Jeronimu Martinčiću, a naročito o prvoj, kako je Mil-
četić naziva, gdje kaže: »Uza svu lijepu dikciju, jedva je možemo uvrstiti u
koju granu poezije. To je jednostavno pismo – u stihovima«.²⁸

Pišući o Marinu Držiću Milčetić dolazi do nove tipološke oznake po-
slanica – *prava poslanica*.²⁹ Objasnjenja nemam, kao i u slučaju *privatnih*
poslanica, budući da ih autor aproksimativno inkorporira u imaginarni ter-
minološki svijet, odnosno u impresionistički terminal hrvatske povijesti
književnosti.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ ... koja lako da nijesu nikada nikome niti poslana bila. O. c., str. 7.

²⁰ O. c., str. 10.

²¹ Ibid.

²² O. c., str. 11.

²³ Je li riječ o ocu ili sinu?

²⁴ O. c., str. 13.

²⁵ O. c., str. 14.

²⁶ O. c., str. 20.

²⁷ O. c., str. 22.

²⁸ O. c., str. 39.

²⁹ O. c., str. 42.

Vjerujem da u *prave* poslanice spadaju one čiji sadržaj Milčetić drži autentičnim, relativno autentičnim, onim koji bi imao, pravo ili krivo, pokrivati položaj života o kojemu poslanica /»poslanica« hoće govoriti, ili govoriti na izravan, a počesto na aluzivan i sličan način. Jednako o pojedincu, kao i o društvu, o svjetonazoru i životu bez njega.

Unutar tih zakučastih problema Milčetić uvijek iznova pronalazi osobine poslanica što su ih pojedini hrvatski stariji pisci napisali o prigodi, ili je ona (prigoda) bila povod da se o čemu prozbori putem drugačije vizure. Primjerice, tako, autor ima formalne i sadržajne opservacije o tome što koja poslanica jest. Recimo, Horacija Mažibradića su poslanice *elegije čovjeka, koji strada sa svoje ljubavi i siromaštva*,³⁰ a tome ću pridodati i osobinu karakterizacije, pače i pretpostavke o njenu izvođenju,³¹ što govori i o Milčetićevoj svijesti o povezanosti dubrovačke poezije s glazbom, odnosno sa žanrom melodrame, ili čime sličnim.

Pronalazi on i poslanice *odriješena versa*, to jest pjesama bez rime, proznih sastavaka, kakav je slučaj u Zlatarića, a pronalazi nam Milčetić i nedostatak komparativnih metoda u »mjerenju« hrvatske književnosti.³²

Prvi dio svojih razmatranja o hrvatskim renesansnim poslanicama Milčetić završava konstatacijom da stoljeće te stilske formacije obiluje prostotama, ali to spašava satirično pjesništvo, a onda nenadano sučeljava poslanice s nadgrobnicama kao vezu živih i mrtvih.

Od drugoga dijela Milčetićeve rada, prema najavi na početku kako će u njemu *ukrijepiti* svoje misli, s današnjega bismo stajališta očekivali čuda, ali i u tih šest stranica može se naći ono čega nema u prethodnih 50-ak. Naime, Milčetić, konačno, iznosi svoje stajalište o poslanicama. Jer, metoda rada je tipično klasično pozitivistička: malo ćemo muljati s neakvim poznavanjem onoga za što imamo ograničenu građu, reći ćemo poneku impresionističku riječ o kojemu primjeru, navest ćemo one pragmatične ili one primjerke koji se autoru dopadaju, smijesit ćemo kašu bez sustava, a onda ćemo na kraju reći i zaključak.

Taj zaključak u Milčetića je i najočitiji, a mogao ga je postaviti kao tezu, pak razraditi, bez obzira na to bio ili ne u pravu. U njega je teza, a i zaključak, da su poslanice dio prigodne poezije, a nakon frazetina dolazi on do bitna dijela cijele priče o poslanicama, koji ima i šaljivih mjesta.

³⁰ O. c., str. 49.

³¹ »Ova poslanica – po mom mnijenju – jest takodjer svjedočanstvom uglazbljivanja pjesama. Inače ne bi mogli pastiri pjevati u kolu Plavkovićevih pjesama (za mene bilo bi drugačije shvaćanje odviše hiperbolično)« O. c., str. 50.

³² »Tako biva svagdje, gdje literatura ne odgovara realnom životu naroda. Taj noviji duh javlja se eto i u Dubrovniku – indiferentizam vjerski. Kako su se ljudi od mode »zaljublivali« i pjevali ljubavne pjesme, koje često nijesu bile izrazom realnih čustva; tako su se često od mode pjevale i duhovne pjesme koje nijesu ni najmanje izlazile iz pjesnikova srca. Na to su se do sada slabo obazirali mnogi naši literarni historici, ne uvažavajući komparativne metode, koje sa svim novo lice daje modernoj književnoj povjesti.« O. c., str. 54.

Ozbiljno je to što Milčetić smatra da je forma pjesničkih poslanica o kojima piše ista kao i u ostaloj poeziji. Tu je on na tragu negeneričnosti poslanice kao žanra, iako je bjelodano da toga teorijski nije svjestan, što mu i nije zamjeriti glede hrvatske teorijske misli u vrijeme kada je on pisao ovaj rad, a i glede njegovih pogleda na ostale probleme u vezi s književnošću. Jer, odmah poslije zaključka o tome da se poslanice izričajno ne razlikuju od »ostale« poezije, on će uvidjeti ovo: »Velika većina tih poslanica ipak ne ide u poeziju, ako li ne će ko zvati poezijom sve što je slučajno napisano u stihovima. Pjesništvo tu prestaje, al cijenu dobivaju u pogledu kulturno-istorijskom«. ³³ K tome, u posljednjim stranicama svoga rada, gdje je *ukrijepio* misli, ima stajalište prema posleničkoj djelatnosti čovjeka koji ne razumije modnost stilske formacije, formulaičnost komunikacije, narcisoidnost pisaca, sociološki i socijetalni milje, narudžbine i slične poteškoće, koje mogu biti prepreka za savladavanje jednog predmet-notematskog podžanra, koji je Milčetić shvatio kao žanr, a i kao mnogo ostaloga.

Međutim, on je svakako pionir u raščlambi teorijski nezamijećenih »žanrova«/žanrova ne samo hrvatske književnosti, bez obzira na to kako je on to olako shvatio, ili nije, možda, bio pripravan na temu. No, čini mi se, poslije njega također nitko nije bio u hrvatskim krajevima pripravan na to da uoči što je Ivan Milčetić naćeo kao zadužbinu hrvatskim povjesnicima književnosti, a posebice teoreticima.

IVAN MILČETIĆ O HRVATSKIM RENESANSNIM POSLANICAMA

Sažetak

Ivan Milčetić bavio se, između ostaloga, i hrvatskim renesansnim poslanicama. O toj je temi objavio opsežan rad pod naslovom *O poslanicama XVI. vijeka u dubrovačko-dalmatinskoj periodi hrvatske književnosti* (Izvjješće kralj. velike gimnazije u Varaždinu koncem školske godine 1881/82. Str. 3-67, 8⁰). U tome ogledu on glede poslanice podastire svoja genološka/«genološka» imanentna stajališta i povijesni pregled primjerâ sa stanovitom raščlambenom operalizacijom.

Moj rad slijedi u oba dijela ta stajališta u svjetlu suvremenih gledišta o tim problemima, prvovrsno hrvatske, ali i ine genološke literature, te hrvatske povijesti književnosti.

IVAN MILČETIĆ ON CROATIAN RENAISSANCE EPISTLES

Summary

Ivan Milčetić also dealt with Croatian renaissance epistles. He published a detailed essay on that subject under the title of *O poslanicama XVI. vijeka u dubro-*

vačko-dalmatinskoj periodi hrvatske književnosti (Izvešće of the royal high school in Varaždin at the end of the academic year 1881/82 pages 3–67 8⁰). In that overview he presents us with his genealogical imminent viewpoints about epistles and historical view of examples with certain articulated operationalization.

My essay in both parts follows those viewpoints in the light of the contemporary viewpoints on those problems, primarily Croatian and others, genealogical literature and Croatian history and literature.

Ivan Milčetić i književnost hrvatskoga narodnog preporoda

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42 (091)

Kao povjesničar hrvatske književnosti – uz ostale poznate znanstvene interese – te kao suvremenik Armina Pavića, Milivoja Šrepela, Milana Rešetara, nešto mlađih Milorada Medinija, Đure Šurmina, kao i najmlađeg među njima Branka Vodnika – sve poznatih proučavatelja starijih razdoblja hrvatske književnosti – Ivan Milčetić je među prvima, prije Šurmina i Vodnika, dao svoj nevelik, ali za književnu povijest zanimljiv prilog promišljanju tzv. »ilirskog« razdoblja naše književnosti.

U metodološkom pogledu filološki pozitivist, sljedbenik i nastavljatelj književno-povijesnog rada Vatroslava Jagića, Milčetić se u svom poimanju književnosti, njenog smisla i funkcije, poveo za razmišljanjima dvojice značajnih ljudi koji su ga, svaki na svoj način, fascinirali. Prvi je bio, neprijeporno, August Šenoa. Susret s tim velikanom, klasikom hrvatske književne riječi 19. stoljeća koji se dogodio 1874. godine, ostavio je neizbrisiv trag i dojam na mladog, dvadesetogodišnjeg Milčetića: »(...) moram priznati«, piše on prisjećajući se tog susreta, »da je moj prvi sastanak sa Šenoom rodio u meni čvrstu volju da posvetim sve svoje sile – ako li već kakovih imadem – hrvatskoj literaturi.«¹ A Šenoini su stavovi bili jasni i poznati: literatura mora biti zabavna, ali u određenoj mjeri i poučna. To je bila i Milčetićeva osnovna misao vodilja u njegovu proučavanju hrvatske književnosti: da otkrije njezinu »literarnost«, ali i poruku koju nosi. U Gaju je pak Milčetić vidio ne samo ličnost koja je znala i umjela svojim istupima oduševiti mase, povesti ih za svojim idejama, nego je prije svega prihvatio i njegove temeljne teze o slavenskoj uzajamnosti. Stoga i ne čudi posve idealizirani Milčetićevo opis Gajeva portreta: »Darovitu i zanimljivu od naravi, ljubežljivu, simpatičnu i rječitu, liepo odnjegovanu i nježne majke, marljivu i učenu, odhranjenu na vrelu žive nauke i živih idea, pade u dio časna zadaća da stane na čelo narodnoga pokreta u obumrloj Hrvatskoj.«²

¹ »Naši mlađi naraštaj i August Šenoa« – *Vienac*, XIII, br. 52, 1881.

² »Hrvati od Gaja do godine 1850. (Kulturno-istorijski i književni pregled)« – *Hrvatski dom*, Zabavnik hrvatske omladine za god. 1878., Izd. Đačko društvo Hrvatski Dom, god. III, Zagreb 1878.

Međutim, iako je Milčetić dobro shvatio bit iskrene, ali i naivne namjere Gajeve i njegovih istomišljenika u vezi s idejom ilirizma, to jest da se jedinstvenim imenom ilirskim obuhvate i združe svi južnoslavenski, pa čak i slavenski narodi, pri čemu su »(...) plemenska imena imala (su) ustupiti mjesto imenu ilirskom kojemu je valjalo spojiti sav slavenski jug u jednu domovinu (...)«,³ odnosno »Naši iliri ne bijahu samo iliri, već i Slavjani – ako hoćemo panslavisti (...)«,⁴ što je predstavljalo i te kako ozbiljan rizik zbog realne mogućnosti gubljenja vlastitog hrvatskog identiteta, Milčetić je, u odmaku od tog vremena, četrdesetak godina kasnije, vrlo dobro shvatio da je čitav pokret bio opasan promašaj: »(...) Hrvati štetovaše na svom narodnom imenu koliko ni jedno slovinsko pleme, a sve za slogu – do koje ipak nisu došli (...)«,⁵ zaključuje on logično, pišući o imenu i ideji ilirskoj u Gajevo vrijeme.

Najzanimljiviji završetak ovog članka Milčetićeovog, koji on naziva literarnom studijom, a stvarno se bavi političkom opcijom, pa na kraju poručuje i ističe i u naše vrijeme vrlo aktualnu misao: »Danas Hrvatskoj i hrvatskomu narodu ne treba tražiti uslove svoga opstanka ni u tuđem imenu, ni u tuđoj moći (...). Treba mu doduše sloge i pažnje s bratskim plemenima – al mu ne treba skrbništva. Hrvatski će narod zahvatiti svoju budućnost...« – piše to Milčetić davne 1874. godine!

Opredijeljen za jedinstvenu hrvatsku književnost kao izraz jedinstvene i cjelovite Hrvatske, političke i povijesne, Milčetić će zdušno podržavati ono što je od Gaja i njegova pokreta ostalo: štokavštinu kao osnovicu jezičnog književnog standarda. U tome je čak i pretjerao protiveći se mogućnosti unošenja u prihvaćeni književni jezik i dijalektalnih jezičnih elemenata u svrhu estetskog bogaćenja literarnog djela. Primjerice, u jednoj polemici s Lujom knezom Vojnovićem⁶ zamjerio što je Ivo Vojnović u »Dubrovačku trilogiju« unio, kako piše, dijalekt: »Nikako mi ne bijaše pravo, istina je, što je Ivo Vojnović napisao svoju krasnu »Trilogiju« u dubrovačkom dijalektu; jer držim da pjesnik mora pokazati svoju snagu i oplemenjenom književnom jeziku, a ne u narječju«, reći će. Između ostaloga, Milčetić s nepravom predbacujući Vojnoviću njegov jezik »Trilogije«, smatrajući, očito, s društveno-političkog a ne literarnog stajališta, kako »još nijesmo posve gotovi ni sa svojim književnim jezikom, a eto ugledan pjesnik slaže znatno pjesničko djelo poluprovincijalno!«. I Milčetić je, nesumnjivo, imao pravo na pogrešku!

Da bismo shvatili njegovo poimanje književnosti ilirizma, valja odčitati neka njegova razmišljanja o zadaći književne povijesti, odnosno književnog djela kao predmeta proučavanja. Iako se nije sustavno bavio tim pitanjima,

³ »Ime i ideja ilirska za Ljudevita Gaja u Hrvatskoj (literarna studija)« – *Velebit, Zabavnik hrvatske omladine*. Izd. Đačko društvo Velebit u Beču. – Zagreb, 1874.

⁴ Isto.

⁵ Isto.

⁶ »O jedinstvu našega jezika« – *Savremenik*, V, Zagreb, br. 3, 1910.

u nekoliko je navrata dotaknuo taj problem. Najviše je o tome progovorio u radu »Hrvati od Gaja do godine 1850«,⁷ u kojem je prvi otvorio pitanje periodizacije književnog stvaralaštva u razdoblju ilirizma.

Temeljna teza od koje u svojim radovima polazi jest da je književna povijest u najužem savezu sa političkom poviješću, i zato je, tvrdi Milčetić »zadaćom književne povijesti da nam prikaže što je koji narod na umnom polju uradio, i kako je to radio. Prema tomu ona proučava razloge s kojih je književnost cvjetala ili padala. Ona proučava umne plodove naroda genetičkim putem te ih prikazuje u istorijskoj cjelini; ona dovodi književni rad u savez sa celim životom naroda, kojega jest ona viernim odsjevom. Književna povijest ispituje djela, ljude i misli koje su pokretale stanovitim dobama, kako su postajale, kako su se razvijale i propadale...«

Milčetić je, mada ne i sustavno, zapravo neizravno pisao i o kriterijima ocjenjivanja i vrednovanja književnog djela. Tako je u spomenutom već radu⁸ jasno dao do znanja da su književnom povjesničaru na prvom mjestu izvori, vrela »sama djela pisaca i suvremeni listovi«, a pišući članak o Matiji Antunu Reljkoviću⁹ definirat će misao književne umjetnosti rečenicama u kojima se može naslutiti autorovo doživljavanje književnoga djela kao specifične estetske kategorije: »Pjesničkoj umjetnosti predmet je ljepota, a svrha idealizovanje te *ljepote*. Poučnoj pjesmi prva je svrha pouka. Radi toga nije tu moguće niti pjesnička analiza; jer goli stihovi nisu još poezija«, završit će Milčetić.

Recenzirajući godine 1903. objavlvenu Šurminovu književnopovijesnu sintezu »Hrvatski preporod«,¹⁰ Milčetić će doslovno popljuvati autora nazvavši ga naivnim, suhoparnim, ukočenim, koji piše »suhim jezikom bez ikakova pjesničkog nakita«, iznosi »mutne i nesuvisle refleksije«, jednom riječi radi se o »primitivno obrađenom djelu« koje »ne služi na čast ni piscu ni hrvatskoj književnosti«.

Od svega je ipak najvažnija znakovita rečenica koja najviše govori o Milčetićevoj shvaćanju književnosti: »Književnost se mora odjelito raspravljati prema idejama, licima i stukama«, što znači da Milčetić indirektno govori o književnom djelu kao specifičnom produktu ljudskog talenta, koji ima svoj vlastite unutarnje zakonitosti.

Nažalost, svoju »teoriju« nije adekvatno uspješno ostvarivao pišući o konkretnim književnim ostvarenjima, kao ni o ilirizmu, jer je ipak više ostajao na prepričavanjima sadržaja negoli na analitičkim pristupima pojedinim djelima.

⁷ Citirani članak.

⁸ »Hrvati od Gaja do godine 1850. (Kulturno-istorijski i književni pregled)« – *Hrvatski dom*, Zabavnik hrvatske omladine za god. 1878. Izd. Đačko društvo Hrvatski Dom, III, Zagreb, 1878.

⁹ »Reljković u hrvatskoj književnosti (književno-povijesni ogled)« – *Vienac*, XIII, Zagreb, br. 29, 30, 31, 32, 33, 1881.

¹⁰ »Dr. Đuro Šurmin: Hrvatski preporod« – *Glas Matice hrvatske*, I, Zagreb, br. 3 i 4, 1906.

Dva je veća teksta, ovdje već spomenuta, Milčetić posvetio ilirizmu: onaj o imenu i ilirskoj ideji (1874.),¹¹ te drugi (1878.)¹² o Hrvatima od Gaja do 1850. Već i sami naslovi ovih radova sugeriraju nam da je Milčetića više interesirala ideološka, domoljubna, društveno-politička strana ilirizma nego samo književno stvaralaštvo, više narodni nego književni preporod. To posebice vrijedi za prvi članak, u kojem autor traži uzroke ilirskom pokretu, sažeto objašnjavajući kako je početkom 19. stoljeća Hrvatska stenjala »pod bečkom samovoljom, Bosna pod turskim divljakom, a krajina pod vojničkim apsolutizmom«, dok »banska čast bijaše samo sjena negdanje moći«, što je bio osnovni povod nastajanju pokreta. Ističući Gaja, koji je već pravopisom »ovjekovječio ime«, zasnovavši, kako reče, »osnove svemu jugoslavjanstvu«, Miletić će posebno istaći vrijednost »prigodnih pjesama« (mi bismo danas rekli budnica), koje su pospješile ilirski pokret, pa stoga ne čudi što je, polazeći od teze da se u tim pjesmama »zrcale sve misli te dobe«, naročito pohvalio u biti posve minornog Ferdu Rusana kao »najčišćeg« i »par exelance« prigodnog pjesnika, koji ne samo da je »pjesme pjevao, već bi im odmah i napjeve izvodio, što je također osobitost prigodne poezije«.

Četiri godine kasnije, u članku »Hrvati od Gaja do 1850. godine«, Milčetić zapravo samo proširuje svoj prethodni tekst, pridodajući mu i pokušaj periodizacije temeljnih razvojnih faza ilirizma. Naglašava mađarske pretenzije u Hrvatskoj kao osnovni razlog ilirskog pokreta, jer je pokušaj mađarizacije »izazvao i probudio u Hrvatskoj stare historičke uspomene i narodni ponos« – Milčetić ne ostaje samo na političkoj i društvenoj analizi pokreta, već govori i o književno-kulturnom pokretu, koji je zapravo, po njegovu shvaćanju, tek segment narodnog pokreta, odnosno isključivo u njegovoj službi. Tako on razdoblje od 1835. do 1843. obilježeno Gajevim političkim inicijativama i, kako reče, »cvietom ilirizma«, naziva periodom »buđenja naroda *sredstvima* (podcrtao M. Š.) književnosti na temelju narodnom«, a o vremenu od 1843. do 1850, uz isticanje činjenice pada ilirizma, piše kao o dobu započinjanja »ozbiljnoga rada«. Bitno je, međutim, reći kako Milčetić, pišući o literarnom stvaralaštvu tog vremena, preferirajući poeziju kao najizravniju mogućnost nacionalnog prosvjećivanja u prepoznavanju vlastitog nacionalnog identiteta, pridaje tom žanru najveće značenje, no ne u estetskom, već preporodnom smislu: »Pjesma razniela je misao ilirsku po narodu,« konstatira Milčetić, i nastavlja: »ona je probudila sav narod; ona ga je duševno ujedinila. Književnost te dobe iskazuje same pjesme; to je doba poezije.«

Međutim, u pogledu »literarnosti« Milčetić ima druge kriterije, iako, nažalost, nije – osim o Vladislavu Vežiću¹³ – pisao o važnijim i značajnijim

¹¹ Citirani članak.

¹² Citirani članak.

¹³ »Vladislav Vežić« – *Vienac*, XV, Zagreb, br. 1, 1883. i »Vežićeva »Milovanka« i dr. F. Marković« – *Savremenik*, XIII, Zagreb, br. XII, 1918.

ilirskim piscima. Dovoljno je ipak reći da je o Ivanu Trnskom napisao da je u nas »vrijedio kao velik pjesnik, što on uistinu ne bješe, jer osim nekih liričnih proizvoda njegova poezija ostade prilično vodena i formalna. Jezik poznašao dobro, no i ovdje se udaljivao od prirode, stvarajući previše neologizama«. Isto tako, gotovo je iznenađujuća njegova tvrdnja o razdoblju od 1843. do 1850., »kako (se) cijela ta doba prozvati ne može dobom književnog diletantizma«. Za poznati kult Dubrovčana u ilirizmu, posebice baroknih pisaca, koji je, istina, kako kaže, »podigao ponos narodu«, Milčetić tvrdi da je istodobno »porodio imitatorstvo«. Konačno, prijelazom u »pravu književnost« on će, smatrajući to dobom »praktičnoga rada«, obilježiti tek vrijeme političkog apsolutizma (1850–1860), misleći pri tome prije svega na pjesništvo Petra Preradovića, čije je motive Boga i smrti pretenciozno usporedio sa Goetheovim *Faustom* i Danteovim *Paklom* – a sve to govori o dosta visokim kriterijima Milčetićeve kad je riječ o vrednovanju književnih djela.

Ivan Milčetić, iako nevelikim doprinosom povijesti hrvatske književnosti 19. stoljeća, svojim se pokušajima osmišljavanja nekih problema ilirizma javio – uz mnogo znatnije priloge starijim razdobljima, posebno pitanjima glagoljice – kao začetnik, prije ostalih proučavatelja književnopovijesnih problema tzv. novije hrvatske književnosti, posebno razdoblja hrvatskog narodnog preporoda. U metodološkom pogledu na tragu svojih predšasnika, posebice Vatroslava Jagića, Milčetić nije znatno iskoračio iz domene filološke kritike svog doba, ali je neprijeporno pokazao – sjetimo se kritike Šurminove povijesti narodnog preporoda ili ocjene djela Ivana Trnskoga – da i u nas počinje sazrijevati spoznaja kako imamo dovoljno već umjetnički snažnih književnih ostvarenja, pa da, kako je to jasno napisao, »u XX. veku ne trebamo ni mi Hrvati zboru za poljepšavanje – književnosti«. ¹⁴ Bila je to nesumnjivo najava promatranja književnog djela kao autonomnog proizvoda ljudskog duha koji sam po sebi ima svoja specifična obilježja i vrijednosti, kao i skromni, ali ipak, zahvaljujući i Milčetiću, uvod u pozitivističke metodološke postupke u nas na početku 20. stoljeća.

IVAN MILČETIĆ I KNJIŽEVNOST HRVATSKOGA NARODNOG PREPORODA

Sažetak

Uz mnogo znatnije priloge starijim razdobljima, posebno pitanjima glagoljice, Ivan Milčetić se svojim nevelikim doprinosom povijesti hrvatske književnosti 19. stoljeća, osobito osmišljavanjem nekih problema i pojava vezanih uz hrvatski

¹⁴ »Vežićeva »Milovanka« i dr. Fr. Marković« – *Savremenik*, XIII, Zagreb, br. XII, 1918.

narodni preporod, javlja kao začetnik istraživanja književnopovijesnih problema tzv. novije hrvatske književnosti. Prije Šurmina i Vodnika dao je svoj nevelik, ali za književnu povijest interesantan prilog promišljanju tzv. »ilirskog« razdoblja naše književnosti, a u radu »Hrvati od Gaja do godine 1850.« prvi je otvorio i pitanje periodizacije književnog stvaralaštva hrvatskoga narodnog preporoda.

U metodološkom pogledu na tragu svojih predšasnika, posebice Vatroslava Jagića, Milčetić nije znatnije istupio iz područja filološke kritike svoga doba, ali je neprijeporno pokazao svijest o spoznaji postojanja umjetnički snažnih književnih djela hrvatske književnosti, navijestivši tako promatranje književnog djela kao autonomnog proizvoda ljudskog duha, te najavivši one pozitivističke metodološke postupke koji će prevladavati na početku 20. stoljeća.

IVAN MILČETIĆ AND THE LITERATURE OF THE CROATIAN NATIONAL RENAISSANCE

Summary

With his earlier additions to the older periods, especially concerning glagolitic script, Ivan Milčetić contributed greatly to the history of Croatian literature of the 19th century by working out certain problems and phenomena concerning the Croatian national renaissance where he stands out as the originator, before the other researchers of literary-historical problems of the so-called newer Croatian literature. Before Šurmin and Vodnik he made a small but for literary history interesting contribution to the consideration of the so-called »Illyric« period of our literature and in his work entitled »Hrvati od Gaja do godine 1850« he was the first to open up the question of periodization of literary creativity of the Croatian national Renaissance.

In the methodological sense following his predecessors, especially Vatroslav Jagić, Milčetić did not move too far away from the are of philological criticism of his period but he did present the awareness on the understanding of the existence of art and strong literary works in Croatian literature, heralding the observance of a literary work as an autonomous product of the human spirit and heralding positivistic methodological procedures that will take over at the beginning of the 20th century.

Josip Bratulić

Ivan Milčetić o Ljudevitu Gaju i ilirskoj ideji u Hrvatskoj u prvoj polovici XIX. stoljeća

Izvorni znanstveni članak
UDK 949.75

Kad je u Zagrebu 20. travnja 1872. umro Ljudevit Gaj, pogođen od kapi u svojoj tiskari, davno već zaboravljen i zapostavljen, već dugo vremena politički mrtav, a sada i stvarno, fizički, nije bilo puno živih Gajevih suvremenika koji bi htjeli ili željeli govoriti na njegovu grobu. Našli su ipak jednoga Gajeva suradnika, čovjeka osebujna i ponašanjem i načinom života, Frana Kurelca. On je nad Gajevim grobom, na Jurjevskom groblju, održao znameniti govor *Slova nad grobom Ljudevita Gaja*. Započeo je ovako: »Onaj, kojega danas materi zemlji predajemo, nije od onih ljudij, koji se u nas vsaki dan rađaju; er je pokojnik ne samo tvorac one književne i kulturne dobe, pod koje okriljem i danas stojimo, nego i stvoritelj i uzdržatelj one pomisli, tolike mile jednim, tolike zazorne drugim, pomisli južnoga Slovinstva. Dok se Ljudevit ne pojavio, u svojem mraku zemlja čamila, mrtvi san sanjala.«¹

Ivan Milčetić je te godine, 1872., bio đak Riječke gimnazije. Profesor, koga je posebice cijenio, i koji je na njega snažno utjecao, bio mu je Tadija Smičiklas. A Tadija Smičiklas bio je Kurelčev poštovatelj, koji je znao i mogao, kao i Kurelac, točno i jasno odrediti koja je uloga u hrvatskom narodnom preporodu, i, prije toga, ilirskom pokretu, pripadala Ljudevitu Gaju i njegovoj ideji o ujedinjenju svih Južnih Slavena pod ilirskim imenom. Slijedeći na tom putu Pavla Rittera Vitezovića, kojemu je Ilirik i Slovinje (Slavonija) isto što i Hrvatska, Gaj je izabrao ilirsko ime koje je, doduše, bilo samo književnopovijesni i povijesnopolitički termin, ali očito lako prihvatljivo onima koji su snatрили o nacionalnoj i osobnoj slobodi, u nekom novom društvenom i političkom poretku u tadašnjoj Habsburškoj monarhiji i Europi.

Završivši gimnaziju na Rijeci, on se kao svršeni filozof, zajedno s Eugenijem Kumičićem našao u Splitu, gdje je 1873. započela na Splitskoj tali-

---

¹ Fran Kurelac, *Slova nad grobom Ljudevita Gaja*, Zagreb, 1872., pretisak Cymelia Croatica IV, priredio Josip Bratulić, Zagreb, 1989.

janskoj gimnaziji nastava hrvatskoga jezika. U cijeloj tadašnjoj Dalmaciji, naime, nije bilo školovanoga nastavnika za hrvatski jezik, pa su morali doći iz nacionalno probuđenih krajeva. U splitskoj je Čitaonici mladi suplent Ivan Milčetić održao 1873. predavanje »Ime i ideja ilirska za Ljudevita Gaja u Hrvatskoj«, koje je sljedeće godine tiskano u zabavniku hrvatske omladine *Velebit*, koji je izdavalo istoimeno đačko, to jest studentsko društvo u Beču. Prve rečenice snažno podsjećaju na Kurelčevo *Slovo*: »U kulturnoj povijesti hrvatskoga naroda neima važnijega momenta do onoga, kad se je iz duboka sna na novi, napredni život probudio. Tužno je bilo stanje našega naroda pod konac prošloga i na početku ovoga vijeka! Zahrđao mač junačkih pradjedova u koricah, pod debeo prah se slego cvijet zlatnih, dubrovačkih pjesničkih vremena, zamukoše hrvatske vile i činilo se, da se hrvatski narod od teška napora odmara i nove sile sakuplja dičnu, novu radu. I bilo je tako, pa kad je svanula zora novoga dana, tad vidimo kako sav narod onamo hrli odkale mu je imalo sunce sinuti, sunce bolje budućnosti. – Ilirski pokret što ga je Ljudevit Gaj na slavenskom jugu pokrenuo, zbio se još u zgodan čas; – nešto malo kašnje i burna 1848. godina bila bi nas nepripravne našla, zatekla nas nesposobne zaplesati u naprednu kołu europskih naroda.«²

U ovom Milčetićevo predavanju, koje svoje poticaje više duguje povijesnim nego književnopovijesnim izvorima, zacrtan je put ilirske ideje prije Gaja – od antičkih vremena, dolaska Hrvata, srednjovjekovnih, renesansnih i baroknih pisaca do Napoleonove Ilirije, nakon čega se posebice pozabavio društvenom i političkom poviješću Hrvatske – one Hrvatske koju su činile tri županije: »U to vrijeme tužno bijaše uprav stanje našega naroda. Staru, negda jaku i samostalnu kraljevinu Hrvatsku sada sačinjavahu do tri županije. Dalmacija i Istra prije stenjaše pod mljetačkim lavom, a sada pod bečkom samovoljom, Bosna pod turskim divljakom a Krajina pod vojničkim apsolutizmom. Banska čast bijaše samo sjena negdanje moći. Ban hrvatski bijaše nešto više negoli kakov mađarski veliki župan. (...)

Doktoru Ljudevitu Gaju (rođ. 8 srp. 1809. u Krapini, a umro 20. travnja 1872. u Zagrebu) bi suđeno postati preporoditeljem hrvatskoga naroda u XIX. vijeku.«³

Milčetić zatim kratko opisuje ulogu Ljudevita Gaja od uređenja pravopisa i izdavanja novina. Ističe da je Gaj ispočetka mislio samo na kajkavce, ali se zatim okreće svemu jugoslavenstvu. Lako je bilo s jezikom: »Akoprem Gaj sam kajkavac, ipak uvidi da kajkavština ne može u nas biti ono što je toskansko narječje u Italiji, s toga se on je rado odreče. Nije ni čudo ako je i Gaj priznao štokavštinu najljepšim južnoslovenskim narječjem, a uz to narječjem najraširenijim i književno najrazvijenijim, a s toga jedino dostojnim da bude jezikom književnim svih Jugoslavena.

² Ivan Milčetić, »Ime i ideja ilirska za Ljudevita Gaja u Hrvatskoj«, *Velebit*, Zabavnik hrvatske omladine. Izdalo đačko društvo »Velebit« u Beču, u Zagrebu, 1884., str. 313.

³ Nav. djelo, str. 319 i 321.

Glede jezika ne bijaše baš teško do prava izbora doći, al u onom pravom kaosu narodnih imena, koje da bude zajedničkim? Ime hrvatsko, koje je inače Gaj jedino iz djetinstva poznavao, uvidje da toga položaja ne može zauzeti u Jugoslovenstvu, kô ni srpsko – a o slovenskom gotovo ni govora. – Dakle šta onda?

U tom pomože Gaju ime ilirsko, ime koje je za Napoleona u nas još jače korenje uhvatilo; ime o kom su Gaj i njegovi suvremenici sasma osvjeđeni bili da je to bilo prvotno ime svih Jugoslavena. Gaj se je trudio da opširno raspravi to pitanje i dokaže iz prošlosti nepobitnost Slovinstva starih Ilira (*Dan. Ilir. teč. V.*)⁴

Milčetić naglašava da je Gaj ilirsko ime uzeo »samo radi sloge. S toga je i naglašivao da drži ime Ilirâ sveopćenitim, koje valja da svi gojimo uz svoja posebna plemenska imena.«⁵

Nakon toga Milčetić analizira tijek prihvaćanja ilirske ideje. Naglašava da Srbi nisu htjeli, osim rijetkih iznimaka, stupiti u ilirsko kolo, a »uzrok se ima tomu tražiti nešto u vjerskom fanatizmu, a nešto opet u tendencijah Vukovih i njegovih istomišljenika da sve posrbe. Srpsko ime ne bijaše poznato u Hrvatskoj (a ne bijaše poznato, kako svjedoči Jukić, ni u Bosni), dok se nije počelo spajati kod pravoslavnih sa vjerom, i dok nisu postala sjemeništa pravoslavna propagandami srpskimi.

Čudnovat je to doista pojav u životu narodâ i bezprimjeran, da bi se po narodnosti vjera – a po vjeri narodnost mjerila. Držeć se toga načela, čudnih li nam danas imena i narodnostih u Europi, čudne li smjese!⁶

Srce ilirskom pokretu dala je Hrvatska i Slavonija a ubrzo pristupiše u krug i Dalmatinci, a oko 1840. i Bošnjaci (to jest Hrvati katolici, s Jukićem na čelu) a zatim i Slovenci. U raspravi Milčetić zatim opisuje pobjedu hrvatskog jezika, onoga jezika s kojim su do tada gospoda samo sa svojim slugama govorila, a koji tada »uspe se po malo i na učiteljsku stolicu, prokrči si put u županijske skupštine i u isti Sabor«.⁷ S pobjedom jezika osnivaju se i glavne ustanove: Čitaonica, Kazalište, Narodni muzej, Matica, Opera – a sve je to bilo potaknuto i zasvjedočeno prigodnim pjesništvom. Prigodnice pišu svi pismeni ljudi, a posebice su popularne budnice koje se šire cijelom zemljom. Zagreb postaje središte ilirskog pokreta, a u njemu su svi dobrodošli. I sam Vuk Karadžić, »baš ne velik prijatelj Hrvata«, izrazio se negdje da je najkrasnije časove svoga života proveo među Hrvatima. Vrhunac je ilirska ideja dosegla godine 1848. Ali zenit je bio i kraj toj ideji. Ponuđenu su ideju ilirstva odbili i Slovenci i Srbi: »Ako su se dakle i Hrvati morali opet vratiti svomu hrvatstvu, nije nikakvo čudo.« I onda zaključak, pomalo literaran, ali stvaran: »Ime hrvatsko nije bilo kadro za ono

⁴ Nav. djelo, str. 323.

⁵ Nav. djelo, str. 324.

⁶ Nav. djelo, str. 325.

⁷ Nav. djelo, str. 328.

doba nadomjestiti imena ilirskoga. Iz veličine i snage toga imena crpijahu rodoljubi vanredne sile za borbu protiv starom krnitetelju naših prava, stranom napadaču. Prije bi bili Hrvati, imajuć samo svoje ime i pleme pred očima, zdvojili nego li se i pustili u borbu s mnogo jačim neprijateljem; al ovako u iliriskoj ideji vidješe se mnogo jačimi negoli i zbilja bijahu. Ta ideja pribavi Zagrebu prvenstvo među jugoslovinskimi gradovi (a nije mu ga još nitko oteo), te on posta središtem svega života na jugu. Iz Zagreba vrcahu iskre oduševljenja ilirskoga daleko preko međa hrvatskih. I Slovenci, i Srbi, i Slovaci i krvna naša braća u Turskoj dugo, dugo izgledahu u Zagrebu svoju Meku. Biograd, Ljubljana ni Novi Sad nisu po politiku i kulturu jugoslavensku nikad važniji bili od Zagreba.

Hrvati zasnovaše Jugoslavenstvu osnov zajedničke budućnosti – a Gaju, oživotvoritelju te ideje, zato neumrla slava. Danas Hrvatskoj i hrvatskomu narodu ne treba tražiti uslove svoga opstanka ni u tuđem imenu, ni u tuđoj moći. – Po svom pravu i po svojoj povijesti, po svojem položaju i po svojih osebina vlastan je da se razvija i da živi. Treba mu doduše sloge i pažnje s bratskim plemenima – al mu ne treba skrbnništva. Hrvatski će narod zahvatiti svoju budućnost – a to budi zadaća njegove svjestne omladine!⁸

Tako završava ta prva Milčetićeva opsežnija rasprava. On se poziva na omladinu, jer su političari uvijek bili spremni, radi vlastitih probitaka ili probitaka svoje stranke, žrtvovati i narodnu ideju i narodnu budućnost. Na njih ne treba računati.

Čini se da je ta radnja Ivana Milčetića ostala zaboravljena i da je manje citirana nego druga, opsežnija koja također u naslovu nosi Gajevo ime: *Hrvati od Gaja do godine 1850*. Objavljena je u trećem tečaju studentskog almanaha »Hrvatski dom« (1878.). Ovu radnju, na primjer, citira u *Radu* 80, o pedesetoj godišnjici preporoda hrvatske knjige, i Franjo Rački (1885.): »Ivan Milčetić raspravlja opširno o poslanicah u dubrovačko-dalmatinskoj periodi hrvatske literature, a u drugoj, pod naslovom »Hrvati od Gaja do 1850.« prozirno riše sav ilirski književan pokret.«⁹ Ne spominje, doduše, ovu Milčetićevu mladenačku raspravu Josip Horvat u opsežnoj monografiji *Ljudevit Gaj* ali ju zato veoma pozitivno ocjenjuje Jaroslav Šidak u dodatku te knjige, u pregledu literature o Ljudevitu Gaju: »Tako je mladi slavist Ivan Milčetić 1878. u svom i danas još poučnom prikazu »Hrvati od Gaja do godine 1850.« već u samom naslovu s dovoljnom jasnoćom obilježio Gajevo značenje u povijesti hrvatskog naroda. Prema njemu je Gaj bio »duševni otac cijeloga gibanja« poslije 1836., kada je izveo »najveće djelo svoje, odstranio zadnju pregradu koja je dijelila Hrvata od Hrvata«, jer tek je time »starom hrvatskom separatizmu zadan smrti udarac«. Da je Gaj bio »duša svemu pokretu hrvatskom«, s pravom je istaknuo, »svjedoče jasno i

⁸ Nav. djelo, str. 340–341.

⁹ Franjo Rački, »Nacrt hrvatske historiografije od 1835. do 1885.«, *Rad JAZU* 80, Zagreb, 1885. Izašlo i kao posebno izdanje pod naslovom *U proslavu pedeset godišnjice preporoda hrvatske knjige*, str. 309.

glasno svi njegovi suvremenici – a oni su bar mogli najbolje suditi...« Uza sve to je Milčetić, kao Starčevićev sljedbenik, dobro uočio da je Gaj »bolje naučio panslavističku teoriju, nego li je znao što li su i gdje su Hrvati«. Tom je tvrdnjom, koja je u svojoj jezgri bila istinita, prvi put dodirnuo pitanje koje se pojavilo tek mnogo kasnije, u vezi s tadašnjim političkim prilikama, i koje je ilirizmu kao ideologiji dosudilo negativne posljedice za dalji razvoj hrvatskog naroda.«

Zanimljivo je da u bilješkama Šidak, uz ime Tadije Smičiklasa, citira jedan Vodnikov iskaz iz polemičke rasprave »Istorija i politika« o odnosu Smičiklasa i Gaja: »Tadija Smičiklas upravo je mrzio Gaja i često nam pripovijedao o njemu teške stvari, što ih je čuo od svoga strica, biskupa križevačkog, Gajeva suvremenika.« Iz nekrologa bi se Ivanu Milčetiću Smičiklasov odnos prema ilirstvu i Ljudevitu Gaju, barem posredno, mogao shvatiti i malo drugačije: »Posljednje dvije godine svoga đakovanja na Rijeci kao da se (Milčetić) preporodio, slušajući predavanja Smičiklasova, naročito o ilirizmu. Smičiklas ucijepio je u srce svoga zacijelo najdarovitijeg učenika jugoslavensku ideju, kojoj je on ostao i vjeran do smrti, što izrijeком ističe u svojoj autobiografiji«, odnosno »T. Smičiklas je duhovno čedo Frana Kurelca, a Milčetića je tom stazom upravio njegov riječki profesor Smičiklas.«¹⁰

Podnaslov te opsežne Milčetićeve rasprave (66 stranica posebnog izdanja) glasi »Kulturno-istorijski i književni pregled«. Zanimljivo je napomenuti, što je već Vodnik u Milčetićevoj biografiji naveo, da se u godinama kad je Milčetić došao na studij u Zagreb hrvatska književnost nije ni predavala, to jest Milčetić je slušao, dapače pomagao u spremanju predavanja Lavoslavu Geitleru iz starocrkvenoslavenskog jezika, ali tek je na drugoj godini studija mogao slušati profesora Armina Pavića, koji je imenovan privatnim docentom za hrvatsku književnost. Nije imao profesora, ali je zato čitao što se o predmetu tada pisalo i mislilo, pa tako i Krekov »Uvod u slavensku književnu povijest« (*Einleitung in die slav. Literaturgeschichte*, Graz, 1874.). Zato iznenađuju Milčetićeve polazišna razmatranja o povijesti književnosti: »Zadaćom je književne povijesti da nam prikaže što je koji narod na umnom polju uradio, i kako je to uradio. Prema tomu ona proučava razloge s kojih je književnost cvjetala ili padala. Ona proučava umne plodove naroda genetičkim putem te ih prikazuje u istorijskoj cjelini; ona dovodi književan rad u savez sa cijelim životom naroda, kojega jest ona vjernim odsjevom. Književna povijest ispituje djela, ljude i misli koje su pokretale stanovitim dobama, kako su postojale, kako su se razvijale i propadale. Na taj način dobila je ta nauka i smjer sravnjujući, kao sve istorijsko-filologijske nauke ovoga vijeka. Tu dolazi već književna povijest u doticaj sa kulturnom povijesti, koje je mnogo širi djelokrug. Ona proučava općenito sav život naroda

¹⁰ Branko Vodnik, »Ivan Milčetić«, *Jugoslavenska njiva*, god. VI, br. 4., Zagreb, 1922., str. 264.

u svih granah njegovih te ga prikazuje u općenitih, značajnih crtah.«¹¹ Milčetić zatim navodi autore »na polju kulturne i književne povijesti«: Vatroslav Jagić, Armin Pavić, Franjo Marković, Franjo Rački, Ivan Kukuljević Sakcinski i Stojan Novaković. Pet Hrvata i jedan Srbin. U napomeni – kritička opaska o Novakoviću da je o hrvatskoj novijoj književnosti pisao površno, da u njoj ima i stvarnih pogrešaka. O novoj hrvatskoj književnosti, od Gaja do 1850. pisao je, tvrdi Milčetić, »po naučnoj metodi« tek Smičiklas u raspravi o Vjekoslavu Babukiću, i kratko Jagić u češkom »Naučnom slovníku«. K tome ima još nešto kritika i članaka rasutih po časopisima autora koje je u popisu spomenuo. Skromna, dakle, bilanca književne povijesti.

Milčetić je razdoblje od 1835. do 1850. podijelio u tri dijela: »Novija književnost hrvatska dade se razdijeliti u tri dijela

- I. od god. 1835. do 1850. To je doba preporoda, iliti po imenu, doba ilirska. Ova doba imade opet dva podrazdjela:
  - a) od g. 1835. do 1843. Prva karakteristika te dobe jest: buđenje naroda sredstvom književnosti na temelju narodnom. Cvijet ilirizma.
  - b) od g. 1843. do 1850. Započimanje ozbiljnijeg rada. Pad ilirizma. Cijela ta doba prozvati se može dobom književnog diletantizma.
- II. od g. 1850. do 1860. To je doba praktičnog rada i prelazom u pravu književnost.
- III. od g. 1860. do 1867. i dalje. Osnivanje književnosti diobom rada u struke (osnivanje Akademije, Društva sv. Jeronima, preporod Matice, Sveučilište).

Prvo doba može se nazvati uvodom, drugo prelazom, treće osnivanjem prave književnosti. Ta razdioba temelji se na razlozih političkih i po smjeru same književnosti.«¹²

Milčetić se zadržao samo na prvom razdoblju, od 1835. do 1850. Hrvatsku književnost u tom prvom razdoblju opisao je u dva dijela: u prvom opisuje društvene i političke prilike, a u drugom ono što je književni rad. Tako se prvi dio opet dijeli na dva dijela: A) *Uzroci pokreta hrvatskog*, B) *Kulturno-književni pokret hrvatski*, koji ima ovako razrađenu problematiku: I. *Prvi počeci pokreta: narodna ideja – Mihanović i Vrhovac* (1813.–1835.); II. *Ljudevit Gaj i preporod hrvatski*; III. *Gajev program ilirski i cvijet ilirizma – panslavizam i prigodni pjesnici*; IV. *Književno društvo, Muzej, Čitaonica, Matica, Gospodarsko društvo, Kazalište, Dubrovčani, Škola*; V. *Pad ilirizma. Događaji g. 1843., 1845. i 1848.* U drugom su dijelu samo dva poglavlja – uostalom, to je tek nacrt povijesti hrvatske književnosti od g. 1835. do 1850.: I. *Općeniti pregled i karakteristika književnosti ove dobe* (1835.–1850.)

¹¹ Ivan Milčetić, *Hrvati od Gaja do godine 1850.*, preštampano iz III. tečaja *Hrvatskoga Doma*, Zagreb, 1878., str. 2.

¹² Nav. djelo, str. 3.

i II. *Proza u opće – novinstvo – jezik*. Milčetićeva rasprava samo je nacrt, kako on ističe, onoga što bi trebalo učiniti (str. 39). Ostala je na prvom razdoblju, to jest do godine 1850. Drugo razdoblje, od 1850. do 1860., nije napisao, a naravno ni treće, 1860.–1867. i dalje. Da mu je to uspjelo, bio bi to najveći uspjeh hrvatske književnopovijesne misli toga vremena. Druge brige, i zatim filološki rad, odveli su ga na drugo polje rada.

Uzroci pokreta hrvatskog (ovdje to znači: ilirskoga pokreta) prema Milčetiću jesu oni procesi koji su potekli iz Beča i Pešte – iz Beča germanizacija, iz Pešte ideja madžarizacije: »Ideja madžarizacije i povrjeda hrvatskih pravica izazvala je otpor od strane Hrvata. Ma da je Hrvatska razdrobljena i raskomadana bila, ma da je plemstvo većinom otuđeno bilo, i ma da nije nikakvog narodnog života u Hrvatskoj bilo, starih uspomena ljepših hrvatskih dana nije sasvim nestalo u narodu. (...) Pritisak madžarski izazvao je i probudio u Hrvatskoj stare historičke uspomene i narodni ponos. Te su uspomene podale nova života za borbu. Tu imamo tražiti prvi razlog pokretu hrvatskom.«¹³

Zatim navodi redom one koji su ustali u obranu hrvatskih prava; to su Ivan Kušević, Janko Drašković, Ivan Derkos, Pavao Štoos (u bilješci citira Štoosovu pjesmu *Kip Domovine vu početku leta 1831.*). U spisima i nastojanjima tih političara Milčetić vidi ideju narodnosti (to jest nacionalnosti). Zatim se osvrće po svijetu, prvenstveno po Njemačkoj i Francuskoj, a potom i po Italiji. Naša je omladina to vidjela i spoznala nacionalne pokrete u svijetu i ideje narodnosti prenijela u domovinu, a posebice su u tome snažnu ulogu imali Česi sa zamamljivom misli o slavenskoj uzajamnosti. Nakon toga Milčetić prelazi na opis i ocjenu kulturno-književnog pokreta hrvatskog, kojemu početke vidi u djelovanju biskupa Vrhovca i Antuna Mihanovića. Vrhovac u svojoj okružnici iz 1813. na latinskom jeziku, koju Milčetić opširno citira, jednom opsežnom bilješkom polemizira sa Stojanom Novakovićem, koji tvrdi da je na hrvatski pokret djelovala i »razglašenost imena srpskoga« i ljepota srpskog jezika i srpskih narodnih pjesama. Tu je i mala oštrica Milčetićeva uperena prema Jagiću, od kojega je te misli preuzeo Novaković. Milčetić u istoj bilješci tvrdi da je do *ideje*, odnosno *ilirskoga imena* došlo i tom pomutnjom, te se zametalo ime hrvatsko, a pjesme iz Vukove zbirke uostalom jesu i hrvatske i srpske. Najviše su pobuda za narodni pokret ipak dali Česi. Milčetić zaključuje: pokret hrvatski zasnovan je van Hrvatske. Hrvatski đaci prvi su budioci naroda hrvatskoga. Ta je tvrdnja Milčetićeva imala posebnu težinu kada je to pisano, jer je i od svoje đачke, to jest studentske generacije, očekivao također i narodno, i kulturno, i, posebice, političko djelovanje. Franjo Fancev je tu gotovo posvema prihvaćenu misao u krugovima hrvatskih književnih i kulturnih povjesničara nastojao osporiti, dokazujući u »Dokumentima za naše podrijetlo hrvatskoga prepорода« (*Grada* za povijest književnosti hrvatske

¹³ Nav. djelo, str. 5.

XII., 1933.) prvenstveno hrvatske poticaje, ali ni Milčetić sigurno nema krivo jer se i Milčetićeve i Fancevljeva ideja skladno dopunjuju.

Slijede dva središnja poglavlja o Gaju: II. *Ljudevit Gaj i preporod hrvatski* i III. *Gajev program ilirski i cvijet ilirizma – panslavizam i prigodni pjesnici*. Lik Gajev Milčetić ocrtava iz Gajeve autobiografije i svjedočanstava suvremenika – od njegova djetinjstva u Krapini, preko školovanja i studija do osnivanja novina, jer »bez novina novije književnosti ne dadu se ni zamisliti«. Zamjena kajkavskog štokavskim narječjem i uvođenje novoga pravopisa 1835. najveći su Gajevi uspjesi: »S tim je Gaj izveo najveće djelo svoje, odstraniv zadnju pregradu koja je dijelila Hrvata od Hrvata. To je najveličanstveniji moment u kulturnoj povijesti naroda hrvatskoga, koji više znači nego li sto pobjeda na bojnopolju. Starom hrvatskom separatizmu i drobljenju zadan je smrtni udarac.

Narod hrvatski razdrobljen kroz duge vjekove, ne ima jedne knjige koja bi se na sav narod obazirala. Karakteristika je njena lokalnost. Kačić tek da je dopro u Slavoniju; Relkovića pozna sama Slavonija; Dubrovčani ne predoše granica uskog svog zavičaja; tek u XIX. vijeku doznaju za nje u Zagrebu, a kajkavci tek su bili poznati samim kajkavcem! S Gajem dobiva knjiga hrvatska znamen općenarodne: ona je namijenjena cijelome narodu koji se počimlje podučavati sredstvom nauke. Ona je pristupna svakomu, ona uči i pobraćuje sav narod, ona širi vjersku snošljivost, ona ruši stare predsude, ona širi misao jedinstva narodnoga.

S godinom 1836. svanu zora preporoda narodu hrvatskomu. Stare hrvatske nestaje – nova pomladena ustaje! Gaja više trebalo nije – on je preporodio Hrvate!«¹⁴

U trećem poglavlju Milčetić navodi tko se Gajevoj pobjedi posebice radovao: to su Šafařík i Kollár, Slavonci i Slovenci. Samo Kopitar radi protiv Gaja. Karakteristika Kopitarova, iz Milčetićeve pera, vrlo je stroga: Kopitar je denuncijant. On je klevetao Gajeve uzore da su luterani i protestanti. Bolje Kopitara nije sudio ni Vraz. Gaj je uzeo za pokret ime ilirsko, koje ima lijepu prošlost. Iz panslavističke teorije, koju je Gaj bolje naučio nego što je znao što su i gdje su Hrvati, rodila se ilirska ideja. Ime je bilo poznato i Hrvatima, i Slovencima, i Srbima u Monarhiji. Doba ilirsko je doba nevinih ideala, ali i najvećeg oduševljenja. Ta je pak ideja uznemirila Mađare te oni kleveću na Dvoru ilirce, a posebice Gaja.

I ovdje je Milčetić iskoristio priliku da iskaže otvorenost ilirske i hrvatske ideje nasuprot srpskoj, vezanoj za ime, jezik i vjeru, to jest pravoslavlje. Oduševljenje ilirskom idejom rodilo je u Hrvatskoj prigodno pjesništvo i improvizatore: »Pjesma raznijela je misao ilirsku po narodu. Ona je probudila sav narod; ona ga je duševno ujedinila.

¹⁴ Nav. djelo, str. 14.

Književnost te dobe iskazuje same pjesme; to je doba poezije. Prozi pravoj nema tu mjesta.«¹⁵

Četvrto poglavlje posvećeno je institucijama i društvima: Muzej, Čitaonica, Matica, Gospodarsko društvo, Kazalište, a na kraju se govori o prihvaćanju dubrovačke tradicije u književnost. Posebice se osvrće na operu, koja je jedinstvena pojava na slavenskom jugu. Osvrće se i na koncerte. Što se pak Dubrovčana tiče, Milčetić zaključuje: »Uspomena na stare Dubrovčane porodila je u Zagrebu pravi kult svega što je dubrovačko. Prve vijesti o Dubrovčanih dođoše u Zagreb tek preko Šafařika, koji u svojem djelu *Geschichte der Slavischen Sprache und Literatur* (Ofen, 1826.) govori i o Dubrovčanih, istaknuv prvi veliko bogatstvo dubrovačke književnosti. Gaj je putovao u tu svrhu u Dubrovnik »da otkriva slavu dubrovačku«. Na to ga je poticao već Šafařik. (...) Taj kult Dubrovčana, ma da je ponješto štetio mladoj književnosti pretjeranimi nazori klasičnosti njihove, što je porodilo neopravdano imitatorstvo, s druge je strane pridigao ponos i oduševljenje narodno. Taj kult se je odnosio i na ostale Dalmatince. (...) Put Gajev u Dalmaciju i Crnu Goru g. 1841. naličio je pravomu slavljju. Vladika crnogorski, Petar II., primi ga kano brata. Al nigdje ga tako ne počastiše kano u Dubrovniku. Tu mu prirediše u slavu gozbu i spjevaše više pjesama »kano proglasitelju dubrovačke književnosti«. U *Danici* se je sve to javljalo kano pobjeda »ilirске ideje«. Na povratku prirediše mu u Zagrebu bakljadu kakove još ne vidje Zagreb. Štoos spjeva mu zanosljivu pjesmu.«¹⁶ Sve je to porodilo pravim preporodom. Barem ga tako opisuje Milčetić: »Taj sveopći entuzijazam, potican najsmjelijimi ideali, stvorio je za kratko vrijeme prava čudesa. Nikada nije u Hrvatskoj većega i čistčega patriotizma bilo nego li za ilirizma, a toliko ga nije bilo nigdje na slovinskom jugu; šačica ljudi, vođena najsmjelijimi ideali, znala je od malene Hrvatske stvoriti zublju koja je zasvijetlila daleko preko međa hrvatskih. Iz Zagreba je crpio vatre sav jug. Toliko života nije nigdje bilo. Sve je gledalo na Zagreb, kano na zoru ljepših dana.«¹⁷

Peto poglavlje naslovljeno je *Pad ilirizma. Dogadaji 1843., 1845. i 1848.* Milčetić trijezno zaključuje da je »pojam ilirstva bio maglovit, a pojam slavenstva još maglovitiji, napose što se tiče odnošaja jednog plemena prema drugome«. Svoja razmišljanja nadovezuje u bilješci tvrdnjom da su ilirci bili najlojalniji ljudi na svijetu: »U svakom skoro broju *Danice* nalazi se pokoja pjesma slaveća prejasnu dinastiju! Al osobitu su se Madžari služili klevetanjem da Iliri žele propast Austrije, pa da nastoje utemeljiti nekakvo veliko cartstvo. Domaći madžaroni k tomu su isticali (kao i danas!) da je ilirizam na propast hrvatskom imenu i konstituciji ugarskoj.«¹⁸ Milčetić spominje te tri godine zbog osobita značenja koje su imale: zabrana ilir-

¹⁵ Nav. djelo, str. 21.

¹⁶ Nav. djelo, str. 28–29.

¹⁷ Nav. djelo, str. 29.

¹⁸ Nav. djelo, str. 31.

skog imena i grba, krvavi srpanj 1845. i burna 1848., ne zaboravljajući spomenuti da su Hrvati »u ime bratimstva« ustupili Srbima Vojvodinu i hrvatski Srijem. U bilješci se objašnjavaju i neki srpskohrvatski odnosi, kao npr.: »Katolicizam je mnogim bio pravo strašilo, dočim su Hrvati dopustili da sam Rajačić, metropolit karlovački, zakune bana (jedini slučaj u historiji). Taj moment ipak morao je biti zanosan: svi katolički i pravoslavni vladike idu ruku pod ruku najprije k Svetomu Marku, a onda u istočnu crkvu da se zahvale Bogu što im je dao takova bana, a biskup Ožegović otpjeva hrvatsku misu. Ali nije to dugo trajalo. Hrvati su ipak bili najpošteniji ljudi na svijetu!«¹⁹ Snažna je njegova misao o razlici između Gajeva i Jelačićeva utjecaja u narodu. Milčetić tako otkriva da mu nije nepoznata misao o socijalnoj povijesti: »Oko Gajeva imena prvi put se sabire hrvatski narod na kulturnom polju i očiti svoje jedinstvo, al oko Gaja kupi se samo inteligencija. Ime Jelačićevo proniklo je sav narod do najnižih njegovih slojeva. Oko toga imena prvi put se sastaje misao jedinstva vaskolikog naroda. To je historički fakt – prvog reda. Zadaća budućeg historika hrvatskog biti će da čim jače istakne. Što više: Obadva ta pojava prelaze granice hrvatske; Hrvati stoje na čelu cijeloga pokreta na jugu slovinskom. Taj se vele zanimljiv i poučan pojav opetuje i kašnje.«²⁰

U drugom dijelu ove rasprave, dvostruko kraćem od prvoga, Milčetić najprije donosi opći pogled i karakteristike hrvatske književnosti od 1835. do 1850. Sam priznaje da je to samo *nacrt*. Početništvo i osvješćivanje odlike su ovog razdoblja. »Književnost sama nije se općenito smatrala nego samo sredstvom da se probudi narod.« Osvrće se i na knjižarstvo, koje je bilo u povojima. Zatim slijedi prikaz književnih djelatnosti: 1. lijepa književnost – konstatacija je porazna: »Slab je obično jezik, a još slabiji stihovi.«²¹ Posebice ipak ističe Nemčićeve *Putositnice*, ali i njegove pjesme; s posebnim simpatijama piše o Stanku Vrazu kao najplodnijem hrvatskom piscu toga vremena; zbog kritike koju je izrekao na račun jedne Topalovićeve knjige Vraz je doživio razne neugodnosti, a pretplata *Kola* spala je odmah sa 600 na 200 pretplatnika. Vrhunac je toga doba Mažuranićev spjev *Smrt Smail-age*, tiskan prvi put u almanahu *Iskra* 1846. Slijedi Demeter i njegov rad u kome Milčetić ističe značenje *Teute* koju je ocijenio visoko kao i epsku pjesmu *Grobničko polje*.

O prozi, odnosno o novinstvu, čim završava svoja razmatranja – Milčetić duhovito primjećuje da »što se drugdje preživilo, u nas se još preživjelo«. Ipak, novinarstvo je napredovalo, čemu je svoj veliki doprinos i ozbiljan pečat dao Bogoslav Sulek, pa je zato i zanimljiva pojava časopisa *Kolo*. Posebice se osvrće na Kurelčev jezik i na žestoke sukobe oko pravopisa. Osvrće se i na gramatike i na rječnike. Zaključak je veoma zanimljiv:

¹⁹ Nav. djelo, str. 35, bilješka.

²⁰ Nav. djelo, str. 37–38.

²¹ Nav. djelo, str. 42.

»Panslavistička i ilirska teorija zavodi u gramatici i jeziku na krivi put, jer se uvodi u knjigu politika. I tako jezik dobiva prisiljene oblike, umjetne, nenaravske. Ali književnost dobiva znamenovanje književnosti općenarodne; rascjepkanost i lokalnost stare knjige hrvatske ovdje prestaje. I u narodnom životu i u književnosti ideja jedinstva narodnoga stoji na prvom mjestu. To je najveća stečevina pokreta hrvatskoga.« I konačno pohvala kajkavskim Hrvatima: »Pri tom kajkavski Hrvati pokazuju se prvi rodoljubi hrvatski, oni najljepše pojme ideju jedinstva; oni se odriču u to ime svoga domaćega govora i primaju južni hrvatski govor.

Kajkavski Hrvati stoje na čelu cijelomu pokretu hrvatskomu; ovo doba utvrđuje Zagreb kano središte cijeloga naroda. Oko Zagreba se kupi sav narod; Zagreb daje svim života.«²²

Milčetićeve trijezne ocjene o ilirskoj ideji, o Gaju i njegovim zaslugama, o svjesno žrtvovanom hrvatskom imenu u korist ilirskoga imena te o kajkavskim Hrvatima i danas odjekuju istinito, stvarno, poticajno, i, što je još jedan povijesni apsurd, aktualno. Odredivši se kasnije u svom radu prvenstveno prema filologiji, Milčetić je napustio stazu književne kritike i književne povijesti za koju je, što dokazuju njegove mladenačke rasprave, pokazao izrazit dar i sposobnost oštrog uočavanja društvenih, političkih i književnih kretanja u hrvatskom društvu prve polovice 19. stoljeća.

---

²² Nav. djelo, str. 65–66.

IVAN MILČETIĆ O LJUDEVITU GAJU I ILIRSKOJ IDEJI U HRVATSKOJ U PRVOJ POLOVICI XIX. STOLJEĆA

Sažetak

Dvije rasprave mladoga Ivana Milčetića posvećene su političkoj, društvenoj i književnoj povijesti hrvatskoga naroda u prvoj polovici XIX. stoljeća. To je njegova rasprava koju je pisao još kao suplent u Splitu »Ime i ideja ilirska za Ljudevita Gaja u Hrvatskoj«, s podnaslovom: Literarna studija (*Velebit*, Zabavnik hrvatske omladine, 1874.); druga je »Hrvati od Gaja do godine 1850.«, s podnaslovom: Kulturno-istorijski i književni pregled (*Hrvatski dom*, III., 1878.), koju je pod snažnim utjecajem Tadije Smičiklasa napisao kao apsolvent Mudroslovnog (Filozofskog) fakulteta u Zagrebu. U obje je rasprave središnje ime Ljudevit Gaj, koji je uostalom i središnja osoba u hrvatskom kulturnom životu od 1830. do 1850.

Prvi mladenački rad tek je uvod u drugi – pravu studiju o političkom i društvenom životu u Hrvatskoj od 1830. do 1850. (I. dio) s prikazom književnih ostvarenja do 1850. (II. dio), koja pokazuje kako bi se bio razvijao Ivan Milčetić da su mu to društvenopolitičke prilike dopuštale.

IVAN MILČETIĆ ON LJUDEVIT GAJ AND THE ILLYRIAN IDEA IN CROATIA IN THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY

Summary

Two discussion of the young Ivan Milčetić are dedicated to the political, social and literary history of the Croatian people in the first half of the 19th century. This is his discussion written while he was still a secondary-school teacher in Split entitled *The The name and the Illyrian idea for Ljudevit Gaj in Croatia*, with the subtitle: Literary Study (»Velebit«, Zabavnik hrvatske omladine, 1874); his second discussion is entitled *Croatians from Gaj until 1850*, with the subtitle: The culturally-historical and literary overview (»Hrvatski dom«, III, 1878), which he wrote under the strong influence of Tadija Smičiklas while he was an undergraduate at the Philosophical Faculty in Zagreb. In both discussions the central theme is Ljudevit Gaj who is the central person in Croatian cultural life from 1830 until 1850.

His first work written in his youth is only an introduction to his second, real study on political and social life in Croatia from 1830 until 1850 (the first part) with a description of literary works from 1850 (the second part), which shows how the development of Ivan Milčetić would have occurred had social and political circumstances permitted it.

P R I L O G

Ivan Milčetić sa studentima u Vukovaru, 1878.

U sijeku od 8. srpnja [1878.] potaknu predsjednik Ivan Milčetić misao o sastancih hrvatskih đaka. Misao bi prihvaćena – a prvi sastanak hrvatskih đaka posta istinom.

Na upit predsjednikov »u Vukovaru«, da li bi takova šta bilo moguće tamo obdržavati, odgovori vrlo rodoljub, župnik berački gospodin Ivan Mihaljević da je u Vukovaru primljena s oduševljenjem ta misao. Odmah se je ustrojio tamo građanski odbor sa gospodinom A. Kirchbaumom na čelu, da se čim ljepše dočekaju đaci. Na to je sazvan sastanak članova »Hrvatskog Doma«, koji su iz Slavonije i Srijema, da odaberu odbor za priredbu sastanka. Bješe izabrani: M. Dragolić (predsjednik), Užarević, Pavao Žetić, Pavao Huber, Albert Predojević, Ž. Trausmüller, Stevan Jezdimirović i P. Stojanović.

Taj se je odbor dogovorio s vukovarskim i ustanovio program sastanka, koji se imao obdržavati od 19–22. kolovoza. Na to izda isti proglas na hrvatsku omladinu da učestvuje kod sastanka. Taj uži odbor radio je u Osijeku.

Prvom sastanku hrvatskih đaka stajale su mnoge neprilike na putu, a najviše mobilizacija koja je odvela pol omladine u Bosnu. Ipak ostalo ih je toliko da se je sastanak mogao obdržavati.

Dne 18. krenu iz Zagreba u ime »Hrvatskoga Doma« i »Lire« predsjednik Ivan Milčetić, Zulechner tajnik i Brković odbornik »Hrvatske Lire«, kojim se pridruži iz Primorja član Pavelić. Dne 19. u 2 sata po podne krenuše oni sa 30 osječkih đaka željeznicom u Dalj, pjevajući hrvatske pjesme. U Osijek dodje i tajnik vukovarskoga odbora, pravnik Kocian, koji je svom dušom radio oko sastanka. U Dalju dočekaše đake vukovarska kola, na njih krenuše svi u Vukovar, kamo prispiješe oko 6 sati po podne. Tu dođe u susret đakom glasba sa zastavami. Pred svraštajem kod »Crnoga konja« čekaše »mile goste«, kako je glasilo na plakatih po uglovih, hrvatsko vukovarsko pjevačko društvo, koje odpjeva lijepo pjesmu: »Ja sam Hrvat«. Đaci zagrmiše kano odgovor Šenoinu »Živila Hrvatska!« Na to pozdravi đake »dobro došli u hrvatski Srijem« simpatični predsjednik pjevačkoga društva, g. A. Kirchbaum.

Tada uniđoše svi u gostionu gdje opredijeliše svakomu stanove po rodoljubnih kuća vukovarskih.

U 8 sati i 1/2 bio je urečen komers u bašti kod »Crnoga konja«. Tu se svi srdačno pozdraviše i upoznaše. Bilo je u sve do 60 đaka – silan broj prema okolnostim. Bilo je đaka iz svih zemalja hrvatskih: Dalmacije, Istre, provincijalne Hrvatske, al najviše iz Slavonske, krajiške i srijemske Hrvatske. Od akademskoga društva bio je je najjače zastupan »Hrvatski Dom«, (do 30 članova), »Lira« i »Velebit« iz Beča.

Bila su i dva teologa iz Đakova.

Svi su đaci imali društvene znakove ili trobojne kokarde. Komers ispao je sjajno. Prisustvovao je sav odličniji dio Vukovara, osobito mnogo je bilo krasotica vukovarskih.

Lijepa ta zabava trajala je do polnoći.

Sljedećeg dana, na Stjepanje (20. kolovoza) bila je u crkvi otaca franjevacca svečana služba Božja, kod koje je pjevao đачki zbor hrvatsku misu. Crkva je bila dupkom puna.

Poslie podne posjetiše đaci grobove preminulih drugova, Ivana Balića (bivšeg odbornika »Hrvatskog Doma«) i Antuna Vorge, pravnika i dičnih srijemskih Hrvata. Groblje bilo je puno općinstva, osobito krasnoga spola. Đaci zbor otpjeva žalostinku: »Na grobu«. Zulechner sjeti se kratkom besjedom nezaboravnih drugova, na što iz svih grla zaori »Slava im!« Bio je to svečan moment. Tek da je koje oko ostalo suho.

Pod večer uputiše se đaci uz glazbu u krasnu Najparovu baštu, gdje sjedoše svi uz ogroman stol, a oko njih na hiljade općinstva – sav Vukovar. Zanosite zdravice Hrvatskoj, hrvatskoj Bosni, Strossmayeru, Srijemskim Hrvatima, načelniku itd. i lijepe hrvatske pjesme uzniješe općinstvo. Većega oduševljenja tek da je kada bilo u Vukovaru. »To je bila prva hrvatska zabava u Vukovaru«, napisala »Srijemski Hrvat«.

U večer bio je kod »Crnoga konja« koncert s plesom. Đaci tek da su se nadali tomu. Učestvovalo je do 600 ljudi. Više ih nije smogla ni dvorana ni bašča. Tu je bio sav Vukovar. Spominjemo napose velikoga župana Bubanovića, predsjednika sudbenog stola Gmaza, načelnika Najpara, biskupa Mihaljevića iz Đakova itd. Bilo je tu i mnogo rodoljuba, svećenika i učitelja iz svih strana Srijema. Te je večeri pristupilo nekoliko đaka iz Ugarske, Hrvata Šokaca.

Koncert je započeo sa proslavom Ivana Milčetića. Đачki zbor otpjeva skladno i precizno himnu hrvatskih đaka i »U boj!« (ovaj komad sa vukovarskim pjevačkom društvom) od Zajca, »Ustaj rode« od Eisenhutha, i hrvatsku himnu od Tovačovskoga. Gospojica Emilija Brandeker uz veliko povlađivanje otpjevala je »Gdje je stanak moj?« Ista gospojica pratijaše na glasoviru g. L. Kohna, Osječanina, koji je krasno odigrao na guslah Alardovu fantaziju iz »Trovatora«. G. N. Andrić, Vukovarc, lijepo je krasnoslovio Šenoinu pjesmu »Klevetnikom Hrvatske«.

Nježne ruke obasuaše »mile goste« kitami cvijeća. Po dvorani zavladala sveopća radost, u svačijem oku krijesila se iskra hrvatska. Tu se je svak ćutio Hrvatima. Iza toga započe ples koji je trajao do dana. »Srijemski Hrvat« (br. 96.) reče o tom: »Besjeda je sjajno svršena. Tako su se svi sudjelaooci izvrsno odlikovali u izvedbi pojedinih komada programa«.

Dne 21. prirediše Vukovarci svojim gostom sjajan banket, na kom je učestvovalo sve što ima odlična u Vukovaru. Za banketa stignu đakom brzojavnih čestitaka iz svih krajeva hrvatskih: iz Zagreba (od rektora Vojnovića, »Kola«, »Merakura« itd.), Đakova (od Hedvige i Vatroslava Račkoga), Gradiške, Dubrovnika, Pazina, (Istra) itd. Klicanju i veselju dade najvećeg maha brzojav iz Zagreba, da je Sarajevo palo. Oduševljenju dade oduška divni »U boj!« Tu bje odmah zaključeno proslaviti zauzeće Sarajeva rasvjetom i bakljadom.

Dne 22. po podne krenuše đaci parobrodom u Ilok. Putem na Dunaju, pozdraviše Šarengrađani đake hrvatske pucanjem iz topova i zastavama, kličuć: »Živili Hrvati!« Oduševljenje bilo je tada veliko. Đaci iz sve duše zapjevaše na Dunaju »Živila Hrvatska« (*Glasna jasna*) i »U boj!«

U Iloku izade pred đake glazba i odbor iločki sa vrlim Mirkom Kaufmanom na čelu. U gradu pozdravi đake dični starina Dobošević, nazvav im dobrodošlicu »kao Hrvatom u hrvatskom Srijemu«. Sada ponamjestiše đake po stanovih odličnih Iločana, koji su se kao i Vukovarci tako rekuć natjecali tko će bolje podvoriti »mile goste«.

U večer bio je koncert s plesom u bašti kod »Lovačkog roga«. Koncert započe proslovom, dački zbor otpjeva nekoliko pjesama, i Klasanović, Iločanin, krasnoslovio je lijepo Šenoinu »Klevetnikom Hrvatske«. I ovdje je bilo srdačna pljeskanja, i ovdje ubraše đaci kite cvijeća. Hrvatski zanos obuze sva srca. »Danas se svi ćutimo Hrvati« ozivalo se sa svih strana. Zabava je bila posjećena silno – tu je bio sav Ilok sa velemožnim gospodinom načelnikom Klobučarom na čelu. Bilo je i više pozvanika s preko Dunava, iz mađarske Palanke. Za večere bilo je zanositih zdravica: Hrvatskoj, Iloku, srijemskim Hrvatima, načelniku itd. Učestvovala je množ svećenika, franjevac, činovnika, učitelja itd. Iz Šarengrada bio je tu vrli knez gospodin Lukačić itd.

Sljedećeg dana razgledaše đaci Ilok, Odescalchijev dvor, samostan itd., pri čem im je rijedku uslugu činio gosp. I. pl. Maršo, ministarijalni tajnik, koji je bio uvijek sa svojim đaci.

Poslije podne (dne 23.) ostaviše đaci, koji će jim ostati nezaboravan. Do poštaje doprate ih gospodin Kaufman sa odborom. Rastanak je bio srdačan. Tu još počastiše đake vrlim srijemcem [vinom]. Nazdravice nisu mogle naći kraja, a osobito žarke bješe namijenjene »Hrvatskom Domu« i hrvatskoj omladini. Uz klicanje »Živili!« i uz mahanje rubaca krenuše đaci na parnjaču. Na rastanku otpjevaše još jednom svoj »U boj!« i »Živila Hrvatska!«, kako još nije pjevano bilo na Dunavu. Šarengrađani opet pozdraviše đake pucanjem, na što ovi opet zaoriše hrvatsku himnu, zaneseni, što vide da i u Srijemu jednako hrvatska srca kucaju. U Vukovaru dočekaše đake opet stari prijatelji. Te je večeri Vukovar slavio zauzeće Sarajeva, znameniti moment u povijesti hrvatskoj.

Vukovar je bio sjajno razsvijetljen, a impozantna bakljada pređe cijeli grad. Hrvatski đaci učestvovali su kod svečanosti, pjevajući hrvatske pjesme, najpače hrvatsku himnu i »U boj!« Klicanju: »Živila Hrvatska!« nije bilo ni kraja ni konca.

Dne 24. bijaše dan rastanka. Većina đaka krenu parobrodom u Osijek. Tu ih doprati mnoštvo građanstva, napose krasotica, koje su im bacale na parobrod cvijeće.

Rastanak je bio srdačan – nezaboravljiv. Sa parobroda jeknu još jednom »Živila Hrvatska!«, i parobrod krenu dalje. Eto kratke ali lijepe povijesti prvog sastanka hrvatskih đaka u kitnjastom Srijemu. Svrha mu je bila: upoznavanje domovine Hrvatske i širenje hrvatske svijesti. Je li se uspjelo? Sjajnimi slovi možemo zabilježiti: *jest!* Vukovar i Ilok dočekaše đake kano krv svoju, kano prave slavjenike. Požrtvovnost Vukovaraca i Iločana ne da se opisati. Hrvatska omladina slavila je tu svoje slavlje, a s njom i hrvatska misao. U Srijemu zakucaše srca hrvatski kano i drugdje. Mladež hrvatsku dočekaše najsrdačnije – znak da i Srijemce hrvatska misao uznosi. Bilo je ljudi, tobožnje braće, koji su radili proti đaćkom sastanku, nazivljuć čak đake hrvatske *tuđincima u Srijemu* – ali lovore što ih oni tamo ubraše sjajno to opovrgavaju. Hrvatska omladina svjestna je svoje zadaće. Susretanje lijepe od strane naroda krijepit će ju u započetu radu, te će nastojati opravdati riječi: »Mlada ljeta, nada svijeta«.

Dužnost nam je da se ovdje u ime omladine hrvatske najljepše zahvalimo građanstvu vukovarskomu i iločkomu koje ju je toli krasno dočekalo, a napose ve-

lemonožnoj gospodi, načelniku vukovarskomu gospodinu Najparu i iločkomu gospodinu Klobučaru, župniku gospodinu I. Mihaljeviću, gospodinu A. Kirchbaumu predsjedniku i gospodinu Kocianu tajniku odbora vukovarskoga, gospodinu Josi Mihaljeviću, gospodinu Đuri Ricattiju, gospodinu Domitroviću, i g. I. pl. Marši, poglavitom gospodinu Thalleru, g. uredniku Kettigu i dičnoj Hrvatici, gospojici Emiliji Brandekerovoj u Vukovaru; poglavitom gospodinu Kaufmanu, pristavu i gospodinu Paveliću, agentu u Iloku, gospodinu knezu Lukičiću i Josipu Mrazeku učitelju i A. Horvatu, vlastelinskom činovniku u Šarengada. Živili do vijeka!

Hrvatska omladina neće nikda zaboraviti prvog sastanka hrvatskih đaka, a »Hrvatski Dom« može se s pravom ponositi što je njegova misao toli krasno uspjela. Ove godine sastasmo se na Dunaju – do godine na Savi!

Međutim »Hrvatski Dom« se ovdje ugodno sjeća i svojih vrijednih članova, Osječana koji su najviše pripomogli da je prvi sastanak naš u Vukovaru toli lijepo uspio, napose gospodi Dragolić, Žetić i Užarević.

»Hrvatski Dom« je potaknuo ove godine savez hrvatskih akademičkih društava – ovdje se je prvi put pokazalo kakva ploda može donijeti taj savez.

Mladež hrvatska probudila je početkom ovoga vijeka hrvatski narod na nov život – hrvatska omladina pomoći će i stvoriti Hrvatsku. (...)

Hrvatski Dom, Zbornik hrvatske omladine za godinu 1878., god. III., Zagreb 1878., str. X.–XVI.

Ivan Milčetić o Nikoli Tommaseu

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42 (091)

Ivan Milčetić pripada onim filozofima koji su o stvarima svoga znanstvenoga interesa zaključivali samostalno, pa i onda kada su njihove znanstvene prosudbe bile u protimbi s općeprihvaćenim ocjenama. Ta je odlika, dakako, Milčetića dovela do mnogih polemika, pri čemu su polemički osvrtni njegovih oponenta ponekad bili i nefilozofski intonirani, kakav je npr. bio slučaj s polemikom o Nikoli Tommaseu koja se povela godine 1888., nakon novog izdanja Tommaseovih *Iskrice* s Milčetićevom uvodnom studijom o piscu.¹ O Milčetićevom interesu za Nikolu Tommasea (Šibenik, 1802.–Firenca, 1874.) govori činjenica da je o tom hrvatskom i talijanskom književniku, leksikografu i političaru pisao u više navrata, i to u rasponu od gotovo četiri desetljeća, objavivši nekoliko članaka i studija u književnim časopisima i to u *Hrvatskoj lipi* 1875.,² *Smotri dalmatinskoj* 1896.,³ *Hrvatskom kolu* 1905.⁴ te u *Savremeniku* 1906.⁵ i 1913.⁶

Milčetić je Nikolu Tommasea uvrštao među one »našijence« koji odlaskom iz svog zavičaja nisu odustali od onih duhovnih odrednica koje od-

¹ Ivan Milčetić, O životu i književnom radu Nikole Tommasea. U knjizi: Nikola Tommaseo, *Iskrice*. Četvrto izdanje. Uvod napisao Ivan Milčetić. Sa slikom Nikole Tommasea. U Zagrebu, izdanje »Matica Hrvatske«, 1888., str. VII. – LXXVIII. – Na str. 5 otisnuta je posveća izdavača: *Krešimirovu gradu / kamenome / Šibeniku / ovo biserje velikoga sina njegova / posvećuje / Matica hrvatska*.

² I[van] Milčetić, Nikola Tommaseo, *Hrvatska lipa*, I, br. 27, str. 224, Zagreb, 4. srpnja 1875.; br. 28, str. 231–232, Zagreb, 11. srpnja 1875.; br. 29, str. 240, Zagreb, 18. srpnja 1875.; br. 30, str. 248, Zagreb, 25. srpnja 1875.; br. 31, str. 255–256, Zagreb, 1. kolovoza 1875.; br. 32, str. 264, Zagreb, 8. kolovoza 1875.; br. 33, str. 274, Zagreb, 15. kolovoza 1875.; br. 34, str. 281–282, Zagreb, 22. kolovoza 1875.; br. 35, str. 288–290, Zagreb, 29. kolovoza 1875.

³ I[van] Milčetić, Nikola Tommaseo, *Smotra dalmatinska*, IX, br. 44, str. 1–2, Zadar, 1896.

⁴ I[van] Milčetić, Nikola Tommaseo, *Hrvatsko kolo*, I, str. 308–336, Zagreb, 1905. U ovom članku Milčetić donosi i neka Tommaseova pisma Ivanu Kukuljeviću Saksinskom, Brliću, Stanku Vrazu i Spiri Popoviću, te Tommaseov proglas Hrvatima.

⁵ I[van] Milčetić, Tommaseo i kritika Šegvićeva, *Savremenik*, I, br. 5, str. 388–391, Zagreb, 1906.

⁶ Ivan Milčetić, Pisma Nikole Tommasea Stjepanu Ivićeviću, *Savremenik*, VIII, br. 3, str. 98–102, Zagreb, 1913.

ređuju hrvatski duhovni krajolik, ponajprije s obzirom na kršćanske odrednice mediteranskog kulturnog kruga kojemu hrvatsko kulturno nasljeđe neraskidivo pripada.⁷ U doba Nikole Tommasea intelektualna je Dalmacija bila mahom dvojezična. Stoga, kada Tommaseo, rođen 1802. u Šibeniku i gdje mu, uz materinski hrvatski, talijanski nije bio strani jezik, pa ni u roditeljskom domu, odlazi u Italiju i tamo govori talijanski i piše na talijanskom, on nije nužno prestao biti i Dalmatinac i Hrvat i »Ilir« i »Slavjanin«. Međutim, posve je sigurno da zbiljskim Talijanom nije htio postati.⁸ Razapet dvojstvom, koje nikada nije prevladao, pomalo je postajao čovjek bez domovine kojemu je u pravilu više stalo do duhovne sabranosti no do jedinstva. Demokratskim i liberalističkim čuvstvima opravdavao je svoje protivljenje ujedinjenju Italije, isto kao i svoje protivljenje sjedinjenju Hrvatske i Dalmacije.

Ivan Milčetić nastoji proniknuti u brojne kontroverze što ih je na hrvatskoj, ali i na talijanskoj, strani otvarao Tommaseo svojom podvojenošću, i to na način da o piscu i znanstveniku progovori, ne paušalno i politički, kako se to u nas često činilo, već stručno, kompetentno, u prvom redu prosudbom njegovih djela i duhovnih vrijednosti što ih je ostvario, pri čemu Milčetiću nije nevažno da je Tommaseo uvijek isticao svoju zavičajnu dalmatinsku i slavensku orijentaciju, što on osobito pažljivo detektira i primjerima potvrđuje, tumačeći je Milčetićevom implicitnom, ali nedvojbenom hrvatskom pripadnošću. Bogati Tommaseov stvaralački opus Ivan Milčetić smatra neupitnim dijelom hrvatske kulturne baštine i to ističe u svim svojim studijama i člancima o imenovanom piscu, i ne samo to, ono po čemu se Milčetićevi članci o Tommaseu već na prvi pogled izdvajaju od sličnih članaka ostalih njemu suvremenih hrvatskih autora jest činjenica da Milčetić ne polazi od političkih motrišta o Tommaseu, njega ponajprije zanimaju književni, filološki, kulturološki i ostali aspekti Tommaseova djela. On naima pažljivo analizira Tommaseove objavljene članke, pa čak i rukopise, ocjenjuje ih s pozicija pojedine struke, te ih usporedbom dovodi u suodnose sa sličnim onodobnim ostvarenjima, kako na hrvatskoj, tako i na talijanskoj strani, ne zaboravljajući i šire okružje, s jedne strane mediteransko, a s druge srednjoeuropsko. Isto tako, Milčetić uspostavlja suodnose i u sinkronijskoj liniji, utvrđujući aktualno stanje, odnosno rezultate novijih znanstvenih istraživanja u pojedinoj znanstvenoj disciplini prije Tommaseova znanstvenog diskursa, na primjer u jezikoslovlju, i upravo takvo svestrano osvjetljenje čini Milčetićeve ocjene Tommaseova rada znanstveno promišljenim i vjerodostojnim.

Tommaseovi politički stavovi odredili su karakter i predmet polemika s Milčetićem, odnosno s njegovim stavom da je ugledni Šibenčanin nedvo-

⁷ O Tommaseovom životu i radu vidi monografiju Ivana Katušića, *Vječno progonstvo Nikole Tommasea*, Zagreb, 1975.

⁸ Usp. Stjepan Damjanović, *Marljivost i polemičnost: Ivan Milčetić*, u knjizi: *Filološki razgovori*, str. 169–193, Zagreb, 2000.

jbeno (i) hrvatski pisac. Stoga za većinu tih žučljivih polemika ne možemo reći da su imale filološki karakter. Naprotiv, svi su Milčetićeви polemičari u pravilu bili provocirani Tommaseovim političkim ocjenama i odlukama, te napose njegovom odlučnošću da ostavi otvoreno pitanje svoje nacionalne pripadnosti, premda je Tommaseo vidio svoj književni i leksikografski rad kao mjesto sretnog susretišta više kultura, nastojeći ga doživjeti i kao bogatstvo. Tommaseovo nepoznavanje određenih hrvatskih kulturnopovijesnih činjenica Milčetić je uzimao kao olakotnu okolnost njegovih političkih, hrvatstvu nesklonih prosudbi, pokušavajući ga razumjeti i opravdati, a Tommaseovi oponenti su takav Milčetićeв stav smatrali pogrešnim. Među olakotne okolnosti Tommaseovu zatajivanju hrvatskoga podrijetla Milčetić spominje i loš glas što su ga Hrvati imali u Italiji, osobito nakon ratnih sukoba 1848. u sjevernoj Italiji u kojima su se Hrvati isticali kao hrabri, ali često i nemilosrdni vojnici austrijske vojske u borbi s talijanskom, hametice poraženom vojskom, pa je Tommaseo, smatra Milčetić, i dijelom zbog toga lošeg hrvatskog glasa u Italiji, ali jednako tako i zbog svojih protuaustrijskih stavova, odustao od identificiranja s Hrvatima.

Analizirajući Tommaseovo poznavanje hrvatskoga jezika u popratnoj studiji uz novo izdanje njegovih *Iskrice* godine 1888., a uzimajući pri tom u obzir ne samo to njegovo hrvatsko djelo, već i ostale Tommaseove hrvatske spise, među kojima i neke neobjavljene, pa i njegovu hrvatsku korespondenciju, Milčetić ustvrđuje da je glasoviti Šibenčanin »pisao prilično dobro hrvatski.«⁹ Ozbiljno se zainteresiravši za Tommaseovo poznavanje hrvatskoga jezika, Milčetić obavještava da je Tommasea u Firenci posjećivao profesor A. Šrabec, koji ga je i otpratio do njegovog vječnog počivališta, te o njegovom poznavanju hrvatskoga jezika napisao slijedeće: »Nije naš jezik govorio hitro, ali ga je govorio čisto te se moglo vidjeti da je rođen ispod Velebita.«¹⁰ Milčetić se osvrće i na lektorsku pomoć Spire Popovića, koji je tek neznatno ispravljao jezik, a svoje mišljenje potkrjepljuje i ovom prosudbom: »Primjetismo već i prije da su mu hrvatska pisma, izuzevši neke talijanizme, lijepo pisana, a iz Tommaseova 'predgovora' k narodnim pjesmama, koji se također u Tommaseovu izvorniku s ispravicima S. Popovića sačuvao, vidi se da su Spirini ispravci vrlo neznatni...«¹¹

Premda nije želio, kako rekosmo, političkom diskursu dati prevagu u filološkoj raspravi, a zapravo upravo zbog toga, Milčetić je svojom studijom izazvao mnoge polemičke odgovore od kojih su najzapaženiji bili onaj Dinka Politea u *Obzoru* godine 1888.,¹² te Kerubina Šegvića u *Viencu* godine 1902.¹³ Politeo drži da u Milčetićevu tekstu nije dovoljno razvidno da

⁹ Vidi bilješku 1., str. LIII.

¹⁰ Isto, str. XVIII.

¹¹ Isto, str. LXVI.

¹² *Obzor*, XXIX, Zagreb, 23. srpnja 1888.

¹³ Cherubin Šegvić, Nikola Tommaseo. U Šibeniku 9. studenoga 1802. – U Firenci 1. svibnja 1874. Književni prikaz, *Vienac*, XXXIV, br. 1, str. 11, Zagreb, 2. siječnja 1902.

je »Tommaseo živio i radio za Italiju, a ne za nas. On niti se ćutio Hrvatom niti je Hrvate ljubio«, smatra Politeo.¹⁴ Obojica kritičara Tommaseu zamjeraju što nije volio hrvatsko ime, iako Milčetić u svom tekstu jasno upozorava da ono nije bilo uvijek u Tommaseovo doba u Dalmaciji razvidno, pa niti kod nekih drugih neupitno hrvatski orijentiranih kulturnih i javnih ličnosti, sve tamo do pojave Mihovila Pavlinovića.

Milčetićevo interes za Nikolu Tommasea postoji zapravo i prije nego je Matica hrvatska objavila Tommaseove *Iskrice* s njegovim predgovorom godine 1888. Svoj prvi tekst o Šibenčaninu Milčetić je objavio već 1875. u zagrebačkoj *Hrvatskoj lipi*.¹⁵ U iscrpnom prikazu Tommaseova života i rada, o toliko spominjanoj piščevoj nacionalnoj podvojenosti Milčetić zaključuje: »Akoprem je Tomazeo posvetio sav svoj život talijanskom narodu i njegovoj knjizi, te je i od nas uvijek odaljen živio, ipak se je vazda milotno sjećao svoga zavičaja i svoga naroda. Gdjegod mu se zadesila prilika, da koju progovori o našem narodu, činio bi to s najvećim čuvstvom i simpatijom. O tome ima nebrojeno primjera u njegovih djelih.«¹⁶ Navodeći primjere kako Tommaseo nije imao točne obavijesti o prošlosti hrvatskoga naroda, te je međusobno miješao ljude, događaje, pa čak i vladare hrvatske, bosanske i srpske, ipak se, drži Milčetić, iz mnogih njegovih postupaka i djela vidi: »Koli je vruće Tomazeo ljubio svoj narod i otud, što svakom prigodom opovrgava neistinita mnijenja tudjinaca o našem narodu. A govoreć o našem narodu i naših pjesmah, uvijek veli: 'naše pjesme, naš jezik itd.' čime očevidno sâm potvrđuje svoje hrvatstvo.«¹⁷ Tommaseovim *Iskricama* njegov kritičar pripisuje ne samo povijesnu, već i literarnu vrijednost, te ističe da su, po njegovu mnijenju, najljepše i najpoetičnije one što se odnose na hrvatski narod.¹⁸

Osvrnuvši se i na Tommaseove političke procjene, Milčetić naglašava: »Nu ako je i bio Tomazeo neko vrijeme protivnik našem jedinstvu – to ipak nije nikada držao Dalmacije talijanskom zemljom; dapače je uvijek izricao njezino slovinstvo i nagovarao Dalmatince, da njeguju i obraduju svoj jezik, ali je ujedno želio, da ne zapuste sasvim talijanštine.«¹⁹ I dalje Milčetić zaključuje svoja razmatranja: »Da nisu nesretne okolnosti bile, koje su Tomazea od nas otrgnule, mi bi ga danas slavili kao svoga velikana. Al sudbina je malenih naroda, da robuju većim!« Stoga: »Nad njegovim grobom možemo se mi Hrvati sjetiti i razmišljati nad onom starom našom nevoljom, da odgajismo samo tudjincem slavne umjetnike i književnike, kan da za sebe ne marimo. Italija se ponosi našim Boškovićem, Klovijem, Tomazeom; Njemačka Milovom; Magjarska Nikolom Zrinjskim, a mi? Mi

¹⁴ Vidi bilješku 12.

¹⁵ Vidi bilješku 2.

¹⁶ Isto, str. 256.

¹⁷ Isto.

¹⁸ Isto, str. 264.

¹⁹ Isto, str. 289.

se tješimo tek time, što ih naša domovina porodila! Jadna utjeha! Tako je bilo, al tako ne smije da na dalje bude. Od toga spasit nas može samo jedinstvo narodno. Kad budemo jedni u mislih i čuvstvih, jedni u prosvjeti: tad ćemo radjati samo sebi prave rodoljube i umnike.«²⁰

Godine 1902. Kerubin Šegvić, u članku o Nikoli Tommaseu objavljenom u *Viencu*, kritički komentira Milčetićeve ocjene Tommaseove uloge u našoj kulturnoj povijesti i ustvrđuje da »patrijotski smjer Matice Hrvatske i piščev otačbenički osjećaj nije dopuštao da se iznese markantnije na vidjelo ono, što može probuditi u hrvatskom srcu mržnju prema čovjeku koji je, rođen od majke Hrvatice a oca potalijančenika, budio u ogromnoj većini izrodjene dalmatinske inteligencije bezgranično povjerenje i udivljenje neopravdano, a koje je dopiralo do obožavanja. Milčetić, opojen istim udivljenjem ucjepljenim, pokri strukom zaborava i pieteta njegove otačbeničke grijeha, a gdje ih se morade dotaći, nastoji ih ovako ili onako opravdati.«²¹ Navodeći neke Milčetićeve stavove o Tommaseu kao svoje Šegvić se na nj osvrće i u članku »Dalmatinski pripovjedači« objavljenom 1902. u zadarском *Glasniku Matice Dalmatinske*.²² Na Šegvićevo plagijatorstvo odgovara Milčetić u svom članku »Tommaseo i kritika Šegvićeva«.²³ Svom najžešćem polemičkom oponentu Milčetić odgovara da je iz njegova članka u *Hrvatskom kolu* uzimao njegove misli i citate, te da nije mislio javno progovoriti o toj stvari, da ga nije »srdila nadutost i plitkost umovanja Šegvićeva, nestalnost njegovih nazora«,²⁴ te napokon samilost kojom uzimlje na znanje njegove misli o Tommaseu. Stoga je Šegvićev članak, zaključuje Milčetić, pun kontradikcija i neispravnih sudova, te se pokazuje da nije ozbiljan kritik i »njegov bombastični slog može zadovoljiti samo onog, koji ne misli svojom glavom«.²⁵

Prema emocionalno obojenom mišljenju dvojice Tommaseovih kritičara iz Dalmacije, slavnoga Šibenčanina ne bi trebalo smatrati hrvatskim piscem: po Starograđaninu Dinku Politeu Tommaseo je »pripadao Italiji«, a po Splićaninu Kerubinu Šegviću, osim narodnog izdajstva, Tommaseo ne valja ni kao književnik, ni kao političar. Gotovo je nevjerojatno da mnogi ocjenitelji Nikole Tommasea s jedne i druge strane Jadrana nisu vidjeli ono što je sasvim jasno Ivanu Milčetiću koji Tommaseovu dvojnost ne doživljava kao izdajstvo, a njegovu opoziciju prema narodnjačkoj težnji za ujedinjenjem Dalmacije i Hrvatske tumači zapravo Tommaseovim nepoznavanjem prilika: »Boraveći u tuđem svijetu«, piše Milčetić u predgovoru

²⁰ Isto, str. 209.

²¹ C. Šegvić, isto.

²² Cherubin Šegvić, Dalmatinski pripovjedači, *Glasnik Matice Dalmatinske*, II, knj. 2, sv. 3, str. 250–266, Zadar, studeni 1902.

²³ Vidi bilješku 5.

²⁴ Isto, str. 389.

²⁵ Isto.

Iskricama, « ne stvori bistre slike o našem narodu, pa shvaćaće krivo hrvatske prilike.»²⁶

Oba Milčetićeva kritičara, i Politeo i Šegvić, našem književnom povjesničaru zamjeraju i to što o Tommaseovu djelu govori isključivo kao filolog, zaboravljajući na političke okolnosti u kojima je Tommaseo očitovao svoju nespremnost za političku ideju jedinstva Dalmacije s Hrvatskom, čime je iznevjerio narodnu stvar. Međutim, ta primjedba nipošto ne stoji, jer je Milčetić u svojim člancima, premda su svi ponajprije filološke naravi, zborio i o političkim, o društvenim, pa i o mnogim drugim okolnostima Tommaseova života i rada. Osim Šegvića koji je glasovitom Šibenčaninu odricao općenito sve kvalitete što ih je gotovo taksativno naveo Milčetić, Politeo i drugi kritičari Tommaseu ne osporavaju književne i znanstvene vrijednosti, priznavajući mu neosporan talenat. Ono preko čega Tommaseovi kritičari međutim nipošto ne žele prijeći politička su i nacionalna pitanja vezana uz njegov rad i njegova javna očitovanja nacionalne pripadnosti, odnosno prešućivanje hrvatskoga podrijetla. Zamjera mu se što nije volio hrvatsko ime i smatraju da nije mali previd Milčetićeve kada tu činjenicu ublažava, pa i donekle opravdava okolnostima Tommaseova života i ondašnjim prilikama u Dalmaciji. Šegvića i Politea smeta što Tommaseo (pre)često vezuje ime *slavensko* uz ukupan dalmatinski život, smatrajući da bi umjesto toga imena posve pravilno bilo upotrebljavati pridjev *hrvatski*. Ivan Milčetić se s time, dakako, slagao, ali nije se zbog toga htio odreći Tommasea, razumijevajući okolnosti koje su, kao rezultat ukupnih i dugotrajnih tendencija, dovele do toga da se pridjev *hrvatski* u Dalmaciji kod učenih ljudi u devetnaestom stoljeću, sve tamo do pojave Mihovila Pavlinovića jedva rabio, osim svojedobno u krugu oko zadarske *Zore dalmatinske*, stoga se zapravo nije odviše čuditi nekim Tommaseovim političkim nazorima, budući se školovao u Italiji i tamo proveo najveći dio života.

U članku o Nikoli Tommaseu objavljenom u *Hrvatskom kolu* godine 1905.²⁷ Ivan Milčetić napominje da ne prihvaća ni stavove još jednog svog oponenta, dalmatinskog Srbina Marka Cara. Ovaj naime smatra da su Tommaseu imena Slaven i Ilir značila Srbin, pa bi po njemu dakle Tommaseova nacionalna pripadnost trebala biti srpska.²⁸ Ta se interpretacija međutim ne može nipošto prihvatiti jer je potpuno neutemeljena. Tommaseo je naprosto umjesto *hrvatski*, ističe Milčetić, upotrebljavao pridjev *slavenski*, teško se snalazeći u složenim rasporedima južnoslavenskih jezika i njihovih narječja i zato osobito nesiguran u imenovanjima.

Ponavljajući ih u svojim člancima u razdoblju od gotovo četiri desetljeća, Milčetić nije mijenjao svoje prosudbe vezane uz Nikolu Tommasea. Da je točan njegov prvotni sud o Tommaseu kao piscu i znanstveniku koji pri-

²⁶ Vidi bilješku 1.

²⁷ Vidi bilješku 4.

²⁸ Isto, str. 315–317.

pada hrvatskom kulturnom ozračju, naš se književni povjesničar uvjerio i prigodom priređivanja Tommaseovih pisama jezikoslovcu Stjepanu Ivićeviću o čemu je izvijestio u posebnom članku godine 1913.²⁹ Na temelju 17 pisama spomenutom naslovniku utvrdio je da Nikola Tommaseo stalno nastojao na jačanju svojih veza s hrvatskim književnicima, te da su njegovi pogledi na hrvatski jezik bili u duhu ondašnjih razmišljanja. Ono što se iz te korespondencije jasno saznaje, podvlači Milčetić, jest važna činjenica da je Tommaseo za svoj materinski jezik priznavao hrvatski jezik, žaleći međutim što ga nije znao dovoljno dobro govoriti i pisati. To međutim nije spriječilo glasovitog Šibenčanina u poticanju Ivićevića da sastavi rječnik hrvatskog jezika, zalažući se ujedno za izdavanje hrvatskih knjiga i časopisa na hrvatskom jeziku.

U zbrci etničkih pojmova koji vladaše u nas, otprilike do godine 1860., smatra Ivan Milčetić, ne možemo očekivati od Tommasea da će u tuđini imati bistrije poglede nego naši »ilirci«, »kojima su mutili istinu slavisti Dobrovski, Šafarik i Kopitar, onda Vuk«.³⁰ Tommaseovu opoziciju prema narodnjačkoj težnji za ujedinjenjem Dalmacije i Hrvatske, tumačio je njegovim nepoznavanjem prilika.³¹ U svakom slučaju, ovog uglednog intelektualca, neraskidivo povezanog sa svojim užim zavičajem – Dalmacijom, višekratno je, uvjerljivo i argumentirano isticao Milčetić, ne bi, u sagledavanju hrvatske kulturne povjesnice, trebalo zaobilaziti i prešućivati.

IVAN MILČETIĆ O NIKOLI TOMMASEU

Sažetak

Ivan Milčetić spada među one filologe koji su o stvarima svoga znanstvenoga interesa zaključivali samostalno, pa i onda kada su njihove znanstvene prosude bile u protimbi s općeprihvaćenim ocjenama. Ta je odlika, dakako, Milčetića ovog dovela do mnogih polemika, pri čemu su polemički osvrtni njegovih oponenta ponekad bivali i nefilološki intonirani, kakav je npr. bio slučaj s polemikom o Nikoli Tommaseu. Ona se pavela nakon novog izdanja godine 1888. Tommaseovih *Iskrice* s Milčetićevom uvodnom studijom o piscu. Milčetić smatra Tommaseov opus dijelom hrvatske kulturne baštine. Analizirajući Tommaseovo poznavanje hrvatskoga jezika, uzimajući u obzir ne samo *Iskrice*, već i ostale njegove hrvatske spise, utvrđuje da je glasoviti Šibenčanin »pisao prilično dobro hrvatski«. Ne želeći politički diskurs unositi u filološku raspravu, Milčetić je svojom studijom izazvao mnoge polemičke odgovore od kojih su najzapaženiji bili onaj Dinka Politea u *Obzoru* godine 1888., te Kerubina Šegvića u *Viencu* godine 1902. Tommaseu se zamjera što nije volio hrvatsko ime, premda Milčetić upozorava da ono nije bilo uvijek u Dalmaciji u Tommaseovo doba razvidno, pa niti kod nekih drugih neupitno hrvatski orijenti-

²⁹ Vidi bilješku 6.

³⁰ Vidi bilješku 4., str. 317.

³¹ Usp. Mate Zorić, *Književni dodiri hrvatsko-talijanski* (poglavlje: Nikola Tommaseo i narodni preporod u Dalmaciji), Književni krug, Split, 1992., str. 553–567.

ranih kulturnih i javnih ličnosti, sve tamo do pojave Mihovila Pavlinovića. Milčetić ne prihvaća niti interpretaciju dalmatinskog Srbina Marka Cara da su Tommaseu imena Slaven i Ilir značila Srbin. Tommaseo je naprosto umjesto *hrvatski*, ističe Milčetić, koristio pridjev *slavenski*. U zbrci etnografskih pojmova koji vladaše u nas od prilike do godine 1860., smatra Milčetić, ne možemo očekivati od Tommasea da će u tuđini imati bistrije poglede nego naši Ilirci, »kojima su mutili istinu slavisti Dobrovski, Šafarik i Kopitar, onda Vuk«. Tommaseovu opoziciju prema narodnjačkoj težnji za ujedinjenjem Dalmacije i Hrvatske tumačio je njegovim nepoznavanjem prilika. U svakom slučaju, u sagledavanju hrvatske kulturne povjesnice, ovog uglednog intelektualca, neraskidivo povezanog sa svojim užim zavičajem – Dalmacijom, ne bi trebalo zaobilaziti i prešućivati.

Osim spomenutog predgovora *Iskricama* Milčetić je o Nikoli Tommaseu pisao u više navrata, i to u: *Smotri dalmatinskoj* (1896.), *Hrvatskom kolu* (1905.) i *Savremeniku* (1906.).

IVAN MILČETIĆ ON NIKOLA TOMMASEO

Summary

Ivan Milčetić does not belong to the group of philologists who made their conclusions independently on things of their scientific interest, even when their scientific judgment were in contrast with the widely accepted estimates. This characterization certainly causes many problems for Milčetić where the polemical overviews of his opponents were sometimes unphilologically intoned such as was the case with the polemics on Nikola Tommaseo. It occurred after the new edition in 1888 of Tommasseo's *Little Sparks*, with Milčetić's introduction. Milčetić considers Tommasseo's work to be part of the Croatian cultural heritage. By analyzing Tommasseo's understanding of the Croatian language and considering not only the *Little Sparks* but also his other Croatian work, he establishes that the famous man from Šibenik »wrote Croatian fairly well«. Not wanting to bring political discourse into a philological discussion, Milčetić caused many polemics especially those of Dinko Politeo in *Obzor* in 1888 and Kerubin Šegvić in *Vienac* in 1902. Tommasseo is criticized for not liking the Croatian name, although Milčetić warns that it was not spread out in Dalmatia during Tommaseo's time or with other unquestionably Croatian oriented cultural and public personas until the appearance of Mihovil Pavlinović. Milčetić does not accept the interpretation of the Dalmatian Serb Marko Car that Tommaseo considered the names Slav and Illyrian to mean Serb. Tommaseo simply instead of using *Croatian*, Milčetić point out, used the adjective *Slavic*. In his collection of ethnographical concepts that was the predominant book of its sort until 1860, Milčetić considers that we cannot expect from Tommasseo to see the viewpoint abroad more than our Illyrians, »that were trying to come out with the truth that was being tainted by Dobrovski, Šafarik and Kopitar and then Vuk«. Milčetić interpreted Tommasseo's opposition against the national desire for the unification of Dalmatia and Croatia by his ignorance of the circumstances. In any case, in observing the Croatian cultural history of this respected intellectual one cannot separate him from his environment – Dalmatia nor avoid it. Besides the mentioned introduction in *Little Sparks*, Milčetić also wrote about Nikola Tommasseo in: *Smotra dalmatinska* (1896), *Hrvatsko kolo* (1905) and *Savremenik* (1906).

Milčetić o Bajamontijevu djelu

Pregledni članak
UDK 821.163.42 (091)

Ivan Milčetić je u svome radu¹ najprije obrazložio kako je i zašto započeo studij Bajamontijeva djela. Nakon Šrepelove smrti (1907.) Akademija mu je povjerila uređivanje *Građe* pa je, među ostalim rukopisnim kodeksima, pronašao i onaj s natpisom *Poesie di Giulio Bajamonti*. Milčetićeve nevjericice glede autonomaštva obitelji Bajamonti, i možebitni strah da je i Julije takav, nagnala ga je u studij opsežne građe pjesama. Odmah je ostao ushićen Bajamontijevom odom Dubrovniku jer, kako je stilizirao Bajamonti, »vi čuvate sjeme ilirskog jezika, koji se širi do najdaljih međa svijeta«. Ilirski, odnosno »hrvatski jezik«, uvijek mu je »la nostra lingua«. Milčetić je istakao i Bajamontijev prijekor »zašto nije takav susjedni Dalmatinac, već drži domaći jezik za prostački? Zašto ne goji ilirsko pjesništvo, zašto ne oživljuje slavu dalmatinskih heroja?«

Milčetić je, kada se zainteresirao za Bajamontijevo djelo, rekonstruirao njegov životopis i knjigopis, posebice uz pomoć dr. don Frane Bulića koji mu je »poslao odmah u Varaždin čitavu škrinju Bajamontijevih štampanih i rukopisnih spisa«. Kasnije je još pronašao podataka i u arhivima i od poznavatelja Bajamontijeva djela, pa je »svoju radnju razdijelio na ovih dvanaest glava«:

- I. *Život Bajamontijev*
- II. *Poezija*
- III. *Talijanski, stari crkveni slavenski i hrvatski jezik*
- IV. *Homer, hrvatske narodne pjesme i muzika*
- V. *Historija Dalmacije i Splita*
- VI. *Različito (pohvalni govori, poslanice, kritike i polemike, memoari, enciklopedija)*
- VII. *Putopisi*
- VIII. *Narodno gospodarstvo u Dalmaciji i splitska gospodarska akademija*
- IX. *Filozofija*

¹ Opsežna Milčetićeve studija od 154 stranice otisnuta je u *Radu JAZU*, knj. 192, Zagreb 1912. pod naslovom »Dr. Julije Bajamonti i njegova djela«, str. 97–250. Svi su potonji citati iz ovoga djela.

X. *Prirodne znanosti, matematika i nautika*

XI. *Medicina*

XII. *Korespondencija (Bajamonti drugima; drugi Bajamontiju).*

Mi ćemo se u ovome radu ograničiti na neke dijelove Milčetićeve studije, i to samo na dijelove o *poeziji*, o *Homeru (i hrvatskim narodnim pjesmama)*, nešto malo o *putopisima* i *korespondenciji*. Valja istaknuti da bi svako poglavlje zavrijedilo zaseban prikaz i zbog vrsnoće Bajamontijeva rada, ali i stručne Milčetićeve interpretacije Bajamontija.

1. Poezija

U rukopisu, na 141 listu, niz je pjesama koje je Bajamonti podijelio u sedam skupina: 1 *Amorose e di galanteria* (list 1–31), 2. *Nuziali* (32–41), 3. *Lode di vari personaggi* (43–65), 4. *Funebri* (67–76), 5. *Morali* (78–93), 6. *Sacre* (95–103), 7. *Burlesche* (115–134).

Milčetić je, nakon pomne raščlambe, procijenio da je to »većinom prigodna« poezija koja nije ni imala većih literarnih pretenzija. Ustvrđio je, ipak, da je autor gradio »glatke stihove«, a također i da »nedostajanje većega poleta nadoknađuje unošenje stare mitologije i lijep jezik«. Najveći broj pjesama čine prigodnice u kojima se »pjesnik obilno služi hiperbolom« (str. 110).

Majstorski je Milčetić pristupio raščlambi i izveo zaključke o Bajamontijevoj poeziji. Pronalazi da su neke pjesme u sonetnom obliku, formalno bespriekorne, a u jednom »Nozze di Nobili veneti in Dalmazia« zanosno kliče »Qual fausto di per la Dalmazia 'e questo!«. Raščlambom najvrednijih dijelova pronalazi da su, uz opise dubrovačkoga krajolika, najljepši oni koji veličaju dubrovačku slobodu i značajne osobe. Rabio je najčešće osmerac i katrene. Ali stihovi nisu uvijek pravilni, pa se u nekim pjesmama naizmjenice pojavljuju i osmerci i deseterci. Milčetić nije pomnije obradio ova dva najčešća stiha hrvatskoga pjesništva, posebice usmenoga, iako bi to bio znatan dobitak hrvatskoj versifikaciji, koja je do tog vremena oskudijevala znanstvenom obradom.

Najviše je Milčetićeve pozornosti izazvala pjesma »Lode di Ragusa« i zbog pohvala ljepotama krajolika te slavnoj prošlosti u kojoj

*Della favella illirica
voi custodite il seme
che del mondo propagasi
fino alle parti estreme.*

I onda prijekor drugima

*Deh perche l' vicin Dalmata
a voi non 'e simile,
che della linqua patria
in sono reputa vile?*

*Perch'è le Muse illiriche
attento non coltiva?
Perch'è degli eroi Dalmati
le glorie non ravviva?* (str. 111)

Ističe nadalje da je naša *Musa Omerica / divien pi'ù che mai bella* (str. 111).

O toj »Homerskoj muzi« progovorit će opsežnije na drugom mjestu.

Prigodnice i počasnice u Bajamontijevoj poeziji, ispravno zaključuje Milčetić, znatno su slabije vrijednosti.

Tužaljke (Funebre) su također slabije vrijednosti od krajoličkih pjesama, i više su plodom lektire nego pjesničkog pregnuća. Ipak, poneko je sjetno raspoloženje našlo primjeren izričaj (primjerice raspoloženje iza očeve smrti, ili u čast Ruđera Boškovića). U sonetu »Luogo dov'era Salona« žali za razrušenim Solinom, s kojim se dogodilo što i s ljudskim životom: rast, život, pa rušenje (smrt). Refleksivnost ove pjesme upućuje na je Bajamontijevu sklonost pjesničkom razmišljanju i oblikovanju stihova s pozicija »učenosti« i naučenoga, pa i onda kada uzmanjka duševnog poticaja za pjevanje. U tom je pogledu paradigmatiska i njegova refleksivna (i najduža) pjesma »Stato di natura e governo civile« (str. 113).

Neke je motive preuzeo iz hrvatske pjesničke tradicije, primjerice Đorđićevu »Mandaljenu pokornicu«, koju je prepjevao u pjesmi »Maddalena a' piedi del redentore«. Parafrazirao je i neke Gundulićeve dijelove (iz *Osmana*), i još nešto tema hrvatskoga duhovnog pjesništva.

O jedanaest šaljivih pjesama (Burlesche), osim prigodnog nastanka i vjerojatno prigodnog izvođenja, na razini pjesničkoga ne bi se moglo ništa reći.

Među Bajamontijevim pjesmama treba istaknuti i znatan dio *prijevoda* (s latinskoga i grčkoga jezika, i nešto iz francuskoga). Milčetić analizira i jedan Bajamontijev prijevod Ruđera Boškovića i njegove sestre Anice u čast Majke Božje na latinskom »Virgo sine labe concepta. Carmen«.

Preveo je s latinskoga, i to u formi soneta, jednu Fortisovu pjesmu u čast Dubrovnika koja počinje *Terrarum decus, o quotquot maris alluit unda / Illyrici eximium...* Obojica su bila zadivljena Dubrovnikom, a Bajamonti je ovaj rasadnik starije hrvatske kulture uzveličao i u jednoj prigodnici »La prima Stamperia in Dalmazia« (1783.), gdje je istaknuo da je i po tome »Dubrovnik ponos ilirski«. Nalaze se u Bajamontijevoj rukopisu i različite pjesme dubrovačkih latinista: Zamanje, Ferića, Miha Sorga, Staya, Boškovića i Kunića.

Valjalo bi, tragom Milčetićeve, procijeniti ove hrvatske autore i njihova djela i po ovim Bajamontijevim skicama, rukopisima, bilješkama ...

Ovaj će se moj rad zasad zadovoljiti tek isticanjem podatka o bilingvizmu u hrvatskoj književnosti (i kulturi). Bajamonti je svojim talijanskim stihovima i prijevodima dao znatan prilog, jer su njegove radove čitali učeni Talijani preko kojih su ulazili u motrište europske kulture toga vremena.

Treba istaknuti da su u njegovu pjesništvu i motivi i teme, motivacija i pjesničke slike prožete domaćom, hrvatskom, atmosferom. Umio je to ovaj veliki Splitski izreći na sličan način, možda čak više i ushićenije, kao i drugi veliki talijanski »našijenac« Nikola Tommaseo.²

2. Homer, hrvatske narodne pjesme

Bajamonti je bio izvrstan latinist, a zbog Homera je naučio i nešto grčkog i »ozbiljno proučavao Homera« (str. 132). Milčetić ističe: »Baveći se mnogo godina oko Homera pronašao je, da je život homerskih junaka posvema sličan životu dalmatinskih Zagoraca, t.zv. Morlaka; no ne samo život, već i poezija. Ovu je svoju misao obradio u raspravi pod čudnim natpisom: »Il Morlacchismo d' Omero«, koju je štampao 1797. u *Giornale Enciclopedico d' Italia* (str. 133). Velika je šteta što ova rasprava nije u svoje vrijeme otisnuta i u hrvatskome prijevodu jer je mogla plodno utjecati na čitav suodnos naše epske narodne pjesme i homerologije.³

Tu najprije govori o veličini Homera te o divljenju uglednih Europljana prema njemu. Stoga su Homerova djela prevedena na europske jezike. Nada se da će njegova rasprava »potaknuti kojega vrsnog Dubrovčanina, da prevede Homera na hrvatski jezik«. Cijela je rasprava u to vrijeme, neposredno nakon Fortisova i Lovrićeva djela, itekako važna za procjenu, valorizaciju i prezentaciju hrvatske usmene epike. Puna je eminentno vrsnih poetoloških oznaka usmene epike općenito. Bajamonti suvereno ističe: »Ja hoću da samo utvrdim, da su homerski poemi morlačkog ukusa, i da Morlaci nalaze u njima svoje načine i navike. Pa premda ne mislim, da su homerske stvari svojstvene samo Morlacima, opet vjerujem, da danas narod morlački i njegova poezija nalaze najviše analogije u homerskom ukusu, jer ostali narodi, ili se prilagodiše onome, što se zove građanska kultura, ili, ako su divlji i barbari, kako mi kažemo, imadu ponješto drukčije običaje i ukus od Morlaka i Homera.

U staroj povijesti nahodimo, da narodi prije otkrića pisma, kazivahu u stihovima svoje važne događaje te ih lakše ponavljahu s pomoću metra i ritma. Ovako moramo zaključiti, da je Homer živio u vrijeme, kada još Grci ne poznavahu pisma, pa da njegovi poemi ne bijahu isprva napisani, već da ih je on, slijepac, pjevao po grčkoj uz sajmove i svećenosti.« (str. 133–134). Većina je Bajamontijevih postavki u skladu s izvornom homerologijom, koja se u to vrijeme počela snažno širiti europskim kulturnim

² Usp. o tome brojne tekstove Mate Zorića, posebice u zbornicima »Hrvatsko-talijanske književne veze«, *Radovi Zavoda za povijest književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu*. Otisnuto je do sada sedam opsežnih knjiga, od 1989. do 2000. I knjigu Ivana Katušića, *Vječito prokletstvo Nikole Tommasea*, MH, Zagreb 1975.

³ Zanimljivo je da se jedan prijepis Bajamontijeve rasprave, nepoznata prepisivača, nalazi u arhivu Male braće u Dubrovniku (pod brojem 1011). Inače je rasprava prevedena i otisnuta u časopisu *Mogućnosti*, XXIV, br. 1, Split 1977., str. 96–102.

krugom. I baš su hrvatska sredina i epska narodna pjesma, u to vrijeme prezentirana Fortisom, Lovrićem, i, evo, Bajamontijem, doprinijele europskome interesu za nastanak, trajanje (=izvođenje), sadržajne i izražajne odlike usmene poezije.

Znao je Bajamonti da su hrvatski uglednici preveli Homerova djela na latinski, i to Rajmund Kunić *Ilias* (1776.), Brno Džamanjić *Odyssea* (1777.). Do prijevoda na hrvatski još ćemo se načekati.

Ili, ispravno ističe Bajamonti, da su Homerovi epovi i morlačka narodna poezija »proizvod živih senzacija i krepke fantazije« (str. 38). Posebice pronalazi sličnost u »ponavljanju cijelih stihova«. Velika je šteta što Bajamonti citira samo Homera, a ne i naše narodne pjesme – koje je zacijelo slušao, ili u živoj izvedbi, ili, možda, čitao u zapisu kojeg svojeg splitskog prijatelja. Tu su nadalje, ističe, »uobičajene formule, koje se javljaju u mnogim pjesmama kao uvod, prijelaz, prigodom pohvale, rastanka ili u nekoj drugoj prilici« (str. 39). Bajamonti, kao poslije njega i Milčetić, ističe važnost *formule* za život narodne književnosti, točno i precizno, čak bolje nego su to učinili stotinjak godina poslije Gerhard Gesemann, Alois Schmaus, Lord i Parry, Matija Murko, Tomo Maretić, Stjepan Grčić, i drugi proučavatelji hrvatske (i srpske) usmene epske pjesme. Uočio je i vrijednost *stalnih epiteta*. Sličnost u odjeći Homerovih likova i Morlaka, u tjelesnoj hrabrosti, u glasnom govorenju («Morlak sa vrška jednoga brijega raspravlja o svojim poslovima sa drugim Morlakom, koji mu odgovara sa drugoga brijega.» (str. 136)). Isti položaj žene (tragičan i obespravljen). Isti osjećaj »heroičkog doba«, herojskog ukusa, običaja, navika. I još puno detalja koje su nezaobilazni u svakoj ozbiljnijoj raspravi o homerologiji.

Milčetić ističe da je Bajamonti »mnogo cijenio ovu svoju raspravicu« (str. 137), a to je još više istaknuo Zdeslav Dukat u svome kapitalnom djelu o homerologiji.⁴ Bajamonti ju je čak sam preveo na njemački, ali je njegov prijevod »vrlo loš (...) kano vježba kakova gimnazijskog učenika« (str. 137). I kasnije je doradivao svoje homerske teze, pa je tako »poslao mletačkom tiskaru Stortiu 22. travnja 1796. *Dodatak k svomu Morlakizmu u Homera*«, ali se nažalost taj rukopis nije sačuvao. Ferić je parafrazirao Bajamontijevu raspravu u heksameterskoj poslanici »Ad clarissimum virum Julium Bajamontium Spalatensem« (1799), sačuvanoj u Ferićevu autografu. Ovaj vrsni latinist čak sumnja da će netko moći prevesti Homera na hrvatski.

Milčetić je vrlo kritički raspoložen prema ovoj Bajamontijevoj raspravi, koja je napisana oko 1792., te ističe da je »više nego diletantska radnja« (str.138). To je Milčetić krivo procijenio, ne uzevši u obzir tadašnje stanje homerologije i da je Bajamontijeva rasprava otisnuta prije Wolfova djela *Prolegomena ad Homerum* (1795). Bajamonti je zapazio mnoge najbitnije

⁴ Zdeslav Dukat, *Homersko pitanje*, Globus, Zagreb 1988.

stvari svake homerologije, supostavljene izvedbama živih i autentičnih aeda i rapsoda.

Nikola Tommaseo je, pak, uočio vrednote ove rasprave i istaknuo da »ako se izuzme čudan naslov, ova je radnja prava divinacija« (str. 138).

Sve što se poslije događalo s proučavanjem hrvatske usmene epike, posebice od dvadesetih godina 20. stoljeća, dalo je za pravo Bajamontiju i njegovim procjenama morlačke poezije. I jedan manji znanstveni »promašaj« Milčetića homerologa.

Bajamonti se vrlo zanimao za hrvatske *narodne pjesme*. I sam ih je sabirao i druge poticao na sakupljanje, a sakupljeno je slao i Feriću i Fortisu. Preko njih je učenu Europu upoznao s ovim vrsnim plodovima narodne muze. Treba istaknuti da je to sve bilo znatno prije Vukova rada. Pogrešno je stoga misliti da je tek Karadžićem naša narodna pjesma ušla u Europu. Karadžić je, doduše, to činio izrazito snažno, uz potporu učene Europe, kojoj je ponudio izgled starih vremena koja su još u usmenosti živa. I zavidio Europu. Ali, prije njega to su činili mnogi Hrvati i hrvatski Romani, među njima i Bajamonti.

Među Bajamontijevim se primjerima prevedenim na talijanski nalazi poznata bugaršćica »Come il garzone Marco baciò la sua giurata sposa, ed ella no 'l connobe«, odnosno, kako je to navedeno u potonjoj otisnutoj zbirci, »Kako je Marko Kraljević poljubio vjerenicu, a ona ga nije poznala«.⁵

Tu je još nekoliko primjera, od kojih je poznatija pjesma »O Vuku ognjenome«, i drugima. Bajamonti ih je komentirao i ispravno uočio njihove motivske sklopove i lingvo-stilističke osobitosti.

Posebice je reprezentativno pet pjesama, koje su u ostavštini napisane na pet listova pod naslovom »Canzoni popolari, trovate fra le minute del Dottore Giulio Bajamonti a. 1780.«, a našli su se među spisima Srećka Dujma Karamana. Prvi je Milčetić ustvrdio da potječu »iz ostavštine našega Bajamontija, a vjerujemo i to, da su zapisane oko 1780« (str. 141). To su naslovi:

Lauš kralj kumuje Jelini Pavlovoji (46 stihova)

Bor i Marijinas kletva (39 stihova)

Bogdanova ljuba (36 stihova)

Jelina lipota i vila (35 stihova)

Margita Budimkinja (33 stiha).

Kako su sve ove pjesme, pretežito visokostilizirane romance, dostatno poznate u povijesti usmene književnosti, zadovoljit ćemo se samo s procjenom pouzdane povjesničarke da sa »samo po ovih pet tekstova narodnih

⁵ B. Bogišić u zbirci *Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa*, Biograd 1878., str. 16–17.

pjesama zapisanih u 18. st. stekao bi Bajamonti ugledno mjesto u povijesti naše usmene književnosti«. ⁶

Da je bio zadivljen ljepotom narodnih pjesama, više je puta isticao i u svojim zapisima i u razgovoru sa splitskim prijateljima. Bilo mu je stalo da ta ljepota prodre u svijet, pa je 1779. i 1780. poslao Feriću »šest narodnih pjesam, 1 varijantu i neke Kačićeve pjesme« (str. 141) sa željom da ih prevede na latinski, ili otpošalje svojim inozemnim prijateljima. Ne zna se, na žalost, sudbina ove Bajamontijeve pošiljke.

Bajamonti je »kupio i narodne napjeve« i sačuvana su tri napjeva narodnih melodija, i to »Cantto della fanciulle de Travnik« (Pjesma travničkih djevojaka), »Canto di giannizzeri« (Pjesma janjičara) i »Canto dei caddi« (Pjesma kadije). Nema teksta pjesama, a napjevi su samo za jedan glas, bez pratnje.

Svojim je radom na hrvatskoj narodnoj pjesmi, i sakupljačkim radom, i komentatorskim, i melodijskim učinkom Bajamonti zaslužio značajno mjesto u hrvatskoj folkloristici 18. stoljeća. U to su vrijeme Hrvati imali obilje prikupljene građe koja je prezentirala tradicijsku kulturu. Tu je i Bajamontijev prilog, i Milčetićeve, koji ga je otkrio i prezentirao hrvatskoj javnosti.

3. Putopisi

Svoje je bilješke o putovanjima Bajamonti ostavio u rukopisu. Zasigurno je putovao u Mletke i Padovu (1772.–1776.), Dubrovnik i mletačku Dalmaciju. Ostala putovanja nisu potvrđena. Najbolje su dokumentirana putovanja po Italiji, ali je vrijedno nekoliko zapažanja *usputnih*, primjerice, o lijepoj odjeći mlade djevojke iz Velog Lošinja i o tome da je bila vrlo »uljudena i prijazna – daleko od slavenske prostote« (Schiavinica rusticità)« (str. 176). U Osoru se susreo s arcidakonom Sovićem, »osobitim poznavaoem starog ilirskog jezika« te da je slušao *G l a g o l s k u m i s u*, a za neke glagoljske molitve kaže da ih »zna napamet« (str. 176).

»U Silbi je našao ljude lijepa obličja. Žene su veoma bijele; zimi pokrivaju glavu dvostrukim rubom /con replica benda = poduže rese/, pa još i šeširom, a neke meću na nj kamen, da ga vjetar ne odnese. Čuo je da tako rade i Lošinjke. Mesa ne jedu gotovo nikada, ribe vrlo malo, već skoro uvijek kruh, zelenje, sočivo, sir. Muškarci su gotovo svi mornari« (str. 176).

U opisima Bosne zadržao se najviše na izgledu nekih mjesta u kojima je boravio (Travnik, Livno, Uskoplje). Druge je detalje crpio iz različitih knjiga. Najzanimljiviji su izravni opisi iz života naroda, a na jednom je papiriću pisalo »Gita in Bossina«. No ništa više od toga. Premda ga je namjeravao napisati, ili ga je možda i napisao, »Put po Bosni« je vjerojatno samo

⁶ Maja Bošković-Stulli/Divna Zečević, *Usmena i pučka književnost*. »Povijest hrvatske književnosti«, knj. 1, Mladost/Novi Liber, Zagreb 1978., str. 263.

fikcija – ili nešto izvađeno iz nekog nepoznatog mletačkog putopisca (Milčetić pretpostavlja da je to bio »nekaki mletački činovnik u Dalmaciji«), ili iz dopisivanja s nekoliko ličnosti iz Bosne, primjerice Osman-begom Filipovićem. U tome najvjerojatnije prepisanom djelu, nalazi se osobito lijep, plastičan i realističan opis Livna te života i običaja livanjskih Turaka, a zaključio je da je »Bosna srećno kraljevstvo, kojemu je providnost dosudila svaku milinu; nego mu nedostaje prosvjeta« (str. 178). Kratak boravak u Hanu na Cetini, »gdje su bili dobro pogošćeni«. Kraći opis Kupreškoga polja, Prusca, Uskoplja, Donjeg Vakufa, i nešto opširnije Travnika, te ističe da »ovo nesrećno, ali lijepo kraljevstvo obiluje brzim i bistrim rijekama« (str. 179), a »zemlja je ovog čuvenog kraljevstva većinom šumovita i neobrađena, izuzevši predjele kraj napučenih mjesta, a obrađuju ih 'Grci' ili 'kršćani', jer su Turci od prirode lijeni i ne će da rade. Prema strancima su neobično prijazni i gostoljubivi« (str. 180). Ističe nadalje da su »Muslomani milosrdni prema istovjercima, pa i prema drugovjercima, premda ih preziru. Svoje veselje i sjaj nalaze u luli, konjima, u bogatom odijelu i ženama, koje ih ipak ne zadovoljavaju, a to se vidi odatle, što goje osobito osjećanje prema mladićima. »Volio bih biti junicom među kršćanima nego lijepom ženom u Turskoj!« Sjajno se odijevaju, ali su u tamnici; gore prolaze od naših koludrica« (str. 180).

Iako od ovoga opisa nije ništa izvorno Bajamontijevo, on ga je dao prepisati i, pretpostavlja Milčetić, »htio uplesti u svoje djelo *Gita in Bossina*« (str. 181). No, i ovo je vrijedno za pojavu putopisa u našoj sredini jer je vrlo malo ovoga žanra u starijoj hrvatskoj književnosti, ako se izuzmu strani putopisci i rukopisni Pletikosin *Putovanje u Jerusolim*.

4. Korespondencija

Ovdje mi je samo spomenuti Bajamontijevu korespondenciju, premda ona zavređuje posebnu studiju. Milčetić je *opisom korespondencije* učinio značajan korak, a detaljna bi obrada tek pokazala širinu i vrijednost Bajamontijeva dopisivanja.

Korespondencija je poredana je abecednim redom, na četrdesetak stranica, oko stotinjak imena korespondenata. I kao što je uobičajeno u pismima, najviše je tu *privatnih podataka* ali i vrlo mnogo *kulturoloških* koji pomažu razumjeti vrijeme, prilike, značajne osobe i druga pitanja tog vremena.

Najznačajnija (pisanje obostrano):

Bajamontijeva pisma: kumu Canalu (14 pisama), Feriću (12 pisama, podaci o latinizmu, narodnoj književnosti, basnama), Fortisu (21 pismo, o *Viaggiu...*!), članovima obitelji Sorgo (više pisama, samo Mihi 43 pisma, o svemu), grofu Thurnu (o svom položaju i oskudici. SPLICANI su mu »nanijeli mnoge štete te je morao primiti mjesto kapelnika. Tuži se najviše na plemiće, na neke pojedince..., i na Židove...«, str. 131),

Pisma Bajamontiju: Ferić, Osman-beg Filipović (na ćirilici), Fortis (70 listova, od 1772. do 1796), posebice Ivanu Luki Garanjinu iz Splita (str. 143–144, a teme su gospodarstvo, običaji i ljudi u Dalmaciji, društvene, političke i kulturne prilike).

Naposljetku: u ovoj se opsežnoj korespondenciji zajedno našlo privatno i opće, pojedinačne dileme i općedruštveni problemi. Nalaze se treptaji srca, ali i umne prosudbe, pomiješala se kultura i svakodnevnica, ispostavljeni su popisi knjiga i divergentnih interesa. Naznačeni su ljudi i običaji, brige i razbibrige, sve zajedno, u vrlo zgusnutom simultanimizmu. I ovo je nešto što je dalo prinos hrvatskome životu tog vremena.

I umjesto zaključka: Usporedio sam ovaj Milčetićevo rad sa zbornikom *Splitski polihistor Julije Bajamonti*, Splitski književni krug, Split 1996., str. 256 – kao otisnuti zbornik sa znanstvenoga skupa koji je održan u okviru manifestacije »Knjiga Mediterana«, u Splitu 30. listopada 1994., u prigodi 250. obljetnice Bajamontijeva rođenja. U petnaest radova obrađuje se uglavnom ista tematika i na sličan način kako je to učinio naš Milčetić. Zanimljivo je da je tu Milčetić daleko najcitiraniji autor. I u zborniku i u Milčetićevoj monografiji razvidno je da se Julije Bajamonti okušao u mnogim djelatnostima ljudskog duha, da se uz liječništvo i glazbu bavio prirodnim znanostima, etnologijom i etnografijom, homerologijom, usmenom književnošću, historiografijom, enciklopedistikom i prevoditeljstvom. Već je Milčetić uočio da je on skladatelj (prvoga!) oratorija u Hrvatskoj, pisac prvog enciklopedijskog zasnovanog glazbenog leksikona u Hrvatskoj (Miljenko Grgić), među prvim anglistima na našem području, itd.

Milčetić je o njemu lijepo i toplo, ali iznimno analitički i znanstveno metodološki pišući, učinio gotovo monografiju, približivši ga hrvatskoj kulturnoj javnosti. Kao da je osluškivao riječi sa splitskoga Bajamontijeva nadgrobnika (epitafa), koji doduše ne donosi u svome tekstu:

*Među ljudima mudrijim i plemenitim
Sjetit će se tkogod mene, i svojoj slavi,
Pridružiti moju nek mu ne bude ni teško ni sramotno!*

MILČETIĆ O BAJAMONTIJEVU DJELU

Sažetak

Opsežna studija Ivana Milčetića *Dr. Julije Bajamonti i njegova djela* do danas je nenadmašena u znanstvenoj raščlambi, vrednovanju i sintezi ovoga velikog Splitskoga, europskog erudita »koji osjeća hrvatski, ali pjeva talijanski«.

Od dvanaest Milčetićevih cjelina u raščlambi Bajamontijeva djela, rad se osvrće na dijelove o poeziji, o Homeru i hrvatskim narodnim pjesmama, putopisima i korespondenciji. Ovaj rad o Milčetiću pokazuje tek neke važnije parametre njegova djela, a posredno i Bajamontijevo i Milčetićevo mjesto u hrvatskoj kulturi.

MILČETIĆ ABOUT BAJAMONTIS WORKS

Summary

The extensive study entitled, »Dr. Julije Bajamonti i njegova djela« till today is unexcelled in scientific analysis, evaluation and synthesis of this great inhabitant of Split, European erudite who felt Croatian and wrote Italian.

From twelve parts of Milčetić's analysis about Bajamonti's Work, this paper treats only the parts on poetry, Homers Works and Croatian folk songs, about travel books and correspondence. This paper treats only major the parts on Milčetić and directly talks about Bajamonti's and Milčetić's place in Croatian culture.

Ivan Milčetić o kajkavštini

Prethodno priopćenje
UDK 811.163.42 (092)
811.163.42'28

U bogatoj filološkoj riznici Milčetićeve znanstvenoistraživačkoga rada,¹ respektabilno mjesto pripada njegovoj opsežnoj raspravi iz 1880. godine, o kojoj će ovdje biti više riječi. Iako ju piše i objavljuje na samom početku svojega bavljenja književnom historiografijom, filologijom i folkloristikom, ona ga predstavlja kao dobrog poznavatelja teme i problematike o kojoj raspravlja.

Riječ je o raspravi koja je u zagrebačkom *Viencu* izlazila u osam nastava pod naslovom: »Jesu li naši kajkavci Hrvati? Govore li hrvatski?«² Da se je tada radilo o delikatnoj tematici svjedoči to što je autor rasprave potpisan sa slovom *-l-*. Već je sam naslov bio provokativan, i autor je želio ostati nepoznat širem čitateljstvu, što zapravo govori da se nije želio predstaviti tadašnjoj slavističkoj javnosti.

Moglo bi se i ovdje postaviti pitanje, po čemu znamo da je autor potpisan slovom *-l-* doista Ivan Milčetić (1853.–1921.)? Odgovor se nalazi u *Građi za povijest književnosti hrvatske*, JAZU, knj. 21, (Zagreb, 1951., str. 68) gdje pod naslovom: »Pseudonimi, šifre i znakovi pisaca iz hrvatske književnosti«, očitavamo da je slovo *-l-* pseudonim Ivana Milčetića.

Milčetićeve se rasprava javila u vrijeme kada su iznova postali glasni slavisti koji su osporavali kajkavskom narječju pripadnost hrvatskom jezičnom korpusu te ga uvrštavali među slovenski jezični korpus. Takvih je mišljenja bilo i prije Milčetićeve rođenja i u doba njegova djetinjstva, a artikulirali su ih znameniti slavisti 19. stoljeća. Podsjetimo se: više od jednoga stoljeća bile su aktualne teze i protuteze o pripadnosti kajkavskoga narječja. U slavistici su poznate tri skupine mišljenja s obzirom na rasprave o kajkavštini. Prvu skupinu čine oni koji su zastupali tezu da kajkavsko narječje

---

¹ Usp. August Musić, *Ivan Milčetić* (nekrolog), *Ljetopis JAZU*, knj. 38, Zagreb, 1923., 77–106.; Lidija Nikočević, »Život i djelo Ivana Milčetića«, u časopisu: *Gesta*, V., br. 15–16, (ur. Ernest Fišer), Varaždin, 1983., 26–32; Stjepan Damjanović, »Ivan Milčetić-jezikoslovac«, *Senjski zbornik*, knj. 18, Senj, 1991., 15–21; isti: *Filološki razgovori*, Zagreb, 2000., 169–193.

² Vidi časopis *Vienac*, XII., br. 4, Zagreb, 1880., 58–60; br. 5, 73–74; br. 6, 92–94; br. 7, 108; br. 8, 123–126; br. 9, 140–142; br. 10, 153–155; br. 11, 169–171.

genetski pripada slovenskom jeziku. To su: Pavel Josef Šafařík (1715.–1861.), Bartolomej Kopitar (1780.–1844.), Franc Miklošič (1813.–1891.), Anton Murko (1809.–1871.), Anton Raič (1845.–1888.), Vatroslav Oblak (1864.–1896.), Matija Valjavec (1831.–1897.), Đuro Daničić (1825.–1882.) pa i Vatroslav Jagić (1838.–1923.) do Miklošičeve smrti (1891.) i drugi.³

Drugu skupinu slavista čine oni koji su zastupali mišljenje da je kajkavsko narječje u biti »prelazno«, jedna vrsta simbioze različitih govora (slovenskih, štokavskih, čakavskih): Milan Rešetar (1860.–1942.), Aleksandar Belić (1876.–1960.), Radomir Aleksić i dr. Treću skupinu slavista, onih koji su zastupali tezu da kajkavsko narječje genetski ipak pripada hrvatskome jeziku, čine: Vatroslav Jagić (nakon Miklošičeve smrti), Vatroslav Rožić, A. M. Lukjanenko, Stjepan Ivšić (1884.–1962.) i danas živući kao što su Josip Matešić, Zvonimir Junković i dr.

Svakako je poglede i rasprave o pripadnosti hrvatske kajkavštine nekih ovdje spomenutih slavista Milčetić upoznao i za vrijeme svojih studija u Zagrebu (1874./5.–1875./6. i 1877.–1878.) i Pragu (1876.–1877.).

Mogli bismo postaviti pitanje: koji je to razlog naveo Ivana Milčetića na tako odvažno filološko putovanje po uzburkanom slavističkom moru, na kojem je vješto upravljao korabljicom svoje rasprave? Držim da se odgovor sam po sebi nazire u jednome pismu što ga je 28 siječnja 1880. Vatroslavu Jagiću pisao iz Zagreba Franjo Rački (1828.–1894.), koji u pismu, uz ostalo, piše: »Što se Valjavec usudio ubrojiti kajkavštinu u slovenštinu, digla se silna graja ne samo proti njemu nego i proti akademiji [...]. Tu se pozivaju i na Vas. Međutim i bez obzira na tu razdraženost, polazeći većinom od ljudi bez znanja, čini mi se da ne bi zgorega bilo znanstveno razpraviti pitanje o položaju hrv. kajkavštine napram slovenštini i štokavštini. A za razpravljanje toga pitanja nitko nadležniji od Vas i Vašeg Arkiva.«⁴ Rad Matije Valjavca, na koji Rački u pismu upozorava Jagića, izlazio je u nastavcima u akademijinu Radu od 1878. do 1895., pod naslovom: »Prinos k naglasu u [novo]slovenskom jeziku.«⁵ Jagić je Račkome odgovorio u pismu od 2. veljače 1880., uz ostalo, i ovo: »[...] Ne mislite da bi ja imao volje di-

³ Usp. Alojz Jembrih, »Vatroslav Jagić i starija kajkavska književnost kao oslonac u pogledima na kajkavštinu«, *Jagićev zbornik*, izd. Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1986., 59–75, odnosno 68, bilj. 35; Zlatko Vince, »Teorije o kajkavskom narječju«, u: *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, 1978., 29–33. Usp. još: Stjepan Ivšić, »Jezik Hrvata kajkavaca«, *Ljetopis JAZU*, knj. 48, Zagreb, 1936., 47–88 + karta hrvatskokajkavskih akcenatskih tipova. Gore spomenutoj grupi, svojim iskazom, pripada i mađarski slavist Johann Melich, koji 1909., u vezi s kajkavskim, zapisuje: »Diesen Dialekt rechne ich in meinen Werken im Sinne Mikolosich'-Belić' zum Slovenischen.« Cit. iz: *Archiv für slavische Philologie*, Bd. 32., Berlin, 1911., 116.

⁴ Rački misli na časopis: *Archiv für slavische Philologie*, koji je Jagić pokrenuo 1875. u Berlinu i kojemu je bio urednikom.

⁵ Vidi: *Rad JAZU*, knj. 43, 44, 45, 47, 48, 56, 57, 60, 63, 65, 67, 68, 70, 71, 73, 74, 76, 93, 94, 102, 105, 110, 118, 119, 121, (1878.–1895.). U 118. knj. *Rada* (1894.), Valjavec mijenja naslov u: »Prinos k naglasu u novoj slovenštini i u hrvatskoj kajkavštini«.

rati u osje gnjezdo, ja sam u Hrvatskoj svoju rolu izigrao niti marim što se u borbi tko na me poziva ili ne poziva. Ipak ćete u svesci koja je upravo izašla naći dosta toga što je donekle u savezu sa kajkavštinom. U recenziji na Mikloščevu Fonologiju ja sam uvrstio primjere iz starije kajkavštine među slovenske, ergo i ja se slažem s Valjevcem.«⁶

Tako je Jagić razmišljao 1880., odnosno već 1867. u svojoj »Historiji književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga«.⁷ Koliko je Račkoga mučila Valjavčeva spomenuta rasprava može se zaključiti i po drugom pismu upućenom Jagiću 29. veljače 1880., u kojem ga još uvijek želi potaknuti da se i on uključi u protutezu, zato mu i kaže: »Meni se čini, da bi ipak vredno bilo sustavno s filologičkoga gledišta razpraviti pitanje o hrvatskoj kajkavštini. U *Vienču* piše o tom Milčetić, ali o jeziku samom ništa, već dokazuje, kako su se naši kajkavci vazda osjećali za Hrvate. A to stanovište ne rješava pitanja. Uzmite si ovo mnijenje ad notam, ako što do njega držite.« Jagić je odgovorio Račkome: »Ne volim dokazivati da je kajkavština svojim organizmom bliže k slovenštini nego li k hrvaštini.« No, treba odmah reći da je Vatroslav Jagić svoje gledište o kajkavštini korigirao nakon 25 godina, naime 1905., kad je, recenzirajući Lukjanenkovu studiju o kajkavskom narječju, zapisao i ovo: »Ne želim upotrijebiti izraz *prijelazni* dijalekt te izazvati dojam o miješanom dijalektu a ne o jeziku koji je kroz četiri stoljeća u književnosti zauzimao svoj samostalni položaj [...]. Točno je da se taj jezik u prijašnjim stoljećima nazivao *slovenskim* kao i zemlja slovensko kraljevstvo */regnum Sclavoniae/* – ime ništa ne prejudicira. [...] Ako u svojim radovima o tom pitanju nisam uvijek tako jasno mislio, objašnjava se to, kao mnogo toga u ljudskome životu, snagom ugleda i autoriteta uzora, sve dok se pomalo ne prestane misliti tuđim mislima.«⁸ Slično će Jagić modificirati kasnije i u svojim *Spomenima* (Beograd, 1930.): »Ja sam se posle duljim razmatranjem istorijski procesa uverio da to nije upravo sve tako glatko, kako se obično misli po Mikloščevoj teoriji: *kaj* = Slovenci, *ča* = Hrvati, *što* = Srbi.«⁹

Kao što je iz gornjega citata razvidno, Jagić rabi onu famoznu trojnu jezičnu klasifikaciju koju je u slavistici inaugurirao Jernej Kopitar, a Vuk

⁶ Cit. Jembrih, nav. dj., 1986., 64. Jagić navodi primjere iz Vramčevih djela: *Kronike* (1578.) i *Postille* (1586.), Pergošićeva *Dekretuma* (1574.) i djela Matije Magdalenića *Zvončac* (1670.). Vidi: *Archiv...*, Bd. IV, Berlin, 1880., 482–496, odnosno 484–487.

⁷ »Naročito valja spomenuti, da se sjeverozapadni kraj Hrvata – to je tako zvani hrvatski provincijal – od svega ostaloga hrvatskoga i srpskoga naroda narječjem svojim u toliko razlikuje, da sudeći po današnjih zakonih jezične srodnosti ovo niti nije čisto hrvatsko ili srbsko (sic!) narječje (štokavsko ili čakavsko), već je znamenito pomiešano sa zapadnom slovenštinom, ili pravije: to je slovenština, (sic!) koja zanosi na hrvatsku. Zato i kazaše prije dva-tri vieka ovdašnji književnici (Pergošić, Vramec, Petretić, Habledelić) da pišu jezikom slovenskim.« Cit. *Djela Vatroslava Jagića IV*, JAZU, priredio Slavko Ježić, Zagreb, 1953., 212.

⁸ Njemački izvornik u: *Archiv...*, Bd. 37, Berlin, 1905., 579–580 u kojem Jagić piše recenziju knjige *Kajkavskoe narečie*, Kiev, 1905., ukrajinskog slavista A. N. Lukjanenka.

⁹ Vatroslav Jagić, *Spomeni mojega života (...), I. deo (1838–1880)*, Beograd, 1930., 351 (za tisak priredio Milan Rešetar).

Stefanović Karadžić okrunio člankom »Srbi svi i svuda« (1849.), na temelju kojega je Bogoslav Šulek (1816.–1895.) primijetio da »G.(ospodin) V.(uk) K.(aradžić) izriekom zahtieva, da se i Hrvati zovu Srbi«. ¹⁰ Da je Kopitar pod »srpskim« podrazumijevao štokavštinu, svjedoči on sam u pismu što ga je 8. lipnja 1838. pisao Ignacu Kristijanoviću (1796.–1884.): »Was haben Sie für eine serbische Bibel? die von Katancsich?« (»Kakvu imate srpsku Bibliju? Onu od Katančića?«). ¹¹ Dakle, Katančićev hrvatski prijevod Biblije iz 1831. Kopitaru je srpski. ¹²

U Milčetićevo raspravljanju o hrvatskoj kajkavštini, glede metodologije razvidnim postaju dva njegova gledišta: kulturno-povijesno i filološko (bez izrazita jezikoslovnog diskursa), odnosno u raspravi se mogu očitati i etnografsko-geografski opisi koji ne sadržavaju jezikoslovnih analiza.

Nakon što se u prvom dijelu rasprave osvrnuo na razloge »pocijepnosti južnog slovinstva«, Milčetić kratko izlaže teze o kajkavštini Jozefa

¹⁰ Cit. iz časopisa *Neven*, V., siječanj, Zagreb, 1856., 233, bilj.**. Inače Šulekov članak zauzima str. 233–244 pisan u dva stupca. Komentar toga članka v. Vince, *nav. dj.*, 1978., 291–294. Indikativan je i ovaj citat: »Vuk Stefanović Karadžić preuzeo je teoriju slavista koji su sve štokavce ubrajali među Srbe, kajkavce smatrali Slovencima, dok su im Hrvati bili oni ostaci koji su se skupili na otocima, istočnoj jadranskoj obali i Istri. On je zapravo izveo revoluciju u poimanju srpstva koje je do tada uglavnom poistovjećivano s pravoslavnom vjerom. Sada su među Srbe ubrajani svi štokavci. Preokrenuvši *sva tradicionalna mjerila, on je proširio definiciju srpstva i u njega uključio sve one koji govore štokavskim narječjem, bez obzira na vjeru (...). Ukratko, Karadžić je stvorio suvremenu srpsku nacionalnu ideologiju, kojoj je cilj asimilirati veliku većinu katoličkih Hrvata i bosanskih muslimana, čiji su govori srodni štokavskim subdijalektima kojima govore Srbi.*« Cit. Mato Artuković, *Ideologija srpsko-hrvatskih sporova (Srbobran 1884.–1902.)*, Zagreb, 1991., 152–153. Tekst citata u kurzivu odnosi se na: Ivo Banac, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, Zagreb, 1988., 85. U vezi s Vukovim člankom *Srbi svi i svuda* vidi još: Mario Grčević, »Zašto slavistika 19. stoljeća nije priznavala hrvatskoga jezika? Uzroci i posljedice«, *Jezik*, 45, br. 1, listopad, Zagreb, 1997., 3–28; isti: *Karadžićeva gledišta o hrvatskome jeziku u slavističkome okružju*, *Jezik*, 45, br. 2, prosinac, Zagreb, 1997., 41–58; vidi također od istoga autora: *Die Entstehung der kroatischen Literatursprache*, Köln-Weimar-Wien, 1997., 74–129 s iscrpnom literaturom. Vidi još: Nataša Bašić, *V. S. Karadžić između jezikoslovlja i politike*, Zagreb, 1991. Usp. još: Zlatko Vince, »Polemike pedesetih i šezdesetih godina 19. stoljeća oko pripadnosti štokavštine«, *Forum*, br. 7–8, Zagreb, 1971., 257–292, odnosno 258–259.

¹¹ Cit. prema: Alojz Jembrih, »Kopitarove spekulacije o kajkavskom književnom jeziku u pismima Ignacu Kristijanoviću«, *Kajkavski zbornik*. Izlaganja na Znanstvenom skupu o kajkavskom narječju i književnosti u Zlataru, 1994., Zlatar, 1996., 12.; isto i u mojoj knjizi: *Na izvorima hrvatske kajkavske književne riječi*, pod naslovom: »Kopitarove spekulacije o kajkavskom književnom jeziku«, Čakovec, 1997., 291–311.

¹² U pismu od 10. lipnja 1831. Kopitar pita Ignaca Kristijanovića: »Haben Sie schon den siet ein paar Monathen erschienenen 1. Band von Katanchichs illyrischen Bibel, dialecto Bosnensi, erhalten? (= Jeste li već primili, pred par mjeseci objelodanjeni I. svezak Katančićeve ilirske Biblije na bosanskome dijalektu?), cit. Jembrih, *nav. dj.* 1996., 10. Naslov Katančićeve Biblije glasi: »Sveto Pismo / Starog zakona, / Sixta V. P. Naredbom / prividjeno, / i Klementa VIII. pape / Vlastjom izdano; / Sada u jezik / Slavno-illyricski / Izgovora bosanskog prinesheno; / Tad SS. Otacah i Nauciteljah tomacsenjem / nakitjeno / Svezak I./ Knjige: Poroda, Izhoda, Levitika, Brojah i Pokazakonstva./ S osobitim protresom i povlastju poglavarah / U Budimu..., 1831.«

Dobrovskoga (1753.–1829.), Jerneja Kopitara, Jozefa Pavla Šafaříka i Franca Miklošiča, da bi konstatirao da je »najnesretniji bio Vuk, kada se je dao na višu filologiju, te je stao dokazivati da se jedino čakavci mogu ubrajati k Hrvatom«.

Pri tome se osvrće i na djelo Stojana Novakovića *Srpska gramatika, I. nauka o glasovima* (Biograd, 1879.), iz kojega Milčetić citira dio teksta u kojem se govori da su Hrvati »radi književnog jedinstva sa Srbima, primili mesto svoga oblasnog dijalekta naš srpski jezik, pa ga sada i hrvatskim zovu«. ¹³ Milčetić će komentirati taj citat: »[...] al ovdje moramo konstatovati, da je u ovo nekoliko rieči kazao [Novaković, op. A. J.] debelu neistinu, koja otpada na račun Novakovićeve političke tendencije. G. Novaković znade vrlo dobro, da Hrvati ne nazivlju tek *sada* taj *srpski* jezik hrvatskim, jer istim jezikom pišu i tako ga krste od više vjekova, kada je još Srbom bio *narodnim* jezikom *slavenosrbski*.« ¹⁴ Prvi dio svoje rasprave Milčetić završava riječima: »Treće narječje hrvatsko jest kajkavština. Ima ih, koji to narječje ubrajaju k Slovincem, te ga nazivlju slovenskim. Tu je u prvom redu Miklošič i oni koji ga sliede.« ¹⁵

Nastavak rasprave Ivan Milčetić započinje osvrtnom na književnu komponentu hrvatskog protestantskog pokreta, tj. na rad Hrvata Stipana Konuzula Istranina (1521.–1579.) i Antona Dalmatina (1579.) u Urachu, da bi konstatirao kako »nova vjera nije kod nas uspjela, al izazvala je narodnu književnost na kajkavskom narječju u Hrvatskoj, kao i Kranjskoj. Od konca XVI., pa do početka ovoga vieka [20. stoljeća, op. A. J.] kajkavsko narječje ima svoju književnost, kao i ostala dva narječja hrvatska«. ¹⁶

U spomenutom prvom nastavku rasprave o kajkavštini, današnjega će čitatelja zbuniti Milčetićeve eksklamatorski umetak koji pokazuje njegov, i onodobni, gromoglasan odnos prema hrvatskoj kajkavštini od strane tzv. hrvatskih vukovaca. Milčetić tada piše, uz ostalo, i ovo: »Kajkavština je danas kod nas samo provincijalan dialekt; još žive starina Kristijanović, posljednji gramatičar i branitelj pokojnoga jezika *horvatskoga*, al sigurno ni on već ne sniva o njegovu uskrsnuću. [...] Ne treba imati proročkog duha, da se uztvrdi, da hrvatska kajkavština neće se više nikada uzdići do časti književnog jezika. Hvala bogu, hrvatske kajkavske književnosti više nema [...].« ¹⁷

Bilo bi dobro i danas znati je li takav stav bio nametnut tadašnjom političkom situacijom khuenovskog doba i Daničić-Maretićeva otklona kajkavštine iz »hrvatsko-srpskoga« književno-jezičnoga jedinstva? Uz Milčetićeve citirani tekst spomenutoga umetka nameće nam se i zapis Velimira Gaja (sina Ljudevita Gaja) koji je, u uvodu svojega poštokavljenoga *Gra-*

¹³ *Vienac*, XII., br. 4, 1880., 59.

¹⁴ Isto.

¹⁵ Isto, 60.

¹⁶ Isto, br. 5, 74.

¹⁷ Isto.

bancijaša dijaka Tituša Brezovačkoga, uz ostalo, ovo zapisao: »Tito Brezovački jamačno i najukusnije i najjezgrovitije piše *kekavski* za ono doba. Sa svim tim kaljuža od bezjaštva prepravljuje svaki pomišljaj njegov, te svako ćuvstvo, i ono, što je liepo, na tom jeziku *kekavskom* biva ružno, što je visoko, čini se nizko, a, što je uljudno pomišljeno i na to namienjeno, dolikuje geaku. Ona kaljuža jezična bezjaštva u Hrvatskoj bez života gadom i smradom zaguši *horvatsku* knjigu.«¹⁸

Čitajući spomenute redke, čovjek danas ne može zamisliti takav kajkavocid koji je bio tada prisutan u svijesti pojedinaca. Slično će neki »Anonymus« u *Viencu* 1881., br. 49., str. 791 pisati: »Kad bi izobražen čovjek kajkavski govorio, bilo bi nam ogavno [...]. Isto tako bi nam bilo nesnosno, kad bi pisac sav komad il veći dio zaodjenuo kajkavštinom [...] samo čovjek najudaljeniji od civilizacije može kajkavski govoriti [...]«¹⁹ Iz navedenoga teksta kao da progovara Velimir Gaj.

No vratimo se Milčetićevoj raspravi. Nakon spomenutoga umetka, Milčetić nastavlja: »Velika srodnost naše kajkavštine sa slovenskom ponukala je slovenske filologe, te smatraju oba narječja slovenskim, prema tomu bili bi i naši kajkavci Slovenci. Po njihovom mišljenju ime hrvatsko jest ovdje samo državno a ne genetičko, a kao dokaz tomu navode fakat, što su se za prošlih vjekova sami kajkavski pisci služili imenom slovenskim.²⁰ [...] Glede imena samog valja se obazrieti na sljedeća pitanja: što je značilo ime slovensko u prošlosti? Što su razumijevali hrvatski kajkavski pisci pod imenom slovenskim? Je li im to ime značilo ono, što u Dubrovniku slovinski, ili ono, što danas ime slovensko? Jesu li kajkavski pisci bili sviestni, da su jedan narod sa prekosutlanskom braćom?«²¹

Na sva ta pitanja Milčetić u raspravi daje odgovore. No prije toga navodi bit Kopitarove tzv. *panonske teorije*: »Slovenac Kopitar postavi u *Glagoliti Clozianu* (g. 1836., p. XXX–XXXII) sljedeću teoriju: Prije dolaska Hrvata i Srba živilo je od Akvileje uz desnu obalu Dunava, pa sve do crnoga mora jako pleme slovensko. Balkanski Sloveni bili su braća panon-

¹⁸ Velimir Gaj, *Grabancijaš preporodjeni. Starinski narodovid u slikomjeru*, Zagreb, 1882., X. Riječ koju rabi Gaj: *geak* turskoga je podrijetla *kyjak* a znači *neobrazovan čovjek, prostak, glupan*. Usp. Bratoljub Klaić, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb, 1978., 473. Ja bih kazao da spomenuta riječ više govori o Velimiru Gaju nego što je on njome želio suponirati čitatelju.

¹⁹ Cit. prema: Ivan Cesarec, »Tri i pol stoljeća hrvatskokajkavskanske dramske i scenske riječi«, *Kajkaviana croatica – Hrvatska kajkavska riječ* (katalog istoimene izložbe u Zagrebu, u Muzeju za umjetnost i obrt, 6.-30. lipnja, 1996., ur. kataloga Alojz Jembrih), Zagreb, 1996., 182. U spomenutom *Viencu*, god. III., br. 49, 1871., 790–791, potpisani »X« u rubrici »Listak« piše o kazališnoj izvedbi Freudenreichove predstave pod naslovom: »Tko će biti provizor?«, a koju je on »izpunio kajkavštinom«. Drugim riječima, anonimni kritičar negoduje što je Freudenreich metnuo u usta kajkavštinu onome »od koga je neočekujemo«.

²⁰ *Vienac*, XII., br. 5, 1880., 74.

²¹ Isto. Zanimljivo je prisjetiti se slične rasprave Marcela Kušara: *Dubrovčani jesu li Hrvati?*, Dubrovnik, 1892.

skim. Hrvati i Srbi utisnuše se u VII. vieku kao klin u sredinu toga plemena, te ga razdvojiše. Prema tomu Kopitar nazva i jezik Cirilovih knjiga *staroslovenskim*. Miklošič, koji je slijedio izprva u svem Kopitara, prihvatio je tu teoriju, al sam još pridoda, da je slovensko pleme stanovalo i na lijevoj obali Dunava. Tako si on tumači fakat, da se i Slovaci do danas krste imenom slovenskim. Miklošič nadalje tvrdi, da je ime *Slovene* prvotno pripadalo samo jednom plemenu, kojega su potomci bugarski, panonski i karatanski Slaveni. To su potomci onog naroda, koji je poznat Jordanu i Prokopu pod imenom *Sclaveni* i /Σκλαβηνοι/. Ime toga naroda preneli su tek kašnje Grci i Rimljani, pak i sami Slaveni na sva plemena slavenska.«²²

Milčetić, kao i neki drugi slavisti, ne slaže se s Miklošičevom teorijom, on je za Milčetića »osamljen sa svojim nazori u učenom areopagu slaven-skom. Niti naš Jagić ne slaže se s Miklošičem.«²³ Milčetić se priklanja opće prihvaćenoj tezi »da su ona slovinska plemena, koja nisu sama uzmogla razviti posebnog državnog života, a opet istorijske zgode nisu dopustile, da se u životu asimiliraju sa svojim bližnima suplemenici, zadržala obće ime, koje se je vremenom ograničilo u sadanjem značenju. A to su naši Slovenci i Slovaci.«²⁴

Da bi pokazao kako se ime *Sloven* nije odnosilo samo na jedno pleme, kao što to tvrdi Miklošič, Milčetić ističe da je taj naziv u raznim oblicima prisutan u hrvatskom narodu »od najdavnije davnine«. Njega pozna »već hrvatska dvorska kancelarija, doduše u latinskih spisih, al od XVII. vieka javlja se do danas neprekidno i u hrvatskih knjigah. [...] Ima i u hrvatskoj književnosti s one strane Velebita pisaca, koji su ime *Slovinac*, *sloviniski*, rabili u užem, al mnogo ih ima više, koji su ga rabili u širem smislu. Isto opažamo i kod Hrvata kajkavskih. Što je ondje *Slovinac*, *sloviniski*, to je ovdje *Slovenac*, *slovenski*.«²⁵ U prilog tomu Milčetić navodi listine i povelje nastale u dvorskoj kancelariji počev od kneza Trpimira, u kojima se hrvatski jezik naziva *lingua sclavonica* premda su hrvatski vladari nazvani »Dux Croatorum«, »rex Croatiae atque Dalmatiae«, a zemlja im »regnum Chroatorum«.²⁶ U raspravi nadalje Milčetić primjerima potkrepljuje kako su i kajkavski pisci u tiskanim djelima jezik kojim su ta djela pisana nazivali »slovenski«, potom »horvatski«²⁷ te zaključuje: »Kako se vidi iz samih kaj-

²² *Vienac*, XII., br. 5, 1880., 74.

²³ Isto, br. 6, 1880., 92.

²⁴ Isto.

²⁵ Isto.

²⁶ Isto.

²⁷ Isto, 92. Milčetić, uz ostalo, navodi tome u prilog naslov djela Jurja Ratkaja iz 1640.

»Kriposti Ferdinanda II... slovinskim jezikom popisane«, djelo Gabrijela Jurjevića »Listi Heroov« (1675.), te »Svete Evangeliome« (1651.) Nikole Krajačevića (1582.-1653.) »na naše pravo slovensko zagrebečko slovo« prenešeni, tj. prevedeni i tiskani, »da bi naši cirkveni pastiri i prodekatori slovenski svete Evangeliome iz knjig slovenskeh pred ljudstvom čteli poleg običaja i navade prodekatorov vugerskeh, nemških, českeh i *kranjskeh*, koteri svete Evangeliome

kavskih pisaca, imenu *Sclavonia*, odgovara *lingua sclavonica*, jezik *slavonski* ili *slovenski* (= dalmatinskom slovinski).²⁸

vsaki vu svoj jezik imaju preobernene i štampane.« Potom nastavlja Milčetić: »Ovo je posve jasno za svakoga, koji gleda bistrim očima. Petretić (zagrebački biskup koji je Evangeliome novčano pomogao kod tiskanja i predgovor napisao, nap. m.) zove svoj jezik *slovenskim* (= slavonski ili slavenski), kako se govori u slovenskom orsagu, i to u okolici Zagreba (u Zagrebačkoj biskupiji, nap. m.) (*zagrebečko slovo*). Da tu ne može biti govora o slovenskom u sadanjem (1880. nap. m.) smislu, svjedoči sam Petretić, koji svoje *slovensko slovo* razlikuje od jezika *kranjskoga*. S toga držimo, da je to dokaz uprav protiv teoriji onih, koji se pozivaju na ime slovensko kod hrvatskih kajkavskih pisaca, da dokažu njihovo slovenstvo.« Cit. *Vienac*, XII., br. 6, 1880., 94. Da je i nakon Milčetićeve objelodanjene, ovdje spomenute rasprave o kajkavštini, bilo Slovenaca koji su i dalje, gotovo tvrdoglavo, tvrdili suprotno Milčetićevim dokazima, razvidno je to iz tiskanoga napisa Slovenca Antona Raiča u *Letopisu Matice slovenske* u Ljubljani za godinu 1887. pod naslovom »Peter Petretić« (185–226). Zbog naivnosti i krivo shvaćene sintagme *slovenski jezik* u naslovima knjiga hrvatskih kajkavskih pisaca, evo Raičeva teksta: »Petretić je zanimiv v svojem predgovoru, ker vedno povdarja svoje slovenstvo i večkrat govori, negoli kateri pisatelj o Slovencih v zagreškoj vladikovini (sic!) – Vsi kajkavski pisatelji govore le o svojem slovenskem jeziku, n. pr. Pergošić je obrnol Verböcšijev zakonik na slovenski jezik (...).« U bilješci 3, Raič pita i odgovara: »Morebiti da utegne kdo pitati, čemu povdarjamo Kajkavcev slovenstvo tolikokrat? Kajkavcev slovenstvo povdarjamo zato toliko, ker so si nakopali na glavo gore imenovani učenjaki – Miklošić i dr. – s svojim znanstvenim dokazom sovraštvo večine Hrvatov.« Cit. iz: *Letopis Matice slovenske*, Ljubljana, 1887., 203, 205. Raič spominje kako je knjiga, objelodanjena 1881. pod naslovom *Die Slovenen* Josipa Šumana, u Hrvatskoj izazvala gromoglasne polemike. Doista, u *Viencu*, god. XIII., br. 48, 1881., 772, nepotpisani autor, pod naslovom: »Čudna svojatanja«, kritički se ovrće na Šumanovu knjigu, završavajući: »(...) a napokon buđi toj gospođi slobodno primijetiti, što u Hrvatskoj svaki gimnazijalac znade, a oni u tom temelj svojoj novoj mudrosti nalaze, da kad pisac hrvatski šestnajstoga, sedamnaestoga ili osamnaestoga vieka kaže, da piše *slovenski* ili *slovenski*, da to nije podnipošto današnji slovenski nego čisto i jedino hrvatski jezik.« Isti će, nepotpisani autor, svoju kritiku Šumanove knjige nastaviti u *Viencu*, XIII., br. 53, 1881., 850–851, u rubrici »Listak« pod naslovom: »Hrvatski kajkavci Slovenci«. Urednik je *Vienca* tada bio August Šenoa. Tko danas, nakon stovdvestogodišnje distance, pročita Milčetićeve i Raičevu raspravu, mora konstatirati da je Milčetić znalački, dokazima nadmašio Raiča i da njegova rasprava ni danas (2001.) nije izgubila od svoje prvobitne važnosti. I Đuro Šurmin će 1898. odlučno zapisati: »Poslije bitke mohačke (1526.) spala je Hrvatska na križevačku, varaždinsku i zagrebačku županiju, gdje se i danas govori kajkavskim narječjem, koje su neki sasvim neopravdano držali jezikom slovenskim (slovenačkim), čemu su nalazili potvrda u tom, što su pisci zvali svoj jezik imenom *slovenski jezik*.« Đuro Šurmin, *Povijest književnosti hrvatske i srpske*, Zagreb, 1898., 125. Slično će i Andrija Milčinović 1916. godine čitatelju njemačkoga govornog područja objasniti: »Der Ausdruck *slovenski jezik* (slovenische Sprache) umfasste ehemals die kajkavisch-kroatische Mundart (zwischen Kulpa, Korana und Drau bis Virovitica im Osten).« Usp. *Kroaten und Slowenen. Zwei Darstellungen von Andreas Milčinović und Johann Krek*, Jena, 1916., 86.

²⁸ *Vienac*, XII., br. 6, 1880., 93. Kad je riječ o nazivima: *Sclavonia*, *Slavonia*, *lingua slavonica*, *slavonski*, *slavenski*, *slovenski*, *lingua illyrica*, uputno je konzultirati: Benedikta Zelić-Bučan, »Narodni nazivi hrvatskog jezika tijekom hrvatske povijesti«, u knjzi: *Tisućljetni naš jezik hrvatski*, priredio Stjepan Babić, Zagreb, 1991.; Friedrich Pesty, »Über Kroatiens Verhältniss zu Ungarn«, *Kroatische Revue*, Heft 2, Agram, 1882., 76–79, 83–86; László Hadrovics, *Seit wann wird der kajkavische Dialekt 'hrvatski jezik' genannt?* Dona Slavica Henipontana in honorem Herbert Schlessner, München, 1987., 33–39; Radoslav Katičić, »'Slovenski' i 'Hrvatski' kao zamjenjivi nazivi jezika hrvatske književnosti«, *Jezik*, XXVI., br. 4, Zagreb, 1989., 97–109; isto u knjzi: *Tisućljetni naš jezik hrvatski*, Zagreb, 1991.; Josip Vončina, »Habdelićev stav prema jeziku»,

Svoj šesti nastavak rasprave: »Jesu li naši kajkavci Hrvati? Govore li hrvatski?«, Milčetić počinje: »Tražiti u tom tobožnje nehrvatstvo naših kajkavaca, što su se oni služili imenom slovenskim – nespretnijega dokaza ne može se iztaknuti, jer sami pisci glasno proti tomu govore.«²⁹ U istom se nastavku dalje Milčetić usredotočio na povijest života i jezika, s posebnim osvrtom na onaj dio Hrvatske na kojem obitavaju Hrvati kajkavci. »Kajkavski dakle Hrvati sačinjavaju od pamtivieka dio historije hrvatske. Po našem mnijenju, to je odlučno glede pitanja o njihovoj narodnosti: jesu li oni Hrvati.« Potom nastavlja: »Učeni se ljudi i danas još prepiru, što je narod, što pleme: jedno stoji, da narodi postaju od plemena. Pojedino pleme iztakne se većom snagom te prevlada nad ostalimi srodnimi narodnimi plemeni, narine im svoje ime, koje postane državnim, onda narodnim.« itd.³⁰ Potom slijedi Milčetićevo kratak osvrt na razmišljanja Šafařika, Jagića te ruskoga kritičara i povjesničara književnosti Aleksandra Nikolajeviča Pypina (1833.–1904.);³¹ osvrće se i na Kopitarov termin »Pseudocroatae« i napokon, ukratko, na narodne običaje: »Narodni običaji sačuvaše se kod naših kajkavaca mnogo bolje, no kod Slovenaca; patriakalnog života nije još tu ni danas (1880.) nestalo, staro-hrvatska zadruga tu živi kao i kod drugih Hrvata, al naši kajkavci su dosta toga primili i od susjednih štokavskih Hrvata, kojih ima čak na kranjskoj granici. Njihovi nazori o vjeri i svijetu pogotovo su isti kao i kod ostalih Hrvata. Napokon zadnji mužek na štajerskoj granici znade, da je Hrvat, jer je kod njega živa tradicija hrvatska, a proživljeni dnevi prošlosti ne zaboravljaju se lako – oni postaju također crtom narodnosti. Po svem tom zaključujemo, da naši kajkavci nisu nego Hrvati, a njihov jezik da nije nego hrvatski, uza sve postojeće teorije, koje im vele, da su *Pseudocroatae*.«³²

U sedmom nastavku spomenute Milčetićeve rasprave riječ je o zajedništvu Hrvata i Srba kao jednog naroda,³³ koji je povijest u prošlosti rastavila, »pa bog zna, hoće li nas kada sastaviti u budućnosti. Mi već sami nosimo u sebi klicu proti tomu, a to je baštinjena slovinska narav plemenskog ciepanja i individualiziranja. A vanjski povod tomu ciepanju podaje i sam jezik, koji je dialektično (čitaj dijalektalno, nap. moja) različit. Tako pišu Slovenci i danas svojim dialektom te stvaraju svoju posebnu književ-

---

Kajkavski zbornik, Zlatar, 1974., 15–19; isti: *Jezična baština. Lingvostilistička hrestomatija hrvatske književnosti od kraja 15. do početka 19. stoljeća*, Književni krug, Split, 1988., 250–252; Alojz Jembrih, *Antun Vramec i njegovo djelo. Prilog proučavanju starije hrvatske književnosti i povijesne dijalektologije*, Čakovec, 1981., 226–233; isti: *O Vramčevoj Kronici*, izd. HAZU i KS, Zagreb-Varaždin, 1992., 62–66; Diana Stolac, »Nazivi hrvatskoga jezika od prvih zapisa do danas«, *Filologija HAZU*, knj. 27, Zagreb, 1996., 107–121.

²⁹ *Vienac*, XII., br. 9, 1880., 140.

³⁰ Isto. Usp. još: Stjepan Ratković, *Što je narod-rasa, pleme, nacija*, Zagreb, 1935.

³¹ Isto.

³² Isto, 142. Milčetić će još zapisati: »Branitelji teorije slovenske morali bi najprije dokazati, jesu li se naši kajkavci osjećali ikada članovi drugog naroda, no hrvatskog; inače mi ne znamo, koja je vrijednost takovoj teoriji.«

nost«, naglašava Ivan Milčetić.³⁴ Da je povijesni tijek u doba ilirizma išao u smjeru stvaranja slovenske nacije, danas je poznata činjenica. Čak je ilirski pokret tome mnogo pridonio. U to je bio uvjeren i Milčetić kad kaže: »Ipak fakta niekati ne možemo, da Slovenci danas idu svojim putem, da se nazivlju narodom, da svoj jezik nazivlju slovenski.«³⁵ Pri tome će Milčetić izreći još jedan trijezan zaključak: »Radi toga i naše izticanje, da su Slovenci samo jedan narod s nami, u životu jest samo teorija, kao što i teorija Kopitar-Miklošič. Tu se susrećemo sa tvrdnjom slovenskih filologa, koji traže među hrvatskimi kajkavci Slovence, zovuć njihov jezik slovenskim.«³⁶

Milčetiću je itekako bilo stalo da lingvonim *slovenski* postavi u okvir njegova pravoga značenja, zato još jednom ističe: »Glede imena slovenskog dokazali smo iz same kajkavske književnosti – a to je ovdje mjerodavno – da našim kajkavcem nije to nikada značilo ono, što se danas pod njime razumieva. Po istoriji, životu i osjećajih oni nisu nego Hrvati, a prema tomu nemože biti ni njihov jezik nego hrvatski (...).«³⁷ Da bi primjerom potkrijepio razliku između hrvatskoga kajkavskog književnog jezika i slovenskoga jezika, Milčetić prilaže tekst ugovora što ga je zagrebački biskup Benedikt Vinković 20. siječnja 1639. sklopio sa zagrebačkim trgovcem Abrahamom Frelihom, a koji tekst glasi: »Ja Benedictus Vinković Biskup zagrebački svedočim ovim mojim listom, kako jaz za potreščinu dvora moga uzel sam sukna od kneza Abrahama Freliha, sudca zagrebačkoga slobodnoga varaša; najpervo čerlenoga lakat dvajseti i sedem i pol, modrega lakat dvajseti i tri i pol, škoro-zelenoga lakat trideseti i jedan i pol, komu suknu cena jest, vsaki lakat po dva dukata na ugerski broj.³⁸

Item Raše (?) granatnoga lica dvajseti lakat, vsaki lakat po tri Raničke. Item podstave zelene lakat četernajst i pol, vsaki lakat po osam grošev. Item svile vsake fele, lotov trideset i pet,³⁹ vsaki lot po pol Raničkoga.

³³ *Vienac*, XII., br. 10, 1880., 153.

³⁴ Isto, 154.

³⁵ Isto.

³⁶ Isto. Milčetić će reći: »Okolnost, da ima Hrvata štokavaca, čakavaca i kajkavaca, potaklo je mnoge slovinske učenjake, (osobito slovenske) da Hrvate ovdje il ondje zanieću. To bi morali biti i naši kajkavci Slovenci – Kopitaru *Pseudocroatae*.«

³⁷ *Vienac*, XII., br. 10, 1880., 154.

³⁸ »Dukat na ugerski broj« – ugarski zlatnik, *florenus Hungaricalis*; ugarski floren. Od 16. stoljeća samo računski novac. Od polovice 17. stoljeća samo na području Hrvatske. Godine 1639. tečaj mu je bio 240 denara. Vrijednost denara (*denarius*) na području Hrvatske u tijeku 16. i 17. st. bila je: 4 denara čine groš (*grossus*) koji od prve polovice 16. st. na području Hrvatske broji 3 krajcera ili 12 beča; 4 beča čine krajcar (*Kreutzer* – sitni novčić); beč se njem. naziva i *fenig*. »Ranički« (rajnički, rajnčki, raniški) – *florenus Rhenensis*, rajnski floren. Vrijednost mu je »po horvackom broju« 80 denara. Usp. Zlatko Herkov, »'Horvacki novac' – hrvatska novčana jedinica XVIII. stoljeća«, *Starine JAZU*, knj. 44, Zagreb, 1952., 95–199, odnosno: 186 s.v. *beč*, *crucifer*; 187 s.v. *denarius*; 189–190 s.v. *dukat*; 191–192 s.v. *florenus*; 193 s.v. *groš*; 197 s.v. *ranički*; isti: »Građa za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske«, I., II., *Djela JAZU*, knj. 47, Zagreb, 1956.

³⁹ *Lakat* – mjera za dužinu. Usp. Zlatko Herkov, *Naše stare mjere i utezi*, Zagreb, 1973., 14, 15, 40, 58, 60, 73, 79, 97.

Matheriae konca dva, vsaki konac po Ranički trinajst. Platna farbanoga konca dva, vsaki konac po Raničkov osam. K tomu zelenoga takajše platna lakat trinajst, vsaki lakat po osam grošev, koje platno vse včini dvajseti i jedan Ranički i šestnajst novac. Kopčic vencev trinajst za dukak jedan ugerski. Žnore svilne vsakojačke koncev četerdeset što včini dukat ugerskih deset.

Vsa ta Marha (?) pod cenu gori popisanu včini dvesto i osamdeset ugarskih dukat i četerdeset novac. Koju sumu za gori popisanu vzetu marhu obećah knezu Abrahamu pšenicom i eržjom platiti. A pšenica jedna kvarta Ivanička⁴⁰ občinska po jedan dukat i po deset novac, erži kvarta jedna po Ranički jedna, hoće se poleg cene u Ivaničeh platiti i dati. Ovaj list, kako jedna, tako i druga strana ima.«⁴¹

Pređočeni je tekst ogledni primjer pravnoga funkcionalnog stila hrvatskokajkavskoga književnog jezika, premda Milčetić za nj reče da u njemu »nema niti polovice elemenata kajkavskih«. ⁴² Kao drugi ogledni tekst Milčetić prilaže *Predgovor* iz knjige Jurja Ratkaja *Kriposti Ferdinandada II.* (Beč, 1640.) i osam stihova iz Magdaleničeva djela *Zvončac ili premišljanja zverhu četiri poslednjih človeka* (Graz, 1670.).⁴³

U osmom nastavku svoje rasprave, naslovljenom: »Jesu li naši kajkavci Hrvati? Govore li hrvatski?«, Milčetić ukratko razmatra dijalektološku stranu štokavštine, čakavštine i kajkavštine te slovenskoga jezika i to na glasovnoj razini, jer »srodnost ili nesrodnost jezika ne proizlazi iz leksikalne srodnosti, već iz gramatikalne, a to su glasovi i oblici.«⁴⁴ Zato će s pravom istaknuti: »U glasovih imademo tražiti glavnu razliku i među hrvatskimi kajkavci i Slovenci. Dočim među našimi kajkavci slabo se čuju, pošto se njihov vokalizam pomladio. Taj proces je prodro sve do štajerske i kranjske granice; a rođeni kajkavci iz dotičnih krajeva to potvrđuju. Tako mi pripovieda prijatelj, da narod u Klanjcu – dakle tik na granici Štajerske – kada u crkvi propovieda koji fratar iz Kranjske, težko razumije propoviedi, i to ne samo radi nepoznatih rieči, nego više radi mutna izgovora fratrova, dočim štokavski propovied razumije sasvim. Taj fakat morali bi nam razumijeti oni, koji traže slovenski jezik kod naših kajkavaca. Nije dakle dovoljno pobrati nekoliko primjera iz starih pisaca, koji nisu uvijek najpouzdaniji za pučki govor, da se stvori apodiktičan sud; već treba zaći u sam narod, da se uzmogne kazati prava istina.«⁴⁵

⁴⁰ *Kvarta* – mjera za žito; četvrtalj, četvrtinjak, četvetinka; *kvarta Ivanička* – lokalna mjera. Ovdje se kvarta odnosi na četvrtinu vagana. Usp. Herkov, *nav., dj.*, 1973., 68, 117–118. U Hrvatskoj je bio u uporabi požunski vagan koji je sadržavao 62, 3925 l.

⁴¹ Pređočeni je tekst transkribirao Ivan Milčetić bez navođenja mjesta gdje je pohranjen izvornik.

⁴² *Vienac*, XII., br. 10, 1880., 155. Što se tiče spomenutoga teksta ugovora, treba znati da je takve i slične ugovore pisao određeni pisar, koji je u nj mogao unijeti i neke svoje jezične osobine, t.j. obilježja govora svojega kraja iz kojega potječe.

⁴³ Isto.

⁴⁴ Isto, br. 11, 170.

⁴⁵ Isto.

Time je Milčetić zapravo želio naglasiti da je kajkavštinu potrebno proučavati na terenu, a ne na temelju tiskanih knjiga. No, tu čini mi se, Milčetić nije lučio književni kajkavski jezik od dijalekta na terenu, koji se doista razlikuje od pisanoga jezika, stoga je suviše njegovo suponiranje da jezik starih pisaca nije »uvijek najpouzdaniji za pučki govor«, jer to je samo po sebi razumljivo.

Kao vrstan poznavatelj čakavštine,⁴⁶ Milčetić ističe da čakavski leksik »pokazuje dobrim dielom iste rieči, što ih imaju kajkavci, dočim je vrlo mnogo tih rieči nestalo iz štokavštine⁴⁷ (...) u čakavštini samoj mogu se svakako razlikovati dva podnarječja: jedno *kajkavsko-čakavsko*, a drugo *čisto čakavsko*. Sam otok Krk pravi vam je mikrokozam dijalekata. Na tom otoku izgovara se n. pr. upitna rieč što: *ča, če, ca* i *co*. Prema tomu može se razabrati raznolikost glasova u čakavštini.«⁴⁸

Čitajući i analizirajući ovdje predočenu Milčetićeve raspravu, u kojoj brani položaj hrvatske kajkavštine, i u kojoj su na mjestima prisutna onodobna gledišta o tzv. južnoslavenskom zajedništvu, moglo bi se postaviti pitanje: »Gdje su korijeni takvom njegovom razmišljanju?« Odgovor se nazire u činjenici da mu je u višim razredima gimnazije predavao Tadija Smičiklas (1843.–1914.)⁴⁹, koji mu je približio Strossmayerovu ideologiju, pri čemu je Milčetić upoznao i ideje ilirizma Gajeva usmjerenja – južnoslavensko zajedništvo i sveslavensko jedinstvo, a isto su tako njega utjecale i pravaške ideje Ante Starčevića (1823.–1896.), u kojima su hrvatstvo i hrvatska nacionalna svijest bili na prvome mjestu. U tom je kontekstu Milčetić oblikovao svoj stav u kojem su se stopila oba usmjerenja; on u svojoj raspravi: »Jesu li naši kajkavci Hrvati? Govore li hrvatski?«, naglašava vrijednost i značenje hrvatske kulture i hrvatske nacionalne svijesti, želeći obraniti kajkavštinu od onodobnih različitih teorija u kojima su ju neki slavisti uvrštavali u slovenski jezični korpus, čemu su pridonosili i tadašnji izvanjezični, politički čimbenici.

I na kraju: iako je Ivan Milčetić u slavistici i kroatistici bio mnogo poznatiji kao stručnjak za hrvatsku glagoljašku književnost,⁵⁰ raspravom o

⁴⁶ Milčetić svoje radove, o čakavskim govorima, kasnije, objavljuje u: *Archiv für slavische Philologie*, Bd. XI., Berlin, 1888., 363–367, pod naslovom: »Das silbenbildenden und silbenschiessende I im kroat. ča-Dialekt; Čakavština kvarnerskih otoka«, *Rad JAZU*, knj. 121, Zagreb, 1895., 92–131.

⁴⁷ *Vienac*, XII., br. 11, 1880., 171.

⁴⁸ Isto.

⁴⁹ »Gimnaziju na Rijeci dovršio je g. 1873. Ovdje ga se neobično doimio svojim predavanjem u 7. i 8. razr. prof. Smičiklas.« Cit. Dragutin Prohaska, *Pregled savremene hrvatsko-srpske književnosti*, Zagreb, 1921., 151.

⁵⁰ *Usp. Ivan Milčetić*, »Ein glagolitisches-kroatisches Gedicht«, *Archiv für slavische Philologie*, Bd. X., Berlin, 1887., 484–495; isti: »Über den kroatischen und böhmischen Lucidarius«, *Archiv für slavische Philologie*, Bd. XIX., Berlin, 1897., 556–563. Isti: »Prethodni izvještaj o izučavanju hrvatske glagolske književnosti«, *Ljetopis JAZU*, knj. 23, Zagreb, 1909. 169–200. Uputno je vidjeti još i: Stjepan Damjanović, »Ivan Milčetić-istraživač hrvatskoga glagolizma«, u autorovoj knjizi: *Jazik otačkaski*, Matica hrvatska, Zagreb, 1995., 140–163.

kojoj je ovdje riječ predstavio se i kao dobar poznavatelj problematike koja je u tadašnjoj slavističkoj znanosti uskovitlala one teze slavista u kojima se na jezik gledalo suviše izolirano, odvojeno od kulture i od društvene sredine u kojoj su jezične pojave nastale i s kojom su srasle. U spomenutoj se raspravi Ivan Milčetić predstavio kao vrstan filolog koji je mnogo obećavao i doista mnogo dao u svojoj znanstvenoj dionici života. Da je kojim slučajem napisao manje nego što jest, Milčetić bi u kroatistici i slavistici svakako ostao zapamćen upravo po raspravi: »Jesu li naši kajkavci Hrvati? Govore li hrvatski?«.⁵¹

IVAN MILČETIĆ O KAJKAVŠTINI

Sažetak

U zagrebačkom *Viencu* 1880. tiskana je rasprava Ivana Milčetića u osam nastavaka pod naslovom: »Jesu li naši kajkavci Hrvati? Govore li hrvatski?« Budući da je Matija Valjavec u akademijinu *Radu* od 1878. do 1895. objavljivao (u nastavcima) svoj rad s naslovom »Prinos k naglasu u (novo) slovenskom jeziku«, te je hrvatsku kajkavštinu uvrstio u slovenski jezik, Milčetićeve se rasprava javlja kao opravdan odgovor i ostalim slavistima koji su se trudili kajkavštinu pribrojiti slovenskome jeziku.

U prilogu se analizira i komentira spomenuta Milčetićeve rasprava u kojoj je pokazao da se kajkavština ne može promatrati izolirano, odvojeno od hrvatske kulture i sredine u kojoj su jezične pojave nastale i s kojom je kajkavski jezik srasao. Drugim riječima, Milčetić je raspravu koncipirao tako da je na postavljeno pitanje odgovorio iznošenjem kulturno-povijesnih, etnografsko-geografskih i filoloških čimbenika, pri čemu se nije upuštao u detaljnu jezičnu analizu. Milčetić se je, kao što je iz njegove spomenute rasprave razvidno, predstavio kao vrstan filolog, iako na početku svojega bavljenja filologijom. Da je kojim slučajem napisao manje nego što jest, Milčetić bi u kroatistici ostao zapamćen upravo po raspravi »Jesu li naši kajkavci Hrvati? Govore li hrvatski?« On je na to doista znalački odgovorio, određivši kajkavštini ono mjesto koje joj pripada u okviru hrvatske kulture i hrvatskoga jezika.

⁵¹ Kad je riječ o kajkavskim Hrvatima, prisjetimo se Milčetićeve zapisa iz 1878. u kojem o njima, završavajući svoj opširni kulturno-povijesni i književni pregled »*Hrvati od Gaja do godine 1850.*«, uz ostalo, zapisuje u kontekstu ilirizma: »Pri tom kajkavski Hrvati pokazuju se prvi rodoljubi hrvatski, oni najljepše pojme ideju jedinstva; oni se odriču u to ime svoga domaćega govora (čitaj književnoga kajkavskog jezika, nap. m.) i primaju južni hrvatski govor (sic!). Kajkavski Hrvati stoje na čelu celomu pokretu hrvatskomu (...).« Cit. iz časopisa: *Hrvatski dom*, »Zabavnik hrvatske omladine«, III., Zagreb, 1878., 216–217. U vezi sa sličnim razmišljanjima, Nikola Andrić (1867.–1942.) također zapisuje: »Da zagrebački kajkavci nisu ništa drugo učinili nego to, što su se za ljubav narodnog okupljanja i jedinstvenosti odrekli svog narječja i priljubili se dialektu najvećega dijela hrvatskoga naroda, već bi im taj jedini fakat zajamčio prvenstvo u samopregaranju u duševnoj veličini među svim južnim slavenskim plemenima.« Nikola Andrić, *Pod apsolutizmom*, Zagreb, 1906., 31.

IVAN MILČEĆIĆ ON THE POSITION OF CROATIAN
KAJKAVIAN DIALECT

Summary

In 1880, in »Vienac« published in Zagreb, a discussion by Ivan Milčetić was published into eight parts under the title of: *Are our Kajkavians Croatsians? Do they speak Croatian?* Since Matija Valjavec in the academy's *Rad* from 1878 until 1895 published (in instalments) his work entitled: *Contribution to the accent in the new Slovenian language* thereby equating Croatian kajkavian dialect with the Slovenian language. Milčetić's discussion is a justified answer for other Slavists who tried to attribute the Kajkavian dialect to the Slovenian language.

The appendix analyses and comment the mentioned Milčetić discussion in which he shows that the Kajkavian dialect cannot be observed as an isolated item, separate from Croatian culture and the area where the language occurred and affected the Kajkavian dialect. In other words, the author based his discussion on presenting culturally historical, ethnographically geographical and philological factors which he did not analyse in detail with respect to the language Milčetić presented himself through his discussion as an excellent philologist. Had he written less than he had, Milčetić would be remembered in Croatian studies by his discussion: *Are our Kajkavian Croatsians? Do they speak Croatian?* He answered these two questions thoroughly by determining the place for the Kajkavian dialect that belongs within the frame of Croatian culture and the Croatian language.

Jadranka Grbić Jakopović

Etnografsko-etnološki i folkloristički rad Ivana Milčetića

Prethodno priopćenje
UDK 39.01(497.5)
398(497.5)

Premda brojni putopisi, biografije i autobiografije, pisma, izvještaji, ljetopisi i razni drugi dokumenti te književna djela ranijih stoljeća sadrže dosta raznovrsne etnografske građe, tek se u prvim desetljećima 19. stoljeća zanimanje intelektualaca usmjerava na sadržaje života i kulture seoskoga stanovništva.

Prvi poziv na zapisivanje narodnih pjesama uputio je 1813. biskup zagrebački Maksimilijan Vrhovec svećenicima svoje biskupije. Bio je to prvi organizirani folkloristički pothvat u Hrvata (Belaj, 1998:347). Nedugo zatim Ljudevit Gaj objavljuje upitnicu za skupljanje folklorne i etnografske građe, koja se, u duhu tadašnjega vremena, nazivala »narodno blago«. Bila je to upitnica od 73 pitanja o predajama, toponimima, nadimcima, narodnim imenima za biljke, nebeskim tijelima, poslovicama i pjesmama (Belaj, isto).

Sredinom 19. st. Stanko Vraz izradio je prva pravila za zapisivanje i opisivanje folklornih sadržaja i života na selu. U njima je razradio metode terenskoga rada (metodu intervjua i opservacije) kojima se i danas koristimo. Pokušao je, također, organizirati mrežu suradnika na što širem južnoslavenskom području. Nastojao je da glavni suradnici budu zapisivači sa sela, dakle pismeni seljaci i seoski intelektualci (prije svega učitelji i svećenici) (Čulinović-Konstantinović, 1979:68). (Zanimljivo je da je, otprilike pola stoljeća kasnije, Antun Radić na sličan način razradio svoju etnografsku metodu terenskoga istraživanja).¹

Pismeni seljaci i seoski intelektualci (dakle »insideri« opisivane kulture, oni koji su u njoj živjeli i participirali) te znanstvenici i stručnjaci raznih struka odazvali su se pozivima na suradnju i Vrhovcu i Gaju i Vrazu, no i pozivima drugih koji su uslijedili. Njihovo se zanimanje postupno proširilo s užega područja folklornoga nasljeđa na druge oblike i sadržaje tradicijske kulture, no pravi je znanstveni rad započeo tek osnutkom kul-

¹ O Radićevoj etnografskoj metodi terenskoga rada opširno u: Čapo Žmegač, 1997:9–33.

turnih i znanstvenih institucija. Jedna od njih bila je Matica ilirska, osnovana 1842. u Zagrebu, a 1874. preimenovana u Maticu hrvatsku (Bratulić, 1997:6–7). Ova institucija nije bila samo pokretač etnografskoga rada, nego je i pohranjivala rukopise koje su pisali seljaci i seoski intelektualci, te pomagala njihovo publiciranje. Nadalje, osnivanjem Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (danas: Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti) 1866. Hrvatska je dobila središte iz kojega se planski organizirao znanstveni rad.

Djelatnost Akademije, putem triju odbora (*Odbora za izdavanje historijsko-juridičkih spomenika*, *Odbora za sabiranje podataka o potresima u domovini* i *Odbora za galeriju slika*), odvijala se, između ostalog, u smjeru poticanja na pisanje znanstvenih i stručnih radova i poticanja na istraživački, terenski rad s područja »narodoznanstva«.

Istodobno, otkupom rukopisa s opisima sadržaja tradicijske kulture i zapisa usmene književnosti stvarao se fond rukopisnog arhiva. Godine 1888. pri Akademiji je osnovan *Odbor za sabiranje spomenika tradicionalne literature* (današnji *Odbor za narodni život i običaje*). Franjo Rački, Matija Valjavec, Natko Nodilo, Tadija Smičiklas i Tomo Maretić činili su prvu skupinu koja je, podržavana općim stavom Akademije, počela inicirati etnografska istraživanja i zapisivanje folklorne građe, kao i znanstveni rad. Franjo Rački predložio je osnivanje *Folklorškog zbornika*. Prvi je svezak tiskan 1896. pod naslovom *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, a uredio ga je Ivan Milčetić (Čulinović-Konstantinović, 1979:69–70; Belaj, 1998:350).

Ivan Milčetić rođen je 1853. u selu Milčetići (općina Dubašnica) na otoku Krku. Osnovnu talijansku školu završio je u gradu Krku, a gimnaziju u Rijeci. Studirao je slavistiku u Zagrebu i Pragu. Radni vijek proveo je kao profesor na gimnazijama u Splitu, Zagrebu i Varaždinu, gradu u kojem je proveo najveći dio života. Prvi je put došao u Varaždin 1880., i od tada započinje njegov kontinuiran rad posvećen književnoj historiografiji, filologiji i folkloristici. Politički stavovi, opozitni spram aktualne vlasti, često su ga usporavali u napredovanju. Više je puta premještan (primjerice iz Varaždina na Rijeku). Godine 1893. izabrala ga je Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (JAZU) za dopisnoga člana historično-filološkoga razreda.

Osim rada u nastavi i znanstvenoga rada, bio je osnivač ili suosnivač i aktivan član mnogih kulturno-umjetničkih i građanskih udruga: od čitaonica do dramskih, pjevačkih i planinarskih društava (*Ljetopis...*, Musić, 1924: 82–83). Umro je u Varaždinu 1921. g. (*Ljetopis...*, Musić, 1924:93.).

Milčetićevi biografi dijele njegovo sveukupno znanstveno djelo u nekoliko većih cjelina. Tako Musić spominje književno-kulturno-historijsku i gramatičku, potom cjelinu koja se odnosi na Milčetićev rad oko izučavanja glagoljice, te napokon »folkloršku« cjelinu (*Ljetopis...*, Musić, 1924:85). Noviji Milčetićevi biografi sažimlju njegov sveukupni rad u tri cjeline: prvog pripadaju književno-povijesni radovi, drugoj istraživanja s područja filologije, a trećoj radovi s područja folkloristike (Nikočević, 1984:93).

Kao dopisni član historijsko-filološkoga razreda JAZU, Ivan Milčetić bio je, kako je spomenuto, zbog svoga zanimanja za etnološko-folkloristički rad, tj. »narodopis«, kako je Milčetić nazvao ovaj segment znanstvenoga rada, u *Odboru za sabiranje spomenika tradicionalne literature* izabran 1895. za prvoga urednika prve knjige *Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena*, tj. prvoga hrvatskog etnološkog časopisa.

O svojem zanimanju za »narodopis« sam je napisao: »Uvijek se zauzimam oko narodopisa onako diletantski (stručnjaka etnografa još u nas nema), kako je to već moguće profesoru koga je udes prikovao za provincijski grad, gdje redovito predaje sedamnaest filologičnih ura na tjedan, imajući na stolu bez prestanka gomilu zadaća za ispravljanje, a prisiljen da se još bavi i oko svoga gospodarstva« (Nikočević, 1984:94). Bez obzira na ovo, kako sam Milčetić kaže, diletantsko zanimanje, etnološku je znanost doista zadužio, kako svojim teorijsko-metodološkim zamislima, tako i terenskim radom te znanstvenom analizom i interpretacijom svojih istraživanja.

Konceptija sadržaja *Zbornika* određena je na prijedlog Milčetića, Smičklesa i Budmanija. Zajedničkim dogovorom odlučeno je da se neće objavljivati prilozi s područja prehistorijske arheologije, niti pripovijetke, osim onih koje su osobito značajne za narodni život i običaje. Odlučeno je da će se objavljivati i prilozi o običajnom pravu i dijalektologiji.

Pri određivanju naziva bilo je dosta raspravljanja. Milčetić nije bio za naziv *Zbornik za narodni život i običaje*, ali je nadglasan.

Konceptija *Zbornika* bila je sljedeća: *Zbornik* će imati dva dijela: prvi *antropologijski* (analogno *Vijesniku bosanskome* i ruskoj *Živoj starini*) i drugi pod nazivom *Duševna i društvena narodna svojstva*, što bi obuhvaćalo: stanovanje, nošnju, život u kući i izvan kuće, značaj narodni, jezične osobine, pjesme, glazbu, plesove, narodna vjerovanja, narodnu medicinu, narodne običaje i navike, narodni kalendar i narodno običajno pravo. Milčetić je insistirao da prilozi trebaju biti u formi rasprava, građe, »sitnica« i »bibliografije slavističkog folklor«.

U »Pripomenku«, tj. uvodu prvome broju naglašeno je da objavljeni radovi još nisu na nivou europske znanosti: »U raspravama viđa se tek početak, koji još nije zasegnuo na prisposodbljavajuće polje ove nauke, kako od novijega vremena cvate u Europi«, (Pripomenak, 1897:VI) ali će se ubuduće insistirati da: »...u raspravama dademo čast pravoj i čistoj nauci«, (Pripomenak, 1897:VII). S tim je u vezi najavljeno i skoro objavljivanje upitnika za skupljanje građe (koji je Milčetić sam mislio sastaviti), te uputstva za praćenje rada »suplemenika« i osvrt na sve što se uradilo na polju folklor kod Hrvata, Srba i Slovenaca.

U ovom prvom, ali i u narednim brojevima, Milčetić je objavio više etnografskih, etnoloških i folklorističkih opisa i rasprava, pretežno o običajima i vjerovanjima. Ipak, među njima posebno mjesto zauzima njegova studija »Koleda u Južnih Slavena«, objavljena u 22. broju *Zbornika*, 1917.

Ova studija, kako je sam autor napisao, temelji se na »istoričkim vijestima, narodnim pjesmama i običajima našeg vremena«. Nastoji opisati koleda kod svih Južnih Slavena, uključujući i Bugare, te napominje da bi još trebalo vršiti komparativna proučavanja s Mađarima i Talijanima. Komparira i s ruskim i drugim izvorima. Komentira i oblik koledarskih pjesama, donosi sudove i zaključke znanstvenika o koledi. Ističe isprepletenost poganskih i kršćanskih vjerovanja, te se suprotstavlja tvrdnji Natka Nodila da je koleda bog ili božica (usp. *Ljetopis...*, Musić, 1924:90; usp. ZbNŽO br. 22*; Belaj, 1982:166–167).

Osim u etnografskim, etnološkim i folklorističkim opisima i raspravama koje je objavljivao u *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena*, etnografsku građu nalazimo i u Milčetićevim putopisima. Iako ih nije pisao u namjeri da budu etnografski (stoga je korpus takve građe nevelik), njegovo zanimanje za pojedine teme nadilazi osnovnu namjenu njegovih putopisa – ovisno o tome na koji im se način prilazi i kako ih se »čita« s aspekta današnjice (tu prije svega dolazi u obzir aspekt suvremene etnologije koja, među ostalim, putopise tretira kao građu i izvor tzv. literarne etnologije, usp. Grbić, 1997). Među njima se svakako ističe putopis o Hrvatima u Moravskoj (koje je obišao 1895. kad je pošao posjetiti »narodopisnu« izložbu u Pragu)*, te o Hrvatima u donjoj Austriji i zapadnoj Ugarskoj, koje je pohodio tri godine kasnije (Milčetić, 1973:265–294). I u drugim Milčetićevim »putositnicama« također nalazimo etnografsku građu.

Iz nekoliko razloga Milčetić se povukao s uredničkoga mjesta *Zbornika*: nepraktičnost zbog fizičke udaljenosti Varaždina i Zagreba, druge obaveze, bolest...² Milčetić je predložio Smičiklasu Antuna Radića za nasljednika, iako je kako se čini, tada još uvijek smatrao da će ipak on sam sastaviti upitnik za skupljanje građe o narodnom životu i običajima (tj. Upitnik za skupljanje narodnog blaga). Na koncu je to ipak učinio Radić.

Kada je Antun Radić preuzeo uredništvo *Zbornika* u drugome broju, u njemu je objavio »Osnovu za sabiranje građe o narodnom životu«. Osim upitnika, u »Osnovi...« je razložio predmet nove znanosti, tj. narodoznanstva, definirao temeljne pojmove 'narod' i 'kultura' i metodu. Jednako je tako zanimljiva njegova dualna socio-kulturna struktura hrvatskoga naroda (kultura gospode i kultura seljaka), njegovo poimanje autohtonosti (autohtono hrvatsko je samo ono seljačko...) (Radić, 1897:1–13). Popularnost njegove »Osnove...« bila je takva da se etnografski terenski rad bez nje nije mogao ni zamisliti i ta popularnost desetljećima nije padala. Mnogo godina kasnije su je prihvatili i školovani etnolozi. Istina je da se njegovom upitnikom velik broj etnologa na terenskom istraživanju koristi i dan-danas.

Naime, Radićev metodički postupak svodi se na zahtjev da terenska etnografska istraživanja (zapisivanje građe) trebaju raditi »insideri«, tj. oni

² Zbog propisa Akademije, urednikom *Zbornika* mogao je biti netko tko živi (stanuje) u Zagrebu (Filipan, 2000:13)

koji u dotičnoj kulturi žive i participiraju, – pismeniji seljaci, svećenici, učitelji, đaci, studenti (porijeklom sa sela), eventualno npr. bilježnici i sl., ali svakako oni koji su seoskom životu bliski i koji u njemu žive. To znači da su oni doista tek zapisivači etnografske građe, etnografi, koji nisu kompetentni za znanstvene analize. Sudbina zapisane građe je sljedeća: dolazi u uredništvo, urednik ju redigira (odlazi po potrebi na dodatna terenska istraživanja da bi provjerio ono što smatra da treba provjeravati ili nadopunjavati), a potpuno druga postava intelektualaca, akademski obrazovanih specijalista, drugim riječima znanstvenika (dakle »outsidera«), na temelju te građe radi znanstvene interpretacije i analize, tj. kulturološke studije (usp. Čapo-Žmegač, 1997:10–14).

Očito je da se Milčetić s tako postavljenim metodskim zahtjevom nije slagao. On je smatrao da i zapisivanje građe treba povjeriti stručnjacima, koji će skupljenu građu sami analizirati i interpretirati. S tim je u skladu i sam išao na teren, sam zapisivao etnografsku građu, sam ju interpretirao i pravio znanstvene analize. Otuda njegov zaključak da je građa u *Zbornicima*, u kojima se počela objavljivati građa prema Radićevim zahtjevima i u Radićevoj redakciji, nekvalitetna, a urednički posao nesvrshodan: »Moram priznati kako se u nas uopćeno slabo književnici obaziru na ovaj zbornik, u kome ima mnogo pljeve, pa mu se i u krugovima same Akademije mnogo prigovara, ali ima i dobre građe... Ja se nikad ne slagah s načinom sabiranja i metodom koja je poprimljena za obrađivanje po osnovi i pitanjima dra A. Radića. I ja trebah u moje vrijeme da je složim, pa i napisah uvod o tome, nego me pretekao na svoj način mladi dr Ante Radić, a ja uredih samo prvu knjigu ovog zbornika, dok on postade urednikom, nego ne za dugo vrijeme. Odonda ide sve po tradicionalnoj osnovi, premda s mnogim prigovorima. Urednički posao postao je odviše mehaničan i monoton« (Nikočević, 1984:95).

Ne umanjujući Radićeve zasluge za utemeljenje te jedne, »prve« etnologije (usp. Belaj, 2000:17) i dalji razvoj etnološke znanosti u Hrvatskoj, stječe se dojam da je Ivan Milčetić neopravdano na polju utemeljenja nove znanosti (»narodopisa«, »narodoznanstva«, tj. etnologije) potisnut u drugi plan, tim više, što je u etnologiji i folkloristici radio dugi niz godina – znatno duže od samoga Radića. Čak se i u etnološkim krugovima Milčetića najčešće povezuje s njegovom studijom o »Koledama...«. No, Milčetićeva je uloga u procesu utemeljenja etnološke znanosti značajnija. S obzirom na njegov sveukupni znanstveni i kulturološki rad, nesretna je činjenica, da barem uvod najavljenog upitnika o skupljanju etnografske građe nije, prije stotinjak godina, ugledao svjetlo dana.

Literatura

- Belaj, Vitomir. 1982. »Slavistika na Varaždinskoj gimnaziji i njezin udio u proučavanju tradicijske kulture«, u: *Zgodovinske vzporednice slovenske in hrvaške etnologije* 1, Zbornik posavetovanja slovenskih in hrvaških etnologov ob 130-letnici smrti Stanka Vraza, Ormož, 18.–19. 11. 1981., Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva 8, Ljubljana, 1982., str. 161–170.
- Belaj, Vitomir. 1998. »Povijest etnološke misli u Hrvata«, u: *Etnografija. Svagdan i blagdan hrvatskoga puka*. Zagreb: Matica hrvatska, str. 337–357.
- Belaj, Vitomir. 2000. »Mjesto Antuna Radića u hrvatskoj etnologiji«, u: *Zbornik »Kukuljevićevi dani«*, Varaždinske Toplice, u tisku.
- Bratulić, Josip. 1997. »Sto pedeset i pet godina Matice hrvatske«, u: *Matica hrvatska 1842–1997*, Zagreb: Matica hrvatska, str. 5–13.
- Čapo Žmegač, Jasna. 1997. »Antun Radić i suvremena etnološka istraživanja«, *Narodna umjetnost* 34/2, Zagreb, str. 9–33.
- Čulinović-Konstantinović, Vesna. 1979. »Historijski prikaz etnoloških istraživanja i interesa za narodnu kulturu u hrvatskoj«, *Etnološka tribina* 2, Zagreb, str. 67–88.
- Filipan, Božena. 2000. »Pedagoške i psihološke postavke Antuna Radića«, u: *Zbornik »Kukuljevićevi dani«*, Varaždinske Toplice, u tisku.
- Grbić, Jadranka 1997. »Etnološki diskurs prošlosti – Kukuljević u Bosni 1858. godine«, *Bosna franciscana* 8, str. 145–155.
- Ljetopis* Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1923., svezak 38., Zagreb, 1924. (»Ivan Milčetić«, napisao redovni član dr. A. Musić).
- Milčetić, Ivan. »Koleda u Južnih Slavena«, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 22.
- Milčetić, Ivan 1973. »Među Hrvatima Donje Austrije i zapadne Ugarske«, u: *Gradišćanski Hrvati*, Zagreb: Komisija za kulturne veze s inozemstvom Izvršnog vijeća Sabora SRH; Žminj: Čakavski sabor, str. 265–294.
- Milčetić, Ivan. 1994. »O Moravskim Hrvatima«, u: Dragutin Pavličević: *Moravski Hrvati*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, str. 248–273.
- Nikočević, Lidija. 1984. »Život i djelo Ivana Milčetića«, *Etnološka tribina* 6–7, Zagreb, str. 91–96.
- Radić, Antun. 1897. »Osnova za sabiranje građe o narodnom životu«, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, svezak 2, str. 1–88.

ETNOGRAFSKO-ETNOLOŠKI I FOLKLORISTIČKI RAD
IVANA MILČETIĆA*Sažetak*

Sveukupni znanstveni rad Ivana Milčetića (1853.–1921.) njegovi su biografi podijelili u nekoliko većih cjelina: jednu čine književno-povijesni radovi, drugu filološka istraživanja, treću radovi s područja etnologije i folkloristike. Prilog se bavi razmatranjem radova s područja posljednje cjeline, s naročitim naglaskom na Milčetićevo ulogu u uređivanju prvoga broja *Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena* i u pisanju priloga za isti zbornik. Njegovi pogledi na »narodopis«, nastojanja oko koncepcije ovoga zbornika, koja je rezultat njegove doista razradene koncepcije znanstvenoga rada uopće, te sami Milčetićevo etnološki i folkloristički radovi razlozi su što ga se smatra jednim od osnivača hrvatske etnologije.

ETHNOGRAPHICAL AND ETHNOLOGICAL FOLKLORE WORK BY
IVAN MILČETIĆ*Summary*

The entire scientific work of Ivan Milčetić (1853–1921) was divided by his biographers into a few greater parts: 1. literary-historical work, 2. philological research, 3. work written in the area of ethnology and folklore study. The appendix deals with the observation of the work dealing with this last, third part with a special emphasis on Milčetić's role in editing the first edition of *The anthology for folk life and customs of the South Slavs* and writing the appendix for the same anthology.

His views on »folklore writing« and attempts on defining the concept of this anthology which is the result of his detailed concept of scientific work along with ethnological and folklore essays are the reasons why he is considered one of the founders of Croatian ethnology.

Ivan Milčetić kao putopisac

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42 (091)
821.163.42-992

Kao vrlo aktivan sveučilištarac i planinar, a ponajviše baveći se dijalektološkim i etnografskim istraživanjima te sakupljanjem i proučavanjem glagoljskih rukopisa, Ivan Milčetić proputovao je velik dio Hrvatske te više europskih zemalja; kako sam ističe u putopisu »Putne crtice iz njemačkog svijeta« (1888.), volio je putovati: »Velik sam prijatelj putovanja, pa kada mi to okolnosti dopuste, tad krenem levo ili desno.«¹ A o onom što se voli, rado se i kazuje. Stoga ne čudi da je saznanja, zapažanja i dojmove sa svojih putovanja Milčetić često iznosio kroz putopisne zapise objavljujući ih u raznim publikacijama. Prvi njegov putopis pojavio se u *Hrvatskoj lipi* 1875. pod naslovom »Putositnice iz Dubrovnika«.² Već sljedeće godine Šenoa mu u *Viencu* objavljuje »Putne crtice iz Boke i Crne Gore«³, a potom je svakih nekoliko godina slijedio novi putopis: »Prvi sastanak hrvatskih đaka u Vukovaru. Putositnice od Zagreba do Vukovara«⁴ (*Obzor*, 1878.), »Iz Krka do Pule«⁵ (*Pozor*, 1883.), »S otoka Cresa«⁶ (*Vienac*, 1885.), »Putne crtice iz njemačkog svijeta«⁷ (*Narodne novine*, 1888.), »Izlet Planinarskog društva u Javornicu i u Novi«⁸ (*Narodne novine*, 1891.), »O moravskim Hrvatima«⁹ te »Među Hrvatima Donje Austrije i Zapadne Ugarske«¹⁰ (*Vienac*, 1898.); nakon desetogodišnje stanke objavljuje još dva kraća putopisna teksta: »Amo tamo po Istri«¹¹ (*Naša sloga*, 1908.) te »Nekoliko uspomena s putovanja po Italiji«¹² (*Obzor*, 1910.) – i jedan i drugi tekst zapravo

---

¹ *Narodne novine*, Zagreb, br. 6.

² *Hrvatska lipa*, 1875, str. 90, 100, 106, 114, 123, 131, 140, 149, 163, 172, 180.

³ *Vienac*, 1876, br. 25, 26, 30, 31, 33, 36, 38, 41, 45.

⁴ *Obzor*, 1878, br. 197–206.

⁵ *Pozor*, 1883, br. 289–293.

⁶ *Vienac*, 1885, br. 27, 30–32.

⁷ *Narodne novine*, 1888, br. 6–10, 11–13, 25, 26, 30, 32, 41, 42, 44, 45.

⁸ *Ibid.*, 1891, br. 159.

⁹ *Vienac*, 1898, br. 27, 29, 30–32, 34, 36.

¹⁰ *Ibid.*, br. 45, 46, 48–50, 52.

¹¹ *Naša sloga*, 1908, br. 46–50.

¹² *Obzor*, 1910, jubilarni broj.

su fragmenti izvješća o znanstveno-istraživačkom putovanju koje je publicirano u *Ljetopisu JAZU* 1908. godine naslovljeno kao »Prethodni izvještaj o izučavanju hrvatske glagoljske književnosti«,¹³ a koje se i cjelovito može čitati ne samo kao znanstveni izvještaj nego i kao putopisno djelo.

Sam Mičetić – kako ističe njegov prijatelj i biograf August Musić¹⁴ – vrednujući svoje putopise bio je dosta samokritičan; smatrao ih je (s pravom!) manje važnim od svojih znanstvenih radova te isticao da »/.../ za opise krajeva nije osjećao u sebi pjesničke žice, a za taj posao je to potrebno, i da se nije ni vježbao u tom stilu.«¹⁵ Doista, njegovi putopisi nisu ušli u antologijske izbore hrvatske putopisne proze (ni u Ježićev ni u Brešićev), slabo su zapaženi i kod književne kritike,¹⁶ a moram priznati da sam i sama bila skeptična prema Milčetićevim putopisnim ostvarenjima očekujući nezanimljivo, suhoparno štivo. Ali, iščitavajući njegove putopisne zapise, bila sam iznenađena – prvo, lakoćom kojom ovaj znanstvenik opisuje svoja putovanja, a potom i činjenicom da se – ma koliko (neki više, neki manje) bili bliski novinskoj putopisnoj reportaži ili pak znanstvenom putopisu i ma koliko njihov autor bio (po vlastitoj ocjeni) »neuvježban u stilu« – njegovi putopisi ipak odlikuju i literarnim obilježjima.

Stoga se treba složiti s Musićevom kratkom tvrdnjom da »/.../ u istinu umije on dosta zanimljivo pripovijedati svoje putničke doživljaje.«¹⁷ Jer, Mičetić nosi u sebi jednu crtu važnu za putopisca – a to je strast za otkrivanjem novoga, koja se uočava gotovo u svim njegovim putopisnim tekstovima, pa i u izvještaju sa znanstveno-istraživačkog putovanja. Nije njegova strast usmjerena prema otkrivanju dalekih egzotičnih krajeva – kao npr. kod braće Seljan, nego je – potaknuta prosvjetiteljsko-domoljubnim/rodoljubnim pobudama, a nastavljaajući se na tradiciju hrvatskog putopisa od M. Mažuranića, Vraza, Nemčića, Vukotinovića, Kukuljevića, Vebera Tkalčevića i dr. do Šenoë i Pavlinovića – usmjerena ka otkrivanju hrvatskih krajeva, odnosno ka otkrivanju, potvrđivanju/pobuđivanju *hrvatstva* hrvatskih krajeva te njegovih (ponekad i drugih slavenskih) tragova u bližim i daljim europskim zemljama. Ima nekog pionirskog zanosa i radosti u tom Mičetićeve otkrivanju! I Mičetiću su putopisi – baš kao što to ističe Dubravko Horvatić za hrvatske putopisce iz vremena narodnog preporoda i neko-

¹³ *Ljetopis JAZU*, sv. 23/1908, str. 170–200.

¹⁴ Vidi: August M u s i ć, »Ivan Milčetić«, *Ljetopis JAZU*, Zagreb, 38/1923, str. 77–106.

¹⁵ *Ibid.*, str. 84.

¹⁶ Ne spominje ga ni D. Horvatić u svojim »pripomenama o hrvatskom putopisu« (Zagreb, 1986) ni D. Duda u knjizi *Priča i putovanje* (Zagreb, 1998); Mičetiću putopiscu – uz A. Musića – nešto znatniju pažnju posvetio je tek Ante F r a n i ć u knjizi *Hrvatski putopisi romantizma* (Zadar, 1983) te nešto manje Ivan P e d e r i n u preglednom članku »Putopis u hrvatskoj književnosti ilirizma i realizma« (*Književna istorija*, Beograd, XI/1979, br. 44, str. 641–642) – no obojica se zadržavaju samo na »Putnim crticama iz Boke i Crne Gore«.

¹⁷ A. M u s i ć, *op. cit.*, str. 84.

liko desetljeća kasnije – »sredstvo za međusobno upoznavanje različitih hrvatskih krajeva«. ¹⁸

Njegove putopise prema vremenu nastanka te motivaciji i cilju putovanja, pa i prema stilu, mogli bismo svrstati u tri grupe. Prvu grupu sačinjavaju četiri putopisa što su nastala kao rezultat njegove političke i kulturno-prosvjetiteljske aktivnosti – od »Putositnica iz Dubrovnika« iz 1875. do »Iz Krka do Pule« iz 1883. godine, a tu bismo mogli pridodati i nešto kasniji kraći zapis »Izlet Planinarskog društva na Javornicu i Novi« (1891.). Kako sam navodi u autobiografiji, Milčetić se za politiku »vazda zanimao«, bio je aktivan član gimnazijskih i sveučilišnih udruga, zatim »/.../ čitaonica, Sokola, pjevačkog, gospodarskog, planinskog društva, dobrotvornih društva, a na Rijeci, na Sušaku, u Krku, u Varaždinu i u Zagrebu«. ¹⁹ Kao student pripadao je grupi mladih hrvatskih entuzijasta koja je sebi za cilj postavila da se »/.../ o praznicima sabire, da putuje po narodu, da pjeva, da se zabavlja, da širi misao hrvatsku«. ²⁰ Osnovna motivacija Milčetićeve mladenačkih putovanja proizilazila je upravo iz želje »da se putuje po narodu« i »da širi misao hrvatsku«.

Na prvo takvo putovanje krenuo je 1874. iz Splita prema Dubrovniku, Boki Kotorskoj i Crnoj Gori, a kao rezultat toga putovanja nastale su »Putositnice iz Dubrovnika« te »Putne crtice iz Boke i Crne Gore«. Mladi je Milčetić oduševljen »toli milim hrvatskim gradom«, »gradom koji svaki Hrvat na srcu svom nosi«, uzbuđen je jer: »Svaka je tu kuća, svaka crkva, da svaki pedelj zemlje historičkim spomenikom, sve te sjeća negdanje slave i veličine /.../«, ²¹ no u njegovu doživljaju Dubrovnika nema ničeg novog, drugačijeg, ²² a u opisima dubrovačkog kraja njegova »pjesnička žica« doista zvuči istrošeno, banalno, neuvježbano, naivno-romantično: »Nu za kratko minu taj mileni prizor, biele kuće i dvorci izčežnuše za koji časak pred našim očima, parna sila tjerala nas je dalje. Iščeknu Gruž a za nama ostaše ostrvići, koji kan da stražu straže na ustima gruzškoga zaljeva, kršna Daksa i Koločep (Calamotta), opjevani Lopud (Mezzo) i pusti Sv. Andrija, /.../«. ²³

¹⁸ D. H o r v a t i ć, »Pripomene o hrvatskom putopisu«, u knjizi: *Zrcala zbilje*, vlastita naklada, Zagreb, 1986, str. 177.

¹⁹ Prema: A. M u s i ć, *op. cit.*, str. 82.

²⁰ I. M i l č e t i ć, »Prvi sastanak hrvatskih đaka u Vukovaru«, *op. cit.*, br. 197. Inače je Milčetiću kao vodi omladine znatnu pažnju posvetio njegov učenik Branko Vodnik u nedovršenoj rukopisnoj studiji, na što upozorava Josip B r a t u l i ć u radu »Ivan Milčetić i Branko Vodnik« (*Zbornik o Branku Vodniku*, Hrvatski studiji, Zagreb, 2001, str. 85–93).

²¹ I. M i l č e t i ć, »Putne crtice iz Boke i Crne Gore«, *op. cit.*, br. 25, str. 411.

²² Milčetić je svjestan da u »hrvatsku Atenu« dolazi poslije mnogih: »Ne znam ima li gdje tako malena grada, koji tolika blaga za prošlost svoga naroda čuva, kao Dubrovnik za svoj narod.. Nije zato ni čudo ako ga tako često pohadaju naučnici. Pogotovo svi naši književnici, koji se bave prošlošću hrvatskom, ili uopće južnoslovenskom posjetiše Dubrovnik, gdje koji i više puta. Naš Kukuljević, Rački, Kurelac, Jagić, Matković, Pavić, Tkalčić i drugi podjoše u staru našu Atenu, da se njezinim blagom okoriste.« (»Putositnice iz Dubrovnika«, *op. cit.*, str. 124)

²³ *Ibid.*

Potom slijedi »sijedi Srđ«, »bajni Lokrum« itd. Kao i u svojim kasnijim putopisima, Milčetić i ovdje rado osluškuje kako narod govori u krajevima kroz koje putuje; u Dubrovniku zapaža ljubav prema vlastitom jeziku, čiji je nedostatak s bolom primjećivao pišući o drugim hrvatskim krajevima:

»/.../ Tu mi valja opet iztaknuti jednu crtu, kojom se odlikuju naši Dubrovčani pred ostalimi Dalmatinci, a ta jest da im je hrvatski jezik osim riedkih iznimaka, jezikom obiteljskim. Dubrovčanin, pa bio inače i protivnik našoj ideji narodnoj, ne će se nigdje i nikad stiditi svoga jezika, dapače rado će ga govoriti: vrlina, koje ne ćeš svagdje naći. Ni milina jezika talijanskog, ni njegova velika književnost nije Dubrovčanina mogla odvrnuti od svoga jezika.«²⁴

U Milčetićevim »putnim crticama« daleko više pažnje pobuđuje opis putovanja po Boki i Crnoj Gori, u kojem je nastojao dati cjelovitu sliku krajeva kroz koje je prolazio (kroz Boku do Cetinja), iznoseći zapažanja o krajoliku, naseljima i putovima, strukturi stanovništva, političkoj, gospodarskoj, kulturnoj i prosvjetnoj situaciji, običajima i nošnji, o jeziku, o običnom čovjeku iz puka i o poznatijim ličnostima, posebno o »jedinom predstavniku slobode na slovinskom jugu« knezu Nikoli te pjesniku »sloge jugoslavenske« Jovanu Sundečiću, o kojima piše s velikim simpatijama.

Njegov opsežan tekst – počesto didaktičko-pedagoški, pretrpan konkretnim povijesnim, zemljopisnim, etnografskim i drugim podacima²⁵ – izdiže se iznad razine novinske reportaže tek u onim odlomcima u kojima autor spontano progovara o sebi, svojim asocijacijama na Njegoša i Ivana Mažuranića,²⁶ svom doživljaju ljepote prirode, i onda kada se upusti u pri-

²⁴ »Putositnice iz Dubrovnika«, *op. cit.*, str. 132.

²⁵ Uostalom i ovaj je putopis – kao i »Putositnice iz Dubrovnika« – uvršten u rubriku »Pouka«. Po nastojanju da što sveobuhvatnije prikaže ljude i krajeve kroz koje prolazi Milčetić donekle podsjeća na M. Mažuranića (posebno u drugom dijelu *Pogleda u Bosnu*), ali svoj »pogled u Boku i Crnu Goru« on ne umije opisati s onom pripovjedačkom živošću kojom to čini M. Mažuranić; ono što veže ovu dvojicu putopisaca jest sličan doživljaj »Turaka« (nekoliko njih Milčetić susreće na brodu putujući iz Dubrovnika u Boku), odnosno nesimpatija prema njihovom ponašanju, običajima itd.

²⁶ U opise Crne Gore on upliće stihove iz *Smrti Smail-age Čengića*, visoko cijeni Njegoša i njegov *Gorski vijenac*, no ipak smatra da ga je Mažuranić nadmašio: »/.../ Petar II. jest prvi pjesnik Crne Gore, ali sigurno jedan najboljih pjesnika ukupnog našeg naroda. Nitko nije do njega narodno pjevanje oponašao ljepše od njega – nitko nije pjevajući prstonarodnije ćutio, nego li on u svom 'Gorskom viencu'. Jedini ga je dostigo, a svakako i prestigo Mažuranić 'Čengić-Agom' i to zato, što je on ljepotu narodnog pjevanja na divan način sljubio s finoćom i ugladjenosti europskog pjesnika, dočim je Njegoš ostao na pučkom nivou skladanja – on je ženijalne misli izricao u posve prosto odori.« (»Putne crtice iz Boke ...«, *op. cit.*, br. 41, str. 675.)

Čudi se mladi Milčetić što Crnogorci ne čitaju toliko Mažuranićev spjev, no pronalazi i uzroke tomu, koji ga navode na »matoševsko« kontrastiranje: »Za Mažuranićeva Čengić-Agu svatko skoro znade u Crnoj Gori – ali se ipak ne čita toliko kao 'Gorski vienc', kojega svaki Crnogorac malne naizust znade. Tomu će biti uzrok, što je 'Gorski vienc' posve prstonarodan, te će svak razumjeti kao narodne pjesme dočim je Čengić-Aga umjetan, te ga neuk ne može svagdje shvatiti.

Tom ću zgodom izreći sud, što sam si ga stvorio o našoj književnosti. Hrvati odgojeni na ognjištu zapadne kulture uglađiše si prilično jezik, koji se je gdjekad udaljio od narodnog govora

povijedanje o ljudima koje susreće. (U svojim je putopisima Milčetić vještiji u opisivanju ljudi nego prirode! U opisima krajolika on se uglavnom ne može otrgnuti od naivno-romantičnog stila; to mu uspijeva tek onda kad zastane pred surovošću kamenog pejzaža, npr. Crne Gore ili Cresa, ili pred neizmjernim prostranstvom, njemu jednolične, panonske ravnice.) Kontrast mora i visokih planina u susretu Boke i Crne Gore očito ga se neobično snažno dojmio; i u svojim kasnijim putopisima – kad se divi pogledu s gorskih visova ili uzvišica (primjerice pred širinom Dunava u Iloku, u Koruškoj i Tirolu, na Cresu) – često se prisjeća ljepote prizora koji je ugledao popevši se na brdo Krstac ponad Boke:

»Krenusmo dakle s pazara glasovitom serpentinom penjati se uz Krstac, i dobra tri sata ima do na vrh. Sigurno ali polagano stupaju konji i mazge preko kamenja, uvijajući sad desno, sad lijevo. Već se cijeli sat ljujaš i stresah na konju, a u ravnoj si se crti jedva četvrt sata udaljio. Dosta je trudno i tegotno to putovanje, ali pogled odavle za sve ti je muke dovoljnom nagradom. Tik ispod nogu na strmoj stieni, rek bi kamenom ćeš ju dohvatiti, stoji tvrdjica – starovječna, okružena zidinami na okuke. U podolici iza nje malo seoce medju drvljem, a uzanj se pasu ciela krda koza. Uzpneš li se još malo više, ukazuje ti se Kotor sa svojom lukom i sa pazarom, desno Dobrota i sad zaljev od Prčanja. Tad doskora čitava Boka, kao djetinja sitna igračka sa svojim zaljevi i tiesni, okukami i uvojci, sva joj sela, svi bregovi, koji se tuj ukazuju poput brežuljaka, dočim se nasadi i vrtovi prikazuju zelenimi pježicami na sivom tlu, – a napokon beskrajno sinje more.«²⁷

Inače, u njegovim putopisima, kada je riječ o opisima prirode – u kojima, po vlastitu priznanju, nije baš bio vješt i inventivan – redovito su najuspješnije slike mora (i Dunava ili alpskih jezera) podno planine. O Bokeljima i Crnogorcima Milčetić piše s mnogo blagonaklonosti i simpatije, divi se stasitosti, ljepoti, junaštvu i ponosu i slobodarstvu tamošnjih muškaraca (doživljava ih kao probuđene Homerove junake!), ali to ga ne priječi da progovori o njihovim manama, posebno o lijenosti i ponižavajućem odnosu prema ženama, što slikovito ilustrira šaljivom anegdotom:

».../ Sjedeć na Cetinju na stoličah razgovarasmo mi stranci i dva Crnogorca u sjeni na pijaci. Po malo dopre sunce do naših stolica i valjalo se je jedno dvadeset koraka pomaknuti od sunca. Svaki nas stranaca zgrabi svoju stolicu te si ju ponese i sjedne; al ne će Crnogorci. Jedan čas, videći nas, bijahu u neprilici, ne znajući što da učine, – tad se domisle te pozovu iz kuće svoje žene, da im ponese stolice. Tako se i zbude. /.../«²⁸

Njegova zapažanja o Crnogorkama vrlo su slična onim Pavlinovićevim gotovo istovremenim putopisnim zapisima o Slavonkama.²⁹

i mišljenja – u Hrvata ima već smisla za umjetnost, otud se već odavna dovikivalo iz Zagreba o 'književnom jeziku'. Srbi za sve to slabo znadu, oni pjevaju kako slijepac-guslar pjeva, oni pišu kako prosti čobanin govori. Ali zato hrvatski spisi, osobito pjesme, teško prodiru u prosti puk jer njihova umjetnost njemu je često neshvatljiva; dočim srpski spis baš zato, što je prost, mili se puku i on ga čita, – najljepši zastupnici tih dviju struja jesu Mažuranić i Njegoš.« (»Putne crtice iz Boke...«, *op. cit.*, br. 41, str. 675–676).

²⁷ »Putne crtice iz Boke...«, *op. cit.*, br. 31, str. 518.

²⁸ *Ibid.*, br. 45, str. 735.

²⁹ Primjerice u zapisu o Rajevu selu u »Putnim crtama iz Slavonije«.

Kao i u ostalim putopisima prvoga kruga, Milčetić je i u »Putnim crticama iz Boke i Crne Gore« dosta pažnje posvetio političkim pitanjima, posebno odnosu tamošnjeg stanovništva prema hrvatstvu i jugoslavenstvu, pa zapaža da se u Crnoj Gori o Hrvatima »govori sa svakim poštovanjem i u obće se ne opaža ni traga onomu srbskom šovinizmu koji sve isključuje što nije srbsko«, a ime hrvatsko »nije u Crnoj Gori takvi užas kao u Novom Sadu i Biogradu«; čak će zapisati da Crnogorac, čim prijeđe granicu, »zove sebe i drugi ga zovu Hrvatom«. »Inače moram priznati« – ističe Milčetić – »da u Crnoj Gori ne ima ni iz daleka onoga ekskluzivizma pravoslavnoga, što ga nalazimo u hrvatskih državljana pravoslavne vjere.«³⁰ Njegovo neslaganje sa srpskim ekskluzivizmom posebno je došlo do izražaja u susretu s Vasom Pelagićem, o kojemu piše s dosta nesklonosti.³¹ A po poimanju hrvatstva i srpstva te jugoslavenstva najbliži mu je Jovan Sundečić (koji mu je, kao i Pelagić, bio suputnik):

».../ Sundečić je jedini pjesnik srpski, koji pjevao slogi svih Jugoslavena, a napose Hrvata i Srba. /ist. I. M./ Nu od ono doba zavladaše su nove misli i u Dalmaciji. Pravoslavni, gdje god bili, snivaju samo o Srpstvu i traže Srbe, dočim Hrvati dobrim dielom još i danas govore o neakvih Slavih i Slavjanih, kao da nije već vrijeme došlo, da i hrvatsko ime zauzme mjesto u Dalmaciji, koje ga ide i po pravu historičkom i narodnom!«³²

Među prvim Milčetićevim putopisima literarno najuspješniji krije se pod neliterarnim naslovom: »Prvi sastanak hrvatskih đaka u Vukovaru« (*Obzor* 1878.). U svojim je »putositnicama od Zagreba do Vukovara« Milčetić dopustio da njegovo oduševljenje progovori spontanošću mlada čovjeka, i to mlada čovjeka kojega su – spominje to u autobiografskom zapisu – još za školskih dana (sigurno ne slučajno) njegovi suučenci nazivali »oduševljeni«. Jedno od bitnih obilježja Milčetićevih slavonskih »putositnica« jest upravo mladenačko oduševljenje i radosna kliktavost, izletničko nestrpljenje, koje autor nerijetko izražava kratkim uskličnim rečenicama (*U Vukovar!; Al na stran s time – putujmo u Zakonj!; Hej, na noge! i sl.*) Stoga je ovaj putopis dinamičniji i daleko manje opterećen edukacijskim podacima.

Sam Mičetić bio je inicijator prvog okupljanja hrvatske mladeži u Vukovaru, kojemu je cilj bio – kao što je već ranije spomenuto – da se mladi za praznika druže, da zajedno putuju po narodu, da se zabavljaju i šire hrvatsku misao. I upravo sve to – bez neke opterećenosti ozbiljnim pretenzijama – unio je u svoj putopis: »Nije se tu razmatalo klupko visokih poli-

³⁰ »Putne crtime iz Boke...«, *op. cit.*, br. 45, str. 735.

³¹ Ne sviđaju mu se Pelagićeve revolucionarne ideje, njegov odnos prema vjeri, njegov odnos prema nacionalnom pitanju itd., ali njegova zapažanja nisu javna denuncijacija srpskog političara, kako mu to prigovara A. Franić. Milčetić je kritičan i prema utjecaju Sime Milutinovića Sarajlije na Crnogorce te prema Stjepanu Mitrovu Ljubiši, za kojega kaže da je u svojim pripovijestima ».../ uporabio i neko hrvatsko rukopisno djelo nekoga kanonika budvanskog, akoprem toga nigdje ne spominje« (»Putne crtime iz Boke...«, *op. cit.*, br. 30, str. 503).

³² »Putne crtime iz Boke...«, *op. cit.*, br. 31, str. 529.

tičkih pitanja, nit su se rješavali bog zna kakovi znanstveni problemi, ali prvi sastanak hrvatskih đaka ima svoju lijepu poviest. Da vidimo.«³³ Ipak, Milčetić ne piše samo o zanosu, radosti i pjesmi, koja obično prati okupljanje mladih, nego putujući vlakom od Zagreba preko Mađarske do Osijeka, pa onda zaprežnim kolima do Vukovara, zapaža i sumorne slike stvarnosti – mađarske natpise na željeznici te na postajama u hrvatskim krajevima:

»U tmimi mogao se razabrati natpis: 'Koros – Križevac'.

To mi se donjekle čini po nas nepristojno, ali i s druge strane smiešno. Žalosno je da si mi Hrvati dopuštamo vriedjati zakon, pa i ponos naš narodni. Čudna je to stvar, ponos narodni, to je sam egoizam, ali plemenit egoizam. Bez toga nema naroda, al u nas čini mi se, da ima malo ponosa.

Smiešno je s druge strane, jer Hrvatska se s tim pomagjariti neće – jer tu govore magjarski samo gdjekoji mrtvi napis!«³⁴

Tudi jezik u hrvatskim krajevima zasmetat će mu kao Nemčiću u Zagrebu i Rijeci: »Eto nas dakle u Osijeku. Tu se već čuje najviše njemački. U restauraciji ne znadu ni slovca hrvatski. Na postaji paradiraju i njemački napisi. To je hrvatski Frankfurt na – Dravi.«³⁵

Mladenačku radost i izletničko vedro raspoloženje pomućuju ratni transporti i regruti: »Bosna, vojska, Vukovar tek da ti mogu sklad u duši poroditi.« Milčetić primjećuje ironiju »oslobađajuće okupacije« Bosne (1878.), posebno kad je riječ o sudjelovanju mađarskih vojnika u tome (*Magjar i Bosna! Mefistotelska radost, Galgenhumor*), ali je doživljava i kao nacionalni (hrvatski) ponos, što se najviše očitovalo u opisu proslave organizirane u Vukovaru prigodom ulaska austrijske vojske u Sarajevo.³⁶

Zaljubljenik mora i planina nije baš ushićen slavonskom ravnicom (ona mu je isuviše jednolična), no poštuje njenu širinu što se kao mirna pučina stere u nedogled:

»Od Osijeka do Dalja sama su nepregledna polja. Nad tobom je nebo, a pod njim ravnica kano more. Na mene, rođena u kamenu i med gorami, neobično se to dojmilo. Vidio sam ravnica velikih, ali to mi se pričini sve nekako drugačije. Lievo, desno, samo polje, al plodno polje. Nigdje briega, nigdje kamena, nigdje šume.

³³ »Prvi sastanak...«, *op. cit.*, br. 197.

³⁴ *Ibid.*

³⁵ *Ibid.*, br. 199.

³⁶ Interesantno je da u ovom putopisu Milčetić ne iskazuje snažno protuaustrijsko raspoloženje, kakvo je pokazao u »U putnim crtama iz Boke i Crne Gore«. Zapravo on uspjehe carske vojske doživljava kao pobjedu hrvatskog naroda i ne razumije Srbe u Vukovaru, koji se radije priklanjaju crno-žutoj zastavi negoli hrvatskoj:

»Jedno mi je nepojmljivo, pri svem tom bilo: po danu vješaju crno-žute zastave i kliču 'austrijskomu caru' i 'apoštolskom kralju ugarskom', a uvečer pjevaju s r p s k u h i m n u! Hrvati govore o hrvatskom, oni o ugarskom kralju. Hrvati vješaju hrvatske zastave – oni crno-žute uz gdjekoju – inozemnu. Hrvate ne zanima mađarski čardaš – oni mu plešću.

To je svakako čudo, koje nije lako razriešiti. Da taj elemenat nije prijateljski državnoj misli hrvatskoj, jasno je kao dan, pa sve fraze, što se navadaju na obranu, uvijek ostaju samo fraze.« (»Prvi sastanak...«, *op. cit.*, br. 205)

Samo plodno zemljište. Žita već nema; ovršeno je i u silne stogove zbito. Mjesto toga zeleni se kukuruza, kodjelja, heljda, svakovrsno voće, tikve, dinje, lubenice. Svega imaš, što ti srce želi. Brjegovi i doline mnogo više srcu gode, mnogo su poetičnije od ravnica, ali i ovdje ima nešta osobita. Ondje ti se čini sve čarobno, zanošljivo, puno života, ovdje sve jednostrano, ali veličanstveno. Kano i na moru, ovdje ti se sve čini pusto, neshvatljivo, neizmjereno, beskrajno, veliko.«³⁷

Ako i nije lirski udivljen slavonskim krajolikom, Milčetić je ponesen susretom sa Strossmayerom i prisjećanjem na slavnoga branitelja Sigeta, raduje se Dunavu i dočeku u Vukovaru (slično i u Iloku te prolazeći pokraj Šarengrada), raduje se probuđenom, otkrivenom hrvatstvu u tim krajevima: »Eto nas već blizu. Mnoštvo svieta čeka. Zastave se hrvatske viju. Čuje se klik: 'Živili!' Tu nas čekaju ostali drugovi iz Slavonije, Krajine i Sriema.

Ponosno ulazimo u grad kano junaci, vraćajući se iz boja.«³⁸

U ovom putopisu slijedi mnogo političkih zdravica i pjesme (stalno se pjevaju »U boj« te »Živila Hrvatska«), ali zbog mladenački spontanog stila – iako pisan s puno patetike – Milečtićev putopis ne djeluje kao prazna domoljubna deklamacija; u njemu progovara iskrena zanesenost hrvatstvom i otkrivanjem za njega novih hrvatskih krajeva: »Preda mnom se tu otvorio novi svijet, novi krajevi, novi ljudi, nov dio Hrvatske, nepoznate Hrvatske.« Ipak, u ovom završnom dijelu putopisa književni se stil gotovo potpuno izgubio.

Sličnim načinom pisan je i putopisni zapis »Iz Krka do Pule« (1883.),³⁹ u kojem izvješćuje o putovanju krčkog izaslanstva – kojega je i sam član – da u rujnu 1882. pozdravi cara prigodom njegova posjeta Trstu, a s ciljem da s drugim hrvatskim predstavnicima iz Istre i Kvarnera podastru Njegovu Veličanstvu »/.../ skromne želje glede hrvatskoga jezika, koji je žalibože u školih i uredih Istre pravi sirotan, zapušteno pastorče.«⁴⁰ Ploveći od rodnog Krka prema Puli nije mogao zatajiti svoju ljubav prema zavičaju:

»Kvarnerski zaljev jest jedan od najljepših krajeva u jadranskom moru. Čini ti se kan da se nalaziš u kakvom jezeru, čije se obale rastvaraju u mnoštvo draga i kanala. Svuda vidiš nove slike, što ih ovdje stvori more s kopnom. /.../ Nad obalama hrvatskog primorja, Istre i Cresa dižu se visoki briegovi, dočim ti se jedino preko Krka otvara vidik k jugu. Ali kuda okom kreneš, svuda vidiš bijele varošice i sela, kojim stoji kano kruna na sjevernoj strani zaljeva Rieka, taj najljepši grad na istočnoj obali jadranskog mora.«⁴¹

No kod Milčetića, rekla bih, uvijek – pa tako i u ovom putopisu – nalazimo jednu ravnotežu između oduševljenja čovjeka koji uživa u putovanjima⁴² i

³⁷ »Prvi sastanak...«, *op. cit.*, br. 199.

³⁸ *Ibid.*

³⁹ Donekle i kratki zapis »Izlet Planinarskog društva u Javornicu i Novi«.

⁴⁰ »Iz Krka do Pule«, *op. cit.*, br. 289.

⁴¹ *Ibid.*

⁴² I u ovom putopisu on će naglasiti svoju ljubav prema putovanju: »Praznici, praznici, vi ste djačko i učiteljsko milovanje. Mnogo sam to puta rekao kao djak, a bogme ne velim ni danas drugačije. Prije sam rado poduzimao izlete po domovini i izvan nje, kamo li ne bi sada gdje su ti okolnosti prijaznije. Tu ima liepe prigode, da se odmoriš, da što vidiš, naučiš i napišeš. Utile dolci!« (»Iz Krka...«, *op. cit.*, br. 289)

realnih zapažanja situacija i prizora. Tako on pruža dosta realnu sliku Pule, koja se razvija kao ratna luka i središte vojne industrije; pri tom se ne ustručava iskazati proturatno raspoloženje: »Čovjek se divi vještini ljudskoj, koja se tu javlja, ali čemu sve to? Narod se s narodom natječe, tko će koga u boju nadmudriti svojim znanjem, vještinom i oružjem. Naš se viek zove viekom uljudbe, a baš danas najprosvjećeniji narodi Europe, najviše troše na vojsku i ratnu mornaricu. To proždire najviše žuljeva narodnih. A i u Beču, i Berlinu, i Parizu, i Londonu i Petersburgu smatraju to nuždom. Liepe li utjehe za budućnost!«⁴³

I njegova analiza nacionalne strukture stanovništva, kao i društvenih, kulturnih i političkih prilika u Puli bez ikakva uljepšavanja ukazuje na stvarnost koja nije baš povoljna a ni pohvalna za Hrvate; on će s gorčinom konstatirati kako se tamošnji Hrvati – dobrim dijelom zbog nepostojanja hrvatskih škola – više priklanjaju njemačkom i talijanskom nego svom materinjem jeziku, te da u Istri uopće nedostaje hrvatske svijesti: »U Puli se zaista čuje mnogo hrvatski jezik, ali sviesti hrvatske badava tražite. Mnogi doseljeni roditelji čitaju još Kačića, gdje koji riedki i 'Našu Slogu', ali djeca, koja polaze školu u Puli, govore najradije talijanski.«⁴⁴

Milčetićeve znanstveno-istraživačka putovanja rezultirala su nešto drugačijim putopisima, pisanima smirenijim stilom, iako ni njima ne nedostaje one radosti u otkrivanju nepoznatog, novog, no ona je sada kontrolirana. A njegove znanstveničke sklonosti – koje možemo zapaziti i u prethodnim putopisnim tekstovima, posebno sklonost ka jezičnim i etnografskim istraživanjima – sada daleko više dolaze do izražaja. Od četiri putopisa takvoga tipa – »S otoka Cresa«, »O Moravskim Hrvatima«, »Među Hrvatima Donje Austrije i Zapadne Ugarske«⁴⁵ te »Prethodni izvještaj o pručavanju hrvatske glagoljske književnosti« – izdvojila bih onaj prvi, u kojem Milčetić, ponegdje kao vješt pripovjedač, priča o svojim dijalektološkim i etnografskim ispitivanjima na Cresu, uspoređujući hrvatstvo svoga rodnog Krka i talijanizam Crešana, posebno u starom gradiću Ōsoru, otkrivajući da se pod talijanskom krinkom krije potisnuto hrvatstvo toga kraja:

»Dobra Stanička, pristala žena srednje dobi, nosi narodno odijelo, kako se odijevaju i žene po Lošinju. Pitao sam ju i ovo i ono, ali nije ni ona mene poštedila s upiti. Drago joj je bilo čuti, što sam i odakle; nije samo mogla shvatiti, zašto ja

⁴³ »Iz Krka...«, *op. cit.*, br. 293.

⁴⁴ *Ibid.* – Sličnu gorčinu zbog pomanjkanja ljubavi prema materinjem jeziku iskazat će i u drugim svojim putopisima, primjerice u putopisu »Putne crtice iz njemačkog svijeta« – zapažajući nacionalnu otuđenost slovenskih seljaka u Koruškoj – prisjetit će se slične situacije u Istri: »Malo dalje od vrbskog jezera živi puk slovenski. U Vrbi nijesam čuo slovenske riječi, akoprem sam kušao izpipati od gdje kojih težakah, da li su Slovenci. Može biti da seljaci koji umiju njemački, neće da s gospodom govore slovjski. U Istriji sam se više putah osvjedočio, da se hrvatski seljak, koji što god talijanski natuca, sili s gospodom razgovarati talijanski«, (*op. cit.*, br. 8).

⁴⁵ O tim dvama putopisima vidi u radu A. S a p u n a r »Milčetićeve prinos poznavanju Hrvata u Moravskoj, Donjoj Austriji i zapadnoj Ugarskoj« u ovom *Zborniku*.

onuda lutam. Čudno joj se osobito činilo, da ja sve nješto zapisujem u svoju bilježnicu; ona je u svojoj prostodušnosti držala, da ju ja od šale pitam za nazive pojedinih djelova odjeće itd. Koliko blaženstvo počiva u neukosti i nevinosti seljačkoj! /.../ Kako je mene pobožno slušala Stanička, a kako je sretna bila kad sam dirnuo u žilice njezina srca. Ima mlada sina negdje u Istri. /.../

Spomenuh joj i to da su Osorani, pak i – kako sam čuo – njezin sin talijanaši, dočim bi morali biti poput Krčana živi Hrvati. 'A ne znam je ne, kako je to; ca im ja razumim! Ma moj je sin bil va talijanskih školah'. Eto vam odgonetke tuđeg duha Osorana i mnogih drugih krajeva hrvatskih.«⁴⁶

Inače, u većini svojih putopisa Milčetić je vidno zaokupiran problemom »tuđega duha« u hrvatskim krajevima, koji osjeća kao prijetnju hrvatskome biću – u istočnoj Slavoniji i Srijemu te u Boki (pa i u Crnoj Gori) naglašeno je sukobljavanje hrvatskih interesa sa srpskima; u Slavoniji ta prijetnja su Mađari (i donekle Nijemci), a na Kvarneru i Istri talijanaštvo. Stoga je svoje putopisne zapise (i svoj znanstveni rad) dobrim dijelom posvetio upravo otkrivanju i potvrđivanju – pa onda i pobuđivanju – hrvatskoga duha u krajevima kroz koje je putovao. A dokaze tog zapretanoga, u zaborav potisnutog hrvatstva on je iznosio u javnost žarom istinskog znanstvenika i rodoljuba – uz sliku dijalektološke situacije kao nepobitne potvrde hrvatskog identiteta pojedinih mjesta na otoku Cresu⁴⁷ te ponešto »svi-etliih lica iz prošlosti«, to su svakako stari glagoljski rukopisi i uopće glagoljaštvo koje se sačuvalo i u tom dijelu Kvarnera; boraveći u Stivanu, on će opsežno opisati službu glagoljske mise i zapaziti vrlo aktivno sudjelovanje puka:

»Valja znati, da gdjekoji seljaci znadu sve to prilično dobro na pamet, a svaki bar nješto. Dakako da je onaj staroslovenski, ili bolje starohrvatski jezik sa sviem prilagodjen pučkom govoru. Gdjegdje se pjeva sve u pučkom hrvatskom jeziku, a gdje gdje više 'glagolski' – kako puk onaj stariji jezik zove. /.../ Zavirio sam u dobar dio našeg naroda, pa ne oklievam proglasiti nepobitnu istinu: Hrvati nigdje ne učestvuju s onoliko čuvstva kod crkvenih obreda, kao u onih krajevih, gdje se održala do danas narodna služba Božja.«⁴⁸

Radi sakupljanja i proučavanja glagoljske građe Milčetić je godine 1907., uz Akademijinu preporuku, uzeo dopust (koji je potrajao dvije godine) kako bi posjetio »/.../ sve zemlje i gradove, gdje ima knjiga i rukopisa iz područja hrvatske glagoljske književnosti, pa da što prije napišem njezinu bibliografiju i njezinu povijest.«⁴⁹ Nadovezujući se na prethodna proučavanja glagoljske baštine, kao što je poznato, njegovo studijsko putovanje (putuje u Ljublanu, Prag, Beč, zatim po Italiji, Istri i Dalmaciji) te kasniji rad u Sveučilišnoj biblioteci rezultirali su Milčetićevim najznačajnijim znanstve-

⁴⁶ »S otoka Cresa«, *op. cit.*, br. 29, str. 461.

⁴⁷ »/.../ Znao sam, da je Osor talijanaško mjesto, ali ja sam nevjerni Toma, pak pravo vjerujem samo onomu što sam vidio i čuo. Tako sam prolazeći Osorom prisluškivao, kako govore ljudi, osobito djeca. I obradovah se čujući samo hrvatski govor. /.../« (»S otoka Cresa«, *op. cit.*, br., 29, str. 461.)

⁴⁸ »S otoka Cresa«, *op. cit.*, br. 32, str. 506.

⁴⁹ »Prethodni izvještaj...«, *op. cit.*, str. 169.

nim ostvarenjem – »Hrvatskom glagoljskom bibliografijom« (1911.). O svom znanstveno-istraživačkom putovanju on je u *Ljetopisu JAZU* objavio i »Prethodni izvještaj o proučavanju hrvatske glagoljske književnosti«, koji – uza svu svoju dokumentarnost – ima u sebi i nekih putopisnih elemenata, jer je napisan kao uzbudljivo traganje za »zakopanim, izgubljenim blagom« hrvatskih glagoljskih rukopisa, pri čemu istraživač doživljava i radosti i razočaranja. U svom izvještaju, jasno, Milčetić ne opisuje ljude i krajeve kroz koje putuje (ili to čini usput, tek ponekom rečenicom), sva njegova pažnja usmjerena je na glagoljsku starinu, a ipak, zbog kratkih ubačenih komentara u kojima autor ne krije vlastitu emocionalnu angažiranost, te ponekad nekonvencionalnog stila, njegov se tekst ne čita samo kao znanstveno izvješće: »Mišljah, e ću ovdje otkriti kakvu slavensku starinu. Ništa! /.../ Ne preostade mi drugo, nego razapeti jedra i krenuti dalje. Otputovah u slavnu Firencu. /.../ Zvoljan poradi tako mršave žetve, odijelih se od Dantova zavičaja, pohodih Tommaseov grob u Settignano, pa otputovah u 'vječni grad'.«⁵⁰

Putopis »Crtice iz njemačkog svijeta« (*Narodne novine*, 1888.) čini posebnu cjelinu u Milčetićeve djelu, jer je jedini od njegovih putopisnih tekstova nastao kao rezultat čisto turističkog putovanja; uz to u njemu Milčetić promatra domovinu iz nešto drugačije perspektive – u usporedbi s razvijeni-
jom Austrijom i Njemačkom Hrvatska je neminovno »zaturena« i zaostala:

»U Obermistatt možeš doći iz Milsatta u 1 sat. Bože moj! pomislih, kada će hrvatska sela ovako izgledati.

Naš seljak, izuzevši neke dijelove Primorja, ne zna što je čistoća, što liepa kuća. Ona mu je često više nalik na tor nego li na ljudski stan. Relković je prošlog vieka preporučao svojim Slavoncem, kako bi morali preudesiti svoje kuće. Od onda je minuo jedan viek, ali je slavonska kuća i danas slabo zamamljiva. I Relković i Obradović bolno su u tuđini uzdisali, poredjujući prošlog vieka život našega naroda s onim zapadnih narodah. Kako će još dugo takva čuvstva moriti hrvatsko i srpsko srce!«⁵¹

U ovom je putopisu uočljiva Milčetićeve nešto drugačija politička orijentacija: ne osjeća se više onaj njegov mladenački suparnički odnos prema Srbima, a zamjetan je odmak od pravaštva.⁵²

⁵⁰ *Ibid.*, str. 178–179.

⁵¹ »Putne crtice iz njemačkog svijeta«, *op. cit.*, br. 9.

⁵² Za formiranje Milčetićevih političkih stajališta bio je presudan utjecaj pravaštva te južnoslavenske i opće slavenske ideje; M. Šicel ukazuje na spoj ovih dviju političkih linija u Milčetićeve javnom djelovanju, što se svakako zamjećuje i u njegovim putopisima: »Tako su se s jedne strane linija koja započinje od Gaja i ilirizma, preko Frana Kurelca do Tadije Smičić-klasa – linija širokih južnoslavenskih i sveslavenskih obzora, a s druge strane pravaška ideja, isticanje hrvatstva i hrvatske nacionalne svijesti kao jedina moguća brana od talijanaštva, mađarizacije i germanizacije – našle objedinjene i u svijesti Ivana Milčetića: u toku cjelokupnog svog daljnjeg života i rada Milčetić je uvijek težio i naglašavao vrijednosti hrvatske kulture, hrvatskog jezika i hrvatske narodne svijesti, promatrajući istodobno sve procese u društvenim i duhovnim sferama i kroz širu prizmu: prizmu slavenskog i južnoslavenskog prožimanja na svim područjima. Ističući i uvijek naglašavajući na prvom mjestu narodno, hrvatsko, jer je u to vrijeme i te kako bilo važno buditi narodnu svijest u našim primorskim krajevima, Milčetić istodobno pomiruje i stvara određene kompromise između Gajevih južnoslavenskih i Starčevićevih usko hrvatskih ideja.« (M. Š i c e l, »Ivan Milčetić«, *Krčki zbornik*, 16/1975., str. 286)

Ne bih se složila s Musićevom ocjenom da su »putne crtice iz njemačkog svijeta« najbolji Milčetićev putopisni tekst, jer autor u njima suhoparnim novinarskim stilom opisuje svoje turističko, bračno putovanje po Koroškoj, Tirolu, Salzburgu i Bavarskoj, divi se ljepoti planina i jezera, malih turističkih mjesta, obrađenim poljima, Münchenu kao velikom kulturnom i umjetničkom središtu (čije galerije, crkve, parkove, ulice gotovo kataloški niže), ali očito ti krajevi i njihovi stanovnici⁵³ nisu u njemu mogli »pobuditi pjesničke žice«, što se ipak bar ponekad događalo pri opisima hrvatskih predjela; svi opisi alpskih krajolika kao da se ponavljaju (poput motiva s razglednica), isuviše su konvencionalni i nedoživljeni ma koliko se Milčetić trudio da dočara ljepotu »veličajne /.../ one gorske prirode« kojoj se veselio »/.../ kao dijete što se veseli lutki«. Zapaža se tek žaljenje što i njegov narod (sad govori o Hrvatima i Srbima, bez tragova suparništva) ne umije iskoristiti svojih prirodnih ljepota i bogatstva: »Seljaci oko milstattskog jezera ne obiluju ničim, zemlja im je prava maćuha, najveći im prihod daje stoka, pored svega toga živu pristojnije od većine hrvatskih seljakah, kojima je n. pr. u Slavoniji i Sriemu svega bog dao, samo ne marljivosti ni štedljivosti. Kad već ne možemo drukčije, tješimo se – budućnošću!«⁵⁴

U vremenu u kojem je Milčetić objavljivao svoje putopisne tekstove – od 1875. do 1908. – hrvatska putopisna proza razvija se od Pavlinovićevih »Putnih crta iz Slavonije«, pisanih pomalo arhaičnim pučkim jezikom, do Matoševih visoko stiliziranih lirskih impresionističkih pejzaža. Milčetić ne prati tu uzlaznu razvojnu liniju već je i u svojim ranijim i u kasnijim putopisima ostao blizak prosvjetiteljsko-rodoljubnom putopisu u hrvatskoj literaturi 19. stoljeća. Putopisni tekstovi ovoga znanstvenika – kao što je već istaknuto – nisu privukli znatniju pažnju književne kritike niti su zabilježeni u književno-povijesnim pregledima ni u izborima hrvatskih putopisa – jer se po književnoj kvaliteti nisu izdignili iznad prosječnog putopisa svoga doba. No vrijedi zapaziti da i samu činjenicu da se i takvi (prosječni!) putopisi mogu i danas sa zanimanjem čitati,⁵⁵ činjenicu koja svjedoči o bogatstvu i vrijednosti tadašnje hrvatske putopisne literature.

⁵³ Milčetić s poštovanjem ukazuje na radišnost i štedljivost te gospodarski i uopće civilizacijski napredak Austrijanaca i Nijemaca (i to isto želi svojim sunarodnjacima), ali zapaža i ono što je u raskoraku s razvijenom kulturom: izraženi antisemitizam te uopće vjerska i nacionalna netrpeljivost (posebno prema slavenskim narodima), na koje u svom putopisu više puta vraća pozornost. S druge strane, i kod njega samog zapaža se određena nesimpatija i određene predrasude, posebice u odnosu prema Tirolcima.

⁵⁴ »Putne crtice iz njemačkog svijeta«, *op. cit.*, br. 9.

⁵⁵ I to ne samo ne samo zato što su zanimljivi kao kulturnopovijesni dokument, nego i zato što su – uza svu svoju dokumentarnost s jedne, te povremenu kliktavu, naivnu romantiku s druge strane – pisani jednostavnim pripovjedačkim stilom.

Literatura

- Josip Bratulić, »Ivan Milčetić i Branko Vodnik«, *Zbornik o Branku Vodniku*, Biblioteka Hrvatski književni povjesničari, sv. 6, Hrvatski studiji, Zagreb, 2001, str. 85–93.
- Vinko Brešić, *Hrvatski putopisi*, Zagreb, 1996.
- Dean Duda, *Priča i putovanje*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998.
- Ante Franić, *Hrvatski putopisi romantizma*, Narodni list, Zadar, 1983.
- Dubravko Horvatić, »Pripomene o hrvatskom putopisu«, u knjizi: *Zrcala zbilje*, Zagreb, 1986, str. 175–180.
- Slavko Ježić, *Hrvatski putopisci XIX. i XX. stoljeća*, Zora, Zagreb, 1955.
- August Musić, *Ivan Milčetić, Ljetopis JAZU*, sv. 38/1923, str. 77–106.
- Ivan Pederin, »Putopis u hrvatskoj književnosti ilirizma i realizma«, *Književna istorija*, Beograd, XI/1979, br. 44, str. 641–642.
- Miroslav Šicel, »Ivan Milčetić«, *Krčki zbornik*, 16/1975, str. 285–289.

IVAN MILČETIĆ KAO PUTOPISAC

Sažetak

U svojim putopisnim zapisima, koji su nastajali od 1875. do 1908., Ivan Milčetić nastavlja se na tradiciju prosvjetiteljsko-domoljubnog/rodoljubnog putopisa u hrvatskoj književnosti od M. Mažuranića, Vraza, Nemčića, Kukuljevića, Vebera Tkalčevića i dr. do Šenoe i Pavlinovića. Iako bliski novinskoj putopisnoj reportaži ili pak znanstvenom putopisu, njegovi tekstovi odlikuju se i literarnim obilježjima. Milčetićeви putopisi zanimljivi su ne samo kao kulturnopovijesni dokument, nego i zato što su – uza svu svoju dokumentarnost, s jedne, te povremenu naivnu romantiku s druge strane – pisani jednostavnim pripovjedačkim stilom. Prema vremenu nastanka te motivaciji i cilju putovanja, pa i prema stilu, njegove putopise možemo svrstati u tri grupe.

Prvu grupu čine četiri putopisa nastala kao rezultat njegove političke i kulturno-prosvjetiteljske djelatnosti – od »Putositnica iz Dubrovnika« (1875.) do »Iz Krka do Pule« (1883.). Milčetićeва znanstveno-istraživačka putovanja rezultirala su nešto drugačijim putopisima – od teksta »S otoka Cresa« (1885.) do »Prethodnog izvještaja o izučavanju hrvatske glagoljske književnosti« (1908.) – koji se odlikuju smirenijim stilom, iako ni njima ne nedostaje one radosti u otkrivanju novog, nepoznatog, koja je u putopisima prvoga kruga upravo romantičarski istaknuta (posebno u radu »Prvi sastanak hrvatskih đaka u Vukovaru«); no kod njega uvijek nalazimo jednu ravnotežu između oduševljenja čovjeka koji uživa u putovanjima i realnih zapažanja situacija i prizora; znanstveničke sklonosti, naročito sklonost ka jezičnim i etnografskim istraživanjima – što ih zapažamo gotovo u svim njegovim putopisnim zapisima – najizraženije su u putopisima drugoga kruga.

Putopis »Crtice iz njemačkog svijeta« jedini je nastao kao rezultat turističkog putovanja i čini zasebnu cjelinu; u njemu autor – putujući Austrijom i Njemačkom – domovinu promatra iz nešto drugačije perspektive i prema njoj se odnosi kritičnije, a i njegova politička orijentacija nešto je izmijenjena.

IVAN MILČETIĆ AS A TRAVEL WRITER

Summary

In his travel notes that occurred from 1875 until 1908, Ivan Milčetić continues the tradition of the educational-patriotic travel book in Croatian literature from Kukuljević to Šenoa and Pavlinović. Even though they are closely related to the journalistic travel report or a scientific travel book, his texts are characterized by literary specifications as well. Milčetić's travel books are interesting not only as a culturally historical document but also because with all its documentation on the one hand and the occasional naive romanticism on the other, they are written in a simple narrative style. According to the time they were created, motivation and goal of the travel as well as the style, his travel books can be classified into three groups.

The first group consist of four travel books that occurred as a result of his political and culturally educational activity – from »Putositnica iz Dubrovnika« (1875.) to »Iz Krka do Pule« (1883.) Milčetić's scientifically – research travels resulted in somewhat different travel books – from the essay »S otoka Cres« (1885.) to »Pret-hodnog izvještaja o izučavanju hrvatske glagoljske književnosti« (1908.) which are characterized by a calmer style even though they don't lack the joy in discovering the new and the unknown which is mostly emphasized in the travel books of the first group in a romantic fashion (especially in »Prvi sastanak hrvatskih đaka u Vukovaru«), but we always find a balance in his work between the enthrallment of the man who enjoys travelling and observing situations realistically; scientific inclinations, especially towards language and ethnographical research – which we notice in almost all his travel books – they are most expressed in the travel books belonging to the second group.

The travel book entitled »Crtice iz njemačkog svijeta« is the only one that was created as a result of a tourist travel and makes a complete unity of its own; in it the author, while travelling through Austria and Germany – considers his homeland from a different perspective and is more critical of it and his political orientation somewhat changes as well.

Andrea Sapunar

Milčetićev putopis o Hrvatima Moravske, Donje Austrije i zapadne Ugarske

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42-992
39(436=862)

Milčetićev putopis o moravskim, donjoaustrijskim i ugarskim Hrvatima objavljen u *Viencu* 1898. (br. 27, 29, 30–32, 34, 36, 45–46, 48–50, 52), zasebno tiskan i pod naslovom »O hrvatskim naseobinama u Moravskoj, Donjoj Austriji i Zapadnoj Ugarskoj«¹ (Zagreb, 1899.), predstavlja vrijedan doprinos znanstvenom istraživanju povijesti i kulture gradišćanskih Hrvata. Cilj Milčetićevog putovanja je potraga, otkriće i proširenje spoznaja o hrvatskom identitetu i kulturi izvan hrvatskih granica, te posredovanje novih spoznaja matičnoj sredini. Iako je svrha njegovog puta isključivo znanstvena, rezultate etnografskog, lingvističkog i topografsko-statističkog istraživanja objavljuje u putopisnoj formi, namjenjenoj širokoj čitateljskoj publici. Iz svojih putopisnih bilježaka priopćuje ono »što može zanimati šire općinstvo«.² Prosvjetiteljski cilj stjecanja znanja o hrvatskoj kulturi i tradiciji te širenja svijesti o povezanosti hrvatske kulture matičnog i izvanmatičnog prostora bitno određuje piščev diskurs i ostavlja vidljiv trag u strukturi teksta.

Hrvate u Moravskoj, Donjoj Austriji i zapadnoj Ugarskoj pisac promatra kao jednu »etnografsku cjelinu«, jer »slična im je sudbina, govore istim jezikom, a bijaše im jednaka i nošnja«.³ Uvodno poglavlje obrazlaže svrhu putovanja i izvještava o njegovom odredištu i putnim okolnostima. Moravske je Hrvate Milčetić pokušao pohoditi još kao praški student 1877., ali nije dobio suradničku potporu urednika zagrebačkog *Obzora* Josipa Miškatića, te je to učinio 1895., vraćajući se iz Praga s »češke narodopisne«

---

¹ *O hrvatskim naseobinama u Moravskoj, Donjoj Austriji i Zapadnoj Ugarskoj*. Narodopisne crtice. Sa 5 slika. Napisao Ivan Milčetić (Pretiskano iz *Vienca* 1898.). U Zagrebu. Tiskak Dioničke tiskare 1899. Iza naslovnice slijedi piščeva primjedba: »Kako pisac boravi izvan Zagreba, uvukle su se u 'Viencu' mnoge tiskarske pogriješke, koje su u posebnom otisku prema mogućnostima ispravljene. Pisac je naime vodio korekturu nekih araka izvan Hrvatske, ne imajući pred sobom ni svojega sastavka ni svojih bilježaka.«

² I. Milčetić, nav. dj., str. 61.

³ Isto.

izložbe preko Moravske u Hrvatsku. Putovao je preko Znojma (Znain), Drinovca (Dürnholz) i Novog Sidla (Neusiedel) prema hrvatskim selima na rijeci Taji (Thaya) koju ondašnji Hrvati zovu Dinja. Krajem srpnja i početkom kolovoza 1898. Milčetić opet boravi u Dobrom Polju (Gutfjeld) u Moravskoj, zatim obilazi hrvatska sela u Donjoj Austriji i u okolici Šoprona u Mađarskoj.⁴ Prvi dio putopisa (o moravskim Hrvatima) završen je već u prvoj polovici 1898., dakle prije Milčetićeve drugog izleta u Moravsku, onda u Donju Austriju i zapadnu Ugarsku, a posljedica toga je stanovito nesuglasje «između nekih tvrdnja i nazora» u prvom i drugom dijelu putopisa.

Događajni slijed putopisa strukturiran je kronološki, a čine ga postaje Milčetićeve putovanja, kako ih autor navodi, u Moravskoj: Novo Sidlo (Nové Sídlo, Neusiedel), Frjelištorf (Fröhlichsdorf),⁵ Gutfjeld (Gutenfeld),⁶ Nova Prerava (Nový Přerov, Neu Prerau); u Donjoj Austriji: Valčice (Feldsberg), Glogovac (Hlohovec, Bischofwart), Poštornja (Poštorná, Unterthemenau), Nova Ves (Oberthemenau),⁷ u Moravskoj Lednice (Eisgrub)⁸ te u Ugarskoj: Šopron (Sopron, Ödenburg), Pruoderštov (Prodersdorf),⁹ Rasporak (Drasburg) i Pangort (Baumgarten).¹⁰ Navodeći dvojezične ili trojezične nazive naselja, autor ukazuje na specifičnost položaja gradišćanskih Hrvata, koji stotinama godina žive u višejezičnom okruženju i u izravnom kontaktu s moravskim, češkim, slovačkim, njemačkim i mađarskim jezikom. Višejezičnost je postala bitno obilježje njihovog kulturnog života i identiteta.

Milčetićeve perceptivna usmjerenost otkriva putopisca zaokupljenog prvenstveno svakodnevnim životom gradišćanskih Hrvata, jezikom i obilježjima materijalne kulture, narodnim nošnjama, pjesmama i plesovima, običajima, izgledu naselja i sl. Nadogradnju osnovne strukture putovanja nerijetko čine veće tekstualne cjeline koje svojom motivskom zaokupljenošću pretendiraju na osobitu autonomiju. Milčetić strukturira svoja zapažanja, iskustvo i znanje u cjeline koje funkcioniraju poput kratkih oglada

⁴ »Proučavajući hrvatske naseobine po Cislajtanijski odlučih, da polovicu svojih ovogodišnjih praznika posvetim putu u Moravsku, da opet probavim nekoliko dana u tri hrvatska sela, pa da onda obadjem sva sela Donje Austrije, u kojima življahu ili još žive Hrvati, i konačno da zavirim bar u nekoliko hrvatska sela oko Šoprona u Ugarskoj. Bijah međutim hude sreće, jer me gotovo mjesec dana tresla groznica u Varaždinu i u Moravskoj te sam mogao namijeniti zasnovanim izletima tek desetak dana. Od moravskih sela nisam vidio nego Gutfjeld; da, samo vidio, jer sam ležao bolestan više dana u kući dragoga prijatelja, župnika A. Malca. Jedne nedjelje po podne slušah u crkvi hrvatsko pjevanje, i to bijaše sve! U Donjoj Austriji i u Ugarskoj bijah srećniji.« Isto, str. 60–61.

⁵ Danas hrv. Frielištorf (Frelištof), češ. Jevišovka, njem. Fröllersdorf.

⁶ Danas hrv. Dobro Polje, češ. Dobré Pole, njem. Guttenfeld.

⁷ češ. Charvátská Nová Ves.

⁸ Danas hrv. Hrvatski Grob, češ. Chorvátsky Grob, njem. Kroatisch Eisgrub. Prema pravci Dragutina Pavličevića Hrvatski Grob se ne nalazi u Moravskoj, nego u Slovačkoj.

⁹ Danas hrv. Vulkaprodřtof, mađ. Vulkapordány, njem. Wulkaprodersdorf.

¹⁰ Danas hrv. Pajngrt, mađ. Sopronkertes, njem. Baumgarten.

ili rasprava o jeziku, izgledu, običajima i mentalitetu moravskih, donjoaustrijskih i zapadnougarskih Hrvata. Takve cjeline tematski su zaokupljene, primjerice, narodnom nošnjom moravskih Hrvata, hrvatskom nošnjom u Poštornji, hrvatskom nošnjom i svadbenim običajima u Pajngрту, hrvatskim plesom u Lednicama, jezikom moravskih Hrvata, jezikom Hrvata u Vulkaprodrštofu, zatim Rasporuku i Pajngрту, crkvenim jačkama moravskih Hrvata s popisom napjeva i notnim primjerima itd. Navedene cjeline, zbog svoje labave povezanosti s događajnim slijedom putovanja, kompozicijski mogu funkcionirati potpuno samostalno.

Detaljan i pouzdan opis narodne nošnje moravskih Hrvata,¹¹ uz kratku raspravu o njezinoj izvornosti i slikovne priloge,¹² predstavlja vrijedan etnografski materijal koji je do danas ostao važno uporište brojnih istraživanja ove problematike. Raspravljajući o izvornosti narodne nošnje moravskih Hrvata, Milčetić zaključuje: »Ispoređivanjem sa narodnim nošnjama u Hrvatskoj ne će biti teško dokazati, da su moravski Hrvati ponijeli bez sumnje sadašnju svoju nošnju iz Hrvatske. Gdje koje promjene mogahu dašto nastati, možda pod uplivom Slovaka, na samom moravskom tlu.«¹³ Etnografsku vrijednost imaju opisi naselja, vanjskog izgleda i rasporeda kuća, stila gradnje, načina ukrašavanja, ornamentike i sl. Prožimajući prikaz svakodnevnog ritma tamošnje hrvatske sredine i običaja s obavijestima iz lokalne povijesti i opisom umjetničke baštine, autor stvara cjelovitu i mnogostruko složenu sliku života gradišćanskih Hrvata, koju upućuje matičnoj sredini.

Dragocjeni su rezultati lingvističkog istraživanja, osobito o narječju moravskih Hrvata, te o jezičnoj terminologiji na tragu problema asimilacije. Sabirući rezultate istraživanja, Milčetić zaključuje: »Premda su moravski Hrvati opkoljeni Nijemcima, premda imadu njemačke škole i upravu, opet mi se čini, da ima u njih više čehizama (razumijevajući pod tim nazivom i slovačko narječje) nego germanizama (...) češki jezik poradi svoje srodnosti utječe više nego njemački na gramatiku i na rječnik moravskih Hrvata.«¹⁴ Prema njegovom mišljenju, »posve različit jezik, odijelo i običaji bijahu razlog« što su moravski Hrvati u skoro čistom njemačkom okruže-

¹¹ »Krasno je odijelo muškaraca, osobito mladića. Na glavi imadu kupovni klobuk s veoma kratkim krilima. Oko njega je vunena šarena vrvca, izradjena kod kuće. Mladići nose još za šušim povrh čela kaki umjetni cvijet. U mladića je glavno bijelo košulja sa dugim, širokim rukavima, koji su na kraju ukusno izvezeni, većinom crveno. Košulja je pod vratom zakopčana crvenom vrvcom, koja trepti po prsima, a kažu joj traci. Povrh košulje nose bijel, kratak, otvoren rekl bez rukava s crvenim rubom i ovratnikom, a na ledjima s crvenim nakitima. Mladići nose 'čedlene' (crvene), uske hlače, a oženjeni 'modre'. Prednji je dio hlača na nogavicama i na zalisku bizarno nakićen. Iza zaliska obično viri bijel rubac. Hlače ulaze u visoke čizma. Sa vrha čizama trepere po dva crvena traka.« I. Milčetić, nav. dj., str. 32.

¹² Slikovni priloz: *Djevojka iz Guttfelda u Moravskoj* (str. 26), *Mladić iz Guttfelda u Moravskoj* (str. 27), *Mladi Hrvati iz Nove Prerave u Moravskoj* (str. 30), *Obitelj moravskih Hrvata iz Nove Prerave* (str. 31).

¹³ I. Milčetić, nav. dj., str. 36.

¹⁴ I. Milčetić, nav. dj., str. 56.

nju uspjeli očuvati svoj jezik i narodnost. Oni su se »redovno ženili i udavali samo medju sobom, ne miješajući se s Nijemcima, koji su ih odbijali od sebe i svojom mržnjom i podrugivanjem. Tako je i danas obiteljski jezik samo hrvatski.«¹⁵ Isto svjedoči Alojz Malec, svećenik iz Dobrog Polja, pišući o samouvjerenim Hrvatima koji, istina, znaju njemački jer su okruženi njemačkom okolinom, ali kod kuće ne govore njemački.¹⁶ Milčetić naglašava da stupanj asimilacije u prvom redu određuje etničko okruženje, jer da su Hrvati živjeli u moravskom okruženju, koje im je etnički blisko, »danas bi još ponešto nošnja, gdjekoja riječ i neke fizičke osobine svjedočile o njihovoj podrijetlu; no oni bi bili jezikom Česi, a jezik je glavni biljeg narodnosti.«¹⁷ Njegove tvrdnje potkrepljuju današnja istraživanja, koja razlikuju dvije hrvatske kolonije u južnoj Moravskoj: na današnjem području Břeclave, u moravskom okružju, gdje je velika sličnost ubrzala stapanje i bohemiziranje, te koloniju Hrvata u gotovo čistoj njemačkoj okolini na Mikulovom, koja je bila izložena ugnjetavanju zbog svoje etničke pripadnosti i čestoj netrpeljivosti od strane Nijemaca.¹⁸ Srodnost, odnosno sličnost temperamenta nije postojala, uz nazočnu jezičnu, a često i vjersku različitost, što je učvršćivalo hrvatsku svijest triju naselja: Nove Prerave, Frielištova i Dobrog Polja, sve do današnjih dana.¹⁹

Milčetićeve rad diskurzivno je blizak izvještajnom i znanstvenom iskazu. Elementarna struktura putopisa raščlanjena je nizom opisa, kratkih preglada, izvještaja, brojčanih podataka i raznovrsnih popisa. Milčetić bilježi topografske i statističke podatke o broju stanovnika, nacionalnoj pripadnosti, zastupljenosti hrvatskog jezika u školi, crkvi, svakodnevnom životu²⁰ i sl. U putopis uvrštava popise povijesnih izvora o doseljenju i životu Hrvata, primjerice *Protocollum domesticum* u Frielištovu i najstariju maticu krštenih iz 1686., zatim popise hrvatskih župnika i kapelana u Frielištovu, popis hrvatskih prezimena iz starih matica vjenčanih u Glogovcu i hrvatskih obiteljskih imena iz starih župničkih matica u Frielištovu, Vulkaprodřtovu, Pajngrtu itd. Popisi knjiga (molitvenika, katekizama, pjesmarica, udžbenika i dr.) pisanih za potrebe moravskih, donjoaustrijskih i ugarskih Hrvata, važan su prinos hrvatskoj književnoj bibliografiji. Milčetić među

¹⁵ Isto, str. 57.

¹⁶ A. Malec, *Moravští Charváti*, »Český lid«, br. 7., 1898., str. 273–276.

¹⁷ I. Milčetić, nav. dj., str. 57.

¹⁸ K. Kučerová, *Hrvati u Srednjoj Europi*, Zagreb, 1998., str. 175.

¹⁹ Isto.

²⁰ »Do g. 1820. bijaše u Frjelištovu pučka škola češka, a docnije pa do danas njemačka. U isto doba uvukao se valjda njemački jezik i u crkvu. Danas propovijeda župnik češki, a svake treće nedjelje njemački. Za koga njemački? Župnik me je uvjeravao da u Frjelištovu ne će biti više od 40 pravih Nijemaca; ostalo su Hrvati. Mladji naraštaj pod utjecajem škole jamačno prednjači njemačkim govorom. To je sve plod njemačkih škola, koje uzdržavaju sami Hrvati! (...) Je li čudo, ako se hrvatska djeca počinju sramiti svoga materinskoga jezika, prigrljujući tudji?« I. Milčetić, nav. dj., str. 10–11.

prvima²¹ hrvatsku kulturnu javnost izvještava o molitveniku »Molitve i pjesme pro ljud hrvatski v Moravi. Uredili Alois Malec, župnik v Guttfjeldu i Franjo Venhuda, bivši župnik v Sarajevskom Polju. V Brnu 1895.«,²² koji je imao »neobično veliku važnost za ondješnje Hrvate, jer su dobili u ruke knjigu u svom jeziku, knjigu, koja će onemogućiti isključenje hrvatskoga jezika iz crkve«²³, pučkom kalendaru »Kerštjansko-katoličanski Kalendar za leto 1898. po narodjenju Krištuševom od Mihovila Nakovića, školnika u Kópházu (Kolnhof). Štampa i naklada Eduarda Dick u Kismartonu«,²⁴ tiskanom u 3000 primjeraka, čije izdavanje »u tako velikom broju egzemplara svjedoči, da je u ugrskih Hrvata dosta živa narodna svijest«,²⁵ knjizi »Razumljiva i novo popravna egiptomazka knjiga Szanye z nimszkoga na horvatszko szpelyana krez Matu Drobilicha jednoga pretelya horvatszkoga naroda. Ugerszkom Staromgradu stampana pri Alexandru Czéh.«,²⁶ djelu Mihovila Nakovića »Vivia Perpetua Mucsenica. Pocetak Kerschanstva va Afriki. Juri (Györ) 1884. Stampano pri Dovici Szauervein.«,²⁷ udžbenicima za hrvatske škole u zapadnoj Ugarskoj²⁸ itd. Milčetić objavljuje i »Spričanje nad Paulinu Pauer 13 lět staru mladenkinju 21./VI. 1896.«, koje je prema tradicijskom obrascu sastavio učitelj F. Gusić u Vulkaprodrštofu.²⁹

²¹ Godine 1898. u zagrebačkoj *Prosvjeti* (br. 6) objavljen je kraći prilog Janka Barleá o moravskim Hrvatima, gdje autor kaže: »Od velike je cienne za našu braću, što je došao g. 1892. za župnika u Guttfjeld vatreni Čeh Alojzije Malec. On je nastojao, da se što brže priuči jeziku moravskih Hrvata, pa je god. 1895. zajedno sa bivšim župnikom u Sarajevskom Polju Franjom Venhudom izdao za svoje župljane posebni molitvenik da im tako pruži duševnu hranu u domaćem jeziku i da zaprieči širenje njemačkih molitvenika. U predgovoru kaže izdavatelj ovo: 'Žav mi je naroda', govorio je Spasitelj svieta, kada ljud, za njim idući, nije imav ča jesti. – Žav mi je bilo dobroga ljuda hrvatskoga kad sam ja opaziv, da ne ima čime nahraniti svoju gladnu dušu.'« D. Pavličević, *Moravski Hrvati*, Zagreb, 1994., str. 276.

²² I. Milčetić, nav. dj., str. 18.

²³ Isto.

²⁴ Isto, str. 99.; Prvi *Kerštjansko-Katolicsanski Kalendar* pojavio se 1864. pod naslovom »Kerštjanszko-Katolicsanszki KALENDAR na presztupno leto 1864. po narodjenju Krisztusevom. Od JURE HORVATHA kiszecsckoga ucsitelja izdan. Pervi tek. Pesti. Stampan pri F. Vodianeru.« L. Kuzmich, *Kulturhistorische Aspekte der burgenlandkroatischen Druckwerke bis 1921 mit einer primären Bibliographie*, Eisenstadt 1992, str. 86.–87.

²⁵ I. Milčetić, nav. dj., str. 99.

²⁶ Isto, str. 86.

²⁷ Isto.

²⁸ Primjerice, »Fizika za hrvatske školare gjurske Biškupije. Dopuštjenjem preuzv. gjurskoga Biskupa. V Gjuri 1880., str. 29.«, »Prirodopis za hervatske škole gj. Biskupije. Gjur. 1880., str. 46.«, »Pověst Ugarska i najznamenitija Pripetenja obće pověsti. Po poučnoj osnovi školske oblasti. V Gjuri 1880., str. 63.« i dr. Isto, str. 92.

²⁹ Isto, str. 90–91. Važnija literatura o gradišćanskohrvatskim spričavanjima: I. Milčetić, »Hrvatski književni prilozi iz Medimurja i okolice grada Šoprona«, *Grada za povijest književnosti hrvatske*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, knj. 8., Zagreb, 1916., str. 439–461.; Neweklowsky, G./Gaál, K., »Kroatische Märchen und Totenklagen aus Stinatz im Burgenland«, *Most / The Bridge*, Zagreb, 1991.; N. Benčić, *Književnost gradišćanskih Hrvata od XVI. stoljeća do 1921.*, Sekcija DHK i Hrvatskog centra P.E.N.-a za proučavanje književnosti u hrvatskom iseljeništvu, Zagreb, 1998.; I. Lukežić, *Proza u gradišćanskih Hrvata*, Znanstveni institut Gradišćanskih Hrvatov, Rijeka/Željezno, 1997. i dr.

Nakana putnika-izvjestitelja, sposobnost njegove percepcije i sustav ideja koje zastupa, važne su kategorije koje određuju motive i način njihovog opisa. U Milčetićevo putopisu učestao je postupak portretiranja ljudi, istodobno opisivanje vanjštine i mentaliteta. Kao dobar promatrač, često posize za poredbom kojom ističe sličnosti ili razlike u mentalitetu, vanjskom izgledu, običajima hrvatske zajednice i drugih naroda s kojim Hrvati dijele životni prostor. U njegovim prosudbama osjeća se zanimljiva mješavina putopisnog iskustva i promatranja, ali i kulturnog stereotipa i naglašenog ideološkog određenja. On oštro prosuđuje: »Nas Hrvate ne preziru Madžari, kako to čine Nijemci. Ovi nas drže za neke stvorove niže vrsti; no za to Hrvat nije nikad podao kao Nijemac, koji puzi pred Madžarom poput sinje kukavice. Možda je ova tvrdnja hiperbolna; opet to stoji, da Nijemci dosta lako svlače svoju njemačku, a oblače madžarsku kožu. I u Americi postaju lako Englezi. (...) Nijemci u Donjoj Austriji silno preziru Slovjene, naročito Čehe, bojeći se njihove agresivnosti. Oni se boje Čeha. Oni ne samo da danas ne ustupaju ni jednoga pedlja svoje zemlje Nijemcu, već svoj upliv šire i preko svojih starih medja.«³⁰

Odabir puta k Hrvatima u Moravskoj, Donjoj Austriji i zapadnoj Mađarskoj svojevrstan je znak Milčetićeve usmjerenosti i ideološkog okvira njegovih pogleda. Iako se u višenacionalnoj državi kao što je bila Austrija ili Ugarska nije javno raspravljalo ili pisalo o narodnim manjinama i njihovom položaju, već dnevnik Ivana Kukuljevića Sakcinskog iz 1838. sadrži zanimljivu putopisnu opasku: » ... vozih se ja s Ružom na željeznom putu u selo Cvendrof, rođeno mjesto mog sluga Prosanića. Onde su sami Hrvati, sve govori horvatski, i to bolje po primorski, muški se nose sve po horvatski nu žene su se žalibože sasvim u nošnji ponemčile akoprem krasne horvatske haljine imaju...«³¹ Svoja zapažanja i doživljaje Milčetić često oblikuje u refleksiju posvećenu problemu opstanka hrvatskog jezika i narodnosti u Moravskoj, Donjoj Austriji i zapadnoj Ugarskoj. Njegov izvještajni diskurs mijenja se u izrazito lirski, te nastupa s neskrivenim osjećajem domoljublja, zabrinutosti pa i očaja: »Kada sam se približavao Frjelištorfu, bijah nekako uzbudjen. Uznemirivahu me pitanja: Kako se održaše ti naši zapušteni zemljaci? Osjećaju li svoju narodnost? Kako će me dočekati? U mojoj se glavi tada razvijahu strašne slike iz prošlosti našeg naroda, koji se u silnim gomilama selio iz srpskih i hrvatskih krajeva na sjever, u Ugarsku i u Austriju, među tuđe narode, da ga u tuđini malo po malo nestane.«³² I nastavlja: »Još je znatnije pitanje: hoće li moravski Hrvati spasti narod-

³⁰ I. Milčetić, nav. dj., str. 80. i 82.

³¹ Rukopisna ostavština I. Kukuljevića Sakcinskog u Povijesnom arhivu JAZU, navedeno prema D. Draganić, *Ivan Kukuljević Sakcinski, jedan od preteča hrvatske etnologije. Zgodovinske vzporednice slovenske in hrvaške etnologije*, Ljubljana, 1982., str. 68.; N. Ritig-Beljak, »Pregled usmene književnosti«, u: *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata*, Zagreb, 1995., str. 338.

³² I. Milčetić, nav. dj., str. 6–7.

nost? Jedan od njihovih župnika, vrijedni Vjekoslav Malec, otržito tvrdi, da će oni i u budućnosti prkositi poput stijene njemačkoj poplavi. Jezik je njihov znatno prožet čehizmima i germanizmima; hrvatskih narodnih pjesama u njih već gotovo i nema, a izvorni hrvatski običaji dosta su mršavo sačuvani. (...) Njima već dakle, izuzevši jezik i nošnju, nedostaje svih drugih narodnih osobina, kojima bi se imali lučiti od svojih susjeda. Oni čitaju malo, hrvatski najmanje. (...) Mogli bi postići i hrvatske škole, tek se za to hoće duže borbe, jer stvaratelji današnjega austrijskoga ustava dadoše državnoj vlasti preveliku ingerenciju u upravi pučkih škola. Za borbu je medju tim potrebna inteligencija, a moravski Hrvati nemaju a ma nijednoga obrazovanijeg čovjeka, koji se osjeća Hrvatom. Tako se nikako ne čudim što su u pitanju narodnom mrtvi, indiferentni – znakovi velikoga narodnoga mrtvila ili umiranja.«³³

Sagledavajući problem odnarođivanja i asimilacije, pisac ogorčeno govori o »metamorfozi hrvatske duše u njemačku dušu«, navodeći i anegdotu župnika F. Bende u Frielištofu: »Mladić odjeven na 'njemačku', dodje k meni pa zaište nešto na njemačkom jeziku. Ja mu odgovorih češki, a on meni reče njemački: ja samo gospodine, Nijemac! Ne zadovoljih njegovoj molbi, već ga uputih, neka se povrati sa svojom materom. Ona je govorila samo hrvatski. Pošto sam obavio, što željahu, kazah staroj: 'Vi ste Hrvatica, a vaš sin hoće da bude Nijemac. Zar ruža na drvu raste?' Od toga vremena pozdravlja me onaj mladić samo hrvatski.«³⁴

Narativnu strukturu teksta, koja je u putopisu znatno slabija od događajne strukture u nekom fikcionalnom pripovjednom tekstu, tvore čin putovanja i putopisne zgone. U putopisnim zgodama susreće se putničko iskustvo, dakle ono na putu doživljeno i piščevo pripovjedačko umijeće. Osim domišljatog putnika i pronicljivog promatrača, Milčetić vješto pripovijeda o susretima i doživljajima. U komentarima uz putničko iskustvo, do izražaja dolaze njegovi stavovi i ideologija. Susret s bečkim pučkim učiteljem u Novom Sidlu, s kojim je namjeravao obići hrvatska sela u Moravskoj, koji je prerastao u verbalni sukob, predstavlja Milčetićeve izravnu ideološku legitimaciju: »Bio sam već gotovo pristao na njegov prijedlog naročito iz razloga, što je bio amateur-fotograf te bi bio za mene snimio nekoliko hrvatskih tipova; ali se porječkasmo. Meni ne bijaše na ime pravo, kada on tvrdjaše, da moravski Hrvati moraju postati Nijemci te mu odvratih: 'ako već Hrvati ne mogu spasiti svoje narodnosti, bit će bolje, da postanu Česi. Ta dosta se već Slovjena iznijemčilo!' Tako ne vidjeh više toga njemačkog učitelja!«³⁵ Nadalje: »Iako mi Slovjeni moramo priznati, da smo do sada crpli najviše znanja iz bogate riznice znanosti i umjetnosti njemačke, pravednosti se od Nijemaca ne ćemo naučiti! Nepravda rađa

³³ Isto, str. 58.

³⁴ Isto, str. 11.

³⁵ Isto, str. 2–3.

mržnju, pa tako je razumljivo, da Slovjeni ne mogu ljubiti Nijemaca.«³⁶ Isto tako: »Bez pogibli, mislim, nije ipak njemački jezik za naše Hrvate na granici austrijsko-ugarskoj. Državna vlast ugrska dobro bi uradila, kada bi ovdješnje Hrvate, koji joj nijesu nikako opasni, štitila protiv velikoga utjecaja njemačkog jezika. Nijemstvo je pogibeljno svim narodima naše monarkije.«³⁷

Komentari i zaključci ukazuju na pisca koji slijedi ideologiju hrvatskih romantičarskih putopisaca XIX. stoljeća, utemeljenu na afirmaciji hrvatskih nacionalnih vrijednosti i idejama slavenske orijentacije. O tome kaže: »Došao sam ovamo nekako plašljiv, jer su me prijatelji plašili, e ću kano 'panslavista' zlo proći. Medjutim nije mi pao ni jedan vlas s glave, dapače sam našao više susretljivosti nego sam mogao i sanjati.«³⁸ Na kraju putopisa zaključuje: »... ispjevavimo uz čašu izvrsnog burgunca neke češke i hrvatske pjesme. Između ostaloga pjevala se i poznata hrvatske pjesma: 'vince, vince crveno' (...) Zanimljivo je, da se ova pjesma pjeva i među Česima s češkim tekstom a uz isti napjev. Česi, imajući vrlo malo vina, mjesto 'vino' pjevaju 'pivo'. Zar to nije zanimljivo, ista se pjesma čuje od visokih Krkonoša pa do sinjega hrvatskoga mora?«³⁹

Interes za hrvatski narodni život i običaje, te smjer što ga je skupljanje, objavljivanje i vrednovanje narodnog stvaralaštva zadobilo u vrijeme ilirizma, zadržali su se tijekom cijelog XIX. stoljeća. Hrvatska kulturna sredina krajem XIX. stoljeća već posjeduje određena znanja o Hrvatima u susjednim zemljama i njihovoj kulturnoj baštini, zahvaljujući svjedočanstvima brojnih hrvatskih intelektualaca, istraživača i sakupljača narodnog blaga. Zato ćemo Milčetićev rad sagledati u okviru tada već postojećih istraživanja i spoznaja o gradišćansko-hrvatskoj kulturnoj baštini. Godine 1843. Stanko Vraz u *Kolu*, koje je sam uređivao, objavljuje sedam hrvatskih pjesama iz zapadne Ugarske.⁴⁰ Ivan Kukuljević Sakcinski među prvima u Hrvatskoj piše o narodnom životu i nošnji Hrvata u Moravskoj u *Viencu* (br. 24) 1873. pod naslovom »Hrvatska naselbina u Moravskoj«, te 1847. objavljuje *Pěsme – s dodatkom narodnih pěsmah puka harvatskoga* koje sadrže i šest pjesama iz Austrije. Godine 1871. objelodanjene su u Zagrebu *Jačke ili narodne pjesme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga*⁴¹ Frana Kurelca, kojima se utire put sustavnom istraživanju pjesama gradišćanskih Hrvata. Ova knjiga ne sadrži samo obilje usmenih pjesama, točno 700, već je autor

³⁶ Isto, str. 76.

³⁷ Isto, str. 94.

³⁸ Isto, str. 81.

³⁹ Isto, str. 103–104.

⁴⁰ Stanko Vraz, »Narodna poesía. Narodne pesme Harvatah«, *Kolo*, knjiga br. 3, Zagreb, 1843., str. 31–35. (pjesme iz zapadne Ugarske)

⁴¹ *Jačke ili narodne pjesme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po župah šoprunskoj, mošonjskoj i železnoj na Ugrih*. Skupio Fran Kurelac starinom Ogulinac a rodom iz Bruvna u Krbavi. Zagreb. Slovi Dragutina Albrechta. 1871.

Narodna nošnja Hrvatice iz Moravske. Ilustracija iz knjige Ivana Milčetića *O hrvatskim naseobinama u Moravskoj, Donjoj Austriji i zapadnoj Ugarskoj* (1899.)

Narodna nošnja Hrvata iz Moravske. Ilustracija iz knjige Ivana Milčetića *O hrvatskim naseobinama u Moravskoj, Donjoj Austriji i zapadnoj Ugarskoj* (1899.)

knjigu opremio uvodnim putopisnim bilješkama *Iz mojega života i putovanja po Ugrskih Hrvatih*, nekom vrstom terenskog dnevnika koji je vodio na svojim putovanjima od 1846. do 1848. Franjo Šaver Kuhač uvrštava gradišćansko-hrvatske »jačke« u svoje opsežne zbirke *Južno-slovenskih narodnih popievaka* (I.–IV.), tiskane u Zagrebu od 1878. do 1941. Kao Kurelac, i Kuhač ostavlja pisano svjedočanstvo o svom boravku među Hrvatima u susjednim zemljama, a objavljuje ga 1878. u *Viencu*.⁴² Godine 1884. Gjuro Kuten u *Viencu* (br. 4) objavljuje prilog »Tri dana medju moravskimi Hrvatima«.

Milčetićeve je rad građen na dobrom poznavanju dotadašnje literature, studija i putopisa o Hrvatima u susjednim zemljama. Služeći se njima kao priručnom literaturom, ipak zadržava kritički odnos, te nerijetko ispravlja i nadopunjuje postojeće izvore. Upozorava na sporne podatke o etničkom sastavu sela Frielištof⁴³ u radu J. Herbena *Tri chorvátské osady na Moravě* (Brno, 1882.), naglašavajući da je stanovništvo tog sela isključivo hrvatsko, izuzevši nekoliko doseljenih njemačkih obitelji. »Posve je dakle krivo, da ima u Frjelištofu 400 Nijemaca, kako Herben piše.«⁴⁴ K. Kučerová navodi podatak o selu Frielištof koje 1898. »ima 1.200 stanovnika i 220 kuća, od kojih je 210 hrvatskih i 10 njemačkih«,⁴⁵ što potvrđuje Milčetićeve iskaz. U osvrtu na Kuhačevu zabilješku u *Viencu* o odluci »austrijskog upravnog sudišta« 1877. kojom državna vlast mora dopustiti stanovnicima Poštornje, Nove Vesi i Glogovca školu na hrvatskom jeziku,⁴⁶ Milčetić tumači da se »vijest (...) osniva na zabludi« te »lako će svak uvidjeti, da se tu nije moglo raditi o hrvatskoj, već o češkoj ili slovačkoj školi«. ⁴⁷ U Milčetićeve su radu brojni slični primjeri kritičkog odnosa prema postojećim izvorima.

Milčetićeve rad o moravskim Hrvatima ostao je do danas jednim od najopsežnijih i najvrednijih izvora za proučavanje povijesti i kulture hrvatske narodne manjine u Moravskoj, a da se i danas radi o nezaobilaznom i vrijednom istraživačkom radu ukazuje njegova nazočnost u recentnoj znanstvenoj literaturi. Objavljen je više puta, djelomično ili u cijelosti, u svom izvornom obliku: u zbornicima *Gradišćanski Hrvati* (uredili Zvane Črnja, Mirko Valentić i Nikola Benčić, Zagreb, 1973.) i *Moravští Charváti* (uredio Richard Jeřábek, Brno, 1991.) te u knjizi Dragutina Pavličevića *Moravski Hrvati. Povijest – život – kultura* (Zagreb, 1994.), gdje je izvorni tekst popraćen vrijednim bilješkama i objašnjenjima. Brojna suvremena povijesna, etnografska i filološka istraživanja o gradišćanskim Hrvatima oslanjaju se, uz ostalo, na rezultate Milčetićevega rada. K. Kučerová naglašava da su

⁴² F. Š. Kuhač, »Medju ugarskimi Hrvatima. Putopisna crta«, *Vienac*, Zagreb, 1878.

⁴³ »Frlješdorf broji do 1.000 stanovnika, od kojih je barem 400 Niemaca. (...) Ovdje imade od sva tri sela najviše Niemaca.« J. Herben, *Tri chorvátské osady na Moravě*, Brno 1882. Rad je na hrvatski preveo Z. Mařík i objelodanio u *Viencu* 1882. (br. 25–28.).

⁴⁴ I. Milčetić, nav. dj., str. 7.

⁴⁵ K. Kučerová, *Hrvati u Srednjoj Europi*, Zagreb, 1998., str. 174.

⁴⁶ F. Š. Kuhač, nav. dj., str. 752.

⁴⁷ I. Milčetić, nav. dj., str. 76.

Milčetićeve radovi »građeni na dobrom poznavanju cijele dotadašnje literature (Kukuljevića Sakcinskog i sl.) dobrim temeljem, poglavito za narodnosna istraživanja«. ⁴⁸ Milčetićeve radove važan je i s obzirom na činjenicu da se mogućnosti istraživanja hrvatskih narodnih manjina iz dana u dan mijenjaju, pa i nestaju na područjima gdje je hrvatska narodna svijest i posebnost znatno oslabljena.

Svojim istraživačkim radom, obiljem opisa i zapažanja i prikupljenom građom, Milčetić nastavlja put koji su započeli I. Kukuljević Sakcinski, F. Kurelac, F. Š. Kuhač i dr., proširujući i upotpunjavajući znanja matične sredine o moravskim, donjoaustrijskim i zapadnougarskim Hrvatima te šireći svijest o povezanosti hrvatske kulturne baštine matičnog i izvanmatičnog prostora. Širokim spektrom istraživanja i interesa te istraživačkim rezultatima i spoznajama koje temelji na vlastitom iskustvu i kritičkom odnosu prema izvorima, stvara vrijedno i nezaobilazno polazište za sva daljnja istraživanja ove problematike brojnih znanstvenih disciplina (povijesti, etnografije, lingvistike, topografije, statistike i sl.), djelo koje ni danas, nakon cijelog jednog stoljeća nije izgubilo svoju izvornu vrijednost.

Izvori i literatura

1. Benčić, Nikola, *Književnost gradišćanskih Hrvata od XVI. stoljeća do 1921.*, Sekcija DHK i Hrvatskog centra P. E. N.-a za proučavanje književnosti u hrvatskom iseljeništvu, Zagreb, 1998.
2. Benčić, Nikola, *Književnost gradišćanskih Hrvata od 1921. do danas*, Sekcija DHK i Hrvatskog centra P. E. N.-a za proučavanje književnosti u hrvatskom iseljeništvu, Zagreb, 2000.
3. Breu, Josef, *Die Kroatensiedlung im Burgenland und in den anschliessenden Gebieten*, Wien 1970.
4. Csaplovics, Johann von, *Croaten und Wenden in Ungarn. Etnographisch geschildert*, Pressburg, 1828.
5. *Gradišćanski Hrvati*, (ur. Z. Črnja, M. Valentić, N. Benčić), Čakavski sabor, Zagreb, 1973.
6. *Gradišćanskohrvatsko-hrvatsko-nimški rječnik / Burgenländischkroatisch-Kroatisch-Deutsches Wörterbuch*, Zagreb/Eisenstadt, 1991.
7. Hadrovics, Laszlo, *Schrifttum und Sprache der burgenländischen Kroaten im 18. und 19. Jahrhundert*, Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1974.
8. Jembrih, Alojz, *Na izvori gradišćanskohrvatskoga jezika i književnosti/Aus dem Werdegang der Sprache und Literatur der Burgenlandkroaten*, Znanstveni institut Gradišćanskih Hrvatov, Željezno, 1997.

⁴⁸ K. Kučerová, nav., dj., str. 15.

9. Kučerová, Kvetoslava, *Hrvati u Srednjoj Europi*, Matica hrvatska, Matica slovačka Zagreb, Zagreb, 1998.
10. Kuhač, Franjo, *Južno-slovenske narodne popievke*, Zagreb, 1878.–1941.
11. Kuhač, Franjo, »Medju ugarskimi Hrvatima. Putopisna crta«, *Vienac*, br. 40–50., Zagreb, 1878.
12. Kurelac, Fran, *Jačke ili narodne pesme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po župah šoprunskoj, mošonjskoj i željeznoj na Ugrih*, Zagreb, 1871.
13. Kuzmich, Ludwig, *Kulturhistorische Aspekte der burgenlandkroatischen Druckwerke bis 1921 mit einer primären Bibliographie*, Burgenländische Forschungen, Sonderband X, Eisenstadt 1992.
14. Lukežić, Irvin, *Proza u gradišćanskih Hrvata*, Znanstveni institut Gradišćanskih Hrvatov, Rijeka/Željezno, 1997.
15. Malec, Alojz, »Moravští Charváti«, *Český lid*, br. 7., 1898., str. 273–276., 382., 456.
16. Meršić, Martin ml., *Znameniti i zaslužni Gradišćanski Hrvati*, Čakavski sabor, 1972.
17. Milčetić, Ivan, »O Moravskim Hrvatima. Medju Hrvatima Donje Austrije i zapadne Ugarske«, *Vienac*, br. 27., 29., 30–32., 34., 36., 45–46., 48–50., 52., Zagreb, 1898.
18. Milčetić, Ivan, *O hrvatskim naseobinama u Moravskoj, Donjoj Austriji i Zapadnoj Ugarskoj. Narodopisne crtice*. (Sa 5 slika), pretiskano iz *Vienca* 1898., Zagreb, 1899.
19. Milčetić, Ivan, »Hrvatski književni prilozi iz Međimurja i okolice grada Šoprona«, *Grada za povijest književnosti hrvatske, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti*, knj. 8., Zagreb, 1916., str. 395–461.
20. Musić, A., »Ivan Milčetić«, *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1923.*, sv. 38., Zagreb, 1924.
21. Neweklowsky, Gerhard/Gaál, Károly, *Kroatische Märchen und Totenklagen aus Stinatz im Burgenland*, Most/The Bridge, Zagreb, 1991.
22. Nyomárkay, István, *Sprachhistorisches Wörterbuch des Burgenlandkroatischen*, Wissenschaftliches Institut der burgenländischen Kroaten, Akadémiai Kiadó, 1996.
23. Pavličević, Dragutin, *Moravski Hrvati. Povijest – život – kultura*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994.
24. *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata*, (gl. urednik I. Kampuš), Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1995.
25. Sapunar, Andrea, *Biblische Apokrypha bei den burgenländischen Kroaten*, Wiener Slavistisches Jahrbuch, Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, Bd. 44, Wien 1998, str. 199–208.
26. Ujević, Mate, *Gradišćanski Hrvati*, Zagreb, 1934.
27. Tornow, Siegfried, *Burgenlandkroatisches Dialektwörterbuch. Die vlachischen Ortschaften*, Berlin 1989.

MILČETIĆEV PUTOPIS O HRVATIMA MORAVSKE,
DONJE AUSTRIJE I ZAPADNE UGARSKE

Sažetak

Poduži putopis o moravskim, donjoaustrijskim i ugarskim Hrvatima što ga je Milčetić objavio u *Viencu* 1898. (br. 27–34/45–52), zasebno tiskan i pod naslovom *O hrvatskim naseobinama u Moravskoj, Donjoj Austriji i zapadnoj Ugarskoj* (1899.), važan je prinos istraživanju povijesti i kulturne baštine moravskih Hrvata te Hrvata na današnjem gradišćansko-hrvatskom prostoru. Milčetićeva perceptivna usmjerenost otkriva putopisca zaokupljenog prvenstveno svakodnevnim životom, jezikom, narodnim običajima i nošnjama.

Kao dobar promatrač, Milčetić često poseže za usporedbom, strukturirajući zapažanja u cjeline koje funkcioniraju poput kratkih studija o izgledu, navikama i mentalitetu Hrvata, ali i drugih naroda s kojima Hrvati dijele životni prostor. Njegova zapažanja, opisi i usporedbe pružaju cjelovit prikaz svakodnevnog života i običaja moravskih, donjoaustrijskih i zapadnougarskih Hrvata krajem XIX. stoljeća, prožet obavijestima iz lokalne povijesti te opisom kulturne baštine. Komentari i zaključci ukazuju na pisca koji slijedi ideologiju hrvatskih romantičarskih putopisaca XIX. stoljeća, utemeljenu na afirmaciji hrvatskih nacionalnih vrijednosti. Cilj njegovog putovanja je potraga, otkriće i proširenje spoznaja o hrvatskom identitetu i kulturi izvan hrvatskih granica. Posredovanje novih spoznaja matičnoj sredini i širenje svijesti o povezanosti hrvatske kulturne baštine matičnog i izvanmatičnog prostora, primarni je putopišćev interes koji ostavlja vidljiv trag u strukturi teksta.

MILČETIĆ'S TRAVEL BOOK ON CROATIANS FROM MORAVIA,
LOWER AUSTRIA AND WESTERN HUNGARY

Summary

A longer travel book on Croats living in Moravia, lower Austria and Hungary that he published in *Vienac* in 1898 (no. 27–34/45–52), individually published under the title *O hrvatskim naseobinama u Moravskoj, Donjoj Austriji i zapadnoj Ugarskoj* (1899), is a significant contribution to the research of history and cultural heritage of the Croats living in Moravia and Croats located in what is today known as Burgenland. Milčetić's perceptive direction reveals a travel writer concerned with primarily everyday life, language and folk customs and costumes.

As a careful observer, he often makes comparisons thereby structuring observations into different units that function as short overviews on the appearance, habits and mentality of Croats but also other nations that share the same area as the Croats. His observations, descriptions and comparisons offer a complete representation of everyday life and customs of Croats from Moravia, Lower Austria and western Hungary at the end of the 19th century which informs us about local history and describes the cultural heritage. The comments and conclusions present a writer who follows the ideology of Croatian romantic travel writers of the 19th century based on the affirmation of Croatian national values. The aim of his travels was to search for, reveal and expand the awareness of the connection between the Croatian cultural heritage in the mother country and outside the mother country. This is the primary interest of the writer that leaves a visible trace in the structure of the text.

Milčetićev odnos prema ćirilici

Izvorni znanstveni članak

UDK 811.163.42 (091)

811.163.42 (092)

Milčetić je u *Hrvatskoj glagoljskoj bibliografiji* obećao da će u dodatku drugom dijelu glagoljske književnosti (koji će obuhvatiti tiskane glagoljske knjige) popisati i opisati ćirilske rukopise napisane u krajevima gdje je glagoljsko pismo bilo u uporabi. Na to ga je potaklo obilje ćirilskih bilježaka ispisanih u glagoljskim rukopisima i primjercima tiskanih glagoljskih knjiga koje je opisivao. »U našoj će se bibliografiji«, piše Milčetić, »naći nebrojeno dokaza, da su glagoljaši dobro poznavali ćirilicu u cijelom području hrvatskoga glagolizma, pa i u Istri. Svjedoče to mnoge ćirilske bilješke u glagoljskim rukopisima i napisi. Tako odlučismo, da u dodatku k drugom dijelu glagoljske književnosti popišemo i opišemo, koliko nam bude moguće, rukopise ćirilske, napisane u krajevima, gdje gospodavaše glagoljsko pismo.«¹

Milčetić, međutim, nije dospio prirediti ni opis tiskanih glagoljskih knjiga niti opis i popis ćirilskih rukopisa. Ali je u opisima glagoljskih rukopisa i primjeraka glagoljskih inkunabula Berčićeve zbirke u Petrogradu sustavno bilježio ćirilske zapise. Za ilustraciju navest ćemo samo nekoliko primjera. U opisu glagoljskoga rukopisa koji se čuva u Gradskoj knjižnici u Portu (u Portugalu) citirao je povijesnu bilješku, zapisanu najprije glagoljicom i potom ćirilicom: *.č.f.m. (=1560) kada pogori novi grad na Hrvatih, i v nem' pogori junak' Tudor i dosta ljudi š nim.*²

U opisu Misala Vatikanske biblioteke *Borgiano Illirico 8* Milčetić je zabilježio da je neki žakan Ivan zapisao bilješku (f. 2a) u kojoj se izmjenjuju glagoljica i ćirilica. Glagoljicom: *Let g(ospo)dnih' .č.u.m.g. (=1464) to pisa Ivan'*, ćirilicom: *žakan*, glagoljicom: *popa*, ćirilicom: *Ilie*, glagoljicom: *kanovnika(!)*, ćirilicom: *cerkvi*, glagoljicom: *senske*. Nešto niže na istoj stranici, ali mnogo kasnije, žakan Ivan počinje ćirilicom i završava glagoljicom. Ćirilicom: *To pisa Ivan*, glagoljicom: *.č.u.p.d. (=1495) to pisa Ivan žakan*

¹ I. Milčetić, »Hrvatska glagoljska bibliografija. I. dio. Opisi rukopisa«. *Starine JAZU* 33 (1911), VIII.

² I. Milčetić, *Starine JAZU* 33, 329.

popa Ilie. U istom rukopisu (f. 288a) opet je glagoljsko-ćiriljska bilješka. Glagoljicom: *.č.u.p.e. (=1496) to pisa žakan gospodina Ilie, a ta žakan bi z Dobrina*, pa iste godine ćirilicom: *to pisa Ivan žakan' popa Ilie k(a)noniku crkve...*³ Milčetić je upozorio na ćiriljske bilješke u Berčićevu primjerku prvotiska glagoljskoga *Misala* iz 1483. godine, koji se čuva u Petrogradu (Ruska nacionalna biblioteka, Berč. 1), da je iza teksta pet čistih listova ispisanih ćirilicom i da je njihov sadržaj crkven: misa, molitve itd., da se početak bilješke nalazi na tiskanom listu i da je godina označena glagoljicom: 1530.⁴

Sam Milčetić glagoljski je tekst prenosio redovito u ćirilskoj transliteraciji. Pri tom se oslanjao na većinu hrvatskih i drugih slavenskih izdavača – na Kopitara, Jagića, Miklošiča, Račkoga, Vondraka i druge. Milčetić kaže da je Miklošič zagovarao ćirilicu pa je, na primjer, upućivao našega Ivana Črnčića da glagoljsko *Assemanovo evanđelje* iz XI. stoljeća objavi ćirilicom, »jer knjige, štampane ovim slovima (tj. glagoljskima, op. A. N.) ja smatram kao da ih i nije. Niko gotovo ih ne čita. Čitanje takvih knjiga je odviše trudno. Ja dakle mislim, da bi dobro bilo štampati *Assemanov* rukopis ćiriljskim slovima, kako je Kopitar štampano Klocova glagolitu. Ovoga su čitali svi, koji se bave slavenskom filologijom: *Assemanov* rukopis štampan glagoljskim slovima niko osim Vas, Jagića, mene i možebiti Grigoričiča neće moći čitati. Knjige se ne štampano, da ih čita deset ljudi (...)»⁵ »Miklošič«, nastavlja Milčetić, »dopušta, da bi se *Assemanov* rukopis mogao štampati i latinskim slovima, kako je želio Črnčić, pa dodaje: 'Ja mislim, da u buduće mi ćemo sve latinski štampati'. Miklošič dakako uviđa 'da treba nešto dodati latinskoj azbuci'. Črnčić je to i učinio, uzimajući u pomoć ćirilicu, kako je već radio Miklošič u svojoj velikoj gramatici.«⁶

Milčetić ističe da mu »ne pada na um« da poriče prednosti latinice pred svakim drugim pismom. Praktično je i estetsko. »Utjecanje zapadne Evrope – prilike politične i kulturne – tako je danas jako, te ćirilica kod nas pomalo gine pred latinicom. Pomislimo samo na Bosnu, gdje još bješe u prvoj polovici XIX. vijeka latinica slabo poznata, a danas je raširenija od ćirilice. No druga je stvar, kada se izdaju stari glagoljski tekstovi. Ćirilica je najzgodnija, jer se s njezinom pomoću može savršeno reproducirati svaki tekst glagoljski, dok za latinsku transkripciju treba uzimati u pomoć ćirilicu ili izmišljati nove znakove. Najzad može se sve to lako svladati; no ovdje treba uzeti u obzir da je ćirilica pismo koje nije bilo tuđe starim Hrvatima.«⁷ Milčetić smatra da za transkripciju glagoljskih tekstova treba za-

³ I. Milčetić, *Starine JAZU* 33, 31.

⁴ I. Milčetić, *Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Lenjingradu. Radovi Staroslavenskog instituta* knj. 2, Zagreb 1955, 124.

⁵ I. Milčetić, *Starine JAZU* 33, X.

⁶ I. Milčetić, *Starine JAZU* 33, XI.

⁷ I. Milčetić, *Starine JAZU* 33, XI.

držati ćirilicu, posebice za tekstove do kraja XV. stoljeća. Za mlađe pak spomenike, napose za one svjetovnoga sadržaja, »u kojima se pomalja čist narodni jezik«, može se preporučiti i latinica.

U izdavanju glagoljskih tekstova Milčetić se držao proklamirana načela, pa je najviše glagoljskih tekstova prenio u ćirilicu, a samo neke u latinicu. Na izdavanje glagoljskih tekstova potaknulo ga je to što je vidio da se u Zagrebu i Beogradu učinilo i što se u njegovo vrijeme čini na izdavanju i opisivanju »srpskih rukopisnih starina«. U tadašnjoj Jugoslavenskoj akademiji, ponajviše trudem Vatroslava Jagića i Stojana Novakovića, u *Starinama* je objavljen velik broj takvih priloga, a »oko hrvatskih se glagoljskih spomenika poslije smrti Ivana Berčića i poslije odlaska Jagićeva iz Hrvatske malo tko stara«. ⁸ Potom dodaje: »Ja ću, osjećajući prazninu u toj grani naše nauke, kušati prema svojim slabim silama iznositi na javu plodove svoga nastojanja.« Objavio je tekstove iz glagoljskog *Ivančićeva zbornika* (14–15. stoljeće): Poslanicu o sv. Jeronimu, Augustinovu Ćirilu i Ćirilovu Augustinu, nekoliko Marijinih mirakula tiskanih u Senju godine 1508. paralelno s tekstovima iz *Ivančićeva zbornika* i cjelokupan tekst senjske *Spovidi općene* iz 1496 godine – sve u ćirilskoj transliteraciji. ⁹ Objavio je tekstove: *Zakon braščine svetoga duha u Baški iz XV. stoljeća* ¹⁰ i *Hrvatski lucidar*. ¹¹ Sve glagoljske citate u opisima glagoljskih rukopisa prenio je ćirilicom. Glagoljske recepte objavio je latinicom 1913. u *Vjesniku Staroslaven-ske akademije* br. 2 u Krku, str. 19–28.

Sustavnim bilježenjem ćirilskih upisa u glagoljskim rukopisnim i tiskanim knjigama Milčetić je utro put onima koji su nakon njega opisivali, proučavali i objavljivali glagoljske spomenike, jer su oni u svoje opise uključivali ćirilske zapise. Za pojavu obilja ćirilskih bilježaka u glagoljskim rukopisima Milčetić ima i ovakvo obrazloženje: »U ćirilici ima nešto originalno slavensko, pa kako se lako ne odričemo svojih baštinjenih slavenskih običaja, ne možemo, a da ne gledamo s nekim pietetom i na ćirilicu koja bješe mila našim djedovima, pa ne može da bude ni nama mrska.« ¹²

Danas se zna da je ćirilica, jednako kao i glagoljica, hrvatsko nacionalno pismo koje se osobito upotrebljavalo na jugoistoku hrvatskog nacionalnoga i jezičnoga područja, ali je njezina uporaba potvrđena i u Istri. Spomenimo primjer Šimuna Grebla (Greblića) iz Roča, kronopisca i jednoga od najinteligentnijih pisara i pisaca XV. i XVI. stoljeća, koji je kali-

⁸ I. Milčetić, *Starine* JAZU 23, 39.

⁹ I. Milčetić, Prilozi za literaturu hrvatskih glagoljskih spomenika, *Starine* JAZU 23 (1890), 39–153.

¹⁰ I. Milčetić, Prilozi za literaturu hrvatskih glagoljskih spomenika. *Zakon braščine svetoga duha u Baški*. *Starine* JAZU 25 (1892), 138–151.

¹¹ I. Milčetić, Prilozi za literaturu hrvatskih glagoljskih spomenika, *Starine* JAZU 30 (1902), 257–334.

¹² I. Milčetić, *Starine* JAZU 33, XI.

grafski pisao ćirilicom. Lijepom je ćirilicom (bosančicom) ispisao opširan postskript svojega *Kvarezimala* (zbirka propovijedi za svaki dan korizme).

Ukorijenjenost i proširenost ćirilice u Dalmaciji potvrđuju podaci iz prve polovine 17. stoljeća, kada se u Rimu raspravljalo o pismu kojim će Sveta kongregacija za promicanje vjere (*Sancta Congregatio de propaganda fide*) izdavati posttridentinske liturgijske knjige za glagoljaše. U raspravu su bili uključeni i dalmatinski biskupi preko okružnice zadarskoga nadbiskupa O. Garzadora, koju im je poslao da se izjasne o pismu. Splitski nadbiskup Sforza izjasnio se za ćirilicu s obrazloženjem da je ona »više rašireno pismo«, a izdavanje bogoslužnih knjiga »mora služiti općem dobru«. Sforza ističe da se u Dalmaciji »većim dijelom piše ćirilicom, koja nije mnogo različita od štampane«. Sa splitskim nadbiskupom slaže se osorski biskup O. Garzadoro da misale i časoslove treba štampati ćirilicom »jer se općenitije rabi ne samo u Dalmaciji nego i Bugarskoj, Grčkoj i drugim pokrajinama«. ¹³

Ćirilica je u Bosni i na hrvatskom nacionalnom i kulturnom prostoru od konca XII. stoljeća imala samostalan i poseban razvoj. Razvila je mnoge osobitosti u morfologiji slova i u ortografiji, tako da ni jedno drugo južno-slavensko ćirilsko pismo »nema ni približno toliko samostalnosti i toliko obilja vlastitih rješenja« kao ćirilsko pismo u Bosni i Hrvatskoj. ¹⁴ Zbog obilja vlastitih rješenja, tip ćirilskoga pisma koji je bio u uporabi u Bosni i Hrvatskoj neki su smatrali (i još jednako smatraju) posebnim pismom. Odatle nazivi: *bosanska azbuka* (Berčić), *bosanska ćirilica* (Rački), *bosansko-hrvatska ćirilica* (Kukuljević, Mesić), *bosansko-dalmatinska ćirilica* (Jagić), *bosanska* (Zlatović, Truhelka), *bosančica* (Truhelka). U novijoj paleografskoj literaturi prevladavaju nazivi *bosančica* (Mošin, Traljić, Strgačić) i *hrvatska ćirilica* (Zelić-Bučan, Hercigonja). Najstariji samostalni hrvatski ćirilski spomenici potječu uglavnom iz XII. stoljeća. Ćirilica se u Hrvatskoj rabila sve do XIX. stoljeća, na prostoru od Šibenika do rijeke Une na sjeverozapadu pa sve do Boke Kotarske na jugu. U Poljicima su (negdašnjoj Poljičkoj knežiji, smještenoj između Splita i Omiša) još osamdesetih godina XX. stoljeća pojedinci pisali ćirilicom.

Milčetićeva namjera da popiše i opiše ćiriliske rukopise nastale na hrvatskom prostoru do danas nije ostvarena, dok je popis i opis tiskanih hrvatskih glagoljskih knjiga priredio Rus Andrej Kruming, a objavila 1998. godine Rossijskaja gosudarstvennaja biblioteka u Moskvi: *Svodnyj katalog staropečatnyh izdanij glagoličeskogo šrifta 1483–1812. gg.*

MILČETIĆEV ODNOS PREMA ĆIRILICI

Sažetak

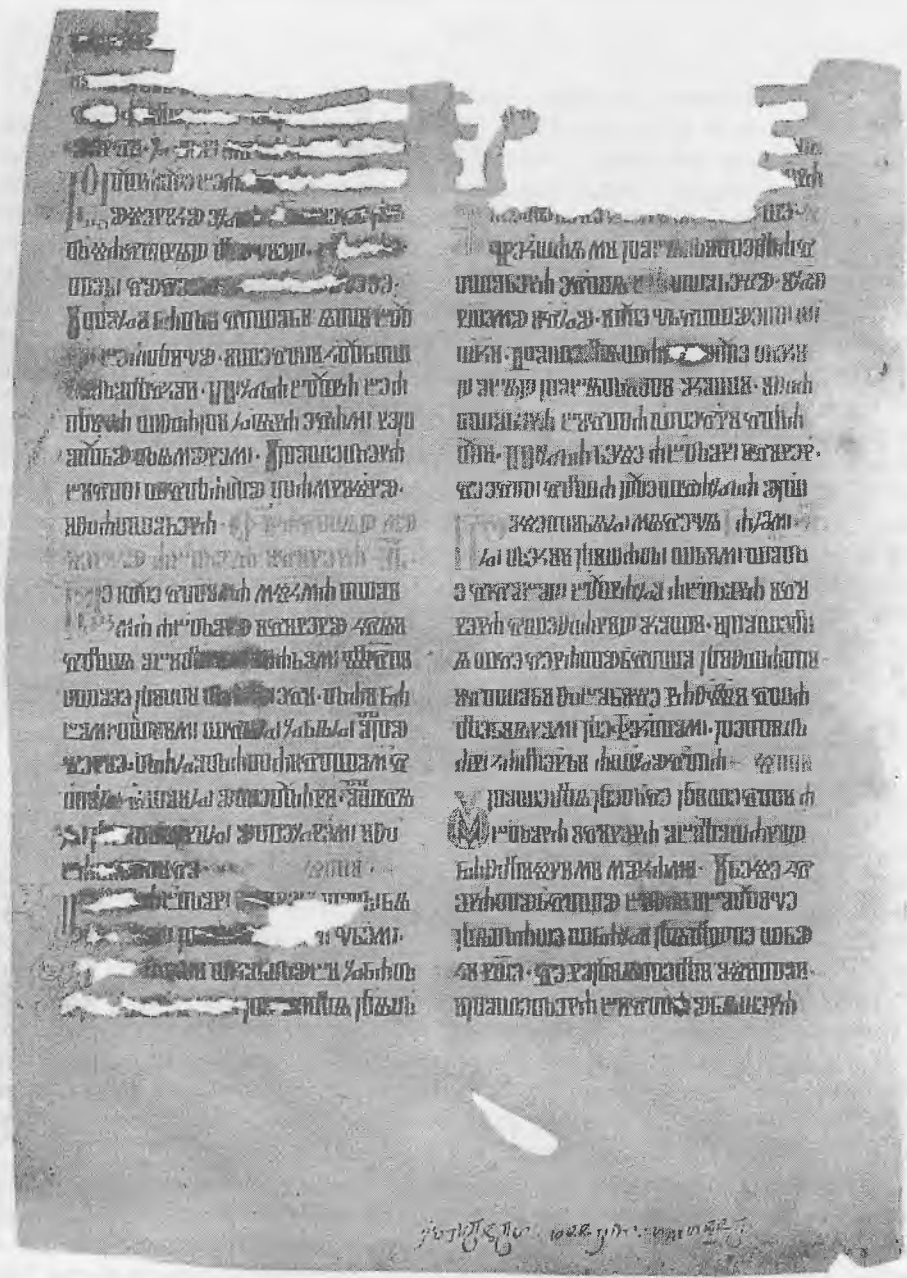
U svojoj »Hrvatskoj glagoljskoj bibliografiji. I. dio. Opisi rukopisa« Ivan Milčetić je obećao da će u dodatku drugom dijelu glagoljske književnosti, koji će obuhvatiti tiskane glagoljske knjige, popisati i opisati ćirilske rukopise napisane u krajevima, gdje je glagoljsko pismo bilo u uporabi. Na to ga je potaklo obilje ćirilskih bilježaka ispisanih u glagoljskim rukopisima i primjercima tiskanih glagoljskih knjiga. Bilješke dokazuju da su glagoljaši dobro poznavali ćirilicu »u cijelom području hrvatskoga glagolizma«. Milčetić, međutim, nije dospio prirediti ni opis tiskanih glagoljskih knjiga ni popis ćirilskih rukopisa. Ipak u svojim je opisima glagoljskih rukopisa i primjeraka glagoljskih inkunabula u petrogradskoj zbirci Ivana Berčića sustavno bilježio ćirilske zapise – sam je glagoljske tekstove objavljivao ponajviše u ćirilskoj transliteraciji, a samo neke (mlađe) u latinici. Smatrao je da je ćirilica najzgodnija za prenošenje glagoljskih tekstova, »jer se njezinom pomoću može savršeno reproducirati svaki tekst glagoljski, dok za latinsku transkripciju treba uzimati u pomoć ćirilicu ili izmišljati nove znakove«. K tomu je ćirilica, po njegovu mišljenju, »pismo koje nije bilo tuđe starim Hrvatima«. »U ćirilici ima nešto nešto originalno slavensko, pa kako se lako ne odričemo svojih baštinjenih slavenskih običaja, ne možemo, a da ne gledamo s nekim pietetom i na ćirilicu koja bješe mila našim djedovima pa ne može da bude ni nama mrska.«

MILČETIĆ'S RELATIONSHIP TOWARDS CYRILLIC SCRIPT

Summary

In his *Hrvatskoj glagoljskoj bibliografiji. Part 1. Opisi rukopisa*, Milčetić promised that he would in his addition to the second part of glagolitic literature describe and list Cyrillic manuscripts written in areas where glagolitic writing was used. He was encouraged to do this by the vast collection of Cyrillic notes written in Glagolitic manuscripts and copies of published Glagolitic books. The notes prove that Glagolitic priests were familiar with Cyrillic script »in the entire area of Croatian Glagolism«. Milčetić, however, did not manage to prepare neither the description of published Glagolitic books nor the list of Cyrillic manuscripts. In his descriptions of glagolitic manuscripts and copies of glagolitic incunabula in Ivan Berčić's collection from Saint Petersburg he did however systematically write down Cyrillic notes – he published the glagolitic texts himself mostly in Cyrillic transliteration and only a few of them (newer ones) did he publish in Latin script.

He believed that Cyrillic script was the best method of transmitting glagolitic texts »because in its field every Glagolitic text can be perfectly reproduced while in Latin script Cyrillic script serves as an aide or new characters have to be invented«. Cyrillic script was according to him »the script that was not foreign to the Old Croatians«. There is something« original and Slavic in Cyrillic script, and because we do not give up our inherited Slavic customs easily, we can't help but observe Cyrillic script with reverence and be fond of this Cyrillic script just as our grandfathers were fond of it.«

Faksimil iz zbirke I. Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci:
Brevijar XV. st. – T. I, list 24c-d

Milčetićevo predavanje o Maruliću godine 1901.: prinos obljetnici / prinos marulologiji

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42 (091)
821.163.42.09

0. UVOD

Znanstvena se valorizacija Marulićeva djela pokazala uvelike ovisnom o kalendarskome tijeku obljetnica: od 1901. (400. obljetnica *Judite*), 1924. (400. obljetnica Marulićeve smrti), 1950. (500. obljetnica rođenja), 1971. (450. obljetnica prvotiska *Judite*), 1974. (450. obljetnica Marulićeve smrti) 1984. (460. obljetnica Marulićeve smrti), pa sve do današnjih 2000. (500. obljetnica rođenja) i 2001. (500 godina *Judite*).¹ »Nije to samo naša posebitost«, bilježi M. Tomasović, »kako se Marulić kroz te obljetničke godine uzdizao i revalorizirao, tako je primjerice, proslava jubileja Danteova rođenja u Italiji rezultirala novim proučavanjima i brojnim dantističkim i danteološkim knjigama, Španjolci su Gongoru ponovo otkrili 1927. (obljetnica pjesnikove smrti), kult Ronsarda dobio je novi zamah 1934., Hugoa 1985. na spomen stoljetnice mu smrti. U svim tim slučajevima nacija se klanjala svojim velikanima pera, čije je mjesto u povijestima književnosti dotičnih naroda od tih datuma drugačije označeno. Proslave su redovito bile poticajne za reedicije djela, dodatna proučavanja, spomeničke akcije, obilježavanje ulica i trgova, učilišta imenima književnika.« (Tomasović 1999:296).

Prva velika Marulićeva obljetnica, čiji je idejni začetnik F. Marković,² a glavni organizator novoosnovano Društvo hrvatskih književnika (1900), a

---

¹ Novi zamah kontinuiranom istraživanju Marulićeva djela pružili su znanstveni kolokviji i (međunarodni) skupovi, u organizaciji *Književnog kruga Split i Marulianuma*, koji se od 1991. svake godine odvijaju u okviru *Marulićevih dana*. Radovi sa skupova objavljuju se u godišnjaku *Colloquia Maruliana* (1-X). Do 1991. raspoložemo s dva znanstvena zbornika: *Zbornik Marka Marulića* (1950) i *Dani hvarškoga kazališta* (1989). Ostala građa s (obljetničkih) skupova objavljuje se po raznim književnim časopisima (usp. primjerice *Čakavska rič* 1972, br. 1., 1975, br. 2.). Valja spomenuti i *Ljetopis* Društva hrvatskih književnika u Zagrebu za godine 1900–1903, Zagreb 1903., koji u cijelosti objavljuje raspored proslave u Zagrebu od 12.–14. studenoga te sve priloge sa svečanosti u Zagrebu, te *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 1 (1950), br. 4. koji je posvećen proslavi 500. obljetnice Marulićeva rođenja.

² F. Marković u članku *Djed i unuci* daje, predlaže kao plod »razgovora nekolicine prijatelja hrvatske knjige« važne obljetnice iz hrvatske političke i kulturne povijesti u *novom*

potom i ostale čelne nacionalne kulturne, znanstvene i umjetničke ustanove i društva (JAZU, Matica hrvatska, Društvo sv. Jeronima, Hrvatski pedagoški zbor), pamtila se sve do najnovijih obljetnica (2000., 2001.)³ kao naj-svečanija Marulićeva obljetnica uopće. Odbor Društva hrvatskih književnika pozivao je sva hrvatska pjevačka društva i čitaonice, kao i sve srednje škole i zavode⁴ diljem Hrvatske, neka dostojno proslave ovu četiristogodišnjicu kroz javna predavanja,⁵ koncerte i ostale prigodne manifestacije. Njihov je ambiciozno zamišljen program imao u vidu trostruku proslavu: »u društvu hrvatskih književnika za književnike i njihove goste, u hrvatskom narodnom kazalištu za šire općinstvo i po cijeloj zemlji za narod.« (PROSLAVA 1901a:5).

Suvremena prosudba Milčetićeva prinosa velikoj obljetnici, kroz sažeto podsjećanje na značenje, tijek i opseg proslave, a potom analiza znanstvenih i metodologijskih dosega njegova predavanja *O Marku Maruliću* (1901), kao i valorizacija Milčetićevih spoznaja iz aspekta marulologije, predmetno su područje ovoga rada.

1. Proslava 400. obljetnice Marulićeve *Judite* / četiristogodišnjice hrvatskoga umjetnog pjesništva

Očuvati hrvatski nacionalni/kulturni identitet »proti poznatome nijekanju hrvatskoga imena, hrvatskih jezičnih spomenika i krajeva« (Marković 1900:26), bio je temeljni program koji je 1901. godine okupio *stare* i *mlade*, *djedove* i *unuke*, sjever i jug Hrvatske. Marulić se 1901. slavi kao hrvatski »patriot-pjesnik« koji je »služio svojemu narodu s one i s ove strane Velebita«, kao »jedna od jakih karika u lancu hrvatskog jezičnog i kulturnog jedinstva« (KULTURNO SLAVLJE 1901:1). Hrvatska se književnost u trenutku obljetnice – kako to ilustriraju riječi Ive Elegovića koje je izrekao

---

stoljeću: 1926. – 1000. obljetnica kraljevine Hrvatske, 1927. – 400. obljetnica vladanja Habsburške dinastije, a 1901. – 400. obljetnica hrvatske književnosti. Ove su obljetnice, po Markovićevu sudu, znameniti trenutki u životu svakoga naroda i treba ih dostojno obilježiti tim više što »ima naroda u ovoj monarkiji koji ne mogu pokazati tako starih početaka i tolike dugovječnosti svoga osobenoga bitka kao naroda državno i književno uređenoga«. Usp. Marković (1900:24).

³ Radovi s međunarodnoga znanstvenoga skupa *Marko Marulić, europski humanist*, održanoga u čast 550. obljetnice Marulićeva rođenja u Splitu 25.–30. travnja 2000., tiskani su u godišnjaku *Colloquia Maruliana X* (2001). Kalendar proslave, znanstveni, književni i izdavački program uz proslavu, te program skupa usp. u knjizi sažetaka: *550. obljetnica rođenja Marka Marulića* (ur. B. Jozić i B. Lučin), Split: Književni krug Split – *Marulianum* 2000. Za godinu 2001. Usp. i: *500. obljetnica Marulićeve Judite* (ur. B. Jozić, B. Lučin), Split: Književni krug Split – *Marulianum* 2001.

⁴ O Marulićevoj proslavi u školskim zavodima usp. MARULIĆEVA PROSLAVA (1901b: 6).

⁵ Dva su takva javna predavanja (N. Andrića i J. Florschütza) tiskana i kao zasebne publikacije. Usp. Andrić (1901), Florschütz (1901).

na Sveučilišnoj proslavi četiristogodišnjice hrvatske književnosti⁶ – slavila »kao vladarica naroda, budilica narodne misli, narodnog ponosa, čuvarica hrvatskih prava, tumač narodnih težnja, službenica narodnih ideala« (SVEUČILIŠNA proslava 1901:3). Dan 400. obljetnice dovršetka Marulićeve *Judite* bio je potvrda drevnosti i trajnosti hrvatske književnosti, što je za Hrvate, kako je to u svom svečanom govoru izrekao potpredsjednik *Društva hrvatskih književnika* Ljubomir Babić Đalski, činjenica »tim vrednija i mora našu narodnu sviest, naš narodni ponos i vjeru našu u kulturno naše pozvanje tim više jačati, jer tom činjenicom otpadaju sve one protivničke navale, objede i uvrede, kojima nas htjedoše zaniekati, predstavljajući nas svietu kao barbare« (Gjalski 1901:1). Split, Zagreb, Rijeka, Sušak, Sarajevo, Banja Luka, Petrinja, Požega i Vinkovci⁷ samo su neki od u periodici zabilježenih gradova koji se aktivno uključuju u tijek proslave, svjedočeći tako da se diljem hrvatskoga etničkog prostora ova obljetnica dočekala kao najveći kulturni i nacionalni praznik.⁸ Među inima i urednik *Vrhbosne* dr. Ivan Šarić šalje pozdravni brzojav Ivanu Vitezu Trnskom,⁹ a u *Vrhbosni* izvješćuje sarajevsko čitateljstvo o proslavi u Zagrebu:

»Bila je ta proslava doista pravo hrvatsko kulturno slavje, što je kao kaplja melemu palo na ovih dana toli raztuženo i razjadjeno hrvatsko srce. Radovali smo se i mi amo tomu slavju kojem se pokazala naša narodna hrvatska duša u svoj svojoj ljepoti, pa ćemo evo iz njega izvaditi po koju nit, što nam se je jače privezala i za dušu i za srce.« (Šarić 1901:378)

1. 1. Split

Svečanosti u Zagrebu prethodila je impozantna proslava u Splitu u koju su uključeni čelni ljudi grada iz javnoga znanstveno-kulturnoga, političkoga i vjerskoga života, ali i svo građanstvo. U *Obzoru*, 5. studenoga 1901., zabilježeno je:

»Oko 8 1/2 prošle nedjelje počеше se skupljati na gradskom trgu društva i učestnici. Prvi stigoše vatrogasci sa I. odjelom narodne glazbe, zatim »Hrvatski sokol«, koji je toga dana brojio preko 150 članova, sa II. odjelom »Narodne glazbe« (...) Pred de-

⁶ Ova se proslava – organizirana za sveučilišnu mladež – odvijala 7. srpnja 1901. Pozdravni govor drži Ivo Elegović, zatim slijedi stihovani proslav bogoslova M. Pavelića, potom pjesma M. Nikolića koju je uglazbio J. Canić, predavanje A. Ribara i naposljetku je zbor sveučilištaraca otpjevao hrvatsku himnu. Usp. SVEUČILIŠNA PROSLAVA (1901:3–4)

⁷ Podatak o proslavi Marulićeve obljetnice u Vinkovcima 1901. dugujemo akademiku Tomasoviću, koji nas je prigodom ovogodišnje proslave obljetnice u Vinkovcima podsjetio na podatak iz lista *Vinkovci i okolica* (17. studenoga 1901), str. 3.

⁸ Opširnije o radovima u *Viencu*, *Prosvjeti*, *Nadi*, *Osvitu* iz 1901. te o proslavi u Sarajevu i Banja Luci usp. Pšihistal (2001:52–53) O proslavi u Rijeci i Sušaku 1901. izvijestio je I. Lukežić u priopćenju *Marulić u riječkoj kulturnoj tradiciji* na međunarodnome znanstvenome skupu *Marko Marulić, otac hrvatske književnosti* koji je u organizaciji Književnog kruga Split-*Marulianum* održan u Splitu 23–24. travnja 2001.

⁹ Ivan Šarić (1871.–1960.) je od 1896 do 1908. urednik *Vrhbosne*, a od 1922. nadbiskup vrhbosanski.

set sati izadje iz gradske vijećnice u svečanom ruhu načelnik grada Vicko vitez Milić u pratnji cjelokupnog općinskog vijeća i odbora. Povorka koja je brojila na tisuće naroda, krene sad put crkve Franjevac na obali, gdje se nalazi grob slavnog Marulića. Tu načelnik grada ploži na grob prekrasan vienac, poprativši s nekoliko biranih rieči. Zatim čuveni arkeolog don Frano Bulić položi drugi vienac na ime središnjeg odbora za proslavu 400-godišnjice hrvatskog umjetnog pjesništva, pridodavši nekoliko zanosnih rieči. Kratka staroslovenska misa, kojoj je prisustvovao biskup Nakić, skoro svrši. Iza mise držao je zanosno slovo otac Milošević o Maruliću kao teologu, koje je sve prisutne ganulo.« (PROSLAVA 1901b:2–3)

Nepregledna povorka ljudi kreće u kazalište, gdje ih očekuje Marulićev portret izrađen od »mladog hrvatskog umjetnika« Emanuela Vidovića.¹⁰ Nižu se govori uglednih Splićana: načelnika V. Milića i dr. Ivana Bulića. Potom Ante Trumbić »krasnoslovi« Marulićevu pjesmu »Sedam smrtnih grihova«, a Milan Begović drži predavanje o Marulićevu životu i djelima. Mješoviti zbor »Zvonimir« pjeva himnu, nakon čega se povorka razilazi. Navečer se svečanost nastavlja ponovo u kazalištu: recitira se narodna desteračka pjesma u Marulićevu slavu (narodni pjesnik J. Kapić), splitska »diletantska družina« igra »skazanje u tri diela« »Marulić« što su ga priredili dr. Gujo Bulat, M. Begović i prof. Lozovina, za kojom slijedi skladba J. Hatzea koja izaziva opće oduševljenje prepunoga kazališta.¹¹

1. 2. Zagreb

O značaju Marulićeve obljetnice 1901. godine ponajviše, međutim, govori upravo to što je središnja proslava održana u Zagrebu. Od 12. do 14.

¹⁰ Portret Marulića, djelo znamenitoga hrvatskog slikara, Splićanina Emanuela Vidovića (1870. – 1953.), ulje na platnu, veličine 113×73, nakon općeg divljenja gledateljstva pao je u zaborav. Tek se spominje u prikazu proslave u Splitu (PROSLAVA 1901b:2–3), reprodukcija se pojavila u *Slobodnoj Dalmaciji* (4. XII. 1971.), a sam original na izložbi u Splitu od 17. XII. 1971. Iste obljetničke godine (1901.) nastao je i Marulićev portret znamenitoga hrvatskoga slikara B. Čikoš Sesije, koji je bio izložen iza podija u dvorani *Hrvatskoga sokola*. Reprodukcija je objavljena u *Ljetopisu* (1903), ali bez naznake o njezinu autoru. Usp. i Rabadan (1972:105).

¹¹ Ovakva se masovnost proslave u Splitu više nije ponovila. Godine 1950., kada se slavi druga velika obljetnica, naišla je na drukčiji prijam: »Proslava Marulićeva u Splitu (1950) bila je sve prije masovna. Građanstvo nije bilo dovoljno obaviješteno o njoj, grad nije imao svečan izgled, omladina Splita uopće nije sudjelovala na proslavi. Zbog slabe organizacije podjele ulaznica kazalište je obje večeri bilo napola prazno« (Jurić 1950:295). Usp. i Tomasovićev komentar: »Javne su manifestacije 1950. bile suzdržane, dok su 1971. (450 godina od prvotiska »Judite«) bile potisnute, a 1974. (450 godina od smrti) posvema izostale. Potonje godine održan je zaslugom Hrvatskog filološkog društva tek manji simpozij na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, kao u katakombama (nije bio oglašen za studente, *Vjesnik* je donio sitnu vijest o njemu, drugi dnevni listovi ni to). (...) Kako je zamijeti proslave u poraću, osim one iz 1950., nisu bile »republičkog značaja«, niti je bilo središnjih manifestacija u Zagrebu. Pazilo se da ne bi došlo do »nacionalističke homogenizacije« oko tog pisca iz »srednjovjekovne« tradicije s jasnim nacionalnim predznakom i iskazom pripadnosti »harvackom jeziku« (Tomasović 1999:295–296).

studenoga Zagreb je sav u znaku Marulićeve obljetnice.¹² Proslava je otpočela 12. studenoga svečanom predstavom opere *Porin* V. Lisinskog u Hrvatskom zemaljskom kazalištu, što je završilo okupljanjem književnika (V. Mažuranić, R. Katalinić Jeretov, Lj. Babić Gjalski) te uglednih gostiju iz Splita (splitski načelnik V. Milić, msg. F. Bulić) i Slovenije (P. Grasselli, E. Lampe) u maloj dvorani *Kola*.¹³ Na dan središnje svečanosti 13. studenoga gosti se prvo okupljaju u *Atelieru hrvatskih umjetnika*, a prava svečanost započinje svečanom Svetom misom, na kojoj se, uz posebno dopuštenje, čita staroslavenska epistola i pjeva Evandjelje na staroslavenskome jeziku. Misu je uz svečanu asistenciju služio opat dr. Feliks Suk, a na koru se pjeva misa od Skuherskoga. Iza mise u 11 sati otpočinje svečana sjednica u dvorani *Hrvatskoga sokola*. Iza podija izvješena je Čikoševa slika Marka Marulića, dvorana iskićena trobojnicama i hrvatskim grbovima, u nazočnosti prvaka hrvatskoga kulturnoga, političkoga, prosvjetnoga i vjerskoga života koji zauzimaju prve redove, kao i bogoslovne, sveučilišne i gimnazijske mladeži, pa i »krasnoga spola« koji su svrstani po krajevima dvorane, u »svetčanim odijelima«¹⁴ govore drže: potpredsjednik DHK Vladimir Mažuranić, koji prenosi pozdrave predsjednika Ivana Viteza Trnskoga, potom Ljubomir Babić Đalski, splitski načelnik Vicko Milić, msg. Frano Bulić i naposljetku akademik prof. Ivan Milčetić.¹⁵ Niz govora izmijenilo je krasnoslovlje Marulićeve *Suzane*¹⁶ ravnatelja hrvatske drame g. Andrije Fijana, a sjednica je završena u 1. sat po podne pjevanjem *Divice Marije*, koju je uglazbio A. Kukla a izveo zbor hrvatskog pjevačkog društva *Kola*. Proslava se nastavlja popodnevnim okupljanjem u prostorijama Društva hrvatskih književnika, potom odlaskom na Mirogoj, gdje N. Andrić i F. Ž. Müller na grobu Preporoditelja i A. Šenoe drže svečane govore, a »žalobni pjev« izvodi hrvatsko pjevačko društvo *Kolo*. U večernjim je

¹² O tijeku proslave u Zagrebu usp. ČETIRISTOGODIŠNJICA (1901a:4), ČETIRISTOGODIŠNJICA (1901b:952–955), KULTURNO slavlje (1901:1–2), PROSLAVA (1901c:3), Hranilović (1901:1015–1016), *Ljetopis* Društva hrvatskih književnika (1903: 3–61).

¹³ Na svečanosti u Zagrebu Slovence su zastupali gradonačelnik I. Hribar, znanstvenici M. Pleteršnik i P. Grasselli, književnici F. Saleški Finžgar i A. Medved, urednici F. Govekar (*Slovan*), E. Lampe (*Dom in svet*) i A. Aškerc (*Ljubljanski zvon*) te pjesnik A. Medved. Najznačajnije slovensko književno glasilo onoga doba *Ljubljanski zvon* izvještava slovensko čitateljstvo o ovom značajnom kulturnom događaju kroz prikaze A. Musića (*Štirostoletnica hrvaškega slovstva, Ljubljanski zvon XXI* (1901) 10, 740–745.) i A. Aškercera (*Marko Marulić i četiristogodišnjica hrvatske književnosti, Ljubljanski zvon XXI* (1901), 10, 792–793.; *Ljubljanski zvon XXI* (1901) 11, 867–868. Usp. opširnije Paljetak (1988:877–881). *Vienac* izvještuje o izvrsnom prijemu »slavenske braće: uz Slovence, osobito Poljaci (brzobjav šalje i H. Sienkiewicz) i Slovaci.

¹⁴ Na Rasporedu svečane proslave izrijekom se veli: »Dolazi se u svetčanim odijelima.«

¹⁵ Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti izabrala je I. Milčetića u prosincu 1893. za člana dopisnika Historičko-filološkoga razreda, jer su pravim članovima mogli postati samo znanstvenici kojima je mjesto boravka bio Zagreb. Usp. Damjanović (2000:172).

¹⁶ Premda se u *Rasporedu proslave* (*Ljetopis* 1903:9–12), kao i u *Vienacu* (ČETIRISTOGODIŠNJICA 1901b:953.) navodi kako je A. Fijan recitirao ulomak iz Marulićeve *Judite*, u *Ljetopisu* (1903:30) se navodi ulomak iz *Suzane*.

satima priređena svečana predstava u Hrvatskom zemaljskom kazalištu. Mnogobrojno je općinstvo dupkom napunilo prostorije kazališta. Predstava je započela »Ilirskom ouverturom« V. Lisinskog, a potom je uslijedio nastup Ljerke pl. Šram, koja je »u prekrasnom narodnom odielu iz spljetskoga kraja te dotjeranom vještinom i ljepovidnim prikazbom proslovila krasne rieči starine pjesnika« (I. Viteza Trnskog). Iza svečane kantate u slavu Marulića, koju je spjevao F. Ž. Müller a uglazbio I. pl. Zajc, slijedi »pozorišna prikaza u tri diela« F. Markovića *Uspomeni Marka Marulića*.¹⁷ Pod redateljskim vodstvom A. Fijana nastupa gotovo čitav dramski ansambl: u ulozi Papalića nastupa D. Freudenrich, muzu Klio igra M. Ružička Strozzi, vilu Hrvaticu Lj. Šram, a u ulozi Marulića nastupa sam A. Fijan:

»Suzdržavajući dah slušali smo riječi iz ustiju toga velikana našega. Najednom sve se promijeni, pristupi vila Hrvatica, odvede Marulića kraju i pokaže mu divnu prekrasnu sliku, koju bi trebalo da ovjekovječi kist kojeg našeg umjetnika. Solinske ruševine oživile: s desna prijestolje, na njem kraljica naša, s lijeva na pozornici Gundulić, Preradović, Mažuranić, pjesnici i velikani hrvatski, vile, tamo u pozadini među pećinama vrvi narod naš; sve upiru oči u kraljicu hrvatske pjesme, a iz ustiju naroda zaori oduševljena hrvatska pjesma. Kad bi to bila slika-budućnosti!« (ČETIRISTOGODIŠNJICA 1901b:953–954)¹⁸

2. Milčetićevo predavanje: O Marku Maruliću s karakteristikom hrvatskog pjesništva prije i poslije Marulića

2. 1. Pogled na cjelinu

Milčetićevo predavanje »O Marku Maruliću s karakteristikom hrvatskog pjesništva prije i poslije Marulića«, održano na središnjoj svečanoj sjednici 13. studenoga, u marulologiji je ostalo bez većega odjeka.¹⁹ Ipak, ono je važan dokument u ukupnoj književnoznanstvenoj recepciji M. Marulića, a činjenica da je na središnjem dijelu svečanosti upravo Milčetiću pružena čast da kroz kratku panoramu povijesti hrvatske književnosti predoči Marulićev *curriculum vitae et artis* nedvojbeno je Milčetiću javno priznanje, kao i poticaj za njegov znanstveni rad. Tada četrdesetosmogodišnji

¹⁷ U Markovićevoj prigodnici usp. Batušić (2000:467–475). O proslavi u kazalištu usp. MARULIĆEVA proslava (1901a:2–3), HRVATSKO kazalište (1901:955–956).

¹⁸ Sljedećeg dana, 14. studenoga, proslava se nastavlja. U 10 sati u dvoranama Matice hrvatske održana je svečana sjednica Društva hrvatskih književnika. Potom pri otkriću spomen ploče (izradio ju je Valdec) na kući A. Šenoe govor drži S. Miletić. Poslije podne organiziran je banket u Glazbenom zavodu gdje zdravice izriču Mažuranić, Milčić, Đalski, Kukuljević, Finžgar, Katalinić Jeretov, i Poljak Skyrunt. Poslije banketa, polaže se vijenac na Kačićev i Preradovićev spomenik, a trodnevna proslava završava Dežmanovom predstavom *Zlatarovo zlato*.

¹⁹ Od književnih povjesnica ovo je predavanje zabilježeno u popisu literature u Vodnikovoj *Povijesti* (1913:386), a od književnih povjesnika na njegovo se predavanje izravno referira i V. Lozovina u svojoj raspravi tiskanoj prigodom otkrića Marulićeva spomenika 26. srpnja 1925. Usp. Lozovina (1925:17–18)

profesor na varaždinskoj gimnaziji, kojemu je poslije sveg tereta nastavničke službe ostajalo malo »slobodnog« vremena za znanstveni rad, ali koji ustrajno i strpljivo, tek za vrijeme školskih praznika i o vlastitom trošku, putuje po slavenskome svijetu poduzimajući samostalno i posve izvan institucionalnih potpora znanstvena istraživanja,²⁰ ima čast u prepunoj dvorani *Hrvatskoga sokola* – iza niza pozdravnih i prigodnih govora – održati književnoznanstveno predavanje o Marku Maruliću, njegovim »pripravljajcima« i njegovim nastavljačima.²¹

Po svojoj je koncepciji ovo predavanje zamišljeno kao književnopovijesni prikaz hrvatske književnosti od ćirilometodske baštine pa sve do nove hrvatske *renaissance* polovicom 19. stoljeća, u kojemu je djelo Marka Marulića predstavljeno kao nedvojbeno jedna od njezinih najvažnijih dionica, ali ipak tek kao dio »prirodnoga«, i po svojoj naravi »ne skokovitoga« povijesnoga razvitka svake, pa tako i hrvatske književnosti: »Uspjesi jednog pokoljenja vezani su uz rad drugog naraštaja. Nastavljačima je uvijek posao lakši, jer koračaju utrim putom, imadu na koga da se ugledaju« (Milčetić 1903:33). Misao na cjelinu kao temeljna označnica Milčetićeve cjelokupnoga znanstvenoga rada (Damjanović 2000:174), jasno se nazire već u uvodnim riječima ovoga predavanja. Umjesto pogleda na izolirane i samonikle književne pojavnosti, Milčetićev je pogled pozitivistički usmjeren k cjelini književnopovijesnih zbivanja u kojima se odvija neprekinuta književna i kulturalna komunikacija među svim pripadnicima matične književnosti u dijakronijskom i sinkronijskom smislu

Smjestiti u zadane dijakronijske i kauzalno-genetičke sveze takvu autorsku osobnost kao što je Marulić bio je za Milčetića veliki izazov na koji je on mogo odgovoriti priznajući s jedne strane izuzetnost njegove pojave, koja se ne može objasniti pukim determinizmom, ali s druge strane ne zanemarujući ukupnost složenih književnopovijesnih procesa u kojima su i velike individualnosti tek dio samoreflektirajuće cjeline.

Kratak opis tradicije staroslavenske liturgije, prvih glagoljičkih, ćiriličkih i latiničkih isprava te ukratko skiciran odnos latinskoga svećenstva prema slavenskome bogoslužju, koji zauzima prve dvije trećine prvoga poglavlja, svjedoče o Milčetićevoj dobroj obaviještenosti, kao i o njegovoj sklonosti prema glagoljskoj književnosti koju će u pravoj mjeri moći ovjeriti tek 6

²⁰ Tako je primjerice Milčetić nakon praške etnografske izložbe 1895. na kojoj je »kroz dvije nedjelje« bio najmarljiviji pohađač«, krenuo u Moravsku, gdje je proučio tamošnje hrvatske kolonije, a potom se uputio i u donju Austriju i zapadnu Moravsku o praznicima 1898. Usp. Vodnik (1922:269), Damjanović (2000:173)

²¹ Milčetićevo je predavanje potom u *Viencu* i *Obzoru* ocijenjeno kao »poučna« i stručna »literarno-historijska studija« koja je zavrijedila da se tiska u cijelosti. Usp. ČETIRISTOGODIŠNJICA (1901a:4), ČETIRISTOGODIŠNJICA (1901b:953). Ipak njegovo predavanje nije zasebno tiskano, nego u ulomcima u *Obzoru* (1901, 262, 1–3), a potom u cijelosti u *Ljetopisu* (1903:33–45). Po svojoj je koncepciji ovo predavanje najrodnije predavanjima N. Andrića i J. Florschütza, koja su za razliku od Milčetićeve potom objelodanjena i kao zasebne publikacije.

godine kasnije, kada je konačno dobio dopust da kroz sedam semestara »o svom trošku« pohodi »sve zemlje i gradove, gdje ima knjiga i rukopisa iz područja hrvatske glagoljske književnosti« te da sastavi njezinu bibliografiju i napiše njezinu povijest (Vodnik 1922:267).²² Referent vlade dr. S. Bosanac obrazložio je prijedlog izjavom da »Milčetića u gimnaziji može zamjenjivati namjesni učitelj za K 100. – mjesečno, a u nauci on je nenadoknativ« (Vodnik 1922:267).

U posljednjoj trećini prvoga poglavlja, Milčetić, uvažavajući povijesno-političke i kulturalne okolnosti (stalna mletačka vlast nad Dalmacijom od početka 15. stoljeća, pojava talijanske *renaissance*), uspostavlja okvirne periodizacijske parametre otvarajući mjesto hrvatskoj književnosti u Dalmaciji, koja je »postala prvom kćerkom prosvjete hrvatske«, i njezinu rodonačelniku: Marku Maruliću.

Usmjerujući potom pogled unaprijed, Milčetić bilježi odjek Marulićevih djela u njegovih suvremenika i sljedbenika (Hektorović, Zoranić, Baraković, Kavanjanin), da bi potom najviše (gotovo nesrazmjerno puno) prostora udijelio A. Kačiću Miošiću. Posljednje poglavlje djeluje nesređeno i čini se kako nije prošlo Milčetićeve zadnju provjeru ili je rezultat posvećene konfuzije između njegovih političkih uvjerenja, činjeničnih podataka i očekivanoga suda javnosti. Podaci se nižu po asocijativnom načelu i bez poštivanja kronološkog okvira kakav je uspostavljen u prve dvije trećine rada. Podrobnije se zadržava na dubrovačkoj književnosti (Držić, Nalješković, Gundulić, Palmotić), a potom se ponovo vraća na izvjesne relacije između Marulića i pjesnika Ranjinina zbornika. Posljednji je ulomak prošaran i Milčetićevim zapažanjima o vezi hrvatskoga sjevera i juga, rekapitulacijom trajnosti ideje sveslavenske uzajamnosti, da bi se potom ponovo vratio primjerima hrvatskoga domoljublja iz stare hrvatske književnosti, različitim nazivima za hrvatski jezik (*slovinski, ilirički, bosanski*), sve do Katančića i hrvatskih kajkavaca 1836. Naposljetku, završava ponovno Kačićem i ekspliciranjem što znači »hrvatsko ime« u Kačića, a što kod Orbinija, čije su se »narodopisne« zablude o istovjetnosti pojmova »hrvatski« i »srpski« provlačile preko Dubrovčana do Gaja i najveće žrtve »ove rodoljubne sveslovenske škole« Jurja Križanića. Predavanje završava veličanjem Dubrovnik i nove hrvatske *renesanse* u 19. vijeku, kojoj su dubrovački pjesnici došli poput »biserene rose umirućem cvijeću« (Milčetić 1903:45) te završnom slikom književne komunikacije »s ove i s one strane Velebita.« Održavši »duševno jedinstvo«, unatoč nepovoljnosti svih političko-povijesnih čimbenika, hrvatski je narod potvrdio svoju snagu, a kao takav, u duhu Lamarck-Darwinove nauke, – obznanjuje Milčetić svoj pozitivistički *credo* – ima pravo i na opstanak (Milčetić 1903:45).

²² Milčetićeva zamisao da napiše povijest nije ostvarena, ali je iza sebe ostavio kapitalno djelo »Hrvatska glagolska bibliografija«, *Starine* 33, Zagreb 1911.

2. 2. Marko Marulić: curriculum vitae

Izlaganje o Marulićevu životu i radu Milčetić započinje drugim poglavljem u kojemu se ukratko zadržava na ekonomsko-socijalnim i demografskim značajkama onodobnoga Splita, da bi zatim dao skicu Marulićeva života. U opisu Marulićeva života osjeća se trag nedovoljno provjerenih legendarnih pojedinosti,²³ ali i Milčetićeva znanstveno ovjerena osobina: iskrena filološka skrb za dokument. Marulićeva oporuka i popis knjižnice ispunjavaju tako pola prostora namijenjenog Marulićevu životopisu, a na temelju sažete analize Milčetić pokazuje sposobnost da na temelju biranih detalja postavlja inovativna i književnopovijesno relevantna pitanja. Tako se, primjerice, opravdano čudi što u Marulićevu popisu knjiga ne nalazimo hrvatskih knjiga te hipotetički raspravlja: »Hrvatskih je sastavaka prije sastavka Marulićeve oporuke doista malo tiskano, opet ne vjerujemo da si nije ni jedne nabavio, osobito nam ne ide u glavu da nije imao Lekcionara Bernardina Splječanina štampana g. 1495.« (Milčetić 1903:35).²⁴ Milčetić donosi točan datum sastavljanja oporuke: 14. srpnja 1521., premda je kod Račkoga, koji je prvi znanstvenoj javnosti podastro prijepis Marulićeve oporuke, upisana netočna godina (Rački 1892:152),²⁵ ali je njegov zaključak kako u Marulićevoj knjižnici ne nalazimo niti jedne talijanske knjige samo djelomice točan.²⁶ Premda je Milčetić, sudeći po prijepisu Račkoga, imao uvid samo u prvi Marulićev vlastoručni popis (*Repertorium librorum*),²⁷ u njemu je – u odjeljku *De re rustica* – zabilježeno djelo »Crescentis

²³ Uz izvjesne ograde (»pričaju«), Milčetić (1903:34) navodi, premda bez preciznih lokacija ili imena »zgodu s Papalićem«, kao i Marulićevo »obraćenje«. Jedini izvor koji on navodi jest Kukuljević. O sudbini Marulićeva životopisa na primjeru Vodnikovih književnopovijesnih prosudbi usp. Pšihistal (2001:56–58).

²⁴ Usp. primjerice pitanja koja postavlja K. Šegvić: »Nije čudo, što nema spomena nijednoga hrvatskog književnog djela. Do sada, prije njegove 'Judite' što se tiskalo na hrvatskom jeziku? 'Lekcionarij Bernardina Splićanina'. No jer to djelo nije namijenjeno privatnicima nego crkvenoj upotrebi, zato nije čudo, ako ga nema. Ali čudo je, da nema ni spomena o onoj kronici, koju bješe pronašao u Markovića Krajini prijatelj mu Dmine Papalić, i koju Marko prevede na njegov nagovor na latinski jezik. Kamo se djede ona hrvatska kronika?« Usp. Šegvić (1926:50). Problematizaciju Marulićeva odnosa spram domaće baštine usp. Hamm (1962).

²⁵ Točan datum oporuke, ispravljajući Račkoga, donosi prije Milčetića i Breyer (1897: 434), te se može pretpostaviti kako je Milčetić do ovoga zaključka došao iz njegova rada ili ga je pak sam stvorio na temelju podataka iz same oporuke. Drugi prijepis Marulićeve oporuke donio je dvadesetak godina kasnije Kolendić (1924), kojega je pak u nekim stavkama korigirao Šegvić (1926). O Marulićevoj oporuci i njegovoj knjižnici usp. i Bulić (1925:3–16), Berić (1950: 607–611), Morović (1971:13), Ladan (1975:185–222) i dr., te sintezu dosadašnjih rezultata, s inovativnim metodologijskim pristupom (podjela knjiga koje su zabilježene na oba popisa prema humanističkim disciplinama): Lučin (1997:169–203)

²⁶ Do istoga je zaključka došao i Bulić (1925:7)

²⁷ Uz oporuku su naime priložena dva popisa: jedan oporučni popis knjiga koji je sastavio sam Marulić (*Repertorium librorum*) i drugi popis kojeg su iza Marulićeve smrti sastavili izvršitelji oporuke (*Inventarium librorum*).

vulgaris«, napisano na talijanskom jeziku.²⁸ Milčetić je također propustio spomenuti da je Marulić posjedovao djela hrvatskih humanista: Rabljanina Martina Nimire,²⁹ Skadranina Marina Barletiusa (*Marinus Scodrensis De obsidione Scodre*), te pjesnička djela Jakova Bunića (*Libellus Jacobi Boni Epidauri De raptu Cerberi*) i Trogiranina Mateja Andreisa (*Mathei Andronici Traguriensis Epitalamium*), što bi mu u znatnoj mjeri pomoglo osvijetliti živu komunikaciju među našim humanistima, te tako pružilo građu za uključivanje tradicije hrvatske latinističke baštine u korpus hrvatske književnosti.

O Milčetićevoj dobroj i temeljitoj obaviještenosti, a ne preuzimanju gotovih podataka iz literature, svjedoči i jedan detalj: Milčetić naime ne navodi kao Kukuljević (1869: LI) da se crkva sv. Frane, u kojoj je sahranjen Marulić, nalazi izvan zidina grada Splita, nego mjesto ove crkve točno lokalizira, upravo onako kako je zabilježeno u oporuci: »prope muros« (Fisković 1978: 83). Nadalje, iz odabrane građe on bira upravo one detalje koji mogu poslužiti kao indicije za šire zaključke.³⁰ Tako izdvaja podatak o srebrnom satu kojega je Maruliću darovao hrvatski ban Petar Berislavić, iz detalja procjene miraza Marulićeve snahe Jelene on donosi sud o blagostanju splitskih vlastelinskih obitelji knjiga »evanđeoske povijesti vlastitom rukom napisana i oslikana«, koju Marulić ostavlja sestri Vici (Biri), jasan je dokaz Milčetiću kako se Marulić bavio i slikarstvom.³¹

2. 3. Marko Marulić: curriculum artis

Opis Marulićeva književnoga lika Milčetić započinje njegovim latinskim djelima. Iz Marulićeva opusa na latinskome jeziku, koji kvantitetom premašuje onaj na hrvatskome, Milčetić bilježi *Evangelistar*, *Instituciju*, *Parabole* opisujući njihove temeljne kompozicijske i tematske odlike, njihova izdanja, prijevode i uspjeh u europskim relacijama, ali i Marulićevo djelo *De laudibus Herculis*, kojemu posvećuju znatnu pozornost. Parafrazirajući ključna argumentacijska uporišta polemike pjesnika i bogoslova, Milčetić lucidno otkriva novo lice Marulića, koje pribraja onom prvom, »asketskome« Maruliću: »U ovom se dijalogu bori Marulić, dijete talijanskog rinascimenta, s Marulićem, prožetim školastičnom teologijom.« (Milčetić 1903:36).

Zanimljivost i ključno značenje ovoga dijaloga za Marulićevu poetiku u cijelosti, što Milčetić detektira još 1901., a veću će pozornost ovaj dijalog

²⁸ Drugo djelo na talijanskom *Johanes Bocatius super Dantem*, nalazi se na drugome popisu i Milčetić ga nije mogao poznavati. Usp. Šegvić (1926:49) Lučin (1997:174).

²⁹ Djelo *Sermo de passione Domini per Nimerium, Arbensem archidiaconum*, zabilježeno u skupini *Ecclesiastici*, kod Račkoga je zabilježeno kao *Sermo de passione domini per Himirium arbensem archidiaconum*.

³⁰ P. Kolendić naprotiv u predgovoru izdanju *Oporuke* izrijekom veli: »Sama oporuka nema bogzna kakovih zanimljivosti. Jedan srednje imućan, mahom podozriv, stari gospodin raspolaže tu prosto dosadnom skrupuloznošću svojim imovinom. Usp. Kolendić (1924:6).

³¹ Usp. i Rački (1892:153)

zadobiti tek od 1988. godine,³² pokazuje nam tako ne samo da je Milčetić doista »iz prve ruke« čitao Marulićeva djela, nego i da je i imao sluha za implicitna poetička pitanja kako autora (Marulića) tako i supripadne mu epohe. Od ostalih Marulićevih latinskih djela Milčetić, ne navodeći naslova, bilježi Marulićevo sakupljanje natpisa po Solinu i »po Italiji«³³ te njegov spis u kojem »brani dalmatinsko podrijetlo svetoga Jeronima« i, ne upuštajući se u spekuliranje o lokaciji zagonetnoga Stridona, dodaje kako su Hrvati od 13. stoljeća nadalje o »Jeronimu krivo mislili da je bio rođeni Hrvat« (Milčetić 1903:36).³⁴ Dok će Marulićevu *Epistolu Adrijanu VI* spomenuti na drugome mjestu, kada opisuje Marulićeva djela domoljubne orijentacije, Marulićeve latinske pjesme – među njima i takve kao što su *Carmen de doctrina Domini nostri Iesu Christi* ili *Hymnus ad Deum*, premda dostupne iz Šrepelova izdanja (1899)³⁵ ne spominje niti jednim retkom.³⁶ Milčetić također ne spominje niti znakovito Marulićevo teološko djelo *De humilitate et gloria Christi*, što začuđuje tim više što je ono – ne računajući tada nepozante prijevode *Carmen de doctrina*³⁷ – najranije Marulićevo latinsko djelo prevedeno na hrvatski jezik (K. Šegvić, 1892).³⁸ Ipak, s neskrivenim »zadovoljstvom« bilježi kako se Marulić »odužio svome narodu slobodnim latinskim prijevodom stare hrvatske kronike pod naslovom *Regum Dalmatie et Croatiae gesta*«.

Od Marulićevih hrvatskih djela, Milčetić se duže zadržava na *Juditi* i *Suzani*, a od drugih njegovih pjesama, »među kojima ima i šaljivih«, više pozornosti iskazuje *Dobrim naucima*, otkrivajući u njima posve neslučajnu Marulićevu kritičku oštricu spram »redovničkih grijeha«, jer se u Italiji još »od Boccaccijevih vremena« uobičajilo izvrgavati smijehu svećenstvo i re-

³² Dodatno se zanimanje za ovaj Marulićev dijalog pojavilo s Glavičićevim otkrićem Marulićeve posvetne poslanice T. Nigeru (1981). Prva opširnija studija bila je Tomasovićeva (1988: 28–39), za kojom slijede: Posavac (1989), Fališevac (1991), Lučin (1993), Béné (1994).

³³ Milčetić misli dakako na Marulićevo djelo *In epigrammata priscorum commentarium*, koje je djelomice objelodanjeno kod Lucića (1673), Mommsea (1873) i Ljubića (1876), a cjeloviti rukopis, autograf ovoga djela pronašao je tek 1996. godine D. Novaković u oxfordskoj Bodleini te ga stručno opisao i predstavio javnosti 1997. godine.

³⁴ Riječ je Marulićevu polemičkome spisu *In eos qui beatum Hieronimum Italum fuisse contendunt*. I. Marković (1908: XII) se poziva na Bulićev spis *Dove giaceva Stridone la patria di S. Girolamo*, Spalato 1899.

³⁵ Za Marulićeve latinske pjesme Milčetić je mogao saznati i iz usmenoga Šrepelova predavanja *O Maruliću*, pročitano 5. lipnja 1901. na svečanoj sjednici JAZU u slavu 400-godišnjice hrvatske književnosti. Usp. JUGOSL. akademija (1901: 4–5). Predavanje je kasnije tiskom objelodanjeno: Šrepel (1901c).

³⁶ Znameniti prozni spis *De ultimo Christi iudicio*, objelodanjen je iste godine. Usp. Šrepel (1901b:71–119).

³⁷ Usp. Tomasović (1999:101–107).

³⁸ Ovo je djelo pod naslovom *Poniženi i uzvišeni Krist* preveo 1892. K. Šegvić. Usp. Šrepelova zapažanja (1901:160–161): »Radost oko ovoga svjetskog uspjeha Marulićevih latinskih pobožnih djela pomućuje tek žalosna istina, da se u ove 400 godina kod tolikih hrvatskih pisaca pobožne književnosti našao samo jedan istom u naše doba, koji je jedno djelo Marulićevo preveo na hrvatski.«

dovništvo (Milčetić 1903:39). Marulićevu svjetonazorsku i poetičku pripadnost srednjovjekovlju Milčetić pronalazi ponajprije u Marulićevu »slobodnom prijevodu« »disticha moralia Catonis«, kao i u njegovim »duhovnim dramama«. Poput Kukuljevića (1869: LXXII–LXXV), Milčetić u Marulićeva prikazanja ubraja: *Prikazanje svetoga Panuncijsa*, *Skazanje od nevoljnoga dne od suda ognjenoga* i *Govorenje svetog Bernarda*, ne otvarajući problem njihova autorstva.

Uz religiozno-didaktički »biljeg« Marulićevih »refleksivnih pjesama«, većinom »nemarno obrađenih« jer i nisu namijenjene za tisak – a gdjejoja je ispjevana upravo za Marulićevu sestru Vicu (Biru?), Milčetić najviše pozornosti iskazuje pjesmama u kojima govori ne samo Marulić »kršćanin«, nego i Marulić »rodoljub«: *Tuženju grada Hjeruzolima* i osobito *Molitvi suprotiva Turkom*. Potonja je po Milčetićevo sudu »ljepša« te oponašajući ton molitava iz Staroga zavjeta istovremeno poprima polet »ode«. *Molitva suprotova Turkom*, misli Milčetić 1901. godine, jest »za cijelo najstarija hrvatska pjesma koja riše jedno stanje Hrvata na početku XVI vijeka, kada bješe najjača osmanlijska sila« (Milčetić 1903:39). Ipak, anonimna osmeračka pjesma iz *Tkonskoga zbornika* »Spasi Marie tvojih vernih«, koju će sam Milčetić zabilježiti deset godina kasnije u *Hrvatskoj glagoljskoj bibliografiji*, ponukat će našeg suvremenika, književnog povjesnika starije hrvatske književnosti N. Kolumbića da istraži njihove intertekstualne veze: »Nije Milčetić samo slučajno uskliknuo nad stihom »Jur v siroti dica cvile cić žestoke turske sile« – »Kako da je plod Marulićeve vile!« On je znao da su Marulića u mnogim njegovim pjesmama inspirirali suvremeni događaji u vezi s Turcima, pa je i bez dubljega proučavanja pomislio da bi ta pjesma mogla biti Marulićeva. Mene je baš ta Milčetićeva napomena i navela da pjesmu usporedim s Marulićevom *Molitvom*.« (Kolumbić 1994:80).

2. 4. Judita

Milčetićev pojam književnosti, pa ni *umjetne* književnosti, nema jasan književnoznastveni opseg. Štoviše, *filološki* definirano područje književnosti kao »sve što je na stanovitome jeziku napisano« (Milčetić 1903:33), ne pruža mu inicijalne estetičke niti generičke parametre kako bi cjelokupno područje napisanoga mogao raspodijeliti i usustaviti. Književnost kod Milčetića naprosto započinje s prvim pisanim spomenicama, gotovo sve do pojave Ćirila i Metodija: »Ako uzmemo, da književnost u opće obuhvata sve što je na stanovitome jeziku napisano, onda je naša književnost vrlo stara, jer seže gotovo do veličajne pojave slov. apoštola Ćirila i Metodija.« (Milčetić 1903:33).³⁹

³⁹ Usp. Florschützovo predavanje (1901.) u kojemu autor na dijakronijskoj razini jasno razlikuje dva razdoblja hrvatske knjige: prvo doba (od Bašćanske ploče pa do kraja XV. vijeka, točnije do 1501. kada je Marulić ispjevao prvu našu »umjetnu pjesmu«) te drugo doba nakon *Judite*.

Iz ovog primarno filološkoga obzora – a imajući u vidu dvostoljetni za- borav, pa i eksplicitno poricanje estetske vrijednosti *Judite*, koji će pre- kinuti tek Kasandrićeve i Šrepelove studije (1901)⁴⁰ – doista iznenađuju Milčetićeve zapažanja pri estetskoj raščlambi *Judite*. Premda su ona mjes- timice subjektivno obojena, izvrsno poznavanje klasične, domaće i talijan- ske književnosti, kao i urođeno »estetičko čulo«, omogućuju mu da donosi samostalne i inovativne zaključke i tamo gdje ih ne bismo očekivali. Tako, primjerice, Milčetić gotovo naivno »zamjera« Maruliću okrutan prizor na- badanja Holofernovе glave, ali posve ispravno i gotovo pedeset godina pri- je znamenite Skokove studije zamjećuje Marulićevu izvornost u opisima – izdvaja primjerice opis Holofernovе vojske, opis Juditine ljepote i odjeće, te upravo u »živim opisima« i bogatome »pjesničkome nakitu« pronalazi najveću *pjesničku* vrijednost *Judite* kojima se ona »diže« nad svoj original. U kompoziciji *Judite* on prepoznaje trag Vergilija, premda ne prešućuje i »pogrješke« u kompoziciji. Premda to na prvi pogled zvuči naivno, ove Milčetićeve primjedbe odaju njegovo promišljeno uočavanje složenih kom- pozicijskih rješenja u *Juditi*, koja doista ponekad prekoračuju klasične ep- ske generičke konvencije.⁴¹ Detektiranje epskih i lirskih dionica te čestih moralističko-didaktičkih ulomaka koji opterećuju narativni slijed epa,⁴² do- sljedna uporaba generičkih naziva za *Juditu* (religiozni epos) i *Suzanu* (ep- sko-lirska pjesma), sve to svjedoči o Milčetićevu pozornom čitanju Maru- lića, pri čemu mu nisu bile strane niti žanrovske i estetičke kategorije. Služeći se i sam ponekad »literarnim stilom«,⁴³ Milčetić je u nekoliko riječi znao dočarati onodobni *receptijski horizont*: »Jamačno žedan čovjek na ljet- noj žezi ne dočekuje željnije izvor hladne vode, nego što dočekaše Hrvati u ono vrijeme ovakovu pjesmu na svome jeziku.« (Milčetić 1903:36).

2. 5. Je li Marulić Otac hrvatske književnosti?

Četiristogodišnjica Marulićeve *Judite* jest četiristogodišnjica hrvatske umjetne književnosti. Marulić jest zaslužio časno ime oca hrvatskog umjet- nog pjesništva, ali Milčetić podsjeća kako Marulić nije počeo prvi pisati na čistom hrvatskom jeziku, a latinskim slovima, što pokazuje primjerice *Lek- cionar Bernarda Splitsanina* i *Zadarski lekcionar*. I prije Marulića nedvoj- beno su postojali pjesnički naraštaji, premda se spominju samo njegovi

⁴⁰ Kasandrićeve i Šrepelove studije Milčetić ne navodi u predavanju. Kasandrićeva opširna studija kao predgovor Matičinu izdanju *Judite* (1901), objelodanjena je poslije Milčetićeve izlaganja, ali je dio njegove studije izašao u travnju iste godine u *Glasniku Matice Dal- matinske* i Milčetić ju je mogao poznavati. Usp. Kasandrić (1901).

⁴¹ To primjećuje i Šrepel (1901c:192): »Tako je Marulić u 6. pjevanju ovim dodatkom prekoračio granice epa, te je u tom poradi moralne tendencije volio ostati vjeran bibliji nego li zakonu starih pjesnika.«

⁴² Usp. o tomu Tomasović (1999:194).

⁴³ Usp. Vodnik (1922:267): »On (Milčetić) je prvi literarni historik, koji piše pravim lite- rarnim stilom.« O odnosu Vodnik-Milčetić usp. Bratulić (2001).

vršnjaci: Martinčić, Papalić, Matulić, naprosto stoga što tako »uglađen hrvatski stih« nije mogao niknuti *ab ovo*. Prve »umjetne« pjesme treba po Milčetićevu sudu tražiti u crkvenim »popijevkama«, u hrvatskim liturgičkim knjigama, osobito u misalima, u prijevodima »sredovječnih latinskih pjesama« (Milčetić 1903:37). Misao o nužnom kontinuitetu, pogled na cjelinu književnopovijesnog procesa, kao i visoko razvijen Marulićev stih, sve je to Milčetića nagnalo na zaključak: »Nije dakle Marulić prvi gradio hrvatske umjetne stihove, jer su njegovi stihovi dosta ugladjeni. To je posve razumljivo. Razvitak svakog književnog jezika svjedoči da treba mnogo vremena dok neobrađen jezik tako uznapreduje da se na njemu može pjevati i pisati. Neuglađen slovenski jezik Primoža Trubara najbolji je primjer kako je teško pisati bez predašnjih uzora.« (Milčetić 1903:37).

Ovim je zaključkom Milčetić aktualizirao pitanje koje se kao »kamen smutnje« proteže kroz naše književnopovijesne prikaze od 1901. do danas.⁴⁴ Je li Marulić začetnik hrvatske umjetne književnosti? Ili, drukčije formulirano, pripada li Maruliću doista epitet *oca hrvatske književnosti*, kako ga je nazvao još 1869. I. Kukuljević Sakcinski. Pitanje je to u kojemu treba razlikovati dvije razine: pitanje historijskoga prvenstva/pitanje značenja Marulićeva opusa i napose njegove *Judite* za ukupan razvitak hrvatske književnosti. Na potonje je pitanje odgovor redovito afirmativan, ali se na pitanje historijskog prvenstva odgovor tražio s jedne strane potragom za zagonetnim Marulićevim »začinjavcima«, a s druge strane uvidom u tradiciju (stariju i sinkronu) hrvatskoga latinizata.⁴⁵ U ovaj dio problema Milčetić ne ulazi, spominjući iz tradicije hrvatske latinističke poezije tek dubrovačke humaniste: Iliju Crijevića i Ludovika Crijevića Tuberona, dok začudo ne bilježi niti Šižgorića, niti Panonniusa, pa niti Bunića kao autora prvoga hrvatskoga humanističkoga epa, kojega je Marulić posjedovao u svoj knjižnici. Ukazuje to na činjenicu kako Milčetić još uvijek hrvatske latiniste ne ubraja u matricu hrvatske književnosti, što mu je, gledajući u cijelosti, znatno suzilo književnopovijesni kontekst.⁴⁶ Pitanje pak »začinjavca« Milčetić ne rješava tražeći ih u autorima anonimnih versificiranih biblijskih i svetačkih životopisa, niti u Marulićevim suvremenicima (petrarkistima)⁴⁷, nego – ostavljajući otvorenim pitanje jesu li Marulićevi začin-

⁴⁴ Iz redova onih koji se protive Marulićevu »očinskome« nazivniku spominjemo primjerice J. Kekeza koji tvrdi kako Marulić ni uvjetno nije »otac hrvatske književnosti«. Usp. Kekez (2001:79). kao i Tomasovićev protuargument (1996:231–232).

⁴⁵ Tradicija glagolizma, koju u kratkim crtama Milčetić opisuje u uvodnom poglavlju, ne pripada pojmovnom opsegu termina »umjetne književnosti«, kako ju naziva Milčetić, kao i svi napisi iz 1901.

⁴⁶ Nasuprot tomu u predavanju J. Florschütza iz iste 1901. godine čitamo. »Govoreći o književnosti hrvatskoj u ono doba, treba znati, da su se od davnine u crkvi i u javnom životu upotrebljavala dva jezika: latinski i hrvatski. *No štogod su Hrvati napisali jezikom latinskim, to mi držimo našim, jer u tim je djelima duh hrvatski, a samo je oblik tuđi.*« Usp. Florschütz (1901:14–15).

⁴⁷ O začinjavcima na primjeru Vodnikovih stavova usp. Pšihistal (2001:61–62).

javci hrvatski umjetni ili narodni pjevači – ipak sugerira odgovor kako su se oni možda skrili u u »narodno-umjetnim« pjesnicima *koleda*. Mišljenje o začinjavcima kao narodnim pjevačima – danas uglavnom odbačeno – u skladu s tada aktualnim adoracijama usmenoj književnosti, bilo je, po svemu sudeći, za Marulića afirmativni predznak i Milčetić u tome nije bio usamljen.⁴⁸ Ipak, on je u detektiranju utjecaja narodne pjesme na Marulića otišao najdalje pronalazeći ga čak i u epitetima: ognjeni Oloferno, zlatoperna strila, biserna kruna, britka sablja, vran konj (Milčetić 1903:38).

Usmjerivši tako pitanje Marulićevih »začinjavaca« u posve drugom smjeru – izvan pojmovnoga opsega »umjetne književnosti« – pred Milčetićem je ostalo otvorenim drugo pitanje: »Jesu li Dubrovčani ili Špljećani početnici hrv. umjetnog pjesništva?« (Milčetić 1903:429). Premda na početku izričkom veli kako »hrvatske pjesmice u šesterima u Dubrovniku počese graditi Dubrovčani već u prvoj polovici XV. vijeka« (Milčetić 1903:42), ovo je pitanje Milčetić naposljetku riješio u korist Marulića. Otkrivajući neslučajne podudarnosti u pjesničkoj frazeologiji Marulića i Dubrovčana (Dž. Držića i Š. Menčetića), Milčetić ipak misli kako Dubrovčani oponašaju Marulića,⁴⁹ te Maruliću prvenstvo pripada i u dijakronijskome smislu: »Marulićeva je *Judita* zgotovljena prije nego ikoje znatnije pjesničko djelo dubrovačko«.⁵⁰ Nasuprot Vodniku (1913:3), koji će u svojoj *Povijesti* upravo Dubrovnik odrediti kao »počelo« hrvatske književnosti te nespretno argumentirati ovu tezu činjenicom kako je 1501. godine, kada Marulić dovršava svoju *Juditu*, Đ. Držić već mrtav,⁵¹ Milčetić tvrdi kako Maruliću u odnosu na konkurentne mu Dubrovčane ipak pripada i historijsko prvenstvo, dok je u pogledu ukupnoga značenja Marulićeva djela za hrvatsku književnost, Milčetićev zaključak eksplicitan: »Marulić je svakako zaslužio časno ime oca hrvatskog *umjetnog pjesništva* [istaknula R. P.] jer je obiljem pjesničkoga stvaranja i velikim ugledom po Europi zadivio svoje suvremenike, postavši njihovim uzornikom«. Milčetićev afirmativan odgovor na spomenuto pitanje – danas, kada su ipak utihnule ove »nasljedno-ostavinske parnice«⁵² – u

⁴⁸ O začinjavcima i usmenoj književnosti usp. Florschütz (1901:17), Bulić (1925:8), a kasnije: Ježić (1944:73)

⁴⁹ Suprotno mišljenje zastupa primjerice Vodnik (1913:106), a kasnije i Slamnig (1970: 15, 19), dok se u više Tomasovićevih studija iscrpno i opširno analizira utjecaj petrarkističke poezije na stilistički sloj Marulićevih djela (*Davidijade, Judite, Suzane*). Usp. primjerice M. Tomasović, »Opisi ljubavi i tjelesne ljepote u Marulićevoj Davidijadi«, *Forum* 15 (1976), 10/11, 711–726.; »Je li *Judita* kanconijerska 'gospođa'?«, *Dubrovnik* 26 (1983) 5, 7–21., »Poetski ukrasi u Suzani«, *Dani hvarskog kazališta XV*, Split, 1989., 74–82.

⁵⁰ Milčetić ovdje ne navodi historijske podatke, ali je zacijelo imao na umu kako je *Ranjinin zbornik* datiran 1507. godine.

⁵¹ Kao protuargument Vodniku mogao bi se navesti podatak kako je Đ. Držić ipak po godinama rođenja jedanaest godina mlađi od Marulića. Ne ulazeći ovom prigodom u ovu raspravu navodimo i argumentiranu pretpostavku J. Torbarine kako je »procvat petrarkističkoga hrvatskoga pjesništva nastao već u posljednjim desetljećima 15. stoljeća«. Usp. J. Torbarina, *Petarca u renesansnom Dubrovniku, Petarca i petrarkizam u slavenskim zemljama*, prir. F. Čale, Zagreb-Dubrovnik 1978., str. 6.

⁵² Usp. Tomasović (1996:232).

konačnici se potvrdio i nazivom međunarodnoga znanstvenoga skupa tijekom ovostoljetne Marulićeve obljetnice: *Marko Marulić, otac hrvatske književnosti*.

2. 6. *Marko Marulić: asketski pisac – »dijete talijanskog rinascimenta«*

Milčetićeve zasebne prosudbe, primjerice one o »začinjavcima«, kao i one o utjecaju Marulića na dubrovačke petrarkiste, doživjele su kasnije višestruke revizije. Ipak, u trenutku kada je vizija Marulića kao »sredovječnoga« pisca još bila dominantna, Milčetić otkriva višeslojnost, pa i ambivalentnost Marulićevih poetičkih sastavnica: Marulić se »bori rukama i nogama protiv *poetskih tašćin*«, a ono ipak ni u svojoj *Juditi* ni u *Suzani*, »ne mogaše bez reminiscencija iz grčko-rimskoga svijeta«. Marulić je u Milčetićevoj sintezi i asketski pisac (u teološko-didaktičkim latinskim djelima, kao i u hrvatskim prikazanjima), ali i pravi pjesnik-slikar u *Juditi* i *Suzani*, »smrtnik« koji »ne može stresti zemaljskog praha sa svojih cipela«:

»Marulić je prožet asketskom mišlju da se čovjek na zemlji ne može dokopati prave sreće te misli neprekidno na drugi svijet. Ta elegična žica kršćanstva označuje sve njegove pjesme. Pa ipak i on je smrtnik te ne može stresti zemaljskog praha sa svojih cipela; on odabira baš žene iz svetog pisma za svoje junakinje, posvećujući dražestima njihova tijela i ljepoti njihova odijela savršene opise. On bježi žene, iznosi rad njihove pogriješke; jednom kaže, da je žena »nestanovita zvir« (Lipo prigovaranje razuma i človika, stih 33), a zagledao se zacijelo često u spljetske ljepotice, kada evo Suzanine čare opisuje tako živo, živo, kakono pravi pjesnik-slikar.« (Milčetić 1903:38)

Konačni sud o Maruliću – Milčetić je toga svjestan 1901. godine – još se ne može izreći. Ipak, i na temelju poznatoga, on je izbjegao simplificiranu i reduciranu sliku Marulića kao »sredovječnoga pisca«. Marulića se po Milčetićevu sudu doista »najsilnije dojmio srednji vijek«, ali »izvanrednost njegove pojave« upravo potvrđuje neumitnost svih književnopovijesnih procesa u kojima ne postoje čvrste i sigurne granice kojima se »jedan vijek« odjeljuje od »drugoga«:

»Humanistička naobrazba vodjaše ga u stari vijek, kršćanska vjera i sklonost k asketskom životu u srednji vijek, a na njegovim vratima kucaše novi vijek (...) I Marulić potvrđuje priznatu istinu, da jedan vijek prelazi u drugi te se ne može reći, gdje se jedan počinje, a gdje se drugi svršuje.« (Milčetić 1903:40).

3. ZAKLJUČAK

Marulićev je opus 1901. godine u odnosu na onaj poznat nam 2001. samo *torzo*. O *Davidijadi* (točnije o *Davidideidi*) – koju Milčetić uopće ne spominje – saznajemo iste 1901. godine iz Šreplove *Bilješke* (1901a:847), ali je tek 1954. došlo do prvoga izdanja Marulićeve *Davidijade*. Iste godine M. Šrepele (1901b) pronalazi i objavljuje prozni spis *De ultimo Christi iudicio*, proširujući time zakladu Marulićevih latinskih djela (pjesama) iz 1899., ali

o tomu Milčetić ne ostavlja traga. Za Marulićevo djelo *De Vetris Instrumenti viris illustribus commentarium* sve do Jurićeva pronalaska 1976. znamo samo po naslovu. Unatoč Šišićevu pronalasku *Repertorija* 1923. godine, prvo će se izdanje pojaviti tek 1998. godine. D. Novakoviću dugujemo za pronalaska i stručno predstavljanje Marulićevih autografa: *Vita divi Hieronimi* (1994), *In epigrammata priscorum commentaries*, kao i za *glasgowskog* Marulića (1997). Marulić na talijanskom jeziku (osim kodicila k oporuci) 1901. godine još je nepoznat, a tek Miloševićeva otkrića Marulićevih pisama Cipiku potvrđuju Deanovićeve pretpostavke iz 1936. godine o Marulićevu autorstvu talijanskih soneta. Problemi oko atribucije Marulićevih hrvatskih, posebice »dramskih djela«, jezikoslovnim i tekstološkim naporima od Kukuljevića i Jagića do Fanceva, Štefanića, Badalića, pa sve do Šveleca, Kolumbića, Novaka, Moguša i mnogih drugih još nisu okončani, ali su u znatnoj mjeri suženi izdanjem Marulićevih *Sabranih djela (Pisni razlike, 1993., Dijaloški i dramski tekstovi, 1994.)*. Ipak, potraga za Marulićevim djelima latinskim i hrvatskim poznatim nam po naslovu još nije završena.

Potvrda je to ispravnosti Milčetićeve primjedbe iz 1901. godine kako se još »ni iz daleka« ne može izreći konačan sud o Maruliću. Ipak, i na temelju poznatoga i dostupnoga Milčetić gradi Marulićev autorski profil pronalazeći mu uporište u vlastitoj tradicijskoj, ali i europskoj vertikali. Pozitivistička zamisao o organskome i »prirodnome razvitku« književnopovijesnoga procesa u kojemu postoji čvrsta genetička i kauzalna povezanost među svim pojavama te književni povjesnik treba tražiti i povezivati uzrok i posljedice, silila je ponekad Milčetića da traži pod svaku cijenu veze i među onim pojavama koje primarno ne stoje ni u kakvoj relaciji, ali mu je istovremeno nalagala prijeku potrebu promišljanja, povezivanja i zaključivanja kao misaonih postupaka koji trebaju odmijeniti slijepo nabranje činjenica. Iz tog obzora Milčetićevo promišljanje o Marulićevu mjestu u kontekstu hrvatske književnosti, koja je doista starija od njezina pravoga rodonačelnika, mjestimice poprimaju odlike lucidnoga zaključivanja u kojemu se metode objektivne znanstvene analize i sinteze isprepliću s osobenom vrsti empatije s predmetom analize, dopuštajući mu ponekad i slobodnije iznošenje misli no što je uobičajeno za znanstveni diskurs.

Međutim, u svojim temeljnim književnopovijesnim prosudbama o Marulićevu mjestu u kontekstu povijesti hrvatske književnosti te detektiranjem složenosti njegovih poetičkih sastavnica, Milčetić je pokazao darovitost i inventivnost u zaključivanju te objektivnost pristupa, što ga je distanciralo od mnoštva prigodnih natpisa iz slavljeničke 1901. Izdvajajući kao najvažnije odlike Marulićeva stila u *Juditi* »slikovitost« i »plastičnost« (Skok bi rekao »pikturalnost«), čime se ona visoko uzdiže »nad original«, naglašavajući epohalno značenje za povijest hrvatske književnosti upravo Marulićevih djela na »materinskom jeziku« u trenutku kada se još čuje kako su Marulićeva hrvatska djela samo »mrvice koje su padale s bogatoga stola književnoga rada latinskoga« (Šurmin 1901:851), a »pjesničke ljepote« *Judite* (Florschütz 1901:32) tek će se trebati otkrivati, Milčetić uz književnopovijesnu usmje-

renost na cjelinu »prirodnoga razvitka« hrvatske književnosti, pokazuje istovremeno sluh za promišljeno iščitavanje individualnih značajki »izvanredne« pojave kao što je Marulić.

Milčetićevo prinos nije dakako mjerljiv s Šreplovim ili Kasandrićevim prinosima iz iste 1901. godine. Po opsegu estetičke raščlambe i sustavnosti izlaganja zaostaje dijelom i za – po koncepciji mu najrodnijim – Florschützovim predavanjem. Ipak, ovo je Milčetićevo predavanje nedvojbeno potvrda njegova znanstvena habitusa, vrijedan prinos marulološkim istraživanjima i sintezama, kao i svjedočanstvo njegove – u praksi nepotvrđene – ali sudeći po ovome predavanju, opravdane nakane da stvara »djela veće koncepcije« (Vodnik 1922:267).

Literatura

- Andrić, N. (1901): *Značenje Marka Marulića. Predavanje držano 7. stud. 1901. prigodom proslave 400-godišnjice hrvatske umjetne književnosti pred cjelokupnom omladinom zagrebačke realne gimnazije*. Zagreb.
- Batušić, N. (2000): *Dramska prigodnica Franje Markovića Uspomeni Marka Marulića. Colloquia Maruliana IX*, 467–475.
- Béné, Ch. (1994): *Herkul, figura Krista u hrvatskoj renesansnoj književnosti. Colloquia Maruliana III*, 150–155.
- Berić, D. (1950): *Biblioteka Marka Marulića. Republika 6*, 8/9, 607–611.
- Breyer, M. (1897): *O oporuci Marka Marulića i o najstarijim izdanjima njegovih djela. Vienac XXIX*, 27, 434–435.
- Bratulić, J. (2001): *Ivan Milčetić i Branko Vodnik. Zbornik o Branku Vodniku*. Ur. T. Maštrović. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 85–93.
- Bulić, I. (1925): *Pabirci po Marulićevoj oporuci. U: Dvije rasprave prigodom otkrića Marulićeva spomenika dne 26. srpnja 1925*. Split, 3–15.
- ČETIRISTOGODIŠNJICA (1901a): *Četiristogodišnjica. Obzor 42*, 261 (13. studenog), 4.
- ČETIRISTOGODIŠNJICA (1901b): *»400-godišnjica hrvatske književnosti.« Vienac XXXIII*, 47, 952–955.
- Damjanović, S. (2000): *Marljivost i polemičnost: Ivan Milčetić. U: Filološki razgovori*. Zagreb, 169–193.
- Fališevac, D. (1991): *De raptu Cerberi J. Bunića i Dialogus de laudibus Herculis. Dani hvarskog kazališta XVII*. Ur. N. Batušić etc. Split: Književni krug, 67–80.
- Fisković, C. (1978): *Baština starih hrvatskih pisaca*. Split: Čakavski sabor.
- Florschütz, J. (1901): *Život i rad Marka Marulića s kratkim osvrtom na hrvatsku knjigu od zametaka njezinih do današnjega doba. Spomen besjeda o četiristogodišnjoj proslavi hrvatske umjetne pjesme u ženskom liceju zagrebačkom*. Zagreb.
- Gjalski-Babić, Lj. (1901): *Proslava 400. godišnjice hrvatske umjetne književnosti. O značenju proslave. Svečani govor. Obzor 42*, 261 (13. studenog), 1.
- Hamm, J. (1962): *Marulić i Judita. Slovo 11/12*, 148–166.

- Hranilović, J. (1901): Hrvatska. Osvrt na proslavu 400-godišnjice hrvatske književnosti. *Vienac* XXXIII, 50, 1015–1016.
- HRVATSKO kazalište (1901): Hrvatsko kazalište. Proslava 400-godišnjice začetka hrvatske lijepe knjige. *Vienac* XXXIII, 47, 955–956.
- Ježić, S. (1944): *Hrvatska književnost od početaka do danas. 1100–1941*. Zagreb.
- JUGOSL. akademija znanosti i umjetnosti (1901), *Obzor* 42, 130 (8. lipnja), 4–5.
- Jurić, Š. (1950): »Proslava 500-godišnjice rođenja Marka Marulića u Splitu.« *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 1, 4, 294–297.
- Kasandrić, P. (1901): O »Juditi« Marka Marulića povodom njezine četiristogodišnjice (M. D. I. XXII aprila. M. DCD. I.). *Glasnik Matice Dalmatinske* 1, 1, 1–20.
- Kekez, J. (2001): Vodnikovi književnopovijesni postupci. *Zbornik o Branku Vodniku*. Ur. T. Maštrović. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 77–84.
- Kolendić, P. (1924): *Marulićeva oporuka*. Split.
- Kolumbić, N. (1994): *Po običaju začinjavac*. Split: Književni krug
- Kukuljević Sakcinski, I. (1869): Marko Marulić i njegovo doba. U: Marko Marulić, *Pjesme*. Zagreb: JAZU, *Stari pisci hrvatski*, knj. 1, I-LXXVII.
- KULTURNO SLAVLJE (1901), *Narodne novine* 67, 261 (13. studenoga), 1–2.
- Ladan, T. (1975): Marulićev Syllabus. *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 1, 1–2, 185–232.
- Lozovina, V. (1925): Je li Marulić začetnik hrvatske umjetne književnosti? U: *Dvije rasprave prigodom otkrića Marulićeva spomenika dne 26. srpnja 1925*. Split, 17–23.
- Lučin, B. (1993): Marulićev *Hercules moralisatus* (O alegoriji u *Dijalogu o Herkulu*). *Colloquia Maruliana* II, 16–35.
- Lučin, B. (1997): *Studia humanitatis* u Marulićevoj knjižnici. *Colloquia Maruliana* VI, 169–203.
- LJETOPIS Društva hrvatskih književnika u Zagrebu za godine 1900–1903. (1903), Zagreb.
- Marković, I. (1908): Predgovor. Pogled na sv. Jeronima i njegov književni rad. U: *Izabrane poslanice sv. Jeronima*. Zagreb, V–LXV.
- Marković, F. (1900): »Djed i unuci«. *Vienac* XXXII, 2, 24–26.
- MARULIĆEVA PROSLAVA (1901a): Marulićeva proslava u Hrvatskom zem. kazalištu. *Narodne novine* 67, 262 (14. studenog), 2–3.
- MARULIĆEVA PROSLAVA (1901b): Marulićeva proslava u školskim zavodima. *Narodne novine* 67, 263 (15. studenog), 6.
- Milčetić, I. (1903): O Marku Maruliću s karakteristikom hrvatskog pjesništva prije i poslije Marulića. *Ljetopis Društva hrvatskih književnika u Zagrebu za godine 1900–1903*. Zagreb, 33–45.
- Morović, H. (1971): Biblioteka Marka Marulića. *Nedjeljna Dalmacija* 1, 32 (19. XII 1971), 13.
- Paljetak, A. (1988): Ljubljanski zvon o Marku Maruliću. *Mogućnosti*, 11–12., 877–883.
- Posavac, Z. (1989): Marulićev *Dialogus de laudibus Herculis*, *Dani hvarskog kazališta* XV. Ur. N. Batušić etc. Split: Književni krug, 253–267.

- PROSLAVA (1901a): Proslava četiristo-godišnjice hrvatske književnosti. *Obzor*, 42, 153 (6. srpnja), 5.
- PROSLAVA (1901b): Proslava 400 godišnjice hrvatskog umjetnog pjesništva. *Obzor* 42, 257 (8. studenog), 2–3.
- PROSLAVA (1901c): Proslava četirista-godišnjice hrvatske umjetne književnosti. *Narodne novine* 67, 261 (13. studenoga), 3.
- Pšihistal, R. (2001): Vodnikove književnopovijesne prosudbe o »ocu hrvatske književnosti«, *Zbornik o Branku Vodniku*. Ur. T. Maštrović. Zagreb: Hrvatski studiji sveučilišta u Zagrebu, 47–75.
- Rabadan, V. (1972): Marulova prilika u tvorenju baščinika. *Mogućnosti* 1, 101–136.
- Rački, F. (1892): Oporuka Marka Marulića. *Starine JAZU*, knj. XXV, 152–163.
- Slamnig, I. (1970): Marko Marulić (predgovor). U: Marko Marulić, *Judita, Suzana, Pjesme*. Zagreb: Matica hrvatska-Zora, 7–23.
- Smičiklas, T. (1901): Svečana besjeda presvj. g. predsjednika Tadije Smičiklasa, *Obzor* 42, 292 (19. prosinca), 1–2.
- SVEUČILIŠNA proslava četiristo-godišnjice hrvatske književnosti (1901), *Obzor* 42, 154 (8. srpnja), 3–4.
- Šarić, I. (1901): Naša domovina. Zagreb: Četiristogodišnjica hrvatskog umjetnog pjesništva. *Vrhbosna* 15, 22, 378–381.
- Šegvić, K. (1926): Knjižnica Marka Marulića. *Nastavni vjesnik* XXIV, 1, 44–51.
- Šrepel, M. (1899a): Marulićeve latinske pjesme. *Grada za povijest književnosti hrvatske*. Knjiga II., Zagreb, 13–42.
- Šrepel, M. (1899b): O Marulićevim latinskim pjesmama. *Nastavni vjesnik* 7, 346–355.
- Šrepel, M. (1901a): Bilješke o Maruliću. *Vijenac* XXXIII, 42, 847–848.
- Šrepel, M. (1901b): Marulićevo djelo »De ultimo Christi iudicio«. *Grada za povijest hrvatske književnosti* 3, 71–119.
- Šrepel, M. (1901c): O Maruliću. *Rad JAZU* 146, 154–220.
- Šurmin, Đ. (1901): Marulićev hrvatski književni rad. *Vienac* XXXIII, 22, 851–855.
- Tomasović, M. (1988): *Tradicija i kontekst*. Zagreb: August Cesarec.
- Tomasović, M. (1996): Marulićev ljetopis. *Colloquia Maruliana* V, 194–245.
- Tomasović, M. (1999): *Marko Marulić Marul*. Zagreb–Split.
- Vodnik, B. (1913): *Povijest hrvatske književnosti*. Knjiga 1. Zagreb: Matica hrvatska.
- Vodnik, B. (1922): Ivan Milčetić. *Jugoslavenska njiva* VI, 4, 264–270.
- Vodnik, B. (1926./1927?): Ivan Milčetić. *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatska-slovenačka*. Knjiga II. Zagreb: Bibliografski zavod.

MILČETIĆEVO PREDAVANJE O MARULIĆU GODINE 1901.:
PRINOS OBLJETNICI / PRINOS MARULOLOGIJI*Sažetak*

Proslava 400. obljetnice nastanka Marulićeve *Judite* naslovljena kao *Četiristo-godišnjica hrvatskog umjetnog pjesništva*, presudna je u ukupnoj književnoznanstvenoj i općekulturalnoj recepciji Marka Marulića. Opsežne i temeljite pripreme, u kojima su sudjelovale čelne nacionalne kulturne, znanstvene i umjetničke ustanove i društva (Društvo hrvatskih književnika, JAZU, Matica hrvatska, Društvo sv. Jeronima, Hrvatski pedagoški zbor), urodile su proslavom koja se sve do najnovijih obljetnica (2000., 2001.) pamtila kao najsvečanija Marulićeva obljetnica uopće.

Milčetićevo predavanje održano na središnjem dijelu proslave u Zagrebu 13. studenoga 1901., premda u marulologiji bez većeg odjeka, važan je dokument u ukupnoj književnoznanstvenoj recepciji Marulića, a samome Milčetiću javno priznanje kao i poticaj za njegov znanstveni rad. Suvremena prosudba Milčetićeve prinosna velikoj obljetnici, kroz sažeto podsjećanje na značenje, tijek i opseg proslave, a potom analiza znanstvenih i metodologijskih dosega njegova predavanja, kao i valorizacija Milčetićevih spoznaja iz aspekta maruloloških spoznaja predmetno su područje ovoga rada.

MILČETIĆ'S LECTURE FROM 1901 ON MARULIĆ: A CONTRIBUTION
TO THE ANNIVERSARY/A CONTRIBUTION TO MARULOLOGY*Summary*

400 years of Marulić's *Judith*, named *The 400 Years of Croatian Art Poetry*, is crucial for the overall literary, scientific and cultural reception of Marulić. Some prominent cultural, scientific and artistic institutions and associations (Društvo hrvatskih književnika, JAZU, Matica hrvatska, Društvo sv. Jeronima, Hrvatski pedagoški zbor) had taken part in extensive and thorough preparations, which resulted in a celebration that is remembered as one of the most festive Marulić anniversaries ever.

Milčetić gave his lecture during the central part of the celebration that took place on the 13th of November 1901 in Zagreb. Although without any stronger influence, the lecture was an important document in the literary and scientific reception of Marulić. Likewise, it served as a public acknowledgement to Milčetić as well as an encouragement for his scientific work. The topic of this paper is the contemporary evaluation of Milčetić's contribution to the anniversary by means of a concise review of the meaning, duration and magnitude of the celebration, and it includes an analysis of scientific and methodological range of the lecture and assessment of Milčetić's ideas from the marulological point of view.

RASPORED ° SVEČANOJ ° PROSLAVI
ČETIRISTOGODIŠNJICE ° UMJET-
NOGA ° HRVATSKOG ° PJESNIČTVA
U ° SVEZI ° SA ° SPOMEN-SLAVOM ° ° ° ° °
OSNIVAČA ° MU ° SPLIČANINA ° MARKA
MARULIČA

NA · DAN · 12. · 13. · I · 14. · STUDENOGA · 1901.

12. STUDENOGA. PREDSTAVA U HRVATSKOM ZEM. KAZALIŠTU U SEDAM I POL
NA VEČE:
VATROSLAV LISINSKI: OPERA ›PORIN‹
PRIJATELJSKI SASTANAK U MALOJ DVORANI ›KOLA‹

13. STUDENOGA. POHOD U ATELIERE HRVATSKIH UMJETNIKA
[PRILAZ BR. 38] ODLAZAK IZ PROSTORIJA DRUŠTVA HRVAT-
SKIH KNJIŽEVNIKA U OSAM I POL SATI U JUTRO

SVEČANU MISU SA STAROSLOVJENSKOM EPISTOLOM I
EVANGELJEM ČITA U PRVOSTOLNOJ CRKVI OPAT DR. FELIKS
SUK * MISU OD SKUHERSKOGA PJEVAJU KORALISTE PRVO-
STOLNE CRKVE * U DESET SATI U JUTRO

U JEDANAJST SATI SVEČANA SJEDNICA U DVORANI ›HR-
VATSKOG SOKOLA‹

RASPORED SVEČANE SJEDNICE:

POZDRAV PREDSJEDNIKA IVANA VITEZA TRNSKOGA * SVEČANI GOVOR LJUBE
BABIČA-GJALSKOGA * ODZDRAV V. MILIČA NAČELNIKA GRADA SPLITA * IZ MA-
RULIČEVE „JUDITE“ KRASNOSLOVI RAVNATELJ ANDRIJA FIJAN * „O MARKU MA-
RULIČU S KARAKTERISTIKOM HRVATSKOG PJESNIČTVA PRIJE I POSLIJE MARU-
LIČA“ ČITA AKADEMIK PROF. IVAN MILČETIĆ * PJESMU MARKA MARULIČA „DIVICI
MARIJI“ UGLAZBIO A. KUKLA PJEVA ZBOR HRV. PJEVAČKOG DRUŠTVA „KOLA“

Program proslave 400. obljetnice nastanka Marulićeve *Judite* u Zagrebu godine 1901.,
u okviru koje je, na svečanoj sjednici, Ivan Milčetić održao svoje
predavanje o Marku Maruliću.

Hrvojka Mihanović-Salopek

Doprinos Ivana Milčetića proučavanju hrvatske crkvene himnodije

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42 (091)
783(497.5) (091)

U središtu Milčetićeve književnoznanstvenog istraživanja našla su se dva područja na kojima je ostvario važne rezultate: područje istraživanja hrvatske glagoljske književnosti i područje folklor. Kroz ta dva područja svog znanstvenoga interesa Milčetić se indirektno, ali značajno dotaknuo i žanra hrvatske crkvene himnodije.

Himnodijska je poezija specifičan žanr u kojem se ujedinjuju i koji proučavaju različite znanstvene discipline: liturgika, muzikologija i znanost o književnosti. Himnodiju definiramo kao zbir duhovnih tekstova koji se uz službenu dozvolu crkvene hijerarhije mogu pjevati tijekom liturgije, ili su namijenjeni paraliturgijskoj funkciji, tj. privatnoj pobožnosti vjernika.¹ Himnodija predstavlja jedan od najstarijih srednjovjekovnih književnih oblika u Hrvata, a znatan je doprinos u faktografskom utvrđivanju tog podatka pružio upravo Ivan Milčetić.

U svome kapitalnom djelu *Hrvatska glagoljska bibliografija*² Milčetić je dvanaesto poglavlje (od str. 472 do 494) posvetio stihovima, među kojima veliki dio duhovne poezije pripada području himnodije, tj. namijenjen je pjevačkoj liturgijskoj ili paraliturgijskoj uporabi.

Kao važan i najstariji rukopisni zbornik duhovnih pjesama Milčetić ističe na prvom mjestu svoje »Bibliografije«³ Pariški kodeks – *Code Slave 11* iz druge polovice 14. stoljeća (pohranjen u Nacionalnoj knjižnici u Parizu), na koji je prvi znanstveno upozorio Josip Vajs,³ a u novije ga je vrijeme detaljno jezično analizirala Dragica Malić.⁴

¹ Opširnija definicija žanra razrađena je u knjizi H. Mihanović-Salopek, *Hrvatska crkvena himnodija 19. stoljeća*, str. 5–8, Zagreb, Alfa, 2000.

² Ivan Milčetić, *Hrvatska glagoljska bibliografija*, *Starine JAZU* (I. dio opisi rukopisa) knj. 33, str. 1–505, Zagreb, 1911.

³ Josip Vajs, *Starohrvatske duhovne pjesme*, *Starine JAZU*, knj. 31, str. 258–275, Zagreb, 1905.

⁴ Dragica Malić, *Jezik najstarije hrvatske pjesmarice*, HFD, Zagreb, 1972.

Kodeks je po Milčetićeovom ispravnom određenju priručna svećenička knjiga, a treći dio sadrži deset duhovnih pjesama, koje Milčetić navodi prema naslovu ili početnim stihovima. U tradicionalnoj koledi iz Blata na Korčuli sačuvali su se do danas stihovi iz 4. pjesme Pariškog kodeksa *Bog se rodi v Vitliomi*. U 4. pjesmi Pariškog kodeksa spojeni su dijelovi iz čak dvije božićne pjesme, koje se danas pjevaju odvojeno: *Proslavimo Oca Boga, Bog se rodi v Vitliomi*. Milčetić je pjesme ubrajao u najstarije hrvatsko stihotvorstvo. Nastanak pjesme *Bog se rodi v Vitliomi* Rudolf Strohal je datirao oko godine 1320. u *Zbirci starih hrvatskih crkvenih pjesama*,⁵ a kasnije je Stjepan Ivšić po grafiji pergamentnog listića ustanovio da je tekst pisan oko 1500., a postanak je pjesme nedvojbeno puno raniji. Milčetićevo bibliografsko navođenje naslova duhovnih stihova probudilo je interes za kompajracije i daljnja istraživanja povijesnog prijenosa pjesama. Nakon Milčetićevih bibliografskih temelja i poticaja, Franjo Fancev je u svom radu »Vatikanski hrvatski molitvenik i Dubrovački psaltir, dva latinicom pisana spomenika hrvatske proze 14. i 15. vijeka«⁶ ustanovio bitnu povezanost glagoljske poezije i kasnijih latiničkih tekstova (među ostalim i crkvenih pjesmarica kao što su Rapska (Premudina) iz 1563., Osorsko-hvarska iz 1530., Korčulanska iz 1560., Budljanska iz 1640., *Libro od mnozijeh razloga* iz 1520. itd.)

U nastavku dvanaestoga poglavlja svoje »Bibliografije« Milčetić je pružio ne samo važne bibliografske podatke o hrvatskim duhovnim pjesmama, već im je često znao dodavati i opširnije pretpostavke, spoznaje i usporedbe bitne za razvoj i obilježja hrvatske himnodije.

Navodeći rukopis od deset listića pohranjen u Knjižnici franjevac trećoredaca u Zadru s početka 18. stoljeća, Milčetić donosi tekst poznate glagoljaške pjesme *Plaćnim sarcem procvilimo* (*Hrv. glag. bibl.* str. 475–476). Ovu pogrebnu pjesmu pjevale su od srednjeg vijeka glagoljaške bratovštine, a sačuvana je prema istraživanju Mihovila Bolonića i danas⁷ na Krku, te nam svjedoči postojanje nekadašnjeg bogatoga srednjovjekovnoga i kasnijeg baroknog kulta pogrebnih obreda. Tematiku pogrebnih pjesama, kroz koje se očituje snažna makabrična, refleksivna i ironična, a istovremeno i obratilačka crta smrti, Milčetić je obogatio ukazujući na *Šest mrtvačkih šekvencija* zabilježenih 1729. (pohranjene su u Akademijinoj knjižnici, sign. IV a 66, *Hrv. glag. bibl.* str. 488). Moramo istaknuti da upravo na području glagoljaških pogrebnih pjesama pronalazimo i jedan primjer Milčetićeova promijenjenog stručnog mišljenja. U svojoj polemici s Rudolfom Strohalom u članku »O izučavanju hrvatske glagoljske književnosti«⁸ Milčetić upućuje

⁵ R. Strohal, *Zbirka starih hrvatskih crkvenih pjesama*, Zagreb, 1916.

⁶ F. Fancev, *Vatikanski hrvatski molitvenik i Dubrovački psaltir, dva latinicom pisana spomenika hrvatske proze 14. i 15. vijeka*, Djela JAZU, knj. XXXI, str. I-CXII, Zagreb, 1934.

⁷ Mihovil Bolonić, *Bratovština Sv. Ivana Krstitelja u Vrbniku. Kapari i druge bratovštine na otoku Krku*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1975.

⁸ Ivan Milčetić, *O izučavanju hrvatske glagoljske književnosti*, *Savremenik*, VII., br. 4, str. 245–250, Zagreb, 1912.

jednu neopravdanu kritiku Strohalovom imenovanju pogrebnih pjesama: »Ovdje spominje on »tako zvane šekvencije ili pogrebne pjesme«, odakle razabiremo, da on uopće ne zna, što znači u crkvenoj poeziji sequentia.« Očito je Milčetićevo pristup pojmu sekvencije polazio od analognog preslikavanja latinskog oblika, u kojem sekvencija predstavlja latinsku prozu ovisnu o pjevanju (tipa sekvencije *Salve Regina*). Međutim, kod hrvatskih glagoljaša oblik sekvencije se približio obliku samostalne crkvene pučke popijevke. Hrvatski su glagoljaši svoje pogrebne pjesme imenovali *šekvencijama*, a mogući uzrok takvoga postupka možda bismo mogli pronaći u strukturi pripjeva koji označava ponavljanje slijeda tonova, te bi to moglo sačinjavati vezu s latinskim značenjem termina (*sequere* – slijediti). U svojoj »Hrvatskoj glagoljskoj bibliografiji« Milčetić je ipak poštovao izvorni glagoljaški naziv, pa je na strani 487. dosljedno zapisao da rukopis sadržava šest »šekvencija na martvacu«.

Iz Knjižnice franjevac trećoredaca u Zadru Milčetić je registrirao još tri glagoljska rukopisa sa stihovima: *Rukopis 17. ili 18. vijeka* (koji sadrži 7 duhovnih pjesama), *Rukopis fra Benedetta Radića iz 1775.* (sadrži 4 duhovne pjesme) i *Mali zbornik crkvenih pjesama iz 18. st.* (sadrži 7 duhovnih pjesama).⁹ Osobitost tih glagoljskih pjesama jest ta da su one na zadarskom području napisane latinicom, pa je ova činjenica ponovno potvrdila zaključak o međusobnom prožimanju glagoljske i latinske pisane kulture. Ipak, činjenica da su i sami glagoljaši prenosili pojedine glagoljske tekstove latinicom nije utjecala na stav Ivana Milčetića, koji je zastupao mišljenje da glagoljicu treba transkribirati ćirilicom, a ne latinicom, kako je to i pismeno zastupao u članku »O novom izdanju hrvatskih liturgičkih knjiga«.¹⁰ (Tek kasnije, pod utjecajem Stjepana Ivšića, prevladala je transkripcija glagoljskih tekstova latinicom).

U »Bibliografiji« Milčetić nije stao samo na pružanju preciznih bibliografskih podataka, već im je često pridruživao razne važne opaske. U potvrdu tog mišljenja navest ćemo više primjera. Milčetić se na strani 476. upušta u funkcionalnu klasifikaciju tekstova: »Sadržava različite molitve kod ispovijedi i ruzarija; litanije; najposlije pjesme.«

Nadalje, preko bibliografskog opisa Zbornika Antona Depopea iz 1677. (pohranjenog u Akademijinoj knjižnici) Milčetić je nastojao utvrditi Depopeovo autorstvo.¹¹

Budući da je Milčetić dobro poznavao književni rad Matije Divkovića (*Nauk karstjanski*, tiskan u Mlecima bosančicom ili zapadnom ćirilicom 1616.)

⁹ I. Milčetić, »Hrvatska glagoljska bibliografija«, *Starine JAZU* (I. dio opisi rukopisa) knj. 33, str. 476–478.

¹⁰ I. Milčetić, »O novom izdanju hrvatskih liturgičkih knjiga«, *Vienac*, XV. br. 16, 17 i 18, str. 264–266, 281–282, 293–296, 1883.

¹¹ Milčetić na stranici 480 utvrđuje Depopeovo autorstvo i pritom se služi navedenom literaturom, knjigom Stjepana Ivančića *Povjestne crte o samostanskom III. redu sv. oca Franje*, Zadar, 1910.

uočio je »Depopeove preradbe Divkovićeve djela«. Ovom tvrdnjom, koja prerasta zadatke bibliografije, Milčetić je pružio putokaz prema uočavanju temeljnoga svojstva duhovne himnodijske poezije. Bitno obilježje himnodije čini postupak prijenosa pjesama iz ranijeg u kasnije razdoblje, uz eventualne preradbe ili nadopune stihova.¹²

U Akademijinoj knjižnici Milčetić je popisao rukopise svih tamo pohranjenih glagoljskih plačeva. I u tom dijelu bibliografskog rada Milčetić je pružio dodatne vrijedne istraživačke opaske. Za genezu hrvatske crkvene drame važna je sljedeća autorova napomena: »Zabilježene note prikazuju nam napjev, kojim se je pjevao dio jedne od drama, što ih sadržava rukopis. Ne vjerujemo da su se pjevale čitave drame, no neki dijelovi jesu. A to je važno.«¹³ Komentirajući tekst *Muka gorka Gospodina*¹⁴ Milčetić napominje: »Ova dramatska pjesma, u kojoj su glavna lica Isus i Gospa; teče od l.8a-27a.« Citirane autorove opaske pridonijele su znanstvenoj podjeli pasionskih tekstova na dijaloško-dramske i monološke pjesničke plačeve, te su ujedno ukazale na razvoj hrvatske drame iz početnog oblika pjevane crkvene himnodije.

Pored toga, Milčetić je kao paleografski poznavalac na više mjesta nastojao odrediti kronološko određenje nastanka pojedinih rukopisa, a svoj je sud donosio na temelju starine crnila (tinte) i prema oblicima slova.

Jedinu kritičku opasku mogli bismo uputiti jednom Milčetićevev određenju, koje je primijenio u opisu *Zbornika duhovnih pjesama*.¹⁵ Za duhovne pjesme uvrštene u *Zbornik* autor je konstatirao da su one u cijelosti prijevodi s latinskog. Pojedine među njima doista i jesu parafraze latinskih brevijarskih himana, kao npr. *O jeziče spivaj virmo, Svetkovine i veselja, Rič privična ishodeći, Vični kralju vične od slave, Naš Jesuse odkupniče*, pa premda ih Milčetić nije imenovao u originalu, možemo ih utvrditi prema naslovu: *Pange lingua gloriosi, Sacris solemniis, Verbum supernum prodiens, Rex sempiternae caelitem, Jesu Redemptor omnium*. Međutim, pojedine pjesme iz istog *Zbornika*, kao pasionska *Križu tvrdi i nemili* i euharistijsko-pasionska *Zdravo sveto božje tilo*, predstavljaju oblik hrvatske pučke crkvene popijevke koja je mogla nastati prema poticaju latinskog prauzorka, ali je u pjevanju i preoblikovanju naših redovnika ili bratovština dobila strofnu strukturu i samostalnu izvornu razradu.

Ovim podcrtavanjem Milčetićevih komentara želim naglasiti da je pored temeljnih glagoljskih bibliografskih podataka upravo on pružio i važne poticaje za daljnje znanstveno sagledavanje glagoljaške crkvene himnodije.

¹² O postupku prijenosa himnodije opširnije obrazloženje nalazi se u knjizi H. Mihanović-Salopek *Hrvatska himnodija od srednjeg vijeka do preporoda*, str. 135–137, Splitski književni krug, Split, 1992.

¹³ Milčetićevev opis Rukopisa plača iz 15. st. (sign. IV. a. 47) u *Hrv. glag. bibl.* Ibid. str. 490–491.

¹⁴ Rukopis je pohranjen pod signaturom IV. a. 65; *Hrv. glag. bibl.* Ibid. str. 486.

¹⁵ Pohranjen u Akademijinoj knjižnici, sign. IV a 21, a sada IV a 80; *Hrv. glag. bibl.* Ibid. str. 493–494.

U istoj knjizi *Starina*¹⁶ Milčetić prvi objavljuje važno djelo hrvatske himnodije – *Šibensku molitvu*.¹⁷ U Samostanu franjevac konventualaca u Šibeniku fra Joso Milošević dao je Milčetiću na uvid latinski kodeks, gdje je na strani 172 Milčetić uočio najstarije hrvatske stihove posvećene Bogorodici iz 14. stoljeća, a pisane latinicom. Potom je u *Starinama* Milčetić napravio dvije transkripcije stihova (1. vjeran prijepis originala, 2. ispravljen prijepis pjesme s novim pravopisom), a fra Joso Milošević je pružio oblikotvorno određenje *Šibenske molitve*, koja usprkos nazivu »oratio« predstavlja laudu, tj. oblik ranije srednjovjekovne predlauretanske pohvale Bogorodici, pjevane responzorijalnim načinom. Upravo po navedenom određenju pjevačke funkcije, *Šibensku molitvu* smještamo u područje himnodije. U članku *Starohrvatska pjesma prevedena na njemački*¹⁸ Milčetić je upozorio na prijevod *Šibenske molitve* kojeg je napravio sin pjesnika Petra Preradovića, Dušan Preradović, u teološkom časopisu *Der Katholik* (Mainz, 1912.) pod naslovom *Eine mittelalterliche kroatische Hymne zu Ehren der allerseligsten Jungfrau Maria*, potpisano »Von Nigroxanthus«. Pojedine detalje u prijevodu uredništvo je izmijenilo. Prema Milčetićevoj pretpostavci izmjene su se dogodile zbog specifičnosti koje pjesma ima promatrana s teološkog stajališta. U skladu s tim zahvatom Milčetić u istom članku izvodi sljedeći zaključak: »Nije isključena sumnja, premda prilično nevjerojatna, da je 'Šibensku molitvu' složio svjetovnjak.«

Pišući o borbama glagoljaša za očuvanjem glagoljske liturgije, u radu »Glagoljaši, osobito krčki, u prošlosti hrvatskoj«,¹⁹ Milčetić je vrlo rano uočio važnu ulogu crkvenog pjevanja. U sukobima između talijanskih i domaćih latinaša i glagoljaškog svećenstva značajan je čimbenik u prilog glagoljaštvu bilo pjevanje crkvenih himnodijskih pjesama, kojih se narod nipošto nije htio odreći. Tu tvrdnju Milčetić potkrepljuje citatom iz Molbe za vraćanje glagoljice pučke skupštine Velog Sela (današnjeg Velog Lošinja) upućene 1803. zadarskoj vladi: »Otkad postoji Velo Selo, gdje se i sada samo hrvatski govori, obavljala se je služba božja isključivo na narodnom jeziku, koji i za to ljudi ovdje vole, jer običavaju pratiti svećenike sa svojim pjevanjem.«²⁰

Svoju zanimljivu književnopovijesnu, ali i širu društveno-političku analizu glagoljaštva Milčetić je završio sljedećim zaključkom: »Da nije bilo hrvatske liturgije i glagoljaša, bila bi Istra daleko više potalijančena nego u istinu jest.«²¹

¹⁶ *Starine* JAZU, knj. 33, 17. poglavlje, str. 572–592, Zagreb, 1911.

¹⁷ O *Šibenskoj molitvi* pisali su u novije vrijeme Dragica Malić *Šibenska molitva*, Rasprave Instituta za jezik, knj. 2, JAZU, str. 81–190, Zagreb, 1973. i Josip Vončina *Zagonetka Šibenske molitve*, u knjizi *Jezično-povijesne rasprave*, str. 39–76, Liber, Zagreb, 1979.

¹⁸ I. Milčetić, *Starohrvatska pjesma prevedena na njemački*, *Savremenik*, VIII, br. 6, str. 388, 1913.

¹⁹ I. Milčetić, *Glagoljaši, osobito krčki, u prošlosti hrvatskoj*, *Smotra*, god. I.; sv. 3, str. 146–153, sv. 4, str. 219–224, sv. 5, str. 279–296, sv. 6, 343–353, Zagreb 1887.

²⁰ I. Milčetić, *Glagoljaši, osobito krčki, u prošlosti hrvatskoj*, *Ibid.* str. 150.

²¹ I. Milčetić, *Glagoljaši, osobito krčki, u prošlosti hrvatskoj*, *Ibid.* str. 292.

Svoj daljnji doprinos proučavanju pojedinih oblika crkvene himnodije Milčetić je pružio u opširnom radu »Koleda u južnih Slavena. Na osnovi istoričkih vijesti, narodnih pjesama i običaja našega vremena.«²² Iako je u prvom planu toga rada Milčetić istražio narodnu koledu kao ostatak poganskog običaja, sekundarno je obradio i niz tekstova koji su se modificirali u kršćanskom razdoblju prema crkvenom pjevanju i tako postali paraliturgijski dio himnodije. Kristijanizirani oblici koleda povezani su uz običaj putujućih grupica božićnih »betlehemara« i trikraljevskih »zvjezdara«, koji uz pjevanje duhovnih pjesama pohode kuće uoči Božića i potom na Sv. Tri kralja. Upravo u betlehemarskim pjesmama sačuvali su se na sjeveru Hrvatske fragmenti božićnih igara i prikazanja u specifičnom obliku šaljive božićne pastirske pjesme. U primorskom području, kojim se bavio Milčetić, pjevale su se uglavnom poznate božićne pjesme ili stihovi malih svetačkih legendi. Primjerice, na strani devetnaestoj svog rada o koledi, Milčetić kao petu pjesmu navodi »mantinadu uz sopce«, tekst poznate srednjovjekovne božićne pjesme *Oj porodi se kralj nebeski, od pričiste divice Marije*. U ovom tekstu prepoznajemo jednu od najpoznatijih božićnih pjesama, danas pjevanu pod nazivom *Narodi nam se kralj nebeski*, čiji najstariji zapis nalazimo u *Prekomurskoj pjesmarici iz 1593*.²³ U Dobrinu se o Novoj godini, prema autorovom istraživanju, pjevala pjesma *Bog se rodi v Vitliomi*, koju je kasnije Milčetić uvrstio u *Hrvatsku glagoljsku bibliografiju* kao pjesmu iz Pariškog zbornika (14. stoljeće). Također se u Puntu na Krku pjevala tzv. *Koledva na Stjepana*, koja po strukturi predstavlja malu hagiografiju o Stjepanu, prvom mučeniku (kalendarski smještenom prvi dan nakon Božića), oblikovanu u stihove paraliturgijske duhovne pjesme.²⁴ Međutim, i u primorskom području nailazimo na duhovne pjesme – kristijanizirane koleda u kojima su sačuvani dijelovi božićnih dramskih igara. Njih Milčetić navodi kao koleda »nenarodnog podrijetla« ili »degeneracija koledve«. Milčetić je prvi nakon Kukuljevića proučio rukopis *Ljubezne pjesme i koledve otoka Krka*, koji je pohranjen u Akademijinoj knjižnici (sign. II a 82), te potom rukopis iz 18. st. Harabajića iz Punta na Krku. Iz te zbirke oblik dijaloške pjesme, fragment božićnih igara, predstavlja navedeni tekst *Slidi Koledva od Rojstva Gospodina našega Isukrsta u Adventu*.²⁵ Iz područja tri-

²² I. Milčetić, *Koleda u južnih Slavena. Na osnovi istoričkih vijesti, narodnih pjesama i običaja našega vremena*. Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena. JAZU, knj. XXII., str. 1–124, Zagreb, 1917.

²³ Franjo Fancev i potom Vjekoslav Štefanić pretpostavljali su da bi nastanak pjesme mogao biti u 13. stoljeću, na temelju pripjeva u kojim se Božić naziva »mladim letom«, dakle u vrijeme do kraja 13. stoljeća, kad su Hrvati početak nove godine računali od blagdana Božića. Više o tome u radu F. Fanceva *Iz prastare crkvene i svjetovne književnosti posavskih kajkavskih Hrvata*, Hrvatski dnevnik, II, br. 584, str. 33–34, 1937. Spomenuta *Prekmurska pjesmarica* danas je dostupna u ponovljenom izdanju objavljenom u Sloveniji pod nazivom *Marijanska pesmarica*, (uredio i popratio predgovorom Vilko Novak), Ljubljana, 1997.; a navedena božićna pjesma tiskana je na str. 147–148.

²⁴ I. Milčetić, *Koleda u južnih Slavena*, Ibid. str. 20.

²⁵ I. Milčetić, *Koleda u južnih Slavena*, Ibid. str. 26.

kraljevskih prikazanja Milčetić je objavio na stranici 42–43 tekst *Pisan trih kralji*, koji se nalazi u rukopisnoj knjižici od 29 listova, pisanoj latinicom i glagoljicom iz zadarskog Franjevačkog samostana.²⁶ Ipak, kao najzanimljiviju objavljenu Milčetićeve kristijaniziranu koledu možemo izdvojiti tekst iz rukopisa Bakranina Mažića *Koledva na Tri kralja*. Spomenuti tekst po tematici ne pripada trikraljevskim pjesmama, već se kroz njega sačuvao oblik satirične himnodijske božićne pjesme o Josipovom i Marijinom traženju prenoćišta, koji također pripada području božićnih scenskih igara. Sve hrvatske pjesme o Josipovom i Marijinom traženju stana imaju zajedničko obilježje: pjesme svoju satiričnu oštricu upućuju bogatim oholim i nemilosrdnim ljudima koji ne daju prenoćište. Likovi Bogorodice i Josipa zadbivaju obilježja svih socijalno ugroženih, siromašnih ljudi, a također simboliziraju i ljude u nevolji ili izgnanstvu. Upravo po frazi gostioničareva tjeranja Marije i Josipa možemo izvršiti jednu zanimljivu komparaciju Milčetićeve bakarske koleda i njezinog podudaranja s tekstom božićnog prikazanja *Od Rojenja Gospodinova*, kojeg nalazimo zapisanog u zadarskoj *Pjesmarici Šimuna Vitasovića* iz 1685.²⁷ Identičnost ovih tekstova svjedoči o prijenosu tekstova i razvedenosti diljem jadranske obale, kao i iščezlom bogatom kultu pučkih božićnih igara i prikazanja.

Evo tog identičnog odlomka tjeranja Bogorodice i Josipa:

*Hodi z bogon moj nebore
Nisu za te ove dvore,
ove dvore ni kamare;
zač su ovde sve gospoda
i vitezi plemeniti.
Hodi z bogon moje nebore
nisu za te ove dvore!*

Proučavajući Moravske Hrvate²⁸ Milčetić prenosi iz Sušilove knjige *Moravske narodne pisne*²⁹ tekst pod nazivom »koleda« *Ta zvezda, ta je izišla*, bez dodavanja stručnog komentara. S današnjeg gledišta proučenosti himnodije znamo da ta trikraljevska pjesma ima svoju veliku starinu i zanimljivu sudbinu. Pjesma je prvi put objavljena u knjizi fra Gregoria da Sommaripa *Vocabolario Italiano e Schiavo*, Udine 1607. Ona se također nalazi i u rukopisnoj *Drnjanskoj pjesmarici* iz 1687. Janko Barle je istu pjesmu pronašao u prva dva izdanja *Cithare octochorde*, poznatog kantuala zagrebačke

²⁶ O rukopisu se također govori i u autorovom radu *Hrvatska glagoljska bibliografija*, Ibid. str. 474, 477.

²⁷ Božićno prikazanje iz Vitasovićeve pjesmarice objavio je Franjo Fancev u radu *Pri-lozi za povijest hrvatske crkvene drame*, *Nastavni vjesnik*, knj. XXXIII., str. 109–194, Zagreb, 1924. – 1925.

²⁸ Najvažnije Milčetićevo proučavanje Moravskih Hrvata objavljeno je u njegovom pu-topisu *O hrvatskim naseobinama u Moravskoj, Donjoj Austriji i Zapadnoj Ugarskoj. Narodopis-ne crtice. Sa 5 slika.* (Pretiskano iz *Vienca* 1898.) U Zagrebu. Tisak Dioničke tiskare 1899.

²⁹ František Sušil, *Moravske narodne pisne*, V. Brne 1859.; 1860, str. 800.

nadbiskupije iz 18. stoljeća, dok je u trećem izdanju pjesma svjesno reducirana.³⁰ Uzrok uklanjanja teksta iz *Cithare* nalazi se u neobičnom prastarom tekstu pjesme, koji pokazuje određeno sjećanje na pretkršćansko doba, kad su Hrvati još bili pogani. Tekst pjesme ne pokazuje osjećanje osvjedočena vjernika, već izražava pripovjednu perspektivu koja iz simbolično-alegorijske slike, nalik apokrifnoj predaji, tek saznaje za kršćansku pojavu novorođenog Isusa. Ova trikraljewska pjesma odražava jedan od najjačih prodira pučke vizije u pjesmarice hrvatske crkvene himnodije.

U svom oduševljenju za folklor, narodnu baštinu i poganske tragove kolede, Milčetić je ponekad pristrano prilazio usporednoj paraliturgijskoj baštini, te je ponekad oštro imenovao paraliturgijske pjesme kao »izrođenu koledvu« koja je imala svrhu istisnuti narodne pjesme koledve.³¹ Danas možemo objektivno ustvrditi da je na području kolede postojalo usporedno postojanje usmenih narodnih svjetovnih pjesama s paraliturgijskim duhovnim pjesmama ili tzv. kristijaniziranim koledama. Štoviše, u pjevačkoj usmenoj praksi nerijetko su se pjevali prilikom koledavanja i jedni i drugi tekstovi, pa i jedni iza drugih, bez obzira na činjenicu geneze tekstova. Upravo takav paralelizam potvrđuje i Milčetićevo primjer Bašćanske pjesmarice, koju je tiskao 1906. u Senju Franjo pl. Dešantić, a u kojoj se usporedno nalaze i egzistiraju narodne kolede, ali i kristijanizirane kolede vjerskog sadržaja.³²

U svom zalaganju za narodnu baštinu Milčetić je na stranici 102–103 svog rada o koledi kritizirao predgovor poznate himnodijske zbirke *Sveti Evangelijomi*,³³ koju je Milčetić tada pogrešno pripisivao autorstvu biskupa Petretića. Kritičkim tonom Milčetić je ponovno zastupao stav da su autori crkvenih pjesama htjeli iskorijeniti narodne pjesme, a taj Milčetićevo sud protekao se i do Vodnikove *Povijesti hrvatske književnosti*, (poglavlje 11, *Kajkavska književnost u 17. stoljeću*, Zagreb, 1913.). Preciznu svrhu Krajačevićeva postupka usvojili su tek potonji književni povjesničari Franjo Fancev,³⁴ Gašpar Bujas³⁵ i Olga Šojat.³⁶ Nikola Krajačević nije bio protivnik niti progonitelj narodnih pjesama, kako se dobiva dojam iz Milčetićevo stava; kasniji istraživači, točno razlažući tekst predgovora, ustanovljuju da je autor kritizirao samo podrugljive lascivne pjesme i ostatke praznovjernih običaja. Međutim, Krajačević je cijenio narodne pjesme, a posebice na-

³⁰ Janko Barle, *O drugom izdanju Cithare octochorde*, Sv. Cecilija, X, Zagreb, 1916.

³¹ I. Milčetić, *Koleda u južnih Slavena*, Ibid. str. 33–34.

³² I. Milčetić, *Koleda u južnih Slavena*, Ibid. str. 22–26.

³³ *Sveti evangelijomi*, Graz 1651.; autor Nikola Sartorius Krajačević utvrđen je tek 1906., a utvrdio ga je Martin Hajnal u radu *Nikolaus Krajačević-Petar Petretić*, Archiv für slavische Philologie, Bd. 28, Berlin, 1906.

³⁴ F. Fancev, *Hrvatska kajkavska poezija prošlih vjekova*, Ljetopis JAZU, sv. 31, Zagreb, 1939.

³⁵ G. Bujas, *Katolička crkva i naša narodna poezija*, Nova revija, XVIII, Makarska, 1939.

³⁶ O. Šojat, *Nikola Krajačević*, Hrvatski kajkavski pisci I., PSHK, knj. 15/I, str. 293–303, Zagreb, 1977.

rodne napjeve i upravo je zato i upućivao na narodnu pjevačku tradiciju kroz postupak kontrafakture (tj. sastavljanja novog duhovnog teksta prema poznatom napjevu crkvene pjesme, radi lakšega pjevačkog usvajanja).

Bez obzira na povremene antagonističke stavove prema kristijaniziranim koledama, autor ih je znanstveno objektivno poštivao kao prisutni dio književne tradicije, pa ih je na više mjesta unutar svog rada o koledi cjelovito objavio. Tim postupkom Milčetić je sačuvao od zaborava pojedine rijetke rukopise i usmene varijante tekstova duhovnih pjesama, tj. kristijaniziranih koleda.

Svoj treći značajniji doprinos proučavanju himnodijske baštine Milčetić je pružio u radu *Hrvatski književni prilozi iz Međumurja i okolice grada Šoprona*.³⁷ U poglavlju *K hrvatskoj pučkoj literaturi u Međumurju i oko Šoprona* Milčetić objavljuje jedan dio rukopisne književne ostavštine učitelja Frana Gusića iz okolice Šoprona, u kojem većinu tekstova predstavlja specifičan oblik prigodne paraliturgijske pogrebne pjesme, poznate pod nazivom »spričavanja«. Oblik pogrebne pjesme spričavanja (u značenju *recomendatio, excuso, purgatio, obtendo*) ima funkciju tužaljke za pokojnikom, a tekst je sastavljao župni orguljaš ili učitelj i pjevao isprva pri ispraćaju iz kuće. Kasnije se ustalilo pjevanje spričavanja u crkvi, iza liturgijskog pogrebnog obreda, a prije odnošenja lijesa iz crkve na groblje. Pogrebno spričavanje potrebno je razlikovati od oblika svetačkih spričavanja (vrst hagiografske pjesme),³⁸ a također ih treba razlikovati i od evangelijumskih spričavanja (pjevane parafraze Evanđelja na Offertorium kod pjevane mise).³⁹ Specifičnost pogrebnog spričavanja očituje se u zastrašujućoj perspektivi teksta – pjesmu kantor pjeva u prvom licu jednine (u pripovjednoj monološkoj funkciji »Ich Erzählung«, pričam za drugoga). Kantor se uvlači u perspektivu umrloga, te tako u pjesmi spričavanja oživljava prekogrobni glas pokojnika, koji slušateljstvu poručuje svoju zadnju poruku. Milčetić se nije intenzivnije bavio povijesnim nastankom i korijenima ovog oblika, već je samo pokušao pronaći značenje riječi u Belostenčevom rječniku: »Bjelostijencu je *pričane (spričane)* = *excusatio, purgatio, caussatio, prophasis*; onda *pričam drugoga*: *excuso, purgo, purgito, diluo, obtentui sum*. Odavle je postalo i preneseno značenje za tužaljku nad mrtvacem.«⁴⁰ S današnje znanstvene perspektive proučavanja tog još uvijek nedovoljno istraženog

³⁷ I. Milčetić, *Hrvatski književni prilozi iz Međumurja i okolice grada Šoprona*, Građa za povijest književnosti hrvatske, JAZU, sv. 8, str. 395–461, Zagreb, 1915.

³⁸ Prema tumačenju etnomuzikologa Miroslava Vuka u knjizi *Hrvatske božićnice*, str. 187, Zagreb, 1995. u svetačkim spričavanjima je školnik »rastomačil žitek, dobra dela, pokoru, smrt i oblast šteru ima svetec na nebi, a kakti pomoćnik živućem ludem na zemli«.

³⁹ Evangelijumi ili evangelijumska spričavanja su pjesme koje prepjevavaju riječi evanđelja, a nastale su na sjevernohrvatskim, posebice međimurskim područjima gdje se umjesto hrvatskog jezika nasilno uvodio latinski, ili njemački ili mađarski. Stoga su pjesme služile za razumijevanje evanđelja. U primjere evangelijumskih pjesmarica možemo ubrojiti rukopisnu zbirku *Evangelijumske pjesme pjevača Vjekoslava Kolara iz 1857*, (iz Zavoda za etnologiju) ili brojne primjere iz zbirke gradišćanskoga Hrvata fra Lovre Bogovića *Hisa zlata*, Željezno, 1754.

⁴⁰ I. Milčetić, *Hrvatski književni prilozi iz Međumurja i okolice grada Šoprona*, Ibid. str. 440.

paraliturgijskog oblika mislim da možemo istaknuti pojedine nove spoznaje o mogućem porijeklu i specifičnosti spričavanja. Etnomuzikolog Nikola Bonifačić Rožin upućuje u napomeni *Priloga rukopisnih spričavanja*⁴¹ na podatak povjesničara Ivana Tkalčića, koji tvrdi da su se spričavanja držala i u srednjovjekovnom Zagrebu. Međutim, možemo pretpostaviti i da su se spričavanja razvila kao kasniji odjek bratovštinskih srednjovjekovnih pogrebnih pjesama u kojima umrli brat opominje žive na neumoljivost smrti i potrebu budnog moralnog vladanja. Primjer za takvu mogućnost pronalazimo u Klimantovićevom zborniku iz 1512. u *Šekvenciji nad mladim junakom*, u čijem tekstu uočavamo istu perspektivu obraćanja mrtvog živima:

*Bratjo, v mladost ne ufajte
na smrt vašu promišljajte.*

Tekst koji ima formu pjesničkog obraćanja sličnu spričavanju pronalazimo i u glagoljskom rukopisnom kodeksu *Libar umaršie ili Godar*, prepisivanom glagoljicom i latinicom iz starijeg predloška od godine 1480. do 1630. u noviji prijepis od 1771. do 1860., koji je u vlasništvu Župnog ureda na otoku Olibu.⁴² Upravo treća pogrebna pjesma navedenog kodeksa *Molitva druga za ženske glave umaršie* ima identičnu perspektivu obraćanja mrtvog živima:

*Draga braćo, družbo mila,
ka si sa mnom vazda bila,
Pogledajte moje tilo,
da ni sada, kako j' bilo.*

Od pogrebnog oblika narodne naricaljke spričavanja se razlikuju i po stilističkim obilježjima. Za razliku od usmene narodne tužaljke, u kojoj ćemo pronaći više emotivne slobode u izražavanju tugovanja i oplakivanja preminulog, spričavanja su suzdržanija. Ona izražavaju refleksiju i stagnaciju, ona se pozivaju na Božju volju i neumitnost smrti, ona zastrašujuće opominju i pozivaju na obratilačku ulogu smrti, a rijetko su izraz neposredne emocije. Budući da su uvijek strukturirana kroz glas preminulog, kroz perspektivu svijeta mrtvih, spričavanja obilježava suspregnutost, ona teže moralnom dignitetu i tvore nadvremenu ekshortaciju.

Milčetić u svom prilogu na stranicama 440–441 navodi jedan oblik *Spričavanja od Josipa Jakopovića, kapelana u Konobi* s početnim stihovima:

*Poslušajte ljudi kaj N. ...⁴³govori
Kada mu snert dušu iz tela vun goni.*

⁴¹ N. Bonifačić-Rožin, *Prilog – rukopisna spričavanja*, Pohranjeno u zbirci rukopisa Zavoda za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu, sign. 323.

⁴² Iz tog rukopisa Vladislav Cvitanović je napravio prijepis *Ispisi iz glagoljskih akata XVI.–XVIII. st. – Tri stare »Pogrebne pjesme« iz dvaju zadarskih otoka (Olib, Ugljan)*. Prijepis je pohranjen u Arhivu HAZU, sign. XVI. 17/3.

⁴³ Pod latinskom oznakom N. podrazumijevalo se izreći ime pokojnika, a početni stihovi ujedno u predstavljali formulaični oblik početka spričavanja.

Vrlo sličan oblik navedenog Milčetićeovog teksta spričavanja s identičnim početnim stihovima pronalazimo tiskan u najpoznatijem kantualu Zagrebačke biskupije u 18. stoljeću u *Cithari octochordi*, u izdanju iz 1757. (str. 345). Upravo početni formulaični stihovi razdvajanja duše i tijela unutar spričavanja ukazuju na još jednu pretpostavku geneze oblika. Moguće je pretpostaviti da je oblik nastao i pod utjecajem srednjovjekovnih i kasnijih baroknih prepiranja između duše i tijela, poznatih u europskoj književnosti pod nazivom *Visio Philiberti*.

Ivan Milčetić u svojim priložima u spričavanjima spričavanja nije pronašao estetske pjesničke vrijednosti, već ih je promatrao kao značajno povijesno svjedočanstvo narodnih običaja. Spričavanja su s vremenskim tijekom doista doživjela svoje šabloniziranje. Vinko Žganec je u napomeni o spričavanjima međimurskih crkvenih popijevki ustanovio da se pri komparaciji starijih i novijih tekstova, novija spričavanja pjesnički iscrpljuju, ponavljaju, pa i prilagođuju željama pokojnikove obitelji i time doživljavaju svoju dekadansu.⁴⁴ Međutim, pojedini stari tekstovi spričavanja imaju svoju posebnu makabričnu estetiku jezovitog, u kojoj refleksivnost prolaznosti prodire do groze i nastoji slušateljstvo djelotvorno trgnuti na obraćenje života.

Premda Milčetić spričavanje nije oblikovno odredio niti ga je detaljnije književnopovijesno i stilistički analizirao, on je ipak u svojem prilogu pružio važne opise načina izvođenja i rasprostranjenosti oblika, kao i bitne prijepise rukopisne građe.

Zaključno možemo ustvrditi da, premda himnodijske pjesme nisu bile u primarnom interesu Milčetićeova književnog i znanstvenog zanimanje, autor je ipak u više svojih radova pružio važne bibliografske podatke, prijepise rukopisa i vrijedne znanstvene opaske o navedenom području. Svojim napomenama i zapažanjima Milčetić je inicirao brojna daljnja istraživanja i valoriziranja književnosti, pa tako i na polju duhovnih himnodijskih tekstova. Milčetić je izražavao veliki interes prema otkrivanju i registriranju nove, dotad neobjavljene rukopisne književne građe. Zbog toga svog primarnog otkrivalačko-istraživačkoga poziva, on je često dugo putovao i boravio na terenu, nerijetko i o svom trošku.⁴⁵ Upravo za područje duhovne i crkvene književnosti niti danas ne možemo reći da imamo cjelovit bibliografski uvid u svu rukopisnu i tiskanu građu. Milčetićeov afinitet prema pronalaženju novih, posebice glagoljskih književnih rukopisa treba poticajno poslužiti i današnjim istraživačima da i nadalje nastave istraživati nepoznatu književnu baštinu.

⁴⁴ Vinko Žganec: Napomena uz tekst *Spričavanje od Štuhec Filipa*, u knjizi *Hrvatske pučke popijevke iz Međimurja, sv. (crkvene), Zbornik jugoslovenskih pučkih popijevaka*, str. 166, Zagreb, JAZU, 1925.

⁴⁵ Podatak kako je Milčetić velikim dijelom o svom trošku proputovao i istražio arhive u Pragu, Beču, Veneciji, Firenci, Rimu, Istri, Dalmaciji, Ljubljani i Zagrebu zbog rada na *Hrvatskoj glagoljskoj bibliografiji*, preuzet je prema članku A. Musića, *Ivan Milčetić, Ljetopis JAZU za god. 1923.*, sv. 38, str. 77–107, Zagreb 1924.

DOPRINOS IVANA MILČETIĆA PROUČAVANJU HRVATSKE CRKVENE HIMNODIJE

Sažetak

Kroz istraživanje hrvatske glagoljske književnosti i folkloru Ivan Milčetić se u više radova indirektno ali značajno dotaknuo i žanra hrvatske crkvene himnodije. Uz bibliografske podatke Milčetić je često dodavao vlastite pretpostavke, usporedbe i spoznaje bitne za razvoj i obilježja himnodije. U svojim napomenama autor je uputio na povezanost glagoljskih i latinskih pjesmarica, na postupak prijenosa duhovnih pjesama, na genezu hrvatskih dramskih prikazanja iz oblika pasionskih dijaloških himnodijskih pjesama, a pronalazimo i nekoliko parcijalnih pokušaja klasificiranja tekstova prema njihovoj liturgijskoj funkciji. Milčetić je prvi napravio transkripciju stihova najstarije pjevane hrvatske latiničke laude – *Šibenske molitve* iz 14. st.

U svom istraživanju kolede Milčetić je opširno obradio i kristijaniziranu koledu tj. duhovne paraliturgijske božićne i trikraljevske pjesme. Svoj doprinos proučavanju himnodije Milčetić je pružio i u istraživanju i objavljivanju oblika pričavanja kao specifičnog oblika paraliturgijske pogrebne pjesme. Zaključno možemo ustvrditi da premda himnodijske pjesme nisu bile u središtu Milčetićeva književnog i znanstvenog proučavanja, on je u više svojih radova pružio važne bibliografske podatke, prijepise rukopisa i vrijedne znanstvene opaske o navedenom području. Svojim napomenama i zapažanjima Milčetić je inicirao i pojedina daljnja istraživanja i valoriziranja područja duhovnih himnodijskih tekstova.

THE CONTRIBUTION OF IVAN MILČETIĆ TOWARDS THE STUDY OF CHURCH HYMNS

Summary

While researching through Croatian Glagolitic literature and folklore, Ivan Milčetić in many of his works touches upon the genre of the Croatian church hymns. Along with the bibliographical information, Milčetić also often added his own hypothesis, comparisons and understanding essential for the development and specification of hymns. In his notes the author stresses the connection between glagolitic and Latin hymn books, the transmission of spiritual songs to the genesis of Croatian dramatic representations for the form of passion dialogue hymn songs and we also find a few partial attempts at classifying texts according to their liturgical function. Milčetić was the first to write the transcription of the verses of the oldest Croatian Latin laud – *the Šibenik prayer* from the 14th century.

In his research of carols, the author thoroughly analysed the christianised carol that is the spiritual paraliturgical Christmas and Three-Kings songs. Milčetić's contribution to the study of hymns was offered in the research and publication of forms of interpreting as well as the specific form of paraliturgical funeral songs. We can conclude that although hymns were not the epicentre of Milčetić's literary and scientific study, the author provided important bibliographical information in many of his works as well as transcripts of manuscripts and valuable scientific notes about the cited field. Through his notes and observations, the author initiated individual further research and valorisation of spiritual hymn texts.

Ivan Milčetić i kantorska spričavanja

Izvorni znanstveni članak

UDK 821.163.42 (091)

784.4(497.5) (091)

Za mrtvima se naricalo od pamtivijeka, pa taj običaj nije mimoišao niti hrvatske prostore. Posebno je u tom smislu zanimljivo područje sjeverozapadne (kajkavske) Hrvatske. Središnje mjesto propovijedi na Dvadeset i petu nedjelju po Svetom Trojstvu u *Postilli* Antola Vramca (1538.–1588.) zauzima prizor Isusova ulaska u kuću nadstojnika sinagoge Jaira, kojemu je umrla dvanaestogodišnja kći, a rodbina i znanci je oplakuju.¹

»Trombetaši trombetuuališzu i igrali, lucztvo na plach i šalofzt i tugu za mertuo kcher iešzu opominali i pozdigauali, ar takva igrania i popeuania, nad mertueczi v štara vremena i kod lucztua plach, šalofzti, *iaukania* (istaknuo I. Z.) i popeuania vnoga ješzu bila. Tako i vezda na horvateh, gda što vmerie poglavit chlouek, šenešze naimu, ke zuuna popeuaiu i iaukaiu i plachušze, a na šzerceze ne imga ni na mišzli. Preztogašze placha more biti. Za mertuecze ali nad mertueczi ielišze potrebno plakati ali šalofzti? Iest, ali ne onako kako pogani i oni ki vřfania nemaiu gore zmertvih vstannenia...«²

Unatoč tako oštroj Vramčevoj osudi »neiskrenosti« u profesionalnom naricanju, ta će se praksa u sjeverozapadnoj Hrvatskoj održati do kraja 19. stoljeća. Tako kanonik Leskovar prilikom vizitacije župe Sveti Juraj na Bregu (gornje Međimurje) 13. siječnja 1698. zapisuje: »Uz to se uobičajilo, da seljaci sami pokapaju svoje mrtve, da ne moraju župniku platiti pristobju za sprovod.«³

Nema dakle nikakve sumnje da je cijeli svečani dio obreda pri sahrani pokojnika u gornjem Međimurju potkraj 17. stoljeća često predstavljalo samo naricanje (*jaſkanje*) rodbine ili unajmljenih narikača. Slijed se tog

¹ *Evangelje po Marku, II. Isusovo djelovanje u Galileji. 5. Tri velika čuda – u: Biblija. Stari i Novi zavjet.* Stvarnost, Zagreb, 1968., *Novi zavjet*, str. 33.

² *Postilla na vsze leto po nedelne dni vezda znouich izpraulena šzlouenškim ieziškom.* Po Antolv Vramcze SZ: P: Doctore i Czirkue Varašdinske. P. Psalmo 118. Domine grešus meos dirige. Stampano v szlobodnom Kralieom Varašju Varašdine. M.D.LXXXVI., str. 235a. Vramčeva je *Postilla* danas dostupna javnosti i u pretisku, s pogovornom studijom Alojza Jembriha, JAZU i Kršćanska sadašnjost, Zagreb–Varašdin, 1990.

³ Dr. Rudolf Horvat, *Poviest Međimurja* (II. izdanje). Izdalo Prosvjetno – poviestno društvo »Hrvatski Rodoljub«, Zagreb, 1944., str. 173.

običaja, međutim, može pratiti i dalje. Ferencz Gönczi u svojoj monografiji *Muraköz és népe (Međimurje i njegov narod)*, otisnutoj u Budimpešti 1895., u potpoglavlju *Rođenje, vjenčanje i smrt*, doslovce navodi: »U Donjem Međimurju jedan od rodbine za mrtvim nariče sve do groba. Ako takvog nema u rodu, unajmljuje se žena koja je tome vješta.«⁴

Naricanje se među prekomurskim Hrvatima oko Nagykanizse (Velike Kaniže) održalo i duže, pa je tu Vinko Žganec još 1962. zabilježio nekoliko tipičnih naricaljki s podacima o pjevačicama i napomenom da se naricalo i za plaću. Ovdje se kao primjer donosi prva strofa naricaljke *Narekanje za možom* iz njegove zbirke *Pučke popijevke Hrvata iz okolice velike Kaniže*.

*Ej, parec moj, parec,
komu si me stavil,
(i) komu si me naručil?
(Ej) komu si me naručil,
(i) kam te iskat pojdem,
(i) kojemu kraju?
(i) Da si nemam nikoga
komu bi se pretožila!*

Pjevačica Marija Mihović, r. Capara,
rođena 1919. u Serdehelju (Totszerdahely).⁵

Pored župnika se, međutim, barem u međimurskim župama, vrlo rano spominju i orguljaši (kantori), kojih je primarna dužnost da u crkvi sviraju i pjevaju, da pomažu župnicima pri određenim obredima te da, po mogućnosti, poučavaju dječake u čitanju, pisanju i računanju u seoskim školama, ukoliko to žele roditelji. Stoga ih je narod prozvao i školnicima. Kanonske vizitacije tako pokazuju da već 1660. u devet međimurskih župa postoje i orguljaši koji dobivaju posebnu nagradu kad prate župnika na sprovodu, a to znači da oni postupno preuzimaju ulogu narikača, ali ne da nariču za pokojnikom, nego da se u njegovo ime oproste od članova obitelji te uže mu i šire rodbine, i to u obliku školničkih *spričavanja*.

Konkretna potvrda toj pretpostavci potječe iz 1716. Kanonik arhidakon Ivan Mužinić dolazi 10. svibnja u Podturen i zapisuje da orguljašku službu obavlja Ivan Štefković, koji za oplakivanje mrtvacu (kanonik sam navodi sintagmu »tzv. jafkanje«) dobiva šest groša.⁶ Budući da se za naricanje u kajkavskim krajevima već od Vramčeva vremena kaže *javkanje* (u izgovoru *jafkanje*), upravo taj izraz ukazuje na vezu školničkih *spričavanja* s naricanjem, koje još nije izumrlo. Kontinuitet *spričavanja* potvrđuje sam biskup Josip Galjuf, koji je 13. studenoga 1779. obavio vizitaciju župe

⁴ Ferencz Gönczi, *Muraköz és népe*, Ujpest, 1895. Ponovljeno izdanje u hrvatskom prijevodu: *Međimurje. Ljudi. Vjerovanja. Običaji.*, CHAK, Čakovec, 1995, str. 103.

⁵ Vinko Žganec, *Pučke popijevke Hrvata iz okolice Velike Kaniže*, Čakovec, 1974., str. 172.

⁶ Rudolf Horvat, o.c., str. 189.

Nedelišće i zapisao da orguljašku službu obavlja Josip Gustović. On za pjevanje kod zadušnice dobiva pet groša, a isto toliko i za govor (»jafkanje«) koji drži u kući mrtvacu prije polaska sprovoda.⁷

I Ferencz Gönczi ističe u već spomenutoj monografiji kako imućnije obitelji naručuju kod kantora opijelo (»spričavanje«) kojim se pokojnik oprašta od svojih voljenih, od rodbine, kumova, prijatelja i susjeda.⁸ Starinska su se naricanja ili jafkanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj dokinula s početkom 20. stoljeća. *Spričavanja* su se, međutim, održala do šezdesetih godina.

* * *

Kantorska *spričavanja* imaju na kajkavskim prostorima od davnine ustaljeni oblik, i to više u vanjskoj formi negoli u sadržaju. Dok se, naime, sadržaj od prilike do prilike ipak mora nešto mijenjati, ovisno o njegovoj svrsi i okolnostima koje su odredile pokojnikov život i smrt, vanjska je forma stoljećima ostajala nepromijenjena.

Stihovi su simetrični dvanaesterci (aleksandrinci), koji mogu teći kontinuirano ili su pak podijeljeni u pravilne, parno rimovane dvostihe, odnosno u kvartine s parnim rimama. Dvanaesterci se rjeđe razlome i u šesterce, od kojih se tada također formiraju kvartine s rimama u parnim stihovima (2. i 4.). Najčešće su stope trohej, daktil i amfibrah. Ritam je vrlo ujednačen, tipično barokni, motorički, svečan.

˘ ˘ - ˘	- ˘		- ˘ ˘	˘ - ˘
Oh, ne - sri - ću	mo - ju		ko - mu ču	tu - ži - ti
˘ - ˘ ˘	- ˘		- ˘ ˘	˘ - ˘
je - di - no - mu	bo - gu		ho - ču sad	va - pi - ti
- ˘ ˘	˘ - ˘		˘ - ˘	˘ - ˘
za - što s' me	od - lu - čil		pe - či - nam	slu - ži - ti
˘ - ˘ ˘	- ˘		- ˘ ˘	˘ - ˘
o - kor - nost - jom	svo - jom		ke me te	po - tri - ti

Ana Katarina Frankopan - Zrinski⁹

⁷ Rudolf Horvat, o.c., str. 215.-216.

⁸ Ferencz Gönczi, o.c., str. 103.

⁹ Iz rukopisne pjesmarice u vlasništvu Gerharda Ledića, vidjeti u: Ivan Zvonar, »Poetska ostavština Ane Katarine Frankopan - Zrinski«. *Radovi Hrvatskog društva folklorista*, Vol. 7, Zagreb, 1998., str. 105.-121.

Uzor je takvoj gradnji stihova mogao biti već u jednoj od najstarijih kajkavskih pjesama, zapisanoj u 16. stoljeću u rukopisnoj *Martjanskoj pjesmarici I.*, pod tada uobičajenom latinskom oznakom *Cantio Alia*, što će reći *Pjesma druga, sljedeća*, s prvim stihom *Zorja moja zorja, prvoga vremena*. Najpravilniji dvanaesterci upravo te pjesme i svojim metrom i sadržajem jako asociraju na kasnija *spričavanja*. Ovdje se donose u suvremenoj grafiji.

*Zorja moja zorja, prvoga vremena,
ne zabi se z mene, z mojega imena.*

-----
*Ne morem gledati da te drugi ljubi,
zato hočem poiti črez črvleno morje.*¹⁰

A tada se, oko sredine 17. stoljeća, točnije 1657., pojavila pjesma koja je cijela ispjevana u formi *spričavanja*. Manji broj stihova ponešto odstupa od već naznačene metričke sheme, ali su se ti nedostaci mogli ispraviti pri pjevanju. Oni najpravilniji, međutim, i ritmom i sadržajem nepobitno dokazuju da su upravo tako nastajala *spričavanja* koja su se mogla pjevati i u drugim prigodama, a ne samo uz obred sahrane pokojnika. Radi se o pjesmi *Cantio de Rakoczio*, također zabilježenoj u *Martjanskoj pjesmarici I.*

Postoji, istina, tvrdnja da je pjesma prvotno ispjevana na mađarskom jeziku, ali su oba danas poznata mađarska zapisa mlađa i kraća od našeg teksta. Mađarski je povjesničar književnosti Imre Bori stoga ustvrdio da je postojao stariji, potpuniji rukopis iz kojega je prevodio kajkavski pjesnik. Bori je čak pokušao i rekonstruirati nepostojeći predložak, a mađarsko podrijetlo pjesme izvodi upravo iz oblika naricaljki i pogrebnih govora, ali ne uzima u obzir, ili nije upućen, da su *jafkanja* i *spričavanja* u 17. stoljeću već jako raširena i na kajkavskom govornom prostoru.¹¹

¹⁰ Radi se o vrlo opsežnom rukopisu koji je prvi u hrvatsku znanost uveo Franjo Fancev pod nazivima »Prekomurska i Mariborskoprekomurska pjesmarica« u napisu *Tragovima kajkavske poezije 16. vijeka, Ljetopis JAZU* za godinu 1934./35., Sv. 48., Zagreb, 1936.

Fancev će kasnije u više svojih radova spominjati tu pjesmaricu, ali je nigdje nije detaljnije opisao. Učinila je to u nas tek Olga Šojat u radu *Prekomurska pjesmarica I.* u časopisu *Forum*, XII., br. 7–8, Zagreb, 1973., str. 176.–213. Kasnije je taj rad pretiskan u časopisu *Kaj*, VIII., br. 9–10, Zagreb, 1975. i u ediciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti, Knjiga 15/A.*, Matice hrvatska – Zora, Zagreb, 1977., str. 244. Rukopis barem jednim dijelom potječe iz 1593. godine (o. p.). Opširnije vidjeti u monografiji Vilka Novaka: *Martjanska pesmarica*, Založba Znanstvenoraziskovalnoga centra (ZRC), Ljubljana, 1997. Naš je citat uzet sa str. 357. To je inače V. dio rukopisa, str. 59–62. u izvornoj paginaciji.

U novije se vrijeme i na hrvatskoj strani koristi naziv *Martjanska pjesmarica I.* jer je mnogo precizniji od prethodnih oznaka.

¹¹ Imre Bori, *Egy kaj – horvat daloskönyv magyar eredetű verseiről (O pjesmama mađarskog podrijetla u jednoj kajkavsko – hrvatskoj pjesmarici)*. Tanulmányok – Studije, 6. svezak. Novi Sad, 1973., str. 33–45.

O raširenosti citiranog načina datiranja u starijoj kajkavskoj poeziji vidjeti u napisu Ivana Zvonara: *Poetska ostavština Ane Katarine Frankopan – Zrinski* – u: *Radovi Hrvatskog društva folklorista*, Vol. 7, Zagreb, 1998., str. 118. (bilješke 14 i 15).

Ostaje činjenica da je kajkavski zapis duži za pet kitica i od dužeg mađarskog teksta, te da on jedini sadržava u tipično kajkavskoj maniri sročenu godinu nastanka pjesme, što će pokazati citat. Pjesma inače govori o hrvatsko-mađarskim vojnicima u tatarskom ropstvu koji očekuju od erdeljskog velikaša Rakoczija da ih oslobodi. To je Juraj (György) Rákóczi II. (umro od turske rane u Váradu 1660.).

*Pojdi verni sluga, pogledaj mi doma,
hočem te tatarom*, donesi mi glasa.
Či bodo pitali, živi smo ali mertvi,
poveđ njim robi smo do kolena v železi.*

-----
*Oh žalosni oci**, plačite nad nami,
ki ste veseli bili, na žalost ste opali.
Oh žalosne majke, plačne ter žalosne,
plačite žalosno, za tužne sve sini.*

-----
*Da se je pisalo jezero i šeststou
pedeset i sedmo to žalosno ljeto. Amen.¹²*

Upravo u vrijeme nastanka te pjesme, ili možda koju godinu ranije, počinje i intenzivni pjesnički rad Ane Katarine Frankopan – Zrinski, sačuvan u tzv. *Ledićevoj rukopisnoj pjesmarici*. Više je njezinih pjesama ispjevano u maniri *spričavanja*. Raspoloživi nam prostor dopušta da navedemo tek nekoliko citata:

*Jur bi si ravnice plačem napunila,
Muru tere Dravu suzami skalila.
Pomoč mi ne htihu lugi ni bereci
Ar im zrok žalosti ne smidoh izreči.*

-----
*Primi moju dušu, odkupitel, ada
Da me od sve strani žalost ne oblada.
U vike da s tobom bum se veselila,
Ime sveto tvoje pres konca dičila.*

Amen.

(U rukopisu list 7.–8., str. 11.–13.)

* Izraz *tatar* u ovom kontekstu znači *brzoteča, glasnik*.

** Tako tu riječ piše Olga Šojat. U prijepisu Vilka Novaka (vidjeti bilješku 11) stoji riječ *Veziri*, koja na tom mjestu nema nikakvog smisla i očita je prepisivačeva pogreška.

¹² Transkribirani tekst te pjesme u suvremeni pravopis prva je objavila Olga Šojat, najprije u časopisu *Forum*, XII, br. 7–8, Zagreb, 1973., zatim u časopisu *Kaj*, VIII., br. 9–10, Zagreb, 1975. i konačno u ediciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti, Knjiga 15/I (Hrvatski kajkavski pisci I. Druga polovina 16. stoljeća)*, Matica hrvatska – Zora, Zagreb, 1977., str. 209.–210.

Vilko Novak, o.c., str. 29. (komentar) i str. 264.–265. (prijepis u izvornoj grafiji).

*Gospoda vitezi, čete poslušati,
Mlahavostjom mojom želim pred vas dati,
Dva gospodna Zrinska v popivku spraviti,
Njihova viteštva svitu naglasiti.*

-----

*Jezero i šesto šezdeset i treto
Ko se je pisalo to prošastno leto,
Car Mahomet posla porobit Kerščanjstvo,
Svoju moč pokazat nad nevoljno ljustvo.*

-----

*Ti bog vsemoguči, daj im provdiljenje
I na ovom svitu to dugo življenje
Da tebi na diku bude njih činjenje,
A potle po smerti daj nim zveličenje.*

*Ovo za spominak ja hotih spisati,
A za veću diku činit ću spivati,
Katarina Zrinska svitu naprid dati
Da im bog da lip glas u vik uživati.*

*(Popivka od razboja Čingićevoga.
U rukopisu list 38.-43., str. 72.-82.)¹³*

Katarina Frankopan – Zrinski će opjevati i tragičnu smrt svog djevera Nikole u Kuršanečkom lugu 1664., ovaj put u pravom *spričavanju*. Za primjer donosimo tri zadnje strofe.

12.

*Bože moj, ki bi smil : pokorno pitati
To l' si nam odlučil? za kaštigu dati
I za pokoru ht'il? sverh nas propušćati
Da j' takov Divjak smil : Viteza skonćati.*

13.

*Plači Mejumurje : Gospodina tvoga,
Orsagi žalujte : Bana Hervackoga
Vi Vugerske strane : Prijatela svoga
Varaši Krajine : glavara vridnoga.*

14.

*I ja ću plakati : nevoljne prilike
Suzami se vmiti : zverh tuge velike.
Glasom ću moliti : Boga večne dike.
Hti Zrinskomu dati : pokojnost u vike.*

(U rukopisu list 35.-37. Citat je na str. 70.-71.)¹⁴

¹³ Vidjeti bilješku 9. Pjesmu je u cijelosti objavio Ivan Zvonar pod naslovom *Katarina Frankopan Zrinski i njezina »Popivka od razboja Čingićevoga«* – u: *Reči rieč*. Književni zbornik Međimurskog književnog kruga, Čakovec, 1997., str. 109.-112.

¹⁴ I tu je pjesmu u cijelosti i s opširnijim komentarom objavio Ivan Zvonar, pod naslovom *Katarina Frankopan Zrinski tuži nad odrom svog djevera Nikole*, u *Varaždinskom književnom zborniku*. Varaždinsko književno društvo, Varaždin, 1996. str. 252.-257.

A tada je došla wienerneustadtska katastrofa 1671. Jedan je vojnik iz najbliže okoline Petra Zrinskog, najvjerojatnije njegov kapetan Boltižar Pogledić,¹⁵ u formi *spričavanja* vjerno opisao posljednje dane urote i smaknuće Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana. Ta pjesma ima i posebno istaknut uvod (proemij), što je obvezatna značajka kantorskih *spričavanja*. Njezin najstariji poznati zapis sadržava rukopisna *Drnjanska pjesmarica*, po svom sastavljaču nazvana i *Pjesmarica Jurja Ščrbačića*, iz 1687., pod latinskim naslovom *Alia vero de rebellionem comitis Petri Zrinyi*. Sigurno je da je nastala prije 16. studenoga 1673. (to je dan Katarinine smrti) jer se o Katarini još govori kao živoj. Na ovom se mjestu, radi kasnijih usporedbi, donosi upravo spomenuti uvod ili proemij:

*Gospoda prezmožna i ostali ljudi,
sad ćete videti, kako svit pobludi.
Oh, meštrija vražja ter zlo dugovanje,
da to pisat moram, zvelo* me je na nje.*¹⁶

*Ar što ne be čuti od početka sveta,
to nam se pripeti sad onoga leta,
gda se je pisalo jezero i šesto
i sedamdeseto da b' bilo prokleta,*

*Kad se je spravljala nevera velika,
prečinajuč jalna toga sveta dika,
koju bi rad ovde, da b' mogal, spisati,
mlahavostijum mojum pred vse ljuctvo dati.*

* * *

Tako se *spričavalo* tijekom 17., čitavog 18. i čitavog 19. stoljeća. Prve tiskane primjere, po formi i sadržaju vrlo bliske kantorskim *spričavanjima*, donosi opsežan i vrlo uspješno uređen zbornik latinskih i kajkavskih tekstova i napjeva *Cithara octochorda*, tiskan u Beču 1701., koji će potom doživjeti još dva izdanja.¹⁷

¹⁵ To je pretpostavka Olge Šojat, ali čvrsto utemeljena na činjenicama. Vidjeti u tekstu *Ana Katarina Frankopan Zrinska (oko 1625.–1673.)*. *Hrvatski kajkavski pisci II. 17. stoljeće*. Pet stoljeća hrvatske književnosti, Knjiga 15/II, Zora – Matica hrvatska, Zagreb, 1977., str. 12.–13.

* Izraz *zvelo* je vjerojatno prepisivačka pogreška jer taj dio stiha treba da glasi *zelo me je na nje*, tj. *potaklo me*.

¹⁶ Citirano prema Olgi Šojat, *Pjesmarica Jurja Ščrbačića*, dalje kao bilješka 15, str. 352.–353.

¹⁷ Cijeli tekst naslovne stranice glasi: *Cithara octochorda seu Cantus sacri Latino-Sclavonici, quos in octo partes, pro diversis anni temporibus, distributos; ut in Sclavoniae populis erga Deum, divósque a n I M o s a C C e n D a t: Piã suã munificentia in lucem prodire jussit, reverendissimus dominus Joannes Znika. Alme et Vetustissime Cathedralis Ecclesiae Zagrabien-sis custos, et canonicus senior: nec non abbas ecclesiae SS. Trinitatis de Petrovaradino. – Vienne Austriae, Typis Leopoldi Voigt, Universitatis Typ.*

Vidljivo je da je godina tiskanja označena kronogramom *a n I M o s a C C e n D a t* (MDCCI).

Piscu ovih redaka stoji na raspolaganju treće izdanje. Dva se teksta nalaze u trećem dijelu zbornika (*Pars III. Quadragesimalis*) koji obuhvaća, kao što je vidljivo iz naslova, korizmene pjesme. Prvi predstavlja osobno opraštanje umirućeg od života i obraćanje Bogu da grešnu dušu opere svojom milošću i dovede je u raj. Otisnut je bez posebnog naslova, s općenitom napomenom *Canticorum Ecclesiasticorum* (*Crkvene pjesme*). *Na jednaku Notu*:

*Ježuš zveličenje, nevoljnoga sveta:
jedino veselje, grešneh duš od veka.*

*Ako sam kriv ravno, pred tobom najbolje:
ali ti mi potom prosti grehe moje.*

Pjesma inače ima četrnaest dvostiha, a završava uobičajenom formulom:

*Smiluj mi se Ježuš! smiluj za tve rane:
da me od vekvečne smerti vsegdar brane.*

*Včini da od mertveh, vesel gore stanem
i v kraljevstvu tvojem, zveličen postanem.*

*Dika Ocu, Sinu, i svetomu Duhu:
Dika budi Trojstvu, jedinomu Boštvu, Amen.¹⁸*

Na istoj stranici počinje drugo *spričavanje* od šesnaest dvostiha, a govori o raspetom Isusu i vjerniku koji ga moli za oprostjenje grijeha i sretnu smrt. U petom se dijelu (*Pars V. Dominicalis*) također donosi šest¹⁹ vrlo dugih tekstova u formi *spričavanja*, ali samo dva sadržavaju potresne osobne iskaze grešnika koji se spremaju na drugi svijet. Prvi obuhvaća dvadeset i dva, a drugi čak trideset i devet dvostiha. Oba imaju karakterističan uvod. Ovdje se citira nekoliko strofa iz drugog primjera:

*Tužeč duša moja, mnogo premišljava:
skradnjega vremena premilo zdihava.*

*Pojti je iz sveta, vumreti je, to zna
ali kamñ dojde, ona toga ne zna.*

*Jaj kak teško mené bude račun dati:
od vsega življenja grehe povedati.*

¹⁸ Naslov se trećeg izdanja ponešto razlikuje od prvog, pa se i ovdje donosi u cijelosti: *Cithara octochorda, seu Cantus sacri Latino – Croatici, quos in octo partes pro diversis anni temporibus distributos, pia sua munificentia in lucem prodire jussit Alma, et Vetustissima Chatedralis Ecclesia Zagrabienis, Zagrabiae, Typis Antonii Reiner, Incliti Regni Croatiae Typographi Privilegiati, Anno 1757.*

To je izdanje tiskano i u suvremenoj latiničkoj transkripciji pod naslovom *Kajkavske popijevke »Cithare Octochorde«*, Urednik Miho Demović, Zagreb, 1998.

Sintagma Latino-Sclavonici već je u drugom izdanju promijenjena u Latino-Croatici. Naš je citat uzet sa str. 142.; u izdanju iz 1998. str. 61.

¹⁹ Kao bilješka 18, str. 231.–248. Samo prvi ima latinski naslov *Sequentibus Cantilenis applica Notam fol. 46. vel. fol. 108. aut fol. 138.* Ostali su označeni naslovima *Na Jednaku Notu* odnosno *Ad eandem Notam.*

Na kraju se grešna duša obraća i Mariji te traži njezin zagovor kod Isusa:

*I za me grešnika, moli Sina tvoga:
da me v-milost prime, skorò zgubljenoga.*

*I kad dojde vreme, da vumreti bude:
naj mi grehe prosti, v-nebo dojti pusti.*

*Hvalen budi Jezuš, Sin Deve Marije:
hvalen Otec z-Duhom, na vse veke, Amen.²⁰*

Ostali su tekstovi priprema za suočavanje s »pravednim sucem« na sudnji dan. Svakako, međutim, valja još citirati i početak pjesme *Poslušajte ljudi kaj človek govori* iz osmog dijela *Cithare (Octava pars pro defunctis)*, koja je posebno relevantna za ovaj rad.

*Poslušajte ljudi kaj človek govori
Kada mu smert dušu iz tela jur goni.
Sunce mi zahada duša će se delit
neće mi tužnomu ni mesec već svetit.
Jur mi je skura noč oči zaklonila
i predugo spanje nemila odperla.
Z-Bogom anda sunce, z-Bogom mesec sveti
ki z vašum svetlostjum mene ste svetili.
Noč mi se prebliža v koje hoću zpati
do sudnjega dneva kad mi bude ztati.²¹*

To je sve što je objavljeno tiskom do Ivana Milčetića. Istina, prije njega je skupio određeni broj pogrebnih napjeva i tekstova Franjo Šaver Kuhač i uvrstio ih među 2400 svojih zapisa koje je namjeravao tiskati u šest knjiga (po 400 rednih brojeva melodija i tekstova u jednoj knjizi). Izdavanje je počelo 1788. prvom knjigom s naslovom: *Južno-slovenske narodne popievke. (Chansons nationales des Slaves du sud.)* Većim ih dielom po narodu sam sakupio, ukajdio, glasovirsku pratnju udesio te izvorni im tekst pridodao Fr. Š. Kuhač. I. knjiga. I. svezak. U Zagrebu 1778. Sljedeće se godine pod istim naslovom pojavila druga knjiga, 1880. treća i 1881. četvrta (s 1600-tim zadnjim brojem). Kako je, međutim, prodaja išla vrlo slabo (od ćirilčkog izdanja nije prodan niti jedan primjerak), izdavanje je narodnih pjesama Kuhača materijalno gotovo upropastilo, pa je odustao od tiskanja pete i šeste knjige, tako da se one za njegova života nisu pojavile. Skupljeni je materijal bio dostupan samo uskom krugu stručnjaka. Konačno su, tek 1941. (podvukao I. Z.), Božidar Širola i Vladoje Dukat tiskom izdali petu knjigu.²² Upravo se u njoj nalazi dvadeset *naricanja i naricaljki nad mrtvima* (Ku-

²⁰ Kao bilješka 18, str. 245.–247.

²¹ *Cithara* (bilješka 18), str. 345.–346. Citat je prenijet u transkripciji Hrvojke Mihanović-Salopek iz njezine knjige *Hrvatska crkvena himnodija* 19. stoljeća. Alfa, Zagreb, 2000., str. 286.

²² Širola i Dukat nisu, nažalost, zadržali Kuhačev redoslijed objavljivanja pjesama, pa u petoj knjizi redni brojevi idu od 1 (točnije: 1–396). Ona je, osim toga, drugog formata, a drugačiji

hač br. 1957–1976; Širola br. 353–373). Posebno je dojmljivo *spričavanje* pod br. 356 (Kuhač br. 1960) iz Bisaga u Hrvatskom zagorju, koje čuva sve primarne značajke toga poetskog žanra. Za primjer se donosi prvi dio teksta koji je posvećen pokojnikovu razmišljanju o prolaznost i krajnjoj točki ljudskoga života.

*O turobna ura, o dan nepovoljni,
Koj' si sada došiel tužni i žalosni!*

*Pred malim vremenom ne bi to bil štimal,
Da bum ravno danas sprovoda ja imal.*

*Vzemi si za peldu, o duša kršćanska,
Kako je moguća sva jakost božanska.*

*Ne znaš, ure, hipa, niti časa toga,
Kada moraš pojti z sveta čalarnoga.*

*Zbogom anda sunce, zbogom mesec svetli,
Ki s vašom svetlošću meni ste svetlili.*

*Noć mi se približa, v koje hoću spati
Do sudnjega dana, kad mi bude stati.*

Tek nakon takvog, izrazito misaono koncipiranog uvoda, dolazi uobičajeni redosljed opraštanja od rodbine. Nemoguće je utvrditi je li tekst tako zapisao sam kantor ili je Kuhač, koji nije bio kajkavac, nešto ispravljao i dotjerivao. Činjenica je da jaka kajkavska osnova sadrži i mnoge elemente štokavskog narječja. Osim citiranog teksta, Hrvojka Mihanović-Salopek u svojoj knjizi *Hrvatska crkvena himnodija 19. stoljeća* izdvaja još tri uspjeta primjera (otisnuta na stranicama 411.–415.), sva tri iz Kolnova (zapravo Koljnof, mađarski Kópháza) u šopronjskoj županiji (zapadna Ugarska). Dva su iz pera Mihovila Nakovića, i to *Va potu obraza* i *O Bože moj milostiv, ki si človika stvoril*, a jedno nepoznatog autora, *O Bože ki vladaš nad žitkom i smrćom*.²³

Stjecaj je okolnosti, dakle, htio da upravo Ivan Milčetić prvi za širu javnost detaljnije opiše i znanstveno prokomentira baš onu komponentu toga književnog fenomena koja je najuže vezana uz obred sahrane. Potaknut zapisima Frana Kurelca²⁴ i Franje Šavera Kuhača, i sam je potkraj 19. stoljeća proputovao sjeverno Gradišće, prostor koji će kasnijim prekra-

je i slog. Šestu je knjigu pripremio za tisak Vinko Žganec i premda je sav posao dovršio još 1976., knjiga niti do danas nije tiskana. Vidjeti o tome i u napisu Grozdane Marošević *Kuhačev etnomuzikološki rad u svjetlu zbirke »Južno-slovenske narodne popievke«* – u: *Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u povodu 150. obljetnice rođenja Franje Ksavera Kuhača (1834–1911)*, JAZU – Muzička akademija u Zagrebu, Zagreb, 1984., str. 101.

²³ Hrvojka Mihanović-Salopek, o.c., str. 289.

²⁴ Fran Kurelac je plodove svog skupljačkog rada po Gradišću objavio u knjizi *Jačke ili narodne pesme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po župah šopronjskoj, mošonjskoj i železnoj na Ugrih*, Zagreb, 1871.

janjem granica u novijoj povijesti samo dijelom ostati u Austriji, a dijelovi će pripasti Čehoslovačkoj (danas Slovačkoj) i Mađarskoj. Tom je prilikom posjetio i više hrvatskih sela u Moravskoj.

Rezultat je bio oveći putopis objavljen u *Viencu* 1898. pod naslovom »O hrvatskim naseobinama u Moravskoj, Donjoj Austriji i Ugarskoj«. U njemu spominje i učitelja Frana Gusića rođenog u Prouderštovu (danas Proderštof, njemački Wulkaprodersdorf) kod Šoprona (Sopron), gdje je i službovao, a potekao je iz obitelji koja je dala velik broj učitelja. Gusić je Milčetiću poklonio dio rukopisnog književnog blaga što su ga ispjevali učitelji Gusići. Većinom su to bile prigodne pjesme uz pogreb, vjenčanje, mladu misu i crkvene svečanosti. Među njima su se našla i prava kantorska *spričavanja* (*spričaŋa*), pa je jedno od njih i Milčetić uvrstio u svoj putopis. To je, koliko je do danas poznato, prvi tiskom objavljeni primjer pravog *spričavanja* koje je, uostalom, tako i nazvano.

Miroslav Vuk – Croata u svojoj knjizi *Hrvatske božićnice*, navodi, osim pogrebnih *spričavanja*, i oblike *spričavanja* koje su kantori sami (solo) pjevali na blagdane vezane uz pojedine svece, na njihovo »godovno«, da bi vjernicima rastumačili »žitek, dobra dela, pokôru, smrt i oblast šteru ima svętec na nebi, a kakti pomoćnik živučim ludem na zemli«. ²⁵ Vinko pak Žganec još 1916. upozorava u časopisu *Sveta Cecilija* i na tzv. evanđeoska ili evangelijumska *spričavanja*. ²⁶

Sva tri oblika komentira u već citiranoj knjizi i Hrvojka Mihanović-Salopek. ²⁷ Primjeri koje donosi Miroslav Vuk prije će biti svetačke legende ispjevane u formi *spričavanja*, jer je taj oblik bio posebno omiljen među narodom ²⁸, a kada se radi o evangelijumskim *spričavanjima*, tada su to prave biblijske priče, ali opet ispričane na specifičan način. Nisu ih, međutim, morali sastavljati samo školnici.

Pisac ovih redaka smatra da se o pravim *školničkim spričavanjima* može govoriti samo onda kada se radi o opraštanju od rodbine u ime pokojnika neposredno prije polaska sprovoda iz dvorišta prema groblju, ili se pak ta *spričavanja*, u skraćenom obliku, pjevaju za mise zadušnice. Ona uvijek moraju sadržavati ime i prezime osobe koja se na usta školnika oprašta i imena osoba od kojih se oprašta. Na isti način takve poetske zapise tumači i Ivan Milčetić. On će desetak godina nakon objavljivanja

²⁵ Miroslav Vuk-Croata, *Hrvatske božićnice*, Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), Zagreb, 1995., str. 187.

²⁶ Vinko Žganec, *Medimurska »spričavanja«*, *Sveta Cecilija. Smotra za crkvenu glazbu s glazbenim prilogom* – Glasilo Cecilijina drštva u Zagrebu, God. X., Sv. 5., Zagreb, 1916., str. 137.–142.

²⁷ Hrvojka Mihanović-Salopek, o.c., str. 283.

²⁸ Miroslav Vuk-Croata, o.c. Usporediti napr. *spričavanja Oh, ti ludstvo (u čast sv. Andriji)* br. 147., str. 187., *Barbare dievice, deŋes godovnice* br. 153, str. 193–194., *Svętomu Mikuli biškupu* br. 156., str. 197. i druga. Citirani su samo tekstovi koji su ispjevani u parno rimovanim dvanaestercima.

prvog primjera prikupljati podatke za pisanje studije »Jedan hrvatski preporoditelj iz Međimurja«, kasnije objavljene u *Gradi za povijest kniževnosti Hrvatske* godine 1916.²⁹

Napis govori o župniku Stjepanu Mlinariću (1814.–1876.) rođenom u Prelogu, poznatom po aktivnom sudjelovanju u preporodnim zbivanjima i po otvorenom neslaganju s Ljudevitom Gajem.

Prelistavajući njegovu rukopisnu ostavštinu, Milčetić je među spisima našao i neka *spričavanja* (»spričańa«) što ih je sastavio ili prepisao Mlinarićev prijatelj Josip Jakopović, tada kapelan u Konobi. To ga je ponukalo da, u prilogu studiji o Mlinariću pod naslovom *K hrvatskoj pučkoj literaturi u Međimurju i oko Šoprona*, objavi Jakopovićeve zapise te da im doda i neobjavljene primjere učitelja Gusića. O samom Jakopoviću nije mogao naći detaljnije podatke, ali pretpostavlja da je bio iz Međimurja.

Ako je suditi po kasnije objavljenim *spričavanjima*, koja su napisana na donjomeđimurskom kajkavskom govoru, ta je pretpostavka točna. Milčetić napominje da su »spričańa« za mrtvacem postojala u Zagorju, a možda još postoje po cijelom našem zapadu (točnije bi bilo: po hrvatskom sjeverozapadu, jer ih se može naći i među ugarskim Hrvatima, o. p.). Valja napomenuti da Međimurje u vrijeme nastanka Milčetićeve teksta i stvarno i pravno pripada Mađarskoj, stoga i Međimurci tada čine dio ugarskih Hrvata kao i Hrvati između Mure i Velike Kaniže (Nagykanizsa) te oni iz okolice Šoprona (Sopron). Pri tumačenju značenja riječi »spričańe« Milčetić se služi Belostenčevim *Gazophylaciumom*, pa navodi latinske riječi: *excusatio, purgatio, caussatio, prophasis*.³⁰

Zapravo, taj izraz ima u kajkavskim govorima dosta široko značenje. Tako: »spričati se nekome« znači ispričati se nekome iz bilo kojeg razloga, a samo »spričati se« znači oprostiti se od koga. To je i jedan od dva vrlo uspjeta kajkavska eufemizma za smrt: »spričal se« ili »odišel je med nerode«³¹ – umro je. »Spričati nekoga« opet znači očitati mu ono što ga ide. Međimurci kažu: »Dobro ga je spričal.« Kantorska *spričavanja* imaju pri-

²⁹ Ivan Milčetić, *Jedan hrvatski preporoditelj iz Međimurja* – u: *Grada za povijest kniževnosti hrvatske*. Na svijet izdaje Jugoslav. akademija znanosti i umjetnosti. Knjiga 8. (Drugo izdanje). Uredio Ivan Milčetić. U Zagrebu 1916. Knjižara Jugoslav. akademije (St. Kugli). Tisak Dioničke tiskare. Tekst relevantan za ovaj napis zauzima str. 439.–460.

³⁰ Milčetić Belostenčevo prezime piše kao *Bjelostijencu*, po čemu bi nominativ bio Bjelostijenac. I to je jedan od mogućih načina transkripcije izvornog zapisa *Belloszténecz*.

Belostenec: *excusatio, onis* – izpričanje; *excusatio legitima* – pravedno izpričanje; *temporis excusatione uti* – zvremenom šze izpričati; *habeas me excusatum* – imayme izpričanoga. *Gazophylacium, seu Latino* – *illiricorum onomatium aerarium...* Zagrabiae, Typis Joannis Baptistae Weitz... In Anno Domini M.DCCXL., str. 521.

1973. objavile su izdavačke kuće »Liber« i »Mladost« u Zagrebu iznimno uspjeta reprint-izdanje *Gazophylaciuma* s iscrpnim pogovorom Josipa Vončine.

³¹ *Nerod* je kajkavski izraz za drvo *jablan*. Nekada su groblja u Međimurju i Zagorju bila po pravilu okružena visokim jablanima. Po tome se već iz daljine mogao odrediti njihov položaj.

marnu svrhu da se kantor ili školnik u ime pokojnika na lijep način oprostí («spriča») od rodbine, prijatelja i znanaca. Milčetić točno označuje njihov smisao i postupak pri izvođenju, pa doslovno navodi: »To su pjesme – neke su prilična proza – koje pučki učitelj pjeva za plaću na dvoru (dvorištu, o. p.) kada mrtvaca iznesu iz kuće (već zatvorenog u mrtvački sanduk, o. p.).«

Uspoređuje ih s crnogorsko-bokeljskim tužbalicama, koje smatra poetičnijima i narodnijima, ali je tu pomiješao dvije različite stvari. Školnička *spričavanja*, naime, nisu usmene narodne naricaljke, na kakve je upozoreno u prvom dijelu ovog rada, u kojima se, u pravilu, najbliži članovi obitelji opraštaju od pokojnika. To je jedan specifičan, već pomalo knjiški oblik u kojemu se školnik u ime pokojnika, koji odlazi, oprašta od onih koji ostaju. I unatoč tome što su bila sastavljena (pisana) po zadanim obrascima i po narudžbi, ona su sugestivno govorila o fenomenu odlaska i ostanka, a znala su biti toliko topla i nadahnuta da su redovito izmamljivala suze i onih nazočnih osoba koje nisu bile u užem srodstvu s pokojnikom.

Milčetić također smatra da su kajkavska *spričavanja* poetičnija od čakavskih, koja su »nekako drvena, kako je u tuđini odrvenio i čakavski govor«. Svoj komentar on završava riječima: »'Spričańa' i druge prigodnice, što ih ovdje objelodańujemo, nemaju umjetničke vrijednosti, tek su svjedočanstva da u Ugarskoj još živi krepak hrvatski narod sa svojim starim običajima. To su primjeri iz pučke književnosti njegove.« Za Jakopovićeva *spričavanja* kaže da su vrlo stara, zapisana vjerojatno oko godine 1840. Nakon toga, pod naslovom *Spričavańa. Od Josipa Jakopovića, kapelana u Konobi*, donosi tri *spričavanja* u pokojnikovu dvorištu i jedno *spričavanje* kod mise zadušnice. Prva tri imaju i svoje naslove:

1. *Nad mužem, ostavljajućem ženu i decu*
2. *Spričavańe nad dovicom, decu ostavljajućem*
3. *Muž se ženi, deci i ostali rodbini spričava.*³²

Milčetić točno uočava formulaičan oblik *spričavanja* koji se mogao prilagoditi svakoj prilici te veliko slovo N... na mjesto kojega je dolazilo pokojnikovo ime ili ime osobe kojoj se pokojnik pri opraštanju izravno obraća. Takav je način mogućeg mijenjanja imena također vrlo star, a čest je u kajkavskim pjesmama napitnicama ili zdravicama potkraj 17. i u cijelom 18. stoljeću. U *spričavanjima* se posebno nameću kraći, ali obvezatni uvodi koji stvaraju pobožnu i svećanu atmosferu te pripremaju nazočne za slušanje ostalih dijelova teksta. Oni često počinju stihom »Poslušajte, ljudi, kaj vam N... govori«, koji se u drugom dijelu mogao varirati. Upravo je na početku *spričavanja* školnik mogao biti originalniji i pokazati svoje osobne

³² Zvonimir Bartolić donosi podatak da se na istom mjestu nalazi i jedan list koji sadržava *spričavanje* nad Mlinarićevom starijom sestrom Marijom Mlinarić. Zvonimir Bartolić, *Ispisanje o Štefu Mlinariću Priločancu iliti tuženje nad stoljetnom horvatskom pozabljivostjom* – u knjizi istog autora: *Za vuglom provincija, Zrinski, Čakovec, 1978.*, str. 136.–165.

stavove i razmišljanja. Ostali je sadržaj zadan pokojnikovim rodbinskim odnosima. Zato se počeci, unatoč formulaičnosti, često dosta razlikuju. Npr.:

O, duše kerščanske, malo posluhnite...

ili:

Ah, človek, premisli, kaj si na tem sveto...

Krščeniki dragi, dušice ljubljene

Poslušajte malo moje govorenje...

i sl.

Donosimo uvode (proemije) svih triju Jakopovičevih *spričavanja*, od kojih prvi jako korespondira s već citiranim tekstom iz *Cithare* (bilješka 21).

1. *Poslušajte ljudi* kaj N... govori,
Kada mu smrt dušu iz tela vun goni.
Sunce mi zahada i mesec mi temne,
Oči zapiraju i lica mi blede.
Ja od vas odhadam, smrt je vre pred vrati,
Ne da se spasiti niti obmititi.
Z bogom anda sunce, z bogom mesec svetli,
Vu dne i vu noči mene ste svetili,
Noč mi je nastala, vu ke bude spati
Do sudnjega dneva kad mi bude stati.*

Str. 440.–441.

2. *Poslušajte ljudi, kaj N... govori,
Ar je došla vura, kad se smrtju bori.
Sunce mi zahada, mesec svetit ne će.
Stiska me obstira, smrtna muka peče,
Ja od vas othadam, smrt je vre pred vrati,
Ne da se sprošiti niti obmititi..
Z bogom anda sunce, z bogom mesec svetli!
Vu dne i vu noči mene ste svetili.
Noč mi je nastala, vu ke bude spati
Do sudnjega dneva, kad mi bude stati.*

Str. 442.

3. *Poslušajte ljudi, kaj človek govori,
kada smrt iz tela dušicu vun goni.
Poslušajte dragi, kaj ču vam(a) reči,
(s)pričavanje moje žalostno početi.
O ti smrt nemila, kaj si vučinila
da me iz ovoga sveta si spravila.
Ovak razcvilila, v žalost postavila,
Premilu dečicu i tovarušicu.*

Str. 443.

* Milčetić dosljedno upotrebljava grafeme ǰ za lj i ņ za nj.

Spričavanje pod brojem 3 ima i istom rukom pisani dodatak od dvanaest stihova, koji je najvećim dijelom posvećen opraštanju pokojnika od sinovaca Mate i Ive. Očito je da je taj dio bio naknadno naručen. *Spričavanje* kod zadušnice mora uvažiti dopušteno vrijeme trajanja, pa je redovito kraće, a i svojim sadržajem podsjeća na mjesto održavanja. Takav je četvrti Jakopovićev tekst, bez naslova, obilježen samo brojkom 4.

*Poslušajte sada, kršćanske dušice
ke ste simo došle k presvete mešice,
Kakvu žalost smrt je sada vučinila,
kad(a) Petra Spain iz sveta spravila.
Ova sveta meša za njegovu dušu
preporučuje se Kristušu Jezušu.*

Str. 444.–445.

Spričavanja kod zadušnica obično imaju umetak koji govori o naručitelju pjesme odnosno o osobi koja je platila misu za pokojnika, npr.:

*Tovaršica mila ovo doprinaša,
Da joj se za para služi sveta meša.*

U svim se *spričavanjima*, pa i ovdje citiranim, strogo poštuje redoslijed nabranja onih od kojih se pokojnik oprašta. On se obično najprije zahvaljuje svećeniku koji je njegovu dušu otpratio na vječni počinak. Potom slijedi bračni drug, pa djeca i roditelji, a tek tada bliža i dalja rodbina, susjedi, prijatelji i znanci. Pod naslovom *Iz okolice šopronske* Milčetić donosi dvanaest tekstova od kojih devet ima oblik *spričavanja*, ali je samo šest po sadržaju opraštanje pokojnika od rodbine i prijatelja.

Tri su *spričavanja* sastavljena za druge prilike. Tako već prvi tekst – *1. Jačka*³³ na čistu sredu govori o Isusovu četrdesetodnevnom postu i sotonu koji ga tom prilikom iskušava. Uzet je iz veće rukopisne zbirke koja nosi naslov *Jačke korizmene. Za me Grgo Gusić naučitelj. Cindorfi* (Siegendorf – Eisenstadt Umgebung, o. p.) 845. Zbirka je, dakle, nastala 1845., a sastavio ju je Grgo Gusić. To je jedina pjesma koja na početku ima i notni zapis. Podijeljena je u dvanaest pravilnih kvartina označenih rednim brojevima, ali završetak nedostaje. Pisana je starim pravopisom prilagođenim mađar-

³³ Martin Meršić u uvodu svojoj zbirci pjesama *Jačkar* (*Jačkar. Hrvatske narodne jačke iz Gradišća*. Sabrao: Martin Meršić. Redakcija i komentari: V. Žganec. Izdavač: Novinsko-izdavačko i štamparsko poduzeće Čakovec, Čakovec, 1964.) donosi dva tumačenja o nastanku naziva *jačka* za pjesmu. Prvo je poteklo iz pera prof. Andrije Verdenića i temelji se na činjenici što su Hrvati po dolasku u novu domovinu slušali misne obrede samo na latinskom ili dijačkom jeziku, pa su i pjesme postale *djačke*, a otud *jačke* i glagol *jačiti* – pjevati. Drugo tumačenje daje književnik Ignac Horvat. On tu riječ povezuje s ulogom pismenog čovjeka ili *dijaka* (lat. *diakon* – pomoćnik) na plemićkim dvorovima koji je, po potrebi, pisao i pjevao pjesme za gospodu.

Riječi *jačka* i *jačiti* sasvim su istisnule primarne hrvatske riječi pjesma i pjevati, pa se ove javljaju samo kao arhaizmi (i to opet najčešće u pjesmama).

skom jeziku koji se u znanosti zove kancelarijski pravopis. Citat je u Milčetićevoj transkripciji, ali s grafemima *lj* i *nj* umjesto *l* i *ñ*.

1. *O pobožna duša jur se prebližava
trpljenje veliko gospodina Boga.
I mi se spomenmo z Jezuš Kristušā,
da se j' za grešnike počel postit denas,
počel s j' postit denas.*

2. *Na Kalvari brigu, kadi se je postil,
četrdeset dnevov vnoge zime trpil,
ar je brig najviši židoskom orsagi,
ni jedan brig veći od njega ni viši...*

Str. 445.

Kao što je vidljivo iz prve strofe, drugi se dio zadnjeg stiha u pjevanju ponavljao, no to je moglo biti samo u crkvi za vrijeme mise.

Tekst 3. *Zdihavanje jednoga betežnika* također ima dosljedno očuvanu formu *spričavanja*, ali predstavlja osobnu ispovijed, vjerojatno također jednog od školnika, u teškoj bolesti ili na kraju životnog puta. Podijeljen je u dvanaest distiha, što su, zapravo, razlomljene kvartine. Ispod naslova Milčetić je dodao napomenu: »Vrlo staro«.

1. *Prispi me obatrit, o Jezuš premili,
nit me neka trapit, već va mojoj boli.
2. Ali skrb, nevolja, stiska druga tuga,
znam da j' tvoja volja, pokoran sam sada.*

Karakterističan je i formulaični završetak:

20. *Ne daj mi zdvojiti, o Jezuš, Jezuš moj!
neg daj v nebo priti, da vekom budem tvoj.
Duši podaj pokoj.*

Amen.

Str. 448.

Tekst 5. *pri poroki* predstavlja *spričavanje* na vjenčanju. I u Međimurju se kaže da vođa svatova – starašina *spričava*, i to u nekoliko faza svadbenog obreda, ali u svatovima ne pjeva, nego govori. U tome je bitna razlika. Kantor, međutim, na misi za mladence prije vjenčanja pjeva:

*Preljubljeni moji ovde skupa spravni,
Nauk poslušati budite pripravni,
Ki se vam povida od zakona hištvā
i od takovoga razlaže stališa.*

Pjesma ima šest kvartina (više ne bi bilo primjereno za pjevanje kod mise) i govori o tome kako se budući supružnici moraju odnositi jedno prema drugome. Po tome jako podsjeća na jednu od najstarijih zapisanih

kajkavskih pjesama *Cantio de matrimonio* (*Pjesma o braku*) iz 1534., kojoj je poznat i autor – Andrija Šajtić.³⁴

Ti primjeri dokazuju da je forma *spričavanja* bila iznimno popularna i primjenljiva u raznim prigodama. Ostalih šest zapisa predstavlja tipična *spričavanja* pokojnika od rodbine.

2. *Pričanje. Nad Ivom Horvatom, ki je pomrl 26-ga marča 849.* je pisano po čitavoj širini stranice (tako se u 17. i 18. stoljeću, s malim iznimkama, redovito zapisivalo u rukopisne pjesmarice), ali su moguće kvartine međusobno odvojene bjelinom. Osobitost je što je tekst zapisan na drugoj strani neke namire pisane njemačkim jezikom u Sv. Martinu »1. oktobra 1848.«. Čista je stranica papira uvijek bila izazov za pismena čovjeka. Spomenuta namira, međutim, svojim datumom potvrđuje i točnost datuma nastanka *spričavanja* koji je mogao biti samo dan nakon pokojnikove smrti.

*Od početka svita, stvorenja človika, jur seneg (?) čujete od jalnosti svita;
ali oh ljubljeni razgovor je zaman, ar človik je k svitu jasnosti privezan.*

*Ležeć me gledate, to ništ ni novoga, ar to dosignet(?) će, verujte, sakoga,
da umrit moremo; to je stanovito. Ali, kamo duša, ono j' strahovito.*

Str. 446.

Tekst nije potpisan, ali se po vremenu nastanka može zaključiti da i on pripada školniku Grgi Gusiću.

Spričavanje 7. *nad Štefu Winkler, ki je na veliki Petak 878. umrl* također nije potpisano. Sastoji se od deset kvartina. Zanimljiva je završna strofa:

*Telo, kad zdvignete, z Bogom je nosite,
Va ti žalostni vrt, zemlju položite,
Koj budem počival. Jezuš budi hvaljen,
otac, sin, duh sveti, na se veke, Amen.*

Četiri su *spričavanja* (*spričańa*) potekla od najmlađeg Gusića, i to Franje, koji je bio nadučitelj u Pordány. Sva su i nastala u tom mjestu. To su:

9. *Spričanje nad Lizu Paisler 95 let staru ženu 1892.*
10. *Spričanje nad Mertu Grubić, 56 let star 21. XII. 895.*
11. *Spričanje nad Evu Vučić, 74 let staru ženu, 21. III. 897.*
12. *Spričanje nad Francu Nabinger, ka se je kod Klimpuha (Klingenbach, o. p.) smrznula.*

Spričanja 9. i 11. imaju po šest, a *spričanja* 10. i 12. po sedam kvartina. Za Franju Gusića kaže Milčetić da je pisao samo Gajevim pravopisom, ali nešto moderniziranim, bez tzv. rogatog ě.

Pod prvim se tekstom i potpisao Gajevim pravopisom (ili ga možda tako potpisao sam Milčetić): Frańo Gusić školnik. Pod ostalim se teksto-

³⁴ I ta je pjesma zapisana u *Martjanskoj pjesmarici I.* (vidjeti bilješku 10). Vilko Novak je u svojoj monografiji donosi, u izvornoj grafiji, na str. 352. s naslovom *Dobri hisniczi vi polzusaite...*

vima potpisivao mađarskom grafijom: Fr. Guszich tanito i fötanito (dakle učitelj i nadučitelj). Za njega je značajno da, prema prilikama, varira početak spričavanja, ali mu je završna strofa uvijek ista. Tako će *Spričanje nad Lizu Paisler* početi:

1.

*Došla je i meni sada moja doba,
Da moram putovat do škuroga groba,
Bar i lipu starost ovde doživimo,
Se to ništ ne prudi, si umrit moramo.*

2.

*Ja sam na vom svitu dosta iskusila,
Devedeset pet let ovde preživila.
Ali ča to hasni ovde dugo živit,
Kada saki mora ov žuhki pehar spit.*

Str. 456.

Završna pak strofa glasi:

7.

*Telo sad zdvignite, z Bogom je nosite,
Meni pripravan grob, zemlju položite,
Kadi će počivat. Jezuš budi hvaljen,
otac, sin, duh sveti, na se veke. Amen.*

Preostala tri teksta, od objavljenih dvanaest, nisu *spričavanja* u klasičnom smislu riječi. Jedno, istina, ima funkciju *spričavanja* – 4. (*Mladomašniku*) iz 1856., ali je sročeno u drugačijem metru i ritmu od gore opisanog:

*Ah prelipi, ah presvitli, ah prekruto srićan dan,
va kom božji sinak zmožni alduje se prvič sam
krez mladoga redovnika, komu je milost velika
prvič njemu zatim semu spravnomu ljuctvu dika.*

Drugi tekst – 6. *Šaljiva o Kaufmannu Šmidtu* (1868.) – nastao u Prodrštofu (Wulkaproduersdorf), šaljiva je zgoda o tome kako Kaufmann (trgovac) Šmidt želi napakostiti školniku, ali se sam osramotio. Po dva petnaesterca odnosno četrnaesterca i dva sedmerca tvore strofu koja nema nikakve veze s oblikom *spričavanja*. Treći je tekst – 8. *Na polnoćnicu* (1873.) – tipična božićna pjesma napisana u obliku dijaloga između anđela i pastira. Anđeo najavljuje pastirima rođenje Isusovo i upućuje ih da ga potraže. Pjevala se na polnoćki.

Danas je teško reći jesu li gradišćanski³⁵ Hrvati primili običaj spričavanja od Međimuraca, ali vjerojatnost postoji. Indikativan je u tom smislu

³⁵ Riječ *gradišćanski* namjerno pišemo s malim početnim slovom, kao što bismo pisali, npr., *slavonski* Hrvati. Veliko slovo sugerira da se radi o drugim, posebnim Hrvatima, a ne o dijelu hrvatskog naroda.

jedan zapis Franje Šavera Kuhača, koji je u kneževskom arhivu u Šopronu našao podatke kako je kralj Robert počeo naseljavati Hrvate na opustošenoj zemlji iza turske najezde, »...kako je bujno procvala kad je pridolazio narod iz hrv. Primorja, Bosne, Slavonije, hrv. Zagorja, a najbistriji, a da pače i pismeni, iz Međimurja.«³⁶

Bilo kako bilo, ostaje činjenica da Milčetićeви komentari *spričavanja* i objavljeni tekstovi, posebno oni iz Međimurja, nisu bili vrijedni samo s etnografskog gledišta nego su imali i naglašenu političku težinu. Objavljeni su, naime, iste godine (1916.) kada i znamenita zbirčica Vinka Žganca *Hrvatske pučke popijevke iz Međimurja* i nepobitno dokazali hrvatski značaj Međimurja i njegova naroda. Upravo je te dokaze uvažila Mirovna konferencija u Parizu 1920. i nakon punih dvjesto godina stvarnog i pravnog pripadanja Međimurja Mađarskoj vratila taj »cvetnjak med dvema vodami« stvarnoj domovini Hrvatskoj.

* * *

Školnička su *spričavanja* na međimurskom prostoru postala gotovo nezaobilazna u prvim desetljećima 20. stoljeća, kada su nekadašnja naricanja potpuno napuštena. O njihovoj prisutnosti dijelom govore zapisi u znamenitoj knjizi Vinka Žganca *Hrvatske pučke popijevke iz Međimurja, II. svezak (Crkvene)* objavljenoj u Zagrebu 1925.³⁷

Žganec donosi više tekstova u formi *spričavanja*, ali su i to mahom stihovane legende o Isusu i svecima. Tako pjesma *Hodi človek simo... (Na čast Sv. Križu.)* govori o križnom drvu te o Mariji i Magdaleni koje oplakuju raspetog Isusa.

*Hodi človek simo k oltaru ovomu,
Ter ponizi ovdí svu gizdavu glavu.*

*Ovdí budeš videl sveto križno drevo
Kak nam je precvelo s krvčicom rumenom.*

*Na križu buš videl Agneca krotkoga,
Kruto zmučenoga i alduvanoga.³⁸*

U istoj je maniri ispevana i pjesma *Denes Gospodinu Bogu... (Na čast Sv. Petru i Pavlu)*.³⁹

³⁶ A. Kassowitz-Cvijić, *Franjo Ž. Kuhač. Stari Osijek i Zagreb*. Matica hrvatska, Zagreb, 1924., str. 82.–83.

³⁷ Cijeli naslov djela glasi: *Zbornik jugoslovenskih pučkih popijevaka. I. knjiga*. Dr. Vinko Žganec: *Hrvatske pučke popijevke iz Međimurja. II. svezak. (Crkvene)*. Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. U Zagrebu 1925.

³⁸ Kao bilješka 37, br. 226, str. 136.–137. Pjesma inače ima napjev i jedanaest dvanaesteračkih kvartina.

³⁹ Kao bilješka 37, br. 240, str. 146.–147. Pjesma opsiže napjev s jednom strofom i još pet dvanaesteračkih kvartina.

Posebno je zanimljiv drugi po redu zapis o sv. Roku, koji je zaštitnik (»patronoš«) nekoliko međimurskih župa ili mjesta (npr. sela Sveti Rok ili Novo Selo Rok u srednjem i Draškovca u donjem Međimurju). Ta se tema na međimurskim prostorima s vremenom razvila u jedan od rijetkih, ali vrlo uspješnih kajkavskih stihovanih apokrifa.⁴⁰ Žganec, nažalost, uz dva notna zapisa donosi samo dva distiha teksta.

*Dragi kršćeniki, bratja preljubljeni,
ovdi v svetom mesti denes skup spravljena;*

*Koji smo sim došli Roku na prošćenje,
ja vam bum povedal njegovo življenje.⁴¹*

Oblik *spričavanja* imaju i zapisi *Poslušajte sada...*, *O nesrećna ti smrt...*, *Ah moj človek...*, svi nastali u Svetom Jurju u Trnju, te pjesma *Oh kak si velika...*, zapisana u Dekanovcima (danas Dekanovec).⁴²

Za pjesmu *O ti tužen človek* (br. 257, str. 156.) postoji srodan paralelni zapis u rukopisnoj pjesmarici *Philomela sacra...* kantora Jurja Lehpamera iz 1796. Rukopis je nastajao za vrijeme službovanja njegova sastavljača u Kotoribi, a sadržava i prava *pogrebna spričavanja*.⁴³

Pjesma *Jezuš svemogućí* (br. 258, str. 156.) predstavlja početak teksta *spričavanja* prilagođenog pjevanju na misi zadušnici. Ipak je jedino pravo *pogrebno spričavanje* i u Žgančevoj zbirci *Spričavanje od Štuhec Filipa*, zabilježeno u Svetoj Mariji (još donedavna Marija na Muri) uz koje u *Dodatku* na kraju knjige, u *Primjedbama k nekim popijevkama*, Žganec daje i dosta detaljan opis tog žanra. On je, međutim, zapisao samo napjev i jedan distih teksta:

*Gospon Štuhec Filip vu najlepší dobi
vezda se spričava v žalosnoj spodobi.⁴⁴*

Valjalo je dakle pričekati čitavih dvadeset godina da opet netko, nakon Ivana Milčetića, tiskom objavi jedno cjelovito, originalno *spričavanje*. Učinio je to Ivan Jurgec – Deduš, ravnajući učitelj u Željeznom, pod naslovom »Spričavanje« i nadnevkom *Željezno*, 17. III. 1936. u listu *Hrvatska straža*.⁴⁵

Ivan Jurgec – Deduš je naime godinama bio učitelj u međimurskom selu Draškovcu. Kada je došao u Gradišće, vjerojatno se i tamo sreo s kan-

⁴⁰ Ivan Zvonar, *Tri kajkavska apokrifa* – u: *Radovi Hrvatskog društva folklorista. Folkloristička istraživanja u tijeku*, Vol. 5–6, Zagreb, 1997., str. 175.–190. Pjesma o sv. Roku obuhvaća četrnaest dvanaesteračkih kvartina, a zapisao ju je Vegi Gyura u Donjem Vidovcu potkraj 19. stoljeća.

⁴¹ Kao bilješka 37, br. 243 i 244, str. 148.–149.

⁴² Kao bilješka 37, br. 250, str. 153, br. 252, str. 154., br. 253, str. 154.–155.

⁴³ Cijeli naslov zbirke glasi: *Philomela sacra complectens Cantiones croaticas pro singulis per annum occurrentibus. Festis colectas et conscriptas labore Georgii Lehpamer. Anno Domini 1796° (Slavuj sveti prilaze popevke horvatske za posebne blagdane u godini. Skupljeno i zapisano trudom Jurja Lehpamera. Ljeta gospodnjega 1796).*

⁴⁴ Kao bilješka 37, br. 260, str. 156., komentar u *Dodatku* pod bilješkom 22, str. 166.

torskim *spričavanjima*, pa je kao primjer htio objaviti svoje *spričavanje* koje je sastavio i održao dok je učiteljvao u Draškovcu. Spomenutom je listu svoj tekst ponudio stoga što se *Hrvatska straža* puno čitala i u Gradišću. Njegovo je *spričavanje* iznimno uspjelo pa se može smatrati klasičnim primjerom svoje vrste. Ima dvadeset i pet pravilnih kvartina i kratak, obvezatan, uvodni tekst. Ovdje se donose samo prve dvije strofe:

*O, duše kršćanske, malo poslušnite,
Svijeta nestalnoga dobro promislite,
Kak vu jednom hipu, človek ves povehne
Kak zelena trava, al ružica vsehne.*

*Tužno pripečenje – na srce vam stavljam,
Rodbinu ljubljenu sve skupa vuzavam,
Da čujete moje tužno govorenje,
Kak človek spre vodi na svijetu življenje.*

Primjetno je kako su tu već u velikoj mjeri izmiješana narječja – štokavsko i kajkavsko, a tekst je napisan po tada važećim pravopisnim pravilima. To je, sve do najnovijeg vremena, jedini tiskom objavljeni cjeloviti primjer *spričavanja* odnosno opraštanja pokojnika od rodbine i prijatelja. Nešto se sačuvalo u rukopisima.

Vjerojatno je najopsežnija u tom smislu *Rukopisna zbirka »spričavanja«* koju je dugogodišnji kantor u Kotoribi Vinko Balog (1892.–1982.) poklonio etnografu Nikoli Bonifačiću Rožinu, a komentirala ju je Hrvojka Mihanović-Salopek u već citiranoj knjizi *Hrvatska crkvena himnodija 19. stoljeća*.⁴⁶ Neke je od tih tekstova sastavio sam Balog (npr. *spričavanje* nad rano umrlom ženom iz Kotoribe Horvath Trezom iz 1918.), a neka je naslijedio od svojih prethodnika (*spričavanje* posvećeno Silady Martinu, nastalo 1887., dakle pet godina prije Balogova rođenja).

Vinko je Balog Zavodu za etnologiju u Zagrebu (danas Institut za etnologiju i folkloristiku) poklonio i *Rukopisnu zbirku crkvenih pjesama iz Kotoribe* nastalih u 19. stoljeću (sign. rkp. 292). Bit će, međutim, da koja od tih pjesama potječe i iz 18. stoljeća. Tu se, naime, prema navodu Hrvojke Mihanović-Salopek, nalazi i oblik *spričavanja* sastavljen isključivo iz vizure pokojnika:

*O smert huda i nemila
Zakaj si me vumorila
Sa čemernum tvojum kosum
Tak[o] berzo izkončala.*

⁴⁵ *Hrvatska straža* bio je katolički dnevnik. Izlazio je u Zagrebu od 1929.–1941. Vidjeti u *Hrvatskom leksikonu*, I. svezak (A–K). Naklada Leksikon d.o.o., Zagreb, 1996., str. 472.

⁴⁶ Hrvojka Mihanović-Salopek, *Hrvatska himnodija 19. stoljeća*, Alfa, Zagreb, 2000., str. 287.

*Zbogom onda sunce jarko
Svetlilo mi ne buš već
Zbogom mesec, svetle zvezde
Ar me vmoril smerti meč.*

H. Mihanović-Salopek, str. 288.–289.

Ako se taj tekst usporedi sa zapisom u zbirci *Philomela sacra...* Jurja Lehpamera, uočit će se potpuno ista pjesnička manira, što dopušta pretpostavku da se radi o istom autoru, vjerojatno učitelju koji je mogao biti i kantor (ako to nije bio i sam Lehpamer, inače rođen u Samoboru).

*Zbogom, svet nestalni, zbogom
Nebuš me vkanjuval već.
Zutra hoću drugi biti,
Mene Bogu izručiti –
Moja to je zadnja reč*

*Zutra igre nebum ljubil,
nit se nasladival već.
Zutra gizdost budem kudil,
Na pobožnost srce budil,
Svecka nebum želel već.*

-----
*Bog mi zutra ne obećal,
Zakaj Boga tentam već?
Danas, danas, taki sada,
Ta vsa neka včinim anda –
Zutra bum li živel već?*

*Ovo grehe moje plačem,
K zutra ne odvlačim već.
Bog moj i vse dobro moje,
Ne skrati milošče tvoje,
Nigdar neču grešit već. Amen*

Citirano prema Olgi Šojat, »Iz pjesmarice Jurja Lehpamera (1796)«, časopis *Kaj*, III, br. 12, prosinac 1970., str. 37.–39.

Smatramo da se u oba primjera radi o vrlo uspješnim refleksivnim pjesmama, koje i formom i sadržajem ipak izlaze iz okvira klasičnih *spričavanja*. Tri je *spričavanja*, od toga dva iz pera Stjepana Žemljića, kantora u Donjem Vidovcu, objavio pisac ovih redaka u monografiji *Mjesto i župa Donji Vidovec (1226.–1996.)*.⁴⁷ Najstarije je iz godine 1919., a bilo je održano nad odrom župnika Ivana (Jánosa) Goluba koji je četrdeset osam go-

⁴⁷ Ivan Zvonar (i suradnici): *Mjesto i župa Donji Vidovec (1226.–1996.)*, Nakladnik Općinsko poglavarstvo općine Donji Vidovec, Čakovec, 1996., str. 277., 235.–237.

dina (1872.–1919.) obavljao pastoralnu službu u Donjem Vidovcu. Druga je dva, kao što je rečeno, sastavio kantor Stjepan Žemljčić. Prvo je održano nad odrom Mare Friščić 25. srpnja 1928., a drugo u povodu Mlade mise Donjovidovčanina Alojzija Vojvode 28. lipnja 1936. Bez obzira na to što sam autor ovaj drugi tekst naziva *spričavanjem*, to je pjesma prigodnica koja se već i svojom svrhom razlikuje od *pogrebnih spričavanja*. Donosimo dvije strofe i završetak *spričavanja* župnika Ivana Goluba, i to izvornom grafijom kakva se koristila još 1919., nakon prestanka mađarske vlasti, u Međimurju. Autor, nažalost, nije poznat.

I.

*Kršćeniki dragi, dušice lyublene,
Poslyušajte malo moje govorenye,
Kaj vam bom govoril mesto pokojnika,
Vašega dragoga gospona župnika.*

II.

*Četrdeset osem lét vu ovoj fari
Rěči so božanjske oni návučállli,
Aldof svete meše Bogu aldovalli,
I se pokojnike vu grob sprevágyalli.*

Završna kvartina glasi:

X.

*Smilyuj se njim, smilyuj, o Jezuš ráspeti,
Dej njuvi dušici vu nebo dospeti.
Dá i z blaženimi Bogá tam dičijo
Kádá oprošćenje gréhov zádobjo.*

Koliko je opisana forma *spričavanja* bila prikladna za versificiranje, pokazuje i čitav niz primjera poteklih iz pera priprostih ljudi koji su jedva ovladali tehnikom pisanja. Tako je i seljakinja Marija Strbad iz Donjeg Mihaljevca u Međimurju 1945. ispjevala cijelu baladu u obliku *spričavanja* kad je saznala da su joj u jednom njemačkom logoru umrli sin i unuk. Balada i nosi naslov *Spričavanje Strbad Valenta*. Donosimo prve četiri kvartine:

*Komaj sem čekala večer, šestu vuru,
Alto* je doljetel, stal mi je vu dvoru.
Prvi dolji stane vnukek Jožek zvani,
Za njim dolji stane Ivek jako slabi.*

*On pak mi zavikne, majka, al ste živi,
Ljeto dni je prešlo kaj se nismo vidlji.
Onda pak zapitam, de je sinek Valji?
On mi se rasplače, ovak pregovori:*

* U donjem se Međimurju dugo umjesto *auto* izgovaralo *alto*, sve do šezdesetih godina 20. stoljeća.

– *Dvajsti petog maja moral je vumreti,
Nije mogel tužen dalje pretrpeti.
Hranica nam bila zeljena travica,
A gola vodica bila nam juhica.*

*Vnuka vam Tončija i brata Valija
Vu ti nemški zemlji smrt je pokosila.
Nisu mogli tužni nikaj si pomoči
Smrt je došla žofka, zaprla jim joči...⁴⁸*

Nije, međutim, bio rijedak slučaj da se takav oblik koristi i za tekstove šaljiva značaja. Ovdje se kao primjer donose tri strofe oduže pjesme koja predstavlja dijalog između dvoje zaljubljenih, ali već poodmaklih godina i s obvezama. Ne navodimo prava imena jer su njihovi najbliži srodnici još živi.

*Zbogom mi ostani Dorica Regina,
Več naboš ljubila Štefa Matuljina.
Vezda imaš druge, mene si ostajla,
Kak tuđega sljugu tak si me otrajla.*

*Sosed moj ljubljani, zakaj si to rekel,
Za to grdo spačko boš se v peklo pekel.
I dalje sem tvoja, to ti morem reči,
Samo prava ljubav dela pota k sreči.*

*Senjala sem snočka da bom pak snešica,
K čemo so priljična ma rumena ljica.
Da sem se zbudila, ne te nigdi bilo,
A moje se sonce pak za oblak skrilo.*

Značajka je zapisa da se glas *l* uvijek ispred vokala *e*, *i*, *u* umekšava u *lj*. To je također osobitost donjomeđimurskih govora. Autor je bio polupismeni seljak, a ipak je pjesma formom gotovo idealno *spričavanje*. Neki stihovi upravo zapanjuju (npr. *K čemo so priljična ma rumena ljica*), jer su identični sa stihovima u pjesmama iz 17. i 18. stoljeća, a naš pjesnik za njih niti je mogao čuti, a niti ih je mogao čitati. Njegova je »poetika« plod dugogodišnjeg slušanja brojnih školničkih *spričavanja*.

Međimurska se *spričavanja* nisu dokidala niti nakon reagiranja pojedinih cecilijanaca koji su se protivili pjevanju neuobičajenih tekstova u crkvi. Jedan je od njih bio i Juraj Lajtman, župnik u Kotoribi, inače autor poznatog i u narodu toplo prihvaćenog molitvenika *Ježus, ljubav moja*. Rezultat je bila zabrana *spričavanja* koju je donijela u zaključcima Pastoralna konferencija donjeg Međimurja u Dekanovcu 27. kolovoza 1914.⁴⁹

⁴⁸ Citirano prema: Zvonimir Bartolić, *Jedna nepoznata pjesma s tematikom iz narodno-oslobodilačke borbe* – u knjizi: *Za vuglom provincija*, Zrinski, Čakovec, 1978., str. 341.

⁴⁹ Hrvojka Mihanović-Salopek, o.c., str. 291.

Zanimljivo je da je Juraj Lajtman kasnije napustio svećeničko zvanje, pa je, oženivši se, niz godina radio kao odvjetnik u Prelogu. Ipak, što nisu mogle učiniti uredbe, učinile su promijenjene životne prilike. Na početku šezdesetih godina sagrađene su uza sva groblja mrtvačnice. Tako su prestali stari običaji čuvanja mrtvacu (verestovanje) i sprovodi od kuće do groblja. Nestankom potrebnog društvenog konteksta nestala su i *spričavanja*, pa ih se mlađi ljudi više uopće ne sjećaju. Tek se još tu i tamo čuje kod mise zadušnice pokoja pjesma slična *spričavanju*, i to samo onda ako orguljašku službu obavlja stari, za taj posao posebno izobraženi kantor. Nekadašnjih učenika poznate Bervarove Orguljaške škole u Celju vjerojatno više nema među živima.⁵⁰

IVAN MILČETIĆ I KANTORSKA SPRIČAVANJA

Sažetak

Za pokojnicima se naricalo od pamtivijeka, pa taj običaj nije mimoišao ni hrvatske prostore. Već se Antol Vramec (1538.–1588.) u svojoj *Postilli* iz 1586. oštro okomio na plaćene narikače i neiskrenost u njihovu *javkanju*. Unatoč tomu u sjevernoj se Hrvatskoj *javkalo* do kraja 19. stoljeća, a među prekmurskim Hrvatima oko Velike Kaniže i duže. Ipak se već od 17. stoljeća, paralelno s narodnim naričanjem, javlja i jedan specifični oblik opraštanja u ime pokojnika od rodbine, susjeda, prijatelja i znanaca koji po narudžbi pokojnikove obitelji sastavljaju (pišu) i drže kantori (narod ih zove školnicima) u dvorištu, neposredno prije polaska sprovoda na groblje. Vanjska je forma kantorskih *spričavanja* stoljećima ostala ista. To su simetrični rimovani dvanaesterci, a najčešće su stope u njima trohej, daktil i amfibrah.

Školnici su uzor za svoja *spričavanja* mogli naći već u kajkavskoj poeziji 16. stoljeća, a posebno brojni predlošci potječu iz 17. stoljeća, među inima iz *Cithare octochorde*, ali i iz pera Ane Katarine Frankopan – Zrinski. Prvi je na kantorska *spričavanja* upozorio Ivan Milčetić. On je, krećući se tragovima Frana Kurelca i Franje Šavera Kuhača, potkraj 19. stoljeća proputovao dijelove Gradišća i Moravske u kojima žive Hrvati i o tome u *Viencu* 1898. objavio opširniji rad pod naslovom »O hrvatskim naseobinama u Moravskoj, Donjoj Austriji i Ugarskoj«. U tom

⁵⁰ Na ovom mjestu valja spomenuti barem neke medimurske kantore koji su bili učenicima znamenite celjske Orguljaške škole Karla Bervara i koji su dugo vremena obavljali kantorsku službu u svojim župama. Tu je, u prvom redu, legendarni pjesnik i kantor iz Dekanovca Florijan Andrašec (1888.–1962.). O njemu je objavljena opsežna monografija iz pera Zvonimira Bartolića *Hrvatski pučki pjesnik Florijan Andrašec*, Zrinski, Čakovec, 1988. Slijede: Franjo Rodik, kantor u Štrigovi, Vinko Balog (1892.–1982.), dugogodišnji kantor u Kotoribi (sam je osposobio i dva sina za kantore – Ljudevita i Rafaela), Ivan Mustač (1900.–1968.), kantor u Svetoj Mariji (prije kraćeg je vremena izišla iz tiska knjiga Miroslava Vuka-Croate *Skladbe i život Ivana Mustača*, nakladnici Općina Sveta Marija i Župa uznesenja Blažene Djevice Marije u Sv. Mariji, 2001.) te Stjepan Žemljčić (1911.–1979.), kantor u Donjem Vidovcu. Zanimljivo je da je Ivanu Mustaču održao *spričavanje* nad lijesom njegov najbolji, nešto stariji, prijatelj Vinko Balog, a Stjepanu Žemljčiću Vinkov sin Rafael.

napisu ukazuje i na običaj spričavanja pa donosi jedan tekst koji je dobio od učitelja Franje Gusića u Prodrštovu. To je prvo tiskano spričavanje u povijesti kajkavske književnosti za koje se izriječom navodi da je kantorsko.

Prelistavajući desetak godina kasnije rukopisnu ostavštinu hrvatskog preporoditelja iz Međimurja župnika Stjepana Mlinarića, pronašao je tri originalna *spričavanja* i jednu pjesmu u formi *spričavanja* koja se pjevala kod zadušnice. To ga je ponukalo da u *Gradi za povijest književnosti hrvatske* 1916. objavi i te zapise, kao prilog studiji o Mlinariću, te da im doda još dvanaest tekstova koje je dobio od već spomenutog učitelja Gusića. Od tih tekstova veći broj čine vrlo uspješna *spričavanja*, ali je u njihovu jeziku jače naglašena čakavska komponenta. Sam je Milčetić uočio da nema nikakve razlike u vanjskoj formi između čakavskih i kajkavskih *spričavanja*, ali su kajkavska za njega nešto poetičnija. On je prvi objasnio smisao, sadržajne osobine i način izvođenja *spričavanja*. Objavljeni zapisi iz Međimurja nemaju samo etnografsku vrijednost. Oni su u trenutku izlaska iz tiska imali i svoju političku težinu jer su (zajedno sa Žgančevom zbirkom međimurskih usmenih pjesama, objavljenom iste godine) nepobitno dokazivali hrvatski značaj Međimurja i njegova naroda.

Kantorska su spričavanja u 19. i na početku 20. stoljeća u sjeverozapadnoj Hrvatskoj bila toliko popularna da su njihovu formu koristili mnogi pučki pjesnici pri iznošenju svojih misli i zapažanja. Nisu bili rijetki primjeri u kojima su *spričavanja* poprimila i šaljivi ton. Izgradnjom mrtvačnica i nestankom sprovoda od pokojnikove kuće do groblja nestala su i kantorska spričavanja. Tek se još tu i tamo čuje kod mise zadušnice pokoja pjesma slična spričavanju, i to samo onda ako orguljašku službu obavljaju stari, za taj posao posebno izobraženi kantor.

IVAN MILČETIĆ UND KANTORS ABSCHIEDSLIEDER

Zusammenfassung

Nach dem Toden wurde seit Menschengedanken wehgeklagt. So war diese Sitte auch an den kroatischen Gebieten nicht vorbeigegangen. Schon um 1586 protestierte Antol Vramec (1538–1588) in seinem Buch *Postilla* (gedruckt in Varazdin) gegen die bezahlten Klageweiber und die Unaufrichtigkeit in ihren Klageliedern. Trotzdem wurden im nordwestlichen Teil Kroatiens bis zum Ende des 19. Jahrhunderts die Totenlieder gesungen, und unter den Kroaten in der Umgebung von Nagykanizsa (Ungarn) noch länger.

In dem 17. Jahrhundert erschien doch, parallel mit den Klageliedern, eine besondere Form des Abschieds im Namen des Verstorbenen von den Mitgliedern seiner Familie, von den Nachbarn, Freunden und Bekannten. Das waren die Abschiedslieder, die nach der Bestellung von der Familie des Verstorbenen die Kantoren (Organisten) oder Lehrer zusammengesetzt und gesungen hatten, und zwar in dem Hof des Toten, unmittelbar vor dem Abgang des Leichenzuges zum Friedhof. Die äußerliche Form der Kantors Abschiedslieder blieb jahrhundertlang unverändert. Das sind zwölfsilbige Verse mit Endreim.

Die Musterbilder für ihre Abschiedslieder hatten die Kantoren und Lehrer schon in der kajkavischen Poesie des 16. Jahrhunderts gefunden. Besonders zahlreiche Vorlagen stammen aus dem 17. Jahrhundert, meistens von Ana Katarina Frankopan – Zrinski. Der erste Wissenschaftler, der auf diese Art von Liedern hin-

gewiesen hatte, war der Professor Ivan Milčetić. Am Ende des 19. Jahrhunderts durchreiste er einige Gebiete in Burgenland, Mähren und Ungarn, in denen die Kroaten lebten (und noch immer leben), und berichtete davon in der Zeitschrift *Vijenac* im Jahre 1898 in einem Artikel unter den Titel *Über die kroatischen Siedlungen in Mähren, Niederösterreich und Ungarn*.

In diesem Bericht hinwies er auch auf schon erwähnte Abschiedslieder und veröffentlichte ein solches Lied, das er von dem Lehrer Franjo Gusić in Prodrštof bekommen hatte. Das war das erste gedruckte Kantors Abschiedslied in der Geschichte des kroatischen Schrifttums. Zehn Jahre später, bei dem Durchblättern des handschriftlichen Nachlasses von dem kroatischen Erneuerer und Pfarrer Stjepan Mlinarić aus Murinsel, fand er drei originelle Abschiedslieder und ein Lied in der Form eines Abschiedsliedes, das bei der Seelenmesse gesungen wurde. Im Jahre 1916 veröffentlichte er im Jahrbuch *Grada za povijest književnosti hrvatske* diese Abschiedslieder und noch zwölf Texte, die er schon früher von Franjo Gusić in Burgenland bekommen hatte. Unter diesen Texten sind neun äußerst gelungene Kantors Abschiedslieder, aber in der čakavischen Mundart. Selbst Milčetić sah, daß keine besondere Unterschied in äußerlichen Form der kajkavischen und čakavischen Abschiedslieder besteht, aber kajkavische Beispiele waren seiner Meinung nach poetisch etwas gelungener. Er ist der erste Wissenschaftler, der den Sinn, inhaltliche Eigenschaften und die Weise der Ausführung dieser Abschiedslieder genau erklärt hat. Die Beispiele aus Murinsel hatten im Jahre 1916 nicht nur die ethnographische, sondern auch eine große politische Bedeutung, weil sie unwiderleglich das kroatische Wesen der Murinsel und des Volkes in diesem Gebiet beweisen konnten.

HRVATSKI KNÍŽEVNI PRILOZI
IZ MEĐUMURJA I OKOLICE GRADA
ŠOPRONA

PRIOPĆIO

IVAN MILČETIĆ

(Preštampano iz VIII. knjige »Građe« Jugoslavenske akademije znanosti
i umjetnosti)

U ZAGREBU
TISAK DIONIČKE TISKARE
1915.

Milčetićeve rasprava »Hrvatski književni prilozi iz Međimurja i okolice grada Šoprona« objavljena je u 8. knjizi *Građe za povijest književnosti hrvatske* JAZU godine 1915., te kao poseban otisak.

Milčetićeви pogledi na jezična zbivanja 19. stoljeća

Izvorni znanstveni članak
UDK 811.163.42 (092)

Jezična se zbivanja u Hrvatskoj u drugoj polovici 19. stoljeća najkraće mogu opisati kao sukob dviju filoloških škola – zagrebačke i vukovske.

Odjeci su riječke i zadarske škole u to vrijeme neznatni u odnosu na jeku koju je stvorila zagrebačka škola u svim dijelovima trojedne nam Hrvatske, Dalmacije i Slavonije – zagrebačka je škola oblikovala hrvatski jezik do potpune stilske raznolikosti i općeupotrebne razine koja dopušta jezik zagrebačke filološke škole nazvati hrvatskim književnim jezikom 19. stoljeća. Nisu samo pravopis, slovnice i rječnici ispisani na tom jeziku i tim jezikom, nego i naša književnost, znanost, novinstvo i zakonodavstvo. Građeci i čuvajući posebnosti hrvatskoga književnojezičnoga izraza, zagrebačka je škola daleko od jugoslavenstva koje u jezičnom smislu ponajprije znači stvaranje zajedničkoga hrvatskoga i srpskoga jezika. Usuprot, zagrebačka je škola čvrsto stajala na putu takvoj jezičnoj tvorevini, pa zagrebačku školu V. Jagić (isprva vatreni pristaša, a poslije ogorčeni protivnik) ovako prosuđuje:

»... moglo se o jednom srpskohrvatskom književnom jeziku govoriti samo u općim crtama; jedna se jedinstvena gramatika, naročito kao inventar gramatičkih oblika, nije još mogla postaviti. U sjeverozapadnom hrvatskom kutu stajala je tako zvana zagrebačka škola i s obzirom na pravopis, a da se i ne govori o pismu, i s obzirom na neke gramatičke oblike na konservativnom stajalištu čuvanja starijih predaja.« (Jagić, 1948:534).

U tom je smislu zagrebačka škola suprotstavljena vukovcima koji, potpomognuti onodobnom europski općeprihvaćenom znanstvenom zabludom o jednom štokavskom jeziku i jednom narodu, grade zajednički jezik, ili kako prva rečenica (u 19. stoljeću još beznačajnoga i neobvezujućega) Bečkoga dogovora kaže:

»Znajući da jedan narod treba jednu književnost da ima... sastali smo se ovijeh dana, da se razgovorimo, kako bismo se, što se za sada više može, u književnosti složili i ujedinili.« (Vince, 1990:279).

Ivan Milčetić rođen je tri godine poslije Bečkoga dogovora, a njegovo školovanje, kulturna, nastavna i znanstvena djelatnost pripadaju polemičnim i presudnim godinama hrvatske jezične povijesti – riječ je o posljednjim trima desetljećima 19. stoljeća i prvom desetljeću 20. stoljeća – razdoblju žestokih jezičnih polemika, pobjede hrvatskih vukovaca i prijelomu hrvatske književnojezične norme.

Milčetić nije imao izravnoga utjecaja na sudbinu hrvatskoga jezika – nije autorom jezičnih priručnika, a u nemilosti mađaronske vlasti¹ nije mogao sudjelovati ni u kakvim odlukama presudnima za hrvatski jezik ili jezičnu politiku uopće. Ipak, kao i većina svojih suvremenika, Milčetić ne ostaje bez odgovora kada je jezik u pitanju – jezikom treba jedriti kroz govoreno i zapisano; jezična jedra treba prepustiti vjetru zagrebačke škole ili vukovaca.

U tom nas smislu Milčetićeви suvremenici zbuñuju, jer su nam ostavili suprotstavljena mišljenja. Vodnik o Milčetiću kaže kako je

»Smičiklas ucijepio u srce svoga zacijelo najdarovitijeg učenika jugoslavensku ideju, kojoj je on ostao vjeran da smrti, što izrijekom ističe u svojoj autobiografiji.« (Vodnik, 1922:246).²

Vojnović, odgovarajući na Milčetićeovu kratku jezičnu kritiku svojega Pada Dubrovnika (Milčetić, 1909:473),³ svrstava Milčetića u zagrebačku školu, suprotstavljajući ga tako vukovcima:

»Prema staroslovenskom jeziku... ja, sin dubrovačke Budmanove škole, imam beskrajno poštovanje, ma da smo mi Budmanovci otvoreni svim uticajima najizrazitije fonetike i ma da bisma mi, baš po tradiciji, imali biti manje odani starim riječima, negoli zagrebačka škola kojoj pripada gosp. Milčetić« (Vojnović, 1909:598).

Biti vjeran jugoslavenskoj ideji u jezičnom je smislu značilo biti vjeran vukovcima; biti vjeran zagrebačkoj školi značilo je ne prihvaćati vukovsko hrvatskosrpsko jezično zajedništvo.

Navedena se oprječna mišljenja mogu razriješiti na temelju Milčetiće-
vih radova. Međutim, Milčetić nema posebnoga rada u kojem bi sustavno

¹ Vidi: Vodnik, 1922:267; Damjanović, 2000:172.

² Vodnik napominje da je podatke uzeo iz Milčetićeve 'nacrtu za autobiografiju' napisanoga 1918. Zanimljivo je pripomenuti da S. Damjanović navodi iste podatke kao i Vodnik, ali ovako: »Posebno će mu biti drag... Tadija Smičiklas. On će mladoga Milčetića oduševiti... i za ideju slavenske uzajamnosti.« (Damjanović, 2000:170). Inače, u Damjanovića nema ni spomena o Milčetićevoj jugoslovenstvu koje je u Vodnika istaknuto na nekoliko mjesta.

³ Milčetić je samo dvije rečenice posvetio jezičnomu prigovoru: »Mimogred samo opažamo, da je jezik piščev ponješto neprobavljiv za onoga koji ne pozna ruskoga jezika. On upotrebljava i onda riječi iz ruskog i crkvenoslavenskog jezika, čemu se priviknuo u Bigradu i u Sofiji, kada im mogaše naći krasnih zamjena u našem jeziku.« (str. 473); A. G. Matoš (1909) cijeli je svoj rad posvetio isključivo jezičnoj kritici, ali Vojnović se brani ponajviše od Milčetiće-
vih dviju rečenica, ne spominjući A. G. Matoša čak ni imenom, nego ga nazivajući 'nekakvim kritičarom', dok Milčetića imenuje: gosp. Milčetić. Ta činjenica svakako svjedoči o ugledu koji je Milčetić uživao u svoje vrijeme.

govorio o jezičnim pitanjima svojega doba, pa ću njegove poglede na jezična zbivanja 19. stoljeća usustaviti izdvajajući tri cjeline:

- 1) o slovopisu i pravopisu,
- 2) o gramatici,
- 3) o književnim jezicima Hrvata i Srba.

1) U Gajevu *slovopisu i pravopisu* Milčetić vidi kulturnu, političku i jezikoslovnu vrijednost. Smatra da je Gaj pravopisom ujedinio rascjepkanu hrvatsku književnost, budeći i nacionalno ujedinjujući tako i rascjepkane hrvatske zemlje. Kada je o jezikoslovnoj vrijednosti riječ, Gajev pravopis⁴ smatra savršenim:

»Najsavršeniji je pravopis onoga jezika, koji ima za svaki glas jezika posebno slovo. Takova je ćirilica za naš jezik kako ju je priuđesio Vuk. Gaj je pregnuo, da stvori takav pravopis za latinicu... Gaj je, ugledavši se na jezik češki, načinio pravopis, koji nadoknađuje ćirilicu, jer može izraziti svaki glas našega jezika.«
(Milčetić, 1891:616.).

Osim ćirilice koju je za naš jezik priuđesio Vuk i Gajeva ugledanja na jezik češki, Milčetićeva je ocjena suvremena kada je o slovopisnoj savršenosti riječ – i danas Gajev slovopis iz *Kratke osnove* ocjenjujemo najsvršenijim hrvatskim pravopisom jer se isti fonem bilježi uvijek istim slovom, a slova nisu dvoslovi. Suvremene se interpretacije Gajevih slovopisnih reformi manje oslanjaju na češke uzore, a više na hrvatske – naglasak je na Vitezovićevu utjecaju.⁵ Iako Milčetić spominje Vitezovića uvijek afirmativno i u svezi s Gajevim slovopisom, polazište Gajevim reformama ipak vidi u tuđinskom utjecaju i ugledanju na tuđi jezik:

»Poznanstvu Gajevu s Kollarom treba da mi Hrvati zahvalimo svoj današnji pravopis...« (Milčetić, 1891:615).

Ipak ne treba zaboraviti da je Milčetiću sveslavenska zamisao toliko bliska i draga da mu ni jedan slavenski narod, jezik, jezikoslovac, pa onda ni slovopis, nisu tuđi u onom smislu u kojem su to nama danas.

Milčetić govori i o Gajevu *Pravopiszu* iz Danice, u kojem Gaj

»... raspravlja i popravlja svoj pravopis ... Da ne bude odviše prigovaranja, žrtvuje on neka slova i tako izade pobjednik.« (Milčetić, 1891:616),

ali u tom slovopisu Milčetić ne traži jezikoslovnu vrijednost, nego samo kulturnu i političku: bitno je to što slovopis ujedinjuje i što je uz njega štokavština, kao zajednički književni jezik, a to što slavopis iz *Pravopisza* nije savršen kao onaj iz *Kratke osnove* (zbog dvoslova i zbog toga što se isti fonem ne bilježi uvijek istim slovom, primjerice: dj, gj; tj, ć; nđ, nj; lj, lj, ě), Milčetić i ne spominje. Na pitanje bilježenja *er*, *ar* i *ě* osvrnuo se samo kratko i usputno, ne smatrajući ga uopće bitnim:

⁴ Riječ je o slovopisu, no Milčetić ne pravi razlike između slovopisa i pravopisa pa o Gajevoj reformi govori kao o pravopisnoj, a ne slovopisnoj.

⁵ O tom opširnije vidi: Mogaš, 1993.

»Nov pravopis održa pobjedu, ali sitničarske se prepirke nastaviše... Najviše se pravdalo oko glasa *er-ar-ě*. O tom je napisano toliko, da bi se mogla sabrati čitava knjižurina.« (Milčetić, 1878:62).

Pitanje *er, ě* nije bilo toliko nebitno i usputno kako bi se iz Milčetiće-
vih riječi moglo zaključiti. Između ostaloga, i ta su dva slova u drugoj polo-
vici 19. st. dijelila Hrvate od Srba, i zagrebačkoj je školi napuštanje *er, ě*
značilo posrbljenje hrvatskoga jezika. O tom zorno svjedoči i Miškatoviće-
vo pismo Jagiću od 13. veljače 1864.:

»Veber je na toliko duhom i srcem klonuo, da ga je strah sa mnom dopisivati. A
ja se ne čudim što tebe kore da radiš o propasti hrvatstva, jer ljudi naši koji danas
vladaju, boje se zlu našem od Srbaljah i misle, ako znanost i logika zahtievaju da
uzmemo pravopis koji je u Srbaljah da će tim srbstvo obhrvati hrvatstvo. To su ti
ljudi koji još uvijek misle da naša sva borba u tom sastoj i da jezik sačuvamo ... oni
se nadaju odoljeti srbstvu, ako pravopis i gramatiku budemo imali razdijelenu od
srbske. Za nj ih je ě politika, a ne filologija.« (Jagić, 1930:62).

Milčetić očito ne pripada zagrebačkoj školi u smislu da mu očuvanje
hrvatskih jezičnih posebnosti znači i očuvanje hrvatskih nacionalnih poseb-
nosti. Kako inače shvatiti Milčetićeve riječi kojima zvršava Gajev pravopis,
a kojima patetično zaziva '*pobratimstvo*':

»Pored svih promjena, koje će još doživjeti naš pravopis, osnivačem njegovim ostat
će za sva vremena Ljudevit Gaj. Imademo li mi Hrvati i Srbi veće budućnosti,
svanut će dan, kada se ne ćemo više gložiti ni dražiti poput starogrčkih plemena;
kada se bude taj dan zabijelio, zazelenjet će grob proroka naše sloge i tvorca našeg
književnog jedinstva.« (Milčetić, 1891:618).

Iako u Gajevu slovopisu vidi slovopis *koji nadoknađuje ćirilicu, jer može
izraziti svski glas našega jezika* i iako nije na braniču hrvatskih slovopisnih
posebnosti, treba naglasiti da Milčetić tijekom 19. stoljeća piše slovopisom
i pravopisom zagrebačke škole, a tek posljednje desetljeće 20. stoljeća, ka-
ko za hrvatsko školstvo i javnost, tako i za Milčetića, znači prelazak na
Brozov pravopis.

Budući da Milčetićeve djelatnost tijekom 19. st. pripada razvijenoj i
zreloj normi zagrebačke škole koja je općeprihvaćena u hrvatskom javnom
životu (a opisana je u trećem izdanju Veberove *Slovnice hrvatske* iz 1876), i
u Milčetićeve su slovopisu i pravopisu obilježja takve norme. To valja po-
sebice istaknuti jer Milčetić ni u jednom svojem radu ne spominje Vebera
kao gramatičara,⁶ a ne spominje ni njegove školske slovnice. Jedini su gra-
matičari o kojima Milčetić govori, i to uvijek pohvalno, V. S. Karadžić, V.
Jagić, Gjuro Daničić. Prešućujući hrvatsku normu druge polovice 19. sto-
ljeća i hvaleći vukovsku, Milčetić se ipak u svojim radovima dosljedno
pridržiava hrvatskoga slovopisa i hrvatskoga morfonološkoga pravopisa.

⁶ Milčetić Vebera svrstava u književnike, govoreći o njegovim putopisima i imenujući
ga »poznatim našim prozaistom« (Milčetić, 1877:409)

Milčetić	Veberova <i>Slovnica hrvatska</i>
Dugi odraz jata bilježi kao <i>ie</i> , a kratki kao <i>je</i> : namijenjenih, prvenci, <i>sljedećoj</i> , <i>ogrievaju</i> , <i>rječnika</i> , <i>nadomjestilo</i> , <i>pjesmica</i> . (Milčetić, 1878:64–65).	»Glasnik <i>ě</i> izgovara se u dugih slovkah kano <i>ie</i> (dva glasa), a u kratkih kano <i>je</i> , ali tako da se <i>j</i> obaška čuje; <i>děte</i> = <i>die-te</i> ; <i>děteta</i> = <i>d'jeteta</i> .« (Veber, 1876:6).
Dvoslovom <i>dj</i> bilježi naše suvremeno <i>đ</i> : <i>obradjivanju</i> , <i>tudjini</i> (Milčetić, 1878: 64–65), ali isto to suvremeno <i>đ</i> u tuđicama i vlastitim imenima bilježi kao <i>gj</i> : <i>Magjar</i> , <i>Magjarska</i> , (Milčetić, 1878: 4–5); <i>Gjuro</i> , <i>Jegjupka</i> (Milčetić, 1876: 420–426).	» <i>dj</i> i <i>gj</i> jednako se izgovaraju, ali <i>gj</i> se piše samo u tuđjih riečih, n. p. <i>Gjuragi</i> , <i>Magjar</i> « (Veber, 1876:21).
U hrvatskih riječi nema <i>dž</i> , ali ga rabi kada zapisuje srpska imena: <i>Hadžić</i> (Milčetić, 1878:61), isto kao što koristi i ostala slova kojih nema u gajici, a kada su potrebna za zapisivanje tuđih imena: <i>Šafařik</i> , <i>Kollár</i> (Milčetić, 1878:15).	Nema slovo <i>dž</i> u slovnom i glasovnom popisu.
Pravopis mu je dosljedno morfonološki: pridolazkom, iztiču, <i>izčezava</i> , <i>riedko</i> , <i>obćenit</i> , <i>pjesničrvo</i> (Milčetić, 1878:58).	»U hrvatskom se jeziku i prvobitne, a osobito izvedene i promijenjene rieči pušu etimologički« (Veber, 1876:21).

Od norme zagrebačke škole Milčetić odstupa samo u jednom – ne piše slovo *h* u genitivu množine. Međutim, u Milčetićevo je doba genitivno *h*, kao način bilježenja nastavačke dužine, već bilo napušteno, ali hrvatske su ga slovnice ipak propisivale.

Potpunosti opisa radi, treba reći da vukovska norma za odraz dugoga *jata* traži *ije*; dvoslova *dj*, *gj* nema – umjesto njih je *đ*; dvoslov je *dž* odgovarajući fonemu *dž* pa je upotreba drukčija nego u zagrebačke škole – vukovcima je *Madžarska*, *andeo*, a zagrebačkoj je školi *Magjarska*, *angjeo*; slovom se *h* ne označuje nastavačka dužina u genitivu množine; pravopis je fonološki.

Iako je iz Milčetićevih radova jasno da dobro poznaje vukovska djela (pa onda i vukavsku normu), ipak ne odstupa od hrvatske slovopisne i pravopisne tradicije i to baš one koju prešućuje i izrjekom ne spominje – norme zagrebačke škole.

2) I kada je o *gramatici* riječ, Milčetić ostaje u istom okviru u koji je smjestio svoje pravopisne i slovopisne postavke – teorijom je uz vukovce, a praksom uz hrvatsku tradiciju.

Milčetić kritizira morfološko ustrojstvo koje normira zagrebačka škola:

»I u oblicih se pošlo krivim putem. Mjesto da se porimu posvema oblici hercegovačkoga narječja, koje je prihvaćeno za književno, uvedeni su oblici arhaistični, koje

danas već ne pozna to narječje. Tako n. p. ona tri poznata padeža množine. Vraz je među ostalim mislio, da se može primiti i slovenski dual!» (Milčetić, 1978:62).

Ona tri poznata padeža množine odnose se na nesinkretizirane padežne nastavke dativa, lokativa i instrumentala množine koje normira zagrebačka škola i koji se razlikuju od sinkretiziranih vukovskih *oblika hercegovačkoga narječja*, ali tim riječima Milčetić ne kritizira samo zagrebačku školu nego samoga sebe, jer dosljedno i bez izuzetaka piše upotrebljavajući *ona tri poznata padeža množine*, pa čak i imeničke dvojinske oblike (koji su i inače bili rijetki u pisaca pristaša zagrebačke škole), i to u istom tekstu u kojem izriče kritiku, primjerice:

- »Dmn: tako dodje u ruke Magjarom« (Milčetić, 1878:4),
- »Lmn: prve viesti o Dubrovčanih« (Milčetić, 1878:28),
- »Imn: potican najsmjelijimi ideali« (Milčetić, 1878:29),
- »Dvojina: Zagreb je na noguh« (Milčetić, 1878:33).

I u ostalim jezičnim obilježjima Milčetić u potpunosti slijedi ne samo morfološku normu zagrebačke škole,⁷ nego i sintaktičku, koja se od vukovske najizrazitije razlikuje atributnom upotrebom glagolskih priloga:⁸

- »za slobodom *odišućeg* naroda« (Milčetić, 1880:58),
- »traži spomenike *tićuće se*. književnosti« (Milčetić, 1878:29).

Naprijed je rečeno da Milčetić ne spominje zagrebačke slovničare; uzori su mu vukovski:

- »Nov pravac u obradjivanju hrvatske gramatike nastaje tek kašnje s Pacelom i Jagićem, dočim je već prije toga Daničić i Vuk svima pokazao put.« (Milčetić, 1878:64); »Jezik hrvatski prekrasno je do sada obradjen radom Daničića, Jagića, Vuka, Miklošića i drugih.« (Milčetić: 1880:171)

Jedini hrvatski slovničar o kojem Milčetić govori ilirac je V. Babukić, ali njegovu slovnicu procjenjuje tek kao *prvijenac koji zaslužuje uvažavanje* i čija je ozbiljna mana što ne počiva na temeljima *sravnjujuće filologije*, odnosno poredbene i povijesne gramatike. Milčetić, u skladu s vladajućom mladogramatičarskom mišlju svojega vremena, u Babukićevoj slovnici ne uočava vrijednost jer je sinkronijska,⁹ nego joj nedostatak dijakronijskoga pristupa smatra manom.¹⁰

⁷ Primjerice, zamjениčko-pridjevna sklonidba, vidi: Ham, 1998.

⁸ O atributnoj ulozi priloga prošlih i sadašnjih u hrvatskom književnom jeziku vidi: Ham, 1998.

⁹ I inače je sinkronijski pristup u ta vrijeme smatran ozbiljnim metodološkim nedostatkom. Primjerice, Jagiću je jedna od ozbiljnijih pogriješka Veberove skladnje baš u tom što je sinkronijska, a ne poredbena ili povijesna kao što je to Daničićeva. Vidi Jagićevu i Veberovu polemiku: Jagić, 1865; Veber, 1865.

¹⁰ Osim toga, posve pogrešno procjenjuje kada kaže da je na temelju Babukićeve gramatike nastala, osim Mažuranićeve, i Brlićeva. Brlićeva i Babukićeva jezikoslovna djelatnost ne razlikuju se samo konceptijski (Brlića danas ubrajamo u vukovske gramatičare), nego je Brlićeva gramatika nastala 1833., dakle tri godine prije Babukićeve, pa nije mogla biti napisana prema Babukićevoj.

3) O književnim jezicima Hrvata i Srba tijekom 19. stoljeća Milčetić govori kao o dvama književnim jezicima, pa onda i o dvjema književnostima. Milčetić odbija i samu pomisao, vladajuću u njegovo vrijeme u europskim slavističkim središtima i na srpskoj strani, da su Hrvati preuzeli srpski jezik:

»Samo je smiešno, kad nam se gdjekad sa srbske strane dovikne, da smo im ugrabili njihov jezik; dočim su Hrvati tim jezikom pisali, kad su se Srbi gušili u starobugarsko-rusko-srbskom jargonu. To može tvrditi tek onaj, komu su moždjani poremećeni« (Milčetić, 1877:400).¹¹

Razlog je srpskomu stavu što politički, a što jezikoslovni – ne treba zaboraviti da se u Milčetićevo vrijeme po europskim jezikoslovnim utvrdama štokavština još uvijek smatrala srpskom, a svi štokavci Srbima. Štokavska osnovica, kao široka zajednička dijalekatna osnovica hrvatskoga i srpskoga, Milčetića navodi reći ono što je rekao u gornjem navodu – da su Hrvati od davnina pisali štokavštinom kao i danas Srbi; u toj štokavskoj osnovici Milčetić posve razumno i razložno vidi dva književna jezika i dvije književnosti:

»... dočim srbski dio naše književnosti sačinjava opet posebnu cjelinu. Jezik je obima po prilici jedan, al misli neima u njih jedne. Pravci im se i misli raztiču: to su dvie posebne literature. Proteći će još mnogo vode Savom, dok budu se one slile u jednu ...« (Milčetić, 1877:389).

Kada su se te *dvie posebne literature* – *panajviše* zaslugom Maretićeve *Gramatike* i stilistike hrvatskoga ili srpskog književnog jezika iz 1899., barem na gramatičkom papiru slile u jednu, Milčetićev će stav o zajedničkoj štokavskoj osnovici, ali različitim književnim jezicima, u potpunosti biti potvrđen dvadesetak godina poslije u Jagićevim riječima:

»... moglo bi se iz Maretićeve gramatike lako skovati oružje za bestemeljnu tvrdnju, koju su već često ponavljali i razboriti ljudi, da su Hrvati uzeli Srbima jezik. Točno je samo to da je književna štokavština, koja je kod Hrvata živjela prije Vuka pod različitim imenima (hrvatskim, ilirskim, bosanskim, dalmatinskim, slavonskim) utjecajem Vuka i utjecajem njegovih publikacija dobila dosljedniji, narodniji i oblik.« (Jagić, 1948:535).

Milčetić i Jagić svakako su u pravu, osim u jednom – hrvatska štokavština nije tijekom 19. stoljeća u radovima Karadžićevim dobila u Hrvatskaj oblik književnoga jezika, nego zaslugama zagrebačke škole. Karadžićeve su zasluge za srpski jezik. A to je ono što Milčetić i Jagić (a uz njih Maretić, Broz, Iveković) ne mogu vidjeti, zasljepljeni mladogramatičarskim imperativom dijalekatne i narodne naravi književnoga jezika, koja vodi u zabludu o književnojezičnom i nacionalnom jedinstvu Hrvata i Srba.

¹¹ Istu misao, ali nešto drukčije oblikovanu, izrekao je i osvrćući se na Novakovićevo mišljenje o podrijetlu hrvatskoga jezika u *Hrvati od Gaja do godine 1850.*: »Čuditi se moramo ipak, kako može Novaković još i danas pisati, da su Hrvati primili srbski govor!« (Istorija knj. p. 297). »...dočim bi mi mogli jednako to Srbom reći, jer su Hrvati najljepšom štokavštinom pisali, nazivljuć si jezik h r v a t s k i m, kada su se Srbi gušili u slavenosrbštini! Kod takova govora prestaje svaka ozbiljnost. Danas možemo takve rieči jedino nazvati smiešnima.« (1878:17).

Dijeleći štokavštinu na hrvatsku i srpsku književnojezičnu stilizaciju, Milčetić kritizira i jednu i drugu. Hrvatski mu je previše *umjetan, klasičan, ukočen i stegnut gramatčkim pravilima, udaljen od naroda i narodu nerazumljiv, gdje gdje sputan u nenarvaske okove*, a srpski mu je *previše jednostavan, za gramatiku ne mari, srpski pisci pišu, svaki jezikom svoga kraja, točno onako kako se u narodu govori, a tomu nedostaje umjetničke uglađenosti*:

»Po tom vidjamo u Hrvata i Srba dvie sasvim protivne struje: jedna koja teži za klasicitetom nekim, druga, koja se neće, da diže nad prostonarodnim govorom. Obje imadu nešto dobra i zla u sebi, ali svakako pobjedu će održati prva, jer tako zahtjeva proces razvijanja svakoga jezika.« (Milčetić, 1877:400).

Ipak, Trnskoga, Šuleka, Jurkovića, Pavlinovića, Botića, Dežmana, a posebice Šenou i Mažuranića, visoko jezično vrjednuje, izdižući ih iznad srpskih pisaca. Posve u skladu s mladogramatičarskim gledištem, Milčetić očekuje da književni jezik

»... mora biti idealizovanom, višom potencijom govora narodnjega« (Milčetić, 1877:401).¹²

Međutim, ta *viša potencija govora narodnjega*, ili, suvremenim riječima rečeno, književnojezična nadgradnja jednoga, konkretnoga dijalekta, u Hrvatskoj nailazi na ozbiljnu poteškoću – Hrvatska je i štokavska i kajkavska i čakavska pa je književnojezična stilizacija čiste štokavštine kao *više potencije govora narodnjega* kajkavskom i čakavskom *puku* nerazumljiva i nepriступačna, pa hrvatska knjiga u *puk* prodire slabo ili nikako. Svjestan toga, Milčetić paziva na povratak dijalekatnim izvorima:

»Samo nek se za boga pazi na jezik: bolje je da se piše i u dialektu, jer će to puk razumiti« (Milčetić, 1877:415),

čak predlažući za kajkavce *kajkavsko-štokavsku knjigu koju bi puk razumio*, i hvaleći istarsko izdanje Relkovićevih *Basni*

»spjevanih za hrvatski puk u Istri u dialektu štokavsko-čakavskom« (Milčetić, 1877:417).

Zbog toga od novijih pisaca Milčetić posebnim pohvalama kiti Pavlinovića, *pučkoga pisca don Mihua*, za čiji jezik kaže da je između jezika zagrebačke škole i narodnoga govora, *puku* razumljiv i pristupačan.

Milčetić ne želi zauzdati štokavštinu i vratiti Hrvate u doba dijalekatne razdrobljenosti, Milčetić samo želi hrvatski jezik svesti u njegove *naravske granice*, a one jesu trodijalekatne. Taj će se Milčetićev stav o hrvatskoj trodijalekatnosti produbiti i izbistriti početkom 20. stoljeća, kada na jezičnoj pozornici vlada štokavski purizam koji zagovora ponajprije T. Maretić i koji se u svom oštrom obliku ogleda u Rožičevu djelu *Barbarizmi u hrvatskom i srpskom jeziku* iz 1904. (drugo izdanje »*Barbarizmi*« u hrvatskom

¹² Ta će se teza još duboko u 20. stoljeću povlačiti po hrvatskom jezikoslovlju, primjerice, i Jonke kaže: »Rekli bismo ukratko da je književni jezik pročišćeni i viši tip narodnoga jezika.« (Jonke, 1964:12).

jeziku iz 1908). Kritizirajući Rožića, Milčetić je u potpunosti sukladan sa zagrebačkom školom i temeljnim načelima hrvatske leksikologije i leksikografije – traži očuvanje hrvatskoga leksičkoga blaga, braneći hrvatske dijalektizme:

»Kada ima dobra riječ u štokavskom narječju, posve je prirodno da je zališna svaka riječ iz drugog kojeg narječja: no nije pametno, da udesnije riječi i jezgrovitije izraze samo zato ne unosimo u književni jezik, jer su čakavske ili kajkavske.« (Milčetić, 1906:183).

Poziva se na stare hrvatske leksikografe osuđujući nametljivu prosrpsku jezičnu politiku koja na leksičkoj razini briše hrvatske posebnosti:

»Nije li n. p. nepojmljivo, kada srpski pisci vole kovanicu »zemljotres« mjesto 'potres' i 'trus', koje su se očuvale ovdje u nas na zapadu ... Kod onoliko bistrih umova, što ih je dala našoj književnosti mlada Srbija, vladaju u njoj još donekle neki čudni nazori o jezičnim pitanjima, koji potječu odatle, što se srpski književni preporod počinje s Vukom bez ikakova obzira na književni rad u Hrvata od XV. do konca XVIII. vijeka... Zar su Della Bella, Stuli, Belostenec i drugi sastavljali rječnike, da potomci u njih nikada ne zavire?« (Milčetić, 1906:183).¹³

Općenito, kada je riječ o dijalekatnoj osnovici hrvatskoga književnoga jezika, u Milčetićevim radovima ima oprječnih stavova. S jedne strane tvrdi kako je dijalekatna osnovica dubrovačka štokavština koju naziva hercegovačkim narječjem, pa kaže kako je Gaj:

»...našao u staro-hrvatskoj literaturi dubrovačkoj gotov jezik, kojemu je osnovom hercegovačko narječje... svakako ljepše od svih drugih... Nije dakle čudo ako je Gaj morao odmah pomisliti na to narječje i uvesti ga kao književno.« (Milčetić, 1877:399),

a s druge strane oštro zamjera ilircima što književni jezik stvaraju miješanjem narječja, upućujući na Karadžića, koji je dosljedan u svojoj hercegovačkoj štokavštini:

»Vuk je posve pravo nazvao miešanje narječja kvarenjem jezika, ali naši ilirci nisu toga htjeli razumiti... izkrpav jedan književni jezik iz svih narječja. To su pogreške 'zagrebačke škole', koju je donjekom nadkrilila 'riečka Kurelčeva škola'.« (Milčetić, 1878:62–63).

Govoreći o dijalekatno prilagođenom književnom jeziku, štokavsko-kajkavskoj i štokavsko-čakavskoj stilizaciji, Milčetić je na stazi zagrebačke škole koju kritizira – i ilirizam i iz njega izrasla zagrebačka škola štokavsku osnovicu nadograđuju kajkavskim i čakavskim sastavnicama i na taj ju način prilagođuju svim Hrvatima, a ne samo štokavcima, čineći jezikom ono što politički nije bilo moguće – ujediniti razdrobljeno hrvatsko nacionalno biće u jedno. I Milčetić u jezičnoj dijalekatnoj prilagodbi, odnosno, *pjesmi na narodnu spjevanu* vidi praktičnu stranu – buđenje hrvatske svijesti:

¹³ Obzirom da se Milčetićevim leksičkim stavovima može pročitati u *Zborniku* u radu V. Rišner: *O jeziku u Milčetića*, u ovom radu ne ću opširno i sustavno govoriti o Milčetićevo odnosu prema leksiku.

»Naš seljak malo gdje ima svijesti hrvatske: u Ugarskoj pa i gdje gdje po Slavoniji on se sam naziva Sokcem i Bunjevcem; u Dalmaciji obično Dalmatincem, Dubrovčaninom, Bokeljem; u Istri Istranom, dapače i Šćavom! u Medjumurju Medjumurcem! itd. To nije nikako laskavo po nas.« (Milčetić, 1877:411).

Za razliku od zagrebačke škole, koja kajkavce i čakavce samo želi dovesti u *kolo štokavacah*, Milčetić želi zakoraknuti u hrvatsko i srpsko jezično ujedinjenje. Otuda kritika zagrebačkoj školi i svaka pohvala vukovcima, otuda oprječnosti u njegovim stavovima – Milčetić želi pomiriti dvije nepomirljive jezične suprotnosti: razložnu trodijalekantnu narav hrvatskoga jezika i vukovski štokavski purizam. Ne samo to, Milčetić želi pomiriti katolicizam i pravoslavlje, a sve u idealiziranoj slici hrvatske i srpske sloge. Naime, Pavlinovića *pučkoga pisca don Mihua* ne kiti pohvalama samo zbog jezične dijalekatne prilagođenosti *pučkoj* recepciji, nego i zbog *pobratimske* naravi njegovih prosvjetiteljskim djela:

»Kao prosvjećen čovjek, Pavlinović negleda kako se tko krsti, već sa svojim dičnim pobratimom Sundečićem propovijeda ljubav i snošljivost med katolici i pravoslavnicima. Svaki redak njegovih spisa živim je tomu svjedokom. Ali uza sve to nisu ga minule u srbskih listovih svakojake pogrde i psovke ('ježuvita', 'mračnjak' itd.) Zašto? Jer je pošten? Doista možda ne bi trebalo onoliko izticitati svagdje vjerskih načela, kako on to čini; ali uza sve to na srbskoj strani neopažamo toliko tolerancije vjerske, kao što je ima u Pavlinovića...« (Milčetić, 1877:416).

U tom je smislu Milčetićevo jugoslavenstvo različito od onoga koje smo mi tijekom 20. stoljeća upoznali – ono ne znači poricanje hrvatstva; plemenita je to zamisao *pobratimstva* u kojem se čuvaju nacionalne, kulturne i jezične hrvatske posebnosti, naivna zamisao skladnoga suživota u kojoj nema ni velikohrvatstva ni velikosrpstva, a ako i ima – samo je po sebi, zbog političkih prilika, razumljivo i nije zabrinjavajuće:

»Glavna ideja Starčevićeva: panhrvatstvo nije ništa baš čudnovata ni izvanredna, ni utvorna, kako se obično uzima; Srbi su od vjkada, osim vrlo riedkih iznimaka panserbisti. Sa hrvatske strane moralo se odgovoriti sa svehrvatstvom na svesrpstvo. Do toga je moralo doći i ja nesmatram ni jedno ni drugo tako strašljivim i neopravdanim... nama treba idealnoga srca i duše.« (Milčetić, 1877:428).

Svoju su *pobratimsku* naivnost vukovski usmjereni hrvatski jezikoslovci zadržavali usprkos konkretnim dokazima i stvarnim spoznajama da *idealno srce i duša* ne postoji na srpskoj strani. Tako će, primjerice, Jagić pisati o svojoj uspomeni na Berlinski kongres i susretu s Jovanom Ristićem, ondašnjim srpskim ministrom, smatrajući da je Ristiću:

»... mentalitet ograničen samo na Srbiju, koju bi hteo nešto raširiti i uvećati, ali do južnoslavenske ideje, koja bi obuhvatala ne samo Srbe već i Hrvate, nije se umeo uzdići.« (Jagić, 1930:341).

No ipak, bez obzira na očitost velikosrpske ideje, Jagić nastoji oko jezičnoga ujedinjenja Hrvata i Srba, obrušavajući se na zagrebačku školu koja takvomu ujedinjenju čvrsto stoji na putu. Jagić usprkos svemu ostaje vjieran načelu koje se za Hrvate pokazuje pogubnim od 19. stoljeća pa do naših dana i koje je umalo ugušilo hrvatski jezik u srpskom, pa onda i Hrvate u Srbima:

»...da filologija nije politika i politika nije filologija.« (Jagić, 1930:351).

U istom značenju Milčetić navodi *Niemčićevo* poražavajuće i razočaravajuće iskustvo koje sredinom 19. stoljeća donosi iz Srbije:

»Glede simpatie sèrbske s našim stvarima prevario sam se takodjer. Ja ti iskreno kažem da su naši ljudi u tom obziru vèrlo mistificirani... meni se čini, kao da smo mi Hèrvati u svemu i slednjemu odviše veliki komplimentiste, pa da timi našimi komplimenti... sami sebe i narodnost našu ubijamo.« (Milčetić, 1878:44).

Usprkos takvim spoznajama, kojima natrunjuje svaki svoj rad odnoseći se na pitanja 19. stoljeća, i Milčetić je, baš kao i Jagić, tvrdoglavo ustrajan na načelu prema kojem

»u politici možemo zazirati jedan od drugoga, ali u nauci nesmijemo« (Milčetić, 1877:404).

U tim se riječima sažima narav Milčetićeve pripadnosti vukovskoj školi – u posve krivom europski raširenom jezikoslovnom mišljenju, ali koje je u Milčetićevo doba smatrano jedinim znanstveno točnim, da su Hrvati i Srbi jedan narod s jednim jezikom budući su štokavci. Vrijedno je napomenuti da je Jagić niz godina bio pronositelj zablude o pripadnosti kajkavaca Slovincima pa onda i Hrvata Srbima. Primjerice, 3. ožujka 1880., u pismu Račkom, piše ovo:

»... da je kajkavština svojim organizmom bliža k slovenštini nego nego li k hrvaštini. Što su Slovenci kajkavci (t.j. stanovnici slavenske kraljevine = Slavoniae regnum) Hrvatima postali, to im služi na čast te dokazuje, da bi i oni ostali kajkavci mogli bili poći istim putem da ih nije jača sila prikučila k sebi. narodno jedinstvo ne visi tek o gramatici; to mi vidimo najbolje odatle što sada Hrvati i Srbi pišu jednim jezikom i opet niti su duhom niti težnjama jedno – žalibože.« (Jagić, 1930:352).

Jagić će tek tridesetih godina 20. stoljeća priznati da je bila riječ o zabludi:

»Ja sam se posle dubljim rasmatranjem istorijskih procesa uverio da to nije upravo sve tako glatko kako se obično misli po Miklošičevoj teoriji: kaj = Slovenci, ča = Hrvati, što = Srbi.« (Jagić, 1930:352).

Za razliku od Jagića, Milčetić Miklošičevu teoriju ne uzima doslovce i imperativno – tvrdnju da je kajkavski slovenski i da su kajkavci Slovenci Milčetić odlučno poriče:

»Po istoriji, životu i osjećanju oni nisu nego Hrvati, a prema tomu nemože biti ni njihov jezik nego hrvatski« (Milčetić, 1880:154).

Čakavci su Milčetiću jedino i samo Hrvati, a čakavština je tek stariji oblik štokavštine. U tom smislu ističe Daničićevu *Istoriju oblika*:

»Najnesretniji je bio Vuk kada se je dao na višu filologiju, te je stao dokazivati, da se jedini čakavci mogu ubrajati k Hrvatom. Tko ima samo pojma o historičnom razvijanju jezika, te uzme u ruke Daničićevu 'Istoriju oblika', uvidit će, da su čakavština i štokavština samo dva dijalekta jednoga te istoga jezika. Čakavština prikazuje stariji, a štokavština mlađi stepen razvitka jezičnoga.« (Milčetić, 1880:59).

Mažuranićevu *Slovnícu hèrvatsku* Milčetić prešućuje iako Mažuranić, normirajući za hrvatski jezik novoštokavski četveronaglasni sustav, doka-

zuje da su novoštokavski naglasci nastali od starijih čakavskih.¹⁴ Međutim, u Mažuranićevoj je slovnici i primjera kojima se dokazuje da je hrvatsko naglašavanje različito od onoga koje propisuje V. S. Karadžić – propisujući normu hrvatskoga jezika Mažuranić se često kritički osvrće na Karadžićevu normu, i to ne samo na naglasnu, nego i na morfološku. Time Mažuranić jasno daje do znanja da su hrvatska i srpska štokavština različite.¹⁵ Osim toga, Mažuranićeva slovnica ostavlja izvan opisa kajkavštinu, ne smatrajući ju glavnim hrvatskim narječjem i uopće ju ne spominjući:

»Hèrvatski jezik ima dva glavna narečja, štokavsko i čakavsko.« (Mažuranić, 1866:14).

Takvi Mažuranićevi stavovi mogu biti razlogom što ga Milčetić u svojim brojnim radovima ostavlja posve zanemarenoga i nespomenutoga jer se Mažuranić ne uklapa u sliku hrvatskoga i srpskoga zajedništva.

Za Milčetića dvojbi nema – kajkavština, čakavština i štokavština tri su dijalekta jednoga jezika, a tim jednim jezikom govori jedan troimeni narod, Slovenci, Hrvati i Srbi koji su

»tri grane jednoga narodnoga stabla, razdvojene imenom, ali jezikom tiesno spojene« (Milčetić, 1880:140).

Milčetićev zaključak o *tiesnoj spojenosti jezikom* nije nastao na temelju sinkronijskoga jezičnoga opisa kajkavštine, čakavštine, hrvatske štokavštine, srpske štokavštine i slovenskoga jezika jer čak se ni prema jezičnom stanju u drugoj polovici 19. stoljeća do takvoga zaključak ne bi moglo doći. Milčetić, u skladu sa sebi suvremenom mladogramatičarskom jezikoslovnom mišlju, zaključak izvodi poredbenim i povijesnim jezičnim opisom koji daje utemeljnja za zaključak o *tiesnoj spojenosti jezikom*, a sama takva znanstvena metodologija može opravdati misao o jednom troimenom narodu. Kako nazvati taj narod Milčetiću nije poteškoća – ionako je riječ o jednom narodu s *tiesno spojenim jezikom*.

»Naravno u smetnji se nadje svatko, kako da prozove taj narod, kad ima do sada tri imena, pa si jedni pomažu geografskim imenama Jugoslavena, drugi imenom Hrvata, a treći (osobito inostranci) imenom Srba. Pypin sam koleba med imenom Jugoslavena, Srba-Hrvata i (po običaju ruskom) Srba.« (Milčetić, 1880:140).

* * *

Iako izrijekom ne pripada zagrebačkoj filološkoj školi nego vukovcima, Ivan se Milčetić u svojim radovima nastalim tijekom 19. stoljeća dosljedno pridržava norme zagrebačke škole – slovopisom, pravopisom, gramatikom, pa i teorijskim i leksičkim gledištima.

Pozivanje na hrvatske vukovce deklarativne je naravi i samo teorijsko, jer se njihove norme ne pridržava; Milčetićevo je deklarativno vukovsko

¹⁴ O Mažuranićeovu opisu odnosa čakavskoga i štokavskoga naglašavanja i općenito o jezikoslovnj vrijednosti Mažuranićeva opisa hrvatskoga naglasnoga sustava vidi: Moguš, 1977.

¹⁵ O razlikovnim hrvatskim i srpskim sastavnicama u Mažuranićevoj slovnici vidi: Ham, 1998.

usmjerenje nastalo zbog onodobnoga mladogramatičarskoga gledišta, koje je na temelju štokavskoga dijalekta Hrvate i Srbe proglašavalo jednim narodom – ali, za razliku od većine europskih slavista (pa tako i hrvatskoga Jagića), za Milčetića taj jedan »štokavski« narod nisu Srbi, nego jedan narod s dva imena (uključujući Slovence, jedan je narod troimen), a u tom narodnom jedinstvu Hrvati odvajkada i sada imaju hrvatski književni jezik i čuvaju svje jezične posebnosti, poglavito one odnoseće se na trodijalekatnu narav hrvatskoga jezika. Milčetićevo vezivanje uz vukovske zamisli (pa tako i jugoslavensku ideju) nije motivirano samo filološki i jezikoslovno, nego i političkom nuždom opstanka hrvatskoga naroda:

»Na zajedničko sblizenje nuka nas naš položaj, a ne treba istom dokazivati, da ima manjim narodom slaba obstanaka usred velikih ujedinjenih narodnih država u Europi. (Milčetić, 1880:153)

Za razliku od onih jugoslavenski usmjerenih hrvatskih intelektualaca kojima je pokretač toga zblizavanja Srbija, Milčetić je dosljedan hrvatski sin kojemu je Hrvatska pronositeljica i uzročnica slavenskoga, a poslije zamiranja ilirizma, i jugoslavenskoga jedinstva:

»U desetak godina posta malena Hrvatska jednom živom baktjom koja raszu svoje iskre na sve strane, kuda god dopire romon jezika hrvatskoga, a sladki zvuci 'ilirске' pjesme ozvanjahu se gorom i dolom, spajajuć u jedno kolo bratska srca.« (Milčetić, 1880:140).

Literatura:

- Stjepan Damjanović, 2000., *Filološki razgovori*, Zagreb.
- Sanda Ham, 1998., *Jezik zagrebačke filološke škole*, Osijek.
- Vatroslav Jagić, 1865., *Primjetbe k našoj sintaksi s gledišta sravnjujuće gramatike*, *Književnik*, Zagreb (Preuzeto iz *Polemika u hrvatskoj književnosti*, III., Zagreb, 1982., str. 7–29).
- Vatroslav Jagić, 1930., *Spomeni mojega života*, Beograd.
- Vatroslav Jagić, 1948., *Izabrani kraći spisi*, Uredio i sa stranih jezika preveo Mihovil Kombol, Zagreb.
- Ljudevit Jonke, 1964., *Književni jezik u teoriji i praksi*, Zagreb.
- A. G. Matoš, 1909., *Književna pisma*, V, Dr. Lujo Knez Vojnović: Pad Dubrovnika, *Hrvatska smotra*, IV., Knj. V., sv. V., br. 61., Zagreb, str. 161–164.
- Antun Mažuranić, 1866., *Slovnica hèrvatska*, Zagreb.
- Ivan Milčetić, 1877., Pogled na hrvatsku književnost god. 1876., *Obzor*, Zagreb (Preuzeto iz *Polemika u hrvatskoj književnosti*, IV., Zagreb, 1982., str. 388–434.)
- Ivan Milčetić, 1878., Hrvati od Gaja do godine 1850., Kulturno-istorijski i književni pregled, Preštampano iz III. tečaja *Hrvatskoga doma*, Zagreb.
- Ivan Milčetić, 1879., Pogled na hrvatsku književnost 1878., *Narodni list*, Zadar (Preuzeto iz *Polemika u hrvatskoj književnosti*, IV., Zagreb, 1982. str. 445–460.)
- Ivan Milčetić, 1880., Jesu li naši kajkavci Hrvati? Govore li hrvatski?, *Vienac*, tečaj XII., br. 4–6., 8–11.

- Ivan Milčetić, 1891., Gajev pravopis, *Vienac*. br. 39., Zagreb, str. 614–618.
- Ivan Milčetić, 1909., Konac Republike Poljičke, *Savremenik*, IV., br. 9., Zagreb, str. 473–476.
- Ivan Milčetić, 1906., Prilozi za čistoću hrvatskoga jezika, *Nastavni vjesnik*, sv. 1–3., Zagreb.
- Milan Moguš, 1977., *Antun Mažuranić*, Zagreb.
- Milan Moguš, 1993., *Povijest hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb.
- Vatroslav Rožić, 1904., *Barbarizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku*, Zemun.
- Vatroslav Rožić, 1908., *Barbarizmi u hrvatskom jeziku*, Zagreb.
- Adolf Veber, 1865., Odgovor g. Jagiću na primjetbe o sintaksi, *Književnik*, Zagreb (Preuzeto iz *Polemika u hrvatskoj književnosti*, III., Zagreb, 1982., str. 29–36).
- Adolf Veber, 1876., *Slovnica hrvatska*, Zagreb.
- Zlatko Vince, 1990., *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb.
- Branko Vodnik, 1922., Ivan Milčetić, *Jugoslavenska njiva*, god. IV., br. 4., Zagreb, str. 264–270.
- Lujo Knez Vojnović, 1909., *Dvije riječi o jeziku, Prigodom nekih prigovora jeziku moga »Pada«*, *Savremenik*, IV., Zagreb str. 593–598.

MILČETIĆEVI POGLEDI NA JEZIČNA ZBIVANJA 19. STOLJEĆA

Sažetak

U radu se jezikoslovni stavovi Ivana Milčetića opisuju s gledišta vukovske norme i norme zagrebačke filološke škole. Iako se u pisanju pridržava slovopisne, pravopisne i gramatičke norme zagrebačke škole i zalaže se za leksikološke postupke zagrebačke škole, Milčetić se deklarativno poziva na vukovske, ponajprije srpske gramatičare. Ta je oprjeka u njegovim stavovima nastala zbog vladajuće mladogramatičarske postavke o tome da su Srbi i Hrvati jedan narod budući su štokavci, a tu postavku Milčetić prihvaća ne nijekajući hrvatstvo i videći u jezičnom jedinstvu i narodno jedinstvo koje omogućuje ponajprije hrvatski nacionalni i politički opstanak i napredak.

MILČETIĆ'S VIEWS ON LANGUAGE ACTIVITIES IN THE 19TH CENTURY

Summary

The work deals with linguistic attitudes of Ivan Milčetić that are described from a point of view of the Vuk norm and the norm of the philological school in Zagreb. Although he keeps to the ortographical and grammatical norms of the Zagreb school and is dedicated to lexicographical procedures of the Zagreb school, Milčetić invokes the Vuk and especially Serbian grammarians. This came to pass due to the governing young grammatical precept that the Serbs and Croats were one people, being speakers of Štokavian and Milčetić accepts this precept at the same time not denying his Croatian heritage for he sees it as a language and national unity that enables firstly the Croatian national and political survival and progress.

O jeziku u Milčetića

Izvorni znanstveni članak
UDK 811.163.42 (092)

Cjelokupna se djelatnost Ivana Milčetića odlikuje brigom za hrvatski jezik i njegovu čistoću. U mom se radu prikazuje Milčetićevo shvaćanje pojma književnoga jezika, osobito u odnosu prema barbarizmima, riječima koje su u onodobnih jezikoslovaca bile čestim predmetom rasprava.

Ivan Milčetić prema hrvatskom se jeziku, ali i šire, prema društvenim zbivanjima i politici, određuje još krajem devetnaestoga stoljeća, kada u raspravi *Hrvati od Gaja do godine 1850.* (Milčetić 1878) iznosi svoje shvaćanje pojma hrvatskoga, i jezika i kulture.¹ Tada kaže: »Čuditi se moramo ipak, kako može Novaković još i danas pisati, da su Hrvati primili srbski govor! (Istorija knj. p. 297), dočim bi mi mogli jednako to Srbom reći, jer su Hrvati najljepšom štokavštinom pisali nazivljuć si jezik hrvatskim, kada su se Srbi gušili u slavenosrbštini! (Milčetić 1878:17)« Opisujući gušenje ilirskoga pokreta, a time i zamiranje ideje o slavenskom zajedništvu, Milčetić ističe hrvatsku ideju: »Od sada počimlje se u Zagrebu realnije misliti, te se mjesto starih fantastičnih snova poprima jače *misao hrvatskoga državnoga prava, koje je moglo jedino spasiti Hrvatsku.* (istaknula V. R.)« (Milčetić 1878:32).

Zbog djelomičnoga mijenjanja političkih stavova, a pod utjecajem društvenopolitičke situacije, Milčetićeve misli o jeziku, ali i o književnosti i kulturi uopće, treba promatrati tek u svoj njihovoj raznolikosti. U politici Milčetić je svim srcem uz ilirsku ideju i podržava slavensko zajedništvo, ali istodobno neprekidno upozorava na opasnost od prosrpskih ideja² koje su dolazile iz europskih središta, osobito iz Beča, a prema kojima su samo čakavci Hrvati, kajkavci Slovenci, a štokavci Srbi.³ S jedne strane, on veliča

¹ Milčetić u članku nastalom na početku svoga djelovanja, 1878., Hrvatima drži i Slovence, Bošnjake i Srbe, kao što izrijeком kazuje u komentaru Gajeve pjesme *Hrvatov sloga i zjedinjenje*: »... tu su Lika, Krbava, Kranjci, Štajer, Gorotanci i Slavonija, Bošnjaci, Srbliji, Istrijanci ter Dalmacija...« (1878:16).

² Milčetić navodi riječi koje Babukić upućuje Šafaříku: «...činite nam veliku krivicu, hoteci nas svekolike štokavce i čakavce posarbiti...»

³ Koliko je bilo zbrke oko pojma »hrvatsko« svjedoči Milčetić kazujući da mišljenje o Hrvatima kao čakavcima, a Srbima kao štokavcima pod utjecajem (vrlo netrpeljivoga) Kopitara iznosi čak Vraz (1843. godine)!

um i snalažljivost Karadžićevu te ističe značenje njegova djelovanja i za Hrvate – Vuk je pokretač skupljanja narodnih pjesama i priča te potiče interes prema narodnoj književnosti. S druge pak strane govori o »smetnji« koju su na Gaja prouzročili Šafařík, Kopitar i Vuk, smanjujući doseg pojma hrvatsko,⁴ govori da je Karadžić Hrvate »izbrisao sa svijeta«, ali je istodobno on (Vuk) Hrvate hvalio jer je »med njimi najugodnije časove svoga života sproveo« (Milčetić 1878:49).

Opisujući vrijeme puno zbrke i proturječnosti, i sam je Milčetić ponekad proturječan – uz prikaz ilirizma kao kulturnog preporoda, veliča njegove stjegonoše, među njima i Babukića, prvoga i najvećega ilirskoga gramatičara.⁵ Međutim, ono što je bilo dobro kao politička, preporodna ideja, nije dobro u znanosti – ističe, pripominjući da »jezik dobiva prisiljene oblike, umjetne« (Milčetić 1878:65). Pri tom misli na stare nastavke, nesinkretiziranost dativa, lokativa i instrumentala množine te, primjerice, na uporabu participa u atributnoj ulozi – sve su to obilježja jezika kojim on piše baš raspravu u kojoj se zalaže za suprotno; »nov pravac u obradivanju hrvatske gramatike«, (Milčetić 1878:64) koji su odredili Daničić i Karadžić. U kasnijim će radovima Milčetićev jezik biti znatno više sukladan onome što izrijekom govori: jeziku kojega su put zacrtali Daničić, Karadžić i Martić.

Druga je odlika cjelokupna Milčetićeva rada borba za jezičnu čistoću. U njegovu shvaćanju purizma također ima proturječja, a borba s proturječjima osnovom je jezične čistoće i funkcioniranja jezika kao sustava. Zakonitosti po kojima se jezik razvija u njemu su, u jeziku samom, i ne može ih odrediti nitko izvana: »On [jezik, napomena V. R.] živi, gine i vene, al sve se zbiva po stalnih prirodnih zakonih, kojimi ne gospodari čovjek po svojoj volji. Gramatik može sto put reći: ovako mora biti i nikako drugčije; al ta će zapovjed ostati ipak pustom zapovjedi jer će jezik ići svojim putem.« (Milčetić 1880:169).

Osim borca za jezičnu čistoću, Milčetić je i žestoki borac za sve ono što smatra dobrim i kulturnim, a protiv svega lošega u jeziku i kulturi uopće. Stoga je želja za brzom reakcijom na sve onodobne kulturne događaje za njega bila nužda; bit će spomenute tek dvije od takvih žestokih rasprava koje je Milčetić vodio početkom dvadesetoga stoljeća, objelodanjujući svoje prikaze suvremenih jezikoslovnih i književnih djela u *Savremeniku* i *Nastavnom vjesniku*.

⁴ Iako se u pjesmama objavljenim u *Danici* godine 1835. pjevalo o »Horvaćanima« kao o Slavoncima, Bosancima, Hercegovcima i Slovencima (Babukić), a u Gajevoj su pjesmi čak i Srbi proglašeni Hrvatima (*Svi Hrvati se rukuju*), Milčetić ističe da su ilirci odabrali ilirsko, a ne hrvatsko ime, zavedeni spomenutim učenjem Šafaříka, Kopitara i Vuka prema kojem su samo čakavci Hrvati. (Milčetić 1878:16)

⁵ »Inače teoretično i praktično najbolje je razpravljao hrvatsku gramatiku Babukić...« (Milčetić 1878:63)

Sukob je oko shvaćanja pojma suvremenoga hrvatskoga književnoga jezika između Ivana Milčetića i doktora Luje, kneza Vojnovića, kako sam sebe u odgovoru Milčetiću naziva brat poznatijega Ive Vojnovića i autor povijesnoga djela *Pad Dubrovnika*, žešći od drugoga, jezičnim naptucima bogatijega Milčetićevega napisa, pripomena Rožičevim *Barbarizmima u hrvatskom ili srpskom jeziku*.

U raspravi *Hrvati od Gaja do godine 1850*, Milčetić je iznio ne samo smjernice svoga društvenopolitičkoga i kulturnoga djelovanja, nego je odredio i stav prema dubrovačkoj književnosti:

- 1 – treba čitati one dubrovačke pisce koji su izvorni, a ne nasljeđuju slijepo tuđe obrasce
- 2 – ni u čemu ne treba pretjerivati, pa tako ni u veličanju Dubrovnika i Dubrovčana.⁶ »Pročitajte svekolike Dubrovčane pa će vam dodijati oni tolikokratni čezne, gine, kopne, taje, stine itd., strah od Boga, sram od ljudi itd.«, riječi su Stanka Vraza koje Milčetić navodi kao potvrdu svoga odnosa prema piscima s hrvatskoga juga.

Takav Milčetićevega stav prema Dubrovniku i Dubrovčanima još snažnije progovara u članku *Konac republike poljičke*⁸ (1909), gdje autor iznosi nekoliko postavki koje će se pokazati odrednicama njegova (Milčetićevega) cjelokupna djelovanja. Milčetića se kao jezikoslovca, ali i kao građanina politički opredijeljena za Hrvatsku, prepoznaje po propisivanju načela jezičnoga purizma. Oglada se ono u zahtjevu za uporabu hrvatskih riječi svugdje gdje one postoje, čak i ako su u jeziku bile u uporabi tuđice (rusizmi) ili crkenoslavenizmi, treba ih zamijeniti postojećim hrvatskim riječima. Podrijetlo je takvih rusizama i crkenoslavenizama uglavnom srpsko, a u hrvatskoj treba rabiti hrvatske riječi, jer, kako kaže Milčetić: »Pad Dubrovnika (u 2 sveska) ozbiljno je djelo dra. Iva conta Vojnovića, koji ga je izdao s potporom 'kr. zemaljske vlade' (autor ne bi bio ništa izgubio, da je još do-

⁶ Milčetić je više puta upozoravao na pisce koji su Dubrovčane slijepo oponašali. Tako je opisao i Dimitrija Demetra: »Bio je velik štovatelj Dubrovčana te ih je i preveć nasljeđovao.« (Milčetić 1878:55).

⁷ Vrazov odnos prema Dubrovčanima Milčetić opisuje riječima: »Pošto se je u novije vrieme razprela kritična razprava o dubrovačkoj književnosti, nije nezanimivo, ako ovdje pribćimo svoje sudove o njoj od Vraza. Doćim su njegovi suvremenici smatrali sve što je dubrovačko klasičnim, Vraz ih je cienio i uvažavao, ali ne sliepo. Njemu su Dubrovčani po duhu stranci, a tek po jeziku naši.« U daljem tekstu Milčetić navodi Vrazove riječi iz 1841. godine: »Ja priznajem da ih [Dubrovčane, napomena V. R.] valja smatrati i visoko ceniti, priznajem takodjer, da je moj vers mnogo njim držan; nu moje počitovanje nije sliepi fanatizam, koj bi smatrao njih kao uzor izvrsnosti, kao non plus ultra ilirske poezije, prezirajuć suprot tomu narodnje peesme te izključno jih robski nasleedujuć – onu veliku četu Dubrovačkih peesnika koji svi – kao francezki Troubaduri – govore iz jednih ustiu na jedan kalup.« (Milčetić 1878:52).

⁸ U naslovu članka *Konac republike poljičke* pravopisno slijedim samoga Milčetića koji upravo na spomenuti način, s oba mala slova u osobnom imenu, piše naslov svoga članka na početku drugoga teksta upućenoga Luji Vojnoviću: »U IX. broju »Savremenika« priopćih člančić: »Konac republike poljičke« u kome spomenih mimogred s iskrenom simpatijom braću Vojnović, Iva i Luja.« (Milčetić 1910:31)

dao: 'hrvatske'). Mimogred samo opažamo, da je piščev jezik ponješto ne-probavljiv za onoga, koji ne pozna ruskog jezika. On upotrebljava i onda riječi iz ruskog i crkvenoslavenskog jezika, čemu je priviknuo u Biogradu i u Sofiji, kada im mogaše naći krasnih zamjena u našem jeziku.«⁹ (Milčetić 1909:473). Žestina Vojnovićeva odgovora potvrđuje koliki je Milčetić imao utjecaj,¹⁰ a osobito je zanimljivo Vojnovićevo određenje Milčetića kao pripadnika zagrebačke filološke škole. (Vojnović 1909:597) Činjenica je da sam Milčetić o Veberu ne raspravlja, ali zato koristi svaku priliku za isticanje Broz – Ivekovićeva rječnika i Maretićeve gramatike¹¹, određujući ih kao djela bez kojih ne bi smio biti ni jedan hrvatski i srpski književnik (Milčetić 1906:21). Ipak, prešućivanje je Vebera samo privid; Milčetićevo odnos prema idejama pisaca koji pišu jezikom zagrebačke filološke škole nije jednoznačan onoliko koliko se u prvi mah čini, ili koliko Milčetić sam izrijeком navodi. Prva je činjenica koja govori usuprot Milčetiću samom njegov jezik u djelima s kraja devetnaestoga stoljeća, tako je rasprava *Hrvati od Gaja do godine 1850.*, kao i tekst *Jesu li naši kajkavci Hrvati? Govore li hrvatski?*, objavljuvan dvije godine kasnije (1880.) u nekoliko brojeva *Vienca*, pisan jezikom kojim su pisali pisci – pripadnici zagrebačke filološke škole, i to morfonološkim pravopisom. Jednakim su jezikom – jezikom zagrebačke filološke škole, uz strogo poštivanje njegova sustava i zakonitosti – napisana još dva Milčetićevo članka, koja pripadaju istom razdoblju kao i spomenuti tekstovi (rasprava o Gaju i rasprava o kajkavskom jeziku). Iako potpisani samo inicijalima, a ne punim imenom i prezimenom, ti se članci sadržajno i jezično u potpunosti poklapaju s ostalim Milčetićevim radovima iz devet-

⁹ Osim toga, Milčetić u istom članku (*Konac republike poljičke*), govori o odnosu čovjeka – pojedinca i naroda, države: vrline su pojedinca samo utoliko vrline ukoliko služe vlastitom, hrvatskom narodu: »Mi se možemo diviti osobnim vrlinama i hrabrosti pojedinih Hrvata u službi mletačkoj; ali nijesmo naivni, pa da se ponosimo njima, kada za svoj narod ne učinimo – često – a ma baš ništa.« (Milčetić 1909:476).

¹⁰ L. Vojnović kaže: »Na oko bezazlena i nuzgredna primjedbica prof. Milčetića ima više težine od one insinucije pisca »Hrvatske Smotre.« (Vojnović 1909:594). Osim u Vojnovića, značenje se Milčetića kao kritičara iščitava i u Rožića, koji u predgovoru svome drugom izdanju *Barbarizama* u hrvatskom jeziku piše: »Premda se razabira iz uvoda u prvo izdanje, što mislim kad kažem »barbarizmi«, ipak hoću ovdje da kažem *jednome vrlo cijenjenome kritiku*, (istaknula V. R.) da mi »barbarizam« znači: *sve što se protivi čistomu što-kavskom književnom jeziku*, dakle u »barbarizme« u ovoj knjižici pripadaju ne samo »*pravi barbarizmi*« nego i rdavi *neologizmi, provincijalizmi* (ako ih ne trebamo) *arhaizmi* pa *gramatičke* (i pravopisne) *pogrješke* uopće.« (Rožić 1908:II) Obračajući se »vrlo cijenjenome kritiku«, Rožić odgovara na pripomene koje Milčetić iznosi na početku *Priloga za čistoću hrvatskoga jezika*, u kojima piše o Rožićevim *Barbarizmima*: »Pisac raspravlja pored pravih barbarizama o neologizmima, o arhaizmima, o provincijalizmima, što više i o gramatičkim neispravnostima. Gosp. Rožić bi bio svakako dobro učinio, da je u predgovoru kazao, da se pod barbarizmima u širem značenju razumijevaju svi pogrješni izrazi u književnom jeziku, već i zato, što ima u »Hrv. Čitanci« za 5. i 6. razred srednjih učilišta barbarizam mnogo uže značenje.« (1906:20).

¹¹ U tekstu *Prilozi za čistoću hrvatskoga jezika* Maretića spominje kao »prvog živućeg gramatika hrvatskog ili srpskog« (1906:21)

naestoga stoljeća. Stoga se može sa sigurnošću reći da se iza *I. M.* u tekstovima *Pogled na hrvatsku književnost god. 1876.* i *Pogled na hrvatsku književnost 1878.* krije Ivan Milčetić. Članci su to u kojima autor raspravlja o stanju kulture u Hrvatskoj, o odnosu književnoga i narodnoga jezika, o tradiciji, jeziku i književnosti Hrvata i Srba. Sve su to pitanja koja su bila Milčetićevim preokupacijama tijekom cijeloga njegovoga života i rada. Tako je osobito u prvom, opsežnijem radu (1877 / 1982),¹² gdje Milčetić hvali *Vienac* i hrvatske pripovjedače (koji su pisali jezikom jednakim njegovu onodobnu jeziku – jezikom zagrebačke filološke škole) te nasuprot hrvatskim piscima, čija je odlika dotjeran, književni jezik, stavlja srpske pisce, iza kojih je tradicija lošeg slavenosrpskog jezika, a koji ne mare ni za kakva gramatička i pravopisna pravila, niti za jezično usustavljanje, nego pišu govorom svoga kraja: »Novija srbska književnost doista svjedoči, da se Srbi drže pravila: ‘piši, kako puk govori’, ali tako nije toga sigurno Vuk želio. Srbski pisci pišu velikom većinom, kako prosti puk govori: svaki pisac piše kako se u njegovu kraju govori. (...) U obće, reć bi, kano da se u Srba nećuti potrebe konsolidovanog, jedinstvenog, oplemenjenog – recimo književnog jezika, već svak piše kako ga volja.« (Milčetić 1877/1982:400).

Milčetić se prepoznaje i u odnosu prema Dubrovčanima i dubrovačkoj književnosti – prepoznatljiv je njegov otpor veličanju te književnosti koja pretjeruje s isticanjem forme, a »u novijoj našoj književnosti tako malenu ulogu igra« (Milčetić 1877/1982:407).

U člancima iz dvadesetoga stoljeća Milčetić piše drukčije, slijedi Maretićeva načela; izjednačuje dativ, lokativ i instrumental množine u imenskoj sklonidbi i više ne piše morfonološkim pravopisom. Njegovo je (Milčetićevo) razumijevanje pojma književnoga jezika dvojako – jednako kao i neki, spomenuti odnosi toga jezikoslovca prema društvenim i kulturnim zbivanjima. S jedne strane, i to gramatičke (osobito fonetsko-fonološke i morfološke), Milčetić se zalaže za štokavsko narječje,¹³ s druge je pak, leksičke, protiv protjerivanja neštokavskih riječi. Leksičku razinu Milčetić opisuje različitom od gramatičke, a ta mu je (leksička) razina niža, manje vrijedna kada se određuje bliskost jednoga narječja ili jezika s drugim: »Srodnost ili nesrodnost jezika ne proizlazi iz leksikalne srodnosti, već iz gramatikalne, a to su glasovi i oblici.« (Milčetić 1880:170).

Na početku je svoga jezikoslovnoga djelovanja (doba je to poslije hrvatskoga narodnoga preporoda – osamdesete godine devetnaestoga stoljeća) Milčetić u potpunosti uvjeren u potrebu stvaranja jedinstvenoga jezika

¹² Prva se godina u zagradi odnosi na godinu prvoga objavljivanja članka, a druga na godinu pretiska, prema kojem se tekst i navodi.

¹³ Milčetić veliča Gaju, utemeljitelja štokavskoga narječja kao osnovice književnoga jezika svih Hrvata: »Gaju pripada neumrla slava, što je, zanesen jedinstvom svoga naroda, napustio kajkavštinu i poprimio narječje štokavsko, koje su već od prije nekako instinktivno čakavci uvadjali u knjigu.« (Milčetić 1880:74).

ne samo za sve Hrvate, nego za Hrvate i Srbe.¹⁴ Hrvati, Srbi i Slovenci pod utjecajem su različitih društvenih, povijesnih i političkih okolnosti razvili različite kulture i zato »svatko razuman vidi, da je naš narod sa tri imena tek na putu, da postane jednim narodom« (Milčetić 1880:153). Takvo je mišljenje, sudeći prema literaturi, ali i prema mislima ostalih onodobnih kulturnih djelatnika (pisaca, književnih kritičara, povjesničara...) bilo »odrazom kolektivnog mišljenja generacije« (Vodnik 1922:268). Potvrđuju to i riječi kojima Branko Vodnik procjenjuje Milčetićevo politički stav, stavljajući ga u odnos prema idejama onodobne, politički svjesne omladine:¹⁵ »Milčetić stoji daleko od plemenskoga separatizma, još dalje od pravaške negacije Srpstva, i ako ističe najjače hrvatsku ideju, on ipak zna, da bez jugoslavenstva ne će biti našem narodnom životu ni jačeg zamaha, ni potpunije slobode.« (Vodnik 1922:268). Pri stvaranju zajedničkoga jezika Hrvata i Srba treba ujednačiti gramatička obilježja dvaju jezika, te, prije toga, gramatička obilježja triju narječja, dok se leksička raznolikost može dopustiti. U kasnijim će radovima takvu postavku o leksičkoj snošljivosti triju narječja proširiti i ojačati; više neće govoriti o nevažnosti te, leksičke razine, nego će unosenje riječi iz čakavskoga i kajkavskoga u književni jezik (uz uvjet da nema odgovarajuće štokavske riječi) opisivati kao jedan od načina borbe za čistoću hrvatskoga književnoga jezika i stvaranja njegova rječnika – rječnika hrvatskoga književnoga jezika. Takvim se svojim postavkama, razlikovanjem književnoga od pučkoga jezika te unosenjem riječi iz čakavskoga i kajkavskoga jezika u književni jezik, Milčetić približava Veberu, a udaljuje se od Maretića. To je istodobno približavanje, s jedne, i odmak, s druge strane, vjerojatno nehotično jer Milčetić Vebera gotovo i ne spominje, a Maretića pri svakom spomenu veliča. Usporedba Milčetićevih misli o književnom jeziku kao nadogradnji pučkoga jezika s ranijim, Veberovim promišljanjima o istom potvrđuje sličnosti:

– Veber u raspravi *Brus jezika*, kritizirajući Kurelčevo unosenje arhaizama u književni jezik, kaže da se Kurelec:

»... sav zakopao u stare knjige, pak neobziruć se na život (istaknula V. R.), koji mu preko glave raste, upotrebljava sad ovaj sad onaj oblik, sad ovu sad onu rieč iz starinskoga jezika...« (Veber 1887:324).

Osim toga, u jednoj od polemika (s Ivekovićem) Veber brani svoju uporabu aorista i imperfekta jer su takva glagolska vremena dopuštena u

¹⁴ Jedinstveni jezik (i državu) Milčetić zagovara jer: »Hrvati i Srbi jesu jedan te isti narod; danas ih u glavnom diele samo dvie različite kulturno-političke tradicije. Njim su najbliži Slovenci. Bugari su jezikom i životom znatno odvojeni. Radi toga se naziv Jugoslavena rabi u širem i užem značenju; u prvom razumievaju se sva četiri plemena, u drugom tri bez Bugara.« (Milčetić 1880:58).

¹⁵ O političkim stavovima omladine s kraja devetnaestoga stoljeća Vodnik piše sljedeće: »Za Jugoslavenstvo ta omladina drži, da nije potrebna, kao u ilirsko doba, ni negacija ni degradacija Hrvatsva.« (Vodnik 1922:268).

*književnom jeziku, koji je različit od pučkoga, jer: »svatko vidi, da je to po-sve drugo, nego kad se Vaš evagjelistar [Ivekovičev, napomena V. R.] čita na Bednji ili na Grobniku«.*¹⁶

– Milčetić piše:

»...treba začu u sam *narod* (istaknula V. R.) da se uzmogne kazati prava istina. (...) S toga nikada ne uspiješe oni ljudi koji su kušali stvarati umjetne jezike, jer čovjek nije gospodar jezika.« (Milčetić 1880:170).

Izdvojene iz konteksta, Milčetićeve misli mogu upućivati na izjednačivanje narodnoga i književnoga jezika, što bi ga približavalo Karadžiću i njegovim sljedbenicima. Bilo bi to potpuno pogrešno, potvrđuje Milčetić u *Prilozima za čistoću hrvatskoga jezika* (objavljenim u nekoliko brojeva *Nastavnoga vjesnika* 1906. godine), ističući kako je *književni jezik* »najveće blago našega naroda«, a »književnik treba da izriče katkada svoje misli drugim riječima nego seljak, kojemu za apstraktne pojmove nedostaju riječi« (Milčetić 1906:100). Stoga u Milčetića ne vrijedi ni načelo »piši kako govoriš«; izričkom spominje nemogućnost funkcioniranja toga načela koje on, Milčetić, vezuje uz pravopis, uz odnos književnoga jezika i pučkoga govora, kazujući da »*književni jezik ne može biti fotografska reprodukcija pučkoga*« (Milčetić 1906:184).

Spomenuti su Milčetićeви stavovi rezultat njegova osobnoga, unutar-njega jezičnoga promišljanja i doživljaja te neprestane skrbi za jezičnu čistoću. Sukladno tomu, nekoliko je leksičkih izvora svakoga, pa i hrvatskoga jezika. Osnovni rječnički izvor Milčetiću su književna djela (*»Književna jezika doista ne stvaraju, kako u nas neki naivni ljudi misle, – filolozi, već pjesnici i prozaiste.«* Milčetić 1906:21), što toga jezikoslovca bitno razlikuje od Maretića, za kojega su najbogatiji rječnički izvor djela narodne književnosti.

Najvećemu rječničkom izvoru, djelima hrvatskih pisaca, treba dodati i rječnike starijih hrvatskih leksikografa – nije dobro izmišljati nove riječi ako u jeziku već postoje stare hrvatske riječi, ističe Milčetić, iznoseći pri tom, i u ostalim radovima prisutan, negativan odnos prema slavenosrpskom jeziku. Ne mogu se uspoređivati umjetnički vrijedna djela hrvatskih pisaca (Gundulića, Kačića, Reljkovića) s umjetnički slabim djelima pripadnika slavenosrpske škole. Milčetić kritizira i Kurelčev umjetni jezik s mnoštvom arhaizama i provincijalizama, čime se u cijelosti nastavlja na Vebera: hrvatski se književni jezik temelji na suvremenom hrvatskom jeziku, a nikako ne na arhaizmima. Iz staroga se hrvatskog jezika mogu uzimati potrebne riječi ako ih u suvremenom jeziku nema ili ako su arhaizmi bolji od istoznačnih suvremenih riječi. Takvo mišljenje Milčetić pokazuje braneći riječ *sloviti* koju Rožić želi zamijeniti frazom *biti na glasu*: »*Nije krivo, što*

¹⁶ Riječ je o polemici između Ivekovića, Vebera i Vorštaka o kojoj se može pročitati u knjizi: Vince (1990:582–583), iz koje se preuzima i navod (Vince 1990:583).

nam ovdje pisac preporučuje, pa opet nan je žao, što se tjera iz književnoga jezika ta stara naša i lijepa riječ. Poznaju je (sloviti, slovući) stari hrvatski pisci iz Dalmacije i Dubrovnika: Marulić, Gundulić, Palmotić itd.» (Milčetić 1906: 183).

Kao treći rječnički izvor Milčetić opisuje narječja te, braneći čakavsko i kajkavsko narječje, napada Karadžićeve sljedbenike, koji se klone svake riječi iz čakavskoga i kajkavskoga te iz djela starih hrvatskih književnika:

»Kada ima dobra riječ u štokavskom narječju, posve je prirodno, da je zališna svaka riječ iz drugoga kojeg narječja; no nije pametno, da udesnije riječi i jezgrovitije izraze samo zato ne unosimo u književni jezik, jer su čakavske ili kajkavske.« (Milčetić 1906:183).

Usporedba s Veberovim promišljanjem o odnosu narječja i književnoga jezika (na leksičkom polju) potvrđuje neskrivene podudarnosti između njege i Milčetića:

»Najprije bih pisao sada živućim jezikom, i to štokavskim, jer i većina naroda jesu štokavci, i mi smo jednoglasno štokavsko narječje primili za književni jezik.« (Veber 1887:345).

»Kad nebih sgodne rieči i izraza našao u štokavštini, tražio bih ju u čakavštini, kano bližnjoj, onda u kajkavštini kano daljnjoj, ali bih ju prekrojio prema štokavštini...« (Veber 1887:346).

Takvim tolerantnim odnosom prema riječima iz čakavskoga i kajkavskoga narječja, Milčetić uz Rožića napada i samoga Maretića (iako ne izričekom). Njih su dvojica (Rožić i Maretić), htijući izbjeći riječi iz čakavskoga i kajkavskoga, predlagali sasvim neobične i današnjem čitatelju smiješne riječi. Takve Maretićeve, a kasnije i Rožićeve riječi, imale su nekoliko loših strana, zbog kojih nisu mogle ostati u hrvatskom književnom jeziku: 1. nisu bile usustavljene u hrvatski jezik, tvorbeno ili šire; tradicijski, 2. nisu bile jednoznačne, te su se sukobljavale s postojećim, u jezik ukorijenjenim hrvatskim riječima, 3. zamjene su bile duže, »opisne«, imale su nekoliko riječi. Uz sve to, ponekad su pripadale srpskom jeziku. Među takvim se Maretićevim riječima (koje navodi u *Jezičnom savjetniku* iz 1924. godine) nalazi *cvjetni listić* (koju on predlaže umjesto *latica*), *žvalo* (umjesto *ralje*), *čarovnjak* umjesto *čarobnjak* (za koji Maretić kaže da je provincijalizam). On predlaže i *dragi kamen* umjesto *dragulj*, *nedjelja* umjesto *tjedan*.¹⁷ Još je više riječi iz dijalekata koje progoni Rožić: umjesto *predsuda*, *predrasuda* Rožić predlaže *babušтина* kao narodnu riječ, a protiv nje ustaje ne samo Milčetić, nego i Boranić. Nadalje Milčetiću u Rožića smeta spomenuto vezivanje riječi različitoga značenja uz istu riječ; te Milčetić pojašnjava da *opit* i *is-*

¹⁷ O neusvojenim, jezično lošim riječima koje je predlagao Maretić i u knjizi: Marko Samardžija, 1993: *Jezični purizam u NDH, savjeti Hrvatskoga državnog ureda za jezik*, Zagreb. Samardžija kao neusvojene spominje primjerice riječi *lečenje*, *preuzeće* ili *preuzetak*, *sastavina*, *čulenj* koje Maretić predlaže umjesto riječi *letenje*, *pouzeće*, *sastojak*, *tuljan*. (Samardžija 1993:11).

kustvo nisu iste riječi (kako misli Rožić), jer je *opit pokus*; dalje Milčetić osporava Rožićevo izjednačenje riječi *izraziti* i *reći*, *kolodvor* i *postaja*, *naslov* i *natpis*, pitajući se bogati li se jezik izbacivanjem riječi i davanjem dvaju različitih značenja jednoj riječi: »*Hoće li se naš jezik obogatiti, ako izbacimo riječ »naslov«, pa zadržimo »natpis« za dva pojma?*«

Vrlo je zanimljiva i sudbina predmetka *protu-* koji štokavski puristi opisuju kao kajkavski (oprимjerujući to riječju *protuletje*) te proganjaju iz književnoga jezika sve riječi izvedene tim predmetkom. Milčetić će na to: »Nijesu baš rđave složene riječi: protupotpis, protudokaz, protuprijedlog, (...) kada eto i kajkavci i čakavci govore protuletje ili protuleće, a štokavci pramaliće... R-u su uopće antipatični kompoziti, a kod ovih riječi mu je »protu« kajkavizam, dok je u istinu i čakavizam...« (1906:182). Niti jednom Milčetić ne spominje Maretića, iako su upravo Maretiću prije Rožića bili »antipatični kompoziti«, te izvedenice i složenice često zamjenjuje s manje ekonomičnih nekoliko riječi. Tako Maretić barbarizmima proglašava loše neologizme, kakvi su, prema njegovu mišljenju, i *napadan*, *mjerodavan*, *pravodoban*. Umjesto riječi *napadno* predlaže *to pada u oči*, dok za riječ *mjerodavan* (koja prema njegovu mišljenju pripada kovanicama – »ropskim prijevodima« iz stranih jezika, najčešće njemačkoga, kaže da se može dobro opisati i predlaže raznolike i opširne zamjene: »Na pr. što on veli, to nije mjerodavno za mene – može se reći: što on veli, to nije meni pravilo; ili mjesto: po mojem nemjerodavnom mijenju – možemo reći: po mojem mijenju, koje ništa ne odlučuje ili ne presuđuje i t.d.)« (Maretić 1899/1982:683). Riječ *pravodoban* Maretić opisuje kao nepotrebnu jer je umjesto nje bolje upotrijebiti *u pravo doba*. Tako su u Maretićevu »Anti-barbarusu« prošli i mnogi drugi pridjevi i prilozi, a slično je i s brojnim izvedenicama i složenicama u Rožića, te se potvrđuje Milčetićeva pripomena kako su Rožiću »antipatični kompoziti«. Rožić je primjerice protiv riječi *dnevnik* za »novine što izlaze svaki dan« te umjesto te riječi predlaže *svakidašnje novine*, umjesto *kućevlasnik* Rožić predlaže *vlasnik kuće*, umjesto *doslovno*, *doslovce* Rožić nudi *riječ po riječ* ili *od riječi do riječi*.

Maretić je prije Rožića izrekao mnoge savjete kojima se štokavski brani od riječi iz kajkavskoga i čakavskoga, a koje je Rožić u cijelosti preuzeo. Potvrđuje to i usporedba spomenutoga Rožićevog jezičnoga savjeta o predmetku *protu-* s istim savjetom koji je nekoliko godina ranije u svom »Anti-barbarusu« dao Maretić: »*protu u složenicama kao: protudokaz, protuopaska, protupapa, protupotpis, protusloviti i dr. uzeto je iz kajkavske riječi »protuletje« (t.j. proljeće). Bolje je: protivni dokaz, protivna bilješka (ili napomena) ili protivudokaz, protivupapa, protivupotpis, protivuriječiti, protivuriječan.*« (Maretić 1899/1982:691).

Posebno je pitanje u Milčetića, ali i šire, u leksikografa i pisaca jezičnih savjetnika iz 19. i s početka 20. stoljeća, pravno nazivlje, gdje se Milčetić zalaže za ujednačenost i jednoznačnost naziva. Raspravljajući o riječima *zastupnik* i *zastupati*, Milčetić naglašuje da se riječi koje su pravni

izrazi ne mogu zamijeniti neodređenim riječima: »Mjesto ovih riječi (zastupnik, zastupati, op. V. R.) predlaže Rožić zamjene: zagovarati, braniti, prigledati; zagovornik, branilac, priglednik,¹⁸ koje nas u svakom slučaju ne mogu zadovoljiti.« (Milčetić 1906:103).

Milčetić raspravlja i o odnosu riječi *namira*, *namirnica*, *potvrđnica* i *priznanica* te, kritizirajući Rožića, ponovno pokazuje osjećaj za značenjske nijanse riječi: »Mjesto *namira* (Quittung) preporučuje R. ove zamjene: *namirnica*, *potvrđnica*, *priznanica*. Više nego po vijeka gospodovala je u nas ovamo na zapadu samo 'namira', dok se sada pomaljšaju i 'potvrđnica' i 'priznanica', pa ipak nijedan pravnik ne će ustvrditi, da ove riječi isto znače. Riječi 'potvrđnica' i 'priznanica' mogu značiti i što god drugo nego Quittung, quietanza: dok 'namirnica' ('namira' je doista loša riječ) ne može imati drugo značenje, pa bismo je mi voljeli i unaprijed upotrebljavati. Kako se priznanica udomaćila među Srbima, borit će se ona s 'namirnicom' za život; ali 'potvrđnica' neka bude samo: 'Bestatigung', širi pojam nego 'namirnica'.« (Milčetić 1906:181). Iz ovoga je navoda jasno da Milčetić podcrtava uporabu različitih riječi za isti pojam u Hrvata i Srba (*namira* / *namirnica* u Hrvata stoji nasuprot *priznanici* u Srba) te kazuje o jezičnoj borbi među takvim riječima. Osim toga, potvrđuje se spomenuta Milčetićeva jezična tankočutnost; dok Rožić nekoliko riječi opisuje kao istoznačnice, Milčetić razlikuje riječi *namira* i *namirnica* kao lekseme s užitim značenjem (koji znače potvrdu o plaćanju čega, o ispunjenoj obvezi, a često ju izdaju pravnici) te *potvrđnicu* kao leksem koji ima šire značenje (bilo kakve potvrde) i ne pripada pravnom nazivlju. Zanimljivo je da se riječi *namira*; *potvrda*, *potvrđjenje* ili *potvrđnica* nalaze zabilježene u rječnicima devetnaestoga stoljeća – Šulekovu, Filipovićevu i Mažuranićevu, dok se *priznanica* ne nalazi ni u Šuleka, ni u Mažuranića, samo je kao *priznatnicu* bilježi Vladimir Mažuranić. Leksikografi devetnaestoga stoljeća razlikuju značenja navedenih riječi i svaku riječ opisuju unutar posebne natuknice. U Akademijinu se rječniku prvi put izjednačuje *namira*, *namirnica* i *priznanica*, a *potvrđnica* se ne navodi. Sastavljač natuknica *namira* i *namirnica* bio je T. Maretić, te se može reći da on u rječnik uvodi *priznatnicu* kao istoznačnicu *namiri* i *namirnici*: »Danas u Hrvatskoj i Slavoniji *namira* znači: pismena isprava, da je što namireno, isplaćeno, *namirnica*, *priznanica*.« (Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, VII, 1911–1916:441). U suvremenom je jeziku pojam *namirnica* dobio značenje prehrambenih proizvoda te se u svijesti govornika ne povezuje s pravnim nazivljem, a u suvremenom je Rječniku hrvatskoga jezika (2000:643–644) zadržano tradicijsko značenje

¹⁸ Rožić u svojim Barbarizmima u hrvatskom jeziku (1908:79) piše: »*zastupati* (vertreten) što; bolje: zagovarati, braniti, prigledati; biti mjesto koga ili čega; zamijeniti, zamjenjivati, imati, biti itd., mjesto: zastupaj me kod njega; zastupaj me dok se vratim; zastupane su sve grane gospodarstva i t.d., bolje će biti: zagovaraj (brani) me; zamijeni me dok se vratim; imaju (nahode se, jesu) sve grane gospodarstva i t.d.« Zamjene koje nudi nisu istoznačne s riječi zastupati, te se ta riječ ne opisuje kao pravni naziv.

riječi *namira*. Uz oznaku pripadnosti pravnom nazivlju navodi se istoznačnica iz Akademijina rječnika; riječ *priznanica*.

Riječi koje Rožić nudi kao zamjene i za neke druge pravne nazive nisu ušle u suvremeni hrvatski jezik; umjesto riječi *obveznica*, on (Rožić) predlaže *zadužnica*, *dužno pismo*, a umjesto riječi *zastupnik* Rožić predlaže; *zavgovornik*, *branilac*, *priglednik*, na što također reagira Milčetić, braneći riječ *zastupnik* kao pravni izraz koji se ne može zamijeniti neodređenim riječima koje predlaže Rožić.

Zaključiti se može da se, za razliku od isključivo štokavskih, u pravnom nazivlju ponekad i srpskih, nerijetko višeznačnih riječi i skupova riječi, koje predlažu Maretić i Rožić u svojim jezičnim savjetnicima, Milčetić zalaže za hrvatske riječi zabilježene u djelima hrvatskih pisaca (najčešće dubrovačkih i dalmatinskih) i/ili u rječnicima hrvatskih leksikografa. Pri tom se Milčetić trudi razlikovati značenjske nijanse te za dva semema koja se razlikuju po bitnim komponentama značenja dati dvije različite riječi. Nema li odgovarajuće riječi u štokavskom, treba je uzeti iz dijalekata – riječi iz narječja dobar su odabir i ako su funkcionalnije od štokavskih riječi; ako im je značenje jasnije, ako su uobičajene u narodu, te ako su kraće.

Ono što u ovoga jezikoslovca jest trajno želja je za reagiranjem na sve što je jezično loše i neutemeljeno. Tako Milčetić oštro napada Vojnovičevo unosenje slavenosrpskih riječi i pretjeranih arhaizama, kao i Rožićevo protjerivanje tradicijski utemeljenih hrvatskih riječi. U takvoj se borbi za čistoću književnoga jezika, iako izrijekom hvali Karadžića i Maretića, Milčetić približava Veberu i pripadnicima zagrebačke filološke škole. Blizak Maretiću idejom zajedništva Hrvata i Srba, kao i isticanjem vrijednosti narodnoga jezika, Milčetić je istodobno blizak i Veberu, i to razlikovanjem pučkoga od književnoga jezika te uvođenjem književnih djela kao rječničkih izvora. Vrlo je značajno i Milčetićevo unosenje čakavskih i kajkavskih riječi, uz štokavsku jezgru, u književni jezik – kazuje to usuprot maretićevskom leksičkomu štokavskom purizmu i potvrđuje Ivana Milčetića kao jezikoslovca širokoga, a ne isključivoga duha.

Literatura:

- Boranić, Dragutin, 1905: *Barbarizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku*, *Nastavni Vjesnik*, Zagreb, knj. XIII., str. 75–80.
- Damjanović, Stjepan, 2000: *Filološki razgovori*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Filipović, Ivan, 1875: *Novi rječnik hrvatskoga i njemačkoga jezika*, hrvatsko-njemački dio; prvi – drugi svezak, Zagreb.
- Jonke, Ljudevit, 1965: *Književni jezik u teoriji i praksi*, Znanje, Zagreb.
- Katičić, Radoslav, 1973–74: *O purizmu*, *Jezik*, XXI. god., 3–4, str. 84–90.
- Maretić, Tomo, 1899: *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika*, pretisak dijelova *Pristup u stilistiku i Dodatak stilistici* u knjizi: *Polemike u hrvatskoj književnosti*, III., Mladost, Zagreb 1982., str. 651–715.

- Maretić, Tomo, 1924: *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik za sve one, koji žele dobro govoriti i pisati književnim našim jezikom*, Dopuna Broz-Ivekovićevu Rječniku hrvatskoga jezika, JAZU, Zagreb.
- Mažuranić, Vladimir, 1908–1922: *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik*, JAZU, Zagreb. Pretisak: Informator, Zagreb 1975. (I–II sv.)
- Milčetić, Ivan, (I. M.), 1877: *Pogled na hrvatsku književnost god. 1876.*, *Obzor*, Zagreb. Pretisak u knjizi: *Polemike u hrvatskoj književnosti*, IV., Mladost, Zagreb 1982., str. 388–434.
- Milčetić, Ivan, 1878: *Hrvati od Gaja do godine 1850, kulturno-istorijski i književni pregled*, *Hrvatski Dom*, Zagreb, str. 152–217.
- Milčetić, Ivan, (I. M.), 1879: *Pogled na hrvatsku književnost 1878.*, *Narodni list*, Zadar. Pretisak u knjizi: *Polemike u hrvatskoj književnosti*, IV., Mladost, Zagreb 1982., str. 445–460.
- Milčetić, Ivan, 1880: *Jesu li naši kajkavci Hrvati? Govore li hrvatski?*, *Vienac*, Tečaj XII., br. 4.; str. 58–60., br. 5.; str. 73–74., br. 6.; str. 92–94.; br. 8.; str. 123–126.; br. 9.; str. 140–142.; br. 10.; str. 153–155., br. 11.; str. 169–171.
- Milčetić, Ivan, 1891: *Gajev pravopis*, *Vienac*, br. 39., str. 614–619.
- Milčetić, Ivan, 1906: *Prilozi za čistoću hrvatskoga jezika*, *Nastavni Vjesnik*, str. 20–22., 99–103., 181–184.
- Milčetić, Ivan, 1909: *Konac republike poljičke*, *Savremenik*, god. IV., br. 9., str. 473–476.
- Milčetić, Ivan, 1910: *Dvije tri o hrvatskom književnom jeziku*, *Savremenik*, god. V., str. 31–37.
- Milčetić, Ivan, 1910: *O jedinstvu našega jezika*, *Savremenik*, god. V., str. 149–151.
- Milčetić, Ivan, 1906: *O nagrđivanju književnog jezika*, *Nastavni Vjesnik*, str. 516–519.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, JAZU, dio VII, ur. Tomo Maretić, Zagreb, 1911–1916.
- Rječnik hrvatskoga jezika*, Leksikografski zavod, Zagreb, 2000.
- Rožić, Vatroslav, 1907: *Novi »barbarizmi«*, *Nastavni Vjesnik*, knj. XV., Zagreb, str. 426–431., 507–513., 601–608.
- Rožić, Vatroslav, 1908: *»Barbarizmi« u hrvatskom jeziku*, Tisak Kraljevske zemaljske tiskare, Zagreb.
- Samardžija, Marko, 1993: *Jezični purizam u NDH, savjeti Hrvatskoga državnog ureda za jezik*, Zagreb.
- Šulek, Bogoslav, 1874–1875: *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja*. Pretisak: Globus, Zagreb 1990. (I–II. sv.)
- Veber, Adolfo, 1887: *Djela Adolfa Vebera, zagrebačkoga kanonika*, sv. III., Tisak Dioničke tiskare, Zagreb.
- Vince, Zlatko, 1990: *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Lingvističko-kulturno-povijesni prikaz filoloških škola i njihovih izbora, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb.
- Vodnik, Branko, 1922: *Ivan Milčetić*, *Savremenik*, god. VI., knj. I., str. 264–270.
- Vojnović, Lujo (dr. Lujo knez Vojnović), 1909: *Dvije riječi o jeziku, prigodom nekijeh prigovora jeziku moga »Pada«*, *Savremenik*, god. IV., br. 11., str. 593–598.

O JEZIKU U MILČETIĆA

Sažetak

U radu se opisuju jezikoslovni stavovi Ivana Milčetića izneseni u *Nastavnom vjesniku* i *Savremeniku*, osobito pitanje jezičnoga purizma. Izdvaja se Milčetićevo odnos prema barbarizmima te se njegova razmišljanja stavljaju u odnos prema Maretićevom i Rožićevom shvaćanju barbarizama. Pri tom se Milčetić određuje dvojako; iako izrijekom podržava Maretićevu gramatiku, rječničkim je odabirom, određenjem pojma književnoga jezika te jezičnoga purizma, blizak Veberu. Kao rođeni čakavac, protivi se štokavskom čistunstvu; osim štokavskih riječi u književnom jeziku mogu (i trebaju) biti i riječi iz čakavskoga i kajkavskoga narječja. Boreći se protiv barbarizama (kojih je prema njegovu mišljenju osobito mnogo u administrativnom i novinskom jeziku), Milčetić razlikuje književni jezik od narodnoga, govoreći da u književni jezik treba unositi i riječi iz djela hrvatskih književnika te leksikografa. Milčetićevo se djelo u mom radu opisuje isticanjem dviju, u njegovim *Prilozima za čistoću hrvatskoga jezika* iznesenih, postavki: zalaganja protiv suvišnih kovanica (»umjetnoga jezika«) i protiv načela »piši kao što govoriš«.

ON MILČETIĆ'S LANGUAGE

Summary

The essay describes the language attitudes of Ivan Milčetić presented in *Nastavni vjesnik* i *Savremenik*, especially dealing with the question of language purism. Milčetić's attitude towards barbarism stands out and his thoughts are compared Maretić's and Rožić's understanding of barbarism. Milčetić defines himself in two ways; although he does support Maretić's grammar with his choice of vocabulary, determining the concept of the literary language and language purism he is closer to Veber.

As a born Chakavian he is against the Shtokavian purism, besides having Shtokavian words in the literary language there need to also be Chakavian and Kajkavian words. Fighting against barbarism (which according to him is ever-present in the administrative and journalistic language), Ivan Milčetić differentiates literary language from the folk language saying that literary language should implement the words and works of Croatian writers and lexicographers. Milčetić's work in my essay is described by expressing two precepts in his Appendixes for the purism of the Croatian language: dedication against redundant coined words (»artificial language«) and the principle of »writing how you say the word«.

O hrvatskim naseobinama

u Moravskoj,

Donjoj Austriji i Zapadnoj Ugarskoj.

Narodopisne crtice. Sa 5 slika.

Napisao

Ivan Milčetić.

(Pretiskano iz „Vienca“ 1898.)

U ZAGREBU
TISAK DIONIČKE TISKARNE
1899.

Tekst Milčetićeve knjige *O hrvatskim naseobinama u Moravskoj, Donjoj Austriji i zapadnoj Ugarskoj*, objavljene u Zagrebu 1899., prethodno je, godinu dana ranije, u 11 nastavaka, tiskan u *Vijencu*.

Neizravan dijalektološki rad Ivana Milčetića¹

Izvorni znanstveni članak
UDK 811.163.42 (092)
811.163.42'28

Ivan Milčetić je na znanstvenoj sceni djelovao u drugoj polovici 19. stoljeća i gotovo do smrti godine 1921., dakle u razdoblju prijelomnome za razvitak hrvatske dijalektologije,² što je evidentno i u njegovu radu: dok po nizu odrednica ulazi u red onih znanstvenika koji su začetnici hrvatske dijalektologije i kojima je dijalektologija sa svojom aparaturom pomoćna disciplina, po nizu je drugih odrednica izišao iz tih okvira i znatno unaprijedio hrvatsku dijalektologiju. Razlog je to zbog kojega Milčetićevo dijalektološki rad, kao i rad bilo kojega drugoga začetnika, valja analizirati na dvjema razinama: kroz *neizravan dijalektološki rad* kao sintezu usputnih dijalektoloških bilješki u radovima s nedijalektološkom tematikom, u kojima se dijalektologija još tretira kao pomoćna disciplina, i *izravan dijalektološki rad* kao sustavno i ciljano bavljenje dijalektološkim problemima, kojim dijalektologija polako postaje samostalna filološka disciplina.

Neizravan je dijalektološki rad kao osnovni cilj ovoga članka karakterističan za prvu fazu u razvoju hrvatske dijalektologije, pa će se radom

---

¹ Rad je nastao kao ishod istraživanja cjelokupna Milčetićevo dijalektološkoga rada, ali su zbog opsežnosti njegovi rezultati podijeljeni u dvije cjeline s obzirom na (ne)izravnost u pristupu dijalektološkoj građi. Izravnim dijalektološkim radom Ivana Milčetića bavila sam se u istoimenome članku objavljenom u *Zborniku radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Riječki filološki dani*, knj. 3, Rijeka 2000., str. 59–74.

² Hrvatska se dijalektologija počela razvijati u drugoj polovici 19. stoljeća usporedno s razvojem dijalektologije u ostalim slavenskim zemljama. U tomu početnomu stadiju imala je status pomoćne filološke discipline pa kao takva nije imala vlastita cilja, metodologije istraživanja, terminologije, niti znanstvenika koji bi se bavili isključivo njome. Predmet njezina interesa isprva nije bio konkretan mjesni govor, već jezik zapisanih ili u memoriji sačuvanih tekstova. Prvi se opisi konkretnih mjesnih govora javljaju kasnije, kao odraz lokalpatriotizma, jer je većina istraživača započela s istraživanjem sebi najpoznatijega, materinskoga govora. Kao lingvistička disciplina dijalektologija se osamostalila početkom 20. stoljeća, a predmetom njezina interesa postaje terensko istraživanje i povijesno proučavanje hrvatskih dijalekata, ali lišeno ikakvih posebnih izvandijalektoloških poticaja. O čimbenicima koji su djelovali na razvoj dijalektologije kao zasebne grane unutar lingvistike vidi u: Petar Skok: *Dijalektologija*, u: *Hrvatska enciklopedija*, sv. 4, Naklada Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda Zagreb 1942., str. 763–764 i Dalibor Brozović: *Tri razdoblja u razvitku naše dijalektologije*, *Radovi Filozofskoga fakulteta u Zadru*, god. 1, sv. 1, Zadar 1959/1960., str. 51–65.

obuhvatiti samo Milčetićeve pisani opus koji čine radovi s filološkom, ali primarno nedijalektološkom tematikom te oni s izvanfilološkom tematikom i njegova korespondencija s Vatroslavom Jagićem, nastali u vremenskome razdoblju do početka 20. stoljeća i oni nastali kasnije, ali sa značajkama prethodnoga razdoblja. U skupinu izvanfiloloških ulaze radovi s povijesnom, arheološkom i etnografskom tematikom, a u skupinu filoloških književnopovijesne i jezičnopovijesne rasprave te bogat korpus radova s paleografskom i glagoljaškom tematikom.

Dijalektološke spoznaje u filološkim raspravama

U središtu je zanimanja filologije fenomen teksta, bez obzira na to je li tekst zapisan ili samo egzistira kao gotova forma u individualnome ili kolektivnome pamćenju govornika, pa se drži dijelom narodne ili usmene književnosti. Sveobuhvatna je filološka analiza teksta interdisciplinarna, a podrazumijeva i utvrđivanje jezičnih značajki određenoga teksta u svrhu određenja mjesta nastanka teksta autor kojega je anonimian ili nepoznat, ili pak pri određivanju autorstva teksta, pri datiranju teksta, u cilju utvrđivanja svjesnoga odabira jezičnih čimbenika, odnosno stilskih značajki pojedinoga pisca ili djela, radi iščitavanja povijesnih i drugih okolnosti i slično. Kroatistička se dijalektologija, i sinkronijska i dijakronijska, razvija iz prve tri navedene svrhe, a proizlazi iz komparativne analize jezika teksta s govorom pretpostavljenoga kraja, osobe ili vremena. U ovome će se odlomku nastojati prikazati Milčetićevo djelovanje na razmeđu filologije i lingvistike, odnosno dijalektologije kao njezine grane.

Zanimljive su Milčetićeve komparativne analize tekstova usmene književnosti i glagoljskih spomenika. Na temelju jezika narodnih pjesama sakupljenih u zbirci *Hrvatske narodne pjesme što se pjevaju na Istri i na Kvarnerskim otocima*³ zabilježio je dvije paralelne i oprečne smjernice: dio se narodnih pjesama preuzetih od govornika štokavaca počakavljuje, dok u razgovorni čakavski posredstvom škole ulaze elementi štokavskoga narječja. Međunarječno je interferiranje uočio i tijekom prikupljanja *Duhovnih i šaljivih pjesama iz Makarske*.⁴ Naime, u predmigracijskome su razdoblju, prije 15. stoljeća, žitelji Makarskoga primorja govorili organskom mješavinom čakavskih i štokavskih jezičnih značajki uz pretežnost štokavskih,⁵ a relikti su se toga staroga jezičnoga stanja još početkom našega stoljeća čuvali u narodnim pjesmama. Stupanj očuvanosti jezične starine i mogućnost iščitavanja dijalektoloških podataka iz narodnih pjesama bili su Milčetiću pred-

³ Ivan Milčetić: *Hrvatske narodne pjesme što se pjevaju na Istri i Kvarnerskim otocima*, Vienac, br. 32, 33, 34, Zagreb 1880.

⁴ Ivan Milčetić: *Duhovne i šaljive pjesme iz Makarske, Grada za povijest književnosti Hrvatske*, knj. 5, Zagreb 1907., str. 148–267.

⁵ O tome vidi u: Dalibor Brozović: *O rekonstrukciji predmigracionog mozaika hrvatskosrpskih dijalekata, Filologija*, knj. 4, Zagreb 1963., str. 53.

met zanimanja u kratkoj komparativnoj jezičnoj analizi *Narodne epike bosanskih muhamedanaca*.⁶ Da bi potvrdio ili opovrgnuo jezičnu izvornost zbirke *Muhamedovske narodne pjesme*,⁷ Milčetić je oko godine 1900. poduzeo terenska istraživanja mjesnih govora smještenih između Plitvica i Bihaća.⁸ Premda utvrđuje govore s jekavskim i ikavskim refleksom jata, sve jezične značajke, poput redukcije vokala u slogu iza naglašenoga, ispadanja sonanta *j* na početku riječi u primjerima *est, ečam*, činjenice da se finalno *l* vokalizira u *o* i da se slijed *ao* na koncu glagolskoga pridjeva jednine muškoga roda kontrahira na *a*, te relacijskoga morfema /ije/ u G i Lmn., činjenica su novoštokavskoga jekavskoga dijalekta štokavskoga narječja.⁹ Ističe da »nas koješta upućuje na blizinu čakavaca i na poštokavljivanje čakavaca«. ¹⁰ Iako je teza intrigantna zbog mogućnosti da su čakavci na početku stoljeća zauzimali širi prostor od dvaju današnjih areala, vjerojatnije će biti da zbog ikavskoga refleksa jata, refleksa finalnoga *l*, konzervativnije morfologije i skupine *šč*, poštokavljanim čakavcima drži Bunjevce ikavce u susjednim mjestima Smoljanac, Poljanak i Sertić Poljana. Konačno utvrđuje da jezik u zbirci odražava stvarno stanje na terenu.¹¹ Važnost je ovoga opsegom maloga rada za hrvatsku dijalektologiju velika zbog toga što će znatniji interes i sustavnija istraživanja štokavskoga narječja uslijediti dosta kasnije, a I. Milčetić se njime potvrđuje kao svestran dijalektolog koji je u svomu djelovanju obuhvatio sva tri hrvatska narječja.

Hrvatska se dijalektologija svojim većim dijelom razvila iz potrebe da se protumači jezik pisanih spomenika. Osobito su bili zanimljivi srednjovjekovni tekstovi nastali prepisivanjem, kompiliranjem već postojećih tekstova ili pak neposrednim ugledanjem u njih.¹² Podaci o podrijetlu, autor-

⁶ Ivan Milčetić: *Narodna epika bosanskih muhamedanaca*, *Savremenik*, god. IX, Zagreb 1914., str. 172–173.

⁷ Zbirku je uredio L. Marjanović, a objavljena je u izdanju Matice hrvatske, Zagreb 1898.

⁸ Među rukopisnim je bilješkama I. Milčetića koje se čuvaju u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti veoma zanimljiv podatak *Plitvička jezera (dijalektološke bilješke)*, u glavnom starom popisu starih knjiga. Nažalost, niti među rukopisnim, niti među tiskanim djelima nisam uspjela pronaći glavni stari popis starih knjiga, a opaske o govorima između Plitvica i Bihaća objavio je u gore citiranome radu *Narodna epika bosanskih muhamedanaca*.

⁹ U ličkim govorima novoštokavskoga ikavskoga dijalekta finalno se *l* vokalizira u *a*, a u G i Lmn. nikada se ne ostvaruje *lijel*.

¹⁰ Ivan Milčetić: *Narodna epika bosanskih muhamedanaca*, *Savremenik*, god. IX, Zagreb 1914., str. 172.

¹¹ I. Milčetić i sam ističe potpuno oprečno mišljenje Matije Murka glede toga pitanja.

¹² Izvrstan je primjer ovih dvaju postupaka Novljanski II. brevijar. Pop Martinac dobio je od Novljanskoga pavlinskoga samostana zadatak da sastavi brevijar ili časoslov. Budući da je *brevijar* zbirka propisanih molitava za uporabu svećenicima, tekstove nije smio pisati sam već ih je vjerojatno kompilirao iz postojećih brevijara. Tekstološkom je analizom dokazano da je jedan od predložaka bio Vrbnički I. brevijar. Novljanski je II. brevijar najpoznatiji po umetnutom autorskome, originalnom *Zapisu popa Martinca* koji je motiviran Knjigom Juditinom i koji se na nju ugleda u tematskome i stilskome smislu (O tome vidi: Eduard Hercigonja: »*Liber Judith*« i *Martinčev zapis »Suprotiv Turkom«* iz *Novljanskog II brevijara*, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, sv. 12, Zagreb 1971., str. 69–73).

stvu ili dataciji teksta najčešće nisu bili zabilježeni, već ih je trebalo posredno iščitati, za potrebe čega se razvija nova metodologija utemeljena na uspoređivanju jezika spomenika s jezikom koji na terenu postoji kao objektivna govorna činjenica. O uporabnoj vrijednosti te »primjenjene dijalektologije« možda ponajbolje svjedoči Milčetićeve rad o hrvatskome Lucidaru, treći dio članka *Prilozi glagoljskim spomenicima*.¹³ Da bi odgovorio na pitanje tko je prevoditelj teksta Lucidara na hrvatski jezik, I. Milčetić analizira fonološku, morfološku i leksičku razinu teksta.¹⁴ Sustavan ekavski refleks jata u osnovi i gramatičkim morfemima, nereflektirano slogotvorno *l*, proteza *j* radi sprečavanja hijata, /e/ u Ljd. m. i sr. r., postojanje dviju paradigmi m. r. ovisno o završnome konsonantu osnove, /i/ u Gjd. i Nmn. ž. r., /e/ u D i Ljd. ž. r., rijetka uporaba aorista i imperfekta i nešto kajkavskih leksema upućuju autora na činjenicu da je Lucidar preveo čakavac ekavac iz sjevernih čakavskih krajeva bliskih kajkavskima.¹⁵ Tezu potvrđuje i činjenica da prevoditelj posve originalno u djelo unosi ime planine Učke za što nema ekvivalenta niti u češkome, niti u njemačkome predlošku.¹⁶ Ovakvih opaski ima u gotovo svakomu Milčetićeve radu o glagoljskim spomenicima.¹⁷ One nam danas ne otkrivaju ništa nova, ali svjedoče o važnosti dijalektoloških spoznaja i o izvoru iz kojega će se postupno izdvajati i konačno potpuno formirati moderna dijalektologija.

Ivan Milčetić dao je svoj prilog i utvrđivanju narječnoga inventara hrvatskoga jezika, i to jezičnopovijesnom raspravom *Jesu li naši kajkavci Hrvati? Govore li hrvatski?*¹⁸ koja se uklapa u opću tendenciju razvoja hrvatske dijalektologije, a to je određivanje predmeta njezina istraživanja, prije svega određivanje statusa kajkavskoga narječja u odnosu na hrvatski jezik i ostale slavenske jezike. Već se od početaka razvoja slavenske filologije postavlja pitanje pripadnosti kajkavskoga narječja. Jedni su ga držali dijelom

¹³ Ivan Milčetić: *Prilozi glagoljskim spomenicima: III. Hrvatski Lucidar, Starine*, knj. 30, Zagreb 1902., str. 257–334.

¹⁴ Analizirani su i staroslavenski elementi, a staroslavenizmima je I. Milčetić smatrao: postojanje poluglasova, zamjenicu *iže*, staru zamjeničku i složenu pridjevsku delinaciju. Navodi i gramatički morfem /t/ u 3. l. jd. prezenta, /ši/ u 2. l. jd. prezenta i rijetko /m/ u 1. l. mn. prezenta, no ne određuje ih ni kao narodne, ni kao staroslavenske. Budući da za te morfeme ne navodi paralele u mjesnim govorima, smatram da ih doživljava kao značajke staroslavenskoga jezika. Uzimajući u obzir sve poteškoće izazvane miješanjem normi (ne kodifikacija!) koje su supostojale u hrvatskome srednjovjekovlju, Milčetić je izvrsno uočio nedvojbene staroslavenizme. (O tome vidi detaljnije u: Stjepan Damjanović: *Tragom jezika hrvatskih glagoljaša*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb 1984.)

¹⁵ Isto. (O jeziku na str. 270–273.).

¹⁶ Na podatku se zahvaljujem dr. Anici Nazor.

¹⁷ Usp. primjerice one u Milčetićeve radu: *Glagoljski nadpis iz Beloga na otoku Cresu*, *Viestnik* hrvatskoga arheološkoga društva, god. 5, br. 3, Zagreb 1883.

¹⁸ Ivan Milčetić: *Jesu li naši kajkavci Hrvati? Govore li hrvatski?*, *Vienac*, god. XII, Zagreb 1880., br. 4 (str. 58–60); br. 5 (str. 73–74); br. 6 (str. 92–94); br. 7 (str. 108); br. 8 (str. 123–126); br. 9 (str. 140–142); br. 10 (str. 153–155); br. 11 (str. 169–171); više o tome vidi u prilogu Alojza Jembriha u ovome *Zborniku*.

slovenskoga jezika, drugi govore o štokavsko-čakavsko-slovenskoj osnovici, treći pak, na čelu s F. Ramovšem, smatraju da kajkavština genetski proizlazi iz slovenskoga jezika, no da je vrlo rano došla pod utjecaj hrvatskoga jezika i postala njegovim dijelom. U jeku se takvih rasprava hrvatskim dijalektolozima postavljalo pitanje treba li uopće istraživati nešto što možda i ne pripada hrvatskome jeziku,¹⁹ čime se može objasniti i nešto slabije zanimanje za kajkavološke teme. Dok je lingvističku misao 18. stoljeća karakterizirala logičnost, misao je 19. stoljeća, osobito pedesetih i šezdesetih godina, određena psihologizmom. Začetnik je te nove struje Wilhelm von Humboldt koji problematizira odnos jezične strukture i mentaliteta naroda tvrdeći da je jezik »specifična emanacija duha datoga naroda«.²⁰ Prema tome, stupanj razvijenosti jezika ovisi o kulturi, mentalitetu te nacionalnoj osviještenosti. Iz Humboldtova *Weltanschauung*a proizlazi formula: jedan narod – jedan jezik, a tu je vezu koncem 18. stoljeća naglašavao i J. G. Herder. Romantizam je kao razdoblje buđenja nacionalnih svijesti obilato crpio iz tih lingvističko-filozofskih promišljanja, protežući postojeće tumačenje i na politiku, ostvarujući sada novu formulu: jedan narod, jedan jezik, jedna država.²¹ U kontekstu je takovih promišljanja Ivan Milčetić tražio odgovore na pitanja postavljena u naslovu rasprave *Jesu li naši kajkavci Hrvati? Govore li hrvatski?* U uvodnome je dijelu rasprave prikazao različite teze o pripadnosti i podrijetlu kajkavaca i konstatirao da kajkavski pisci, kako sami kažu, pišu²² »slovenski«. Da bi protumačio što to kajkavci podrazumijevaju pod »slovenskim«, Milčetić je kroz gotovo četiri broja *Vienca* navodio argumente i konačno dokazao da se pod terminima *slovenski* i *slovinski* podrazumijeva *hrvatski*, a slovenski se jezik tada nazivao

¹⁹ Kao potvrda te sumnje može poslužiti i znatno veći broj objavljenih radova sa čakavološkim temama od kajkavoloških radova. Naime, do 1900. godine objavljeno je tridesetak čakavoloških i samo desetak kajkavoloških radova. Broj radova određen prema: Mate Hraste: *Bibliografija radova iz dijalektologije, antroponimije, toponimije i hidronimije na području hrvatskoga ili srpskoga jezika*, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, knj. 1, Zagreb 1956., str. 387–479. U obzir su uzimani samo stručni radovi, a ne i tekstovi napisani čakavskim ili kajkavskim narječjem.

²⁰ Navedeno prema: Milka Ivić: *Pravci u lingvistici*, knj. 1, Biblioteka XX vek, Beograd 1990., str. 62.

²¹ Takva je sociološka i politička formula često iskorištavana u politikantske svrhe i imala je dalekosežne posljedice na narod, jezik, državu ili sve troje. I u teoretskome smislu formula nije potpuno točna jer narod, a tako i jezik može biti podijeljen u više država. (O tome vidi detaljnije u: Radoslav Katičić: *Identitet jezika*, u: *Novi jezikoslovnici ogleđi*, Školska knjiga, Zagreb 1992., str. 35–54.).

²² I. Milčetić kao primjer navodi zagrebačkoga biskupa Petra Petretića koji u predgovoru *Evangelijumu* kaže da je taj tekst preveden »iz diačkoga, te Vugarškoga tekstuša na n a š e p r a v o s l o v e n s k o z a g r e - b e č k o s l o v o (istaknuo I. M.)« (br. 6, str. 94). Za potvrdu se može dodati Vramčevo djelo *Kronika vezda znovič spravljena kratka s l o v e n s k i m jezikom* (istaknula S. Z.) ili pak Habeljevićev rječnik *Dikcionar ili reči s l o v e n s k e* (istaknula S. Z.).

kranjskim.²³ Nakon razrješenja terminološke dvojbe, utvrdio je da su kajkavci jedno »pleme«, a odlučujuće je »glede pitanja o njihovoj narodnosti: je su li oni Hrvati.«²⁴ Prema romantičarskoj formuli u jednoj je državi jedan narod, a kako »u sferu državno-kulturnog života Hrvata spadaju i naši kajkavci«,²⁵ onda su oni Hrvati. Iz toga se vidi da se I. Milčetić, u ranoj mladosti zaneseni ilirac, udaljuje od ilirskoga poimanja da su Hrvati, Srbi i Slovenci jedan narod.²⁶ Po Milčetićeveu je mišljenju taj proces tek u tijeku, ali uz nastojanje svakoga od triju naroda za samostalnoću i individualnoću, pa kad se tome doda niz jezičnih razloga, Milčetić kao da sumnja u »jedan narod s tri imena«. Tezu da su kajkavci primili hrvatsko ime kao posljedicu državne vlasti pobija njihovim osjećajem nacionalne pripadnosti te jezičnim argumentom, budući da »dialektične razlike nisu takve, da kajkavac nebi mogao sačinjavati jedno narodno cielo sa štokavcem i čakavcem«,²⁷ te sumira: »(...) po svem tom zaključujemo, da naši kajkavci nisu nego Hrvati, a njihov jezik da nije nego hrvatski, uza sve postojeće teorije, koji im vele, da su »Pseudocroatae«.«²⁸ Ostatak rasprave, posvećen isključivo jezičnim pitanjima, sadrži dokaze Milčetićeve pronicljivosti. Već se iz rečenice »što se u Zagrebu zove narječjem, u Ljubljani je to jezik«²⁹ vidi da I. Milčetić uvida strukturalne sličnosti između kajkavštine i slovenštine, no svjestan je različita sociolingvističkoga statusa tih dvaju idioma: kajkavština je dio sustava hrvatskoga jezika i u njemu ima status narječja, u sustavu pak slovenskoga jezika ona nema opreku u drugim sustavima ranga narječja pa ima status jezika, pri čemu vjerojatno misli na književni jezik. U hrvatskoj će i slavenskoj lingvistici, osobito dijalektologiji, trebati proći još mnogo vremena dok se ovakav stav u potpunosti ne prihvati. Nastojeći lingvistički dokazati da kajkavština nije isto što i slovenski jezik, Milčetić primjenjuje metodologiju kojoj će se gotovo stoljeće kasnije vratiti i Z.

²³ Usp. Ivan Milčetić: *Jesu li naši kajkavci Hrvati? Govore li hrvatski?, Vienac*, god. XII, Zagreb 1880., br. 8, str. 124–126. Te su Milčetićeve stavove potvrdila i znatno kasnija istraživanja, usp. npr. Benedikta Zelić-Bučan: *Narodni naziv hrvatskog jezika tijekom hrvatske povijesti*, *Jezik*, br. 19, Zagreb 1971., str. 1–18, 38–48.; Radoslav Katičić: »Slovenski« i »hrvatski« kao zamjenjivi nazivi jezika hrvatske književnosti, *Jezik*, br. 36, Zagreb 1989., str. 97–109.; Diana Stolac: *Nazivi hrvatskoga jezika od prvih zapisa do danas*, *Filologija*, knj. 27, Zagreb 1996., str. 107–121. Usp. također prilog Alojza Jembriha u ovmome Zborniku.

²⁴ Usp. Ivan Milčetić: *Jesu li naši kajkavci Hrvati? Govore li hrvatski?, Vienac*, god. XII, Zagreb 1880., br. 9, str. 140.

²⁵ Isto.

²⁶ Kada bi tomu bilo tako, kako sam Milčetić kaže, ne bi bilo dileme o pripadnosti kajkavštine.

²⁷ Usp. Ivan Milčetić: *Jesu li naši kajkavci Hrvati? Govore li hrvatski?, Vienac*, god. XII, Zagreb 1880., br. 9, str. 142.

²⁸ Isto.

²⁹ Isto, br. 10, str. 154.

Junković u svojoj disertaciji o jeziku A. Vramca:³⁰ u argumentiranju valja krenuti od starijega jezičnoga stanja, dakle, onoga koji je zapisan u djelima kajkavskih književnika 16., 17. i 18. stoljeća, te od stanja na terenu, u kojemu je fiksirano starije stanje jezične povijesti. Analizirajući tekstove rođenih kajkavaca Benka Vinkovića, biskupa zagrebačkog rođena oko Jaske, Jurja Ratkaja Velikotaborskoga te Matije Magdalenića, zaključuje da oni nisu pisali »čistim kajkavskim narječjem«, odnosno jezikom u kojemu bi bili zastupljeni samo kajkavski elementi. Razlog su jezičnoga međunarječnoga i međudijalekatnoga miješanja brojne migracije stanovništva izazvane bijegom pred Turcima, a kasnije i prijenosom državnoga sjedišta na sjever. Na tome se prostoru, osobito u Pokuplju, susreću govornici svih triju hrvatskih narječja, a nastaju okolnosti za međuprožimanje jezičnih elemenata pri uspostavljanju komunikacije među raznonarječnim govornicima, što otvara prostor nastajanju interdijalekta. Da on nije bio govorni, niti istovjetan ičijemu materinskomu jeziku, vidljivo je iz pravnih spisa u kojima se potvrđuje prevaga onih dijalekatnih značajki koji su činjenice materinskoga govora pojedinih pisara. »Među kajkavskimi književnici opaža se s druge strane onaj isti pojav, što ga nalazimo kod čakavaca – da su naime mislili o književnom jeziku za sav narod, ali nisu mu tražili osnov u domaćem govoru.«³¹ U naše se vrijeme takav književnojezični tip, kojim su se služila sva tri navedena pisca, koji nema osnovicu u »domaćem govoru« već u sintezi jezičnih elemenata svih triju hrvatskih narječja, nazivlje *hibridnim*, za razliku od kajkavskoga književnojezičnoga tipa.³² Ivan Milčetić, dakle, ima dobro metodološko polazište, ali su mu korpusi istraživanja neadekvatni za rezultate i zaključke u tome dijelu rasprave.³³ Usprkos tome što govori o hibridu, a ne o kajkavskoj književnoj stilizaciji, on je dobro zaključio da se takovo jezično miješanje može ostvarivati samo među jezicima koji imaju iste jezične zakonitosti, pa su prema tome čakavsko, kajkavsko i štokavsko narječje dio jednoga, hrvatskoga jezika. Valja istaknuti da je Milčetić intui-

³⁰ Zvonimir Junković: *Jezik Antuna Vramca i podrijetlo kajkavskoga dijalekta*, Rad JAZU, knj. 363, Zagreb 1972. Usp. Alojz Jembrih, *Antun Vramec i njegovo djelo, Prilog proučavanju starije hrvatske književnosti i povijesne dijalektologije*, Čakovec 1981.

³¹ Usp. Ivan Milčetić: *Jesu li naši kajkavci Hrvati? Govore li hrvatski?*, *Vienac*, god. XII, Zagreb 1880., br. 11, str. 169.

³² Josip Vončina u hrestomatiji tekstova *Jezična baština*, Književni krug, Split 1988. Jurja Ratkaja i Matiju Magdalenića svrstava u red pisaca koji su pisali hibridnim književnojezičnim tipom. Benko Vinković bio je rodom iz prostora u kojemu se ostvarivao interdijalekt, a tekst ponuđen u Milčetićevoj raspravi također pokazuje hibridne jezične značajke, npr. ekavski refleks jata u primjerima *svedočim*, *cena*, vokalizacija starohrvatskoga poluglasa u *a*: *lakat*, *osam*; dubletni ostvaraji prefiksalnoga *vŌ*: *včini* – *učini*; zamjenica *što* i *sl*.

³³ Pojmovi su se kajkavske i hibridne književne stilizacije u našoj stručnoj literaturi miješali ili poistovjećivali gotovo do u naše dane. Primjer je tome i knjiga Zlatka Vinčca *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1990., u kojoj se o hibridnoj stilizaciji jezika, nazvanoj *Ozaljskim jezično-književni krugom*, raspravlja u poglavlju pod nazivom *Kajkavski književni jezik* (usp. str. 29–38).

tivno poimao strukturu književnoga jezika i načela normiranja, o čemu svjedoče i sljedeće rečenice.³⁴ »Književni jezici (...) stegnu donjekle jezik narodan, ali *osnov mora mu uvijek biti u jeziku pučkom*, koji se razvija po svojih zakonih, kojih ne može mienjati ni određivati pojedinac čovjek, već ih može samo konstatovati«, i: »S toga su *genijalni ljudi, osobito pjesnici*, koji su do dna shvatili filozofski duh svoga naroda, *stvorili mnogo novih rieči*, koje je sav narod usvojio kao svoje.« (istaknula S. Z.). Iz prve je rečenice razvidno poimanje po kojemu je u osnovi svakoga književnoga jezika jedan organski idiom koji se, prema taksonomskoj gramatici, ne može propisati, već samo popisati, a iz druge svijest o tome da se organska osnovica nadgrađuje, a nadgradnja je najočitija i najbrojnija upravo na leksičkoj razini. Budući da se u jeziku kajkavskih književnika potvrđuje miješnje elemenata različitih narječja, precizniju potvrdu za svoju tezu Milčetić traži u dijalektima, jer: »Samih dialekata nije nitko proučavao na samome vrelu; pa ipak to bi moglo pomoći riešiti mnoga prieporna pitanja.«³⁵ Premda je inzistirao na terenskome radu i isticao njegovu važnost, sam je ekscerpirao primjere iz Valjavčeve zbirke narodnih pripovijedaka iz Varaždina i okolice.³⁶ Uvidjevši da »srodnost ili nesrodnost jezika ne proizlazi iz leksikalne srodnosti, već iz gramatikalne, a to su glasovi i oblici«,³⁷ te, prema Valjavčevim opservacijama o vokalizacijama poluglasova u »pune« glasove, o kolebanjima glasova *a-e*, *o-e*, o refleksima nazala kao *u* i *e*, formaciji i izgovoru aktivnoga participa preterita, posljedicama jotacije, asimilacija itd. zaključuje da »ova kajkavština nije niti glasovno niti formalno jednaka sa slovenskom«. ³⁸ Fonološke su razlike, drži Ivan Milčetić, najbrojnije i ključne za razlikovanje jezika hrvatskih kajkavaca i Slovenaca.³⁹ Na morfološkoj razini ističe dvojinu koja se u kajkavštini slabo očuvala, pa je ni I. Kristijanović nije unio u svoju gramatiku, te tvorbu komparativa formantom -š- kojom su mnogi potvrđivali srodnost kajkavštine i slovenštine, a I. Milčetić je pobija nalazeći u govorima primorskih i istarskih čakavaca potvrde za oču-

³⁴ Usp. Ivan Milčetić: *Jesu li naši kajkavci Hrvati? Govore li hrvatski?*, Vienac, god. XII, Zagreb 1880., br. 11, str. 169.

³⁵ Isto, br. 11, str. 171.

³⁶ Zanimljivo je da će kasnije, 17. rujna 1913., u pismu upućenu Vatroslavu Jagiću izraziti opravdanu sumnju u kajkavštinu kojom je M. Valjavec zapisao pripovijetke. Vidi i: Matija Valjavec, *Narodne pripovjetke u i oko Varaždina*, Varaždin 1858.

³⁷ Usp. Ivan Milčetić: *Jesu li naši kajkavci Hrvati? Govore li hrvatski?*, Vienac, god. XII, Zagreb 1880., br. 11, str. 170.

³⁸ Isto.

³⁹ U tome je I. Milčetić imao pravo: Stjepan Ivšić u manifestnoj raspravi *Jezik Hrvata kajkavaca* kajkavske govore klasificira prema akcenatskim značajkama dokazujući kako je kajkavska akcentuacija bila isprva jedinstvena, a ne, kako Belić kaže, sastavljena od triju različitih osnovica. Time je, kao i naslovom rasprave, eksplicitno iskazao svoj stav o pripadnosti i porijeklu kajkavskoga narječja. Z. Junković pak u dijelu disertacije koji se odnosi na podrijetlo kajkavskoga narječja donosi najviše fonoloških razlikovnosti (usp. poglavlje *Prilog za novu hipotezu o postanku kajkavskoga dijalekta*, str. 176–215).

vanost toga formanta. Kajkavci su, dakle, Hrvati i po svome osjećaju, i po državno-pravnoj pripadnosti Hrvatskoj, a njihov jezik, kojemu pripada jezik književnosti i organski govori, čini jedinstveno kajkavsko narječje koje je dio sustava hrvatskoga jezika. Povijesni je, sociološki i metodološki aspekt ovoga rada već krajem 19. stoljeća otvorio vrata novim istraživanjima, koja će kulminirati u Ivšićevu radu *Jezik Hrvata kajkavaca*⁴⁰ iz 1936. te u Junkovićevoj disertaciji o *Jeziku Antuna Vramca i podrijetlu kajkavskoga dijalekta*.⁴¹ Prava je šteta što Milčetić kao dobar teoretičar i metodolog nije do kraja razvio svoje predispozicije detaljnije razlažući lingvističke argumente za razlikovanje kajkavštine od sustava slovenskoga jezika.

S manje se uspjeha i uglavnom na tuđi poticaj Ivan Milčetić bavio i onomastičkim pitanjima. Tako se u bilješkama⁴² iz Jirečekova rada⁴³ može naći obilan materijal za istraživanje antroponima i toponima romanskoga podrijetla, što je Ivana Milčetića potaknulo na pisanje kraćega rada o toponimu *Zadar*.⁴⁴ Jirečekovu dvojbu oko toga kako je latinsko [j] u toponimu *Jadera* reflektirano u slavensko [z] u obliku *Zadar* Ivan Milčetić pogrešno tumači posredovanjem »mletačkoga narječja«⁴⁵ u kojemu se latinsko [j] reflektira u [ž] ili [ž], a oni pak dalje u [z]. O onomastičkim pitanjima Ivan Milčetić piše i u pismu datiranu 19. travnja 1909. odgovarajući Vatroslavu Jagiću na pitanje o etimologiji naziva: *Bezjak, Mekinjar, Ratkajac, Kirac* i *Bodul*. Njegova su onomastička promišljanja posve površna, ne zadire u etimologiju naziva, već govori o geografskoj proširenosti pojma, polazeći pritom samo od vlastitih, usput stečenih spoznaja.

Dijalektološke napomene u izvanfilološkim radovima

Ivan Milčetić je kao rođeni Dubašljanin u svim sferama svoje djelatnosti polazio od rodnoga kraja: bilo da sakuplja glagoljsku građu otoka

⁴⁰ Stjepan Ivšić: *Jezik Hrvata kajkavaca*, priredio Josip Lisac, Matica hrvatska Zaprešić, Zaprešić 1996.

⁴¹ Zvonimir Junković: *Jezik Antuna Vramca i podrijetlo kajkavskoga dijalekta*, Rad JAZU, knj. 363, Zagreb 1972. Usp. Alojz Jembrih, *Antun Vramec i njegovo djelo*, Čakovec 1981.

⁴² Rukopisne se bilješke čuvaju u fasciklu VIII-135 u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

⁴³ U spomenutoj rukopisnoj ostavštini ekscerpirane su bilješke iz dvaju Jirečekovih djela: *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, Denkschriften der k. Akademie der Wissenschaft, philos. hist. Klasse, br. XLVIII, Beč 1902.; *Über die wlachischen und manzorolischen in den Denkmälern von Ragusa*, Sr/u/v/tzungskerkzichte der Rgl. böhm. Gellschaft der Wissensch., 1879. Prva je od njih bila Milčetiću poticajem za promišljanje etimologije imena grada Zadra.

⁴⁴ Ivan Milčetić: *Otkuda ime Zadar?*, *Nastavni vjesnik*, knj. 12, Zagreb, 1904., str. 711–712.

⁴⁵ Mate Suić tvrdi da se inicijalno [j] u starodalmatinskome romanskome jeziku izgovaralo [z] te da toponim Zadar Hrvati nisu prihvatili od Mlečana već od domaćega starosjedilačkoga romanskoga stanovništva. O tome više u: Mate Suić: *O imenu Zadra, Zadar* – zbornik, Matica hrvatska, Zagreb 1964., str. 95–104.

Krka, etnografski i etnološki opisuje narodne običaje u Dubašnici, bilo da u dijalektološkom smislu opisuje mjesni govor Dubašnice, govore Krka i ostalih otoka. Iz korespondencije je s Vatroslavom Jagićem⁴⁶ razvidan Milčetićev interes za dijalektologiju već u počecima njegova znanstvenoga djelovanja. Naime, u pismu iz Varaždina, datiranom 10. svibnja 1883., Milčetić navodi da je putovao po primorju i prikupio mnogo građe za istraživanje čakavskoga narječja. Intelektualno je znatiželjna osoba poput I. Milčetića na tome putovanju po Krku, Cresu, Lošinj, Silbi i Olibu osim lingvističke građe bilježila i etnografske, arheološke i povijesne crtice koje objavljuje pod naslovom *Arheologično-istorične crtice s hrvatskih otoka*.⁴⁷ Lokalpatriotizam, kao bitno obilježje početka kroatističke dijalektologije evidentan je i u tome radu najveći dio kojega je posvećen upravo Milčetićevu rodnome otoku Krku. Usputno su zabilježeni dijalektološki podaci posljedica nastojanja da se jedan kraj cjelovito oslika, ali su, nažalost, ponudeni samo za otok Krk, i to kroz pokušaj klasifikacije njegovih govora. U prvom u nizu budućih klasifikacija⁴⁸ Ivan Milčetić utvrđuje da »sistem govora krčke čakavštine pokazuje 4 skupine: Omišalj s Vrbnikom, Dobrinj, Bašku, onda Dubašnicu s Poljicima i Puntom«,⁴⁹ ne navodeći kriterije za tu pod-

⁴⁶ Pisma Ivana Milčetića Vatroslavu Jagiću nisu objavljena, već se čuvaju u trezoru Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod signaturom R 4064 b. Petar Skok, urednik prve knjige *Korespondencija Vatroslava Jagića*, JAZU, Zagreb 1953. kaže: »nažalost nijesam unatoč svemu svojemu nastojanju uspio nagovoriti dr. Zvonimira Milčetića, da mi prepusti na obradbu veliku prepisku između Vatroslava Jagića i Ivana Milčetića. Bit će u njega preko 100 listova i dopisnica, koji bi bili svakako znatni prinos poznavanju Vatroslava Jagića (ali i Ivana Milčetića, op. S. Z.) kao čovjeka i učenjaka (...)« Vrlo vrijednu prepisku valjalo bi objaviti i učiniti je dostupnom široj znanstvenoj javnosti.

⁴⁷ Objavljeno u: *Viestnik hrvatskoga arheologičkoga društva*, god. VI, br. 1 (str. 18–28), br. 2 (str. 50–55), br. 3 (str. 80–85), br. 4 (str. 105–116), Zagreb 1884.

⁴⁸ Klasifikacijom su se krčkih govora bavili mnogi, a upravo je Milčetićev rad *Arheologično-istorične crtice s hrvatskih otoka* u tome pionirski. J. Vajs radu *Nejstariji breviar chorvatsko-hlaholsky*, Praha 1910. prilaže kartu krčkih govora i razlikuje: 1. sjeveroistočno narječje (Omišalj, Risika, Garica, Vrbnik, Kampelje); 2. podnarječje dobrinjsko (Dobrinj, Polje, Sv. Ivan, Gabonjin, Kras) i 3. jugozapadno narječje (Njivice, Sv. Vid, Malinska, Dubašnica, Poljica, Glavotok, Linardići, Vrh, Kornić, Sv. Fuska, Krk, Punat, Draga Bašćanska, Baška, Stara Baška). Karl Meyer pak izdvaja deset fonoloških izoglosa po kojima Krk dijeli na petnaest govora (o tome vidi: Karl H. Meyer: *Čakavština otoka Krka*, prevela, bilješkama popratila i studiju napisala dr. sc. Marija Turk, Izdavački centar Rijeka, Rijeka 1996., str. 23–25). Prema relevantnim izoglosama krčke je govore dobro klasificirao M. MaEecki. On razlikuje dvije polazišne skupine: 1. jugozapadni govori, 2. sjeveroistočni govori, a oni se dalje u genealoškome stablu dijele prema većemu ili manjemu stupnju srodnosti (o tome u: M. MaEecki: *O podjeli krčkih govora*, preveo Ive Jelenović, *Filologija*, knj. 4, Zagreb 1963., str. 223–235.). Posljednja je podjela krčke čakavštine objavljena u knjizi Ive Lukežić i Marije Turk: *Govori otoka Krka*, Libellus, Crikvenica 1998. str. 320. Autorice prema fonološki i morfološkim značajkama razlikuju tri mikrosustava: starinački, doseljenički i granični. Pod starinački potpadaju: omišaljsko-dobrinjsko-vrbnički arhaično-konzervativni model i bašćansko-puntarski konzervativno-inovativni model. Doseljenički mikrosustav čine konzervativniji model dubašljanskih govora te nešto inovativniji šotoventsko-korničarski tip. Granični se mikrosustav sastoji od dvaju podmodela: njivičarskoga i svetovidskoga.

⁴⁹ Ivan Milčetić: *Arheologično-istorične crtice s hrvatskih otoka (Otok Krk)*, *Viestnik hrvatskoga arheologičkoga društva*, god. VI, br. 1, Zagreb 1884., str. 20.

jelu. U opsežnoj raspravi *Čakavština Kvarnerskih otoka*,⁵⁰ jednome od pionirskih radova, po kojemu Branko Vodnik Ivana Milčetića svrstava među utemeljitelje hrvatske dijalektologije,⁵¹ navedena je drugačija podjela s refleksom poluglasa u jaku položaju kao kriterijem. Prema tome kriteriju krčki su govori podijeljeni u tri skupine: prvu čine mjesni govori Omišlja i Vrbnika, drugu govor Dobrinja i treću mjesni govori Dubašnice, Baške, Punta i Poljica. Zanimao se i za romanske idiome na Krku, osobito za sudbinu vlaščkoga jezika koji je tada (1884. kada su objavljene *Arkeologično-istorične crtice s hrvatskih otoka*) već izumro u Dubašnici, a još se čuvao u Poljicima te u gradu Krku.⁵²

Dijalektološka su promišljanja sastavni dio i većine Milčetićevih etnografskih radova, a stečene su mu spoznaje bile pomoćnim instrumentom za potvrdu vlastitih stavova. Već je u počecima svoga istraživačkoga rada Ivan Milčetić imao sklonosti prema folklorističkim temama, što i sam navodi na početku već spominjane rasprave *Arkeologično-istorične crtice s hrvatskih otoka*. Toj se je tematici osobito posvetio na samome kraju 19. stoljeća. U pismu Vatroslavu Jagiću datiranom 22. listopada 1895. godine I. Milčetić navodi da ima mnogo etnografskoga materijala i da će pokrenuti *Folkloristički zbornik*. Prvi je broj toga časopisa izišao 1896., ali pod naslovom *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*. Kao pokretač toga projekta Milčetić je bio postavljen urednikom, no iz pisama se upućenih V. Jagiću

⁵⁰ Ivan Milčetić, *Čakavština Kvarnerskih otoka*, Rad JAZU 121, Zagreb 1895., str. 92–131.

⁵¹ Usp. Branko Vodnik, *Milčetić Ivan*, u: S. Stanojević, *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, knj. 2, Zagreb, str. 906.

⁵² Neslavenski su idiomi dugo privlačili Milčetićevo pozornost: u dijalektološkome je smislu najvažnija njegova rasprava *Vlaški i stari romanski jezik na Krku (Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, knj. 9, Zagreb 1904. str. 12–20.), spominje ih u svim raspravama u kojima govori o Krku (*Čakavština Kvarnerskih otoka*, Rad JAZU 121, Zagreb 1895., str. 92–131.), ekscerpira bilješke iz Bartolijevih radova (Matteo G. Bartoli, *Über eine Studienreise zur Erforschung des Altromanischen Dalmatiens*, Anzeigen der k. Akademie der Wissenschaft, philos. hist. Klasse, br. XXV, Beč 1899., str. 71–91. U *Viencu*, knj. 32, br. 5, Zagreb 1900., str. 79. Ivan Milčetić objavljuje prikaz toga rada u kojemu navodi Bartolijeva vrela za istraživanje i tipove romanskih jezika kojima se govori u Istri.) i iz njegove još neobjavljene knjige (Matteo G. Bartoli, *Das Dalmatische*. Knjiga će u dva sveska biti objavljena 1906. u Beču, a I. Milčetić vjerojatno ju je dobio na reviziju tijekom 1904. godine), te iz Jirečekovih radova (Ekscerpirane su bilješke iz djela: *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, Denkschriften der k. Akademie der Wissenschaft, philos. hist. Klasse, br. XLVIII, Beč 1902.; *Über die wlachischen und manzorolischen in den Denkmälern von Ragusa*, Sr/u/v/tzungskerkzichte der Rgl. böhm. Gerellschaft der Wissensch., 1879.). Spomenute su Milčetićeve rukopisne bilješke vjerojatno nastale tijekom 1904. godine, a danas se čuvaju u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, fascikl VIII-135. Iz prepiske se s V. Jagićem saznaje da se Ivan Milčetić dopisivao s M. G. Bartolijem, no ta nam je korespondencija ostala nedostupnom. M. G. Bartoli je, kao najbolji poznavatelj romanskih jezika u nas, očito držao Milčetića dobrim poznavateljem prilika jer mu na reviziju prije tiskanja šalje rukopis svoje knjige *Das Dalmatische*. O tome vidi više u: Sanja Bogović, *Izravan dijalektološki rad Ivana Milčetića*, *Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Riječki filološki dani*, knj. 3, Rijeka 2000., str. 59–74.

vidi njegovo nezadovoljstvo: u odabiru je naslova za časopis prevladalo mišljenje njegova tajnika dr. Markovića, *Zbornik* ima mnogo pogrešaka jer se nije napravila korektura i, posljednje i najvažnije, Marković je u tekst *Zbornika* unosio, po I. Milčetiću, »nepotrebne primjedbe« i brisao njegove ispravke. Bila je to kap koja je prelila čašu i on se, ogorčen, uz riječi »tako bi bilo najbolje da ja i ne paradiram kano urednik«, odriče uredničkoga posla. Usprkos svim nedaćama oko pokretanja i uređivanja zbornika, Milčetić se u njemu često javlja, a u dijalektološkome je smislu najvažnija njegova rasprava *Vlaški i stari romanski jezik na Krku*.⁵³

Govoreći o običajima, I. Milčetić se nužno dotiče i jezika držeći ga određujućim čimbenikom za očuvanje nacionalnoga ili pak lokalnoga etničkoga identiteta. U etnografskim studijama širi svoj interes i na manjinske hrvatske zajednice u donjoj Austriji, Mađarskoj i Moravskoj, donoseći obilje etnografskoga materijala, nešto jezičnih opažanja te promišljanja o statusu i odnosu manjinskih naroda i jezika prema većinskim i obrnuto, postavljajući temelje nekim sociolingvističkim i psiholingvističkim spoznajama. Veću je pozornost prema jezičnim pitanjima izrazio u radovima o životu gradišćanskih Hrvata, vjerojatno zbog dviju činjenica: prve, što ti govori nisu bili prije istraživani, i druge, zbog izuzetno velike važnosti jezika kao sredstva za očuvanje nacionalnoga identiteta. Uvidjevši to, Milčetić je želio popisati stanje i prema jezičnim i etnološkim odrednicama rekonstruirati prostor iz kojega su se ovi Hrvati iselili.

Ivan Milčetić je još zarana, kao praški student, osnivač i predsjednik kluba »Hrvat« imao u planu pohoditi moravske Hrvate, ali je u tome bio spriječen, pa je putovanje ostvario tek 1895. Posjetio je Znain, Drinovac, Novo Sidlo, Frjelištorf / Frlješdorf, Guttfeld i druga sela na rijeci Dinji (Thayi). Rezultat je toga putovanja opsežna studija *O Moravskim Hrvatima*.⁵⁴ Na prostoru se Moravske zbog doseljavanja i drugih povijesnih okolnosti susreću tri naroda i tri jezika: češki, hrvatski, njemački. Češki, kao domicilni, i njemački, kao civilizacijski i kulturno »jači«, dominantni su jezici u Moravskoj. Za status su hrvatskoga jezika, po I. Milčetiću, ponajprije odgovorni sami Hrvati koji »u sebi misle, kano da ne smiju ni sanjati, da ištu za svoj materinji jezik u Moravskoj neki ugledniji položaj«. ⁵⁵ U komunikaciji se sa Česima, Nijemcima ili naobraženijim ljudima uvijek, kao sredstvom prestiža, koriste češkim jezikom. Već od druge ili treće ge-

⁵³ Ivan Milčetić: *Vlaški i stari romanski jezik na Krku*, *Zbornik* za narodni život i običaje južnih Slavena, knj. 9, Zagreb 1904., str. 12–20. Više o tome radu vidi u: Sanja Bogović, *Izravan dijalektološki rad Ivana Milčetića*, *Zbornik* radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Riječki filološki dani, knj. 3, Rijeka 2000., str. 59–74.

⁵⁴ Ivan Milčetić: *O Moravskim Hrvatima*, *Vienac*, god. 30, Zagreb 1898., br. 27 (str. 410–413), br. 29 (str. 442–444), br. 30 (str. 458–459), br. 31 (str. 474–476), br. 32 (str. 487–492), br. 34 (str. 521–523), br. 36 (str. 557–558). Usp. priloge Sanje Vulić i Andree Sapunar u ovome *Zborniku*.

⁵⁵ Isto, br. 27, str. 413.

neracije doseljenika u Moravsku javljaju se bilingvni ili čak trilingvni govornici u kojih se ostvaruju uvjeti za jezično miješanje dvaju ili triju jezika. U novoostvarenome miješanome jeziku s vremenom može doći do neuravnoteženosti jezičnih jedinica i to u korist onoga jezika koji je zbog izvanjezičnih razloga prestižniji,⁵⁶ u našem slučaju češkoga ili njemačkoga. Ivan Milčetić stoga preuzima gotovo prosvjetiteljski zadatak: skrenuti Hrvatima pozornost na odnos prema vlastitu jeziku i upozoriti ih na činjenicu da čuvanjem svoga jezika i njegovanjem svojih običaja mogu očuvati individualnost. U raspravi o jeziku polazi od teze da su moravski Hrvati čakavci ikavci. Suvremena pak istraživanja⁵⁷ dokazuju da ti govori pripadaju pretežno ikavsko-ekavskome dijalektu čakavskoga narječja. Ova je pogreška rezultat onodobne metodologije koja je samo bilježila realizacije fonema, najčešće bez osvrtnja na etimologiju. Ivan Milčetić tako konstatira diftonšku realizaciju *ō* i *ē* kao "o i 'e, ali pritom ne razlikuje dugi *e* podrijetlom od jata od dugoga *e* drugačije etimologije. S takvim metodološkim pretpostavkama među mnogim primjerima nije mogao izdvojiti one u kojima se potvrđuje ekavski refleks jata i izvesti valjan zaključak. Ostale su primjedbe o finalnomu slogovnom *l*, izgovoru *ć*, rezultatu jotacije skupine *dj*, protezi *j*, i slogotvornome *r* točne, a vjerodostojno je prikazao i neke morfološke značajke, primjerice /i/ u Ljd. m. i sr. r.; /u/ u Ijd. ž. r.; /e/ u Amn. m. r. Utjecajem češkoga jezika objašnjava morfem /me/ u 1. l. mn. prezenta (*govorime*),⁵⁸ prefiks /roz/ (*roskopčit*) te velik broj leksema, a posredstvom je češkoga preuzet i njemački redosljed jedinica i desetica u brojevima (*dva trideset*). Usporedbom velikoga broja leksema govora moravskih Hrvata s govorima čakavaca i kajkavaca utvrđuje velik broj kajkavizama te pretpostavlja da bi moravski Hrvati mogli podrijetlom biti iz prostora u kojemu su graničili s kajkavcima. Talijanizmi među riječima stranoga podrijetla upućuju na prvotnu postojbinu u blizinu primorja i navode I. Milčetića na konačni zaključak da se radi o Hrvatima koji su iselili iz područja istočno od Ogulina. Danas se smatra da je najveći dio tih Hrvata potekao iz okolice Siska i Jasenovca i doline Une. Hrvatski je jezik, usprkos utjecajima, uspio očuvati svoj identitet zahvaljujući životu u kompaktnim skupinama nalik onima u »starom kraju«, običajima i uporabom u domu, osnovnoj sociolingvističkoj jedinici za očuvanje materinskoga jezika.⁵⁹

O moravskim i mađarskim Hrvatima Ivan Milčetić piše i raspravu *Među Hrvatima Donje Austrije i zapadne Ugarske*. Obišavši osobno sva sela, on

⁵⁶ O jezičnome miješanju i kontaktima jezika vidi u: Rudolf Filipović: *Teorija jezika u kontaktu*, JAZU – Školska knjiga, Zagreb 1986., str. 19–32.

⁵⁷ Usp. Iva Lukežić: *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka 1990., str. 26.

⁵⁸ I u nekim se hrvatskim idiomima ostvaruje ovaj relacijski morfem, no u ovakvu okruženju vjerojatnije je da je on rezultat utjecaja češkoga jezika.

⁵⁹ O sociolingvističkim uvjetima za očuvanje jezika u višenacionalnim zajednicama vidi primjerice u: Rudolf Filipović: *Sociolingvistički uvjeti očuvanja konavoskog dijalekta u Watsonvilleu (SAD)*, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, knj. 7, sv. 1, Zagreb 1985., str. 89–97.

donosi za povijesnu dijalektologiju iznimno važne podatke o stupnju očuvanosti hrvatskoga jezika u pojedinim selima. Naglašava i prestižan sociolingvistički status njemačkoga jezika. Čakavske govore mađarskoga Pruderštofa te Rasporka i Pangorta iz gradišćanskoga prostora Poljanaca također pogrešno drži ikavskima. Bilježi da je finalno slogovno *l* moglo ispasti (*prosi*) ili se pak ostvariti kao *o* (*rodio*) ili *u*, odnosno *u* (*vou / vou*),⁶⁰ te da se fonem /h/ djelomično gubi iz sustava. U osvrtu na leksik izdvaja germanizme i talijanizme, te dio temeljnoga hrvatskoga leksika, zaključujući na najbolji mogući način riječima »da je narječje ugarskih Hrvata vrlo važno za hrvatsku dijalektologiju, jer prikazuje mnogo drevnih osebina, kojih je davno nestalo te ih nalazimo samo u najdavnijim spomenicima hrvatskoga jezika. U osamljenosti postade njihovo narječje vrlo konzervativno, kakav je i govor žitelja kvarnerskih otoka.«⁶¹

Uvidjevši niz jezičnih i etnoloških sličnosti među moravskim Hrvatima i Hrvatima iz donje Austrije i zapadne Ugarske, Ivan Milčetić je dvije prije spomenute rasprave ujedinio i objavio 1899. u knjizi pod naslovom *O hrvatskim naseobinama u Moravskoj, Donjoj Austriji i zapadnoj Ugarskoj*. Ovi su nam radovi danas od iznimne važnosti jer omogućuju uvid u stupanj razvijenosti i očuvanosti hrvatskoga jezika u vremenskome rasponu od jednoga stoljeća.

Zaključak

Iz analiziranih se radova Ivana Milčetića mogu izvesti dva zaključka. Prvim se spoznaju opće značajke Milčetićeve rada u odnosu na značajke onodobne dijalektologije, a drugim relevantnost i primjenjivost njegovih neizravnih dijalektoloških spoznaja danas.

Dijalektološke su napomene sastavni dio gotovo svakoga Milčetićeve rada s filološkom ili izvanfilološkom tematikom. Primarno su služile za iščitavanje implicitnih podataka o tekstu, a najčešće su dobivane usporednom analizom jezika teksta s nekim organskim govorom. Takav je pomoćni status dijalektologije unutar filologije dominantan u njezinoj prvoj fazi razvoja, a osim te u Milčetićevim se radovima potvrđuju i sljedeće pionirske značajke: nije se bavio isključivo dijalektologijom, dao je prilog utvrđivanju narječnoga inventara hrvatskoga jezika, u istraživanjima polazi od vlastitoga mjesnoga govora, nema razvijenu stručnu terminologiju niti razrađenu

⁶⁰ U knjizi Ive Lukežić: *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka 1990. (Tablica 2. *Jezične značajke u ikavsko-ekavskim govorima*) stoji da se u govorima Poljanaca finalno slogovno *l* reflektira u *u*, a isto za govor Pajngorta ili Pangorta potvrđuje Gerhard Neweklowsky u: *Pajngort*, Fonološki opisi, ANUBiH, Sarajevo 1981., str. 289–294. Moguće je da je I. Milčetić u ovome odlomku mislio i na govore Dolinaca u kojima se i danas potvrđuju sva tri ostvaraja.

⁶¹ Ivan Milčetić: *Među Hrvatima Donje Austrije i zapadne Ugarske, Vienac*, god. 30, Zagreb 1898., br. 52, str. 816. Vidi također: Dragutin Pavličević, *Moravski Hrvati*, Zagreb 1998.

prikladnu metodologiju. Po tim je odrednicama Ivan Milčetić jedan od začetnika suvremene hrvatske dijalektologije.

Drugi se dio zaključka odnosi na točnost Milčetićevih dijalektoloških opažanja i na njihovu primjenjivost danas. U tu su svrhu uspoređeni podaci koje navodi Milčetić s podacima iz recentnije literature. U većini je slučajeva potvrđena točnost Milčetićevih podataka, a osobito su vrijedni zapisi onih jezičnih crta koje se danas više na određenome terenu ne potvrđuju jer omogućuju rekonstrukciju toga starijega sustava i daju prilog za u nas još uvijek slabo razvijenu historijsku dijalektologiju. Dakle, premda nisu pisani s prvenstveno dijalektološkim ciljem, dijalektološki su podaci u analiziranim radovima pouzdani i uz sve metodološke pogreške i propuste oni mogu biti polazištem i izvorom informacija za sva suvremena istraživanja.

NEIZRAVAN DIJALEKTOLOŠKI RAD IVANA MILČETIĆA

Sažetak

Značajka je prve faze razvoja hrvatske dijalektologije neizravnost u reprezentiranju dijalektoloških spoznaja. Budući da koncem 19. stoljeća dijalektologija još nije bila samostalna znanstvena disciplina, već pomoćna disciplina postojećima, prve dijalektološke podatke valja tražiti u širokome rasponu onodobnih društveno-humanističkih rasprava.

Pionirski se dijalektološki rad Ivana Milčetića tako iščitava iz njegovih radova s etnografskom i povijesnom tematikom ili iz filoloških rasprava o glagoljskoj i usmenoj književnosti podrijetlo kojih pokušava utvrditi analizom njihova jezika. Nezaobilazan su izvor podataka i Milčetićeve neobjavljene bilješke, kao i njegova bogata korespondencija, ponajprije ona s Vatroslavom Jagićem.

Osnovni je cilj ovoga rada analiza dijalektoloških podataka iz navedenih, primarno nedijalektoloških radova.

THE INDIRECT DIALECTOLOGICAL WORK OF IVAN MILČETIĆ

Summary

The significance of the first phase in the development of Croatian dialectology is the indirectness in representing dialectological knowledge. At the end of the 19th century, dialectology was still not an independent scientific discipline but rather a supplementary discipline to the existing ones. The first dialectological data was found in the vast range of socially- humanistic discussions.

The pioneer dialectological work of Ivan Milčetić is reflected in his work dealing with ethnographical and historical topics or philological discussions on glagolitic and oral literature and their origins which Milčetić tries to determine by analysing their language. Milčetić's unpublished notes are an unavoidable source of information as well as his rich correspondence primarily with Vatroslav Jagić.

The main aim of this essay is to analyze dialectological data from the states primarily undialectological essays.

NIKOLA TOMMASEO.

ISKRICE.

1845

ČETVRTO IZDANJE.

UVOD NAPISAO

IVAN MILČETIĆ.

Sa slikom Nikole Tommasea.

Da Bog narodnost našu čuva

30. travnja

47. g. 1888.

U ZAGREBU.

IZDANJE „MATICE HRVATSKE“

1888.

Pod naslovom »O životu i književnom radu Nikole Tommasea« Ivan Milčetić je napisao uvodnu studiju u knjizi Nikole Tommasea *Iskrice*, Zagreb 1888.

Sanja Vulić

Milčetić i Hrvati na gradišćanskohrvatskom govornom području

Izvorni znanstveni članak
UDK 811.163.42 (092)
811.163.42-2

Uvod

Gradišćanskohrvatsko govorno područje ne obuhvaća samo današnju pokrajinu Gradišće (Burgenland) u Austriji nego cjelokupno područje na koje je, uglavnom u 16. stoljeću, iselilo oko 200.000 Hrvata krećući se prema sjeverozapadu. Riječ je o prostranom području od gotovo cjelokupnoga Gradišća i Donje Austrije do Jure u Mađarskoj te Brna i Bijelih Karpata u Moravskoj i Slovačkoj.¹ Premda su govori tih Hrvata, i, naravno, današnjih njihovih neasimiliranih potomaka, pripadali svim trima hrvatskim narječjima, moguće ih je, zbog međusobne srodnosti, zajedno razmatrati kao cjelinu. Budući da su gradišćanski Hrvati u Austriji, stjecajem naknadnih povijesnih okolnosti, zbog svoje brojnosti i najbolje organiziranosti postali vodećom skupinom unutar te cjeline, čitava se ta dijaspora s vremenom počela nazivati gradišćanski Hrvati, a područje koje su naselili gradišćanskohrvatsko govorno područje.²

Srodnost svih gradišćanskohrvatskih govora prije svega je uvjetovana činjenicom da su predci svih tih Hrvata podrijetlom s teritorijalno kompaktnoga područja u staroj domovini, tj. s područja susretišta čakavskoga, kajkavskoga i štokavskoga narječja, a to je područje između Kupe i njenih pritoka, do Save i Une, zatim područje doline Une i dijela zapadne Slavonije. Radi se o krajevima u kojima su do te selidbe dominirali čakavski

---

¹ Termin *gradišćanskohrvatski govori* jasno je odredio poznati austrijski jezikoslovac gradišćolog Gerhard Neweklowsky koji kaže: »Pod terminom 'gradišćanskohrvatski' ne razumijevamo samo jezik Hrvata, koji naseljavaju austrijsku saveznu zemlju Gradišće, već taj termin obuhvaća također... hrvatska naselja u današnjoj zapadnoj Mađarskoj, pretežno uzduž mađarsko-austrijske državne granice, ... u okolici Bratislave u Slovačkoj, ... u južnoj Moravskoj ... u Donjoj Austriji.« (33, 432).

² Kao što je poznato, sam naziv Gradišće, pa prema tome i gradišćanski Hrvati, srazmjerno je novijega datuma i rabi se tek od 1920., kada je Mate Meršić Miloradić ime novoosnovane austrijske pokrajine Burgenland preveo na hrvatski kao Gradišće.

govori, manjim dijelom mješoviti štokavsko-čakavski ili pak štokavski novoštokavski govori, dok su najmanje zastupljeni bili kajkavski govori. Naravno, nakon spomenutoga hrvatskoga egzodusa i doseljavanja novoštokavaca s istoka, dijalekatne su se granice u znatnoj mjeri izmijenile.

Nakon preseljenja, Hrvati su opet naselili uglavnom teritorijalno kompaktno područje. Tako je bilo sve do raspada Austro-Ugarske Monarhije. Međutim, Trianonskim je ugovorom gradišćanskohrvatsko govorno područje podijeljeno među trima državama. Ta je podjela ubrzala odnarođivanje gradišćanskih Hrvata, prije svega u tada novoosnovanoj Čehoslovačkoj. Poslije Drugog svjetskog rata stanje se još više pogoršalo u komunističkoj Čehoslovačkoj i Mađarskoj, u kojima je brojčano manji dio gradišćanskih Hrvata ostao potpuno izoliran od sunarodnjaka u Austriji. Kao što je poznato, najtragičnije su prošli Hrvati u Moravskoj. Zato se može slobodno reći da je Milčetić imao veliku sreću što je bio u mogućnosti posjetiti tu hrvatsku dijasporu u vrijeme dok se čitavo gradišćanskohrvatsko govorno područje nalazilo u jednoj državi i dok asimilacija još nije bila primila pogubne razmjere.

Istraživači i objavljeni radovi prije Milčetića

Prije Milčetića, Hrvatska se ne može pohvaliti osobitim interesom za tu granu hrvatskoga naroda, jer se o Hrvatima na gradišćanskohrvatskom govornom području u nas počelo pisati tek pedesetak godina prije Milčetićevih posjeta tim selima. Pritom valja naglasiti da se u to doba ni približno ne može govoriti o nekim ozbiljnijim, sustavnim ili trajnim istraživanjima nego tek o povremenim podsjećanjima na tu gotovo zaboravljenu dijasporu. U to su vrijeme više stranci pokazivali interesa za tu našu dijasporu negoli istraživači iz redova matičnoga naroda. Zato nije začudno što su prvi radovi na tu temu bili prijevodi, kao što je npr. prijevod njemačkoga teksta čiji je autor J. N. Enders. Taj je tekst u hrvatskom prijevodu objavljen 1842. u *Danici Ilirskoj* pod naslovom »Moravski Harvati« (34, 180).³ Već sam naslov teksta kazuje da se pisac ograničio na samo jednu manju skupinu gradišćanskohrvatske dijaspore. Opis moravskih Hrvata u skladu je s romantičarskim ozračjem vremena u kojemu je tekst napisan, ali ipak sadrži i niz preciznih podataka kao što je npr. opis nošnje i sl. Bilo je to svega nekoliko godina prije no što je prvi poznati istraživač iz Hrvatske krenuo u posjet potomcima davno iseljenih sunarodnjaka. Bio je to, potkraj 40-ih godina 19. stoljeća, Fran Kurelac. Kurelac je skupljao narodne pjesme u ondašnjoj zapadnoj Ugarskoj koja je, osim današnje zapadne Mađarske, obuhvaćala i današnje Gradišće. Prikupljene pjesme objavio je 1871. u knjizi *Jačke ili narodne pesme prostoga i neprostoga puka*

³ Prvi broj u zagradi označuje redni broj bibliografske jedinice u popisu literature, a drugi broj, odnosno brojevi, označuju stranice u toj bibliografskoj jedinici.

hrvatskoga po župah Šopronskej, Mošonskej i Željeznoj na Ugrih. Osim pjesama, Kurelac nam je u toj svojoj knjizi ostavio i iznimno zanimljiv putopis u kojem ne skriva svoj ushit zbog toga što je susreo sunarodnjake izvan domovine. Osvjedočivši se u kako teškim uvjetima kao manjina žive, izražava i svoju veliku zabrinutost za njihov narodnosni opstanak. Pri posjetu gradišćanskohrvatskim selima na Poljancima,⁴ Kurelac je doznao da je barem petnaestak godina prije njega, tj. 30-ih godina 19. stoljeća, u istim selima boravio poljski istraživač Kucharsky (23, 217). Naravno, Milčetić je bio upoznat s Kurelčevim djelom pa ga u svom radu i spominje (25, 488). Budući da je Kurelac prikupljene pjesme i putopis objavio više od dvadeset godina poslije svoga putovanja, u međuvremenu su se i dalje u Hrvatskoj prevodili strani autori koji su pisali o toj hrvatskoj dijaspori. Tako je 1862. u zagrebačkom časopisu *Naše gore list*, pod naslovom »O moravskim Hrvatima«, objavljen prijevod istoimenoga teksta češkoga autora J. Brandla (34, 185). Pojava Kurelčevih *Jački* bila je poticaj budućim istraživačima, koji su, u posljednjim trima desetljećima 19. stoljeća, svoje spoznaje objavljivali na stranicama Matičina *Vienca zabavi i pouci*. Međutim, prvi od tih tekstova opet nije izvoran, nego je preuzet od češkoga istraživača B. Dudika (34, 190), a objavio ga je Ivan Kukuljević Sakcinski u *Viencu* 1873. pod naslovom »Hrvatska naselbina u Moravskoj«. Tu je jezik moravskih Hrvata opisan kao »malne sasvim onakav, kakav su donieli selit se iz Hrvatske, a što su trebali radi u kasnie vrieme razširenijih pojmova, to su uzeli iz českoga, rad šta i ima u njihovoj hrvaštini mnogo českih rieči« (34, 192). Navedeni citat svjedoči o jednom već posve modernom sociolingvističkom pristupu međujezičnim prožimanjima. Prvi pak pravi hrvatski istraživač poslije Kurelca bio je Franjo Kuhač. Kuhač je gradišćanskohrvatsko govorno područje pohodio 30-ak godina poslije Kurelca. Zapise s toga putovanja objavio je u *Viencu* 1878. pod naslovom »Medju ugarskim Hrvatima«. Nezadovoljan općenito u Hrvatskoj slabim interesom za gradišćanskohrvatsku dijasporu, na početku svog putopisa Kuhač svjedoči: »Ali ovaj put podjoh u sviet kao sliepac, jer naši književnici sa ondješnjim svietom nikako ne obće, pa me nitko ne mogaše ma ni malo uputiti ob onom, što bi mi moglo trebati.« (20, 234). Zanimljivo je da je u selu Uzlopu na Poljancima razgovarao sa starijim čovjekom koji se dobro sjećao Kurelčeva posjeta njegovu selu. Kurelca je s jedne strane opisao kao vrlo strogoga ispitivača, koji je znao vikati na svoje kazivače ako nije bio zadovoljan njihovom suradnjom, a s druge ga je strane okarakterizirao kao čovjeka vrlo sklona zaljublivanju jer, prema starčevu svjedočenju, Kurelac bi se zagledao u svaku zgodniju djevojku koju bi susreo i teško bi se od nje odvajao (20, 235). Zanimljivo je da sam Kurelac u svom tekstu u potpunosti prešućuje te svoje navade, premda o ljepoti hrvatskih djevojaka piše s neskrivenim oduševljenjem. Kuhačev tekst inače obiluje brojnim zanimljivostima,

⁴ Poljancima se nazivaju Hrvati u selima oko grada Željezna.

ali kako nije predmetom ovoga rada, spomenut ćemo ovom prigodom tek važnu činjenicu da se na temelju Kuhačeva razgovora s Hrvatima u Uzlopu može zaključiti kako su stariji Hrvati u to doba bili u potpunosti svjesni svoga podrijetla i nacionalnoga zajedništva s Hrvatima u Hrvatskoj, unatoč višestoljetnoj izoliranosti od matične domovine i naroda. Nakon toliko priloga, ne začuđuje što su i hrvatski znanstvenici u sklopu svojih opširnijih projekata prestali zaobilaziti tu našu dijasporu. Koliko je poznato, prvi ih je u svoja istraživanja uključio Vjekoslav Klaić u 3. svesku svoje knjige *Zemljopis zemalja u kojih obitavaju Hrvati*, objavljenoj 1883., tj. dvije godine prije no što je Milčetić pohodio Hrvate u Moravskoj, Donjoj Austriji i zapadnoj Ugarskoj. Klaić je u spomenutoj ediciji objavio dva kraća teksta o Hrvatima na gradišćanskohrvatskom govornom području. U prvom od njih, pod naslovom »Hrvatske naselbine u zapadnoj Ugarskoj«, riječ je o hrvatskim selima u današnjem Gradišću, zapadnoj Mađarskoj i Slovačkoj, a u drugom, pod naslovom »Austrija i Moravska«, o hrvatskim selima u Donjoj Austriji i Moravskoj. U prvom od tih priloga spominje i asimilirana sela (14, 190), a u drugom, među inim, nabroja brojna hrvatska sela u Donjoj Austriji (15, 205). Ističe da je »jezik moravskih Hrvata prilično... već izpremiešan českim jezikom« (15, 214). Treći u *Viencu* objavljen tekst opet je prijevod stranoga autora. Riječ je o opširnom tekstu češkoga istraživača Jana Herbena koji je u prijevodu Z. Mařika objavljen 1882. pod naslovom »Tri hrvatska sela u Moravskoj« (34, 203). U tom je tekstu izvrsno opisana jezična zbilja moravskih Hrvata: »U obitelji, na ulici medju susjedi i znanci govori se izključivo hrvatski. Ali kakova je to hrvaština? Jedan od nas, koji je poznavao hrvaštinu, bivši dulje vremena u Zagrebu, počeo je s nekojimi Hrvati govoriti o stvarih, ponešto udaljenijih od njihova života i svagdanjih potreba. Hrvati su bili radostno zatečeni, vidilo se, da sve razumiju, ali hoćeći odgovarati, nisu našli slobodnih rieči niti sgodnih okreta. Jezik je hrvatski kod njih zbilja ograničen samo na svagdanje obiteljske i domaće potrebe... Hrvaština ovih naseljenika prilično je već pomiešana slovaštinom... Ako su zaboravili koju rieč ili ako trebaju naziv za novi pojam, uzimlju ga naprosto od Slovakâ ledničkih ili valtičkih... Dok se s nami razgovarahu, i kad ponešto zaboraviše, tecijaše jim ugodna smjesa hrvaštine, slovaštine i češtine.« (34, 208–210). Na kraju ovoga kratkoga pregleda valja spomenuti još jednoga hrvatskoga istraživača koji je prije Milčetića posjetio Hrvate na gradišćanskohrvatskom govornom području i svoja zapažanja s toga putovanja objavio u *Viencu*. Bio je to Gjuro Kuten koji je moravske Hrvate posjetio 1884., a svoje opširne zapise s toga trodnevnoga putovanja objavio u *Viencu* 1887. (34, 222). Zanimljivo je da, premda je Kuten bio među moravskim Hrvatima svega desetak godina prije Milčetića, u njegovu tekstu nema ni spomena o prijetećoj asimilaciji zbog koje je Milčetić bio vrlo zabrinut. Neke običaje o kojima piše Kuten, kao što je npr. gostoprimstvo kruhom i solju, Milčetić nije zapazio pa se može zaključiti da su se u desetljeću između ta dva posjeta neki običaji izgubili. Uspo-

redbom Kutenova i Milčetićeve teksta može se zaključiti da je Milčetić temeljitije upoznao moravskohrvatsku zajednicu. Ukratko, za svoga trodnevna boravka među moravskim Hrvatima, Kuten mnogo toga jednostavno nije primijetio. U stanovitoj je mjeri vidio i čuo ono što je želio vidjeti i čuti, dok su istraživači prije njega, kao i poslije Milčetić, pisali o velikom utjecaju češkoga, odnosno njemačkoga na jezik moravskih Hrvata i o gubljenju običaja, te predviđali skoru asimilaciju te manjine. Kuten pak samo izražava divljenje zbog odličnoga očuvanja jezika u toj dijaspori. Dok njegovi prethodnici, te poslije Milčetić, navode situacije kada su se moravski Hrvati stidjeli svoje narodnosti, smatrajući se manje vrijednima, Kuten ističe tek njihov ponos što su Hrvati i što govore hrvatski. Opisujući susret sa seljakom iz moravskohrvatskoga sela Dobroga Polja, Milčetić kaže: »Dugo ne htjede sa mnom da razgovara hrvatski. Željaše jamačno, da mi pokaže, kako zna dobro njemački a za cijelo mu se činjaše, da se s gospodom mora tako govoriti.« (25, 459). Zato je Milčetićevo zaključak o moravskim Hrvatima sljedeći: »Oni se nazivlju sami, istina, Hrvatima; znadu, da su došli iz Hrvatske: no narodnoga ponosa i svijesti ne treba u njih tražiti. Oni evo imadu u svojim rukama tri općine, pa ipak je uredovni jezik u općinskim uredima – njemački; a ne smijemo zaboraviti, da u Austriji seoske općine uživaju veću autonomiju nego u Hrvatskoj te sama općinska zastupstva biraju samostalno svoje činovnike pa određuju i svoj uredovni jezik.« (25, 558).⁵

Milčetićeve istraživanja potkraj 19. stoljeća

Milčetić je, kako je već spomenuto, posjetio gradišćanskohrvatsko govorno područje poslije Kutena. Takav se redosljed dogodio stjecajem za Milčetića nepovoljnih okolnosti. Naime, to je želio učiniti sedam godina prije Kutena. Međutim, kao i brojni drugi hrvatski istraživači prije i poslije njega, Milčetić je u svojim nakanama bio sputavan nedovoljnim novčanim sredstvima. Iz tog mu se razloga izjalovio i planirani put među moravske Hrvate 1877. pa je svoju želju uspio ostvariti tek u kolovozu 1895., tj. jedanaest godina poslije Kutenova istraživanja, odnosno osam godina nakon pojave Kutenova teksta u *Viencu*. Tom je prigodom Milčetić među moravskim Hrvatima boravio samo dva dana, i za to je kratko vrijeme obišao sva tri moravskohrvatska sela. Budući da njegov rad sadrži mnoštvo zanimljivih podataka o moravskim Hrvatima, i to o nošnjama, školstvu, vjerskom životu, o fasadama kuća i izgledu selâ u cjelini, o prezimenima, o broju stanovnika u pojedinom selu i njihovu nacionalnom sastavu, o jeziku, o agrikulturni i narodnim pjesmama (s tekstovima i notnim zapisima), ne čini se vjerojatnim da je sve te podatke uspio prikupiti za dva dana. Njegov

⁵ Krajem 19. stoljeća, kada je Milčetić posjetio Hrvate u Moravskoj, njihova su sela administrativno bila u sklopu Austrije unutar Austro-Ugarske Monarhije.

je tekst kombinacija spoznaja na temelju vlastitih terenskih istraživanja i postojeće literature objavljene u Češkoj i Hrvatskoj. Tako npr. usporedba Kutenova i Milčetićeve teksta potvrđuje tu postavku. Doduše, Milčetić se moravskim Hrvatima vratio još jednom prigodom, tri godine poslije. Bilo je to 1898., kada je ponovo posjetio Hrvate na gradišćansko-hrvatskom govornom području, i to u Moravskoj, Donjoj Austriji i ondašnjoj zapadnoj Ugarskoj. Na žalost, u Moravskoj je opet bio zle sreće jer je zbog bolesti čitav svoj boravak preležao u župnom dvoru u Dobrom Polju. Svoje uspomene, zapažanja i istraživanja s prvoga i drugoga putovanja po gradišćansko-hrvatskom govornom području objavio je, nakon povratka s drugoga putovanja, iste godine (1898.) u *Viencu*, tj. dvanaest godina nakon što je Kuten objavio svoj putopis u *Viencu*. Putovanje i istraživanje iz 1895. objavio je pod naslovom »O Moravskim Hrvatima«, a putovanje i istraživanje iz 1898. pod naslovom »Medju Hrvatima Donje Austrije i zapadne Ugarske«. Kao što je u uvodnom dijelu toga drugoga teksta najavio, Milčetić je poslije oba svoja rada složio u jednu cjelinu i sljedeće godine (1899.) objavio monografsku etnografsku studiju *O hrvatskim naseobinama u Moravskoj, Donjoj Austriji i zapadnoj Ugarskoj*, s podnaslovom *Narodopisne crtice*. Inače, oba teksta iz *Vienca* 1898. objavljena su ponovo stotinjak godina poslije. Skraćenu verziju teksta »O Moravskim Hrvatima« objavio je Dragutin Pavličević 1994. u svojoj knjizi *Moravski Hrvati* (34, 248–272). Pretišak teksta »Medju Hrvatima Donje Austrije i zapadne Ugarske« objavljen je 1973. u zborniku *Gradišćanski Hrvati* (31, 269–294).

Milčetićeve radovi u kontekstu kasnijih istraživanja

Kasniji su istraživači redovito isticali Milčetićeve priloge o Hrvatima na gradišćansko-hrvatskom govornom području kao znanstveno relevantne. Među prvima tu svakako valja spomenuti slovačkoga jezikoslovca Václava Vážnoga koji u svojim dodatnim rječnicima uz dvije opširne studije (o govoru Hrvatskoga Groba te o čakavskim govorima slovačkoga Podunavlja), kao komparativni materijal uz pojedine natuknice navodi, među inim, i leksičku građu koju je ekscerpirao iz Milčetićeve knjige *O hrvatskim naseobinama u Moravskoj, Donjoj Austriji i zapadnoj Ugarskoj*. Budući da je rasprava V. Vážnoga o Hrvatskom Grobu objavljena 1925., a o slovačkom Podunavlju 1927., tj. 26 i 28 godina nakon Milčetićeve knjige, može se zaključiti da su Milčetićeve radovi o Hrvatima na gradišćansko-hrvatskom govornom području bili i dobro poznati i cijenjeni. Tako npr. Stjepan Ivšić napominje da su Milčetićeve radovi najviše pridonijeli popularizaciji te hrvatske dijaspore (12, 741). Ivan Brabec među prvim istraživačima izdvaja Kurelca i Milčetića (2, 29), a Dragutin Pavličević u svojoj monografiji *Moravski Hrvati* zaključuje: »I dok je većina članaka o moravskim Hrvatima od Šembere do Maleca bila kompilacija, on okreće novu stranicu i počinje vlastita istraživanja u narodu. Iz hrvatske pak dolazi profesor Ivan Milčetić i u suradnji s njim ostvaruju do kraja 19. stoljeća većinu onoga što smo

uopće doznali o moravskim Hrvatima. Ta dostignuća dopunio je samo Adolf Turek svojim istraživanjima seoba Hrvata u 16. stoljeću pomaknuvši vrijeme doseljenja za pola stoljeća unatrag.« (34, 100–101).⁶ Austrijski lingvist Gerhard Neweklowsky također se u svojim istraživanjima poziva i na Milčetićeve radove (32, 89). I slovačka povjesničarka Kvetoslava Kučerová posebno cijeni Milčetićeve tekstove te kaže: »Pri kraju XIX. st. širi se literatura o hrvatskim naseljima u podunavskom području... Grupu hrvatskih autora okupio je oko sebe časopis 'Vienac zabavi i pouci' koji je donosio nevelike tekstove, posebno o gradišćanskim Hrvatima. Tu valja spomenuti I. Milčetića i I. Kukuljevića, pri čemu su posebno Milčetićeve radovi, građeni na dobrom poznavanju cijele dotadašnje literature..., dobrim temeljem, poglavito za narodnosna istraživanja.« (18, 14–15).

Milčetić i Hrvati u Moravskoj

U prvom dijelu svoga teksta »O Moravskim Hrvatima« Milčetić opisuje svoj jednodnevni posjet selu Frielištofu 13. kolovoza 1895. g. Zapazio je zadivljenost frielištofskih Hrvata što netko učen iz stranoga svijeta govori hrvatski kao i oni. Oni su pak, smatra Milčetić, podrazumijevali da je hrvatski samo jezik sela i domaćinstva te nisu ni pokušavali za svoj jezik izboriti neki ugledniji položaj. Zato se i nisu bunili što je nastavni jezik u seoskoj školi njemački, a bogoslužje uglavnom na češkom (25, 413), premda su gotovo svi žitelji Frielištofa bili Hrvati, osim nekoliko doseljenih njemačkih obitelji (25, 412). I te su njemačke obitelji, naglašava Milčetić, znale hrvatski (25, 411), dok su svi odrasliji Hrvati, osim svoga materinskoga jezika, znali još češki i njemački. Unatoč dominantnom bogoslužju na češkom, narod je u to doba još uvijek u crkvi molio na hrvatskom jeziku (25, 413). Sljedećega dana, tj. 14. kolovoza, Milčetić je najprije posjetio selo Dobro Polje u kojemu je boravio od jutra do četiri sata poslije podne. U tom je selu najviše od svega bio impresioniran župnikom Aloisom Malcom (Milčetić ga ponekad zove i Vjekoslav) koji je bio Čeh, a zbog svoje pastve učio je govoriti hrvatski, pa je svake treće nedjelje propovijedao na hrvatskom te čak sastavio poseban molitvenik s pjesmaricom za Hrvate. I u tom se selu školska nastava odvijala na njemačkom jeziku, osim vjeronauka koji je župnik Malec djelomice držao i na hrvatskom, premda je njemački bio materinski jezik samo četvrtine pučanstva Dobroga Polja, dok su ostale tri četvrtine bili Hrvati, uz nekoliko čeških obitelji (25, 442 i 443). Svi su stanovnici toga mjesta poznavali jezike svojih susjeda, tj. svi su govorili hrvatski, njemački i češki (25, 442). U trećem moravskohrvatskom selu Novoj Preravi Milčetić je boravio samo tri sata u kasno poslijepodne uoči blagdana Velike Gospe. Naravno, i tu je registrirao apsurdnu situaciju da se

⁶ Do Turkovih se istraživanja vjerovalo da su Hrvati došli u Moravsku 80-ih godina 16. stoljeća, pa je tu postavku preuzeo i Milčetić (25, 412). Kasnijim se istraživanjima ustanovila hrvatska nazočnost na tom području od 30-ih godina 16. stoljeća.

školska nastava odvija na njemačkom jeziku, uz nastavu vjeronauka na češkom i nešto malo na hrvatskom, premda su svi žitelji toga sela bili Hrvati, osim sedam njemačkih Židova. Također je primijetio da Hrvati u Novoj Preravi više nisu znali hrvatske popijevke nego su preuzeli češke. Ipak je zaključio da je, općenito uzevši, hrvatsko naslijeđe bolje sačuvano u Novoj Preravi negoli u preostala dva moravskohrvatska sela (25, 458). Zanimljivo je Milčetićevo zapažanje kako je u to doba nošnja bila najvažniji simbol narodne svijesti. Napuštanje narodne nošnje i prihvaćanje nekoga drugoga odijela značilo je odnarođivanje, neovisno o (ne)čuvanju jezika. Milčetić je primijetio da moravski Hrvati »kažu 'Nijemac' svakomu tko je odložio hrvatsku nošnju, makar i govorio hrvatski« (25, 474). Kao i ini hrvatski i drugi posjetitelji moravskohrvatskih sela, i Milčetić je bio zadivljen ljepotom njihove nošnje koju detaljno opisuje, navodeći pritom izvorno moravskohrvatsko nazivlje za pojedine dijelove muške i ženske nošnje (25, 474–475). Rodom čakavac, Milčetić se i jezikom znao približiti svojim domaćinima, koji su, udaljeni od matičnoga naroda, pomalo zaboravljali da su otkinuti dio još uvijek žive veće cjeline. Tako npr. u Novoj Preravi Milčetić bilježi: »Nigdje ne bijah objektom takvoga čuđenja kano u ovoj kući, koje ukućani ne mogahu vjerovati ni svojim očima ni ušima, da ima na svijetu Hrvata, koji govore a ma baš kao oni.« (25, 459).

Niz detalja u tekstu, kao npr. nezadovoljstvo zbog nastavnoga jezika u školi ili pak natpisa nad trgovinama koji su u svim trima selima bili na njemačkom jeziku, otkriva Milčetićevo zabrinutost zbog možebitne predstojeće germanizacije moravskih Hrvata, premda ga je župnik Malec uvjeravao »da će oni i u budućnosti prkositi poput stijene njemačkoj poplavi« (25, 557). Opći dojam koji se stječe na temelju Milčetićeve priloga jest da su moravski Hrvati u njegovo doba bili vrlo blagonakloni prema Česima i češkom jeziku te da su se župnici Česi u svim trima hrvatskim selima blagonaklono odnosili prema Hrvatima (osobito župnik Malec u Dobrom Polju). Ukratko, iz Milčetićeve se putopisa nipošto ne može naslutiti buduće nasilno zatiranje koje će ta tri moravskohrvatska sela upravo od Čeha doživjeti samo pedesetak godina poslije. Govoreći o jednom dječaku iz Dobroga Polja zaključuje: »Nastojanjem župnika Malca dospjet će na godinu u brnsko sjemenište, gdje će medju češkim sudrugovima postati jamačno dobar Hrvat« (25, 558). Taj je Milčetićevo zaključak bio vrlo optimističan i nerealan jer su sva kasnija zbivanja jasno pokazala da je moravskohrvatski dječak pod češkim utjecajem mogao isključivo postati Čehom, a nipošto dobrim Hrvatom. Međutim, premda je bio veliki slavenofil, Milčetić je sasvim jasno zapazio da je za Hrvate u dijaspori pogubno upravo slavensko okružje, dok u nekom drugom imaju znatno više šansi za opstanak. To potvrđuje sljedeći citat: »Premda su moravski Hrvati opkoljeni Nijemcima, premda imadu njemačke škole i upravu, opet mi se čini, da ima u njih više čehizama (razumijevajući pod tim nazivom i slovačko narječje), nego germanizama. Ovdje treba imati na umu, da se već preko 100 godina propovijeda u crkvama češki; hrvatska momčad nauči češki u vojsci;

mnogi imadu češke molitvenike, pa tako češki jezik poradi svoje srodnosti utječe više nego njemački na gramatiku i na rječnik moravskih Hrvata. Hodajući po njihovim selima u društvu dotičnog župnika, čudjah se, kako su se mladji i stariji ljudi trsili, da sa svojim župnikom govore češki.« (25, 523). Milčetićeve zaključak koji na kraju toga zapažanja slijedi vrlo je lucidan i razotkriva više puta potvrđenu, premda često prikrivanu i na različite načine zamagljivanu tragičnu sudbinu Hrvata u hrvatsko-inoslavenskim odnosima. Taj Milčetićeve zaključak glasi: *Da su naši Hrvati pali u XVI. v. medju Čehe, danas bi još ponešto nošnja, gdjejoja riječ i neke fizičke osobine svjedočile o njihovu podrijetlu. No oni bi bili jezikom Česi, a jezik je glavni biljeg narodnosti.*« (istaknula S. V.) (25, 523).

Zato, predviđajući budućnost moravskih Hrvata, Milčetić nije optimističan pa kaže. »Naše bi Hrvate mogle ipak spasiti samo hrvatske škole i hrvatska služba u crkvi. No i u tom bi slučaju teško izbjegli – bilo to i u dalekoj budućnosti – asimilaciji sa srodnim Česima, koji će se za cijelo jednom odrvati gospodovanju Nijemaca i postati svoji gospodari u zemljama slavne Vaclavove krune.« (25, 558). Prema tome, iako se Milčetić stalno žalio na agresivnu germanizaciju te o Nijemcima pisao s nesimpatijama, a o Česima s velikim simpatijama, neprijeporna je činjenica da mu je, kao inteligentnom čovjeku bilo jasno, da stvarna opasnost Hrvatima u Moravskoj u prvom redu prijeti od Čeha, premda naravno nije mogao ni slutiti na kako će brutalan način ta asimilacija biti provedena.

Ispravnost Milčetićevih razmišljanja potvrđuje i brza asimilacija 60-ak hrvatskih sela gradišćansko-hrvatskoga govornoga područja u slovačkom okružju, na teritoriju današnje zapadne Slovačke, a isto tako i temeljita asimilacija hrvatskoga pučanstva koje je, bježeći pred Turcima, stiglo na današnji slovenski teritorij. Njima su se u najnovijoj povijesti priključila hrvatska sela koja su se našla unutar granica Slovenije pa, premda su bila na samoj granici s Hrvatskom, asimilirana su galopirajućom brzinom.

Milčetićeve zapažanja o jeziku moravskih Hrvata

Premda su Milčetićeve studije o Hrvatima na gradišćansko-hrvatskom govornom području u prvom redu etnografske, odnosno, kako sam kaže, *narodopisne crtice*, u njima nam je ostavio i niz zanimljivih podataka o jeziku na tom području, uključujući i različite detalje iz pojedinih mjesnih govora. Moravske je Hrvate dijalekatno odredio kao čakavce i ikavce (25, 521). Prva je od tih tvrdnji u potpunosti točna, a druga samo djelomice. Naime, govori moravskih Hrvata pripadaju srednjočakavskom dijalektu čakavskoga narječja, kojega karakterizira ikavsko-ekavski refleks jata prema pravilu koje je u dijalektološkoj literaturi poznato kao pravilo Meyera i Jakubinskoga. Tim je pravilom utvrđeno da se u pojedinim čakavskim govorima ostvaruje ponekad ikavski, a ponekad ekavski refleks jata unutar istoga govora, a koji će se refleks ostvariti u pojedinoj riječi zavisi o distribuciji fonema.

Budući da u Milčetićevo vrijeme pravilo Meyera i Jakubinskoga još nije bilo poznato, Milčetić je refleks jata u govoru moravskih Hrvata odredio u skladu s dotadanjim spoznajama, tj. kao ikavski s pojedinim ekavskim realizacijama. Tu su Milčetićeovu formulaciju kasnije preuzeli i neki drugi istraživači, pa i nakon utvrđivanja pravila Meyera i Jakubinskoga. Tako npr. I. Brabec u svojim starijim radovima za taj tip govora kaže da »spada u ikavske govore onoga tipa koji se danas govori od Senja do Žumberka« (2, 55), a to su upravo govori srednjočakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta. U novijim pak radovima Brabec se usklađuje sa suvremenim spoznajama pa refleks jata na glavnini čakavskoga gradišćanskohrvatskoga govornoga područja određuje kao ikavsko-ekavski. Pritom upozorava: »Ne smije nas zbuniti što umjesto prijašnjeg vokala *e* danas imamo tu dvoglas. On se razvio tek kasnije i nema veze s našim jekavskim govorima.« (3, 69). G. Neweklowsky također svrstava govore moravskih Hrvata među ikavsko-ekavske (32, 4; 33, 459).

Milčetić je dobro uočio dvoglas *ie* i *uo* tipične za gradišćanskohrvatske govore (25, 521). Dvoglas *uo* zabilježio je u skladu s izgovorom, tj. *puol, vinuograd, kruoj, nuos, kuolac, luonac* itd. Međutim, dvoglas *ie*, koji se u većini gradišćanskohrvatskih govora razvio zatvaranjem svakoga dugoga *e* (bilo onoga koji je refleks jata ili je nekoga drugoga podrijetla), Milčetić je redovito bilježio slijedom *je*, npr. *sjeno, cjelo, desjet, natjegne, zdjela, brjeskva, ljeto, mjeso, rjep, zjet* itd. (25, 521). Slijed *je* bilježi čak i u primjerima tipa genitivnoga oblika *njeba* (umjesto *nieba*) (25, 443). Takvo je bilježenje dvoglasa stvorilo zabunu kod mnogih istraživača, pa i kod mnogih gradišćanskohrvatskih autora koji su dvoglas *ie* u gradišćanskohrvatskim govorima poistovjećivali s jekavskim refleksom jata.

Osobito se često takva grafija počela primjenjivati u tekstovima na gradišćanskohrvatskom književnom jeziku. Nešto slično je primijetio i moravskohrvatski pjesnik Milo Vašak, rodnom iz Frielištofa, pa u svom pismu upućenom S. Krpanu 1990. piše: »Gradišćanski Hrvati pišu di-je-dov namisto die-dov, lju-di-jem namisto lju-diem⁷... No to je v poriedki za štokavce... Ja znam da aj Gradišćanci tako pišu ale se bojim da ćeju tim zgubit a pri najmanjem pokvarit ta svojo lipi čakavski jezik.« (34, 316). Naravno,iskusni jezikoslovci poput Ivšića, Brabeca, Vážnoga, Neweklowskoga itd. redovito bilježe dvoglas *ie*.

Milčetić je također u govorima moravskih Hrvata pravilno zamijetio protetsko *j-* u pojedinim riječima, npr. *jigla, jime, jistina*; zatim tipično čakavski izgovor fonema *ć*, tj. kontinuant praslavenskoga skupa **tj*; fonem *j* kao kontinuantu praslavenskoga skupa **dj* kao što je uobičajeno u čakavaca, tj. *tuji, žajan* i sl; lokativni nastavak *-i* u muškom i srednjem rodu, npr. *na podi, na hrpti, pri mliki*; složenu zamjenicu *dač* u značenju 'dašto' itd. (25, 521). Također je naveo čitav niz leksičkih primjera iz govora mo-

⁷ I Milčetić npr. prilog u značenju 'skoro, odmah' piše *vrijeda* umjesto *vrieda*.

ravskih Hrvata kao što su *pivnica* u značenju 'klijet' (25, 413), *turkinja* u značenju 'kukuruz', *žito* u značenju 'raž' (25, 442), *guslar* u značenju 'glazbenik, svirač', *škadanj* u značenju 'štagalj' (25, 488), *blago* u značenju 'stoka' (25, 521), *dužičak* u značenju 'dug', *fanjak* u značenju 'žličnjak', *godina* u značenju 'kiša', *jačit* u značenju 'pjevati', *jačka* u značenju 'pjesma', *kip* u značenju 'slika', *klinčac* u značenju 'karanfil', *klup* s genitivnim oblikom *klupi* u značenju 'klupa', *imat lazno* u značenju 'imati vremena', *mrazan* u značenju 'ogavan, antipatičan', *ocvirki* u značenju 'čvarci, pečeni komadići slanine', *paščit se* u značenju 'žuriti se', *peteh* u značenju 'pijetao', *piple* u značenju 'pile', *pinezi* u značenju 'novac', *pod* u značenju 'tavan', *saki* u značenju 'svatko', *takaj* u značenju 'također', *zakurit* u značenju 'zapaliti', *zemlica* u značenju 'vrućica', *zopet* u značenju 'opet', *žuhak* u značenju 'gorak, grk' itd. (25, 522).

Ti primjeri, među inim značajkama, također svjedoče o pripadnosti moravskohrvatskih govora gradišćanskohrvatskom govornom području. Budući da je Milčetić među moravskim Hrvatima boravio vrlo kratko vrijeme, nije stigao zapaziti neke značenjske nijanse, kao npr. da se riječ *gliva* rabi samo u značenju 'gljiva otrovnica'. Isto tako, uz moravskohrvatsku riječ *lapat* naveo je značenje 'polje', a točno je značenje 'njiva', za riječ *palica* nije precizirao da znači ponajprije 'štap' (25, 522). Za riječ *gospodin* naveo je značenje 'župnik' (25, 522), a točno je značenje 'svećenik'.

Vjerojatno je Milčetić dobro poznao literaturu o moravskim Hrvatima objavljenu prije njegova posjeta moravskohrvatskim selima pa je neka rješenja u svojim radovima preuzimao od prethodnika. Tako je najvjerojatnije bilo i s riječju *gospodin* jer Gj. Kuten piše: »Gospodinom nazivlju jedino župnika, a ostalo su gospoda« (34, 226). Budući da u vrijeme Kutenova posjeta u pojedinom selu nije bilo drugoga svećenika nego župnika, taj autor nije mogao znati kako nazivaju ostale svećenike, a isto tako ni Milčetić. Ukratko, korekcije su potrebne samo u nijansama, a u cjelini gledano, zadivljuje činjenica koliko je podataka prikupio za svoga kratkoga boravka. Moravskohrvatskoj imenici *viška* pravilno određuje značenje 'vještica', za razliku od župnika Malca, koji je smatrao da ta riječ znači 'vihor' (25, 522).

Isto tako zadivljuje Milčetićevo pravilan zaključak da su moravskohrvatski čakavci »bili u svojoj hrvatskoj domovini susjedi kajkavskih Hrvata« (25, 522). Također pravilno zamjećuje veliku srodnost govora moravskih Hrvata i inih govora na gradišćanskohrvatskom govornom području (25, 488, bilješka 3). Iz govora moravskih Hrvata izdvaja pojedine tuđice koje naziva barbarizmima, kao npr. *cmitir* u značenju 'groblje', *firtuh* u značenju 'pregača', *facuov* u značenju 'rubac', *škuro* u značenju 'tmina', *tancat* u značenju 'plesati' itd. (25, 523). Također je zamijetio uporabu češkoga prefiksa *roz-* umjesto hrvatskoga *raz-*, npr. u riječima *roskidat*, *rosrdit* te preko češkoga njemački utjecaj pri tvorbi složenih brojeva, tj. navođenje jedinica prije desetica, npr. *dva trideset* u značenju 'trideset i dva' (25, 521).

Zamijetio je i veći broj germanizama u Frielištofu nego u ostala dva sela (25, 413).

Milčetić je i neke stare hrvatske riječi svrstao među posuđenice, kao npr. riječ *staklo* u značenju 'čša' koju smatra čehizmom prema češkom *sklo*, a zapravo se radi o leksemu uobičajenom na čitavom gradišćanskohrvatskom govornom području. Pogrješno je mislio da je moravskohrvatska riječ *škala*, koju je zabilježio samo u množinskom obliku *škale* talijanizam (prema tal. *scala*) u značenju 'ljestve', a tu se radi o starohrvatskoj riječi *skala* u značenju 'stijena' koja je uobičajena na gradišćanskohrvatskom govornom području, a poznata je u tom značenju i u slovenskom jeziku.

Usto valja napomenuti da je zabilježio i germanizam *lojtre* s točnim značenjem 'ljestve' (25, 523). Milčetić i glagol *dostat* u značenju 'dobiti' smatra bohemizmom (prema čeh. *dostat* i slc. *dostat'*) u govoru moravskih Hrvata (25, 488, bilješka 1). No tu nije riječ o bohemizmu jer se glagol *do-stat* rabi u tom značenju na čitavom gradišćanskohrvatskom govornom području,⁸ isto kao i glagol *stat se* u značenju 'dogoditi se' koji je sukladan češkom glagolu *stát sa* i slovačkom *stat' sa* u istom značenju. U tim primjerima, kao i kod riječi *škala* susrećemo se sa zajedničkom praslavenskom baštinom koja se u češkom i slovačkom jeziku sačuvala do danas, a u hrvatskom se još čuvala u vrijeme selidbe na današnje gradišćanskohrvatsko govorno područje, ali se u međuvremenu u suvremenom hrvatskom jeziku prestala rabiti, a sačuvala se u okamenjenim govorima u dijaspori. Osobito su zanimljivi izrazi koje je Milčetić zabilježio u govoru moravskih Hrvata, a koji nisu uobičajeni ni na gradišćanskohrvatskom govornom području, ni u suvremenom hrvatskom jeziku, a usto nisu ni posuđenice iz dominantnih jezika u blizini moravskohrvatskih sela. Takav je npr. dvočlani izraz *poslen dan* u značenju 'radni dan' (25, 474). Na gradišćanskohrvatskom govornom području rabi se istoznačnica *delatnik* ili neke srodne tvorbene inačice, u češkom jeziku izraz *pracovní deň*, odnosno *všedný deň*. S druge strane, bunjevačkohrvatski pisac Ivan Petreš, rodом iz Kačmara u mađarskom dijelu Bačke, u svojim djelima početkom 20. stoljeća rabi izraz *poslen dan* u istom značenju kao i moravski Hrvati. Budući da je Petrešev književni izraz znatnim dijelom temeljen na njegovu rodnom govoru, a time na novoštokavskom ikavskom dijalektu štokavskoga narječja, izraz *poslen dan* susrećemo u dvama potpuno različitim dijalektima dvaju različitih narječja hrvatskoga jezika, a pritom je riječ i o međusobno dosta udaljenim govorima⁹.

⁸ U svom kasnijem tekstu »Medju Hrvatima Donje Austrije i zapadne Ugarske« Milčetić sam sebe ispravlja: »Navodeći jednu pjesmicu moravskih Hrvata, u kojoj dolazi stih: 'kad muža dostanem', primijetih, da će biti ono 'dostanem' čehizam. Nijesam imao pravo, jer sam i u Rasporuku čuo glagol *dostat* u značenju 'dobiti'...« (26, 816).

⁹ Izraz *poslen dan* rabio je u svojim djelima i Petrešev suvremenik, šokački Hrvat iz Mađarske dr. Mišo Jelić, čiji je jezik temeljen na slavonskom nenovoštokavskom dijalektu štokavskoga narječja.

Pri bilježenju toponima Milčetić se uglavnom trsio navoditi hrvatska imena. Tako npr. vlastelinsko imanje na kojem su se naselili pretci moravskih Hrvata naziva hrvatskim imenom *Drinovac*, a navodi i njemačku inačicu *Dürnholz* (25, 410). Hrvatsko selo Frielištof naziva hrvatskim imenom, uz spomenuto bilježenje dvoglasa *ie* slijedom *je*, tj. *Frjelištof*. I tu navodi i njemačke inačice *Fröllersdorf* (25, 411) i *Frölichsdorf* (25, 412). Naravno, hrvatsko je ime toga sela zapravo germanizam prilagođen govoru moravskih Hrvata. Za ostala dva hrvatska sela također navodi imena uobičajena u Hrvata, tj. *Gutfeld* (25, 413, 442) (umjesto *Gutfield*) i *Nova Prerava* (25, 458). Za prvo je od njih posve jasno da je riječ o germanizmu, a i drugo je također povezano s njemačkim imenom *Neu Prerau* (25, 458). Za oba sela navodi i češka imena *Český Lid* (25, 442) i *Nový Přerov* (25, 458). Zanimljivo je da su kasniji istraživači iz Hrvatske, umjesto imena *Gutfield*, rabili ime *Dobro Polje*, npr. S. Ivšić (12, 738), S. Krpan (17, 322), D. Pavličević (34, 6), dok su istraživači prije njega, kao npr. V. Klaić (15, 212), poput Milčetića rabili ime *Gutfeld*. Uz njemačko ime rijeke Thaye navodi i hrvatsku imensku inačicu *Dinja*. Prema kazivanju frielištofskoga župnika Bende, Milčetić je zabilježio zanimljiv podatak da moravski Hrvati svaku vodu nazivaju tim istim imenom (25, 411, bilješka 1).

To znači da su hidronim *Dinja* rabili ne samo kao ime rijeke nego i kao apelativ *dinja* u značenju 'voda u prirodi općenito'. Ta je pojava i inače česta na gradišćanskohrvatskom govornom području, ali u inim se gradišćanskohrvatskim govorima to odnosi na ime rijeke Dunav koje se rabi i kao apelativ *dunaj* u značenju 'rijeka općenito' i odnosi se na svaku veću tekućicu. Prema tome, na glavnini se gradišćanskohrvatskoga govornoga područja usporedno rabi hidronim *Dunaj* i apelativ *dunaj*, a u govorima moravskih Hrvata hidronim *Dinja* i apelativ *dinja*.¹⁰

Milčetić i Hrvati u Donjoj Austriji

Već u svom radu »O Moravskim Hrvatima« Milčetić spominje tri sela, kojima je poslije, u svom radu »Medju Hrvatima Donje Austrije i zapadne Ugarske« posvetio posebnu pozornost. To su sela Glogovac (Hlohovec, Bischofswart), Poštornja (Unter Themenau) i /Hrvatska/ Nova Ves (Ober Themenau). U radu »O Moravskim Hrvatima« Milčetić piše kako je češki istraživač prof. Klavnja utvrdio veliku sličnost između nošnje Hrvata u Moravskoj i nošnje u Glogovcu, Novoj Vesi i Poštornji u Donjoj Austriji (str. 476). U drugom od spomenutih Milčetićevih tekstova ta su tri sela locirana

¹⁰ To nije jedini primjer apelativizacije onima, pa i hidronima u pojedinim hrvatskim mjesnim govorima. Poznato je naime da je hidronim *Sava* apelativiziran u nekim istarskim govorima, pa na području od Filipana do Vodica u središnjoj Istri apelativ *sava* jest oznaka za svaku rijeku općenito. Osim u hidronimiji, ta se pojava u Hrvata može susresti i u nesnimiji, npr. u govoru grada Splita gdje se još pred stotinjak godina, osim nesnimima *Brač* rabio i apelativ *brač* za oznaku otoka općenito.

u sjeveroistočni kut Donje Austrije, u blizini granice s Moravskom i Ugarskom. Prema tome, krajem 19. stoljeća to su još bila donjoaustrijska sela koja su poslije raspada Austro-Ugarske Monarhije pripala Moravskoj, tj. Čehoslovačkoj.

Naš je autor bio zaintrigiran različitim mišljenjima čeških znanstvenika o podrijetlu stanovnika tih triju sela. Osobito ističe tvrdnju dr. J. Karáseka »da su to izvorno hrvatska sela, ali da su sada čisto češka, izuzevši Hlohovec, gdje, veli, još dvadesetak ljudi govori hrvatski« (26, 701). Želeći se osobno uvjeriti u točnost tih tvrdnji, Milčetić je u kolovozu 1898. krenuo u posjet tim selima. Za svoga jednodnevnoga boravka u Glogovcu, 6. kolovoza 1898., Milčetić je opet uspio zapaziti i zapisati niz detalja, od izgleda kuća (26, 701–702.) i detaljnoga opisa nošnje (26, 716) do popisa hrvatskih prezimena (26, 746). Posebice ga se dojmio susret s 92-godišnjim starcem koji je još znao hrvatski.

Taj se starac sjećao da su u njegovu djetinjstvu u Glogovcu brojne obitelji govorile hrvatski (26, 715). Na žalost, u vrijeme Milčetićeve posjeta hrvatski je još govorilo samo desetak do dvadesetak starijih ljudi, dok su ostali kao materinski jezik prihvatili moravski (26, 716). Starac s kojim je razgovarao smatrao je da je za asimilaciju najviše kriv školski sustav (26, 715). Na temelju njegova govora Milčetić je glogovečki hrvatski prispodobio govoru moravskih Hrvata, određivši ga također kao čakavski i ikavski (26, 716). Pritom valja napomenuti da je i tu zapravo riječ o ikavsko-ekavskom refleksu jata karakterističnom za srednjočakavski dijalekt čakavskoga narječja. U svom je tekstu Milčetić zabilježio samo nekoliko hrvatskih riječi kao npr. *udelat* (26, 715) u značenju 'napraviti, učiniti', zatim *prlje* (26, 745) u značenju 'prije' koje su inače česte na gradišćansko-hrvatskom govornom području. Nakon posjeta Glogovcu Milčetić zaključuje da je J. Karásek bio u pravu kada je ustvrdio da je Glogovec, zajedno s Poštornjom i Novom Vesi, izvorno hrvatsko selo (26, 715). Jedan od razloga vrlo uspjele asimilacije u tim selima nastao je i zbog selidbi Hrvata u moravskohrvatska sela. Zbog toga su se, smatra Milčetić, moravski Hrvati održali, a donjoaustrijski su sve više slabili te su se, zbog mješovitih brakova i utjecaja školske nastave i crkvenih obreda na tuđim jezicima, najprije postupno slovakizirali, zatim postajali Moravci, a od Moravaca Česi (26, 765).

Sljedećega dana, tj. 7. kolovoza, Milčetić je posjetio Poštornju gdje je boravio od jutra do 3 sata poslije podne. Svoj je boravak i taj put iskoristio za opis narodne nošnje (26, 762) i izgleda kuća u tom mjestu (26, 763), a također nabraja i hrvatska prezimena u Poštornji i Novoj Vesi (26, 762) jer je, poslije nedjeljne mise, susreo i brojne mještane toga drugoga sela. Nakon razgovora s ljudima u Poštornji, za koje je po nošnji i prezimenima zaključio da su hrvatskoga podrijetla, postalo mu je u potpunosti jasno da u tom selu nije sačuvana ni svijest o hrvatskom podrijetlu niti sjećanje na starce koji su govorili hrvatski jer je selo odavna asimilirano (26, 762). Ipak je pronašao tragove hrvatskoga jezika u pojedinim riječima, kao npr. u

pridjevu *slobodný*, umjesto *svobodný* (26, 762). Istoga se dana, na putu u gradić Lednice (Eisgrub), kolima provezao kroz Novu Ves. I taj je prolazak iskoristio za opis kuća u selu (26, 763). U Lednice je stigao baš na proštenje te opisuje običaje toga dana, zatim narodnu nošnju dijela pučanstva koje se smatra Hrvatima, ali više uopće ne govore hrvatski nego uglavnom njemački (26, 763).

Kasniji su istraživači također često spominjali hrvatsko podrijetlo tih triju sela. Tako npr. Petar Jandrišević piše da su se Hrvati u Poštornju i Novu Ves naselili u 16. stoljeću te da su se ta sela tada zvala Ober Krabattendorf i Unter Krabattendorf. Također navodi da je stanovništvo tih sela u 16. stoljeću bilo isključivo hrvatsko, a isto tako i u Glogovcu (13, 62). Brabec, koji u svom tekstu i inače vrlo često spominje Milčetićeve radove, opisuje ta tri sela isključivo na temelju Milčetićevih tekstova (2, 45 i 46). K. Kučerová među moravskim selima koja su prije pripadala Donjoj Austriji isto navodi ta tri sela. U utvrđivanju hrvatskoga podrijetla njihovih žitelja, oslanja se na terenska istraživanja J. Bidermanna iz 1880. (18, 110). Smatra da su predci Glogovčana došli iz Slavonije i naselili Glogovec u 16. stoljeću (18, 111), a u istom stoljeću i ostala dva mjesta (18, 168) te da su se u Glogovcu održali sve do početka 20. stoljeća (18, 173).¹¹

Milčetić i zapadnougarski Hrvati

Poslije obilaska Glogovca, Poštornje i Lednica, Milčetić je posjetio zapadnougarska sela Prodrštof, Rasporak i Pajngrt. Sva su ta tri sela malo poslije Prvoga svjetskoga rata pripala novoosnovanoj austrijskoj pokrajini Gradišću. Spomenuta je sela Milčetić pohodio iz obližnjega grada Šoprona. Zato na početku svoga putopisa opisuje prilike u tom gradu koji je poslije pripao novoosnovanoj Republici Mađarskoj. U vrijeme Milčetićeve posjeta 1898. grad su uglavnom nastanjivali Nijemci te su odrasli ljudi na javnim mjestima uglavnom govorili njemački. Međutim, školsku je djecu čuo da međusobno komuniciraju na mađarskom, jer se nastava u školi odvijala na mađarskom jeziku. Primjećuje postupnu mađarizaciju toga grada (26, 777).

U hrvatskom selu Prodrštofu Milčetić je boravio jedan dan. U svom putopisu donosi kratak opis sela i kuća u selu (26, 778), popisuje hrvatska prezimena (26, 811) te objavljuje jedno *spričanje*, tj. prigodnu pjesmu ispjevanu u povodu smrti i pogreba mlade djevojke (26, 812). Doznao je da je u selu nastavni jezik hrvatski, ali da se predaje i na mađarskom i njemačkom (26, 778). Hrvatski je bio glavni nastavni jezik jer mala djeca razumiju

¹¹ U Hrvatskoj je već V. Klaić, još prije Milčetića, ubrojio Novu Ves (koju zove Nova Ves Hrvatska) i Glogovec među hrvatska sela (15, 206). Klaić čak navodi podatak da su Hrvati iz tih dvaju sela 1877., kod vrhovnog upravnog suda u Beču, izborili pravo na hrvatsku školu (15, 207). Taj podatak Milčetiću vjerojatno nije bio poznat jer ga ne spominje u svojim tekstovima.

samo hrvatski, mađarski su učili zato što su živjeli na ugarskom teritoriju, a učenje njemačkoga su sami zahtijevali. Za razliku od škole, u crkvi su se svi obredi odvijali isključivo na hrvatskom jeziku (26, 811). Sve do tridesetak godina prije Milčetićeve posjeta, u selu je jedini postojeći jezik bio hrvatski, ali kada su žene počele odlaziti na rad u njemačke tvornice i naučile njemački, selo je postalo dvojezično. Zato je primijetio da Hrvati i u krčmi već pomalo govore njemački. Ipak, u to su doba svi Prodrštofci znali hrvatski, a mlada krčmarica se »zažarila kao rak od uzbudjenja, videći pred sobom strana gospodina, koji s njom govori njezinim jezikom« (26, 778). Zanimljivo je da su prodrštofski Hrvati sebe nazivali Ugrima jer su živjeli u ugarskom dijelu Monarhije, ali mađarski nisu znali govoriti.

Sljedećega je dana Milčetić posjetio selo Rasporak te, po običaju, u svom putopisu donosi kratak opis sela (26, 812). Što se tiče odnosa hrvatskoga i mađarskoga, odnosno njemačkoga jezika, u Rasporaku nailazi na isto stanje kao u Prodrštofu, i u školskoj nastavi, i u liturgiji (26, 812). Zamijetio je da je mlađi naraštaj mahom dvojezičan, a i stariji ljudi i djeca rado se služe njemačkim, dok mađarski malo tko zna. Premda se unutar obitelji u to doba govorilo isključivo hrvatski, općenito je stekao dojam da su Rasporčani skloniji ponjemčivanju od Prodrštofaca jer »svaki seljak misli, kako je njemački jezik odličniji od svakoga drugoga« (26, 813–814). Na osnovi tih zapažanja zaključuje: »Bez pogibli, mislim, nije ipak njemački jezik za naše Hrvate na granici austrijsko-ugarskoj. Državna vlast ugarska dobro bi uradila, kada bi ondješnje Hrvate, koji joj nijesu nikako opasni, štitila protiv velikoga utjecaja njemačkoga jezika.« (26, 814). I ta je Milčetićeva procjena bila točna, što su pokazali događaji nakon I. svjetskoga rata, kada se veći dio zapadnougarskih Hrvata opredijelio za priključenje Austriji.

U kući gostoljubivoga učitelja Hrvata Viktora Meršića naišao je na čitav niz školskih knjiga na hrvatskom jeziku, tiskanih u zapadnoj Ugarskoj, te donosi popis tih knjiga s potrebnim bibliografskim podacima (26, 813).

Zajedno s učiteljem Viktorom Meršićem istoga je dana iz Rasporaka otišao u Pajngrt gdje je proveo 3 sata u kući učitelja Martina Borenića,¹² u kojoj je susreo više mještana toga sela. Popisao je hrvatska prezimena Pajngrčana te opisao njihovu nošnju koja se više ne nosi, ali je poneki još čuvaju u svojim kućama (26, 814). Usto je uspio opisati ženidbene običaje te izraditi kraći prilog o pjesmama zapadnougarskih Hrvata (26, 815). U vrijeme Milčetićeve posjeta Pajngrt je bilo »čisto hrvatsko selo« (26, 814), a danas je u velikoj mjeri germanizirano, kao i Rasporak i Prodrštof.

¹² Milčetić u ovom tekstu pogrešno bilježi prezime toga poznatoga gradišćanskohrvatskoga učitelja i kulturnoga djelatnika, tj. piše Boranić. Međutim, u svom drugom tekstu »O ugarskim Hrvatima«, objavljenom u *Viencu* 1901., tj. 3 godine poslije, uvijek točno bilježi prezime Borenić, koje u tom tekstu navodi više puta spominjući istoga učitelja.

Milčetićeve zapažanja o jeziku zapadnougarskih Hrvata

Milčetić je jasno uočio srodnost između govora moravskih Hrvata, Hrvata u Donjoj Austriji i zapadnougarskih Hrvata. Govore triju zapadnougarskih sela, koji inače, kao i ostali spominjanji govori, pripadaju ikavsko-ekavskom srednjočakavskomu dijalektu čakavskoga narječja, opisuje kao čakavske i ikavske (26, 816). U tim govorima također registrira dvoglas *uo* (npr. *kuonoplja, ruoža*) (26, 816) i *ie* koji opet bilježi kao *je*, bez obzira je li u pitanju refleks jata, npr. *ljeti* (26, 778), ili je fonem *e*, čijim se zatvaranjem razvio dvoglas, nekoga drugoga podrijetla, npr. *pljete* (26, 778), *žjep, čjep* (26, 816) itd. Prema tome, ti Milčetićevi primjeri zapravo označuju realizacije s dvoglasom, tj. *lieti, pliete, žiep, čiep* itd. Milčetić odlično uočava i izrazito otvoren izgovor fonema *e* u riječi *čiep*. U tim govorima još točno primjećuje izostajanje svarabaktičkoga vokala uz slogovno *r*, npr. *vrba, krv*, zatim čakavsku realizaciju *žajan* u značenju 'žedan', protetsko *j-*, npr. *jime, Jive*, uporabu fonema *lj*, npr. *puolje* (za razliku od tipično čakavskoga *puoje*), čuvanje dočelnoga *-m* na kraju relacijskoga morfema, npr. *zaklinjam* (umjesto tipično čakavskoga *zaklinjan*), realizaciju fonema *d* kao kontinuantu praslavenskoga skupa **dj* (npr. *rođen*), uporabu leksema *tajedan* u značenju 'tjedan', polisemnast leksema *rič* koji znači 'riječ' i 'jezik (language)' te još niz leksičkih zanimljivosti, kao što je npr. uporaba tuđica *mustaći* u značenju 'brkovi' i *prundlje* u značenju 'hlače' te uporaba starohrvatskoga leksema *krijača* u značenju 'šešir', *guodina* u značenju 'kiša' itd. Također je točno zamijetio da starohrvatska riječ *pratež* u tim govorima znači 'odjeća'. Usto je napomenuo da su i stari hrvatski pisci rabili tu riječ, ali nije naglasio da su ju upotrebljavali u značenju 'hrana', a ne 'odjeća'. U ovom tekstu preciznije određuje značenje riječi *lapat* kao 'komad polja', a semantički opis dao je riječima jedne Prudrštofke: »Semu velimo ča je ovde puolje, a lapat je jedan kus.« (26, 816). S druge strane, ovom prigodom nije spomenuo realizaciju tipično čakavskoga izgovora fonema koji se kao kontinuantu praslavenskoga skupa **tj* ostvaruje i u tim trima govorima, npr. pri izgovoru riječi *mustati*. Milčetićeve opis promjene dočelnoga *-l* na kraju sloga može se smatrati pogrešnim. O tom piše: »Glas *l* postaje na kraju sloga *o*: rodio..., hodio, nosio...« (26, 816). Kad bi tako bilo, po toj bi osobini govori Prodrštofa, Rasporaka i Pajngrta bili sukladni govorima s takvom novoštokavskom inovacijom. Međutim, budući da se u tim selima, kao i u ostalim zapadnougarskim selima na sjeveru, tj. među Hacima i Poljancima, govori *rodiju, hodium, nosiju* i sl., riječ je o posve drukčijem fonološkom razvoju.

Zanimljivo je i sljedeće Milčetićevo zapažanje u Prodrštofu: »Gotovo na svakoj trećoj kući nadjoh napis: 'pálinka'; dakle ljudi piju više rakiju nego vino i pivo!« (26, 778). Pritom je bitno znati da se u tim selima ne rabi leksem *palinka* nego se u značenju 'rakija' rabi starohrvatski leksem *žgano* koji je uobičajen na gotovo čitavom gradišćanskohrvatskom govor-

nom području¹³. Budući da se u mađarskom jeziku u tom značenju rabi riječ *pálinka* kao posuđenica iz slovačkoga, ti natpisi na hrvatskim kućama nisu bili namijenjeni Hrvatima nego Mađarima iz susjednih sela koji su, po svemu sudeći, dolazili kod Hrvata kupovati domaću rakiju. Na temelju toga može se samo zaključiti da su Hrvati proizvodili i prodavali rakiju, ali ne i u kolikoj su je mjeri sami pili.

Pri bilježenju ekonima (imena naseljenih mjesta), Milčetić je redovito bilježio realizacije iz više jezika. Za selo koje danas nosi službeno njemačko ime *Wulkaprodersdorf*, Milčetić bilježi njemačko ime *Vulka Prodersdorf*. Današnja hrvatska inačica toga imena je *Vulkapruodrštof* ili *Pruodrštof*, a Milčetić bilježi *Pruoderštof* te još mađarsko ime *Vulka Prodány* (26, 777). Za iduće selo bilježi hrvatsko ime *Rasporak* koje je i danas neizmijenjeno u uporabi, mađarsko ime *Darufalu* i njemačko *Drasburg* (danas se službeno piše *Drassburg*) (26, 812). Za posljednje posjećeno selo bilježi njemačko ime *Baumgarten*, mađarsko *Kertes* i hrvatske inačice *Pangort* i *Pajngert* (26, 814). Budući da se danas to selo zove *Pajngrt*, a i sam Milčetić je, kako je već spomenuto, zamijetio da se u tim govorima slogovno *r* izgovara bez svarabaktičkoga vokala, njegova bilježenja *Pruoderštof* i *Pajngert* sa svarabaktičkim *e*, po svemu su sudeći rezultat grafijske manire, a ne izgovora. Inače, imena *Pruodrštof* i *Pajngrt* Hrvati su preuzeli od Nijemaca, uz određene jezične prilagodbe.

Na kraju svoga razmatranja o govorima zapadnougarskih Hrvata, Milčetić donosi nekoliko zaključaka koji se i danas mogu smatrati suvremenima. Taj autor uočava iznimnu važnost poznavanja tih govora kao nezaobilaznoga dijela hrvatske dijalektologije. Također uočava mnoge petrificirane jezične crte kojih u suvremenom jeziku više nema, nego se mogu prisposobiti samo hrvatskim jezičnim spomenicima. Usto upozorava na veće razlike u govorima zapadnougarskih Hrvata na sjeveru područja koje su naselili, u odnosu na one na jugu toga područja, premda nije osobno na jugu istraživao (26, 816).

Milčetićeви radovi o Hrvatima na gradišćanskohrvatskom govornom području objavljeni početkom 20. stoljeća

O Hrvatima na gradišćanskohrvatskom govornom području Milčetić je objavio još jedan kratki prilog, i to ponovo u *Viencu*. Taj je tekst objavljen u prvom broju 1901. g., pod naslovom »O ugarskim Hrvatima«, a sastoji se od jednoga prikaza i jednoga nekrologa zajedno. Naime, povod objavljivanju toga teksta bio je izlazak iz tiska XI. godišta *Keršćjansko-Katoličanskoga Kalendara za lěto 1901. po narodjenju Kristuševom* u tada zapadno-

¹³ Jedna od rijetkih iznimki su Hrvati u Novom Selu u Slovačkoj koji rabe istoznačnicu *paljeno* pod utjecajem slovačke riječi *pálenka* u istom značenju. Prema Milčetićevim podacima, moravski su Hrvati u tom značenju rabili inačicu *palena* (25, 523).

ugarskom gradu Željeznu. Osnivač i do kraja života urednik toga kalendara bio je učitelj i pisac Mihovil Naković. Kalendar za 1901. bio je prvi koji je objavljen poslije Nakovićeve smrti, a uredio ga je njegov kolega Martin Borenić. Zato se Milčetić u prvom dijelu svoga teksta osvrće na sadržaj najnovijega kalendara, dok je drugi dio posvetio Nakoviću povodom njegove smrti. Pritom citira i odlomak iz Borenićeva nekrologa Nakoviću.

Taj odlomak završava sljedećom rečenicom: »Oni (!) su bili va svih poslih neutrudljivi, puni ljubavi prama svakomu, dobroćutljivi i svoje posle va zatajanju samoga sebe upravljali.« (28, 15). Uz zamjenicu *oni* u tom citatu Milčetić je stavio uskličnik. Takve uskličnike ili pak upitnike u Milčetića nalazimo na onim mjestima u tekstu gdje je nešto nejasno napisano. Na ovom bi pak mjestu uskličnik trebao označavati njegovo čuđenje zbog uporabe množinskoga oblika *oni* pri govoru o Nakoviću. Iz toga se može zaključiti da Milčetić nije registrirao da zapadnougarski Hrvati, pod utjecajem njemačkoga jezika, iz poštovanja rabe zamjenicu *oni* umjesto *on* te, sukladno tomu, glagolske oblike trećega lica množine za oznaku trećega lica jednine. Pritom je zanimljivo da se na terenu sigurno susreo s tom pojavom jer u svom tekstu »O Moravskim Hrvatima«, uz glagol *velet*, *velim...*, navodi primjer *mája su velili* (25, 522) u značenju 'majka je kazivala'. Međutim, pišući o oblicima glagola *velet* on se ne osvrće na tu drugu pojavu, a također ni na nekom drugom mjestu, pa se može zaključiti da je nije registrirao kao jezičnu činjenicu.

Vrativši se ponovo na sam početak toga teksta, valja upozoriti da nije u potpunosti jasan, a doslovce glasi ovako: »Hrvatske naseobine rasijane su po jugozapadnoj Ugarskoj (kajkavci i čakavci) i oko Tise i Dunava, t. z. Bunjevci i Šokci (štokavci). Kajkavcima i čakavcima je namijenjeno ovo nekoliko redaka« (28, 14). Budući da je Milčetić za svojih putovanja po gradišćanskohrvatskom govornom području posjetio isključivo čakavska naselja, te budući da ni u ondašnjoj Ugarskoj, a ni u današnjoj Mađarskoj nije bilo kompaktnih čakavskih naseobina izvan gradišćanskohrvatskoga govornoga područja, jasno je tko su čakavci kojima je taj svoj tekst posvetio.

Ostaje otvoreno pitanje koji su to kajkavci kojima je, uz čakavce, namijenio svoj osvrt. Pođe li se od činjenice da je prikazani kalendar tiskan na gradišćanskohrvatskom jeziku i na gradišćanskohrvatskom govornom području, te da je i Mihovil Naković bio pripadnikom te hrvatske subetničke skupine u ondašnjoj Ugarskoj, moguće je pretpostaviti da je Milčetić, spominjući kajkavce u jugozapadnoj Ugarskoj, tom prigodom imao na umu samo žitelje dvaju gradišćanskohrvatskih (zapadnougarskih) kajkavskih sela koja su smještena južno od Niuzaljskoga jezera, a to su Umok i Vedešin. Međutim, budući da Milčetić spominje kajkavske i čakavske »naseobine rasijane...po jugozapadnoj Ugarskoj«, može se zaključiti da je među kajkavcima podrazumijevao i subetničku skupinu pomurskih, a možda čak i podravskih Hrvata kajkavaca. Zapravo je vrlo vjerojatno da je mislio upravo

na pomurske Hrvate jer nigdje u svojim tekstovima ne spominje kajkavce s gradišćanskohrvatskoga govornoga područja (tj. Umok i Vedešin), pa je lako moguće da nije ni znao za njihovo postojanje. S druge strane, pomurske je kajkavce dobro poznao pa je pisao i radove o njihovoj pučkoj književnosti, primjećujući stanovite paralele između tekstova zapadnougarskih čakavaca i pomurskih kajkavaca.

Toj drugoj postavci ide u prilog i činjenica što Milčetić, osim Hrvata u jugozapadnoj Ugarskoj, spominje još samo Hrvate oko Tise i Dunava, ali ne i Hrvate oko Mure i Drave. Zbog toga se može zaključiti da je pomurske kajkavce uključio u svoju posvetu kajkavcima u jugozapadnoj Ugarskoj. Također se može reći da je pod kajkavcima u jugozapadnoj Ugarskoj podrazumijevao i podravske kajkavce, ili pak da za njih uopće nije ni znao. S druge strane, iz navedenoga je citata posve jasno da Milčetić nije znao za štokavska, odnosno štokavsko-čakavska sela na gradišćanskohrvatskom govornom području ondašnje zapadne Ugarske.

Općenito se može zaključiti da je malo znao o Hrvatima štokavcima u Ugarskoj, jer od subetničkih skupina spominje samo Bunjevce i Šokce, dok izostavlja Bošnjake, dio podravskih Hrvata štokavaca te još niz manjih štokavskih podskupina Hrvata koje su u njegovo doba živjele u Ugarskoj, a neke su se među njima održale i do danas. Inače, u ovom svom tekstu Milčetić spominje i svoj prilog o ugarskim Hrvatima u *Viencu* 1898. te Kuhačev tekst u *Viencu* 1878. Za razliku od priloga iz 1898., Milčetić svoj kratki tekst u prvom broju *Vienca* 1901. nije potpisao, ali je u sadržaju toga broja naveden kao autor spomenutoga teksta »O ugarskim Hrvatima«.

Drugi Milčetićeve tekst s početka 20. stoljeća, pod naslovom »Hrvatski književni prilozi iz Međimurja i okolice grada Šoprona«, objavljen je kao poseban otisak u tisku Dioničke tiskare u Zagrebu 1915. te u VIII. knjizi *Građe za povijest književnosti hrvatske*, izdanje JAZU, 1916. Glavni povod objavljivanju toga teksta bila je rukopisna ostavština Stjepana Mlinarića, rodnom iz Preloga u Međimurju. Riječ je o kajkavskim spisima koji potječu iz Međimurja.

Među tim spisima Milčetić je pronašao i stanovita kajkavska *spričanja*¹⁴ za mrtvacem koja je, ili sam sastavio, ili prepisao Josip Jakobović, kapelan u Konobi (29, 440). Ta su ga *spričanja* potsjetila na boravak među Hrvatima na gradišćanskohrvatskom govornom području. Sjetio se učitelja Franca Gusića (Milčetić ga zove Fran /29, 439/) iz sela Prodrštofa koji mu je darovao prigodne pjesme ispjevane u njegovoj familiji, među kojima su također bila i (*s*)*spričanja* za mrtvaca. Jedno od tih *spričanja* Milčetić je objavio 1898. u već spomenutom tekstu, dok je preostalih 6 objavio u istom tekstu u kojemu je tiskao Mlinarićeve rukopisnu ostavštinu.

¹⁴ *Spričanje* je tekst koji izgovara osoba koja se u ime pokojnika oprašta od rodbine i znanaca.

Ukratko, prvi dio Milčetićeve teksta iz 1915. posvećen je ostavštini Stjepana Mlinarića (29, 395–445. i 460–461.), a drugi dio pučkim književnim priložima iz okolice grada Šoprona na gradišćanskohrvatskom govornom području (29, 445–460). Osim spomenutih 6 (s)pričanja, u tom je drugom dijelu tiskano još 6 različitih prigodnih pjesama. Svi su književni prilozi iz toga drugoga dijela spjevani na gradišćanskohrvatskoj čakavici.

U njima susrećemo tipičan gradišćanskohrvatski leksik kao npr. *jačka* u načenju 'pjesma' (29, 445), *jur* u značenju 'već', *kip* (29, 445) u značenju 'slika', *zlizal je* (29, 446) u značenju 'uspeo se, popeo se', *trudan* (29, 446) u značenju 'umoran', *kuševal je* u značenju 'ljubio je', *kruto* (29, 446) u značenju 'jako, snažno', *zaman* (29, 446) u značenju 'zaludu', *siromaški* (29, 447, 459) u značenju 'siromašni', *tajedan* (29, 447) u značenju 'tjedan', *denas* (29, 447) u značenju 'danas', *neka* (29, 448) u značenju 'nemoj', *već* (29, 448) u značenju 'više', *žitak* (29, 448, 449, 456, 458, 459) u značenju 'život', *plut* (29, 448) u značenju 'plivati', *mladomašnik* (29, 449, 450) u značenju 'mladomisnik', *stari* (29, 449) u značenju 'roditelji', *maša* (29, 449, 450, 459) u značenju 'misa', *hištvo* (29, 450, 451) u značenju 'brak', *sakidani* (29, 451) u značenju 'svagdanji', *bižat* (29, 451) u značenju 'juriti, žuriti', *školnik* (29, 451) u značenju 'ravnatelj škole', *školnička* (29, 452) u značenju 'školnikova žena', *vreda* (29, 452) u značenju 'odmah', *polnočica* (29, 454) u značenju 'polnočka', *čreda* (str. 454) u značenju 'stado', *zajačiti* (29, 455) u značenju 'zapjevati', *dostat* (29, 456, 458) u značenju 'dobiti', *umorit* (29, 459) u značenju 'ubiti', *projt* (29, 459) u značenju 'otići', *takaj* u značenju 'također', uključujući i uobičajene gradišćanskohrvatske izraze kao npr. *lipo hvalim* (29, 447) u značenju 'hvala, zahvaljujem', *dost krat* (29, 448) u značenju 'puno puta', *već krat* (29, 459) u značenju 'više puta', *betega stelja* (29, 451) u značenju 'bolesnička postelja', *gori stati* (29, 453) u značenju 'uskrsnuti', *ni triba dvojititi* (29, 453) u značenju 'nije potrebno dvojititi', zatim prijedložne izraze *v deli* (29, 451) sa značenjem 'u poslu', *ziz simi* (29, 453) sa značenjem 'sa svima', *ziz anđeli* (29, 455) 's anđelima' i frazeme, npr. *plujuć va grihoti* (29, 448) u značenju 'jako griješeći', *ča vam s puta ništ ne ide* (29, 452) u značenju 'što vam ne smeta', *zet konac* (29, 457) u značenju 'završiti' te usporedbeni frazem *ostat kod v lozi suho drivo* (29, 447) u značenju 'ostati sasvim sam'.

Tu su i uobičajeni hungarizmi kao npr. *orsag* u značenju 'država' (str. 445), *varoš* u značenju 'grad' (29, 445), *aldovat* (29, 449) u značenju 'žrtvovati se', *aldov* (29, 450, 459) u značenju 'žrtva' te germanizmi kao npr. *ober* (29, 445) u značenju 'povrh, poviše, iznad', *namoljan* (29, 446) u značenju 'nacrtan', prevedenica *skupa spravni* (29, 447, 450) u značenju 'okupljeni, skupljeni' (prema njem. *zusammenbringen*), *farnik* (29, 451) u značenju 'župnik', *pojerbat* (29, 452) u značenju 'naslijediti', *pinezi* (29, 452) u značenju 'novac'.

Naravno, tu su i starohrvatski nazivi praslavenskoga podrijetla uobičajeni na gradišćanskohrvatskom govornom području kao npr. *skalina/skalina* (29,

445, 446) u značenju 'stijena', *klinčac* (29, 449) u značenju 'karanfil', a također i od davnine prihvaćeni latinizmi kao npr. *kaštiga* (29, 450) u značenju 'kazna'.

Od općečakavskih značajki moguće je npr. izdvojiti leksem *drivlje* (str. 445) s ikavskim refleksom *jata*, prezentski oblik *moremo* (29, 446) s promjenom *žere*, prijedlog *va* (29, 447, 451) u značenju 'u', pridjev *crikveni* (29, 449) te riječi s protetskim *j-*, kao npr. *jistina* (29, 451), *jimanje* (29, 452), *jišćitećite* (29, 454), zamjenicu *ča* (29, 451), zatim prezentski oblik *gremo* (29, 451) u značenju 'idemo', imperativni oblik *zami* (29, 456) u značenju 'uzmi' itd. Na nekim je mjestima Milčetić dodao objašnjenja u bilješkama, pa npr. uz prilog *stoukrat* napominje da je slijed *ou* u skladu s izvornim govorom, kao i prijedlog *ziz* 's, sa' koji je spoj dvaju prijedloga u istoj službi (29, 450).

Zaključak

Mnogi su kasniji znanstvenici različitih profila, koji su istraživali na gradišćansko-hrvatskom govornom području, mogli za svoja istraživanja naći poticaj u Milčetićevim tekstovima. Osim što je dao relevantne jezikoslovne podatke o dijelu gradišćansko-hrvatskih govora te relevantne etnološke podatke, Milčetić je mogao biti osloncem i za kasnija povijesna istraživanja. U tom smislu svakako valja istaći njegovu napomenu o hrvatskim i ugarskim plemićima kao dijelom odgovornima za masovni odlazak Hrvata u 16. stoljeću iz matične domovine na spomenute prostore. Osobito su zanimljiva njegova lucidna zapažanja složenih međunacionalnih odnosa na razmatranim prostorima.

Premda veliki slavenofil, Milčetić je ipak pravilno već tada primijetio da su se Hrvati gradišćansko-hrvatskoga govornoga područja najbolje održali na teritoriju koji je administrativno bio pod ugarskom upravom. To potvrđuje brz nestanak Hrvata na teritoriju Donje Austrije, a isto tako i brza asimilacija Hrvata u kontaktu s drugim slavenskim narodima. S druge strane, Hrvati na teritoriju zapadne Ugarske znatno su duže uspješno čuvali svoju nacionalnu samosvojnost. Tako jedan od zapadnougarskih Hrvata kojega je Milčetić susreo svjedoči: »Nas Hrvate ne preziru Mađžari, kako to čine Nijemci« (26, 777). Premda su, kako kaže Milčetić, obrazovani ugarski Hrvati odgojeni »u mađžarskom duhu«, nije »našao ni jednoga među njima, koji bi nijekao svoje hrvatsko podrijetlo i koji bi mrzio svoj narod«. Usput se prisjeća da drugdje nije tako: »U Moravskoj i D. Austriji su takovi primjeri pravilo, kakogod u Istri, gdje poznam doktora prava, kojega majka govoraše samo hrvatski, a on je talijanski iredentista!« (26, 812).

Ta Milčetićeva zapažanja potvrđuju i kasnija nepristrana istraživanja Josefa Breua, koji analizira nacionalni položaj Hrvata od vremena preseljenja u zapadnu Ugarsku: »U Ugarskoj ranoga novoga vijeka igrali su narodnosni problemi na selu vrlo malu ulogu. Pritisak koji danas svjesno ili

nesvjesno vrši država na sve evropske manjine nije postojao u seljačkim općinama zapadne Ugarske... Feudalni gospodar je bio prilično ravnodušan prema narodnosti svojih podanika, a uprava biskupije se u postavljanju župnika rukovodila isključivo dušobrižničkim a ne nacionalnopolitičkim motivima.« (4, 22). Smatra da je takvo stanje potrajalo sve do 19. stoljeća pa zaključuje: »Unutar njemačkog nacionalnog prostora stare zapadne Ugarske nije bilo mađarizirano ni jedno hrvatsko selo.« (4, 23)¹⁵. S druge strane hrvatska sela u Donjoj Austriji bila uglavnom germanizirana u razdoblju od pola stoljeća. Međutim, najistočnija sela koja su potpadala pod crkvenu jurisdikciju mađarske Jurske biskupije održala su se do početka 20. stoljeća.

Ukratko, analiza sudbine cjelovitoga gradišćanskohrvatskoga korpusa, od vremena iseljavanja iz hrvatskih krajeva pa nadalje, pokazuje da su Hrvati u nacionalnom smislu najviše stradali u slavenskom okružju (Slovačka, Moravska), zatim u čisto njemačkom okružju (Donja Austrija) dok su se daleko najduže održali na području nekadanje zapadne Ugarske (današnje Gradišće u Austriji i zapadna Mađarska). Takvo je stanje u cjelini, a vidljivo je i na pojedinačnim primjerima. Tako npr. od četiriju preostalih hrvatskih sela u Slovačkoj, najviše je neasimiliranih Hrvata u dvama selima koja su sve do kraja 2. svjetskoga rata bila u sastavu Mađarske. To naravno ne znači da su Hrvatima među Mađarima cvjetale ruže, ali su ipak lakše odolijevali odnarođivanju nego u drugim sredinama. Sve te zaključke na ovom mjestu navodim zato jer ih je već Milčetić u svojim radovima navijestio, a neke od njih i konkretnije naveo.

Ukratko, Milčetićeva su zapažanja i zaključci u svoje doba bili jednako važni, kao što su u kasnijim razdobljima bila istraživanja Stjepana Ivšića, Mate Ujevića, Ivana Brabeca, Stjepana Krpana, Mirka Valentića, Dragutina Pavličevića, Václava Vážnoga, Josefa Breua, Gerharda Neweklowskoga ili Kvetke Kučerove. Koliko je pak njemu osobno značio susret sa sunarodnjacima u dijaspori, najbolje pokazuje sljedeći citat iz teksta »Medju Hrvatima Donje Austrije i zapadne Ugarske«, a odnosi se na boravak u selu Pajngrtu: »Vrijeme mi ne dopuštaše, da se prošećem selom, jer trebaše, da se pod večer vratim u Šopron; opet ona tri sata, što no ih sprovedoh u kući g. Boranića, idu medju najugodnije časove moga života« (26, 814).

Literatura i izvori:

- Josip Adamček: Iseljavanje Hrvata u austrijsko-ugarski granični prostor u 16. stoljeću, u: *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata*, ur. Ivan Kampuš, Nakladni zavod Globus, Zagreb 1995., str. 13–28.
- Ivan Brabec: Govor podunavskih Hrvata u Austriji, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, knj. 2, Zagreb 1966., str. 29–118.
- Ivan Brabec: Hrvatski govori u Gradišću, u: *Gradišćanski Hrvati*, ur. Zvane Črnja, Mirko Valentić, Nikola Benčić, Čakavski sabor, Zagreb 1973., str. 61–90.

- Josef Breu: Hrvatska kolonizacija u Gradišću i u susjednim područjima, *Predavanja*, sv. 3, Historijski institut JAZU, Zagreb 1970., 31 str.
- Josef Breu: Prostorni opseg i posljedice za sliku naselja, u: *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata*, ur. Ivan Kampuš, Nakladni zavod Globus, Zagreb 1995., str. 43–104.
- Ivan Dobrović: *Kratka povijest naših stari, njihova borba s Turki i selenje u novu domovinu*, Željezno 1952.
- Ivan Dobrović: *Naši Hrvati u dobi reformacije i prva stoljeta u novoj domovini*, knj. XIX. Hrvatskoga nakladnoga društva, Željezno 1955.
- Božidar Finka: O čakavskom dijalektu gradišćanskih Hrvata, *Čakavska rič*, god. VI, br. 2, Split 1976., str. 65–75. + karte
- Jan Herben: Tri hrvatska sela u Moravskoj, *Vienac zabavi i pouci*, god. XIV, Zagreb 1882., str. 395–398, 408–411, 427–431. i 441–443.
- Ignac Horvat: Hrvati med Slovakih i Čehih, *Naša domovina*, Letopis Hrvatskoga kulturnoga društva u Gradišću, 1934., ur. Ignac Horvat, str. 42–47.
- Ignac Horvat: Kod Hrvatov zgora Bratislave, »Gradišće« Kalendar i ljetopis Hrvatskoga kulturnoga društva u Gradišću, Željezno 1967., str. 71–77.
- Stjepan Ivšić: Hrvatska dijaspora u 16. stoljeću i jezik Hrvata Gradišćanaca, prir. Božidar Finka, u: *Izabrana djela iz slavenske akcentuacije*, München 1971., str. 723–798.
- Petar Jandrišević: Kod Hrvatov u Moravskoj, *Naša domovina*. Kalendar i letopis Hrvatskoga Kulturnoga Društva u Gradišću, Niuzalj pri jezeru 1936., str. 54–68.
- Vjekoslav Klaić: Hrvatske naseobine u zapadnoj Ugarskoj, u: *Zemljopis zemalja u kojih obitavaju Hrvati*, sv. III, Zagreb 1883., str. 185–197.
- Vjekoslav Klaić: Austrija i Moravska, u: *Zemljopis zemalja u kojih obitavaju Hrvati*, sv. III, Zagreb 1883., str. 205–214.
- Jasmina Kovačević-Čavlović: Moravski Hrvati, *Hrvatsko slovo*, god. V., br. 236., Zagreb, 29. listopada 1999., str. 5.
- Stjepan Krpan: *Od Karaša do Biferna. Zapisi o Hrvatima u Rumunjskoj, Mađarskoj, Čehoslovačkoj, Austriji i Italiji*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1988., str. 159–183. i 322–323.
- Kvetoslava Kučerová: *Hrvati u Srednjoj Europi*, Matica hrvatska i Matica slovačka Zagreb, Zagreb 1998.
- Franjo Kuhač: Medju ugarskimi Hrvati, *Vienac zabavi i pouci* 1878.
- Franjo Kuhač: Medju ugarskimi Hrvati, u: *Gradišćanski Hrvati*, ur. Zvane Črnja, Mirko Valentić, Nikola Benčić, Čakavski sabor, Zagreb 1973., str. 233–268.
- Ivan Kukuljević Sakcinski: Hrvatska naselbina u Moravskoj, *Vienac zabavi i pouci*, god. V, br. 24, Zagreb 1873.
- Fran Kurelac: *Jačke ili narodne pesme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po župah Šopronske, Mošonske i Željeznoj na Ugrih*, Zagreb 1871.
- Fran Kurelac: Iz mojega života i putovanja po Ugrskih Hrvatih, u: *Gradišćanski Hrvati*, ur. Zvane Črnja, Mirko Valentić, Nikola Benčić, Čakavski sabor, Zagreb 1973., str. 207–232.
- Gjuro Kuten: Tri dana medju moravskimi Hrvati, *Vienac zabavi i pouci*, god. XIX, Zagreb 1887., str. 58–60, 78–79, 104–105, 119–122, 139–140, 152–154, 167–170, 185–187, 203–206. i 216–219.

- Ivan Milčetić: O Moravskim Hrvatima, *Vienac zabavi i pouci*, god. XXX, br. 27, str. 410–413, br. 29, str. 442–444, br. 30, str. 458–459, br. 31, str. 474–476, br. 32, str. 487–492, br. 34, str. 521–523. i br. 36, str. 557–558, Zagreb 1898.
- Ivan Milčetić: Medju Hrvatima Donje Austrije i zapadne Ugarske, *Vienac zabavi i pouci*, god. XXX, br. 45, str. 701–702, br. 46, str. 715–716, br. 48, str. 745–746, br. 49, str. 761–765, br. 50, str. 777–778, br. 52, str. 811–817, Zagreb 1898.
- Ivan Milčetić: O hrvatskim naseobinama u Moravskoj, Donjoj Austriji i Zapadnoj Ugarskoj. Narodopisne crtice, Zagreb 1899.
- Ivan Milčetić: O ugarskim Hrvatima, *Vienac zabavi i pouci*, god. XXXIII, Zagreb 1901., str. 14–16.
- Ivan Milčetić: Hrvatski književni prilozi iz Međimurja i okolice grada Šoprona, poseban otisak Dioničke tiskare, Zagreb 1915., str. 395–461.
- Ivan Milčetić: Hrvatski književni prilozi iz Međimurja i okolice grada Šoprona, *Građa JAZU*, knj. VIII., Zagreb 1916., str. 395–461.
- Ivan Milčetić: Medju Hrvatima Donje Austrije i zapadne Ugarske, u: *Gradišćanski Hrvati*, ur. Zvane Črnja, Mirko Valentić, Nikola Benčić, Čakavski sabor, Zagreb 1973., str. 269–294.
- Gerhard Neweklowsky: *Die kroatischen Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1978.
- Gerhard Neweklowsky: Hrvatska narječja u Gradišću i susjednim krajevima, u: *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata*, ur. Ivan Kampuš, Nakladni zavod Globus, Zagreb 1995., str. 431–464.
- Dragutin Pavličević: *Moravski Hrvati*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1994.
- Mate Ujević: *Gradišćanski Hrvati*, Jeronimska knjižnica, knj. 426, Zagreb 1934.
- Mirko Valentić: Novija povijest gradišćanskih Hrvata, u: *Gradišćanski Hrvati*, ur. Zvane Črnja, Mirko Valentić, Nikola Benčić, Čakavski sabor, Zagreb 1973., str. 15–39.
- Mirko Valentić: *Gradišćanski Hrvati od 16. stoljeća do danas*, Povijesni muzej Hrvatske, Zagreb 1970.
- Václav Vážný: O chorvátském »kajkavském« nářečí Horvátského Gróbu, u: Anton Václavík, *Podunajská Dedina v Československu*, Bratislava 1925., str. 110–176.
- Václav Vážný: Čakavské nářečí v slovenském Podunají, *Sborník Filosofické fakulty University Komenského v Bratislave*, V 47 (2), Bratislava 1927., str. 3–216.
- Sanja Vulić: Gradišćanskohrvatski govori unutar hrvatske dijalektologije, *Panonski ljetopis 2001*, Güttenbach 2001., str. 490–492.
- Sanja Vulić i Bernardina Petrović: *Govor Hrvatskoga Groba u Slovačkoj, Korabljica 5*, Zagreb 1999.

MILČETIĆ I HRVATI NA GRADIŠĆANSKOHRVATSKOM GOVORNOM PODRUČJU

Sažetak

U radu se analiziraju Milčetićeve rasprave i kraći tekstovi posvećeni Hrvatima na prostranom području od gotovo cjelokupnoga Gradišća i Donje Austrije do Jure u Mađarskoj te Brna i Bijelih Karpata u Moravskoj i Slovačkoj, tj. na gradišćanskohrvatskom govornom području. U kontekstu širega interesa za to govorno područje, razmatraju se Milčetićevi radovi objavljeni 1898. (odnosno 1899.), 1901. i 1915. Ti se radovi uspoređuju s radovima iste tematike koje su objavili Milčetićevi prethodnici. Osobita je pozornost posvećena Milčetićevim zapažanjima o jeziku na gradišćanskohrvatskom govornom području.

MILČETIĆ AND THE CROATS IN THE BURGENLAND CROATIAN SPEECH AREA

Summary

The author analyses Milčetić's papers and short texts on Croats in the vast area from almost the entire Croatian Burgenland and Lower Austria to Jura in Hungary and Brno and White Karpats in Moravia and Slovakia, i.e. in the Burgenland Croatian speech area. Milčetić's papers published in 1898 (1899), 1901 and 1915 are discussed in the context of a broader interest for this area. These papers are compared with the papers on the same subject written by Milčetić's predecessors. Special attention is paid to Milčetić's observations on language in the Burgenland Croatian speech area.

Politička misao i djelovanje Ivana Milčetića

Izvorni znanstveni članak
UDK 32.01(497.5) (091)
949.75

Ivan Milčetić (1853.–1921.) ostao je u povijesti zabilježen kao literarni historik, jedan od najvećih proučavatelja glagoljice i autor niza studija iz etnologije, folkloristike itd. Bavljenje različitim književnim i jezikoslovnim temama i njegov pedagoški rad u Varaždinu i Rijeci čine jedan dio njegova javnog djelovanja. Naime, kao i mnogi intelektualci u to vrijeme, a počesto i znatno više i intenzivnije od drugih, Milčetić je bio sudionikom različitih političkih događanja, mnoge od njih je i sam potaknuo, a od početka do kraja života bavio se na različite načine politikom i sudjelovao u političkom životu Hrvatske njegova doba.

Politički misliti i djelovati počeo je vrlo rano: već u Rijeci, u nižim razredima gimnazije, zagrijan pravaškim idejama znao je, prema vlastitom priznanju, sudjelovati u prvim redovima u hrvatskim demonstracijama, a nakon kojih je »često kući odnio po koju šaku ili udarac od riječke mularije« (Damjanović, 2000:170).

Rijeka je, naime, u to doba temeljem diplome Marije Terezije iz 1779. godine bila dio ugarskog teritorija i *corpus separatum* iz Trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. U Rijeci su osobito jake bile one snage koje su htjele da tako i ostane i koje su klicale »ungarezima«. To su prvenstveno bili veletrgovci, brodovlasnici i industrijalci koji su u mađarskom kapitalu vidjeli financijsku osnovicu jačeg razvoja riječke luke. Te težnje riječkog magistrata nezabilježenim su presedanom ozakonjene u tekstu Hrvatsko-ugarske nagodbe iz 1868. dodavanjem tzv. Riječke krpice na potpisani tekst kraljevske sankcije. »Krpica« je s novim tekstom naime pridodana već potpisanom dokumentu, o kojem su raspravljali i hrvatski i ugarski sabor.¹ Taj pravni apsurd bio je dokazom da monarhistička vlast u

---

¹ Hrvatski original *Nagodbe* ima prilijepljen papir na prvom dijelu paragrafa 66. s formulacijom o Rijeci kao posebnom tijelu spojenom s ugarskom krunom (*separatum sacrae regni coronae adnexum corpus*). Prvobitni tekst, ispod »krpice«, glasio je: »Savkolik prostor, koj za sada skupa sa gradom Bakrom i njegovim kotarom riečkoj županiji pripada, izuzamši grada Rieke i njegov kotar, glede kojih među oba kraljevinska odbora nagodba uspjela nije.« (Usp. Gross – Szabo, 231).

Beču i Budimpešti Hrvatski sabor nije smatrala pravim parlamentom i da je mogla samovoljno oktroirati i kršiti zakone.

Pravaši su, temeljem povijesnog prava potkrijepljenog dokumentima, isticali hrvatsko pravo na grad Rijeku. I inače, nakon prihvaćanja Nagodbe, u raznim krugovima, pa čak i među unionistima, koji su bili pristalice ujedinjenja s Mađarima, uslijedile su žestoke reakcije koje su nagodbu smatrale plodom političkog pritiska i prijevarom. No Rijeka je ipak sve do 1918. ostala pod vlašću ugarskog gubernatora.²

U VII. razredu gimnazije, kaže Milčetić, na njega je jako utjecao Tadija Smičiklas. U svojim je zapisima za autobiografiju, koji su ostali u rukopisu, napisao: ³ »Od svih riječkih učiteља najviše ga se dojmio Smičiklas sa svojim životnim znanjem i slavenskim osjećajem. Do 7. (prekriženo: 6.) razreda bijaše zadojen mišljenem Kvaternikovim i Starčevićem – od kad se pojavio u 7. razredu Smičiklas, postade Jugoslaven i ostade do smrti... Milio mu se Smičiklasov idealizam i pjesničko shvaćanje narodne svijesti i literature iako je uvidio kasnije, da ni pretjerani idealizam narodu nije sâm koristan.«

Njegovo sjećanje na Smičiklasa očigledno je racionaliziranje i reinterpretacija tog doba i povjesničarova utjecaja. Naime, niz stvari koje je Milčetić slijedećih godina činio pokazuju da jugoslavenska ideja nije bila u tom obliku prezentna i da je Milčetić uz nju pristao znatno kasnije.

Tadija Smičiklas bio je jednim od najizobraženijih Hrvata toga doba. Obrazovanje je dobio na bečkom Institutu za austrijska historijska istraživanja. Njegove dvije knjige *Poviest hrvatska* (prvi dio izišao je 1882., a drugi

² P. Strčić, *Rijeka od kraja XVIII. stoljeća do 1918. godine: prilog za nacrt povijesne sinteze*, Znanstveni skup Hrvatska Rijeka, Rijeka 1994., str. 49–72.

³ U autobiografiji, koju je pisao na obrascu upitnika za Stanojevićevu Enciklopediju srpsko-hrvatsko-slovenačku (izišla 1927–29.), i koja se čuva u Hrvatskom Državnom Arhivu u ostavštini Branka Vodnika. Na dva lista koja sadrže 15 pitanja Milčetić je rukom upisao sve odgovore u za to predviđeni prostor ali je i pisao sa strane, često i okomito, do krajnjih rubova papira. Oba lista ispunjena su do vrha. Ponegdje je Milčetić tekst križao, dopisivao, ponegdje mijenjao. U vrhu papira zabilježeno je da je upućen »Hrvatskom društvu knjiž.«. Također, Milčetićevom rukom dopisana je bilješka: »Ne dopuštam da se što priopći odavde za moga života«. Rukopis je datiran »u travnju 1918«. Neka pitanja iz upitnika: Ime i prezime: Ivan Milčetić

Pseudonim: Katkad upotrebljavao ime Ilirac u mladosti »Zagorac«, radi političke cenzure itd.

Rodno mjesto, domovina: Dubašnica na otoku Krku; Dan i god. rođenja (po novom kalendaru): 28. kolovoza 1853. Obiteljske prilike: imućnija i uglednija selačka kuća. Iz kuće Milčetića /kasnije govori da je u tom rodu na Krku sve manje muških a da ih zapravo sada ima više u Varaždinu/ itd. »Khuen-Rubido ga je maknuo u Rijeku kao pogibelna čovjeka« (list 2r Upitnika). Na pitanje gdje je o njemu pisano, on odgovara da je pisao češki »Svjetozor« i »Češki Lyd«. August Musić, koji je po Milčetićevoj smrti objavio o njemu članak u *Ljetopisu JAZU za godinu 1923.* (sv. 38, str. 77–106), članak je pisao prema Milčetićevoj autobiografiji napisanoj u kolovozu 1919. za Akademijски *Biografski rječnik*. Musić kao dan rođenja navodi 27. a ne 28. kolovoza. B. Vodnik u svojem članku koristi datum koji je Milčetić naveo u prvoj autobiografiji (28. VIII.). O Milčetiću je napisao tekst i Franjo Fancev u četiri nastavka u *Riječi*, kojeg je Musić koristio. (brojevi 82, 84, 86 i 87 iz 1922.)

dio, od 1526. do 1848. izišao je 1879.), bile su kad su se pojavile prvo-rzredni bestseller. Tiskane su u 5000 primjeraka i dočekanе hvalospjevima u tisku i periodici. Djelo je namijenjeno »sviestnim rodoljubima hrvatskim« koji već dugo uzdišu za »sustavno napisanom historijom svoga naroda«. ⁴ Smičiklas je ovo djelo, iz kojeg »plamti iskreni patriotizam« i koje je pi-sano »liepom hrvaštinom«, kako je zabilježeno u *Viencu*, napisao dok je bio nastavnikom gimnazije u Zagrebu i za vrijeme dopusta koje mu je odo-brio ban Ivan Mažuranić. (Gross – Szabo, 1982: 535) Doduše, bilo je u jav-nosti i osporavanja, poglavito radi toga što Smičiklas nije obradio pitanje povijesti Dalmacije u ova dva toma (Kršnjavi, II, 788).

Smičiklas je hrvatsku povijest kritičkom obradom građe prikazao kao neprekidnu borbu Hrvata s jačim i većim narodima koji su ugrožavali nji-hov opstanak. Istodobno, upozoravao je svoje čitatelje da su njihovi preci usprkos stalnoj ugrozi u toku te povijesti uspjeli uzdržati narodnu osob-nost, državnost i kulturu. Iz Smičiklasova izlaganje moglo bi se zaključiti da je »suradnja s ostalim Južnim Slavenima jedan od uvjeta za egzistenciju i napredak hrvatskoga naroda« (Gross-Szabo, 1992: 536).

Milčetić je nakon završene gimnazije 1873. otišao u Split gdje je bio suplentom na talijanskoj gimnaziji na kojoj je započela nastava i na hrvat-skom jeziku. Drugi predavač bio je Istranin Eugen Kumičić. (Damjanović, 2000: 171–2.). Split je na njega snažno djelovao. U Splitu je Milčetić napi-sao svoj rad »Ime i ideja ilirska za Ljudevita Gaja u Hrvatskoj«, koju je ob-javio u đlačkom almanahu *Velebit*, a prije toga ju je pročitao u splitskoj čita-onici. I u ovom, kao i kasnijim radovima u kojima se bavio Gajem, Milčetić je Gaju davao iznimnu važnost zbog uvođenja jedinstvenog pravopisa koji je unio red u kaos koji je do tada vladao i koji je bio izraz »političke i duševne razdrobljenosti našega naroda« koji je uzdisao za slogom. Ilirska ideja i ideja sveslavenstva naškodila je hrvatskom imenu i hrvatskoj književ-nosti i jeziku, ali to je bio danak kojeg je valjalo platiti. ⁵

Pišući o tom razdoblju Milčetićeova života, njegov biograf i učenik Branko Vodnik napisao je da je ta Milčetićeova studija »veoma trijezna radnja, pronicava i zrelim sudovima neobična za mladoga abiturijenta.« (Vodnik: rkp., 15) Vodnik Milčetića proglašava ideologom mladih toga doba, povezuje ga s udruženjem hrvatskih sveučilištaraca u Beču »Velebit« (čijim je članom bio i Tadija Smičiklas, ali i niz drugih znamenitih ljudi: A. Senoa, V. Klaić, Spinčić, F. Galović, Lj. Babić i drugi). On piše: »U 'Vele-bitu' nije bilo nikoga koji bi taj najteži problem nacionalizma naše omla-dine mogao tako stručno raspraviti. Milč(eti)ć stoji daleko od separatizma plemenskoga, iako ističe najjače hrv.(atsku) ideju, on ipak zna da bez jugo-

⁴ Tade Smičiklas, *Poviest Hrvatska*. Po vrelih napisao Tade Smičiklas, Dio drugi od go-dine 1526 – 1848., U Zagrebu, 1879., Naklada Matice Hrvatske, Pripomenak, nepaginirano.

⁵ O jezikoslovnim aspektima Gajeova djelovanja i povijesnim okolnostima Gajeve re-forme, odnosno snažnim utjecajima Kollara, Šafařika, Kopitara i drugih jezikoslovaca pred-metom su drugih priloga u ovom Zborniku.

slavenstva ne će biti našem narodu jačeg zamaha. Mladi Milč[etić] ne stupivši još u kolo omladinaca, on je po ovoj studiji njen duhovni vođ.« (Vodnik, 8).

Vodnik je smatrao da je Milčetić utvrdio interese hrvatskog nacionalizma, koji se nakon neuspjeha ilirizma trebao redefinirati. Vodnik tu redefiniciju vidi u realnijem odnošenju prema hrvatsvu, jugoslavenstvu i slavenstvu. Za njega je ilirska ideja imala političko, a ne nacionalno značenje. Ilirizam je služio za obranu stare ugarsko-hrvatske Konstitucije i za obranu od mađarskih presizanja, pa se pod ilirštvom učvrstilo hrvatstvo u Hrvatskoj i Krajini. »Za hrvatsku ideju u Slavoniji, Bosni i Hercegovini, a naročito u Dalmaciji, gdje je ime hrvatsko u narodu bilo potpuno razvito, nije ilirizam učinio ništa: on je u te krajeve širio samo – ilirsku ideju.« (Vodnik, 9–10).

Upravo u razlici političkog i nacionalnog djelovanja vidi Vodnik razliku između hrvatske i velikosrpske ideje: on smatra da je hrvatska, jugoslavenski orijentirana omladina za razvitak hrvatskog nacionalizma učinila mnogo više od starčevićanske omladine zato jer je djelovala kulturnim metodama i imala kao vodilju slavensku i jugoslavensku ideju; srpski nacionalizam se pak razvijao političkom intenzivnošću i ekstenzivnošću uvijek na temelju velikosrpske ideje. U tom pogledu omladina 70-ih godina je nacionalno osvijestila hrvatski narod, ali je istodobno u Krajini pretrpjela »osjetljiv gubitak« jer su se krajišnici, koji su se do tada smatrali Hrvatima pravoslavne vjere, od tada počeli smatrati Srbima.

Milčetić je znao da je pitanje jezika i pravopisa ključno pitanje u definiranju hrvatske nacije i u tom smislu nije dvojio da treba oštro odgovoriti onodobnim slavistima (Miklošič, Kollar, Šafařík, Kopitar) i cjelokupnoj slavističkoj znanosti, koji su hrvatskim proglašavali samo čakavski, dok su Hrvate kajkavce priključivali Slovencima, a štokavce Srbima. Takve okolnosti dobro je znao iskoristiti Vuk Stefanović Karadžić u svojem znamenitom »Kovčezicu za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona« iz 1849., jezičnoj osnovi za njegov velikosrpski program.

Split je na mladog Milčetića djelovao šokantno i on to bilježi u svojem radu »Spljet i njegova okolica«, objavljenom 1876. u *Hrvatskom domu*. Za njega je nevjerojatno da Splićanin varošanin znade govoriti samo hrvatski, ali mrzi svakoga koga čuje da govori hrvatski. Njega je prenerazilo kako Splićani služe talijanaše, a gaze i preziru sebe. Splitskim varošanima, kaže Milčetić, najgrđi je vrag na tom svijetu – Kroat (Vodnik, rkp, 19).

Za Srbe se tada nije ni znalo u Dalmaciji, a ime su im donijeli Dositej Obradović i Sima Milutinović Sarajlija. Tu je Milčetić upoznao i vladu talijanaša Bajamontija, pa ga je tim jače začudilo kada je u mladog Julija Bajamontija pronašao simpatije za hrvatski nacionalni osjećaj. U Bajamontijevim riječima Milčetić je znatno kasnije (1908.-9.), prepoznao svoje stavove: »Zašto nije takav (kao Dubrovčani koji čuvaju sjeme ilirskog jezika, op. a.) susjedni Dalmatinac, već drži domaći jezik za prostački? Zašto ne

goji ilirsko pjesništvo; zašto ne oživljuje slavu dalmatinskih heroja (...)»⁶ U komentarima ovih riječi Milčetić ističe za Bajamontija da je njemu uvijek hrvatski jezik »la nostra lingua«. Milčetić u Split dolazi kao »pionir hrvatsva« i tu proučava nacionalne prilike dolazeći do zaključka da u prvi plan treba staviti hrvatsku nacionalnu ideju i raditi na njenom razvoju. Ta misao nosit će ga niz godina iza toga u gotovo svim njegovim javnim istupima i djelima.

Ujesen 1874. Milčetić se upisuje na novoosnovano Sveučilište u Zagrebu. Na nagovor jednog od profesora (Čeha Geitlera) premješta se u Prag.⁷ Prijavio se kao jednogodišnji dobrovoljac za vojničku službu, ali je već 1876. otpušten iz vojske i upisao se na praško sveučilište (Damjanović, 2000: 171). U autobiografskim je bilješkama zabilježio da je nakon škole želio ići na teologiju – »radije je bio vojnik nego pop, premda nije volio nijedan od ta dva staleža».⁸

U listopadu 1876., zajedno s još petnaest sveučilištaraca, osniva društvo »Hrvat«. Milčetić je u odboru za izradu pravila Društva i njegov tajnik. Prvo predavanje o »Šafařiku i njegovih Hrvatih« drži Milčetić, a u društvo zalaze i bugarski đaci i drže nekoliko predavanja. Kada se Bugarska oslobodila, omladinci su se srdačno rastali a »odlazeći Bugari u sretniju si domovinu dovikivahu nam: Do viđenja kao susjedi na međi hrvatske i bugarske države! Bog dao.« (str. XXXIX-XL, prema: Vodnik, rkp., 26).

I studenti u Pragu, kao i u Beču, suočili su se s identičnim problemom: i *Velebit* i *Hrvat* nudili su suradnju svim slavenskim društvima, posebno Srbima i Slovencima. Dakako na ravnopravnoj osnovi i u zajedničkom interesu. Slovenci su prihvatili (u Beču i Pragu i Bugari u Pragu), ali Srbi nisu. Oni su nudili da ova društva uđu u njihova studentska društva i tamo da se tretiraju kao stanovite podružnice srpskog udruženja, na što Hrvati i Slovenci nisu pristajali. Godine 1872. oformili su u Beču Društvo jugoslavenskih studenata. Radi ravnopravnosti zapisnike su naizmjenice pisali ćirilicom i latinicom. Budući da su Slovenci i Hrvati bili u većini, godine 1873. zaključili su da se zapisnici pišu samo latinicom, na što su Srbi istupili iz Društva. Slična je situacija bila u Pragu, gdje su sva slavenska društva odbila ući u srpski literarni kružok upravo zbog isključivosti srpske omladine.

I hrvatska i srpska omladina razvijale su svoje nacionalne ideje do krajnjih granica, smatra Vodnik. Tek na temelju tako razvijenih ideja, koje su svuda međusobno u sukobu i jazu, moguće je kasnije graditi jugoslavensku ideju.

⁶ I. M., Dr. Julije Bajamonti i njegova djela, *Rad JAZU*, 192/1912., str. 97.

⁷ Čeh Leopold Václav Geitler (1847.–1885.), pored svojih vrlo raznolikih interesa, pisao je i o glagoljskim natpisima s otoka Krka. Bio je redoviti profesor na slavističkoj katedri a 1875.–76. bio je dekan Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

⁸ I. Milčetić, *Autobiografija*, list 1v.

Milčetić se vraća u Zagreb i 1877. i sudjeluje u osnivanju *Hrvatskog doma* koji je u sebi objedinio *Velebit* iz Beča, *Hrvata* iz Praga, *Hrvatsku liru*, pjesničko društvo iz Zagreba i *Društvo hrvatskih tehnika* iz Beča. *Hrvatski dom* je trebao »predvoditi svu omladinu hrvatsku«. Ivan Milčetić postaje predsjednikom *Hrvatskog doma*. Jedino pravaška *Hrvatska* iz Graza nije stupila u tu udругu, smatrajući da je *Hrvatski Dom* »nevrijedan da potakne zajednicu mladeži hrvatske«. Reakcije na udruženje bile su dvojake: jedni su smatrali da u *Hrvatskom Domu* ima »suvišna hrvatskog duha«, dok su pravaši optuživali »Dom« zbog renegatstva. Vodnik u ovim dvjema grupama omladine (pravaškoj i obzoraškoj) ne nalazi velike razlike, osim u tome što obzoraška više poštuje ilirske zasade i slavensku uzajamnost, dok pravaška negira srpstvo. Prema Vodniku, obje s jednakom žestinom stavljaju hrvatstvo na prvo mjesto i odbacuju presizanja srpstva srpske nacionalne ideje na područje hrvatsva (Vodnik, rkp, 24).

Djelovanje *Hrvatskog doma* pod Milčetićevim vodstvom bilo je vrlo intenzivno. Milčetić je potaknuo ideju o đačkim sastancima, koji zapravo bijahu sredstvo za širenje hrvatske ideje. Prvi sastanak bio je 1878. u Vukovaru i Iloku. Cilj je bio buđenje hrvatske svijesti u Srijemu, gdje je pravoslavni živalj bio u većini i gdje se trebalo sukobiti sa srpskom idejom. Na sastancima se pjevaju pjesme »Ja sam Hrvat«, »Živila Hrvatska«, deklamiraju se Šenoine pjesme, kliče se Hrvatskoj, hrvatskoj Bosni, Strossmayeru, srijemskim Hrvatima. Koncert počinje proslavom predsjednika *Hrvatskog doma* Ivana Milčetića. Ljetopisac je među inim opisao oduševljenje na tim sastancima: »Požrtvovnost Vukovaraca i Iločana ne da se opisati. Hrvatska omladina slavila je tu svoje svoje slavlje, a s njom i hrvatska misao. U Srijemu zakucaše srca hrvatski kano i svugdje. Mladež hrvatsku dočekaše najsvječanije – znak, da i Srijemce hrvatska misao uznosi. Bilo je ljudi, tobožnje braće, koji su radili proti đačkom sastanku, nazivljuć čak đake hrvatske *tuđincima u Srijemu* – ali lovore, što ih oni tamo ubraše, sjajno to opovrgavaju. Hrvatska omladina svijesna je svoje zadaće.« (Vodnik, rkp, 29). Ljetopisac, najvjerojatnije Ivan Milčetić, označio je zadatak omladine poslije prvog sastanka hrvatskih đaka: »Mladež hrvatska probudila je početkom ovog vijeka hrvatski narod na nov život – hrvatska omladina pomoći će i stvoriti Hrvatsku.« (Vodnik, rkp., 29).

Razdoblje u kojem politički djeluje Milčetić iznimno je važno, kao i čitavo devetnaesto stoljeće, za afirmaciju i realizaciju hrvatske nacionalne ideje. To je razdoblje koje je obilježila Khuenova vladavina. Rascjepkana Hrvatska bila je taočem različitih jačih susjeda (Mađara, Austrijanaca, Talijana). Mađari, kao i Austrijanci, poticali su animozitete između Hrvata i Srba, generirali sukobe, provocirali na različite diobe i razmimoilaženja kako bi lakše mogli provoditi politiku na ovom prostoru. Hrvatski političari nastojali su parirati tim planovima – na različite načine tražili su se i definirali hrvatski nacionalni interesi. U tom su se sukobljavali pojedinci i stranke, tj. ključni pravci politike hrvatskih stranaka u dugom razdoblju, koje su

se *de facto* formirale na prvom zasjedanju hrvatskog Sabora 1861. Nijedna od njih, iako je željela, nije uspjela nametnuti svoju politiku rješenja hrvatskog nacionalnog pitanja. Otpor nagodbenjaštvu i stranom utjecaju išao je putem kojim je i Milčetić djelovao: kulturnim djelovanjem, djelovanjem s mladima.⁹

Svojim je metodama Khuen-Héderváry gotovo u potpunosti uništio političku opoziciju. U izborima 1884., 1887. i 1892. smrvio je postojeće političke stranke, vjerujući da je riješio hrvatsko pitanje. Stranke doista nije bilo teško razbiti jer su obuhvaćale manje od dva posto pučanstva koje je zbog visokog izbornog cenzusa imalo pravo glasa. Khuen Héderváry, kao i vlasti prije njega, uskrsluje srpski nacionalizam u hrvatskim krajevima i iz »pravoslavnih Hrvata« stvara militantne Srbe.¹⁰ Narod, apatičan i slab, ne mari za političke borbe u Saboru. Khuen im nudi sreću u prekomorskom zemljama. Počinje sustavno iseljavanje seljaštva u Ameriku a zemlja prelazi u mađarske i njemačke ruke. Doba Khuenove vladavine, koja je donijela Hrvatskoj dosta zla, završava 1903. odlaskom Khuena s banske stolice.

Milčetić je bio osobito pogođen Khuenovom vlašću. Radi njega nije izabran na Sveučilište (»nije se htio pokloniti«), premješten je iz Varaždina u Rijeku gdje je ostao šest godina (od 1886. do 1892.). U autobiografiji je zapisao: »Khuen-Rubido ga je maknuo u Rijeku kao pogibeľna čovjeka.« U Varaždin ga je vratio Iso Kršnjavi (Vodnik, 1922: 266). O kuenovštini u Varaždinu pisao je seriju članaka u listu »Pokret«. Kasnije su sabrani izišli kao brošura u Zagrebu 1906. U satiričkim portretima Khuenovih upravljača Varaždinom ocrtao je način vladavine i funkcioniranje vlasti u doba bana Héderváryja. Članci su izlazili pod jednim od Milčetićevih pseudonima – Zagorac. Milčetić satirički opisuje vladajući sloj Khuenove vlasti u Varaždinu tijekom dvadesetak godina vladavine grofa Karla Dragutina Khuen-Héderváryja, počev od velikog župana baruna Rubido-Zichyja pa sve do njegovih najbližih suradnika. Khuenovština nije, međutim, prestala nakon odlaska Khuena iz Zagreba 1903., nakon žestokih demonstracija i prosvjeda. Grof Teodor Pejačević nastavlja kraljevu politiku u Hrvatskoj i pridonosi jačanju opozicijskog djelovanja u hrvatskom narodu. Kroz priču o svakom od dionika varaždinske vlasti, Milčetić crta ukupne prilike u Varaždinu i upozorava na nenarodni karakter nositelja vlasti ali i na bezidejnu i nemoćnu opoziciju koja bi se mogla suprostaviti takvom ponašanju.

⁹ Mladi, koji su djelovali kao prava opozicija Khuenovoj vlasti, uzeli su za geslo stihove ilirca Đure Kundeka: »Ar se zdižu mladi, poslušju marljivo, ter podžičju v starih kaj bilo vgaslivo.« (Horvat, 1990: 227).

¹⁰ Iso Kršnjavi u svojim autobiografskim bilješkama piše o tome: »Ljudi na mjerodavnim mjestima prepustili su se nadi da će povlašćivanjem Srba u monarhiji potaći Srbiju da se dobrovoljno priključi monarhiji. Kralj Milan je umio lukavo pothranjivati tu iluziju. Hrvati, koji su oštro istupili protiv Khuena Héderváryja, odmah prilikom njegova dolaska, samo su ga još više tjerali u ruke Srba, u kojima je morao sagedati najpouzdanije oslonce postojećih državnopravnih prilika.« (Kršnjavi, II, 713).

Na kraju brošure dodan je i članak potpisan »Varaždinac«, koji očigledno nije bio Milčetićeve.¹¹

Teze koje je u ovim člancima isticao Milčetić gotovo su potpuno identične stavovima iz njegovih ranijih radova i razdoblja. Milčetić je ostao odan hrvatskoj ideji, ostvarenju narodne stvari, ujedinjenju svih hrvatskih zemalja u jednu zajednicu, koju je već nagovijestio Ljudevit Gaj. U tom smislu on prihvaća Hrvatsko-srpsku koaliciju i njenu politiku nastalu na Riječkoj i Zadarskoj rezoluciji (iz listopada 1905.) kao sredstvo koje će dovesti do toliko sanjane ideje: ujedinjenja svih hrvatskih zemalja u jednu državnu zajednicu. Milčetić je bio svjestan političkih trikova kojima se podržavao hrvatsko – srpski antagonizam u Hrvatskoj i u novoj je Koaliciji vidio eliminaciju jedne od najvećih prepreka za potpuno ujedinjenje i ostvarenje sna o hrvatskoj cjelokupnosti, pa i samostalnosti. Tome su u prilog svakako išla i liberalna načela koja je Hrvatsko-srpska koalicija isticala u manifestu iz 1905., na tragu onog za što se Milčetić zalagao prije mnogo godina.¹²

Kada je Hrvatsko-srpska koalicija 1906. dobila pravo da formira narodnu vladu Milčetić se zdušno ponovno uključio u politiku. O tome u svojoj autobiografiji svjedoči: »Javno je u politici malo djelovao izuzevši od kada je došla na vladu hrv. srpska koalicija. Tada je vrlo mnogo pisao političkih dopisa i članaka. Za 'Pokret' je napisao niz članaka pod naslovom 'Kuenovština u Varaždinu' preštampanih u posebnu brošuru (1906), koja se mnogo čitala i prodavala. Dru Magdiću je dao 100 for za brošuru potpore neki rodoľub. Korist je vukao Magdić, a pisac je rabio nekoliko istisaka. Štošta [precrtano: Svršetak] je u brošuri tuđi umetak. Često je predsjedao javnim skupštinama i sastancima od početka vlade Koalicije.«¹³

Iz ovih je riječi jasno da se Milčetić u jednom većem dijelu života, više od dvadesetak godina nije aktivno bavio politikom. Što je najviše pridonijelo njegovoj odluci da se ponovo aktivira? Prema svemu onom što je o Milčetiću poznato, njega su Koaliciji privukli stavovi Frana Supila, koji je proklamirao nepomirljivu borbu protiv svake mađaronske i neustavne vlade i protiv zajedničke vlade u Pešti. Također, proklamirao je politiku koja će zakonitim putem i na ravnopravnoj osnovi preurediti hrvatske odnose s kraljevinom Ugarskom tako da »Hrvatskoj bude osigurana njezina samostalnost i sloboda« (Horvat, 1990: I, 307). Milčetićeve negativan odnos prema Mađarima bio je čvrsto definiran u njegovim najranijim radovima i u tom pogledu ništa se nije promijenilo kroz tridesetak godina. On je još 1878. napisao: »Nesložna Hrvatska dozvala je po izumrcu narodne dinastije na svoj prijestol stranca – Magjara. To je najveća nesreća, što je igda stigla hrvatski narod: ona je rodila stotinu drugih.«¹⁴

¹¹ Milčetić je pisao da je koristio pseudonim *Zagorac* zbog političkih progona.

¹² Vid. njegovu studiju »Hrvati od Gaja do godine 1850«, *Hrvatski Dom* III, 1878.

¹³ I. Milčetić, *Autobiografija*, list 2v.

¹⁴ I. Milčetić, »Hrvati od Gaja do godine 1850.« Kulturno-istorijski i književni pregled., Preštampano iz III. tečaja *Hrvatskoga Doma*, Zagreb, 1878., str. 3–4.

Vladu Hrvatsko-srpske koalicije žestoko su napadali Frankovi pravaši, koji su u tome, najprije prikriveno a kasnije i otvoreno, imali podršku Beča. Čitava akcija išla je zapravo protiv jačanja mađarskog utjecaja i jačanja samostalnosti Ugarske i Hrvatske. Na taj je način hrvatsko pitanje ušlo u europsku politiku, postalo europski problem. Milčetić je nakon dolaska na vlast baruna Pavla Raucha dobio poziv od Filozofskog fakulteta u Zagrebu da preuzme katedru za hrvatsko-srpsku književnost. Milčetić se pozivu odazvao, ali Rauch, moguće zbog Milčetićeve političkog angažmana u Hrvatsko-srpskoj koaliciji, nije podnio prijedlog kralju na potvrdu. Međutim, kaže Vodnik, bilo je i kasno, jer se »Milčetićeve život i naučni rad polako primicao kraju« (Vodnik, 1922: 266).

Kao što svjedoči Vodnik, Milčetić od 1912. pa nadalje gotovo da više nije ni djelovao. Oslabio mu je vid, a i cjelokupno zdravstveno stanje. Nakon velikih muka koje je proživio, posljednje godine bile su mu »jedna teška, neizreciva patnja, za koju je smrt bila velika osloboditeljica« (Vodnik, 1922: 267).

U svojoj autobiografiji Milčetić je istaknuo svoju trajnu pripadnost jugoslavenskoj ideji, tj. pripadnost onom smjeru u hrvatskoj politici koji je izlaz iz teškog i nepodnošljivog položaja hrvatskog naroda i hrvatske domovine pod austrijskom i ugarskom krunom, vidio u oslanjanju na južnoslavensko. U toj inicijativi, koju je prvi potaknuo Gaj, Hrvati su se stalno sukobljavali sa Srbima kojima je smetalo svako ime osim – srpskoga. U tom smislu oni su bili najveći protivnici ilirske ideje i jugoslavenske ideje koja je dolazila iz zagrebačkih krugova. Intelektualni profil Strossmayera i Račkog, kojem je pripadao i Milčetić, nalazio je u objedinjavanju sila južnih Slavena jačanje hrvatskih pozicija i lakše ostvarenje hrvatske samostalnosti u odnosu na Beč i Peštu. Dakako da je u mnogim potezima bilo romantičnog zanosa, idealiziranja, ali se ne može odreći pragmatička specifična težina takvoj politici. Milčetić je u najvećem dijelu svojeg života pripadao pravaškoj ideološkoj orijentaciji, tj. snažnoj ideji za stvaranje samostalne hrvatske države, nezavisne od bilo koje druge sile. Zato njegove riječi, izrečene retrospektivno na njegov cijeli život, ocrtavaju psihološki ali i politički profil hrvatskog intelektualca konca XIX. i početka XX. stoljeća: »Uvijek nagiñaše mišleđu jugoslavenskog bratstva, naročito mrzaše bratoubilačku borbu među Srbima i Hrvatima. Idealista u politici i u javnom životu, neprijatelj *gmižeña, štreberstva i klañaña.*«¹⁵

Milčetić je pripadao hrvatskim intelektualcima koji su, prvenstveno kulturnim i publicističkim, a manjim dijelom i političkim djelovanjem, formulirali hrvatsku nacionalnu ideju i na taj način pridonijeli hrvatskim nacionalnointegracijskim gibanjima. Ovi hrvatski intelektualci kroz pojedine su stranke ili samostalno anticipirali ono što je došlo sa Stjepanom Radićem koji je tu ideji približio narodu, masama, a poglavito najvećem dijelu

¹⁵ I. Milčetić, *Autobiografija*, list 1v.

hrvatskog pučanstva – seljacima, koje su braća Radić aktivno uveli u politiku. Ipak, da nije bilo intelektualaca kao što je bio Milčetić, ni Radićev pokret ne bi bio moguć.

Literatura

- Bratulić, Josip (2001.), Ivan Milčetić i Branko Vodnik u: *Zbornik o Branku Vodniku književnom povjesničaru*. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Zagreb – Varaždin, 13. – 15. travnja 2000. Hrvatski književni povjesničari, sv. 6, ur. Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, str. 85–93.
- Damjanović, Stjepan (2000.), Marljivost i polemičnost: Ivan Milčetić, u: *Filološki portreti*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, str. 169–194.
- Gross, Mirjana / Szabo, Agneza (1992.), *Prema hrvatskome građanskom društvu*, Globus, Zagreb 1992.
- Horvat, Josip: *Politička povijest Hrvatske*, I–II, Drugo izdanje, Redaktura, bilješke, kronologija i izbor karata Dragutin Pavličević, August Cesarec, Zagreb 1990.
- Kršnjavi, Iso. *Zapisci. Iza kulisa hrvatske politike*, I–II, priredio Ivan Krtalić, Mladost, Zagreb 1986.
- Musić, August, Ivan Milčetić. *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1923.*, Sv. 38, Zagreb 1924. str. 77–106.
- Vodnik, Branko, Ivan Milčetić – vođ omladine, rkp. (Vodnikova ostavština u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu)
- Vodnik, Dr. Branko, Ivan Milčetić, *Jugoslavenska njiva*, god. VI (april 1922.), knj. 4, str. 264–270.

POLITIČKA MISAO I DJELOVANJE IVANA MILČETIĆA

Sažetak

U tekstu se, temeljem nekih dostupnih biografskih podataka i publiciranih tekstova, pokazuju politički pogledi i političko djelovanje Ivana Milčetića. U članku se problematizira Milčetićevo uloga u, po mnogo čemu, ključnom razdoblju u političkom razvoju Hrvatske i njegovo sudjelovanje u političko-integracijskim procesima konca XIX. i početka XX. stoljeća. Bavljem hrvatskim jezikom i književnošću, ali i djelatnim sudjelovanjem u političkim i idejnim pokretima nezaobilaznim u konstituiranju hrvatske nacije, Milčetić je pokazao svoj politički interes i opredjeljenje. Posebno je važna njegova djelatnost u okviru hrvatskih studentskih udruga u Beču, Pragu i Zagrebu, ali i politički angažman u zrelijoj dobi u okviru Hrvatsko-srpske koalicije. U svom intelektualnom i političkom sazrijevanju Milčetić je prolazio, kao i mnogi hrvatski intelektualci njegova vremena, kroz razne faze i opredjeljenja – od pravaštva do ideja o slavenskoj uzajamnosti.

POLITICAL THOUGHT AND ACTIVITY OF IVAN MILČETIĆ

Summary

Based on available biographical data and published essays, the text shows the political viewpoints and political activity of Ivan Milčetić. Milčetić's role is problematized in the significant period of the political development of Croatia and Milčetić's role in the politically integrational processes at the end of the 19th, beginning of 20th century. Dealing with the language and literature and active participation in political and ideological movements which was essential for constituting the Croatian nation, Milčetić presented his political interest and orientation.

His activity within the frame of Croatian student unions in Vienna, Prague and Zagreb is of the utmost importance including political involvement when he was middle-aged within the Croatian-Serbian coalition. Milčetić went through in his intellectual and political maturation like many other Croatian intellectuals of his time various phases of orientation – from being a member of the Croatian Party of Right to believing in the idea of Slavic reciprocity.

MAŃI PRILOZI

ZA

POVIJEST KNJIŽEVNOSTI HRVATSKE

PRIOPĆIO:

IVAN MILČETIĆ.

Preštampano iz „Građe“ knj. 7. Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti
u Zagrebu.

U ZAGREBU 1913.

TISAK DIONIČKE TISKARE.

Pod naslovom *Manji prilozi za povijest književnosti hrvatske* Ivan Milčetić je u Zagrebu 1913. objavio poseban otisak istovjetnog teksta objavljenog u knjizi *7 Građe za povijest književnosti hrvatske* tiskane 1912.

Ivan Milčetić o Zanovićevim pjesmama

Stručni članak
UDK 821.163.42 (091)

Braća Zanočići su živjeli u 18. stoljeću. Rođeni su u Budvi – Primislav 1747., a Stjepan 1751. Školovali su se u Padovi. Tijekom života lutaju Europom te žive kao veliki pustolovi. Ostvarili su zanimljive književne opuse, posebice Stjepan koji je svoju poeziju tiskao u vodećim europskim izdavačkim središtima.

U priopćenju iz godine 1920.¹ Ivan Milčetić objavljuje dotad nepoznatu književnu građu koju je kako navodi dobio od linijskog kapetana Dušana Preradovića, sina pjesnika Petra Preradovića.² Objavio je sedam ljubavnih pjesama te tri prigodnice: »Mladencima da vjenčanje čestito bude i da ploda junačkoga napune svude«, zatim prigodnica uz vjenčanje ali bez naslova te prigodnicu u slavu rođendana Franje I. datiranu 12. veljače 1816. u Zadru.

Tekstovi nisu potpisani osim dva na kojima je naznačeno autorstvo: »Composta dal K n Zannovich«. Nalazimo talijansku i hrvatsku varijantu prezimena Zanočić. Kao pravi pozitivist ne mogavši provjeriti činjenicu o autorstvu, Milčetić pjesme oprezno pripisuje Stjepanu Zanočiću: »Sada smo eto u neprilici, što da kažemo o pjesmama, koje ovdje priopćujemo. Skloni smo da proglasimo njihovim autorom kneza Stjepana Zanočića, ali smeta navod Kukuljevićev i Ljubićev o popijevkama Miroslava Kneza Zanočića.«³ Naime Ljubić u svom *Ogledalu* ističe Miroslava Zanočića kao autora pjesničke zbirke *Misli i popievke* ali nije ni on posve siguran u autorstvo jer je navod preuzeo bez provjeravanja od Kukuljevića.⁴

---

¹ Zanočićeve pjesme. (Priopćio Ivan Milčetić), *Građa za povijest književnosti hrvatske*, knj. 9, 1920., str. 187–195.

² »G. Dušan, linijski kapetan, sin pjesnika Preradovića, dopisivaše se mnogo s pokojnim mojim predšastnikom drom Šreplom u uređivanju »Građe«, šiljući mu u Zagreb koje-kakve književne sitnice, ali i važne stvari, koje se tiču njegova slavnoga oca i hrvatske književnosti. I meni je koješta poslao, između ostalog ispravljen »Utjehu« i tri arka starih ljubavnih i prigodnih pjesama, koje potječu iz ostavštine njegova oca.« *Zanočićeve pjesme*. (Priopćio Ivan Milčetić)... str. 187.

³ Zanočićeve pjesme. (Priopćio Ivan Milčetić)... str. 188.

⁴ Šime Ljubić u *Ogledalu* na stranici 483. navodi: »M. Zanočić, Misli i popievke«, ali s jednim upitnikom na kraju, tako da i on nije siguran u autorstvo jer vjerojatno knjigu nije vidio

Milčetić ukratko iznosi dotadašnju recepciju braće Zanović u hrvatskoj književnoj i kulturnoj povijesti. Ističe Kukuljićevu *Bibliografiju*, Ljubićevo *Ogledalo* zatim opširan tekst Đ. Körblera u *Gradi*⁵ i posebno izdvaja Breyerovo bavljenje braćom Zanović u *Prilozima k starijoj književnoj i kulturnoj povijesti hrvatskoj* (Zagreb 1904.).

Kao dosljedan filolog iznosi jezične i leksičke karakteristike tekstova te ih povezuje s autorstvom: »sastavljač je jedan od Zanovića, svakako Bokelj, štokavac nekim značajkama čakavskog govora, kaki se i danas čuje u Boci. U prvom redu ističemo čakavsku osobinu: izgovor glasa m kao n na kraju riječi, gotovo pravilno: zoron, ružicon, zlaton, san, mladien, srcen, jutron, sobon, večeron, buhon, liston, nin (a nime), plačon (...)«⁶

U tekstu pronalazi još čakavskih osobina.⁷ No čakavske karakteristike mogu se pronaći i u leksiku prigodnice posvećene Franji I., npr. *vami nimi*, *svimi* te u pjesmi III. i VI.

Smatram da je iz korpusa tekstova koje Milčetić priopćuje najvrjednija ljubavna lirika. Prva (I.) i druga (II.) pjesma tematski su povezane, pa u prvoj pjesnik pjeva o svojoj ljubavi:

*Doklen nojca tajno plaši
Sviet pokrieva u pokoju
Srce moje ne pristaje
Dozivati ljubav tvoju.*

-----
*Trudno je, trudno ostaviti
Ko se dušo pravo ljubi
Srce plače, duša tuži
A pamet ništa ne služi.⁸*

U pjesmi drugoj (II.) osjeća se glas razočarana mladića kojeg je iznevjerila izabranica (poklonila je ljubav drugom):

---

već je navod preuzeo iz Kukuljićeve *Hrvatske bibliografije*: »Zanovića Miroslava kneza: *Misli i Popievke* počasnice (usp. Kukuljević, n. dj., str. 183). Pokušao sam u izdanjima *Dalmatike* koja imaju poseban smještaj u zadarskoj Znanstvenoj knjižnici pronaći izdanje koje spominju Kukuljević i Ljubić, ali ga nema u katalogu.

⁵ »O njima govori Dr. Körbler u svojem vrlo zanimljivom prilogu: Zanovićeve škole u Dubrovniku« (*Grada* VII., str. 1–48) (...) O Stjepanu govori više Ljubić u *Dizionario Biografico* (Vienna 1856, str. 317–319) gdje se navodi, da se rodio u Paštrovićima 1751. Najviše vijesti o njemu nalazimo u Mirka Breyera »Prilozi k starijoj književnoj i kulturnoj povijesti hrvatskoj« (Zagreb 1904), str. 105–157. Zanovićeve pjesme. (Priopćio Ivan Milčetić)... str. 187.

⁶ Zanovićeve pjesme. (Priopćio Ivan Milčetić)... str. 188.

⁷ »(...) dvaput nadoh j. mjesto đ doju mjesto dodu, i meu mjesto među.« Zanovićeve pjesme. (Priopćio Ivan Milčetić)... str. 188.

⁸ Zanovićeve pjesme. (Priopćio Ivan Milčetić)... str. 190.

*Tvoje oči, dvie rieke, milosti i ljubavi
Sad mi se prikazuju
One koje na san daju,
Da ti drugog ljubiš
A meni jade davaš*

*Ti si me izdala, i ne ću
Ženama vjerovati,
Ni u tvoju prirajsku ljepotu
Nikakvu vjeru imati.⁹*

Stjepan Zanović javio se pjesničkim radovima sedamdesetih godina osamnaestog stoljeća iz Ferrare. U knjizi *La poesia* posvećenoj Saveriu Bettinelliju obrađuje ljubavnu tematiku. Napominje da su prije njega u Ferrari živjeli Torquato Tasso i Lodovico Ariosto i da su se tamo zaljubili u svoje odabranice. U poemi Zanović ističe kako se Tasso zaljubio u ženu u pratnji Eleonore d' Este. Boji se ludila, plaši se za svoj razum, pa kaže da će i njega vidjeti Bologna, te da ga neće izliječiti ni čuveni talijanski liječnik onoga doba Pozzi. Drži da će ljubavnom jadu naći lijeka ako se vrati u svoj rodni kraj, te da će tamo ozdraviti:

*Mene Dalmacija čeka
I možda kanim, vidjet
Će me draga Budva
Izjeda me ljubav i ambicija.¹⁰*

Stjepan je izdao još nekoliko kanconijera, a jedan od najuspjelijih je *Il Solitario (Usamljenik)* u kojem također obrađuje temu neuzvraćene ljubavi. Stoga Milčetić ispravno zaključuje da je autor ljubavnih stihova Stjepan Zanović, premda mu navedeni tekstovi nisu bili dostupni. Četvrta pjesma iz Milčetićeve priopćenja puna je erotskog naboja. Pjesma je fragmentarna, ima svega dvije strofe koje čine njezin početak:

*Blago tebi struce bosioce
Koji rastes mladoj na prozore,
Koji gledaš jutrom i vecerom
Da se mlada svuce i obuće.¹¹*

Pjesmu naslovljenu »Festiggandosi in Zara il giorno 12. Febrajo 1816, Natalizio di Sua Maesta l imperatore e Re Francesco I«, tipičnu prigodnicu onoga doba, u kojoj se hvalospjevima opisuje veličina Franje I., Ivan Mil-

⁹ Isto.

¹⁰ »Me pur, Dalmazia aspetta, e forse tardo Comparir mi vedra Budua diletta,« *La poesia, Poemeto del Conte di Zanowich, al Molto Reverendo Padre Saverio Bettinelli della Compagnia di Gesu, Ferrara, oko 1771.*, str. 14. (U knjizi Stjepana Zanovića koja se nalazi u Znanstvenoj knjižnici u Zadru a dio je donacije Vladimira Papafave iz 1927. nije otisnuta godina kad je djelo tiskano.

¹¹ Zanovićeve pjesme. (Priopćio Ivan Milčetić)... str. 191.

četić s pravom pripisuje Miroslavu Zanoviću.¹² Ne može biti riječi o pjesmi Stjepana Zanovića, jer je on u to vrijeme odavno mrtav.¹³ Vjerojatno se radi o njegovu bratu Primislavu kojem se trag bio izgubio u Indiji.¹⁴

Po svemu sudeći, Primislav se nakon pada Mletačke republike i Napoleona, s novim imenom vratio kući, te je u Zadru, glavnom gradu provincije Dalmacije ispjevao pjesmu svome vladaru. Braća Zanovići upućivali su hvalospjeve europskim vladarima u čijim su državama boravili. Primislava

¹² U Povijesnom arhivu u Zadru nalazi se zanimljiva književna grada, prigodnica u dan rodendana Franje I. Među nepoznatom gradom pronašao sam i prigodnicu koju je kao gimnazijalac 1822. u Splitu u tiskari Giovannia Demarchia tiskao Ante Kuzmanić. Dosad u hrvatskoj književnoj povijesti tekst nije bio poznat stoga ga donosim u cjelosti:

Festeggiandosi nella citta di Spalato Il Faustisimo giorno natalizio di S.M.I.R.A Francesco Primo Imperatore dell Austria, Re della Boemia, Ungaria, Dalmazia etc, etc.

DIALOGO
TRA FILINTO E ARGENTE

Fil. Abbandona amata Argente
Abbandona un solo istante
Queste amiche valli amene
E rivolgi meco il pie.
La dell Istro tra le sponde,
U s aggiran l aure pure,
Scorron liete le belle onde
In si vago e fausto di.
Oggi fu, fu questo il giorno
In cui nacque a noi FRANCESCO,
L aria tutta spira intorno
Con quel bel che il Ciel dar puo.
Arg. Che mi narri vil Pastore?
Qualche evento immaginato?
Non sperare, cho il mio cuore
A tue voci presti fe.
Io che lasci i Boschi amici
Tu lo spero invano, infido:
Sol conforto e agli infelici
Trarre in pace i lieti di.
Ma che veggio, e qual conceto
Eccheggiano sta all intorno?
Serpeggiar nel cuor mi sento
Il piacere di un gran ben.
Vaga Aurora in si bel giorno
Sorge lieta oltre l usato
Dal suo grembo, e qui il soggiorno
Piu crudele rende a me.

Fil. Corriam dunque Argene insieme
A quel lito fortunato:
Consolarsi ognun che geme,
E gioire qui potra.
Arg. Regni sempre nel suo petto
La Bontade e la Clemenza
Certo sia del nostro affetto
Che in eterno durera.
Fil. Pien di gloria e di decoro
Scenda il Nome di FRANCESCO.
Su nell Etra e il secol d oro
Fra noi pur ritornera.
Arg. Io non vile Pastorella
Con devoto cor sincero
Offrir voglio la piu bella
Delle Angelle dell ovil.
Fil. Io pur stesso voglio offrire
Un Panier di fresche frutta,
Onde Ei possa scoprire
Il piacer che in cuor mi sta.
Arg. Primo onor di questo suolo
Viva dunque il Gran FRANCESCO,
La sua Fama voli al Polo,
Oltrepassi l Ocean.
Fil. Sia dai Padri ai Figli ognora
La sua Fama a vol trasmessa;
Che cosi da noi s onora
Chi ver noi Clemente.

In segno Suditto ossegio
ANTONIO CUZMANICH
Studente della seconda Classe d
Umanita nell Ginnasio di Spalato.

Državni arhiv u Zadru, Štampe: Osmrtnice i prigodnice, sv. VII, br. 8 h.

¹³ Stjepan Zanović se ubio u amsterdamskom zatvoru još 1786. godine.

¹⁴ Prema Breyeru Primislavu se gubi trag u Indiji.

prema literaturi iz kulturne povijesti nalazimo u Dubrovniku, prije 1816. u kući Petra Remedellija.¹⁵ Nikola Remedelli, Primislavov učenik bio je osuđen zbog bezboštva potaknut tzv. »Zanovićevom školom«, no kasnije se uključuje u društvo. Javljao se kao pjesnik prigodničar, te je u prigodi vjenčanja Eleonore markize Bone i Sebastijana plemića od Gradi 1824. ispjevao pjesmu.

Körbler zaključuje kako je Nikola bio za ono doba obrazovan, što se i vidi iz navedene pjesme: »Već poradi vještine s kojom je sastavio ovu pjesmu u stare dane života, možemo pouzdano zaključiti da se on morao dosta marljivo baviti sastavljanjem prigodnih pjesama i da se u tom poslu prilično izvještio.«¹⁶ U prigodničarstvo ga je zasigurno uputio sam Primislav – Miroslav Zanović.

Nigdje u literaturi ne nalazimo da je Stjepan Zanović pisao stihove na hrvatskom jeziku. Stoga vjerojatno ove fragmente iz Preradovićeve ostavštine koju priopćuje Milčetić prevodi na hrvatski jezik Primislav – Miroslav. To se može provjeriti čitanjem cjelokupne Stjepanove književne ostavštine, no ona je razasuta po čitavoj Europi.¹⁷ Budući da su neke pjesme iz priopćenja nepotpune, čini se da Primislav – Miroslav nije dovršio taj posao.

Kratko Milčetićevo priopćenje otvara neka pitanja na koja bi danas trebalo odgovoriti. Prvo bi bilo tko je pjesnik Stjepan Zanović, te mogući utjecaji i Zanovićeve lirike na ljubavnu liriku Petra Preradovića u čijoj je ostavštini ova književna građa pronađena. U zanimljivom sonetu »Ferrara« koji je Stjepan Zanović tiskao u knjizi *La poesia* i on je u traženju vlastita identiteta. U stihovima se osjeća nespokoj i nesnalaženje mladog čovjeka u kojem se bore strasti i snažni intelekt:

*Čitav svijet želi znati
Tko sam i što radim
Koliko žena dnevno zagrlim
I koje je na kraju moje zvanje.*

*Jedan kaže da je kavalir
Drugi kaže da je hladni čovjek
Neko kaže da je pisac zle knjižurine
Kuju je zabranjeno držati.*

¹⁵ Körbler piše: »Dok je Petar boravio u Smirni, došao je u kuću njegovu u Dubrovnik Primislav Zanović, koji je morao bježati pred mletačkim sudovima, da poučava njegova sina Nikolu, koji je bio samo četiri godine mlađi od njega. Ali u Dubrovniku je Primislav ostao onaj isti, koji je dotada bio pa i Nikola nije mnogo dobra naučio od njega.(...) senat je dubrovački neko vrijeme mirno podnosio različite nepodopštine raskalašenog Primislava no napokon dogrdi i njemu ta na sjednici od 24. jula 1776. počne vijećati kako da se riješi te protuhe.« Đuro Körbler, »Zanovićeve škole u Dubrovniku«, *Građa za povijest književnosti hrvatske*, VII, 1912, str. 16–17.

¹⁶ Đ. Körbler, »Zanovićeve škole u Dubrovniku...«, str. 22.

¹⁷ Stjepan Zanović objavio je svoja djela u Anconi, Rimu, Ferrari, Parizu, Berlinu.

*Neko me uzima za sofistu
Neko me drži za vraga
A neko opet za teologa.*

*Ja sam jedan koji je za svetog Pavla
Da sam i ateista
Nitko to ne bi znao.¹⁸*

U literaturi o braći Zanović navedenoj na početku teksta nalazimo da se Stjepan Zanović rodio u Budvi 1751., te da je kršten u župnoj crkvi Sv. Ivana Krstitelja 28. srpnja 1751. i upisan u maticu pod imenom Stjepan Hanibal. U petnaestoj godini otac ga je poslao na školovanje u Padovu. Hrvatska kulturna povijest zabilježila je da su braća Stjepan i stariji Primislav (rođen 1747.) napravili velik broj prijevara tijekom burnog pustolovnog života diljem Europe (ponajviše u sedamdesetim i osamdesetim godinama osamnaestog stoljeća). Već su 1770. u Veneciji prevarili na kartama nekog trgovca Simonetija za 15000 forinti, a nedugo nakon toga varaju jednog dalmatinskog trgovca za 2000 forinti. Zbog tih prijevara mletačke su ih vlasti prognale iz Venecije.¹⁹

Taj olako zarađen novac Stjepan je živeći na visokoj nozi trošio u Parizu. Tamo se kretao u krugu književnika, filozofa i političara. Upoznao se s Rousseauom, dopisuje se s Voltaireom i Diderotom. Upravo je u Parizu od tog novca izdao svoja glavna djela pod zajedničkim naslovom *Opere diverse Del Conte Stefan de Zanowich*. To je djelo opisao potanko Breyer no ističem kako sadrži između ostalog prijevod Rousseauovog *Pigmaliona*, te epigram koji je sam Rousseau uputio Zanoviću. Radi se o uspjelom prijevodu Rousseauovog djela na talijanski jezik, a u knjizi je Stjepan Zanović tiskao i poslanicu Diderotu. Ta samohvala trebala je istaknuti vrijednost Zanovićevih stihova. Nakon lutanja diljem Europe (Pariz je morao napustiti 1773.) Stjepan se 1786. zatekao u Amsterdamu gdje je uhapšen zbog neplaćenih računa kod jednog gostioničara, ali je policija otkrila da je on jedan od braće Zanovića koji su prevarili Chomela i Jordana. Nije čekao odluku suda, već je sam sebi presudio prerezavši žile u zatvoru. Primislavu

¹⁸ Sonet Ferrara u slobodnom prijevodu Nediljke Balić-Nižić, *La Poesia, Poemetto del Conte di Zanowich, al Molto Reverendo Padre Saverio Bettinelli dela Compagnia di Giesu, Ferrara (nije otisnuta godina tiskanja)*, str. 19.

¹⁹ Usp. Mirko Breyer, *Prilozi k starijoj književnoj i kulturnoj povijesti hrvatskoj*, U nakladi vlastite knjižare, Zagreb 1904, str. 109. (Poslije toga braća Zanovići se nalaze u Firenci gdje zajedno s Kazanovom i Tomom Medinom varaju na kartama lorda Linkolna, te mu uzimaju 28000 cekina u gotovini i mjenicama. Kazanova u svojim memoarima spominjući braću Zanović također piše o toj igri iz prosinca 1771. Stariji Zanović Primislav je mjenice mladog lorda unovčio u Londonu te se nakon toga susreo u Lyonu sa Stjepanom. Tamo su smislili novu prijevaru. Stekli su povjerenje jedne ugledne tvrtke koja im je napisala preporuku s kojom su zaključili posao s amsterdamskom tvrtkom Chomel i Jordan. Od Chomela i Jordana uzeli su 30000 forinti u novcu i draguljima kao predujam za robu iz Dalmacije. Naravno robu nisu nikad isporučili. Zbog te prijevare, kako su Zanovići bili mletački podanici zamalo su se sukobile Mletačka republika i Hollandija).

se nakon robijanja u Sibiru (zbog krivotvorenja novca) gubi trag u Indiji, ali je po svemu 1815. i 1816. bio u Zadru.

Premda se Milčetićevo priopćenje ne bavi ostalim Zanovićevim tekstovima, pogotovu ne onim koji su tiskani izvan Hrvatske i na talijanskom jeziku treba ih svakako navesti kako bi se dobila cjelovitija slika o književnom djelovanju Stjepana Zanovića. Ni Breyer ni Körbler nisu navodili Zanovićev tekst *La Poesia (Poemeto)*²⁰ koji je Stjepan uputio Saveriju Bettinelliju, jezuitu koji je u doba Zanovićevih lutanja Italijom jedan od glavnih zagovaratelja sensisističke estetike. Senzisisti smatraju da je cilj umjetnosti zadovoljiti, a Bettinelli je inače pristaša *Academie degli Pugni*. Zastupaju *Voltaiera* i napadaju talijanske književnike zbog pedanterije. Bettinelli smatra da Italiji nedostaje jedno središte, metropola kao što su London ili Pariz. Zanović mu u svom djelu odgovara kako je upravo on tiskao knjigu u Parizu te ujedno od Bettinellija traži recenziju²¹ djela koje je na indeksu zabranjenih.

Zanović raspravlja o jeziku, podržava Bettinellijevu misao o tome da u talijanskom jeziku trebaju sudjelovati i ostali dijalekti, a ne samo toskanski. Tako se i Stjepan Zanović navedenim tekstom uključio u rasprave krajem 18. stoljeća u talijanskoj književnosti o ciljevima umjetničkog stvaranja, o jeziku i književnim uzorima. Upravo ova književna rasprava pokazuje dinamiku i zrelost Stjepana Zanovića koji se kao dvadesetogodišnjak uključio u recentna književna događanja u talijanskoj književnosti u drugoj polovici 18. stoljeća. Po tome on prethodi Nikoli Tommaseu koji je još snažnije ušao u maticu talijanske književnosti 19. stoljeća.

Drugo također važno pitanje koje proizlazi iz Milčetićeve teksta kako su se ove pjesme našle kod Preradovića i jesu li i na samog Preradovića ovi tipični setečentistički stihovi (čak je moguća usporedba Zanović – Metastasio) poticajno i blagotvorno djelovali. Preradović je četrdesetih godina devetnaestog stoljeća svoju vojnu službu obnašao u sjevernoj Italiji. Moguće je da je upravo tamo, gdje se družio s hrvatskim časnicima, pogotovu s Kuljevićem, dobio Zanovićeve tekstove. Ili je do tekstova došao tijekom svog boravka u Zadru gdje je i zabilježena Primislavova prigodnica. Preradovićeve »Noćne pjesmice« imaju motive koje nalazimo i u Zanovićevim pjesmama iz Milčetićeve priopćenja: kod Zanovića nailazimo u stihovima:

*Slavic i ružica*²²

²⁰ Kako sam naveo, nije u knjizi tiskanoj u Ferrari otisnuta godina.

²¹ Radi se o knjizi *La Opere diverse del Conte Stefano de Zannowich*, Parigi, Presso Fr. Ambr. Didot, 1773.

²² »I ružica sebe fali

Da kraljuje der svak cvieće (...)*« Pjesma I.; te*

«Slatki slavic živa tica

Oko vienca joj lečaše (...)« Pjesma III.,**

(Zanovićeve pjesme. Priopćio Ivan Milčetić..., str. 190.)

a kod Preradovića:

*Slavuj ptica zapjevala
Ružici se udvarala.*²³

U pjesmi koju je Milčetić objavio pod brojem VI. u drugoj strofi nalazimo sljedeće stihove:

*Blago tebi struce bosioce
Koji rastes mladoj pod prozore
Koji gledas jutron i veceron
Da se mlada svuce i obuče.*²⁴

Te u Preradovićevim *Pjesmama sladogorkim* (1863):

*Ti bosiljak kraj dvora si sadiš
Te njime ti sve miriše dvori
Kao da ih mirođijom kadiš
Što na suncu istočnome zori.*

*Da je meni tim mirisom biti
Okolo tebe trepčet svejednako,
Miloduhom tebe opojiti
Ugodnikom bio bih ti tako.*²⁵

Moguće je da je ovim Preradovićevim stihovima poticaj Zanovićeva setečentistička poezija. Premda Milčetić ne povezuje ova dva hrvatska lirika čitanjem ovih stihova nameće nam se misao o eventualnom poticaju Zanovićeve poezije na Petra Preradovića. Ili je presudnu ulogu na formiranje ova dva pjesnika imao stih hrvatske usmene poezije.

Vrijednost Milčetićeva priopćenja očituje se u činjenici da je po prvi put u hrvatskoj književnoj povijesti objavljena Zanovićeva poezija. Što je znao prepoznati književnu vrijednost ovih stihova, ali i anticipirao recepciju ovih pustolova, ali i čuvenih setečentističkih pjesnika. O njima je nedavno pisala Gabrijela Vidan i Mate Zorić informirajući o hrvatsko-talijanskim književnim vezama.²⁶ Zanovićev književni rad nije u potpunosti vrednovan, tako i ovi fragmenti njihova književnog djelovanja koje je Milčetić objavio 1920. sugeriraju da vjerojatno ima još tekstova koje hrvatska književna i kulturna povijest treba otkriti i tako dati cjelovitije ili konačne sudove o književnom djelovanju braće Zanović. Tako i ovaj rad pokušava popuniti ta prazna mjesta. Do Milčetića Zanovićem se bavila uglavnom hrvatska kulturna povijest. Nakon Milčetićeva priopćenja braća Zanović su postali i dio interesa hrvatske književne povijesti. Dakle Milčetić je načeo

²³ Noćne pjesmice, *Pjesnička djela Petra Preradovića*, Zagreb, Brzotiskom dioničke tiskare, 1873, str. 23.

²⁴ Pjesma IV, (Zanovićeve pjesme. Priopćio Ivan Milčetić... str. 191.)

²⁵ *Pjesme sladogorke*, Petar Preradović, n. dj. str. 305.

²⁶ Usp. Mate Zorić, Casanovini Skjavuni, *Književni dodiri hrvatsko talijanski*, Književni krug, Split 1992, str. 189–324.

jednu zanimljivu književnopovijesnu temu. I danas oni izazivaju interes naših romanista, posebice Mate Zorića koji ih navodi kao bitne poluge građenja hrvatsko-talijanskih kulturnih i književnih povezivanja. S druge strane Gabrijela Vidan u tekstu »Stjepan Zanović: entre l'autoportrait et la mystification littéraire« iznosi da »Stjepan Zanović (1751.–1786.) zaslužuje punu pozornost kako znalaca književne mistifikacije na francuskom jeziku tako i povjesničara koji žele proniknuti u sudbine pojedinaca koji svjesno odbijaju da svoje krize identiteta žive u tragičnom ključu.«²⁷

Njezin članak, kako navodi u sažetku, »ima kao cilj analizu različitih strategija, koje ga kao pisca potvrđuju kao vrsna poznavatelja retorike i umijeća duhovitih prijevara.«²⁸ Milčetićeve interes za razdoblje predromantizma (tekstovi o Bajamontiju, objavljena usmena poezija iz osamnaestog stoljeća, tekst o Reljkoviću i Zanovićeve pjesme) ističu njegovo uvjerenje o potrebi istraživanja književne građe iz tog za hrvatsku književnu povijest poprilično neistraženog razdoblja. No njegovi tekstovi daju nam i nove spoznaje o književnim zbivanjima kod nas tijekom 18. stoljeća. Nadalje govore o Milčetićeve promišljanju o jedinstvu hrvatskog književnog korpusa i potrebi da se u njega integriraju i pisci koji su iz različitih razloga morali stvarati izvan matice.

IVAN MILČETIĆ O ZANOVIĆEVIM PJESMAMA

Sažetak

Rad se bavi Milčetićeve priopćenjem Zanovićeve pjesme objavljenim u *Gradi za povijest književnosti hrvatske* (knjiga 9, 1920.). O Zanovićima pišu tijekom XIX. stoljeća Kukuljević, Ljubić i Körbler, a ponajviše Mirko Breyer u »Prilozima k starijoj književnoj i kulturnoj povijesti hrvatskoj« 1904. Milčetić donosi sudove o Zanovićima držeći se prethodnika, ali po prvi put objavljuje u hrvatskoj književnoj povijesti ljubavne i prigodne pjesme Zanovića koje mu je poslao sin pjesnika Preradovića pronašavši ih u ostavštini svojega oca. Radi se o ljubavnim pjesmama koje Milčetić ispravno pripisuje Stjepanu Zanoviću koji je između ostalog objavio i nekoliko kanconijera na talijanskom jeziku i o tri prigodnice od kojih je najznačajnija pjesma koju potpisuje Miroslav Zanović u prigodi rođendana Franje I., objavljena u Zadru kod braće Battara godine 1815. U tekstu se ispituju mogući utjecaji pjesama Stjepana Zanovića na pjesnika Preradovića te se referira o nekoliko dosad nepoznatih tekstova mlađeg Zanovića.

Ovaj izniman utjecaj na Zanoviće (Stjepan je skončao u amsterdamskom zatvoru, a Primislavu se prema Breyeru gubi trag u Indiji) poznate europske pustolove i varalice koji su sve prijevare izvodili tijekom sedamdesetih i osamdesetih godina XVIII. stoljeća od Napulja do Londona, od Firenze do Pariza, Haga i Amsterdama, koji pokazuju naši književni povjesničari tijekom XIX. stoljeća, nastavlja

²⁷ Gabrijela Vidan, Stjepan Zanović: entre l'autoportrait et la mystification littéraire, *SRAZ XLIV* (1999.), str. 11.

²⁸ Isto.

Milčetić u dvadesetim godinama XX. stoljeća. No interes za Zanoviće ne prestaje, jer tijekom devedesetih godina XX. stoljeća Mate Zorić u nizu tekstova o hrvatsko-talijanskim književnim i kulturnim vezama ističe ulogu Stjepana i Primislava Zanovića.

IVAN MILČETIĆ ON ZANOVIĆ'S POEMS

Summary

This paper deals with Milčetić's report »Zanović's poems« published in »The materials for the history of Croatian literature« (book 9, 1920).

In the 19th century Kukuljević, Ljubić, Körbler wrote about Zanović although Mirko Breyer wrote most about him in »Appendixes to the older Croatian literary and cultural history« in 1904.

Milčetić formed an opinion about Zanović according to his predecessors, but for the first time he published the love and occasional poems of Zanović in Croatian literary history, which Preradović's son sent to him after having found them in the inheritance of his father.

Those were the love poems which Milčetić correctly attributed to Stjepan Zanović, who published, among others, some ballads in Italian and three occasional poems signed by Miroslav Zanović on the occasion of Franjo I.'s birthday, which were published by the Battara brothers in Zadar in 1815.

The possible influences of Stjepan Zanović's poems on the poet Preradović were analyzed in the text as well as some till now unknown younger Zanović's texts.

This great interest for Zanović (Stjepan died in the prison in Amsterdam, and Primislav disappeared without a trace in India according to Breyer), the famous European adventurers who carried on their deceits during the 70's and 80's of the 18th century from Naples to London, from Florence to Paris, from the Hague to Amsterdam, from Poland to Germany and Austria, and being analyzed by our literary historians during the 19th century, Milčetić continued in the 20's of the 20th century.

But the interest for Zanović didn't cease, because during the 90's of the 20th century Mate Zorić in numerous texts about Croatian-Italian literary and cultural connections pointed out the roles of Stjepan and Primislav Zanović.

Estela Banov

Ivan Milčetić o koledarskim pjesmama i običajima

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42 (091)
39(497.5)

Kronologija istraživanja

U raspravi pod naslovom »Koleda u Južnih Slavena. Na osnovi istoričkih vijesti, narodnih pjesama i običaja našega vremena«, objavljenoj u 22. godištu *Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena* tijekom Prvog svjetskog rata 1917. godine, Ivan Milčetić sabrao je rezultate višedesetljetnog istraživačkog rada. Iako je objavljivanje rezultata svojih istraživanja fenomena kolede Milčetić u nekoliko navrata najavljivao mnogo ranije, studija je objavljena u vrijeme kada je njen autor imao 64 godine, četiri godine prije njegove smrti. O ovoj je temi, kako sam navodi, prvi puta pisao kao tridesetsedmogodišnjak 1890. godine u Šenoinu *Viencu* (1890. / 7, 110 i 1890. / 8, 123–126) objavivši kraće članke o koledi na Krku i Lošinju.

Kada je 1896. izašao prvi svezak Akademijina *Zbornika za narodni život i običaje južnih Slavena*, četrdesetogodišnji Milčetić uređuje ovu ediciju i javlja se s nizom zapisa o tradicijama rodne Dubašnice (uglavnom običaji vezani uz životni ciklus – rođenje, vjenčanje i smrt te kraće priopćenje o *prporuši*), a govoreći o božićnim tradicijama zaključuje: »Nadam se, da ću do skora prikazati u ovom zborniku historijski razvitak kolede.« (Milčetić 1896: 222). Ovo obećanje čitateljima *Zbornika* Milčetić je ostvario tek u 22. godištu njegova izlaženja, nakon 27 godina marljivog sabiranja građe na terenu i u starijim i novijim opisima, te proučavanja opisa ovog fenomena iz pera poznatijih znanstvenika.

No usprkos snažno izraženoj znanstvenoj pedanteriji i želji za objektivnošću, motivi za bavljenje ovom tematikom, kako sam autor kaže, bili su velikim dijelom osobne i emotivne naravi:

»Uspomene iz djetinjstva bijahu razlogom, te sam kupio građu, koja osvjetljuje prošlost i sadašnjost moga zavičaja. Tako se rodila i ova radnja, zamišljena i započeta u mladosti, a dovršena u starosti.« (Milčetić 1917: 2).

Teorijska podloga

Pozitivističko – komparatistički pristup fenomenu koleda glavno je obilježje studije, koja je prema autorovoj izjavi, zamišljena iznajprije kao jednostavan zbornik građe o koledu u Hrvata i Srba (Milčetić 1917: 3), a kasnije su u nju uključene i komparacije s koledarskim pjesmama i običajima drugih južnoslavenskih naroda. No, iako je rasprava najprije zamišljena kao etnografska podloga za eventualni dalji etnološki opis koleda te se njen autor suzdržao od dalekosežnih zaključaka, dodajući građi tek kraće opise formalnih osobina koledarskih pjesama te vlastita promišljanja o kulturološkim naslojavanjima, posebno kršćanskih vjerovanja na starije pretkršćanske tradicije, te dopunjavajući svoje promišljanje pregledom ranijih rječničkih bilješki i istraživanja (Slovenci Miklošič, Berneker i Krek, naš Nodilo, češki slavisti Hanuš Machal i Lubor Niederle te ruski folkloristi Veselovskij i Potebnja), Milčetić će na više mjesta u tekstu kroz digresije umetnute između opisa iznositi i vlastite sudove i promišljanja te se tako i sam baviti etnološkim problemima. Stoga bi sud da je Milčetić jedan od utemeljitelja etnografije (»narodoslavlja«) u Hrvata možda mogao biti proširen i na područje etnologije (»narodoznanstva«).

Interdisciplinarni iskorak iz uskog filološkog područja u proučavanju fenomena koleda Milčetić čini definirajući je kao *obred pogansko-kršćanski*, nadovezujući se na misli Vatroslava Jagića koje općenito opisuju obredne slavenske pjesme među kojima koleda čine samo jednu manju skupinu:

»Pored hieratske bješe druga zadaća »pjesni« obredna, ritualna. Gdje se sačuvala starina, nema narodnog običaja bez pjesama, i to određenih pjesama, koje upravo onomu običaju pristaju: svakoj prigodi, bilo da se slava slavila u kući, bilo da se vršila kakova radnja izvan kuće, znao je narod udesiti svoje dobro poznate, stare pjesme, koje ovamo pristajahu po davnoj tradiciji, bez kojih onaj obred ili običaj ne bi bio potpun. Samo što nekoć bijaše svaki narodni običaj ili obred obavljan mnogo pravilnije, općenitije i obilatije nego li danas. Samo što se pjesama tiče, nekoć postojale između običaja i pjesme veza, koje danas više nema ili je mi ne vidimo.« (Jagić 1876: Rad JAZU XXXVII 38; Milčetić 1917: 13–14).

Ovakva su promišljanja folklornih tradicija ovih naših filologa na tragu antropološke teorije Roberta Tylora, koju slijedi i njegov sunarodnjak Andrew Lang o prežicima (*survivals*), a koja je europskoj folkloristici značila korak naprijed u odnosu na starije mitološke teorije proizišle iz znanstvenih studija njemačkog istraživača vedske književnosti Maxa Mülera, čija je znanstvena djelatnost također vezana za Veliku Britaniju. Slijedeći Tylovu antropološku struju europske folklorističke misli i povezujući je s pojmom *žive starine* koji je u rusku etnografiju početkom posljednjeg desetljeća 19. stoljeća uveo Lamanskij, Ivan Milčetić se kritički osvrnuo na mitološku jednostranost starijih romantičarskih idealizacija, što se najbolje može uočiti u njegovu komentaru Nodilove rasprave »Stara vjera Srba i Hrvata

(Religija Srba i Hrvata) na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog«, objavljivane kroz više godišta u *Radu JAZU* od 1884. kroz niz svezaka od br. 77. do br. 102. (Nodilo 1981).

Iako je ova studija bila poticajna za Milčetića, što se očituje u djelomičnoj sličnosti naslova i podnaslova, Milčetić građu iz zapisa usmenoknjiževnih tekstova proširuje historiografskim podacima i terenskim opisima običajnog konteksta obrednih koledarskih pjesama. Običaji koje Milčetić uključuje u analizu i nastoji razumjeti i kompariraju se sa sličnim tradicijama različitih sredina te se prate specifičnosti inačica zapisanih u raznim krajevima. Za razliku od Nodila koji govori samo o tekstovima pjesama i pripovijetkama te od starijih zapisa najviše koristi Vukove primjere nastojeći iz njih rekonstruirati mitologiju drevnih Hrvata i Srba, Milčetić se služi i vlastitim zapisima, posebno za kvarnersko područje, čime postiže veću objektivnost i nadilazi kabinetsku skučenost starijih istraživača.

Milčetić traga za arhaičnim pretkršćanskim tradicijama u koledarskim običajima i pjesmama koje izvode ophodne skupine u vrijeme Božića na najvećem dijelu otoka Krka od Stjepanja do Tri kralja. Uočava da se suvremeni oblici razlikuju od primarne funkcije ovog obreda: »*Jezgra je stara, a oblik je nov*«, (Milčetić 1917: 1) te zaključuje da se koleda kao prežitak bolje očuvala u Dubašnici nego u drugim otočkim mjestima. Baška, Vrbnik, Omišalj i Dobrinj bili su središta glagoljaške crkvene kulture, pa je ovdje utjecaj kršćanstva na narodne običaje bio mnogo veći nego u osamljenim selima, gdje pučanstvo nije pohađalo škole ni crkve.

»Tako je bio ovdje upliv crkve na narodne običaje mnogo manji, pa se u Dubašnici spasila koleda u djevičanskoj starini, dok je u drugim mjestima otoka primila oblik čisto u crkvenom duhu: ostadoše samo ime i neke formalnosti, a jezgra je promijenjena prema nauci kršćanskoj.« (Milčetić 1917: 8).

Povijesni kontekst u kojem je nastala Milčetićeva rasprava

Moderna kulturna antropologija duboko je svjesna različitosti funkcija pojedinih kulturnih fenomena unutar različitih kulturnih sklopova (obrazaca), ali i različitosti spoznajnih mogućnosti, koje su također ovisne o društvenom kontekstu unutar kojeg se javljaju. Tako primjerice Michael Carrithers ističe relativnost ljudske spoznaje, osobito u domeni društvenih znanosti: »No knowledge is knowledge *simpliciter* but, rather all knowledge is relative to a community of knowers.« (Carrithers 1992: 154).

Iza Milčetićeve nostalgичnog traganja za arhetipskim predloškom koleda i žaljenja zbog propadanja i gubljenja starih običaja naziru se naznake modernističkog poimanja mitologije karakterističnog za prva desetljeća 20. stoljeća, vremena remitologizacije zapadne kulture i idealiziranja mitologije kao izraza straha pred poviješću. Ovaj zapravo modernistički dvadesetostoljetni rezignirani stav, potaknut sviješću o krizi tradicionalnih vrednota uz koje je pisac emocionalno vezan, najuočljiviji je kod suvremenih opaža-

nja o tradicijskoj kulturi, gdje iza racionalnih znanstvenih spoznaja provi- ruje nostalgija za gubitkom tradicijske kulture uslijed urbanizacije i inten- zivne migracije krajem 19. stoljeća te osobito žaljenje zbog ratnih stra- danja, koje se očituje i u Milčetićevu svjedočenju o posjetu Dubašnici pred početak Prvog svjetskog rata:

»Posljednji put vidjeh na Krku pred neke tri godine ples u Sv. Vidu kraj Dubašnice (više Malinske). Žalostan ples. Bio je mjesni samanj (sa- jam) pa nađoh same žene i djecu. Muškarce zastupaju djeca od 10–14 go- dina. Što je zdravo i muško nalazi se – u Americi. Tako je otprilike po svim našim otocima. U sadašnje ratno doba bit će slika još žalosnija.«
(Milčetić 1917: 10–11).

Modernistički interes za arhaične kulturne pojave i fenomen remitolo- gizacije kulture, označen pojmom modernističkog mitologizma, zapravo je bio posljedica objektivnih povijesnih okolnosti u čijem je kontekstu Me- letinski sagledao modernu epistemologiju i kulturnu povijest:

»Usporedo s filozofskim utjecajem, koji je na ovaj ili onaj način dopri- njeo nastajanju nepovjerenja prema historiji, i dopunskim utjecajima raz- ličitih neklasičnih teorija u području egzaktnih znanosti, novih ideja u psi- hologiji i etnologiji i sl., treba uzeti u obzir šok izazvan prvim svjetskim ra- tom, koji je pojačao osjeća nesigurnosti društvene osnove suvremene civili- zacije i moći sila kaosa koje je podrivaju.« (Meletinski 1983: 11).

Politička situacija u kojoj je Milčetićeva studija privedena kraju nepo- sredno prije formiranja Kraljevine SHS utjecala je i na proširenje tematike rasprave sa čisto zavičajne nostalgичne intencije s kojom je autor ispočetka pristupao fenomenu koleda u posljednjem desetljeću 19. stoljeća, no pisac je već tada insistirao na znanstvenim motivima, što je vidljivo iz digresije na početku rasprave: »... – no to je već politička tendencija najnovijeg vre- mena, a mi nemamo posla ovdje s politikom pa primjećujemo samo antro- pološki i historički (...)« (Milčetić 1917: 3). Posljedica ratnih okolnosti na rezultate istraživanja u objavljenoj studiji izrazitija je u činjenici da su one onemogućile korištenje nekih tekstove za koje je Milčetić znao, ali su mu bili nedostupni.

U vrlo sličnim okolnostima djelovat će i drugi Krčanin na kojeg je Mil- četićevo bavljenje tradicijskom kulturom i glagoljaškom baštinom ostavilo trag. Vjekoslav Štefanić se godinu dana pred kraj Drugog svjetskog rata 1944. žuri objaviti zbirku krčkih narodnih pjesama, navodeći da mu je dio građe zbog ratne situacije nedostupan, a na više mjesta navodi i Milčeti- ćeve misli i zabilježene tekstove (Štefanić 1944: 12, bilj. 5).

Svjestan da svaka kultura (slavenska, romanska, indoeurovska, seljač- ka agrarna / ruralna, kristijanizirana...) ima tradicije vezane uz želje za plodnošću i rodnošću nove godine, Milčetić nastoji podatke dobivene kom- parativnom analizom južnoslavenskih koledarskih pjesama i običaja uklo- piti u širi europski kulturni kontekst te pritom ipak pokazuje veći afinitet prema fenomenima koji upućuju na dublja povijesna ishodišta. Moderna

su antropološka učenja nesklona potragama za kulturnim fenomenima koji se nastoje promatrati izolirano od konteksta kontakata s različitim kulturnim utjecajima te je možda najizraženija posljedica povijesnih okolnosti u kojima je studija nastala njena nedostatna situiranost u širi europski kontekst, dok se Milčetićevoj objektivnosti može zahvaliti da je pišući rad bio duboko svjestan neodvojivosti različitih kulturoloških slojeva u pjesmama.

Što je koleda?

Uvodni dio studije, koji opisuje koledarske tradicije na Kvarneru, posebno u različitim mjestima otoka Krka, pisan je najdetaljnije i najbogatiji je konkretnim podacima s terena pa su ovdje brojniji i autorski komentari. Tradicijski običaj biranja kralja u vrijeme pisanja rada bio je još živ u Dubašnici, u Omišlju su stariji ljudi pamtili da je postojao u prošlosti, a u Puntu je bio zamijenjen običajem biranja vođe crkvene bratovštine, koji onda vodi koledare po mjestu gdje prikupljaju darove. U Omišlju, Baški, Puntu, Bašćanskoj Drazi i Dobrinju koledari pjevaju crkvene pjesme i legende, pa je tako na cijelom otoku termin *koledva* postao naziv za sve pjesme pobožnog sadržaja. Milčetić je posebno naglasio i mjesne razlike u vremenu koledarskih ophoda, protumačivši ih utjecajem kristijanizacije:

»Riječi »koledva« i »kolejani« općenito su poznate na ostrvu krčkom, ali značenje nije istovjetno. Stari oblik običaja s ritualnom pjesmom već je zaboravljen ili se zaboravlja. Kao da su postojale dvije vrste pjesama: jedne se pjevaju između adventa i korizme (ovo su bile prave koleda), pa pjesme u adventu i korizmi, a to su već bile nove, legendarne pjesme.« (Milčetić 1917: 22).

Na ovom se mjestu termin koleda može staviti u suodnos s terminom poklade, koji je Milčetićev prethodnik Ivan Radetić u *Pregledu hrvatske tradicionalne književnosti* pokušao etimološki obrazložiti kao vrijeme koje slijedi nakon razdoblja od koledarskih 12 dana (*po-koleda poklade), koji se historijski, po njemu, nadovezuju na rimske saturnalijske, odnosno vrijeme interkalacija (Radetić 1879: 102).

Definiciju koleda Milčetić će dati tek pri kraju studije i pri tom će nastojati osporiti ranije iznesen stav Natka Nodila:

»Da je Koleda neka boginja, stoji, mislim, tvrdo po pjesmama od Koleda uzdržanim do naših doba. Koleda stupa odmah na pozornicu pri prvom početku božićne drame; prvi uzvik pobožnika ide k njoj: Koledo! Koledo!« (Nodilo 1981: 213).

Milčetićevo je poimanje fenomena znatno složenije i objektivnije:

»Koleda niti je bog niti božica. Ona prikazuje smjesu slavenskih i tuđih vjerovanja, kršćanskih i poganskih. Teško je pronaći što je kršćansko i pogansko, domaće i tuđe. Analiza nas često ostavlja na cjedilu, jer nijesu uvijek pouzdani sastavni dijelovi.« (Milčetić 1917: 118).

Tumačenje poezije u obrednom kontekstu i odnos prema inačicama

Studija je važna za uočavanje razlika u mjesnim repertoarima kao i za praćenje povijesnih procesa u usmenoj književnosti južnoslavenskog prostora, posebice na jadranskoj obali. Autor ovdje analizira koledarske običaje i donosi zapise pjesama koje se tom prigodom izvode, a najbrojniji su zapisi s otoka Krka – iz Dubašnice, Omišlja, Punta, Dobrinja, Bašćanske Drage, Jurandvora i Vrbnika. Pritom prati demografske, gospodarske i kulturološke procese.

Ivan Milčetić objavljuje zapise većeg broja koledarskih pjesama s južnoslavenskih prostora smještajući ih u obredni i običajni kontekst i povezujući ih s drugim slavenskim tradicijama te traži kulturološke razloge mjesnih i ambijentalnih specifičnosti tekstova. Posljedica oslanjanja na antropološku teorijsku koncepciju jest da autor neke tekstove smatra vjerodostojnijima, pa tako za dubašljansku koledu kaže da se *spasila u djevičanskoj starini* (Milčetić 1917: 8), a druge sagledava kao iskrivljenja i odstupanja od pretpostavljenog arhetipskog predloška.

Istraživanje običaja koledanja provedeno krajem 19. i početkom 20. stoljeća pokazalo je da se repertoar koledarskih pjesama u različitim mjestima razlikuje po sadržaju i starosti. Ne samo da su se razlikovale pjesme i mjesni običaji koji su ih pratili, nego je autor studije, budući da je istraživanje bilo rezultat višegodišnjeg rada, uočio i promjene u mjesnim repertoarima i individualne pristupe pojedinih kazivača i informatora. Ovo je svoje opažanje objasnio riječima: »Ja sam naime pjesme u različito vrijeme zapisao. Svaki je pjevač nešto dodao, ali ono glavno bijaše jednako.« (Milčetić 1917: 11).

Sastavnice koledarskih pjesama protezale su se od čestitarskih formula, praćenih željama za vremenitim i vječnim dobrima, do tekstova koji su bili narativno cjelovite legende iz života svetaca čiji se spomendani obilježavaju u vrijeme adventa ili nakon Božića (sv. Katarina Aleksandrijska – 25. XI., sv. Nikola – 6. XII., sv. Stjepan prvomučenik – 26. XII.). Ovdje se Milčetićevo gledanje na historijske korijene koleda, unatoč izraženom žaljenju što se njegov prethodnik nije više bavio slavenskim tradicijama, djelomično podudaralo sa stavom koji je o ovom problemu iznio Natko Nodilo:

»Pri kraju, još jedno. Naši božićni obredi zalaze, starinom, preko zajednice slavenske, jer se dohitaju latinske religije. Čitavo rimsko bogoštovlje, o novoj godini, skoro je ono isto, koje i naše.« (Nodilo 1981: 216).

Suvremeno stanje koje je Milčetić zatekao na razmeđu 19. i 20. stoljeća bilo je pokazatelj kulturoloških naslojavanja, a naslojavanja kulturoloških slojeva ovaj je autor pojmiio kao živi proces, pa komentirajući informaciju dobivenu od omišaljskog učitelja Nikole Jedrlinića uzvikuje: »Tako on misli, da je krunjenje kralja možda bilo – iz šale. Ovako se eto zaboravljaju narodni običaji!« (Milčetić 1917: 19).

Inzistiranja Milčetića i njegovih prethodnika na potrazi za arhetipskim oblikom i pokušaji njegove rekonstrukcije novija je folkloristika pokušala prevladati uočavajući da u *folkloru dolaskom novog staro ne nestaje* (Propp 1990: 435).

Unutar zapisanog repertoara u različitim mjestima uočeno je da se neki tekstovi u različitim mjestima izvode u različitim okolnostima. U novijoj se folkloristici, na tragu istraživanja fenomena tradicijske kulture i usmene književnosti u kontekstu prisutnih osobito u metodologiji američkih neofolklorista, koleda poima i kao tekst pjevan u ophodu, bez obzira na okolnosti, pa se onda i pjesme koje su se obično pjevale u zimsko doba oko Božića i Nove Godine i koje su dio godišnjeg ciklusa i svadbene pjesme kao najistaknutiji primjeri tekstova vezanih uz životni ciklus promatraju kao jedan od oblika izvedbe tradicijskih tekstova kao događaja u kontekstu (Perić-Polonijo 1996: 386).

Tada podatak koji iznosi Ivan Milčetić kako se u Dobrinju u koledarskim ophodima djece na Badnjak kao kolede pjevaju tekstovi pjesama »Križ teče po nebe«, »Mandalena vele vlasi« (ili češće »Mandalena beleh vlasi«) i »Rosna bosa košutice« (Milčetić 1917: 21), i da ih izvode djeca koja u dvoje idu od kuće do kuće na Badnji dan, pokazuje da je početkom 20. stoljeća već bilo došlo do pomaka u izvedbenom kontekstu od ranije poznatih primjera, odnosno da je u dječji folklor pretočen i izmijenjeni dio starijih obrednih tekstova što upućuje na još jednu pojavu mijena u tradicijskoj kulturi.

Ove su inačice primjer prilagodbi arhaičnih usmenih poetskih tekstova mijenama u društvu. Tekstovi koji su i nekada vjerojatno imali obredni karakter bili su duboko ukorijenjeni u zajednici, te su, unatoč promjeni dominantnog sustava vrednota opstali, ali ispražnjeni od svoje primarne obredne funkcije, poprimili nova značenja za zajednicu u kojoj žive.

Milčetićev je pristup koledarskim pjesmama i običajima primjer autorova poimanja fenomena tradicijske kulture i izraz autorove želje da znanstveno pronikne u dublje slojeve, čije porijeklo seže do vremena agrarijske kulture. Komparativno proučavanje tekstova iz starijih i novijih zapisa jasno je pokazalo da su u tekstovima pjesama prisutne i brojne sastavnice iz kasnijih povijesnih razdoblja, te da ih je u pravilu nemoguće izdvojiti iz ukupnosti kulturnog fenomena kolede.

Literatura

- Carrithers, M. (1992.): *Why humans have cultures : explaining anthropology and social diversity*. Oxford – New York: Oxford University Press.
- Cocchiara, G. (1971.): *Storia del folklore in Europa*. Torino: Editore Boringhieri.
- Meletinskij, E. M. (1983.): *Poetika mita*. Beograd: Nolit.

- Milčetić, I. (1896.): Božićni blagdani, *ZNŽO 1*, Zagreb 1896., 221.–222.
- Milčetić, I. (1917.): Koleda u Južnih Slavena. Na osnovi istoričkih vijesti, narodnih pjesama i običaja našeg vremena, *ZNŽO 22*, Zagreb 1917., 1.–124.
- Miličević, M. (1990.): *Rimski kalendar*. Zagreb: Biblioteka Latina et Graeca, radovi, knjiga VIII.
- Nodilo, N. (1981.): *Stara vjera Srba i Hrvata*. Split: Logos.
- Perić-Polonijo, T. (1996.): »Oral poems in the context of customs and rituals«, *Narodna umjetnost 33*, Zagreb 1996. / 2., 381.–399.
- Propp, V. J. (1990): *Historijski korijeni čarobne bajke*. Sarajevo: Svjetlost.
- Radetić, I. (1879.): *Pregled hrvatske tradicionalne književnosti*. Senj: Tisak i naklada H. Lusterera.
- Spinčić, V. (1926.): *Crtice iz hrvatske književne kulture Istre*. Zagreb: tisak Nadbiskupske tiskare.
- Štefanić, V. (1944.): *Narodne pjesme otoka Krka*. Zagreb: izdanje Nakladnog odjela Hrvatske državne tiskare.

IVAN MILČETIĆ O KOLEDARSKIM PJESMAMA I OBIČAJIMA

Sažetak

U raspravi pod naslovom »Koleda u Južnih Slavena. Na osnovi istoričkih vijesti, narodnih pjesama i običaja našega vremena«, objavljenoj u *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena 1917.*, Ivan Milčetić sabrao je rezultate svojih istraživanja i opažanja započelih još u mladosti te produženih tijekom nekoliko desetljeća. Ovo se Milčetićevo znanstveno istraživanje nastoji uklopiti u kontekst autorova života i djelovanja te sagledati u slijedu ranijih znanstvenih pristupa ovom kulturnom fenomenu i kao poticaj za neka kasnija istraživanja.

Milčetićeve studija sadrži niz historijskih podataka i suvremenih zapisa koledarskih pjesama s terena. Na kraju opširnog i pomnog opisa dostupnih podataka Milčetić je dodao filološka opažanja o formalnim karakteristikama koledarskih pjesama, kraću kulturološku analizu fenomena naslojavanja različitih kulturnih tradicija i sintetički pregled dotadašnjih spoznaja o koledi iz pera poznatijih slavista.

Slijedeći antropološku struju europske folklorističke misli temeljenu na teoriji Roberta Tylora o prežicima (*survivals*), Ivan Milčetić se kritički osvrnuo na mitološku jednostranost starijih romantičarskih idealizacija. Ovaj istraživač u koledarskim pjesmama i običajima vidi prežetak iz drevnih vremena te zapise uklapa kako u (južno)slavenski, tako i u širi europski kontekst tradicija prisutnih na prostoru nekadašnjeg Rimskog carstva, prateći pritom prožimanja pretkršćanskih antičkih vjerovanja iz grčkih i rimskih izvora (dionizijske svečanosti, saturnalijske) s kasnijim kršćanskim naslojavanjima.

IVAN MILČETIĆ ON CAROLLING SONGS AND CUSTOMS

Summary

In the discussion entitled »Carols among South Slavs, based on historical news, national poems and custom of our time«, published in the *Anthology for national life and customs of South Slavs* in 1917 where Ivan Milčetić collected the results of his research and observances that he had begun in his youth and continued during a couple of decades. This scientific research by Milčetić tries to blend into the context of the author's life and activity and observes earlier scientific approaches in this cultural phenomenon also as an incentive for later research.

Milčetić's study consists of many historical data and contemporary notes of carols from the area. At the end of the detailed and expanded description of available information, Milčetić also added philological observances on formal characteristics of carols, a short culturological analysis of the phenomenon of stratification of various cultural traditions and a synthetical overview of today's understanding of carols according to more famous Slavists.

By following the anthropological current of European folklore thought based on Robert Tylor's theory, *survivals*, Ivan Milčetić critically reviews the mythological one-sidedness of older romantic idealizations. This researcher sees in carols and customs the survival motive from the ancient times and notes them down not only in the south Slavic but also the European context of traditions that have been present in the area of what used to be The Roman Empire, following the intermixing of pre-Christian ancient beliefs from the Greko-roman source (dyonysius' celebrations, saturnalia) with later Christian naming.

Varaždin ~~19~~ 9/10

1919.

Dragi prijatelju!

Danas otvori tamo jedan
dijan pa ja i lijem premonjege
mojda. Zadnje pismo. Pisao
sam vam prvi desetaka dana,
ako ste primili ^{posljednje} moje pismo.
Sudbina izvoda, koji dobro
zeli svakome, napose vama.

Moji ljudi & ne će dugo izdržati.

Umirem od neizljezivog rubeža,
koji traje od moje mladosti.

To ste opazili i u Ostrogradu,
da malo stvaram ili ništa.

Mi naši ljekovi ne pomažu.

Početak pisma kojim se Ivan Milčetić oprašta od dugogodišnjeg sugovornika Vatroslava Jagića, napisano u Varaždinu 9. listopada 1919., dvije godine prije smrti.

Ivan Milčetić o hrvatskim demonološkim ili mitskim predajama

Izlaganje (referat iz znanstvenog skupa)
UDK 821.163.42 (091)
398(497.5)

Ivan Milčetić, osim kao književni povjesničar, istakao se i kao etnolog i jedan od utemeljitelja moderne hrvatske etnografije. 1886. bio je jednim od utemeljitelja *Zbornika za narodni život i običaje južnih Slavena*, pokrenutog prvenstveno s ciljem prikupljanja i čuvanja »narodnoga blaga«. Radićeva *Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu* poslužila im je kao znanstveni i metodički okvir, ali je ujedno predstavljala i programski dokument jedne nove znanosti u Hrvatskoj. Dio svoga vremena Milčetić je posvetio zapisivanju demonoloških ili mitskih predaja koje su se dugo tumačile kao vjera ili vjerovanje¹ jer kao usmenoknjiževna vrsta nisu bile izdvojene unutar usmene književnosti. Radić je u *Osnovi* kompleks usmenih predaja, ponajviše demonoloških odnosno mitskih, legende i one povijesne predaje koje sadržavaju legendarne elemente smjestio u poglavlje *Vjerovanja* (zajedno s praznovjernim postupcima kao što su gatanja, proricanja, čaranja). Demonološka bića, po svojim osobinama i prema njihovom ophođenju prema ljudima, u različitim hrvatskim regijama su u mnogo čemu slična ali i posve različita. Potrebno je istaknuti kako Milčetićev cilj nije bio istraživanje demonoloških bića u svim hrvatskim krajevima, mada se neke teme podudaraju s kazivanjima u čitavoj Hrvatskoj, već se prvenstveno usmjerio na područje Istre i Kvarnera. Milčetić se u Hrvatskom zagorju susreo s kajkavskim predajama vezanim uz vjerovanja u demonološka bića, dok štokavskih inačica uopće nema. U *Zborniku*, kojem je Milčetić bio urednik, predaje vezane uz demonološka bića smještene su u poglavlje *Vjera u osobita bića*.

---

¹ Vladimir Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi libar, Zagreb, 1998., str. 1304–1305.; za pojam »vjera« navodi značenje: 1.a.) religija, b.) institucija vjerskog života u organiziranom obliku, 2. veliko pouzdanje u koga ili u što, 3. zadana riječ; dok je pojam »vjerovanje« gl. imenica od vjerovati; a »vjerovati« znači 1. držati ili smatrati da je nešto onako kako se prikazuje, kako tko govori; misliti, držati, biti uvjeren, 2. imati povjerenje u koga ili u što, pouzdati se u koga, 3. vjerovati u čije mogućnosti ili sposobnosti.

U prvom Milčetićeve tekstu o ovoj temi (*Vukodlak i krsnik. Krk i Kastav u Istri*) nastoji se odrediti odnos između ta dva bića. »...tako su kudlaci (vukodlaci) opaki muškarci. Puk vjeruje da svaki rod (pleme) ima po jednog kudlaka i po jednog krsnika. To su dva protivna bića. Kudlak nastoji oko toga, kako će ljudima nauditi, a krsnik, kako će ih obraniti.«²

Sama riječ »vukodlak« označava kod južnih Slavena vampira, mada se u nekim krajevima, kao što je Istra, taj pojam poistovjećuje s pojmom vještca. Vukodlaci su »ljudi« koji se zbog niza razloga vraćaju nakon smrti među žive ljude, ali u pojedinim krajevima postoje shvaćanja da su to mrtvaci preko kojih je preskočila neka životinja.

Ako se za nekog sumnja da se povukodlačio, organizira se njegovo ubijanje. Grob se otvori, a pokojnik se probada glogovim kolcem.³ Milčetić u ovom tekstu navodi da narod također vjeruje da su vukodlaci najopasniji nakon svoje smrti, što je razlog da kad umre netko za koga se smatralo da je vukodlak (odnosno kudlak – kako ga se ponekad u narodu naziva), prije nego ga sahrane, ispod koljena mu prerežu žile kako više nikada ne bi mogao »ustati« iz groba.

Krsnik je opreka vukodlaku i čovjekov zaštitnik. Možemo ga sresti pod nazivima krsnik, karsnik, kresnik, krstenjak, krišnjak, grišnjak, skrsnik, krstnik, a javlja se uglavnom u jadranskom području, točnije u Istri, Kvarnerskom primorju i otocima.

Milčetić dalje navodi kako je »kudlak...obično crne, a krsnik bijele ili šarene boje. Kudlak napada noću... no, u tom već priskoči krsnik... Konačno iznese pobjedu krsnik.«⁴ Zapažamo da su ovdje karakteristike pojmovo oprečne, odnosno, kao i u svakoj priči, i tu je okosnica usmjerena na sukob dobra i zla.⁵

Predaje o krsniku raširene su i ukorjenjene u cijeloj Istri. Dok se na Krku samo spominje kudlak, u Kastvu se Milčetić susreo s vjerovanjem da »vukodlakom... postane čovjek rođen u nekoj opni. On dakle nije kriv, što se rodio vukodlakom... Kastavci također poznaju kresnike, koji su za to na svijetu, da brane ljude od vještica: jedan vrijedi za deset vještica. Kada ih kresnik savlada, ne će biti one godine tuče...«⁶

Zanimljiv je podatak kojeg Milčetić susreće u narodnoj predaji, a odnosi se na imunitet krsnika: »Njemu ne mogu nauditi zli duhovi, dapače pred njim bježe, jer ima uza se nož sa urezanim Isusovim imenom.«⁷ Po-

² Ivan Milčetić, Mrak i bučan. Otok Krk, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, JAZU, svezak 1, ur. I. Milčetić, Zagreb, 1896., str. 224.

³ Usp. Jasna Čapo-Žmegač, i dr.: *Etnografija-svagdan i blagdan hrvatskog puka*, MH, Zagreb, 1998, str. 308.

⁴ I. Milčetić, n.dj., str. 224.

⁵ Maja Bošković-Stulli, *Usmena književnost kao umjetnost riječi*, Mladost, Zagreb, str. 205–227.

⁶ I. Milčetić, n.dj., str. 225.

⁷ Isto.

bliže objašnjenje ovoga vjerovanja opisanog u Milčetićevim raspravama daje Maja Bošković-Stulli, navodeći kako je krsnikovo ime vezano za riječ krst, dakle križ, ali također ističe da o tom tumačenju postoje podjeljena mišljenja.⁸

Zbog kratkoće Milčetićeva teksta *Mrak i bučan*, vezanog uz istraživanje predaja na otoku Krku, trebalo bi detaljnije sagledati tumačenje samog značaja osobitih bića u pučkoj predaji, o čemu Milčetić kaže: »U Dubašici na otoku Krku majke straše djecu, ako ne budu dobra, da će ih *bučan* odnijeti. Više nijesam saznao o tom tajanstvenom biću. Poznatiji je »mrak«. To je gorostas, koračajući od drveta do drveta i od krova do krova. Zlo onome te prodje ispod njega. Ako zamahneš silom prema njemu nestat će ga. Velika je lijenština te obično miruje. Djecu grabi i nosi daleko od kuće.«⁹ Općepoznato je da se ljudi gotovo od pamtivjeka boje noći i mraka, jer su smatrali da s njima dolaze zle, nevidljive i tajanstvene sile. Te sile, za koje se smatra da mogu naštetiti ljudima, susrećemo pod različitim nazivima: mrak, mraki, mračnica, mračnjak, mračina, bučan, đavline, paklenjaki, vrugi... Uloga mraka u pučkim predajama definirana je u nanošenju negativnosti na trudne žene i na novorođenčad, a posebna opasnost leži u odjeći koja je preko noći ostala vani, jer se svo zlo iz tame skupilo u njoj.¹⁰

Predaje vezane za demonološka bića, naročito vještice, tokom vremena su se sve više razvijala a puk im je postajao sve skloniji. Pokušavali su prepoznati likove takvih predaja u stvarnom životu, što je izazivalo paničan strah od zlih sila i demona koji nanose zlo čovjeku. Takvi su likovi postali konkretne osobe i prozvani su od strane crkvene inkvizicije hereticima, s optužbom da su napustili svog Stvoritelja i traže pomoć đavla. Biskupska inkvizicija nastaje dekretom pape Lucija III. i cara Fridrika I. Barbarosse od 4. studenoga 1184. godine, kojim imenuju jednog biskupa s glavnim zadatkom da istraži djelovanje krivovjerala. Time započinje sudbonosno razdoblje u povijesti prava. U Hrvatskoj pravnoj literaturi u tom su pogledu važni prinosi Vladimira Bayera koji je istraživao parnice protiv vještica, te u svojoj knjizi *Ugovor s đavlom* donosi povijesni i pravni okvir tih događaja. Postoji podudaranje između zapisa o vješticama (ne samo Milčetićevih) s Bayerovim općim opisima pravnih procesa.

U ranim stoljećima naše ere javlja se pojam »vještica«, koji se odnosi na zle žene koje imaju nadnaravnu moć, a koliko je vjerovanje u njih bilo rašireno pokazuje činjenica da i svaki regionalni kraj ima svoj naziv za njih i u svakom kraju vješticama se pripisuju različita svojstva. Milčetić tako zapisuje da su »viške« ili »štrige« s Krka opasne i zle žene koje imaju sposobnost da se pretvore u živa i neživa bića.

⁸ M. Bošković-Stulli, n.dj., str. 222.

⁹ I. Milčetić, n.dj., str. 227.

¹⁰ J. Čapo-Žmegač, i dr., n.dj., str. 311.

Možemo zaključiti da se to vjerovanje tokom idućih stoljeća (sa sigurnošću do XIX. st.) nije puno mijenjalo. Potvrđuje to i Milčetić, koji u zapisu pod nazivom *Vještice. Otok Krk, i kajkavci*. navodi da su baš one, vještice, uzrok oluji koja donosi tuču i »toga radi zvone 'na neveru' jer kako vještice začuju zvono, gube svoju moć.«¹¹

Vještičji let na sastanke (sabate) pomoću metli i štapova, a prema nekim predajama ponekad su znale letjeti i na nekoj životinji, najčešće jarcu ili ovnu, karakterističan je za sve predaje, neovisno o regionalnom području. Da bi uopće mogla poletjeti, vještica je morala namazati svoje tijelo posebnim mastima koje je čuvala u loncu ispod ognjišta. S obzirom na vještičji let, Milčetić navodi primjer kojeg je zapisao u Rakovcu (Kastavsko selo), gdje stanovnici »vide ih na brežuljku Pelinku, gdje lete amo tamo kano svjećice, dok ne odlete u dolinu. One grade tuču te su mnogi našli u zrnu tuče po koju 'šćetinu' ili nokat, primijesen od vještice.«¹² Neki elementi ove predaje o vješticama posredno su se održali do danas, što se može prepoznati npr. u običaju da se u manjim mjestima, gdje nema raketa za obranu od tuča, zvana s crkvenih tornjeva oglašavaju prilikom svakog većeg nevremena.

Zahvaljujući Milčetićevim zapisima s Kvarnera lako je uočiti velike sličnosti krčkih »štriga« i kajkavskih »coprnica«, jer, između ostlog u jednom i drugom kraju »vještice« smatraju glavnim krivcem za pojavu tuče. »Na svakom opet brijegu ima netko te puca u oblake blagoslovljenim prahom.«¹³ U narodnom vjerovanju, obavještava Milčetić, čvrsto se vjeruje da samo jedno zrno blagoslovljena praha pretvori u vodu 100 vjedara tuče. Zato oni koji pucaju u tuču i zvonari uživaju veliki ugled i strahopoštovanje u društvu.

Na području Koprivnice Milčetić se susreo s vjerovanjem seljaka da coprnice, stare i zle žene, prikupljaju trave i od njih pripremaju različite masti i lijekove. To vjerovanje ima svoje korijene duboko u prošlosti; kako su u prošlosti postojale žene koje su prikupljale trave, zvali su ih travarice, a bile su ponekad za puk jedine narodne liječnice. Ljudi su ih se zbog svog neznanja bojali, a kad koja od njih nekoga nije mogla izliječiti, vrijeđali su je i nazivali vješticom. Na kraju svog zapisa o vješticama Milčetić navodi kako puk vjeruje da će onaj tko sretne na putu vješticu biti cijeli dan nesretan, te nudi lijek za takvu neugodnu zgodu: »Ako držiš tom prilikom u džepu stisnutu pest, ne će ti vještica škoditi.«¹⁴

Zanimljivo je da Milčetić iznosi svoja zapažanja o tome kako su u puku prihvaćena njegova istraživanja narodnih pučkih predaja. On piše:

¹¹ I. Milčetić, n.dj., str. 233.

¹² Isto.

¹³ Isto.

¹⁴ Isto.

»Mene drže seljaci za bezvjerca, jer hoću da mu potresem vjeru u pucanje i 'zvonjenje'.«¹⁵

Na Milčetićeve se zapis o vješticama nadovezuje se i njegov tekst pod naslovom *Mora i polegač. Krk, Kastav, i hrvatski kajkavci* u kojem se obrađuje razlika između *vještice* i *more*. Tu razliku nije jednostavno uočiti jer je sama mora neka vrsta »višeke«. Iz zapisa saznajemo da je *mora* svaka mlada djevojka koja se rodila u opni tj. posteljici, pa već pri rođenju posjeduje nadnaravne moći. Kada navrše 21 godinu, takve djevojke postaju *more*, a kad se udaju *vještice*. Nakon svoje smrti vještice se mogu pretvoriti u postati *vukodlake*, premda je ta demonska preobrazba, prema pučkoj predaji, karakteristična za muški rod.¹⁶

Milčetić navodi da je u narodu rašireno vjerovanje prema kojem se *more* pretvaraju u crne mačke, odnosno duh *more* izlazi noću iz tijela u obliku mačke s ciljem da pakosti ljudima. U nekim krajevima smatra se da mora siše djeci krv ili krade kravama mlijeko. Da bi se točno otkrilo tko je ukrao mlijeko, postoji recept kojeg je zapisao M. Kurjaković: »U to ime uzme zrelu tikvu, koja je čitava (dakle niti rezana niti dubena), no izdubiti, ne mesiraču ili buču, bundevu, pa zabije u nju eksera i objesi je u dim, da se suši. Sada će se u onoj ženi obustaviti voda, te će biti prisiljena, da moli za oprostjenje i da povrati kravi mlijeko.«¹⁷

U ovom se zapisu Milčetić usredotočio na onaj segment pučke predaje koji se odnosi na prepoznavanje vještica i zaštitu od njih. Prema kazivanju Dubašljana Milčetić je zapisao slijedeće: »Viške i *more* može prepoznati i pop, kada se okrene uz misu k puku i progovori: 'molite braćo!'. Ako on u taj čas pogleda na puk, prepozna sve višeke i *more*, jer su one okrenule zadnjicu prema žrtveniku...«¹⁸

Sva ta vjerovanja postajala su među pukom sve stvarnija i tako započinju sredinom XV. stoljeća masovni progoni. U Hrvatskoj, kao i u Europi, postoje dvije epohe unutar tog razdoblja. Prva započinje kada kod državne vlasti prevladavaju shvaćanje da se tu radi o štetama koje se nanose ljudima kroz tajanstvene sile, a u drugom razdoblju prevladava tzv. internacionalno shvaćanje po kojem su čarobnjaci obožavatelji đavla, čine sekte, sklapaju ugovore... Taj legalizirani sustav progona u hrvatskim krajevima provodi se od XVII. stoljeća.¹⁹

Milčetić se nadalje u tekstu osvrće na bilježenje načina kojima se narod prema pučkim predajama može braniti od tih zala. Evo nekih praktičnih savjeta: »Mora će se okaniti svoga posla, ako se uljem sa zvona načini na vra-

¹⁵ Isto.

¹⁶ Usp. J. Čapo-Žmegač, n.dj., str. 312.

¹⁷ M. Kurjaković, *Vještice*. Vrbova u Slavoniji, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, JAZU, svezak 1, ur. I. Milčetić, Zagreb, 1896., str. 235.

¹⁸ I. Milčetić, n.dj., str. 236.

¹⁹ Usp. V. Bayer, n.dj., str. 209.

tima spavaće sobe salamunski uzao, ili se za vratima postavi metla (Vrbničani kažu, da je dobra i igla) naopako.« Ili »Moru možeš uhvatiti, objesivši za vrat teške uteze, te se vrata, kad mora uljegnje, odmah zaklope.«²⁰

Kajkavci također poznaju moru koja ima iste karakteristike kao i ona sa Krka. Novost je to što se u njihovim predajama spominje i »polegač«, koji je gotovo jednak mori, ali o tome ovaj Milčetićev zapis ne govori puno. Navodi se samo da se on baca »noću na čovjeka poput pune vreće.«²¹

Kada govorimo o vjeri u osobita bića, potrebno se osvrnuti i na Milčetićev zapis pod naslovom *Malić*. To je, kako Milčetić kaže, mali i objestan dječak koji na glavi ima crvenu kapicu. Njegova uloga je plašiti ljude, ali on im ne nanosi nikakvu štetu. U slobodnoj interpretaciji, malić koji se po jadranskoj obali pojavljuje još pod imenima malik (Istra i Slovenija), masmalić, macmolić, maličić, macić, mačić (srednja Dalmacija), tintilin (okolica Dubrovnika)... predstavlja malog, dobrodušnog i dobronamjernog vražićka koji ljudima čini nepodopštine i u njima uživa. Što se tiče mitološke interpretacije svih slavenskih naroda, »domaći« su smatrani malim kućnim duhovima koji dolaze na ognjište i najčešće učine više štete nego dobra.²² Jedan od domaćih – Malik Tintilinić – dobro je poznat iz pripovjetke »Šuma Striborova« Ivane Brlić-Mažuranić. Tintilinić se, kako ga opisuje ova književnica, gotovo ni po čemu ne razlikuje od Milčetićevog malića, osim što je ovaj mnogo fluidnije i neuhvatljivije biće, a opis kojeg nam Milčetić donosi može se odnositi na sve maliće mitološkog svijeta: »Noću baca kamenje, te ono zviždi čovjeku oko ušiju, ali neće nikoga udariti. On znade prijetiti; kadkada će se s čovjekom i porječkati, da ga draži... Malić je okretan poput vjeverice, veseleći se svojim vragolijama. On se javlja visokim, jednoličnim urlikanjem.«²³ Malika se može susresti u pučkim predajama na području od Istre pa sve do srednje Dalmacije, ali poznaju ga i kajkavci.²⁴ Ivan Lozica navodi kako je Malik mali šumski, brdski demon ili domaći vražićak koji ljudima donosi novac. Takve njegove karakteristike slabe prema jugu i on poprima karakteristike umrlog ljudskog bića, a često i vraga (takvo se vjerovanje može susresti i u kopnenoj Hrvatskoj).²⁵

Postanak im je neobičan i odgovor je Milčetić pronašao u Puntu na otoku Krku, gdje je saznao da je najprije potrebno crnog pijetla hraniti sedam godina, nakon čega će on snesti jaje. To je jaje potrebno omotati

²⁰ I. Milčetić, n.dj., str. 236.

²¹ Isto, str. 237.

²² O ulozi i karakteristici »Domaćih« više se može saznati u knjizi Ivane Brlić-Mažuranić *Priče iz davnina*, Mladost, Zagreb, 1961., str. 184.

²³ I. Milčetić, n.dj., str. 228.

²⁴ Detaljniju razradu ovog navoda provela je Maja Bošković-Stulli u knjizi *Usmena književnost kao umjetnost riječi*, str. 235–236.

²⁵ Ivan Lozica, Dva demona: orko i macić, *Narodna umjetnost* 32 / 2, Zagreb, 1995., str. 28.

crnom svilom i nositi ga pod pazuhom punih devet mjeseci, a nakon što to jaje pukne, izlazi iz njega malić koji, ako ga ne hraniš dobro, neće donositi sva blaga iz mora. Postoje tumačenja da su nastali od ljudi rođenih sa pupčanom vrpcom oko vrata, ili da su to duše nekrštene ili pobačene djece, što je vjerovanje koje se susreće na krajnjem jugu. Potrebno je ovdje istaknuti činjenicu da postupak nastajanja malića nije jednoznačan, jer ovisno o regiji, pa čak i o pojedinom selu. Njegovo se specifično rođenje razlikuje se negdje u većim segmentima, ali su razlike ipak najčešće tek »varijacije na temu«.

Posljednji Milčetićeve zapis koji se tiče naslovljene teme jest »Stari glagolski recepti, egzorcizmi i zapisi«. Zapis sadrži 23 članka koji nude recepte i zapise protiv raznih bolesti, od kojih se prva dva odnose se na egzorcizam. Egzorcizam²⁶ dolazi od grčke riječi »exorkizo«, što znači zaklinjanje, i sadrži u sebi dva značenja:

1. obred kojim se »đavo sili na posluš«, »izgonjenje zlih duhova«; i danas postoji u nekim vjerskim sektama
2. religiozna opsjednutost, vjerska bjesomučnost.²⁷

Treći članak uopće nema naslova i smatra se da uopće ne pripada prvom i drugom članku. Što se četvrtog članka tiče, on sadrži recept, ali se ne može razaznati na koju se bolest odnosi.

Milčetić ovdje upozorava na činjenicu da su ovakvi zapisi, kojih u glagoljskoj književnosti ima puno, razbacani po koricama kodeksa ili zapisani na listovima gdje je ostalo malo slobodnog mjesta.

I da zaključimo. Među hrvatskim etnologima s kraja XIX. i početka XX. stoljeća, Ivana Milčetića prepoznajemo kao jednoga od utemeljitelja moderne hrvatske etnografije. Njegovo se djelovanje ostvaruje u doba početka ozbiljne znanstvene djelatnosti na području etnografije u Hrvatskoj, te upravo zbog toga moramo shvatiti okolnosti pod kojima je djelovao i s razumijevanjem prihvatiti metode koje su tadašnji znanstvenici, pa i sam Milčetić, koristili u svojim istraživanjima.

S današnje perspektive sagledavajući njegovu sveukupnu djelatnost u poticanju razvoja hrvatske kulture, tim je važniji njegov doprinos književnopovijesnom i etnografskom znanstvenom nasljeđu.

Što se tiče pučkih predaja obrađenih u gore navedenom izlaganju, pisanih stilom usmena kazivanja, najvjerojatnije su iznesene prema autentičnim kazivanjima koja se odlikuju jednostavnošću riječi i žargonom jedinog kraja iz kojega zapis potječe. Citirajući govor onoga vremena, Milčetić nam pokušava pobliže prikazati one iskonske pučke predaje »viđene«

²⁶ *Opća enciklopedija* sv. 2, JLZ, Zagreb, 1977., str. 492; obredni postupak kojim se zaklinje demon da dođe ili ode s nekog mjesta, da napusti neku stvar ili čovjeka, a osobito obred kojim se tjera »zao duh« iz »opsjednutih«.

²⁷ Bratoljub Klaić, *Rječnik stranih riječi*, NZMH, Zagreb, 1986., str. 351.

očima samih govornika. Upravo na taj »izvorni rječnik« otkriva kako intelektualno tako i »vjersko« ozračje u kojem su se te pučke predaje prenosile i došle do nas zaslugom Ivana Milčetića.

U ovom su radu u većoj mjeri istaknuti Milčetićeви tekstovi s područja Istre i Kvarnera, koje je on prilično detaljno zapisao, a svaka je predaja stavljena u uzročno-posljedičnu vezu, dok tekstovi koji se odnose na kajkavsko govorno područje nisu u prvom planu njegova interesa – te predaje ne podvrgava temeljitom preispitivanju već putem činjenica utvrđuje njihove sličnosti s Primorjem.

Posebno mjesto u zanimanju Ivana Milčetića za pučke predaje zauzimaju one o demonološkim bićima. Pri tome Milčetić bilježi usmene predaje prema kazivanjima živih govornika, a sam u nekim tekstovima navodi kako nije bio u mogućnosti doznati više o tajnama i okolnostima u kojima su ljudi od takvih bića zazirali.

Milčetićeв doprinos istraživanju pučkih predaja o vješticama i ostalim demonološkim bićima tako je koristan ne samo kao prilog hrvatskim etnografskim istraživanjima, već i povijesti hrvatske usmene književnosti.

Bibliografija

- Ivan Milčetić, Vjera u osobita bića, Vukodlak i Krsnik. Krk i Kastav u Istri, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, JAZU, sv. 1, uredio Ivan Milčetić, Zagreb, 1896., str. 224–226.
- Ivan Milčetić, Vjera u osobita bića, Mrak i bučan. Otok Krk, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, JAZU, sv. 1, uredio Ivan Milčetić, Zagreb, 1896., str. 227.
- Ivan Milčetić, Vjera u osobita bića, Vještice. Otok Krk, i kajkavci., *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, JAZU, sv. 1, uredio Ivan Milčetić, Zagreb, 1896., str. 232–233.
- Ivan Milčetić, Vjera u osobita bića, Mora i polegač. Krk, Kastav, i hrvatski kajkavci., *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, JAZU, sv. 1, uredio Ivan Milčetić, Zagreb, 1896., str. 235–237.
- Ivan Milčetić, Vjera u osobita bića, Malić, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, JAZU, sv. 1, uredio Ivan Milčetić, Zagreb, 1896., str. 228.
- Ivan Milčetić, Stari glagolski recepti, egzorcizmi i zapisi, *Vjesnik staroslavenske akademije*, godište I / 1912., str. 61–69.

Literatura

- Vladimir Bayer, *Ugovor s đavlom*, Zora, Zagreb, 1953.
- Maja Bošković-Stulli, *Usmena predaja kao umjetnost riječi*, Mladost, Zagreb.
- Ivana Brlić-Mažuranić, *Priče iz davnine*, Mladost, Zagreb, 1961.

Jasna Čapo-Žmegač, i dr., *Etnografija- svagdan i blagdan hrvatskog puka*, MH, Zagreb, 1998.

M. Kurjaković, »Vještice. Vrbova u Slavoniji«, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, JAZU, svezak 1, ur. I. Milčetić, Zagreb, 1896.

Ivan Lozica, »Dva demona: orko i macić«, *Narodna umjetnost* 32 / 2, Zagreb, 1995.

IVAN MILČETIĆ O HRVATSKIM DEMONOLOŠKIM ILI MITSKIM PREDAJAMA

Sažetak

Ivan Milčetić, jedan od utemeljitelja moderne etnografije, bavio se u svom životu i prikupljanjem te zapisivanjem onih pučkih predaja Istre i Kvarnera koje se odnose na demonološka bića.

Ovaj je rad prilog nastojanjima cjelovitog sagledavanja Milčetićeve doprinosa hrvatskim etnološkim istraživanjima i poznavanju hrvatske usmene književnosti; ujedno je i pokušaj da se поближе prikažu pučka vjerovanja s kojima se susreo Milčetić, te njegov interes, stav i pristup putem kojih se nastoji upotpuniti slika hrvatskog pučkog života, osobito u Istri i Kvarnerskom primorju.

IVAN MILČETIĆ ON CROATIAN DEMONOLOGICAL AND MYTHOLOGICAL TRADITION

Summary

Ivan Milčetić, one of the founders of Croatian modern ethnography, dealt in his life with writing and collection of folk traditions of Istria and Kvarner that refer to demon creatures.

This work is an appendix to the entire viewpoint of Milčetić's contribution to Croatian ethnological research and understanding of Croatian oral literature. This is also an attempt to closely define folk beliefs that Milčetić encountered and to show his interest, attitude and approach through which he presents Croatian folk life, especially in Istria and the Kvarner seaside

HRVATI

OD GAJA DO GODINE 1850.

KULTURNO-ISTORIJSKI I KNJIŽEVNI PREGLED.

NAPISAO

IVAN MILČETIĆ.

Freštampano iz III. tečaja „Hrvatskoga Doma“.

U ZAGREBU
TISKOM DIONIČKE TISKARE
1878.

Milčetićev tekst »Hrvati od Gaja do 1850.« tiskan je 1878. u *Hrvatskom Domu*, a budući da je iste godine objavljen i poseban otisak ove rasprave on se smatra Milčetićevom prvom objavljenom knjigom.

Glazbeno-publicistički i muzikološki opus Ivana Milčetića

Izvorni znanstveni članak
UDK 78(497.5) (091)

Svoje glazbeno-publicističke i muzikološke priloge Ivan Milčetić objavljivao je krajem 19. i početkom 20. stoljeća, dakle u doba kada je na oba područja tek započeo proces profesionalizacije, ponajprije u liku Franje Kuhača, a potom i Vjenceslava Novaka. Obojica su naime imala završeno formalno glazbeno obrazovanje.¹ Nedostatak istoga nije, međutim, priječio brojne druge autore da se i sami svojim perom jave varijacijama na glazbene teme, koje su obuhvaćale najrazličitije vrste tekstova; od glazbene kritike, ili, točnije, od osvrti i prikaza do znanstvenih radnji. Tako su glazbenu kritiku druge polovine 19. i/ili početka 20. stoljeća svojim priložima obilježili hrvatski književnici August Šenoa, Ivo Vojnović, Julije Rorauer, Antun Gustav Matoš i Milutin Cihlar-Nehajev,² a na području glazbene

---

¹ U Osijeku je Kuhač polazio gimnaziju, ali je nije završio, jer je 1848. zbog sudjelovanja u političkim demonstracijama morao napustiti Osijek i prijeći u Donji Miholjac. Ondje se pripremao za učiteljsko zvanje. God. 1852. otišao je u Peštu gdje je 1854. završio preparandiju i muzičku akademiju. 1856. je u Weimaru bio nekoliko tjedana Lisztov učenik, a zatim i Czernyje u Beču. B. Rakijaš pretpostavlja da je na Bečkom sveučilištu slušao i predavanja znamenitoga E. Hanslicka iz područja povijesti i estetike glazbe. (Usp. B. Rakijaš, *Biografija Franje Ks. Kuhača, u Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u povodu 150. obljetnice rođenja Franje Ksavera Kuhača (1834.–1911.)*, Zagreb, 20–21. studenoga 1984. (ur. Jerko Bezić), Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1984., 19–20.). Vjenceslav Novak je glazbu studirao 1884.–87. na Praškom konzervatoriju i ondje je 1886. stekao zvanje orguljaša, a 1887. stručnog nastavnika glazbe (nastavnik pjevanja i teorije glazbe).

² O njihovom djelovanju usp. Lovro Županović, Prinos Augusta Šenoe hrvatskoj glazbenoj kulturi, *Forum*, 1983., knj. XLV, 1–3, 346–357; Hubert Pettan, August Šenoa kao operni kritičar, *Sv. Cecilija*, 1977., 1, 18–19; 2, 42–43; 3, 71–72; 4, 103–104; 1978., 1, 9–10; 4, 101–102; 1979., 1, 9–10; 2, 39–41; Lovro Županović, Ivo Vojnović (1857–1929): ostvarivatelj našeg *Gesamtkunstwerka*, u *Hrvatski pisci između riječi i tona*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1989., 111–117; Nedjeljko Fabrio, Julije Rorauer ili naličje Zajčeve ere, u *Kazalištarije*, Hrvatsko društvo kazališnih kritičara i teatrologa, Zagreb 1987., 7–35; Lovro Županović, O glazbi, u *Antun Gustav Matoš, Sabrana djela*, sv. X, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Liber/Mladost, Zagreb 1973., 339–411; Nedjeljko Fabrio, Milutin Cihlar Nehajev i ars musicae, u *Kazalištarije*, 71–122; Sanja Majer-Bobetko, *Glazbena kritika na hrvatskom jeziku između dvaju svjetskih ratova*, Hrvatsko muzikološko društvo, Zagreb 1994., 17–25.

znanosti ponajprije se ističu radovi povjesničara Vjekoslava Klaića i Janka Barlea. Štoviše, novija su istraživanja i relevantne analize pokazali da se Vjekoslava Klaića može svrstati u red najznačajnijih predstavnika onodobne hrvatske glazbene historiografije – zajedno s njezinim utemeljiteljem Franjom Kuhačem i s autorom prve hrvatske povijesne sinteze Vjenceslavom Novakom.³

Uz njihove se radove, međutim, javlja niz članaka i rasprava dosad slabo uočenih autora koji su se također uz svoje primarne znanstvene interese povremeno doticali i bavili temama glazbene provenijencije. Novija istraživanja hrvatske glazbene historiografije posvećuju pozornost i takvim autorima, jer su njihovi prilozi, premda nevelika broja, važni povijesni a gdjekad i historiografski izvori. Štoviše, nerijetko su prvi, a u općoj oskudici relevantnih glazbeno-povijesnih izvora znaju biti i jedini. U tom je kontekstu i prinos hrvatskih književnih teoretičara zamjetan. Najnovija su istraživanja, ponajprije ona Gorane Doliner, rezultirala analizom i (re)valorizacijom glazbenih tema u okviru rada hrvatskih književnih povjesničara Tome Matića, Franje Fanceva i Branka Drechslera Vodnika.⁴ Tom se nizu ovim radom pribraja i Ivan Milčetić.

Glazbena publicistika

Prema popisu objavljenom u *Bibliografiji rasprava i članaka...* knjiga 13, Ivan Milčetić je objavio tri glazbeno-publicistička napisa. To su: »Slavenska opera u Varaždinu« (*Obzor*, 1907, 121, 2–3), »Hrvatsko pokrajinsko

³ Usp. Sanja Majer-Bobetko, Prinosi Vjekoslava Klaića hrvatskoj glazbenoj historiografiji, u *Vjekoslav Klaić. Život i djelo. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa o životu i djelu Vjekoslava Klaića u povodu 150. obljetnice rođenja i 70. obljetnice smrti 1849.–1928.–1998.–1999.* (ur. Dragan Milanović), Sveučilište u Zagrebu i Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Zagreb-Slavonski Brod 2000., 245–260; usp. Sanja Majer-Bobetko, Povijest glazbe Vjenceslava Novaka, *Croatica*, 1994., 40/41, 1–200. i Prva hrvatska Povijest glazbe, u *Zagreb 1094–1994. Zagreb i hrvatske zemlje kao most između srednjoeuropskih i mediteranskih glazbenih kultura/Zagreb and Croatian Lands as a Bridge between Central-European and Mediterranean Musical Cultures. Radovi s međunarodnog muzikološkog skupa održanog u Zagrebu, Hrvatska, 28. 09.–1. 10. 1994.* (ur. Stanislav Tuksar), Hrvatsko muzikološko društvo, Zagreb 1998., 337–345; usp. Mirjana Škunca, Kuhačevo proučavanje hrvatske glazbene prošlosti, u *Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u povodu 150. obljetnice rođenja Franje Ksavera Kuhača (1834.–1911.)*, 405–439.

⁴ Usp.: Gorana Doliner, Prinos Franje Fanceva hrvatskim muzikološkim temama, u *Franjo Fancev. Književni povjesničar i filolog. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Zagreb–Zadar, 20.–22. ožujka 1997.* (ur. Tihomil Maštrović), Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb–Zadar, 1998., 179–200; Prinos Tome Matića hrvatskoj glazbenoj historiografiji, *Tomo Matić. Književni povjesničar i filolog. Zbornik radova sa znanstvenog skupa Zagreb–Osijek–Zadar, 20.–24. travnja 1998.* (ur. Tihomil Maštrović), Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1998., 329–339; Historiografija Branka Drechslera Vodnika i glazbena komponenta, *Zbornik o Branku Vodniku književnom povjesničaru. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Zagreb–Varaždin, 13.–15. travnja 2000.* (ur. Tihomil Maštrović), Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2001., 313–323.

kazalište« (*Savremenik*, 1908., 1, 58–59) i »Opera ili opereta?«, (*Savremenik*, 1908., 3, 188–189). Tomu pak broju valja pribrojiti barem još četiri članka. Na tri je upozorio sam Milčetić u svojoj glazbenoj kritici »Slavenska opera u Varaždinu«, gdje kaže: »Nakon 22 godine priznajem istinu, dok sam onda u zagrebačkim novinama stvar zabašurio. Neprijatelji hrvatskog kazališta upotrebiše tu priliku, da bacaju blato na hrv. zem. kazalište, u kojemu doista u ono vrijeme ne bješe prave discipline. Oni dadoše oduška svome 'umjetničkom' ogorčenju u glasovitom 'Var. Glasniku' i 'Agr. Zeitungu' posljednju rieč, ali sam si tako pribavio i mržnju posljednjih pionira niemstva u Varaždinu, obožavatelja njemačke talije te su poda mnom sistematski kopali, dok me s pomoću denunciacija ne otjeraše g. 1906. iz Varaždina.«⁵ Kako je u uvodu ove iste kritike naveo datume negdašnjih izvedaba, krenula sam tim tragom i u *Pozoru* iz 1885. našla tri nepotpisana teksta, koja se, s obzirom na netom citiran ulomak, mogu s velikom sigurnošću pripisati Ivanu Milčetiću. Objavljeni su navedene godine u *Pozoru* br. 124 (»Hrvatska opera i opereta u Varaždinu«), 130 (»Hrvatska opera u Varaždinu«) u rubrici »Domaće vijesti« i u br. 141 (»Hrvatska opera u Varaždinu«) u rubrici »Prosvjeta«. Valja također istaknuti da ovi napisi nisu uopće registrirani u *Bibliografiji*, kako je već istaknuto, ni kao Milčetićevi, ali ni kao oni neidentificiranog autora, a nema ih ni u Musićevoj bibliografiji Milčetićevih radova.⁶

Naposlijetku upozoravam na još jedan previd u *Bibliografiji*. Nije naime učinjena distinkcija između dvojice autora istoga imena, premda je posve jasno da se radi o starijem i mlađem Ivanu Milčetiću.⁷ Citiranim se radnjama, međutim, ne iscrpljuju Milčetićevi prilozi glazbenoj publicistici. Glazba naime nalazi svoje mjesto i na stranicama onih tekstova u kojima je autorov interes fokusiran na neke druge teme. Tako, primjerice, u putopisu »Putne crtice iz Boke i Crne gore« Milčetić ne propušta spomenuti važnost narodne čitaonice u Kotoru u glazbenom životu grada, napose onom koncertnom, te pjevačko društvo »za crkveno pravoslavno pojanje«, koje je, uz splitsko, »jedino u svoj Dalmaciji«.⁸ Ali daje i informacije vjerodostojnost kojih je vrlo upitna. Pišući o Dragutinu Parčiću, njegovim brojnim djelatnostima pribraja i gradnju orgulja koje se čuvaju u samostanu na krčkom Glavotoku.⁹ Samostan na Glavotoku danas, međutim, uopće nema orgulje,

⁵ Ovo je još jedan novi biografski podatak. Poznato je da je već sljedeće godine zatražio dopust kako bi mogao raditi na bibliografiji glagoljske književnosti, te da se zapravo u službu više nije ni vratio, već je 1912. bio umirovljen (usp. A. Musić, Ivan Milčetić, *Ljetopis JAZU*, 1924., 38, 82.)

⁶ Musić doduše ističe da Milčetićeve članke objavljujane u *Obzoru* nije »ni tražio, jer bi to bila velika muka, a mala korist; a teško bi se i konstatiralo, koji je dopis baš Milčetićev.« Usp. *ibid.*, 85.

⁷ Usp. Milčetić, Ivan, *Bibliografija rasprava i članaka. Muzika*, knj. 13, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 515.

⁸ Ivan Milčetić, Putne crtice iz Boke i Crne gore, *Vienac*, 1876., 502.

⁹ Ivan Milčetić, O novom izdanju hrvatskih liturgičkih knjiga, *Vienac*, 1883., 17, 16.

pa se postavlja pitanje na koje je orgulje Milčetić zapravo mislio, odnosno u čemu je zabuna. Dakako da je već i sam jezični izričaj neprecizan, jer Parčić bi teško mogao biti graditelj orgulja. Najvjerojatnije je planirao i/ili podupirao gradnju orgulja na toj lokaciji.¹⁰

Milčetićevo publicističko pero također često progovara o onodobnom kazališnom trenutku, pa, uz već citirane napise o operi i opereti, glazbena scena nalazi svoje mjesto i u drugim tekstovima na kazališne teme. Tako je u dopisu naslovljenom »Varasdiniensia« i objavljenom u *Viencu* 1881. godine,¹¹ uz njemačku dramsku družinu i ona operetna podvrgnuta oštroj kritici i izvrgnuta ruglu:

»K nam je dospjela neka njemačka družina, koja nije mogla naći pristaništa u svojoj domovini. Davala se je drama i opereta. Drama se je još mogla slušati, ali opereta! Kreketanje žaba nedade se ni iz daleka prisposdobiti s tim pjevanjem. (Agrameričinom izvjestitelju to su samo dvorski pjevači i glumci!) Bilo je gdjekad i srdačnoga pljeskanja, al kazalište je bilo tek svakih 8 dana jednom dobro posjećeno. Silni kazališni oglasi u svih mogućih bojah navješćivahu 'novitete', opetovalo se na 'umjetničku sviest' Varaždinaca, ali sve badava. Njemački umjetnici češće su gladovali, a bogme gladan čovjek nemože pjevati. [...] Tragedija (ili možda bolje komedija) morala je napokon doći do svršetka. Dne 19. t. m. davala se opereta 'Angot'. Bio je te večeri prijam; bila je subota i kuća puna. Prvi impressario, koji upravljaše orkestrom, veselo odigra ouverturu, pokuca svojim štapićem, da se digne zastor, pokuca drugi i treći put – badava. Sa pozornice se samo ori vika. Impressario-maestro ode na pozornicu, grozi se, više... Umjetnici ga okruže kano gavrani strvinu, držeći se za svoje gladne trbuhe i vičući: 'hljeba! hljeba! nevidjesmo davno hljeba! Pjevati nemožemo!' Umjetnička se družina ipak umiri uz uvjet, da će svatko nešto dobiti iza prvog čina. Prvi se čin odigra, al zastor se opet dignuti neće.... To je trajalo oko 1/2 sata. Pošto je gradski kapetan konfiscirao sav prihod one večeri, obećav svakomu dielak, umiriše se umjetnici, te se napokon uz antidiluvialnu uztrpljivost naše publike svrši cieli komad. Ali tragikomedija nije još gotova. Impressario-maestro e Co. izpričavaju se u silnih plakatih, zašto nije 'Geschäft' uspio i tko je kriv ovomu škandalu, te da je u to ime podnio tužbu sudu. Glumci pako zamieniše pozorišne daske sa onimi u krčmah, gdje sada priredjuju koncerte. I tako zaniemi naše kazalište. Pravi Hrvati nežale.«¹²

Citirani ulomak paradigmatički je za Milčetićevo glazbeno kritičko djelovanje, koje se zapravo teško može takvim držati. Riječ je više o prika-

¹⁰ Prema usmenim kazivanjima tamo su ipak postojale orgulje, dijelovi kojih se danas možda nalaze u crkvi sv. Franje u Krku. Na ovoj informaciji zahvaljujem dr. Milanu Radiću i mons. Nikoli Radiću. Međutim, da bi se o tome moglo govoriti s potpunom sigurnošću valjalo bi provesti odgovarajuće istraživanje, što za ovu prigodu nije bilo moguće učiniti.

¹¹ Usp. Ivan Milčetić, *Varasdiniensia*, *Vienac*, 1881., 14, 223–224. Članak je potpisan s X., ali uvršten u Musićevu bibliografiju Milčetićevih radova.

¹² *Ibid.*

zima kazališnih događanja u okvirima kojih Milčetić rijetko zalazi izravno u vrednovanje same glazbe, djela ili izvedbe, a kad to i čini kreće se unutar kategorija sviđanja i nesviđanja, dobrog i lošeg itd. Zahvaljujući tome izbjegao je sudbinu svoga suvremenika Matoša, koji se u silini svoga žara, žučljivosti i brzopletosti (pre)često u tekućoj glazbenoj kritici, koju sporadično piše tijekom punih 18 godina (1895.–1913.), zapliće u nerazmrsiva proturječja i teško ispravljive pogreške što ga, među ostalim, vodi u vrtlog polemika.¹³

Međutim, ni Milčetić nije uspio izbjeći polemiku. Nije ju potaknuo nikakav krivi podatak, već je započeta temama oko repertoarne kazališne politike na području opere i operete, gdje se Milčetić ipak, makar i nehotice, upleo u vrijednosna pitanja. Prvi takav polemički članak, koliko je zasad poznato, napisao je 1904. godine. Objavljen pod naslovom »Hrvatsko dramsko društvo u Varaždinu«, taj je članak odgovor anonimnom piscu istoimenog napisa objavljenog u *Hrvatskom Pravu* 19. studenoga 1904. Uz dramske predstave Čirićeve družine održane u Varaždinu dotaknuto je i pitanje opere i operete, što izravno provocira Milčetićevo odgovor i na tu temu: »Vriedni naš pisac znade i ono, čega nitko u Zagrebu ne zna. On naime ozbiljno govori, kako: 'zagrebačka opereta, koja razpolaze sa svimi potrebitim silama te struke, ne ima (!) toliko odvažnosti, da kultivira i operu'. Dakle zagrebačka opereta razpolaze svima potrebnim silama za operu... E se non ridi, di che rider suoli?«¹⁴

Operna i operetna problematika inicirala je i drugu polemiku, 1908. godine. On je tada, naime, povodom gostovanja osječkog kazališta u Varaždinu zapravo komentirao stanje u hrvatskim kazalištima, te, vođen ekonomskim razlozima, zauzeo pritom stav da pokrajinska kazališta tipa osječkoga i varaždinskoga imaju uvjete za dramu, pa i za operetu, ali ne i za operu.¹⁵ Na ovaj članak odmah polemički reagira Andro Mitrović tekstom »Uspostava naše opere« što ga je objavio u *Zvonu*. »Nije opera ono, što zadržava kazalištu udarac i radi kojeg mora kazalište da strada,« tvrdi Mitrović, »nego baš opereta. Nema pogotovo pravo gospodin Milčetić da prigovara glazbenom zavodu da je sterilan, jer glazbeni zavod nije kriv što se glazbenoj, a napose opernoj umjetnosti, kod nas vrlo malo sila posvećuje, već su tomu krive naše glazbene prilike, a najviše pak to, što nemamo opere, koja je jedina kadra da u narodu probudi smisao i oduševljenje za glazbenom umjetnosti u opće, a za opernom napose. Za to se žalibože kod nas u Zagrebu danas više o glazbi (mislim o pravoj glazbi) ne može niti razgovarati, jer Zagreb danas stoji u znaku operete. Opera se u jednom kazalištu može

¹³ Najglasovitija je takva polemika – kad je riječ o glazbi – inicirana Matoševom zamjenom treće i devete Beethovenove simfonije. On je naime o izvedbi *Devete* govorio kao o *Trećoj*, što je, naravno, izazvalo odgovor. (O tome usp. Lovro Županović, *O glazbi*, 339–340; Sanja Majer-Bobetko, *Estetika glazbe u Hrvatskoj u 19. stoljeću*, JAZU, Zagreb 1979., 63–64.)

¹⁴ Ivan Milčetić, Hrvatsko dramsko društvo u Varaždinu, *Narodne novine*, 1904., 270.

¹⁵ Usp. Ivan Milčetić, Hrvatsko pokrajinsko kazalište, *Savremenik*, 1908., 1, 58–59.

uz dramu vrlo lijepo gojiti, a da jedno drugom ne škodi, jer oboje zahtjeva ozbiljnu publiku koja u kazalištu traži umjetnost, a ne puku razbibrigu, dočim opereta svojim lahkim, a više puta i trivijalnim genrom, kvari publiku, odbija ju ne samo od drame, već i u opće od ozbiljne umjetnosti.«¹⁶ Milčetić odgovara i zaključuje polemiku u *Savremeniku* člankom »Opera ili opereta?«,¹⁷ u kojemu pojašnjava svoj stav o operi kao umjetničkoj i opereti kao zabavnoj glazbeno-scenskoj vrsti. »U opereti ne ište šire općinstvo ni osobite umjetnosti ni osobitog umjetničkog izvodenja. Ovdje mogu zastupati tenora i subretu slabije sile – i općinstvo je zadovoljno; jer se zabavlja... [...] Rdjava opereta može živjeti i 'nositi'; rdjava opera ne može, a stoji mnogo. Ja se dakle načelno posvema slažem s g. kapelnikom Mitrovićem, tek ne mogu da ostanem slijep kod očiju, kada uzimljem u obzir naše kazališne prilike u pokrajini.«¹⁸ U tom kontekstu on zastupa mišljenje da je bolje biti bez opere nego imati lošu operu. Što se pak tiče njegove usputne primjedbe o HGZ-u, Milčetić dozvoljava da je ta njegova tvrdnja možda neopravdana, jer, kako ističe, »stojim daleko od toga zavoda pa ne poznam pravo njegovih uspjeha, a nanj bacih svu svoju zlovolju radi naših kukavnih glazbenih prilika.«¹⁹ Ali ne propušta prigodu da napomene kako je tome njegovu stavu pridonijelo Andrićevo iskustvo. Godinu dana ranije, naime, dakle 1907. godine, on je tražio interprete za operu i operetu. Tada se suočio s znatnim poteškoćama, jer hrvatske mlade pjevačice nisu uopće htjele nastupiti kao zboristice, ili su tražile puno veće honorare od strankinja. Tako je Andrić angažirao pretežito Čehe, a Milčetić, unatoč izrečenim isprikama, zaključuje: »Zadaća bi ipak bila učitelja zem. glazbenog zavoda, da u svojih pitomaca bude ljubav ka kazalištu. [...] Ta početnica ne može da bude odmah primadona. Čedno se može i ovdje živjeti i – napredovati.«²⁰

Ovi se glazbeno-publicistički radovi Ivana Milčetića, od osvrta do polemike, mogu držati onodobnim standardnim priložima te vrsti. U njima je, naime, još uvijek snažno istican kriterij »domorodnosti«, što ga je inaugurirala glazbena kritika narodnoga preporoda, zatim potisnulo, ali ne potpuno, razdoblje Bachovog apsolutizma, te revitaliziralo desetljeće od 1860. do 1870. Dok preporodni kritičari uglavnom opisuju stupanj »domorodnosti« pojedinih glazbenih djela i događaja, tijekom sljedećih se desetljeća 19. stoljeća u njih postupno razvija i umjetnički kriterij, a i sam pisani izričaj se obogaćuje. Naposljetku, posljednja tri desetljeća 19. stoljeća donose začetke profesionalizacije glazbenog života, što je zasluga Ivana Zajca, i glazbene kritike, što je zasluga, kako je već istaknuto, Franje Kuhača i Vjenceslava Novaka. Kriterij »domorodnosti« međutim nije napušten. Na-

¹⁶ Andro Mitrović, Uspostava naše opere, *Zvono*, 1908., 3, 50.

¹⁷ Usp. Ivan Milčetić, Opera ili opereta?, *Savremenik*, 1908., 3, 188–189.

¹⁸ *Ibid.*, 189.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ *Ibid.*

protiv! Pitanje nacionalnog za Kuhača je, primjerice, temeljno pitanje glazbe. Za Milčetića je pak taj kriterij toliko važan da se ne libi ni krivotvorenja, što je uostalom, kako je već navedeno, i sam priznao. Unatoč tome, njegovi glazbeno-publicistički prilozi danas su vrijedan glazbeno-povijesni izvor, jer na izravan i/ili neizravan način progovaraju o pitanjima institucionaliziranja glazbe u relevantnom razdoblju, o recepciji, segmentima glazbenog života Varaždina, programima, institucijama, o (ne)ukusu publike, pa, naposljetku, i o dometima onodobne hrvatske glazbene kritike.

Muzikologija

U trenutku svoga nastanka mnogo su važniju ulogu imali njegovi prilozi muzikologiji, odnosno onom njezinom dijelu koji se još od davne 1885. godine, kad je Guido Adler napisao glasovit tekst o muzikologiji, uvriježilo zvati historijskom muzikologijom, za razliku od sistematske muzikologije.²¹ Dva rada plijene posebnu pažnju: knjižica *Slava »Vile«* i studija *Dr. Julije Bajamonti i njegova djela*.

Slava »Vile« je zapravo spomen-knjiga objavljena 1900. godine u povodu 25. obljetnice postojanja istoimenoga pjevačkog društva u Varaždinu. Prva hrvatska pjevačka društva *Zora* iz Karlovca i *Kolo* iz Zagreba već su takve publikacije monografskog tipa dobile osam godina ranije.²² Milčetićeve knjižice o *Vili*, potpredsjednik koje je, uostalom, u to doba bio on sâm, sadrži: motto »Vile«,²³ tekst Varjačićeve glazbene slike za mješoviti zbor uz samopjeve, proslav i pratnju orkestra »Vilin sjaj«,²⁴ tekst *Himne*, što ju je »u slavu 25-godišnjice hrvatskog pjevačkog društva 'Vile'« spjevao Lj. Varjačić a uglazbio Vj. Rosenberg-Ružić, tekst Varjačićeve *Koračnice vile* za koju je glazbu skladao Ivan Zajc, te naposljetku »Crtice o životu i radu hrv. pjev. društva 'Vile'« Ivana Milčetića. *Crtice* su dragocjen glazbeno-historiografski izvor svakome tko se zanima za glazbenu povijest *Vile* i grada Varaždina, pa ne čudi da se ovom knjižicom poslužio i Krešimir Filić, kad je pisao svoju knjigu *Glazbeni život Varaždina*.²⁵ Pišući povijest ovoga pjevačkog društva Milčetić se nije zadovoljio samo iznošenjem njegove kronologije, već je predočio i kratku povijest glazbenih događanja u

²¹ Usp. Guido Adler, Umfang, Methode und Ziel der Musikwissenschaft, *Vierteljahrsschrift für Musikwissenschaft*, 1885., 1, 5–20.

²² Usp. Dušan Lopašić, »Zora« I. hrvatsko pjevačko društvo u Karlovcu. *Poviestne crtice. 1858–1892*, Naklada i tiskara Dragutina Hauptfelda, Karlovac 1892; usp. Benjamin Zeininger, *Hrvatsko pjevačko društvo Kolo u Zagrebu tečajem trideset godina*, Knjigotiskarski i litografski zavod C. Albrechta, Zagreb 1892.

²³ *Gromko grlo, dobar glas,*
Srce vrlo – rodu spas!

²⁴ Glazbu je za tu glazbenu sliku skladao Vjekoslav Rosenberg-Ružić, a izvedena je na proslavi 25. obljetnice *Vile* 8. rujna 1900. u Varaždinu.

²⁵ Usp. Krešimir Filić, *Glazbeni život Varaždina*, Muzička škola Varaždin, Varaždin 1972., 258–269.

Varaždinu tijekom 19. stoljeća, dakle u razdoblju koje je prethodilo osnivanju *Vile*. »Hrvatski se pjevalo prije osnutka 'Vilina' samo katkada na koncertima«,²⁶ a, kao i u drugim hrvatskim gradovima, kako upozorava Lovro Županović,²⁷ hrvatskom je pjevačkom društvu prethodio muški zbor *Warasdiner Männer-Gesang-Verein*, koji je bio osnovan 1859., i koji je bio u stanju izvoditi i manje operete. Milčetića, međutim, to ne zadovoljava i slaže se s Bartolom Franceljem, kad se on u svom, kako Milčetić ističe, »vrsno uređivanom 'Pučkom prijatelju'« stalno tuži »što se var. pjevačko društvo slabo obazire na hrvatske pjesme«. ²⁸ Kasnija nastojanja toga društva da uvrsti i Hrvate nisu uspjela, jer, prema Milčetiću, »pravi Hrvati ne htjedoše, da imadu posla s društvom kojega tradicija bješe njemačka, nenarodna«. ²⁹ Prava je prekretnica u tom smislu bilo osnivanje *Vile* 1875. godine. Prvih par godina *Vilinog* djelovanja Milčetić je rekonstruirao na temelju članaka objavljivanih u *Pučkom prijatelju*, a zatim se služio društvenim zapisnicima. Najstariji sačuvani zapisnik datira iz 1879. godine. Na temelju tih dvaju izvora, on je sastavio kronologiju društvenih događanja, skupština, koncerata, popise članova (redovnih i počasnih), ³⁰ predsjednika, potpredsjednika, tajnika, blagajnika i zborovođa, upozorivši pritom da ti popisi nisu posve točni za prve godine *Vilinog* djelovanja jer »nenadjosmo nikakovih bilježaka te nas je mnogo muke stajalo, dok sabrasmo i ono, što ovdje iznosimo«. ³¹ Sumirajući svoj povijesni pregled, Milčetić je zaključio da »'Vila' može da s ponosom gleda na svoju prošlost: ova nije doduše sjajna, ali je časna. 'Vila' je vršila prema svojim silama i okolnostima svoju rodoljubnu i humanitarnu dužnost.« ³² Budući da se onodobna rodoljubna funkcija hrvatskih pjevačkih društava, kako je poznato, očitovala i u naglašenoj promociji zbornih skladbi hrvatskih autora, današnji istraživač sa žaljenjem uočava, sa stajališta povijesti glazbe, dosta važan nedostatak u Milčetićeve pregledu – izostanak popisa u javnosti izvođenih skladbi, koji bi omogućio i uvid u repertoar *Vile*, a samim tim i u iznimno važan dio glazbenog života Varaždina. Kako je, naime, istakao Lovro Županović, pjevačka društva i njihovi zborovi učinili su »mnogo na promicanju (danas nazvane) masovne glazbene kulture«. ³³

²⁶ Ivan Milčetić, Slava »Vile«, 12. Milčetić spominje nastup glumca Dragutina Osinskog 4. siječnja 1838., kada je u varaždinskom kazalištu pjevao »neke hrvatske kompozicije čuvenog viruoza na citari i darovitog hrvatskog skladatelja Ivana Padovca (1800 do 1873), rođenog Varaždinca, i to na koncertu, priredjenu u slavu zagreb. biskupa Gjura Haulika, kada se desio u Varaždinu. Bijahu to Vukotinovićeve pjesmice: 'Oj košutko crnooka', 'Moje jutro' i 'Moje drago'.« Milčetić ne govori ništa o instrumentalnoj pratnji navedenih popijevaka.

²⁷ Usp. Lovro Županović, *Stoljeća hrvatske glazbe*, Školska knjiga, Zagreb 1980., 258.

²⁸ Ivan Milčetić, Slava »Vile«, 13.

²⁹ Ibid., 13–14.

³⁰ 1892. godine za počasne članove izabrani su Ivan Zajc, Franjo Kuhač i bivši predsjednik M. Wiesner (usp. ibid., 23.).

³¹ Ibid., 30.

³² Ibid.

³³ Lovro Županović, *Stoljeća hrvatske glazbe*, 258.

Posebnu pozornost privlači Milčetićeve studija o Juliju Bajamontiju. To je, naime, prvi tiskom objavljen opsežan znanstveni rad u kojemu se uočava da, kako reče sam Milčetić, »Julija Bajamonta mora eto spominjati i povijest hrvatske glazbe.«³⁴ Riječ je dakle o prvom objavljenom relevantnom glazbeno-historiografskom izvoru o Juliju Bajamontiju. Prije Milčetića na taj je aspekt Bajamontijeva rada upozorio Ivan Kukuljević Sakcinski u *Slovníku umjetnikah Jugoslavenskih* (objavljen 1858.–1860.). Međutim, Kukuljević je tek izvjestio da je Bajamonti, uz liječničke dužnosti i spisateljske radove, i skladao, te da »od njegovih muzikalnih djelah čuvaju nekoliko kamadah potomci porodice Markočia. Njeki komadi nalaze se i u glavnom hramu splietskom.«³⁵ U prvoj *Hrvatskoj enciklopediji*, što su je u Osijeku počeli objavljivati 1887. godine Ivan Zoch i Josip Mencin, a uspjeli su objaviti tek dva sveska (1887. i 1890.), uopće se ne spominje Bajamontijeva angažiranost na području glazbe.³⁶ Valja upozoriti da taj vid njegove djelatnosti nije promakao Franji Kuhaču, utemeljitelju hrvatske glazbene historiografije. Premda dvojecí oko Bajamontijeva uvrštavanja u glasovit Historijski uvod *Ilirskim glazbenicima*, koji je, uostalom, tada još ostao u rukopisu, čekajući 100 godina svoje objelodanjivanje tiskom, Franjo Kuhač ga ipak nije mimoišao. Njegove su dvojbe bile iste prirode kao kasnije i Milčetićeve: je li Bajamonti bio hrvatskog podrijetla, odnosno pripada li hrvatskom kulturnom prostoru? Dok se Kuhač zadovoljio uvjerenanjima rođaka da je Bajamonti bio hrvatskog podrijetla,³⁷ Milčetić je nakon čitanja Bajamontijeve poezije zaključio: »Odlanulo mi je, jer nijesam imao pred sobom Talijanca, već Dalmatinca, koji osjeća hrvatski, ali pjeva talijanski!«³⁸

Istraživač, kakav je bio i Franjo Kuhač, kojega je i sâm pozivao na suradnju u *Zbornik za narodni život i običaje*,³⁹ Milčetić svoju studiju zasniva

³⁴ Ivan Milčetić, Dr. Julije Bajamonti i njegova djela, *Rad JAZU*, 192, 1912., 143.

³⁵ Citirano prema Dubravka Franković, Neke metode leksikografskog rada Ivana Kukuljevića Sakcinskog na muzičkom dijelu »Slovníka umjetnikah Jugoslavenskih«, *Arti musices*, 13 (1982.), 1, 42.

³⁶ Usp. Josip Andreis, Glazba u Hrvatskoj enciklopediji s kraja prošlog stoljeća, *Arti musices*, 13 (1982.), 1, 14.

³⁷ Usp. Franjo Kuhač, *Ilirski glazbenici*, Historijski uvod (priredio i bilješke te pogovor napisao Lovro Županović), Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1994. (pretisak izd. iz 1893.), XX.

³⁸ Ivan Milčetić, Dr. Julije Bajamonti i njegova djela, 97.

³⁹ U Kuhačevoj korespondenciji sačuvano je pismo od 6. rujna 1895. kojim se Kuhač zahvaljuje Milčetiću na tom pozivu, ali trenutno nije bio u stanju zbog drugih obaveza odgovoriti mu potvrdno. Korespondencija se čuva u Kuhačevoj ostavštini u Hrvatskom državnom arhivu (kutije XVI–XIX), a prijepisi, što ih je prije pedesetak godina sa suradnicima učinio Vinko Žganec, čuvaju se u Zavodu za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe – Odsjek za povijest hrvatske glazbe HAZU u Zagrebu. Valja istaknuti da je pokrenut projekt kritičkog i komentiranog izdanja svih Kuhačevih pisama. Dosad su objavljene dvije knjige Kuhačeve korespondencije. Usp. Franjo Ksaver Kuhač, *Korespondencija I/1 (1860–1862)*, pripremio Ladislav Šaban, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Razred za glazbenu umjetnost i muzikologiju, Zavod za muzikološka istraživanja, Zagreb 1989; Franjo Ksaver Kuhač, *Korespondencija I/2 (1863)*, pripremio Ladislav Šaban, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Razred za glazbenu umjetnost i muzikologiju, Zavod za povijest hrvatske glazbe, Zagreb 1992.

na analizi građe, koju mu je poslao Frane Bulić, i na dijelu te građe koju je sam proučio u Splitu. Na temelju Bajamontijeve korespondencije on uočava i ističe njegovu ljubav prema glazbi i književnosti koje, štoviše, Bajamonti pretpostavlja svojem osnovnom, liječničkom pozivu. Međutim, upravo zbog nje nije dobio posao gradskog liječnika u Splitu. »Splječani mu«, naime, »prigovaraju, e se ne slaže s dostojanstvom liječnika, da se bavi muzikom, koju je on strastveno ljubio. Već na Hvaru mu spočitavahu, da razumije samo cimbal. U Spljetu se morao zadovoljiti privatnom liječničkom praksom, a sporedno mjestom kapelnika i zborovođe nadbiskupske crkve.«⁴⁰ Ali, skladatelj, kapelnik i orguljaš Julije Bajamonti ne ostaje dužan, već odgovara raspravom »Il medico e la musica«,⁴¹ u kojoj, pozivajući se na mitske junake i povijesne činjenice, brani suprotnu tezu, koja, prema Milčetićevo prikazu glasi: »Nije dakle medicina neprijateljica muzike i poezije, već njihova saveznica. [...]. Poznavanje samo jednoga predmeta svjedočanstvo je duha slaba, ograničena, ropskog. Razne nauke su vezane jedna s drugom te se međusobno podupiru. Liječniku je naročito potrebna poezija i glazba, koje mu donose inspiraciju. Pored toga ove umjetnosti uljuđuju, a liječnika čine blagim i pitomim u praksi, što je prava sreća za pacijente. Predsuda je dakle tvrditi, da liječnik mora biti samo liječnik.«⁴²

Kad je riječ o Bajamontiju glazbeniku, Milčetić zapravo prvi objavljuje popis Bajamontijevih skladbi što ga je sastavio 1887. Milan Rešetar, a koje se čuvaju u Glazbenom arhivu splitske prvostolne crkve. Opus od 49 tim popisom registriranih skladbi kasnijim je istraživanjima višestruko povećan, ali još uvijek ne i posve definiran.⁴³ Milčetić je nadalje sa žaljenjem istaknuo da se sačuvao samo tekst oratorija *Prijenos sv. Duje*, što se kasnije također pokazalo netočnim.⁴⁴ Prvi je na to upozorio Niko Kalogjera,⁴⁵ ali, čini se, nakon toga izvornik opet neko vrijeme nije bio dostupan,⁴⁶ tako da

⁴⁰ Ivan Milčetić, Dr. Julije Bajamonti i njegova djela, 100.

⁴¹ Objavljena je u *Giornale Enciclopedico d'Italia*, 1796., 97–120.

⁴² Ivan Milčetić, Dr. Julije Bajamonti i njegova djela, 171.

⁴³ Uz ovaj Rešetarov popis Miljenko Grgić navodi u svom radu *Tragom baštine Julija Bajamontija (1744–1800)*, *Mogućnosti*, 1990., 7/8, 812. sljedeće popise, koji se odnose na navedeni arhiv: Ana Urukalo izbrojila je u njemu 126 skladbi (usp. *Dr. Julije Bajamonti i njegov rad na području muzičke umjetnosti*, diplomski rad, rukopis, Zagreb 1954., 8–15.); I. Bošković u zasad nedovršenom popisu 161 skladbu (usp. *Popis skladbi Julija Bajamontija iz Glazbenog arhiva splitske stolnice*, I, rukopis, Split 1977., 1–17., i u Petar Zdravko Blajić, *Giulio Bajamonti Musicista*, doktorska disertacija, rukopis, Roma 1978.); Stanislav Tuksar 172 skladbe (usp. *Glazbeni arhiv splitske stolne crkve sv. Dujma*, Izvještaj o sređivanju i katalogiziranju izvršenom u razdoblju od 1973. do 1975. godine, *Arti musices*, 8 (1977.), 2, 171–198.)

⁴⁴ O tome usp. Lovro Županović, »Dramatski sastavak ili oratorij« *Prijenos sv. Duje* Julija Bajamontija u svjetlu uvida u skladateljev izvornik/autograf toga djela, u *Splitski polihistor Julije Bajamonti, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 30. listopada 1994. godine u Splitu* (ur. Ivo Frangeš), Književni krug, Split 1996., 118–120.

⁴⁵ Usp. Niko Kalogjera, *Povijesne crtice o glazbenim prilikama splitske stolne crkve*, *Sv. Cecilija*, 1924., 4, 126–128.

⁴⁶ Usp. Lovro Županović, »Dramatski sastavak ili oratorij« *Prijenos sv. Duje* Julija Bajamontija u svjetlu uvida u skladateljev izvornik/autograf toga djela, 120.

je konačno, tek 1999. godine objavljena partitura toga djela.⁴⁷ Ipak je Milčetiću već i sam libreto bio dovoljan da zaključi kako »tekst bjelodano svjedoči, da je Bajamonti izvrsno poznao savremene glazbene drame i da je bio vještak u muzici. Stihovi su mu glatki i raznoliki, prilagođeni situacijama drame«,⁴⁸ a naslutio je da bi se moglo naći i motiva iz hrvatske pučke glazbe,⁴⁹ što se uvidom u glazbeni zapis pokazalo točnim. Savremena muzikologija, naime, prepoznaje taj prvi hrvatski oratorij kao djelo kojim se u Bajamontijevu skladateljskom opusu zaključuje razdoblje potpune dominacije crkvenih tema i formi, a »usto, Bajamonti sve više počinje unositi elemente jednostavne pučke popijevke u svoje stvaralaštvo, što je uostalom zamjetno u spomenutom oratoriju ili glazbenoj drami.«⁵⁰

Bajamonti je interes za folklorno naslijeđe nedvojbeno pokazao i svojim melografskim radom, što nije promaklo ni Milčetiću. On prvi tiskom objavljuje glasovite Bajamontijeve zapise triju folklornih napjeva (*Pjesma travničkih djevojčica*, *Pjesma janjičara* i *Pjesma kadija*). Opisao ih je na sljedeći način: »Napjevi su zabilježeni za jedan glas, bez pratnje. Napjev prve pjesme očividno je narodan, a Bajamonti ga mogaše čuti u samom Travniku, gdje je bio jedanput, putujući po Bosni. Možda je u Bosni čuo i napjeve drugih dvaju napjeva.«⁵¹ Daljnjim istraživanjem Bajamontijeva opusa pokazalo se da su doista sva tri napjeva iz Travnika i da su zapravo priloženi njegovu *Putopisu po Bosni* iz 1780. godine.⁵² Međutim, za razliku od samoga putopisa, kojega se dugo držalo izgubljenim, melografski su zapisi bili prepisani u više primjeraka, pa se jedan od njih našao i u arhivskoj građi iz splitske stolnice, a drugi 1984. u Muzeju grada Splita.⁵³ Kad je pak pronađen i rukopis *Putopisa po Bosni*, moglo se s potpunom sigurnošću utvrditi da je riječ o napjevima iz Travnika, jer ih je, uz opis mjesta i postupaka melografskog bilježenja, sam Bajamonti kao takve opisao.⁵⁴

Milčetićevo je studiju kulturna i znanstvena javnost odmah uočila. Još 1912. godine, dakle iste one u kojoj ju je Milčetić objavio, četiri su članka, izravno se oslanjajući, pa i citirajući Milčetića, objelodanjena u dnevnom tisku: u *Jutarnjem listu*, *Narodnim novinama*, *Pravoj Crvenoj Hrvatskoj* i *Ob-*

⁴⁷ Priredio ju je Lovro Županović na temelju uvida u kopiju izvornika, a objavile su je Varaždinske barokne večeri i Hrvatska udruga orkestralnih i komornih umjetnika.

⁴⁸ Ivan Milčetić, Dr. Julije Bajamonti i njegova djela, 108.

⁴⁹ Usp. *ibid.*, 142.

⁵⁰ Miljenko Grgić, Dr. Julije Bajamonti, glazbenik, u *Splitski polihistor Julije Bajamonti, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 30. listopada 1994. godine u Splitu* (ur. Ivo Frangeš), 89.

⁵¹ Ivan Milčetić, Dr. Julije Bajamonti i njegova djela, 142.

⁵² Usp. Miljenko Grgić, Dr. Julije Bajamonti, glazbenik, 107.

⁵³ Usp. Stanislav Tuksar, *Katalog muzikalija u Muzeju grada Splita*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Zavod za muzikološka istraživanja, Zagreb 1989., 36–37. Usporedba tih dvaju primjeraka pokazuje neke razlike u zapisu prvog napjeva.

⁵⁴ Usp. Miljenko Grgić, Dr. Julije Bajamonti, glazbenik, 107.

zoru.⁵⁵ Muzikološka pak istraživanja, koja su se postupno intenzivirala u drugoj polovini 20. stoljeća, polazila su upravo od nje, pa ona s punim pravom drži status prve relevantne glazbeno-historiografske studije o Bajamontiju. Ni najnovija takva studija Miljenka Grgića ne zaobilazi Milčetićeve tekst, ali, dakako, rezimira sva dosadašnja postignuća, koja omogućuju daleko cjelovitiji uvid u Bajamontijeva glazbena i glazbenička nastojanja nego što je to mogao Milčetić. Svjestan činjenice da Bajamontijev opus još nije u potpunosti proučen,⁵⁶ Grgić ipak može vjerodostojno progovoriti o Bajamontiju kao skladatelju, učitelju glazbe, katedralnom kapelniku, vokalnom solistu, orguljašu, čembalisti, koncertmajstoru, glazbenom ravnatelju, glazbenom izvjestitelju i piscu (što uključuje i njegov rad na kasnije otkrivenom *Glazbenom rječniku*), libretistu i melografu.⁵⁷

Naposljetku, glazbenopovijesne teme interpolirane su i u Milčetićeve radove književno-povijesne provenijencije. Među njima ističu se dvije sintetičke radnje koje se bave preporodnim razdobljem i uvodne bilješke Palmotićeve *Pavlimiru*. »Ime i ideja ilirska za Ljudevita Gaja u Hrvatskoj« iz 1874. godine⁵⁸ bila je, prema riječima Musića, »prva [je] njegova pravo književna radnja«, što ju je čitao još kao gimnazijski suplent u splitskoj čitaonici. Istom se temom četiri godine kasnije bavi i u raspravi *Hrvati od Gaja do godine 1850. Kulturno-istorijski i književni pregled*.⁵⁹ Govoreći s pozicija nepatvorenog patriotizma, a prije svake hrvatske glazbeno-povijesne sinteze, pa i odgovarajućih članaka ili studija, Milčetić je uočio i upozorio na srodnost funkcije glazbe i književnosti u doba narodnog preporoda. Obje imaju jasno određenu i naglašenu ulogu u formiranju ili obrani nacionalne svijesti i konstituiranju nacije, glazba možda čak i izraženiju. »*To je doba improvizatornog prigodnog pjesništva hrvatskog*. Svako burno doba izazivlje take pjesnike. Njihove su pjesme izljev časovitog čuvstva i zanosa. Prigodna je pjesma stvar momenta. Kada postaje, dojmilje se silno, kašnje ne razumiju je više. [...] Uz improvizatore – pjesnike, nikoše i improvizatori – skladatelji. Oni dadoše pjesmam napjeve: *mrtve rieči postadoše živa sila* [istaknula S. M. B.], koja očitovala u pjevanju. Spomenimo tu Lisinskoga, Li-

⁵⁵ Usp. Zvonimir Butković, Dr. Julije Bajamonti, *Obzor*, 1912., 217, 1–2; Dr. N-ć., Jedan dalmatinski enciklopedist, *Jutamji list*, 1912., 115, 2–4; Niko Gjivanović, Ruder Bošković i dr. Julije Bajamonti prema glazbenoj umjetnosti, *Prava Crvena Hrvatska*, 1912., 394, 1; J. I-r. (Janko Ibler?), Spljetski polihistor iz 18. vieka, *Narodne novine*, 1912., 189.

⁵⁶ Govoreći primjerice o Bajamontijevim melografskim naporima, Grgić upozorava da »tragove takvoga rada treba tražiti po zagubljenim sveskama ili kajdankama, koje na sreću nisu trajno nestale« (Miljenko Grgić, Dr. Julije Bajamonti, glazbenik, 108.). U tom smislu ističe nedavno otkriće Bajamontijevih zapisa 17 gradskih i seoskih plesnih melodija, što ih je u Beču pronašla Gorana Doliner i o tome izvjestila u članku Nepoznati zapisi plesnih melodija iz Dalmacije, *Arti musices*, 25 (1994), 1/2, 243–248.

⁵⁷ Usp. Miljenko Grgić, Dr. Julije Bajamonti, glazbenik, 87–117.

⁵⁸ Usp. Ivan Milčetić, Ime i ideja ilirska za Ljudevita Gaja u Hrvatskoj, *Velebit. Zabavnik hrvatske omladine*, Djačko društvo »Velebit« u Beču, Zagreb 1874., 313–341.

⁵⁹ Usp. Ivan Milčetić, *Hrvati od Gaja do godine 1850. Kulturno-istorijski i književni pregled*, Preštampano iz III. tečaja *Hrvatskoga Doma*, Zagreb 1878.

vadića, Padovca i Rusana. Ovaj posljednji je sam svojim pjesmama napjeve skladao,⁶⁰ on je najčičši prigodni pjesnik.«⁶¹ Koliko je dobro poznao glazbu i njezinu povijest svjedoči i činjenica da je sjajno ocijenio važnost prve hrvatske opere. »Drama se je počela razvijati u isto vrijeme i kod Srba u Ugarskoj, ali u Hrvatskoj nailazimo već tada na riedak pojav, koji znači mnogo u kulturnoj povijesti naroda hrvatskoga, jer se slična šta nepojavlja sve do danas nigdje na jugu slovinskome – a to je hrvatska opera. Oko imena genijalnoga Lisinskoga vije se početak opere hrvatske. Čovjek se može samo diviti tomu krasnomu pojavu, a protumačiti si ga možemo tek kao proizvod uzigrana duha prenapete dobe ilirske, koja je preko svojih sila radila. To je najsjajniji biser duha hrvatskoga u toj dobi. Mi se Hrvati možemo s tim doista ponositi.«⁶² Već nekoliko godina kasnije on »genijalnom Lisinskom« kao iznimno zaslužnog za daljnji razvoj hrvatske glazbe s punim pravom pridružuje »genijalnoga« Ivana Zajca, koji je skladao »bezbroy pjesama, mnogo opera i opereta. Njegove opere: 'Nikola Zrinjski' i 'Lizinka' jedva će kada izčeznuti s hrvatskog repertoira.«⁶³ Već tada nepogrešivo ocjenjuje Kuhačevo značenje »u muzikalnoj teoriji i u sabiranju narodnih napjeva[...], čije će gradivo dobro doći budućem muzikalnom naraštaju«, te Krežmine iznimne izvedbene sposobnosti.⁶⁴

Glazba na sceni tema je koju dotiče i u sintetičkom povijesnom pregledu talijanske i dubrovačke drame do 17. stoljeća, što ga je napisao kao uvod Palmotićevo*m Pavlimiru*.⁶⁵ Međutim, poznavanje starijih razdoblja povijesti hrvatske glazbe, i ne samo hrvatske, bilo je 1890., kad je Milčetiće*v* tekst objavljen, krajnje skromno. Istraživanja hrvatske glazbene prošlosti i hrvatska glazbena historiografija u drugoj se polovici 19. stoljeća tek počinju razvijati. Zahvaljujući poglavito naporima Franje Kuhača, spoznaju se neki elementi hrvatske glazbene povijesti do 19. stoljeća, ali će starija povijest hrvatske glazbe postajati postupno sustavnijim predmetom istraživanja tek u 20. stoljeću, napose u njegovoj drugoj polovini, kad se uostalom i muzikologija u nas profesionalizira.

⁶⁰ U bilješci na ovom mjestu Milčetić piše: »Da se to razjasni, navodimo riječi očevidca svega toga – Stanka Vraza. G. 1846. među ostalim pisa on Erbenu u Prag: 'Čudno je pojavljenje u svetu našem g. Rusan. Čovek taj nepozna nit jedne note, nu on šetajući se po svojoj slavnoj Krajini slaže – kao tica na grani – napeve, kako mu baš dolaze u grlo, nauči je na pamet, složi uz (20) njih reči, sedne na kola, pa ajde u Belovar k svome priatelju gosp. Mesariću, ondešnjemu organisti, da mu je metne na note. 'A naravski ti glasovi razsunu se do malo po Belovaru i njegovi okolicalah, a za mesec danah, čujemo jih oriti se ovde u našoj strelarni i u kazalištu, uzhitjamo se; a za koj dan već ih čuješ razlegati se po ulicah, gde peva i malo i veliko. Dvo vam čudotvorne sile naravskoga nadahnutja.' Djela St. Vraza. V. 367.« (20–21).

⁶¹ Usp. Ivan Milčetić, *Hrvati od Gaja do godine 1850. Kulturno-istorijski i književni pregled*, 20.

⁶² *Ibid.*, 26.

⁶³ Ivan Milčetić, *Pedesetgodišnjica hrvatske prosvjete, Iskra, Zadar 1885.*, 12, 91.

⁶⁴ Usp. *ibid.*

⁶⁵ Usp. Ivan Milčetić, *Pavlimir*. Drama Gjona Gjora Palmotića. Uvod i bilješke napisao Ivan Milčetić, Knjižara Dioničke tiskare, Zagreb 1890.

Milčetića je međutim, kao i suvremenika mu Vjekoslava Klaića,⁶⁶ širi na znanstvenog interesa odvela i u to slabo istraženo područje, što je rezultiralo, kako je već istaknuto, studijom o Bajamontiju, ali i upozorenjem na prisutnost glazbe u dubrovačkim, odnosno dalmatinskim scenskim uprizorenjima. Tako, govoreći o Gundulićevoj *Proserpini ugrabljenoj* i o Gundulićevu prijevodu Rinuccinijeve *Arijadne*, Milčetić, terminološki neprecizno ih pritom proglasivši glazbenim dramama,⁶⁷ zaključuje: »Jesu li to bile melodramatske predstave, ne možemo zaniijekati, no nemožemo ni utvrditi. Doslije vidjesmo, da su se u Dubrovniku pjevale samo neke pjesme između pojedinih čina; lako je, da je pjevanje prodiralo i dalje te je posve vjerojatno, da su se zborovi pjevali. Pored pjevanja bilo je i plesa.«⁶⁸ Međutim, kao vjerojatni glazbeni autodidakt, Milčetić nije bio samo neprecizan u porabi termina, već i u iznošenju pozitivnih činjenica glazbene provenijencije. Stoga današnji istraživač njegova glazbeno-historiografskog opusa, mora provjeravati vjerodostojnost nekih tvrdnji. Jedan od takvih primjera vezan je uz njegov opis posljednje izvedbe Hektorovićeve *Života sv. Lovrinca*. Tu je predstavu, koja se, prema Milčetiću, dogodila 16. kolovoza 1837. u Starom Gradu na Hvaru, vidio i Šime Ljubić. Kako su se neki dijelovi ove drame pjevali, Milčetić tvrdi da je Kuhač »napjeve zabilježio prema pjevanju nekih osoba, koje su ih čule od ljudi, koji su prisustvovali sa-moj predstavi«.⁶⁹ To, međutim, uopće nije točno.⁷⁰

⁶⁶ Klaić je napisao prvu opširniju studiju o Jurju Križaniću kao glazbenom teoretičaru i njegovim *Asserta musicalia* (usp. Vjekoslav Klaić, Gjuro Križanić kao glasbenik, *Gusle*, 1892., 4, 25–27.).

⁶⁷ Glazbena drama je naime termin na kojemu insistira Richard Wagner, kad je riječ o njegovim reformiranim operama, pa ga je otuda vjerojatno preuzeo i Milčetić. Svojom opernom reformom, kako je poznato, Wagner je želio drami u operi vratiti njezino dostojanstvo i u skladu s romantičkim težnjama ostvariti sintezu svih umjetnosti u totalnom umjetničkom djelu (*Gesamtkunstwerk*). Zato je ukinuo podjelu opere na zatvorene brojeve te uveo podjelu na prizore, koji se nesmetano nadovezuju jedan na drugi. Ukinuvši suprotnost između recitativa i arije, on vodi svoje vokalne dionice u neprekinutom toku ariosa, a putem sustava *leit-motiva* u dramskoj radnji sudjeluje i orkestar.

⁶⁸ Ivan Milčetić, *Pavlimir*. Drama Gjona Gjora Palmotića, 33. Valja napomenuti da se, na temelju istražene arhivske građe, u recentnoj muzikološkoj literaturi pojavila teza o prvim hrvatskim operama u Dubrovniku. Miho Demović je zaključio da se čini kako je upravo za *Arijadnu* glazbu skladao Marinko Frana Tudiševića. Štoviše, »ono što se za *Arijadnu* i *Tudiševića* naslućuje, za *Atalantu* Junija Palmotića i *Lamberta Courtoysa mlađeg* je posve očito.« (o tome usp. Miho Demović, *Glazba i glazbenici u Dubrovačkoj republici od početka XI. do polovine XVII. stoljeća*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1981., 160–167.). Međutim, kako je i Demović utvrdio, zasad nije pronađena nikakva relevantna notna građa. Štoviše, Bojan Buijić je, na temelju analize Primovićevo prijevoda Rinuccinijeva libreta *Euridice* i Gundulićeva prijevoda *Ariane*, zaključio da je, ako se glazbu izvodilo uz te prijevode, ona mogla biti srodnija tipu ranije talijanske scenske glazbe nego opernom žanru (usp. Bojan Buijić, *Pastorale o melodramma? Le traduzioni Croate di »Euridice« e »Arianna« per le scene di Dubrovnik, Musica e storia*, 1998, 2, 477–499.). O toj problematici usp. i Ennio Stipčević, *Hrvatska glazbena kultura 17. stoljeća*, Književni krug, Split 1992., 30–40.

⁶⁹ Ivan Milčetić, *Pavlimir*. Drama Gjona Gjora Palmotića, 15.

⁷⁰ Kuhač nije sam zabilježio navedene napjeve. Te su napjeve skladali Ivan Jelčić iz Zadra i Ivan Nikola Kovačević iz Hvara. Riječ je o pet kratkih jednoglasnih napjeva s tekstom. Njih je Kuhač dao Šime Ljubić i oni se sada nalaze u Kuhačevoj ostavštini (kutija XXII/53-III, prilog 17) u Hrvatskom državnom arhivu.

Naposljedku istaknimo i zamjetan Milčetićeov prinos hrvatskoj etnomuzikologiji. Kako je u književno-povijesne radove interpolirao muzikološke teme, tako je, kao značajan istraživač hrvatskog folklornog nasljeđa, u svojim etnografsko-etnološkim radovima Milčetić progovarao i o glazbenom aspektu pojedinog događaja, običaja i sl. Čini se da je samo dva puta priložio notni zapis folklornog napjeva (koji nije učinio on sâm).⁷¹ Također je uz svoj članak *O Moravskim Hrvatima* objavio i 12 harmoniziranih napjeva (harmonizacija Vjekoslava Rosenberga-Ružića).⁷² 11 crkvenih napjeva zabilježio je župnik Vjekoslav Malec a 1 napjev »neki frjelištorfski učitelj«. ⁷³ Svjestan, dakako, činjenice da je fond folklornih napjeva sačuvan usmenom predajom, pa da se stoga ne može sa sigurnošću reći kako su ti napjevi nekoć izgledali,⁷⁴ Milčetić insistira na nužnosti njihovog bilježenja. Govoreći, primjerice, o koledi, on ističe: »Kako su stari naši kolijani pjevali, nije valda nigdje zabilježeno. U drugoj polovici prošloga stoljeća pa dosada pjevali su *po prilici* (istaknula S. M. B.) ovako, kako je u I. koledarki naznačeno.«⁷⁵ »Bilo bi dobro,« piše on, »da koji vještak zabilježi napjeve starinske prema izvođenju naših sopaca uz mantiñadu, inače će ih za uvijek nestati. I sada se rijetko kada čuju.«⁷⁶

Notni zapisi nisu jedini respektabilan kriterij vrednovanja Milčetićevih tekstova u kojima se dotiču pitanja glazbenog folklor. Promatramo li ih, naime, s etnomuzikološkog motrišta, vrijednost im se ponajprije ogleda u njihovu značenju povijesnog izvora o hrvatskoj folklornoj glazbi i plesu zadnjih desetljeća 19. i prvih desetljeća dvadesetog stoljeća. Oslanjajući se na pripovijedanja autentičnih sudionika ili neposrednih promatrača takvih događanja (mahom učitelja i svećenika) u kojima je važan čimbenik glazba, odnosno ples, Milčetić oslikava bogati glazbeni krajolik kao nedjeljivi dio života i običaja, što, nadalje, pridonosi boljem razumijevanju uloge glazbe i plesa unutar stanovite društvene zajednice.

⁷¹ Napjev kolede zapisao je učitelj iz Omišlja Nikola Jederlinić (usp. Ivan Milčetić, *Koleda u južnih Slavena. Na osnovi istoričkih vijesti, narodnih pjesama i običaja našega vremena*, Preštampano iz 22. knjige »Zbornika za nar. život i običaje južnih Slavena«, Knjižarnica Jugoslavenske akademija (Stj. Kugli), Zagreb 1917., 17.), a napjev Jačke na čistu sredu Stjepan Mlinarić (usp. Ivan Milčetić, *Hrvatski književni prilozi iz Međimurja i okolice grada Soprona*, Preštampano iz VIII. knjige *Grade* Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, Tisak Dioničke tiskare, Zagreb 1915., 445.).

⁷² Usp. Ivan Milčetić, *O Moravskim Hrvatima*, *Vienac*, 1898., 32, 489–492.

⁷³ *Ibid.*, 488.

⁷⁴ O povijesnosti i historiografiji folklorne glazbe usp. Gorana Doliner, *Historiografija folklorne glazbe*, u *II. međunarodni simpozij »Muzika u društvu«*, Sarajevo, 27–28. 10. 2000., *Zbornik radova* (ur. Ivan Čavlović), Muzikološko društvo FBiH, Muzička akademija u Sarajevu, Sarajevo 2001., 67–75; Ian Ling, *A History of European Folk Music*, University of Rochester Press, Rochester 1997.

⁷⁵ Ivan Milčetić, *Koleda u južnih Slavena. Na osnovi istoričkih vijesti, narodnih pjesama i običaja našega vremena*, 19.

⁷⁶ *Ibid.*, 18.

Kako je sustavno istraživanje hrvatske glazbene historiografije započelo tek godine 1996. u okviru znanstvenog projekta istoga naziva,⁷⁷ Milčetići su prilozi relevantne provenijencije, kao uostalom i mnogi drugi, ostali neuočeni i nevalorizirani. Premda, koliko je zasad poznato i kako je već istaknuto, bez glazbenog obrazovanja, on je, kao i Kuhač, a za razliku od V. Novaka, bio istraživač. Njegovi publicistički radovi i glazbeno-historiografske studije dragocjen su izvor podataka, a ona o Juliju Bajamontiju ne inaugurira samo daljnje istraživanje Bajamontijevih glazbenih nastojanja, već, uz Kuhača,⁷⁸ i pitanja o društvenom statusu glazbe i glazbenika, dakle imanentno sociološku temu, što je početkom 20. stoljeća tek postajalo predmetom znanstvenog interesa.⁷⁹ Rezimirajući, možemo zaključiti da je Milčetić jamačno bio zaljubljenik u glazbu. O tome svjedoči njegov angažman u »Vili«, ovdje prezentirano njegovo zanimanje za glazbene teme i, naposljetku, njegove osobne riječi: »Ta ima li sile na svietu koja je kadra više srdce ljudsko uzneti nego li glasba i pjevanje?«⁸⁰

GLAZBENO-PUBLICISTIČKI I MUZIKOLOŠKI OPUS IVANA MILČETIĆA

Sažetak

Svoje glazbeno-publicističke i muzikološke priloge Ivan Milčetić objavljivao je krajem 19. i početkom 20. stoljeća, dakle u doba kad je na oba područja tek započeo proces profesionalizacije, ponajprije u liku Franje Kuhača, a potom i Vjenceslava Novaka. Oba su područja, međutim, znatno obilježili svojim prinosima i autori koji nisu imali odgovarajuće glazbeno obrazovanje. Tako su glazbenu kritiku druge polovice 19. i/ili početka 20. stoljeća pisali hrvatski književnici August Šenoa, Ivo Vojnović, Julije Rorauer, Antun Gustav Matoš i Milutin Cihlar-Nehajev, a na području glazbene znanosti ponajprije se ističu radovi povjesničara Vjekoslava Klaića i Janka Barlea.

⁷⁷ Na tom projektu Ministarstva znanosti i tehnologije sudjeluju Sanja Majer-Bobetko (voditelj), Gorana Doliner (suradnik), Nikša Gligo i Zdravko Blažeković (konzultanti).

⁷⁸ Usp. Franjo Kuhač, Sidonija Rubido-Erdödy, u: *Ilirski glazbenici*, 265.

⁷⁹ Povijest glazbe bila je uostalom ona znanost unutar koje su se ponajprije počela javljati pitanja vezana uz sociologiju glazbe, da bi postupno nadišla okvire same povijesti. To je početkom 20. stoljeća dovelo do prvih radova kojima se nagovještava potpuno osamostaljenje sociologije glazbe kao interdisciplinarnih znanosti s predmetom proučavanja glazbe kao društvenog fenomena ili proučavanja društvenih aspekata glazbe. Riječ je o studijama koje su se bavile pojedinim glazbeno-sociološkim temama a ne općenitijim pitanjima. Ističu se: Karl Büchner, *Arbeit und Rhythmus*, Teubner, Leipzig 1902³; Jules Combarieu, *La musique, ses lois, son évolution*, Flammarion, Paris 1907; Max Weber, *Die rationalen und soziologischen Grundlagen der Musik*, Drei Masken Verlag, München 1921; Charles Lalo, *L'art et la vie sociale*, Doin, Paris 1921.

⁸⁰ Ivan Milčetić, Ime i ideja ilirska za Ljudevita Gaja u Hrvatskoj, 336.

Ovaj je tekst rezultat prvog temeljitog istraživanja i analize Milčetićevih glazbeno-publicističkih i muzikoloških, odnosno glazbeno-historiografskih priloga. Bibliografija njegovih radova obogaćena je dosad nepoznatim člancima publicističke provenijencije. Glazbeno-publicistički radovi Ivana Milčetića mogu se držati onodobnim standardnim priložima te vrsti i danas su vrijedan glazbeno-povijesni izvor, jer na izravan i/ili neizravan način progovaraju o pitanjima institucionaliziranja glazbe u relevantnom razdoblju, o recepciji, segmentima glazbenog života Varaždina, programima, institucijama, o (ne)ukusu publike, pa naposljetku i o dometima onodobne glazbene kritike. Među glazbeno-historiografskim radovima posebna je pozornost upućena njegovim studijama o HPD-u *Vila* u Varaždinu i o Juliju Bajamontiju, te njegovim radovima književno-povijesne provenijencije u koje su glazbenopovijesne teme interpolirane (*Ime i ideja ilirska za Ljudevita Gaja u Hrvatskoj; Hrvati od Gaja do godine 1850. Kulturno-istorijski i književni pregled; uvodne bilješke Palmotićeve Pavlimiru*).

Na temelju komparativnog analitičkog postupka Milčetićevi se radovi promatraju u kontekstu onodobnih postignuća hrvatske glazbene publicistike, muzikologije i glazbene historiografije, s jedne strane, a vrednovani su i s aspekata recentne glazbene historiografije, s druge strane. Tijekom istraživanja pokazalo se također da bi valjalo obratiti pozornost i njegovim etnomuzikološkim priložima.

MUSICALLY-JOURNALISTIC AND MUSICAL WORK OF IVAN MILČETIĆ

Summary

Ivan Milčetić published his musical and journalistic and musical contributions at then of the 19th and beginning of 20th century, so during a time when both these areas were enveloped with the beginning of professionalization, firstly in the form of Franjo Kuhač and then Vjenceslav Novak. Both areas were marked by the contributions of writers who did not have the appropriate musical education. This is why during the second half of the 19th and beginning of the 20th century musical reviews were written by Croatian authors like: August Šenoa, Ivo Vojnović, Julije Rorauer, Antun Gustav Matoš i Milutin Cihlar-Nehajev, and the musical area was marked by the works historians Vjekoslav Klajić and Janko Barle.

This essay is the result of the first thorough research and analysis of Milčetić's musically- journalistic and musical that is musical-historiographical contribution. The bibliography of his work is enriched by until today unknown articles of the journalistic provenance. The musically-journalistic work of Ivan Milčetić can be considered to be standard appendixes of that sort and are today a valuable musically- historical source because they directly talk about the issues of institutionalizing music in a relevant period, the reception, segments of musical life in Varaždin, programs, institutions, good/bad taste of the public and finally the ranges of musical reviews of that time. Among the musically-historical work, special attention is drawn towards his studies on the HPD *Vila* in Varaždin and on Julij Bajamonti and his work in the literary – historical provenance in which the musically – historical themes are embedded (*Ime i ideja ilirska za Ljudevita Gaja u Hrvatskoj; Hrvati od Gaja do godine 1850. Kulturno-istorijski i književni pregled; the introductory notes to Palmotić's Pavlimir*).

Based on the comparative analytical procedure, Milčetić's work is observed within the context of the achievements of that time of Croatian musical journalism, musicology and musical historiography. During the research it was shown that attention should have been paid to his ethno-musical contributions.

Šibenska molitva: neke mogućnosti muzikološke interpretacije u povodu prvoga objavljivanja Ivana Milčetića i Jose Miloševića

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42 (091)
781.6(497.5)

1. Osnovni podaci

Šibensku molitvu, uz suautorstvo Jose Miloševića, objavio je Ivan Milčetić godine 1911.¹ Ona se u radu Augusta Musića spominje svega dva puta u popisu pod naslovom »Književni rad Ivana Milčetića«, nakon biografije.² Rukopis je pronađen 1908. u Franjevačkom samostanu u Šibeniku. Napisan je latinicom na hrvatskom jeziku s latinskim naslovom (»Oracio pulcra et deuota Ad b(ea)tam v(irginem) ma(r)iam«). Istraživanja Šibenske molitve posljednjih godina daleko su otišla, većina pitanja definitivno su riješena.³ Rezimirajući stanje istraživanja Eduard Hercigonja ističe »problem datiranja i mjesta nastanka protografa *Molitve* i njena sačuvanog zapisa iz (oko) god. 1347, pisanog vjerojatno rukom fra Pavla Šibenčanina

¹ Ivan Milčetić (I.) i Joso Milošević (II.), Šibenska molitva (XIV. vijek), *Starine JAZU*, svezak 33., Zagreb, 1911., str. 572.–592. + 2 table s faksimilom (Milčetić, str. 572–580; Milošević, str. 581–592). Izvorni tekst Šibenske molitve donosi se u A. (vjeran prijepis) i B. verziji (ispravljen prijepis prema izgovoru).

² »[...] jedan dodatak kao 17. glava, u kojem Milčetić i o. Joso Milošević priopćuju Šibensku molitvu [iz 14. v.], najstariji poznat spomenik hrv. jezika latinskim pismom [...]« i »Stara hrv. pjesma prevedena na njemački«; *Obzor*, 1913., str. 388. I. Milčetić »oglašuje, da je Dušan Preradović preveo Šibensku molitvu [...] na njemački u časopisu: Der Katholik, Mainz 1912.« U: August Musić, Ivan Milčetić [Nekrolog], *Ljetopis JAZU*, 1924., str. 77.–106. Ta je specifična bibliografija urađena po abecednom redu periodike na str. 93.–106.; citati na str. 100 i 102. *Šibenska molitva* je na folio 172, r i v jednoga od tri, po izgledu i uvezu istovrsna kodeksa; Milošević, *ibid.*, str. 587.

³ Eduard Hercigonja, *Povijest hrvatske književnosti*, sv. 2., *Srednjovjekovna književnost*, Liber – Mladost, Zagreb, 1975., str. 185. Najnovija studija ne donosi nove podatke; v. Petar Lulina, Pučka pobožnost i Gospina svetišta u Šibenskoj biskupiji, *Sedam stoljeća Šibenske biskupije*, Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Šibenik, 2001., str. 647–687 (o *Šibenskoj molitvi*, str. 657–662).

(Paulus de Sibenico)«. ⁴ Također upozorava i na mogućnosti uočavanja protografa pisanog slavenskim pismom koji bi bio glagoljaški izvor na temelju, u molitvi utvrđenoga crkvenoslavenskog utjecaja (u morfologiji i leksiku), po čemu bi »autor bio tipičan predstavnik hrvatske književnosti srednjega vijeka [...]« ⁵ Dokazivanja mogućih predložaka *Molitve* još su uvijek aktualna. Činjenica da temeljni zaziv »O blažena, o prislavna, o prisvitla svrhu svih blaženih« (1. redak) kao i ponavljanja u obliku »O blažena, o prisvećena, o umiljena, o prečista divo Marije«, koja se javljaju dva puta (u 24. i 38. retku) ukazuju na moguću povezanost s marijanskim repertoarom. No, valja upozoriti na osobitu bliskost s marijanskom antifonom »Salve Regina«, odnosno na dio njezina teksta »O clemens : O pia : O dulcis Virgo Maria«, što možda upućuje na nove načine traganja – prema pojedinačnim izraznim cjelinama koje će nas možda dovesti i do cjelovitoga predloška. ⁶

2. Odnos književnoanalitičkih i glazbenoanalitičkih postupaka

Dva su se izazova sastala u naznačenom zadatku. S jedne strane, analiza književnoga teksta koristi glazbene termine u svojem izražajnom korpusu, dok, s druge strane, *Šibenska molitva* nema glazbenu sastavnicu. Glazbeni termini u izražajnom korpusu analize književnoga teksta, dakako, ne zahtijevaju glazbenu sastavnicu. Pa ipak, *Šibenska molitva*, upravo stoga što je molitva i stih, može se pokušati interpretirati i iz tog aspekta, iščitavajući njezinu moguću sastavnicu.

2.1 Primjeri metajezika glazbene analize

Izvođenje terminoloških odrednica jednog ili drugog strukovnog određenja traži primjer pa će to biti prikazano notnim izrazom i shematski na temelju primjera suvremene skladbe hrvatskog skladatelja Lovre Županića.

⁴ Hercigonja, *ibid.* »Pored mišljenja da je protograf djela nastao u Šibeniku, na samom početku pedesetih godina 14. stoljeća, postoji i uvjerenje da je pjesma nastala u franjevačkom samostanu u dalmatinskom Bribiru, a iznijeta je i kompromisna pretpostavka koja postanak prvog dijela (same laude, pohvale Gospi) stavlja u Šibenik – gdje je uz crkvu sv. Spasa djelovala flagelantska (bičevalačka) sekta, s kojom su Šubići morali biti u dobrim odnosima što je razvidno iz oporuke Pavla II Šubića – pa je onda taj dio prenijet u Bribir, središte Šubića gdje je u tamošnjem samostanskom skriptoriju nadopunjena nekim umecima i cijelim drugim blokom. Pomišlja se i na susjedni Skradin gdje je kao i u Bribiru (sudeći po imenima crkava) bio razvijen kult Marije.« *Ibid.*

⁵ Hercigonja, *ibid.* Milčetić i Milošević ne utvrđuju crkvenoslavenski utjecaj, premda Milošević ukazuje na jezične osobine vođen Rešetarovom studijom (Milan Rešetar, *Zadarski i Rahinin lekcijonar*, Zagreb, 1894.) no ostaje na razini tumačenja grafičkih znakova. *Ibid.*, str. 589, 590.

⁶ Zahvaljujem Hani Breko na ideji koju valja u daljnjem istraživanju razraditi.

Uglazbljeni tekst uglavnom se ponaša specifično i to je očigledno u prilikama pučkih crkvenih pjesama (molitvi i drugih molitvenih oblika), onih za koje imamo zvučni primjer, odnosno u varijantama u različitim kako lokalitetima tako i varijantama neovisno o lokalitetima. Isto tako, postoje zakonitosti oblikovanja jednostavnog glazbenog obrasca (najjasnije sagledanog u primjerima pjevanja psalama, pjevanih molitvi ili leksijskog pjevanja): glazba se gradi na načelu obrasca koji se ponavlja, varira, no nikada ne narušava logiku rečeničke fraze (Molitve, Litanije, Plačevi i dr.).

2.2 Primjeri metajezika književne analize

Objavom *Šibenske molitve* kod Ivana Milčetića i još više, zaslugom Jose Miloševića upozorilo se na njezinu interpretaciju. Tekst je raspoređen u četiri dijela od kojih »tri prva ... počinju, skoro s jednakim usklikima: O blažena, o prislavna, o posvećena divo Marijo«. ⁷ Inicijali (veći od ostalih) zaziva Gospi ukazuju na podjelu i na taj grafijski način. Dok Milošević vidi jednu cjelinu u sadržajnom pogledu, drugi analitičari tekst tumače kao »dihotomiju: strukturni shematizam od dva sadržajno-tematski različita bloka koji se opet dijele na dva odsječka. Prvi blok kompozicijski zasnovan po načelu aukseze (antiklimaksa) u početku emfatičkom metaforikom slavi uzvišenost i dostojanstvo Marijino, njen odnos prema svijetu kršćansko-religioznog mita, a zatim se – u drugom odsječku odvjetništvo i milost Gospina s nebesa pruža na ovozemaljski svijet u čijim je relacijama ona 'mati [...] utišenje [...] veselje [...] izbavljenje [...] utočište [...] ufanje [...] pomoćnica i kraljica [...] život i otvorenje vrat rajnih [...]'] nevoljnima, neslobodnima, grešnicima, nemoćnima, pobožnim vjernicima i službenicima crkve. Završni dio obaju odsječaka komponiran je istovjetno: stihom koji spominje pakao, muke grešnih i nečiste sile.« ⁸ Eduard Hercigonja ističe, u sadržajnom pogledu jasan srednjovjekovni poredak vrijednosti, kompozicijski – i izražajno – predočen silaznom linijom: nebo — zemlja — pakao. ⁹ »Ta osobita kompozicijska 'gradatio descendens' strukturirana je (opet, u skladu s medievalnim svjetonazorom) kao antiteza (nebo pakao, odnosno, pakao nebo), a čovjek u tom kozmičkom, eonskom sukobu načela svoj put do istine, do 'otvorenja vrat rajnih' traži i pronalazi u pomoći Gospe koju pjesnikova pohvala unosi sveobuhvatnom metaforom kao 'vse vere kars-tjanske kripko udaržanje i okripljenje'«. ¹⁰

Razlike u ritmu, ritmička organizacija, ritmika, rimiranje, red riječi, gramatički odabiri, nagomilani srok, kontinuiranost, jednoličnost, varijante

⁷ Hercigonja, *ibid.* str. 177. Vidjeti i Josip Vončina, *Zagonetka Šibenske molitve*, *Croatia*, 7, 1975., str. 1–3.; Dragica Malić, *Šibenska molitva*, *Rasprave Instituta za jezik JAZU*, 2, Zagreb, 1973.

⁸ Hercigonja, *ibid.*, str. 177, 178.

⁹ Hercigonja, *ibid.*, str. 178.

¹⁰ Hercigonja, *ibid.*

reda riječi, skladovi ritamsko-melodijskih struktura, funkcije zvučne kulise, itd. dio su stvaralačkih postupaka koje služe provedbi pjesnikove zamisli, a koju književna analiza u svojem metajeziku izražava.¹¹

2.3 Primjeri metajezika glazbene analize na primjeru suvremenoga glazbenog djela

Hrvatski skladatelj Lovro Županović napisao je skladbu *Šibenska molitva* 1967. (i dvije revizije, 1969.; 1992.).¹² Cijela skladba za sola i mješoviti zbor oslanja se na prvih devet redaka teksta *Šibenske molitve*.¹³ Skladba je u revidiranome izdanju napisana zapravo za dva zbora. Prvi zbor nosi i tekstualnu i glazbenu radnju a čine ga sola i mali zbor (sopran, alt, tenor, bas). Drugi zbor je veći, tutti zbor s ulogom temelja, ostinata, basovske podrške. Sav njegov tekst jeste jedna riječ koja se tijekom cijele skladbe ponavlja: »gospoje«. »Gospoje« čini, u originalu teksta (Milčetić – Milošević), jednu od ključnih riječi, kako po sadržajnom značenju, tako po poetskoj upotrebi (nalazi se 27 puta na početnom mjestu za 63 retka).¹⁴ Na kraju

¹¹ Hercigonja, *ibid.*

¹² Lovro Županović, *Šibenska molitva za sola i mješoviti zbor*, 1967., (rev. 1969.), Glazbeni prilog, br. 1., str. 1–4., *Sveta Cecilija*, 1., 1970., 1.; Lovro Županović, *Šibenska molitva za solo i mješoviti zbor* (1967.), Tekst: XIV. st. (Šibenik), skladatelj izbor: versi 1–9, (rev. 1969, 1992), Glazbeni prilog br. 4., str. 1–8., *Sveta Cecilija*, 1993. 4. Prema autorovim riječima, verzija objavljena 1993. donosi kritički objavljen tekst. Usp. Dragica Malić, *ibid.*

¹³ Prvih devet redaka prema B. tiskanome prijepisu u Milošević, *ibid.*, str. 576.; Županović, 1970. polazi od tog teksta.

»(Oracio pulcra et deuota Ad b(ea)tam v(irginem) ma(r)iam)

1. O blažena, o prislavna, o prisvitla svrhu fsih blaženih,

2. Bogom živim vzvišena, fsimi božjimi dari urešena!

3. O prislavna prije fsega vika, bogom živim zbrana,

4. O umiljena divo Marije! Gospoje, ti si blaženih patrijarak ubrožanje.

5. Gospoje, ti si blaženih prorokof proročanstva isplnjenje. Gospoje, ti si anjelsko pozdrafljenje.

6. Gospoje, ti si boga živoga obsijanje i okripljenje. Gospoje, ti si svetoga duha

7. osvećenje i okripljenje. Gospoje, ti si sina božja mati fsemu sfitu ... proslafljenje.

8. Gospoje, ti si fse vere krstjanske kripko udržanje i okripljenje.

9. Gospoje, ti si nevere krstjanske potrtanje. Gospoje, ti si fse moći Luciferove skušenje.«

G. 1993. Županović donosi tekst prema Malić, *ibid.* (»Oracio [!] pulcra [!][et] devota ad B[ea]t[am] V[irginem] Ma[r]ia[m].«). Skladba objavljena 1993. inače ne sadrži gotovo nikakve izmjene u odnosu na skladbu objavljenu 1970.: oznake takta u grafičkome smislu (za oznake broja i jedinica mjere, 4/2, 5/2, itd. za razliku od 4, 5 itd. dok je jedinica mjere označena zasebno i odnosi se na cijelu skladbu); »božjimi« iz 2. retka/kolona označeno je triolom, 1993. za razliku od protoka 2 četvrtinke, ali uz tekst »Božjim«, 1970.; glasove i riječi koje fale, npr. »saznanje« u 7. retku/kolonu, 1970.; upisuje akcente kao pomoć slobodnome ritmu gdje želi, 1993. (ne na sva akcenatska mjesta) uz uobičajene oznake takta, daha, dinamičke i agogičke odrednice.

¹⁴ Uzima se analitički postupak Milošević-Milčetića i original. Hercigonja, *ibid.* Lulina objašnjava izraz »Gospoje« »lažnom množinom« s kojom se »iskazuje osobito poštovanje bl. Djevici. Ona molitelja povezuje s prorocima, patrijarasima, apostolima i evanđelistima, [...]« Lulina, *ibid.*, str. 660.

skladbe i drugi zbor sudjeluje u završnom ulomku pod oznakom »Apo-teoso solenne« (tekst je ponovljeni dio 4. retka/kolona »umiljena divo, divo, divo Marije«). Autor skladbe se u posebnoj napomeni tiskanoj na zadnjoj stranici partiture (str. 8. drugoga revidiranog izdanja iz 1993.) obraća izvođačima (crkvenim glazbenicima, zboristima) u namjeri da olakša učenje potrebno za pravilnu izvedbu s obzirom na, ipak, suvremeno notiranu artikulaciju građe. Skladbu tumači kao jednostavno djelo formalno ostvareno na vrlo praktičan način. Sastoji se »od *Uvoda* (A), zatim *Središnjeg* (odužeg) dijela s građom koja se – uvijek s novim tekstom – ponavlja tri puta (B – B1 – B2), a svaki put za veliku sekundu više, i kraće apoteotične *Codette* (C) s građom iz završnih taktova *Uvoda*. Dok *Uvod* i *Codettu* izvodi cijeli zbarski ansambl, dotle je izvođenje *Središnjeg* dijela podijeljeno na malu (solističku) grupu (a 3, a može i solo S, A, T, B) i na veliki sastav, čija je funkcija isključivo pratilačke naravi (quasi orgulje).«¹⁵

Lovro Županović grupira cjeline teksta na sljedeći način (1970.):

O blažena, o prislavna, o prisvitla svrhu svih blaženih,

Bogom živim uzvišena, vsimi Božjim dari urešena!

O prislavna prije vsega vika, Bogom živim živim zbrana.

O umiljena divo, divo Marije. Gospoje, ti si blaženih patrijarak ubrožanje,

Gospoje, ti si blaženih prorokof proročanstva isplnjenje, Gospoje,
ti si anjelsko pozdravljenje.

O umiljena divo Marije.

Gospoje ti si Boga živoga obsijanje i okripljenje, gospoje, ti si svetoga duha

osvećenje i okripljenje, Gospoje, ti si sina Božja mati i vsemu svitu proslavljenje.

O umiljena divo Marije.

Gospoje ti si vse vere krstjanske kripko održanje i okrepljenje, gospoje, ti si nevere krstjanske potrnanje, gospoje, ti si vse moći luciferove skušenje.

O prislavna prije vsega vika, Bogom živim, živim zbrana

O umiljena divo, divo, divo Marije.

Isti tekst u verziji iz 1993.:

O blažena! O prislavna! O presvitla! Svarhu svih blaženih

Bogom živim uzvišena! S vsimi Božjimi dari urešena!

O prislavna prije vsega vika! Bogom živim, živim zbrana!

O umiljena divo, divo Marije. Góspoje, ti si bláženih patrijarah uprošanje,

Góspoje' ti si bláženih prórokof proročanstva ispulnjenje, Gospoje,
ti si anjelsko pozdravljenje.

O umiljena divo Marije!

Góspoje ti si Bóga živoga óbsijanje i okripljenje! Gospoje, ti si svétoga Duha

osvećenje i okripljenje! Góspoje' ti si sína božja máti i k semu

¹⁵ Županović, 1993., ibid., str. 8.; S, A, T, B = sopran, alt, tenor, bas. Oznake analize (A, B, B1, B2, C) nisu upisane u partituri.

svitu saznanje i proslavljenje.

O umiljena divo Marije.

Góspoje' ti si vse vére karstjanske krípko udržanje i okripljenje,
Gospoje, ti si névere karstjanske potartanje, Góspoje, ti si vsé moći
Luciferove skušenje.

O prislavna prije vsega vika! Bogom živim, živim zbrana!

O umiljena divo, divo, divo Marije!¹⁶

Muzikološkom analizom sagledava se dojmljivo glazbeno djelo male forme osobitih unutarnjih zakonitosti. Pregledne i jasne strukture, djelo živi u jednom dahu na temeljima gradacija jednostavnih melodijskih pokreta. Melodijski pokreti začinju se u melodijskim ćelijama od dva tona uzlazno pa u rastu od dva, tri, itd. tonova uzlaznoga toka. Sagledivost mikrostruktura olakšava shvaćanje načela ponavljanja melodijskih (istovrsnih) linija. Forma je jasna i pregledna no istovremeno je slobodna. Oslanja se na moguću doživljaj teksta, na njegovu, reklo bi se, litanijsku formu. Glazbenim se postupcima takva forma nizanja istovrsnih tekstualnih (ovdje i glazbenih) redaka u određenim odjeljcima skladbe zaokružuje, čime se stvara unutarnja dinamika i nužni mali, unutarnji kontrasti (jer to ipak nije jednostavna litanijska forma). Način iskorištenja vrijednosti iz tekstualnog materijala također je prilog sadržajnom dosluhu tekst-glazba.

Slijedeći autorove analitičke upute (iz izdanja 1993. g.) uočava se osnovni glazbeni plan.

Uvod (A) doista utemeljuje glazbeni jezik iz kojega će se kasnije sve razvijati: počev od melodijske ćelije do proširenja, imitacija, uzlaznog kretanja. Postignuta je ravnoteža već u tom, A dijelu, završnim, u melodijskom pogledu, silaznim kretanjem, zaokruženjem. Ostvaruje se to i upotrebom teksta »umiljena divo, **divo** Marije« (ponavljanje dijela 4. retka) koji u ovoj skladbi ima posebno značenje. A+S-B1. x (b, b1, b2)+S-B2. x (b, b1, b2)+S-B 3. x (b, b1, b2)+C¹⁷ pokazuje razmjere koje i na ovaj šablonski način govore o skladnom zbroju ulomaka. Nema pravoga kontrasta.

Mali zaključci oblikuju posebne dijelove (tri puta B u S) i doživljavaju se kao male anticipacije konačnoga kraja (C).

Navedeno mišljenje o maloj formi osobitih unutarnjih zakonitosti temelji se na čvrstoj povezanosti naznačenih najmanjih polaznih glazbenih ćelija i njihova rasta u dinamičko djelo. Najlakše se sagledava u shematskome prikazu uz objašnjenje da niti A, B, S, C simboli ne znače kontrastni

¹⁶ U Županovićevom prenošenju teksta došlo je do nekih izmjena interpunkcija i velikih slova: masnim su označena ponavljanja. Ona tek u analizi glazbe pokazuju svoj smisao. Županovićev izbor prvih devet redaka nije posebno istaknut, odnosno, ne vidi se osobit razlog za to.

¹⁷ A+S-B1.x(b,b1,b2)+S-B2.x(b,b1,b2)+S-B3.x(b,b1,b2)+C: Uvod-A + Središnji B dio prvi put s podjelom (b, b1, b2)+ Središnji B dio drugi put s podjelom (b, b1, b2)+Središnji B dio treći put s podjelom (b, b1, b2) + Codetta. B dijelovi nisu isti, samo su glazbeno istovrsni.

materijal (što bi se očekivalo od različitosti slova). Simboli su potrebni za razlikovanje dijelova, a oni su, ipak, male zaokružene cjeline ostvarene isključivo glazbenim sredstvima (najizrazitije harmonijom) no melodijski, polifonijski i agogički iz srodnog (čak istovrsnog) materijala.

Poseban izraz i naglasci ostvaruju se ponovljenim riječima i ponovljenim retcima (vidjeti tekst s istaknutim ponavljanjima). Pojedinačno to su riječi: živim, diva; frazeološki to su cjeline: »O prislavna prije vsega vika, Bogom živim, živim zbrana« (3. redak) i, najviše plasirana »O umiljena divo, divo Marije« (ili čak »O umiljena divo, divo, divo Marije«; dio 4. retka), od kojih je druga na razini motta, leitmotiva i na njoj se gradi »apoteotična Codetta«, kadenca, završetak. On se prvi i jedini put javlja i u drugom zboru. U Codetti, konačno, dominira silazna putanja melodije (slabije rabljena ranije, za razliku od primarne uzlazne melodije). Ona je sada izražena u snazi združenih ukupnih glasova oba zbora.

Vjerojatno nije primjereno analizu glazbenoga djela suvremenog skladatelja dvadesetog stoljeća dovoditi u vezu s analizom srednjovjekovnoga (marijanskoga, molitvoslovnoga) teksta. Ipak je navedeni izazov privlačan. Analiza teksta traga za muzikalitetom, a glazba je i tako – muzikalitet. Analiza teksta traga za »izo« postupcima (izokolija). Glazbenim se postupcima takva forma nizanja istovrsnih tekstualnih (ovdje i glazbenih) redaka potvrđuje mnoštvom stilskih postupaka (u srednjovjekovnoj praksi znamo i za izoritmički motet).

Uspredbi analiza podjelâ *Šibenske molitve* ovdje nema mjesta s obzirom da Lovro Županović uzima samo početni dio, prvih devet redaka. Npr. usporedimo li prvi blok koji »kompozicijski zasnovan po načelu aukseze (antiklimaksa) u početku emfatičkom metaforikom slavi uzvišenost i dostojanstvo Marijino [...]«¹⁸ s tekstem u Županovićevoj *Šibenskoj molitvi* koji je početak, ali je CJELINA sa svim razvojnim klimaksima i antiklimaksima koje joj podaruje glazbena komponenta, dolazimo do zaključka o paralelnim umjetničkim životima sukladnih izraznih medija zasnovanim na istom gradivu. Druga usporedba međutim, primjerena je i jednom i drugom izrazu. »U nastojanju da tako uzvišenom predmetu pronade i što adekvatniji jezično-stilski izraz, učini uočljivijom namjeru teksta, anonimni pjesnik u prvom bloku nadahnuto ostvaruje na sintaktostilematском planu izbor sredstava koji u cijelosti omogućava provedbu te zamisli. Svijet njegova pjesničkog djela uznačuje se – unutar prikazane kompozicijske sheme – kao viđenje željene univerzalne harmonije čije je izvorište lik Gospin sveobuhvatno sjedinjenje hijerarhije nebeskih sfera, snage vjere, otpora planetarnom zlu i bezvjerju, milosrđa prema patnji i bolu čovjekovu.«¹⁹

I dalje: »Promjenom izvorno ustanovljenih varijanata reda riječi u odsječcima prvog bloka Molitve ostvarila bi se astilematska opozicija varija-

¹⁸ Hercigonja, *ibid.*, 177., 178.

¹⁹ Hercigonja, *ibid.*, str. 178.

nata: narušen bi bio sklad ritamsko-melodijske strukture, nestalo bi srokova, ritmika koja bi se gradila u tom slučaju anaforam i paralelizmima ne bi imala adekvatnu impresivnu vrijednost, a izbrisane bi bile i intonacijske opreke u funkciji zvučne kulise koja ilustrira hijerarhizaciju vrijednosti (nebesko-zemaljsko) u tekstu.«²⁰

Dokazni postupak odnosi se na 14., 15. i 16. te 34., 35. i 36. redak koje ne sklada Županović. Pa ipak, »sklad ritamsko-melodijske strukture«, »srokova«, »ritmika intonacijske opreke u funkciji zvučne kulise«, sredstvima glazbenoga izraza u glazbi skladbe »postiže adekvatnu impresivnu vrijednost«. U skladbi se to ostvaruje sredstvima glazbenoga izraza: melodijom, ritmom, harmonijom, formalnom gradnjom, dinamikom, agogikom, vođenjem glasova, itd. Izgrađuje se glazbena cjelina usklađena s poticajima iz teksta: teksta kao tekstualnoga sadržaja, teksta kao tekstualno ritmiziranog tkiva. Također i teksta s njegovom melodikom.

3. Zaključak

Povijest hrvatske književnosti ocijenila je *Šibensku molitvu* kao poetički marijanski tekst. Pripada najstarijem duhovnom pjesništvu po svojoj »sadržajno-tematskoj i frazeološkoj konvenciji, formalnoj artikulaciji, metričkom shematizmu i rimariju ...«²¹ U slučaju tekstova, ali i glazbe (kojoj nažalost manjka dosta notnih izvora) uobičajena je pojava prepisivanje, parafraziranje, preuzimanje ili podmetanje, odnosno kontrafaktiranje i tropiranje. Prepisuju se cijele pjesme, pojedini stihovi i čitave cjeline. Pojedine glazbene cjeline služe različitim no pjesnički istovrsno složenim tekstovima (česta oznaka »ad notam«). Tako pjesme, i tekstualno i glazbeno pripadaju cjelini srednjovjekovnoga izričaja, u tekstovima iskazane čak na tri različita pisma, na obrednim jezicima, s dijalektalnim razlikama, a u glazbi oslonjene na latinske koralne, pučke domaće i različite druge utjecajne idiome.

Suvremeni glazbeni izraz, kada polazi od takvih tekstova, poštiva osnovnu dinamiku i poruku starih pjesnika, no u svojem glazbenom izričaju – djeluje slobodno.

²⁰ Ibid., str. 180.

²¹ Ibid., str. 186.

ŠIBENSKA MOLITVA: NEKE MOGUĆNOSTI MUZIKOLOŠKE
INTERPRETACIJE U POVODU PRVOGA OBJAVLJIVANJA
IVANA MILČETIĆA I JOSE MILOŠEVIĆA

Sažetak

Analiza književnoga teksta, osobito stihova, služi se jezikom književne analize, bolje rečeno, književnim jezikom primijenjenim u postupku analize: posebnim terminima, posebnim sintagmama u funkciji termina.

Naime, dva su se izazova sastala u naznačenom zadatku. S jedne strane, analiza književnoga teksta koristi glazbene termine u svojem izražajnom korpusu, dok, s druge strane, *Šibenska molitva* nema glazbenu sastavnicu. *Šibensku molitvu*, na suautorstvo Jose Miloševića objavio je Ivan Milčetić godine 1911. Postavlja se pitanje interpretacije teksta. Glazbeni termini u izražajnom korpusu analize književnoga teksta, dakako, ne zahtijevaju glazbenu sastavnicu. Pa ipak, *Šibenska molitva*, upravo stoga što je molitva i stih, može se pokušati interpretirati i iz tog aspekta, iščitavajući njezinu moguću sastavnicu. *Šibenska molitva* kao uglazbljeno djelo poslužila je kao mjesto ispitivanja takvih književnoanalitičkih postupaka u odnosu na glazbenoanalitičke postupke u posebnom zadatku, na primjeru djela skladatelja Lovre Županovića na tekst *Šibenske molitve*.

ŠIBENIK PRAYER: SOME INSIGHTS INTO MUSICOLOGICAL
INTERPRETATIONS ACCOMPANYING THE FIRST PUBLICATION OF
IVAN MILČETIĆ AND JOSO MILOŠEVIĆ

Summary

The analysis of the literary text, particularly the verses, uses the language of literary analysis, or, better still, the literary language application in the analysis procedure. This comprises special terms, or phrases functioning as terms. This complex lexical corpus, realised through valuable scientific contributions (but, also, filled with artistic charge), has the intention of becoming generally useful (as a textbook). Occasionally it develops into a kind of meta-language or one of the meta-languages considering that each profession has its own specific meta-language.

Two challenges have found a common meeting point in the given task. On the one hand, the analysis of the literary text uses musicological terminology in its expressive corpus, while on the other, *Šibenik Prayer* has no music component. Musicological terms in the expressive corpus of the literary analysis, of course, do not require a music component. Still, *Šibenik Prayer*, precisely because it is a prayer and in verse, allows an interpretation from that point of view, finding this to be its possible component. *Šibenik Prayer* as a work set to music served as a test for such literary analysis procedures in relation to the music analysis procedures as a specific task, using the work of the composer Lovro Županović based on the text of *Šibenik Prayer*.

Antonija Zaradija Kiš

Ivan Milčetić (1853.–1921.) i Šimun Greblo (oko 1472.–1551.)

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42 (091)
811.163.42 (092)

Kada bismo u današnje vrijeme pokušali povezati dva čovjeka i njihova djela, a među njima je vremenski ponor od nekoliko stoljeća, to bismo mogli učiniti jedino preko knjige. Knjiga je dakle jedina čvrsta materijalna veza uma i čovjekove prolaznosti. Između Grebla i Milčetića je vremenski raspon od 370 godina koji ih razdvaja, ali njihovi spoznajni interesi ih besprijeckorno približavaju i gotovo spajaju u jedinstvenu cjelinu. Obojica strasni ljubitelji knjige i pismenosti, obojica Slaveni s izraženom crtom nacionalne pripadnosti koja ističe svesrdno podržavanje regionalne autohtonosti, a to su glagoljska »pismena«. I Šimun Greblo i Ivan Milčetić bijahu glagoljaši, ali svaki na svoj način. Greblova praktičnost pokrenula je Milčetićevu znanost.

Šimun, Simun ili Simon Greblo, Grblo ili Greblić (oko 1472. – Roč (!) 25. ožujka 1551.), istarski je pop glagoljaš čija ljubav prema pisanoj riječi, s današnjih književno-povijesnih gledišta, ističe obrazovni, pedagoški i emocionalni karakter srednjovjekovnoga intelektualca. Ivan Milčetić (Milčetići 27. kolovoza 1853. – Varaždin 26. listopada 1921.) je profesor, znanstvenik, sakupljač i obrađivač glagoljske pisane riječi čija ljubav prema hrvatskoglagoljskoj pismenoj baštini rodnoga kvarnerskoga kraja također ističe obrazovno, pedagoško i emocionalno stajalište intelektualca na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Dok Greblo djeluje na razmeđu 15. i 16. stoljeća koje još uvijek pripada »zlatnom dobu hrvatskoga glagolizma«, Milčetić istražuje na razmeđu 19. i 20. stoljeća, kada interes za glagolizam poprima sve veće razmjere i vapi za sustavnim književnim, jezičnim i povijesnim spoznajama. I upravo tada se pojavljuje Milčetićevo *Hrvatska glagoljska bibliografija*¹ kao najtemeljitije i najsustavnije djelo te vrste, oslonac svim budućim paleoslavističkim istraživanjima i najcitiranija bibliografija na polju hrvatskoga glagolizma. Ne tako davno, cijenjeni je profesor Stjepan Damjanović u tekstu

---

¹ Milčetićevo *Hrvatska glagoljska bibliografija*, kao rezultat dugogodišnjega rada na glagoljskoj problematici, pojavila se god. 1911. u *Starinama* Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti *Starine* knj. 33. Radnja obaseže 505 strana uz uvodnu riječ autora od VII.–XIV. strane.

»Ivan Milčetić – istraživač hrvatskoga glagolizma« (Damjanović 1996: 353–371) detaljno opisao nastajanje kapitalne Milčetićeve *Bibliografije* i sve prepreke i kritike na koje je ista nailazila, ali ipak ostala jedinstvena i pouzdana, bez koje se ni dan danas ne može pristupiti niti jednom sustavnijem istraživanju glagoljaške baštine.

Kako se ove, 2001. godine, navršava 80. obljetnica smrti Ivana Milčetića i 450. obljetnica smrti Šimuna Grebla, željeli bismo obje obljetnice obilježiti na način koji bi istaknuo značaj i vezu pisane riječi dvojice intelektualaca, dopuštajući si pritom i izvjesne manje ispravke i nadopune. Ponajprije valja naglasiti da se donedavno nije znala točna godina smrti Šimuna Grebla, pa se već desetljećima ustalilo mišljenje da je Greblo umro nakon 1533. (Bratulić 1969: 28), sve dok novija istraživanja *Knjige računa bratovštine (crkve) i općine Roč u Istri*² (Štefanić 1970: 191) nisu ukazala na Greblav autograf iz 1539. godine (fol. 9v) i na bilješku iz 1551. godine (Vlahov 2000: 117) iz koje se razabire dan Greblave smrti, deskriptivno zabilježen u Knjizi računa na fol. 26r perom Jerolima Grebla, Šimunovog sina, učenika i nasljednika, a koja glasi: ... *veliku srêdu velikoga tiedna i kada preminu pl(o)van...* Premda je bilješka navedena usput, ona naglo prekida nabrojanja u troškovniku te se doima kao da je Jerolim primio vijest o smrti oca upravo u trenutku upisivanja troškova u Knjigu računa, pridruživši im odmah i tragičan događaj. U Šimunovo doba vrijeme se još uvijek računalo prema julijanskom kalendaru koji je zamijenjen gregorijanskim tek nakon 1582. godine (Giry 1894: 131–168). S obzirom na vremenski pomak između dva kalendara i na pomičnost uskršnjih blagdana, ustanovljeno je da je dan Šimunove smrti 25. ožujka 1551.

Početak bilo kakva istraživanja o Šimunu Greblu podrazumijeva u prvom redu Milčetićevo *Hrvatsku glagoljsku bibliografiju*, u kojoj nam autor po prvi put razotkriva do tada gotovo nepoznatoga pisara koji je živio i stvarao na izmaku Srednjega vijeka, i to u vremenu velikih civilizacijskih otkrića (Gutenberg) te povijesnih (Krbavska bitka) i vjerskih (protestantizam) zbivanja. Ni danas nemamo puno više biografskih podataka o Greblu nego što ih je objelodanio Milčetić početkom 20. stoljeća. Milčetić ne ističe posebno životopisne podatke o Greblu, već ih spontano iščitava iz kolofova Greblavih djela ili s margina onih glagoljskih rukopisa koje je Šimun imao u rukama (Ročki misal, Kopenhagenski misal, Novakov misal)³ i koji-

² *Knjiga računa bratovštine (crkve) i općine Roč u Istri* nastajala je na protegu nekoliko desetljeća, a njezin je prvi zapisivač Šimun Greblo koji je od 1523. godine ispisao prvih šest listova *Knjige* »kaligrafskom knjiškom kurzivom sa svim tradicionalnim osobinama glagoljskih pisara kodeksa poput kraćenja, ligatura, poluglasa u obliku apostrofa, a i štapića« (Štefanić 1970: 191). Nakon njegove smrti knjigu nastavlja voditi Šimunov sin Jerolim Greblo i njegovi sljedbenici sve do 1628. godine. Knjiga računa se danas čuva u Arhivu HAZU pod signaturom II c 56.

³ Ročki glagoljski misal iz oko 1420. godine nalazi se danas u Austrijskoj nacionalnoj knjižnici (Österreichische Nationalbibliothek) u Beču pod sign. Cod. slav. 4 (Birkfellner 1975:

ma se zasigurno služio tijekom svoga župnikovanja, naglašavajući pritom sadržajni značaj iščitanih bilježaka. U Milčetićevoj *Bibliografiji* elementi životopisa nisu primarni, ali su u slučaju Šimuna Grebla ostali dovoljno znakoviti da bi potaknuli buduće istraživače na sustavnije proučavanje lika i djela Šimuna Grebla. U ovih devedeset godina otkako je izašla *Hrvatska glagoljska bibliografija*, filološka i književno-povijesna istraživanja Greblovih djela su se u znatnoj mjeri produbila, zahvaljujući upravo Milčetićeve pionirskim iskazima vrijednosti Greblove ostavštine, preko koje olako, površno i gotovo s podsmijehom prelazi Jagić nazivajući Kvadrigu nekakvim prijevodom, a Tumačenje muke »još neko 'Tlmačenje' muke Isusove« (Vodnik 1913: 32), bez obzira na već objavljene Milčetićeve superlative koji ukazuju na Grebla kao na jednoga od »najmarljivih i najinteligentnijih glagoljaša na kraju XV. i početku XVI. vijeka« (Milčetić 1911: 206–207). Ovoj se pak Milčetićevoj tvrdnji pridružuju svi kasniji istraživači koji su dolazili u doticaj s rukopisima Šimuna Grebla, proširujući i nadopunjavajući prvotni Milčetićev iskaz novim istraživanjima i vrijednosnim spoznajama. Tako pola stoljeća kasnije epitetima »najbolji i najinteligentniji glagoljski pisar svoga vremena« Milčetića nadopunjuje Štefanić (Štefanić 1960: 403), jasno ističući nezanemarivo značenje i mjesto Šimuna Grebla u glagoljskoj književnosti, dok ga Bratulić naziva »učiteljem i uzorom pisara i prepisivača svoga vremena« (Bratulić 1969: 30). Malo zatim navedenim se izričajima pridružuje Eduard Hercigonja (Hercigonja 1969: 37) apostrofirajući Greblovo *Tlmačenje od muki gospoda našego Isuhrsta* kao »jedan od retorički najljepših preduskrasnih govora« u našoj glagoljskoj književnosti. Ovom prigodom valja napomenuti da se jedino prof. Hercigonja nešto podrobnije bavio filološkom analizom spomenutoga Greblovoga djela (Hercigonja 1983: 346–347), potaknut, zasigurno, gore spomenutim neprimjerenim Jagićevim opaskama glede *Kvadrige* i *Tumačenja muke*, ali i ulogom i značenjem moralnodidaktičke proze u kasnom Srednjem vijeku te jezičnom specifičnošću ročkoga narječja, naglašavajući još jednom da je *Tumačenje muke* »jedan od najnadahnutijih i najljepših tekstova te vrste u našoj srednjovjekovnoj knjizi, reprezentativan istančanošću izraza i u širim razmjerima« (Hercigonja 1983: 68). Greblovi rukopisi, međutim, još uvijek traže po-

---

51–54). Na foliji 232d nalazi se bilješka koju je napisao 6. listopada 1497. pop Grgura iz Senja, profesionalni knjigoveža (Fučić 1996: 10), spominjući među inima i gospodina Šimuna Greblića.

Kopenhagenski glagoljski misal iz 14. stoljeća čuva se u Kraljevskoj knjižnici u Kopenhagenu (Det kongelige Bibliotek København) pod signaturom Ny kongelig Samling 41b 2°. Na fol. 154v ispod pashalne tablice Greblo se potpisao 1499. godine, kada je bio beneficijan u Roču (Svane 1965: 59–61).

Glagoljski misal kneza Novaka iz godine 1368. (Birkfellner 1975: 43–51) nalazio se od 1405. god. u Roču, a danas se čuva u Austrijskoj nacionalnoj knjižnici (Österreichische Nationalbibliothek) u Beč pod signaturom Cod. slav. 8. Na fol. 269b Šimun Greblo je ostavio zapis od 15. ožujka 1512. koji govori o epidemiji kuge, nakon čega slijedi molitva za mrtve (Pantelić 1967: 106).

drobnija, a posebice usporedna istraživanja kako na filološkoj tako i na kulturološkoj razini. Razloge nedostatnog proučavanja vjerojatno treba tražiti u ne uvijek jednostavno i brzo dostupnim Greblovim djelima, a djelomično i u kurzivnoj glagoljici kojom se služio Greblo. Tri djela koja nam je ostavio Šimun Greblo ni danas nisu na jednom mjestu.

Tumačenje muke, prvo Greblovo djelo dovršeno 5. ožujka 1493., danas je drugi dio *Kvarezimala*, trećega Greblovoga djela dovršenoga u travnju 1498.,⁴ koje se odlikuje sitnim, osobito ukusnim kurzivnim pismom s podebljanim i vrlo »čednim« inicijalima, kako je zapisao Milčetić (Milčetić 1911: 316). Oba su djela uvezana u jednu cjelinu, nakon što je Greblo 11. travnja 1516. godine sastavio *Vod* ili indeks, kako je i sam zabilježio na fol. 133:

si vod' napisa domin' simun' greblo apr(i)la · a · ÷ (=11) u vrime kada gosp(o)da benetačka i kral' francie imēhu veliku voisku s kralem' rimskim' maksimiēnom' u italii · ċ · f · e = ÷ = (=1516)

Ovu je knjigu, uvezanu u drvene korice i obloženu kožom, Greblor sin, kako su zaključili kasniji istraživači, a prema Milčetiću »zacijelo rođak popa Šimuna Greblića« (Milčetić 1911: 317) pop Jerolim Greblo⁵ godine 1547. prodao popu Mateju Mejaku koji je svoju kupnju potvrdio kurzivnim drhtavim zapisom na vrhu fol. 158⁶ koji donosi Milčetić (Milčetić 1911: 317). Čini se da je knjiga potom, dopunjuje Štefanić, »dulje vremena kolala u svojoj postojbini Roču, Humu i možda Draguću« (Štefanić 1960: 404) da bi nerazjašnjenim putem dospjela u Vrbnik. U Vrbniku ju je sredinom 19. stoljeća u ruci držao Ivan Berčić (Berčić 1864: X), zanimajući se više za starije pergamene ulomke na koricama knjige, o čemu napominje Milčetić, diskretno upozoravajući na netočno Berčićevo čitanje (Milčetić 1911: 315). Milčetić, a kasnije i Štefanić⁷ li-

⁴ Djelo je utemeljeno na tada vrlo popularnom *Quadragesimaleu*, djelu napuljskoga propovjednika fra Roberta Caracciolla (1425.- 1495.) (Kolendić 1930: 169–176). Riječ je o zbirci dnevnih propovijedi za četrdesetnicu s tipiziranim motivom bogobožnosti. U hrvatskoj glagoljskoj književnosti postoje još dva prijepisa *Kvarezimala* od kojih se najstariji nalazi u tzv. Kolunićevom zborniku iz 1486. (danas u Arhivu HAZU, sign. III.a.51 (Valjavac 1892: V-XVIII)). Iz njega je isti tekst prepisan početkom 16. st. kurzivnom glagoljicom, a nalazi se također u Arhivu HAZU pod sign. III.a.19 (Milčetić 1911: 327–329).

⁵ U kakvom su rodu Jerolim i Šimun Greblo nemoguće je s pouzdanjem ustanoviti. Prema Milčetiću, koji ne uzima u obzir činjenicu da su se u to doba svećenici redovito i ženili, Jerolim mu je rođak, što potvrđuje kasnije i Štefanić, dok već Strohal (Strohal 1919: 295), a potom Bratulić (Bratulić 1969: 23) i na koncu Vlahov (Vlahov 2000: 118) na temelju ženidbenih običaja toga vremena (Fučić 1992: 88–89) sa sigurnišću tvrde, da je riječ o sinu Šimuna Grebla koji je naslijedio oca u književnom radu, a također i u župnikovanju.

⁶ *ċ·f·k·ž (= 1547) oktembra dan · ÷ (= 10) i ta rečeni d(a)n' ēa domin' matei meēk' kupih' sie knige od g(ospodi)na pre erolima grebla iz roča· za ·a· (= 1) sp(u)d pdenice i ·b· (= 2) sp(u)da masture i sira libric ·k· (= 40)*

⁷ Štefanićev opis puta Greblova *Kvarezimala* završava u Vrbniku gdje je knjigu posjedovao sin Josipa Petrisa, krčki kanonik Petar Petris (†1893.), koji ju je u Vrbnik donio iz Lošinja, gdje je radio kao vjeroučitelj od 1841. godine. Godine 1960. knjiga se još uvijek smatrala vlasništvom Petrisovih nasljednika i nalazila se u župnom uredu u Vrbniku.

staju u Vrbniku knjigu koja se do 1960. još uvijek smatrala vlasništvom Petrisovih nasljednika, a nalazila se u župnom uredu (Milčetić 1911: 315; Štefanić 1960: 404). Nasljednici obitelji Petris su 1961. prodali *Kvarezial* Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu u kojoj se knjiga danas čuva pod sign. R 4002 (Jurić 1993: 124–127). Milčetić opisuje *Kvarezial* i *Tumačenje muke* kao cjelinu, potanko upozoravajući na sve nepotpunosti, ne zadržavajući se pritom na bilo kakvoj tekstološkoj analizi, koju je do danas najviše obogatio Hercigonja (Hercigonja 1983: 309, 346–347).

Prema vremenskoj kronologiji, drugo moralnodidaktičko Greblovo djelo je već spomenuta *Kvadriga duhovnim zakonom* iz 1493. godine, danas u Nacionalnoj knjižnici u Beču (sign. Cod. slav. 55). *Quadrige spirituale* Nicolausa Auximanusa († 1453.)⁸, pripada nizu teoloških priručnika pod općim nazivom »summa«, namijenjenih budućim svećenicima. To vrlo popularno srednjovjekovno teološko štivo u Italiji je izdavano čak četiri puta, a prema njemu su u Istri nastala dva prijevoda, od kojih je jedan danas na otoku Krku, a drugi, nastao prema rukopisnom talijanskom predlošku, je Greblova *Kvadrige* (Graciotti 1965: 89; Hercigonja 1969: 35) čiju autentičnost potvrđuje sam autor u kolofonu na fol. 143 riječima: *sie knige ispisah ê p(o)p' simonъ grblo s pomo(ču) bo(žjomъ) na let g(ospod'ni)h' · č · u · p · v · (=1493) svršismo pisat'*⁹

Knjiga je nepoznatim načinom dospjela u Beč nakon putovanja i dužih izbivanja na otoku Prviću (Šibenik) i na Trsatu (Rijeka) o čemu pozorno izvješćuje Milčetić na temelju marginalnih bilježaka. Upravo ovakvim bilješkama Milčetić redovito pridaje posebno značenje ukazujući kako one otkrivaju mnoge detalje o putovanjima knjiga, njihovim vlasnicima pa i socijalnim prilikama na temelju kojih srednjovjekovnu knjigu lakše smještamo u cjelokupni društveni i kulturološki kontekst. Milčetićeve opće opise *Kvadrige* i njezinoga sadržaja do danas je još uvijek najpotpuniji.¹⁰ Upravo je ovdje, na kraju svoje raščlambe *Kvadrige*, Milčetić još jednom izrekao toliko citirano mišljenje o Greblu, zaključivši da je riječ o »najmarljivijem i najinteligentnijem glagoljašu na kraju XV. i na početku XVI. vijeka« (Mil-

⁸ Nicolò da Osimo, franjevački pravnik i moralist, često potpisivan kao Auximanus, de Auximo, de Ausmo ili de Osmo (Graciotti 1965: 88), sredinom 15. stoljeća djeluje kao vikar u provinciji Apuliji i Anconi, a kao pisac i propovjednik javlja se između 1438.–1441. godine. Najpoznatija djela su mu: *Supplementum Summae Pisanellae*, *Liber sermonum*, *Declaratio super regulam fratrum Minorum* i *Quadrige spirituale* (Picciafuoco: 1980)

⁹ Latinička transliteracija citiranih glagoljskih odlomaka učinjena je prema suvremenim transliteracijskim normama. Posebni znakovi odnose se na sljedeća glagoljska slova: č = w, š = np, ê = w, ь = i. Riječi pod titlom su razriješene u okruglim zagradama, a brojčane vrijednosti transliteriranih glagoljskih slova izražene su arapskim brojevima također u okruglim zagradama. Za razliku od današnje latiničke transliteracijske forme, Milčetićeve je bila ćiriljska (Milčetić 1911: 206).

¹⁰ Tekstološku studiju Greblve *Kvadrige* i njezin odnos prema talijanskom rukopisu posebno je istraživao jedino talijanski slavist prof. Sante Graciotti: *L'originale italiano della glagolitiche Kvadrige duhovne di Veglia e di Vienna*. Ricerche slavistiche XI. Roma 1965.

četić 1911: 207), što je postalo polazište svih budućih istraživača Greblova djela. Slobodni smo primijetiti da Milčetićeve superlativni opisi Greblovih djela izražavaju temeljne karakterne i moralne osobine te obrazovni status jednoga od niza srednjovjekovnih pisaca glagoljaša o kojima rijetko znamo nešto više od imena. Spomenute epitete Milčetić je odlučio napisati zasigurno nakon podrobne i brižne analize Greblovih djela i svih njegovih marginalnih pabiraka koji u svojoj pozadini skiciraju lik ročkoga glagoljaša. Svi kasniji usputni osvrti na Grebla (Premuda, Strohal, Gršković, Svane, Tadin, Pantelić) samo potvrđuju Milčetićeve pionirsku izjavu kojom Greblo prvi gotovo potpuno izlazi iz sfere srednjovjekovne kreativne anonimnosti, već odavno savladane u zapadnoeuropskom književnom kontekstu, te se ostvaruje kao pisac i priređivač u pravom smislu riječi.

Premda su se istraživanja Greblova opusa produbljivala tijekom ovih devedesetak godina, Milčetić je taj koji ih je prvi obznanio široj znanstvenoj javnosti, ukazujući na potrebu za jednim cjelovitim sustavnim prikazom Šimuna Grebla kao osobe i književnoga stvaraoca koji izlazi iz srednjovjekovne književne anonimnosti. Upravo je ovdje ključna točka Greblove pojavnosti koja razotkriva lik srednjovjekovnoga hrvatskoga literata, odgovornoga nositelja i promicatelja autohtone kulturne tradicije koja uspješno slijedi najnovije zapadnoeuropske književne žanrovske trendove. Greblova djela koja se i nazivaju po njemu samom,¹¹ jasno determiniraju piščevu intuiciju i književnu žanrovsku receptivnost koja se ostvaruje u Greblovom jeziku, kao ukupnosti izražajnih sredstava koji je jedan od bitnijih čimbenika funkcionalnosti moralnodidaktičkoga odabira, na što je prvi upozorio upravo Ivan Milčetić.

Literatura:

- Berčić, Ivan (1864): *Čitanka staroslovenskoga jezika*. Prag.
- Birkfellner, Gerhard. 1975. *Glagolitishe und kyrillische Handschriften in Österreich*. Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse. Schriften der Balkankommission-Linguistische Abteilung XXIII. Wien.
- Bratulić, Josip (1969): »O hrvatskom književniku Šimunu Greblu«. *Istarski mozaik* 1. god. VII. Matica hrvatska. Pula. str. 19–33., isto u knjizi *Istarske književne teme*, Pula 1987. str. 35–44.
- Damjanović, Stjepan (1996): »Ivan Milčetić – istraživač hrvatskoga glagolizma«. *Slovo* 44–46. u posebnom otisku: »Staroslavenska akademija i njezino značenje«. Zagreb. Staroslavenski institut. str. 353–371.

¹¹ Srednjovjekovni tekstovi su obično nazvani po mjestu njihova nalaska (*Tkonski zbornik*, *Pašmanski brevijar*, *Vrbnički misal*), ili po imenu vlasnika koji ih je posjedovao (*Petrisov zbornik*). Mnogi tek po imenu poznati srednjovjekovni pisari glagoljaši nisu našli svoje adekvatno mjesto u nizu obrazovanih srednjovjekovnih hrvatskih intelektualaca upravo radi anonimnosti iz koje prvi izlazi pop Šimun Greblo.

- Fučić, Branko (1992): »Bužeština 1580 (Kulturno povijesna slika prema Valierovoj apostolskoj vizitaciji)«. *Buzetski zbornik* 17. Omišalj-Roč. str. 83–103.
- Fučić, Branko (1996): »Vid Omišljanin«. Omišalj-Roč.
- Giry, André (1894): »Manuel de diplomatique«. Paris.
- Graciotti, Sante (1965): »L'originale italiano della glagolitiche Kvadrige duhovne di Veglia e di Vienna«. *Ricerche slavistiche* XI. Roma. str. 86–104.
- Gršković, Jerko (1928): »Istarska starohrvatska Muka Isukrstova iz XV vijeka«. *Obzor* 97. Zagreb.
- Hercigonja, Eduard (1969): *Hrvatska književnost Srednjega vijeka*. Matica hrvatska. Zagreb.
- Hercigonja, Eduard (1983): *Nad iskonom hrvatske knjige*. Zagreb.
- Jurić, Šime (1993): *Katalog rukopisa Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu*. knj. 2. Zagreb.
- Kolendić, Petar (1930): »Karačolov »Quadragesimale« u srpsko-hrvatskom prijevodu«. *Godišnjak skopskog Filozofskog fakulteta* 1. Skopje. str. 169–176.
- Milčetić, Ivan (1909): »Prethodni izvještaj o izučavanju hrvatske glagoljske književnosti«. *Ljetopis JAZU* za god. 1908. sv. 23. Zagreb. str. 169–200.
- Milčetić, Ivan (1911): »Hrvatska glagoljska bibliografija«. *Starine* 33. Zagreb. JAZU. str. 1–505.
- Pantelić, Marija (1967): »Prvotisak glagoljskog misala iz 1483. prema Misalu kneza Novaka iz 1369.« *Radovi Staroslavenskog instituta* 6. Zagreb. str. 5–109.
- Picciafuoco P, Umberto (1980): »Fr Nicolò da Osimo: Vita, opera, spiritualita«. Montepandone.
- Premuda, Vinko (1912): »Osvrt na djela o glagolici«. *Vjesnik Staroslavenske akademije u Krku* br. 1. Krk. str. 93–95.
- Svane, O. Gunnar (1965): »Kopenhagenski glagoljski misal«. *Slovo* 15/16. Zagreb. str. 59–93.
- Strohal, Rudolf (1915): *Hrvatska glagolska knjiga*. Zagreb.
- Strohal, Rudolf (1919): »Iz starine. Roč«. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 24. JAZU. Zagreb. str. 295–307.
- Štefanić, Vjekoslav (1960): »Glagoljski rukopisi otoka Krka«. *Djela JAZU* 51. Zagreb.
- Štefanić, Vjekoslav (1970): *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, knj. II. JAZU. Zagreb.
- Tadin, Marin (1965): »Un nouvel exemplaire du carême attribué à saint Bernardin de Sienna«. *Radovi Hrvatskog povijesnog instituta u Rimu* I–II (Mandićev zbornik). Rim. str. 169–191.
- Valjavec, Matija (1892): »Kolunićev zbornik, hrvatski glagolski rukopis od godine 1486.« *Djela JAZU* knj. XII. Zagreb. str. V–XVIII.
- Vlahov, Dražen (2000): »Pabirci iz povijesti Roča«. *Buzetski zbornik* 26. Buzet. str. 113–126.
- Vodnik, Branko (1913): *Povijest hrvatske književnosti*, knj. I. Zagreb.

IVAN MILČETIĆ (1853.–1921.) I ŠIMUN GREBLO (OKO 1472.–1551.)

Sažetak

Život i rad dvojice »glagoljaša« odvija se u vremenskom rasponu od 370 godina. Šimun Greblo bio je ročki intelektualac koji je živio i stvarao na razmeđu 15. i 16. stoljeća, ostavivši nam do danas tri svoja djela pisana lijepom kurzivnom glagoljicom, koja se ne odlikuju književnom originalnošću, ali su od posebnoga značaja u današnjim književnopovijesnim istraživanjima. Riječ je o moralnodidaktičkoj prozi i priređenim prijevodima talijanskih autora koji otkrivaju široku filološku naobrazbu popa glagoljaša i njegovo dobro poznavanje aktualnih europskih književnih i žanrovskih tokova koje Greblo presađuje na svoje istarsko glagoljaško podneblje.

Ivan Milčetić, jedan od najcitiranijih istraživača hrvatskoga glagolizma, među prvima otkriva značaj Greblrove rukopisne ostavštine, dajući tako do znanja svim budućim istraživačima hrvatskoglagoljske književne baštine da se više pozornosti treba posvetiti upravo ovom popu glagoljašu, koji nije samo »jedan od najmarljivijih i najinteligentnijih glagoljaša na kraju XV. i na početku XVI. vijeka«, već je i jedan od prvih obrazovanih glagoljaša koji izlaze iz srednjovjekovne anonimnosti, navješćujući svojom pojavnošću u hrvatskoj književnosti cijelu plejadu budućih književnih stvaralaca.

IVAN MILČETIĆ (BORN 1853 – DIED 1921) AND
ŠIMUN GREBLO (BORN AROUND 1472 – DIED 1551)*Summary*

The life and work of these two »Glagolitic priests« takes place in the period of 370 years. Šimun Greblo, is an intellectual who lives and creates between the 15th and 16th century and who has left three of his works written in italic glagolitic writing that are not original in a literary sense but hold a special significance in today's literary historical research. This is morally didactical prose with prepared translations by Italian writers who reveal the vast philological education of the Glagolitic priest and his knowledge of current European literary and genre currents which Greblo implants into his Istrian glagolitic area.

Ivan Milčetić, one of the most quoted researches of Croatian Glagolism is among the first to reveal the significance of Grebel's manuscript, thereby informing other future researchers of Croatian glagolitic literary heritage that more attention should be paid to that glagolitic priest who is not merely »one of the most diligent and most intellectual glagolitic priests at the end of the 15th, beginning of 16th century«, but was one of the first educated glagolitic priests to leave the realm of medieval anonymity and herald an entire pleiad of future literary shapers.

Ivan Milčetić o najstarijoj hrvatskoglagoljskoj ljekaruši

Izvorni znanstveni članak
UDK 811.163.42 (092)
615.89(497.5) (091)

Ivan Milčetić je kao lingvist, etnograf i književni povjesničar osobitu pažnju posvetio raznorodnim sastavnicama glagoljske književnosti. O njegovu značenju S. Damjanović kaže: »Hrvatski paleoslavisti, napose oni koji istražuju hrvatski glagolizam, jedva da napišu koji tekst a da u njemu ne spomenu Milčetića«, što znači da je Milčetić i danas »živ autor«.¹

Ivan Milčetić pripada generaciji filologa i povjesničara književnosti kojima je većina djelatnosti bila usmjerena na oblikovanje deskriptivne bibliografije glagoljskih tekstova, te na (kritička) izdanja pojedinih spomenika. Milčetić je, kako ističe S. Damjanović, radio u doba kada je valjalo objavljivati, upozoravati, tekstološki i jezično obraditi glagoljske spomenike.² Kao i neki drugi istraživači, Milčetić je nastojao na mijenjanju uvriježnog stava, dapače predrasude o tome kako su glagoljaši bili puku privrženi, ali većinom neuki. Tako je napisao: »Bijahu to, istina, pretežno čedni ljudi sa malo znanja«, ali dalje naglašava da »u većim mjestima, gdje bijaše na okupu velik broj glagoljaša ... mogaše pop glagoljaš sa samim poznavanjem glagoljice steći prilično znanje«.³

Milčetić stoji na početku »istraživačkog lanca« i daje prve podatke o hrvatskoglagoljskim »ljekarušama«, tj. zbirkama recepata iz pučke farmakopeje, koje nerijetko sadrže i opće higijenske te dijetetske upute. Nastajale su u vrijeme loših zdravstvenih prilika, kada se siromašni sloj stanovništva za pomoć obraćao onima koji nisu bili liječnici – travarima, vidarima, pa i svećenicima koji su u staro doba često »igrali ulogu liječnika«.⁴ Ti-

¹ Damjanović, S., »Ivan Milčetić«, u: *Portreti hrvatskih jezikoslovaca* (ur. G. Crnković), Biblioteka Hrvatski radio knj. 5, Zagreb 1993: 129.

² Damjanović, S., »Ivan Milčetić – istraživač hrvatskoga glagolizma«, *Slovo* 44–46; 1996 (suplement: *Staroslavenska akademija i njezino značenje*, Zagreb-Krk 1992.): 355.

³ Milčetić, I., »Otok Krk i glagoljska književnost«, *Vjesnik Staroslavenske akademije* 2; Krk 1913: 23.

⁴ Šušnjić-Fliker, Z., »Ljekaruše kao izvor za proučavanje etnofarmacije u Hrvatskoj – dosadašnji rezultati i suvremene mogućnosti istraživanja«, *Rasprave i grada za povijest znanosti* 7, Razred za medicinske znanosti sv. 3 (ur. I. Padovan, B. Belicza), Zagreb 1992: 305–313.

pično za njegov metodološki postupak,⁵ on daje kratak ali pažljiv opis sadržaja spomenika, njegovih jezičnih i paleografskih značajki i iznosi stav o starini spomenika. Milčetić zadržava odmjeren ton i svojevrsnu distancu prema predmetu, ne komentira i ne vrednuje tekst što ga objavljuje. Ivan Milčetić svoj je biljeg proučavanju hrvatskoglagoljskih tekstova s *medicinskim* sadržajem dao radom *Stari glagolski recepti, egzorcizmi i zapisi*, objavljenim u »Vjesniku Staroslavenske akademije« iz 1913. godine. Njegov se članak možda i ne može nazvati »raspravom«, kako to čini Damjanović.⁶ U ocjeni toga članka valja međutim imati na umu da pripremnih radova o toj problematici, na koje bi se Milčetić mogao nadovezati ili pak s njima »raspravljati«, u nas tada nije bilo, (osim Strohalova članka iz 1910., ali s obzirom na njihovu često netolerantnu polemiku to je upitno).⁷ No ostaje Damjanovićeva ocjena da je riječ o »vrlo zanimljivom«⁸ prilogu kojemu razglabanje i nije bilo cilj – razvidno je to iz načina na koji je Milčetić strukturirao i intonirao svoj rad. On je želio upozoriti na zanimljiv materijal na koji je naišao istražujući brojne zbirke *glagolitica* u Hrvatskoj i inozemstvu.

Na desetak stranica Milčetić je objavio latiničnu transliteraciju najstarije sačuvane hrvatskoglagoljske »ljekaruše« iz 14. stoljeća (Zagreb, Arhiv HAZU, sign. IV d 56), s kratkim jezičnopovijesnim i paleografskim opisom (slika 1). U njegovu članku nećemo naći iscrpnu analizu sadržaja – npr. koje se ljekovito bilje spominje, koji se oblici ljekarija preporučuju, koje se tegobe i bolesti navode, te može li se pokušati načiniti kroki stare narodne medicinske terminologije. Milčetićevo je pažnju, primjerice, više zaokupio tek izraz »ēvleničь kučiča«, ali to s obzirom na njegovo filološko usmjerenje i nije čudno. Zgusnutim i jasnim rečenicama Milčetić opisuje glagoljski rukopis maloga formata (10 × 12 cm), koji obasiže 10 listova pergamene, te ga na temelju sličnosti s rukopisom HAZU IV d 55 (također »ljekarušom«) locira u područje Vinodola. Rukopis nije pisala ista ruka, a većina je zapisa, po paleografskim indicijama, nastala u 14. stoljeću. Po »nemarnu« načinu na koji je knjižica pisana, Milčetić zaključuje da je bila namijenjena privatnoj porabi⁹. Najznatnijim kuriozitetom toga rukopisa Milčetić smatra to što se tzv. »deseterično i« javlja čak 20 puta u glasovnom značenju (a ne samo u ligaturama, gdje se javlja još 42 puta)¹⁰.

»Ljekaruša« na početku sadrži postupke za *izgonjenje zloga duha* (bliske egzorcizmima, uz upute za istovremeno služenje mise i čišćenje obuze-

⁵ Damjanović, S., »Ivan Milčetić – istraživač hrvatskoga glagolizma«, *Slovo* 44–46; 1996 (suplement: *Staroslavenska akademija i njezino značenje*, Zagreb–Crk 1992.): 358; Hercigonja, E. *Nad iskonom hrvatske knjige*, Zagreb, 1983: 62–76.

⁶ Damjanović, S., nav. dj.: 369.

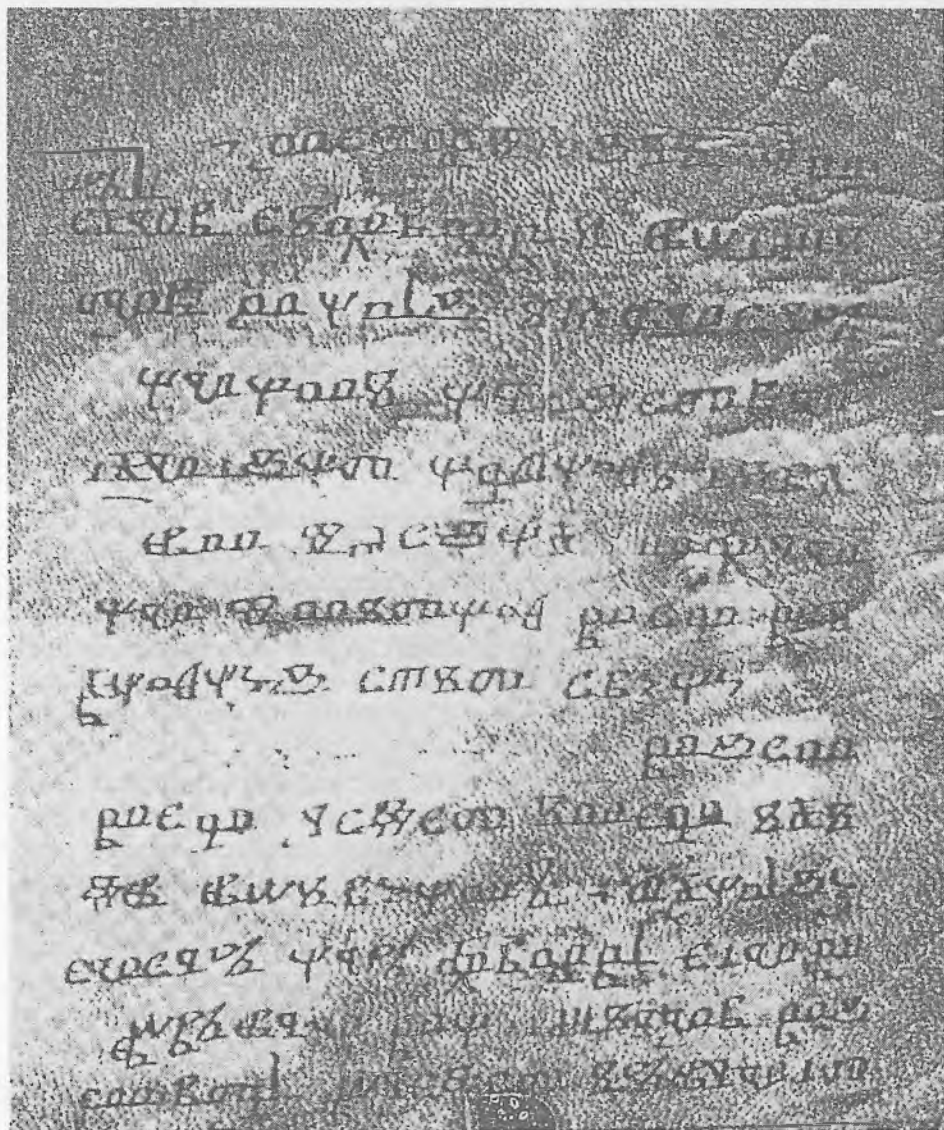
⁷ Strohal, R., »Različni zapisi i čaranja«, *Zbornik za narodni život i običaje* 15; Zagreb 1910: 120–132.

⁸ Damjanović, S., nav. dj.

⁹ Milčetić, I., »Stari glagolski recepti, egzorcizmi i zapisi«, *Vjesnik Staroslavenske akademije* 1; Crk 1913: 63.

¹⁰ Nav. dj.: 63.

toga blagoslovljenom vodom), te jedan »općeniti« egzorcizam koji se primjenjuje *kada se évitъ betegъ*, uz uzimanje krvi i izgovaranje čudotvornih, basmovitih riječi *kvarъ furъ melъ cili cenedo*:

Slika 1. Stranica iz najstarije hrvatskoglagoljske ljekaruše (14. st.), Zagreb, Arhiv HAZU, signatura IV d 56. Ovu je sliku i Milčetić bio priložio kao ilustraciju uz svoj članak u *Vjesniku Staroslavenske akademije*.

»Kada se évity beteg, vazmi mu kr've s pal'ca desne nogi tre smêšav' s vodu i (d)ai mu popiti, govore te rêči: kvarъ. furъ. melъ. cili. cenedo.«*

Dalje pak – po Milčetićevoj numeraciji članci 5 do 23 – slijede razne upute za pripravljanje i primjenu ljekarija (s izuzetkom zapisa br. 9 i 14, koji nisu temeljeni na primjeni ljekovitih pripravaka, već su »podrijetlom« iz pradavnih vjerovanja ili amulet). Milčetićeva transliteracija samoga teksta pruža veoma vrijedan materijal za proučavanje etnologizma, a posebice filolozima i povjesničarima medicine. Iz ponešto amorfnoga i nesustavnoga skupa tekstova različite prirode, tekstove je moguće razvrstati u dvije veće skupine:

1. u *apstraktne* sastave (zaklinjanja i molitve koje zrcale magijsko-teurgijsko poimanje bolesti i liječenja) te
2. u *konkretne* zapise (recepte i terapijske naputke temeljene na empiriji). Na temelju dublje analize moguće je izvesti neke zaključke o naravi i opsegu/dosegu (uvjetno rečeno) medicinskoga znanja i prakse popova-glagoljaša: oni su poznavali ljekovite karakteristike pojedinih biljaka, pripravljali su ljekarije i primjenjivali su ih, nevjerojatnije i izvan samostanskih zidina.¹¹

Čitajući medicinske tekstove u Milčetićevoj transliteraciji, pred nama se otvara svijet srednjovjekovnih *receptuarija* u kojima supostojanje i miješanje sadržaja iz raznorodnih sfera nije bilo neobično ili iznimno. Zdravlje, bolest i (iz)liječenje gledalo se istovremeno s magijsko-teurgijskoga stajališta (npr. bolest kao kazna, kao posljedak grijeha, kao specifično testiranje pojedinca ili njegovo »čišćenje«, bolest kao djelo zlih duhova ili đavla) i sa stajališta koje možemo – u srednjovjekovnom smislu – zvati empirijskim, čak prirodnofilozofijskim.

Možda su u našoj znanosti dosada više pažnje dobili »etnološki« i »antropološki« sadržaji, ili pak detalji iz ljekaruše koji sadrže i svojevrstne literarne značajke. Zato neka ovdje bude pozornost usmjerena na ono praktično, empirijsko, na terapijske postupke koji i danas (ili *tek* danas) pobuđuju zanimanje. Oni nadalje ukazuju na nužnost multidisciplinarnog pristupa, jer se samo takvim pristupom može osvijetliti jedan manje znani odsječak naše medicinske prošlosti. S druge strane, pokazuje se i raznolikost hrvatske glagoljaške tradicije – opsegom skučen sačuvani materijal ne dopušta dalekosežne zaključke, ali dozvoljava promišljanje mogućeg opsežnijeg korpusa medicinskih sadržaja koji, nažalost, do nas nisu došli.

Na početku empirijskih zapisa ove »ljekaruše« dolaze tri veoma detaljne, iscrpne upute ne samo za pripravljanje, nego i za način primjene lje-

* Tekstove donosim, uz minimalne izmjene, u Milčetićevoj transliteraciji.

¹¹ Fatović-Ferenčić, S. i Dürriegl, M.-A. »Oldest medical texts in Croatian Glagolitic medieval monuments«, *Acta Pharmaceutica* 47; 1997: 79–80; Dürriegl, M.-A. i Fatović-Ferenčić, S., »Odabrani zapisi protiv bolesti u hrvatskim glagoljskim rukopisima«, *Liječnički vjesnik* 117; 1995: 153–155.

karije, odnosno terapijskoga postupka. Iz njih je moguće tek skicirati tri zanimljivosti:

1. Prvi je naputak namijenjen ublažavanju neke probavne smetnje, a ljekoviti se pripravak (kojemu danas ne možemo naći znanstveno potvrđenu farmakološku podlogu) primjenjivao *izvana*, dakle riječ je o vrlo popularnoj *lokalnoj* terapiji za ono što se suvremenim rječnikom može nazvati »unutrašnjom bolešću«. Čovjeku/bolesniku koji »ne moţet' sprobaviti kr'me« i koji trpi bolove u području trbuha, valja na bolno mjesto staviti oblog od raţenoga brašna, ljekovitih biljaka (gavez, sprţ) i jaja, a sve opasati »širokim' plat'nom' ili ubrusom' da mu zdrţi testo okolo ţivota«. Slična se preporuka moţe pročitati npr. kod Hildegarde iz Bingena (12. stoljeće).
2. Drugi naputak je veoma detaljna uputa za inhalaciju kod kašlja, u kojoj se spominje sastojak *zlatna zemlja*, koji valja kupiti u »stočunu«! U nov lonac u kojemu ništa prije nije kuhano valja staviti »zlatnu zemlju« kupljenu u »stočunu«, zaklopiti lonac tijestom od raţenoga brašna i staviti na ţeravicu. Kroz brašno valja staviti cjevčicu ot trstike ili bazgovine; kada se »zlatna zemlja« ugrije, para će krenuti kroz cijevčicu i nju bolesnik treba inhalirati, a zatim popiti čašu bijelog vina. Proceduru valja ponoviti tri puta dnevno. Dakle, riječ je o sastojku što se kao gotov pripravak mogao kupiti u trgovini koja je bila svojevrsna »prethodnica« ljekarne. Taj je detalj vaţan za širu povijest kraja iz kojega potječe ova zbirka recepta. Dakako, o tome što je ta »zlatna zemlja« doista bila nije moguće dati jednoznačan odgovor. S jedne strane, poznato je da su već stari Egipćani rabili različite vrste silikatne zemlje kao antidot, jer je njezina molekulska struktura (poput »kaveza«) podobna da uz sebe veţe štetne sastojke. No, kako je ovdje riječ o inhalaciji, nameće se misao o vezi sa zemljom kao »izvorom« za razne organizme koji proizvode antibiotske produkte.¹²
3. Treći je zapis zanimljiv jer donosi detaljan opis izgleda ljekovite biljke koju valja ubrati, te gdje ona lokalno raste: »i pogledati est' dolu greduć na levu stranu v gromaču, i v toi gromači naideš to zelié...«.

Daljnji su naputei kraći, pače šturi i nije lako razabrati o kojoj se točno bolesti radi. Pojedini zapisi počinju uzrokom/povodom, npr. *ki budet' ot p'sa nevstekla ugrizenъ, kada pos(ê)čet' se č(lovê)kъ* ili tegobom, npr. *ot zimnice, ki č(lovê)kъ ima (k)ašal'*, a drugi tek navode organ/dio tijela koji je obolio, npr. *oko neduţno* ili *ot očiju*. Većina tih zapisa zaključuje se formulom *i iscêléet'*, što moţe ukazati na uvjerenje pisara (temeljeno na iskustvu) kako će ljekarija doista biti od pomoći. Zamjetno najveći broj ljekovitih sastojaka koji se spominju jest biljnoga podrijetla; to su listom ljekovite

¹² Fatović-Ferenčić, S. i Dürrigl, M.-A. Golden Earth Against Cough: »A 14th-century Instruction for Inhalation«, *The Journal of Otolaryngology* 29; 2000: 62–63

biljke koje su se stoljećima primjenjivale; spominju se još od Dioskurida i drugih antičkih autora (primjerice, ruta, gavez, rosopast, češnjak, kadulja, koromač), te druge komponente kao med, šećer, jaja, laneno sjemenje itd. Aktivni sastojci biljaka i danas su inkorporirani u lijekove, ali dakako da je način dobivanja drukčiji, kao i doziranje i oblici u kojima se lijekovi primjenjuju. Neki se pak sastojci ne mogu definirati s današnjeg farmakološkog zrenika, dok se za neke možda može pretpostaviti da su mogli i štetiti (npr. stavljanje meda na bolesne oči).

Pred kraj »ljekaruše« nalaze se tri recepta za *oko nedužno* (tj. za bolesno oko). Oni zrcale znatnu sličnost s odsječkom »De confortanticus visum« iz popularnoga latinskog stihovanog djela *Regimen sanitatis Salernitanum*, nastalog vjerojatno u 12. stoljeću.

»Oko nedužno. Naidi zahare tre ju stari mocno tre meda primešav' k nei i kladi (n)a očê. Drugo naidi cilidonie zelê. i to govorit' se latin'ski a hr'vac'ki se g(lagol)et'ь rosopast'ь. I naidi ruti i komorača, uskubi trave nega i ta zelê na kup' stl(c)i i ož'mi s têh' soka. I naidi žen'skoga mleka i to primêsi k tomu soku. I to kladi na očê i iscêlêt'«.

U salernskom spjevu pak čita se:

»Foeniculus, verbena, rosa, chelidonia, ruta
Ex istis fit aqua, quae lumina reddit acuta.«

Tijekom srednjeg vijeka, pa i kasnije, utjecaj znamenite medicinske škole iz Salerna bio je značajan diljem Zapadne Europe. Tri hrvatskoglagoljska recepta za liječenje bolesnih očiju (danas nije moguće točno utvrditi o kojim se bolestima radilo) nose daleki odzvek salernitanske medicinske prakse koja se širila i u europskim vernakularnim tradicijama. Ovaj detalj dokazom je tome da su glagoljaši poznavali salernitanski *Regimen* davno prije prvoga cjelovitoga prijevoda Emerika Pavića iz 1768. godine.¹³ Osim toga, kako je naglasio naš vodeći povjesničar medicine M. D. Grmek, salernitanski spjev i nije bio namijenjen liječnicima, već obrazovanim laicima, te je već zarana postao veoma popularan, *osobito među svećenicima*¹⁴ – taj je moment za nas važan, jer također upućuje na to da su se popovi glagoljaši bavili i liječenjem. A kako u ljekaruši nalazimo i recepte koji se

¹³ Dürrigl, M.-A. i Fatović-Ferenčić, S., *Between Symbolism and Experience: Croatian Glagolitic Recipes (14th and 15th Centuries) Dealing with Ocular Diseases*, *Collegium Anthropologicum* 23; 1999: 249–254. Djelo E. Pavića (objavljeno izvorno u Budimpešti) izdano je ponovno u reprintu: Pavić, E. *Cvit likarije*, Split 1980.

¹⁴ Grmek, M. D., »Srednjovjekovni salernski rukopis u arhivu Jugoslavenske akademije«, *Starine JAZU* 45; 1955: 154. O salernskim rukopisima, v. Choulant L., *Handbuch der Bücherkunde für ältere Medizin*, Leipzig 1841. Novije izdanje npr. »*La regola sanitaria salernitana*«. Edizione integrale, versione di Fulvio Gherli, Roma 1993 (citat o ljeکاریji za oči nalazi se na str. 64).

odnose i na žene,¹⁵ to zaključujemo kako se njihova »medicinska djelatnost« nije odvijala samo unutar samostanskih zidina.

U tom smislu i ovaj kratki prikaz nipošto nije ispravljanje ili prevrednovanje Milčetićevih stavova – naprotiv, on je nadograđivanje na njih, s pozicija suvremenoga interdisciplinarnog (filološko-medicinskopovijesnog) proučavanja. Naime, gotovo do danas se mišljenje, čak ocjena i analiza, hrvatskoglagoljskih zbirki receptata nije baš mnogo udaljila od Milčetićevih (ali manjim dijelom i Strohalovih!) pogleda¹⁶. Može se zaključiti da promatrani Milčetićev članak pokazuje da su se glagoljaši *bavili i liječenjem*, da su poznavali svojstva i učinkovitost ljekovitog bilja, te da su sami pripravljali i primjenjivali ljekarije. Objavljivanjem »ljekaruše« u latiničnoj transliteraciji, Milčetić ju je učinio dostupn(ij)om širem krugu izučavatelja raznih struka koji se mogu nadovezati na Milčetićeve rezultate, dopunjujući ih i produbljujući vlastitim saznanjima i spoznajama.

Literatura

- Damjanović, S. Ivan Milčetić, u: *Portreti hrvatskih jezikoslovaca* (ur. G. Crnković), Biblioteka Hrvatski radio knj. 5, Zagreb 1993: 129–135.
- Damjanović, S. Ivan Milčetić – istraživač hrvatskoga glagolizma, *Slovo* 44–46; 1996 (suplement: Staroslavenska akademija i njezino značenje, Zagreb-Krk 1992.): 353–371.
- Dürriegl, M.-A. i Fatović-Ferenčić, S. Odabrani zapisi protiv bolesti u hrvatskim glagoljskim rukopisima, *Liječnički vjesnik* 117; 1995: 153–155.
- Dürriegl, M.-A. i Fatović-Ferenčić, S. Between Symbolism and Experience: Croatian Glagolitic Recipes (14th and 15th Centuries) Dealing with Ocular Diseases, *Collegium Antropologicum* 23; 1999: 249–254.
- Fatović-Ferenčić, S. i Dürriegl, M.-A. Oldest medical texts in Croatian Glagolitic medieval monuments, *Acta Pharmaceutica* 47; 1997: 69–81.
- Fatović-Ferenčić, S. i Dürriegl, M.-A. Golden Earth Against Cough: A 14th-century Instruction for Inhalation, *The Journal of Otolaryngology* 29; 2000: 62–63.
- Grmek, M.D. Srednjovjekovni salernski rukopis u arhivu Jugoslavenske akademije, *Starine JAZU* 45; 1955: 151–171.
- Hercigonja, E. *Povijest hrvatske književnosti 2. Srednjovjekovna književnost*, Zagreb 1975.
- Hercigonja, E. *Nad iskonom hrvatske knjige*, Zagreb, 1983: 62–76.
- Hercigonja, E. *Trojezična i tropismena kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*, Zagreb 1994: 233–235.
- Milčetić, I. Stari glagolski recepti, egzorcizmi i zapisi, *Vjesnik Staroslavenske akademije* 1; Krk 1913: 61–69.

¹⁵ Premda je uputa ponešto nejasna, a odnosi se na primjenu ženskoga mlijeka u liječenju bolesti oka: »I žen'sko mleko budi lĕkariĕ mužu kadĕ dĕti(c)ka doit', a ženĕ lĕkariĕ ka dĕviĕicu d(o)it'«.

¹⁶ Usp. npr. Hercigonja, E., *Povijest hrvatske književnosti 2. Srednjovjekovna književnost*, Zagreb 1975; Hercigonja, E., *Trojezična i tropismena kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*, Zagreb 1994: 233–235; Štefanić, Vj., *Glagoljski rukopisi JAZU sv. 1*, Zagreb 1969: 167–169.

- Milčetić, I. Otok Krk i glagoljska književnost, *Vjesnik Staroslavenske akademije* 2; Krk 1913: 19–28.
- Siraisi, N. G. *Medieval and Early Renaissance Medicine: An Introduction to Knowledge and Practice*, Chicago-London, 1990.
- Strohal, R. Različni zapisi i čaranja, *Zbornik za narodni život i običaje* 15; Zagreb 1910: 120–132.
- Štefanić, Vj. *Glagoljski rukopisi JAZU* sv. 1, Zagreb 1969.

IVAN MILČETIĆ O NAJSTARIJOJ
HRVATSKOGLAGOLJSKOJ LJEKARUŠI

Sažetak

Ivan Milčetić (1853.–1921.) je u znanstvenoj literaturi najviše spominjan po svojoj *Hrvatskoj glagoljskoj bibliografiji* iz 1911. godine. No to nije jedini njegov rad s toga područja koji zaslužuje pažnju. Ovdje se zadržavamo na jednom opsegom nevelikom radu koji je od iznimnog značenja za (u)poznavanje tematske i oblikovne raznolikosti hrvatskoglagoljske pisane tradicije. To je članak »Stari glagoljski recepti, egzorcizmi i zapisi«, objavljen u *Vjesniku Staroslavenske akademije* iz 1913. godine. Na desetak stranica Milčetić je objavio latiničnu transliteraciju najstarije sačuvane hrvatskoglagoljske »ljekaruše« iz 14. stoljeća (Zagreb, Arhiv HAZU, sign. IV d 56), s kratkim jezičnopovijesnim i paleografskim opisom. Tim je člankom Ivan Milčetić upozorio na jednu sastavnicu hrvatske glagoljske pismenosti koja tek treba biti iscrpno interdisciplinarno proučena. Mlađi se naraštaji znanstvenika, od filologa do povjesničara (posebice povjesničara medicine), mogu nadovezati na Milčetićeve rezultate, dopunjujući ih i produbljujući vlastitim spoznajama.

IVAN MILČETIĆ ON THE OLDEST CROATIAN
GLAGOLITIC MEDICINE BOOK

Summary

Ivan Milčetić (1853–1921) has most often been quoted for his book *Hrvatska glagoljska bibliografija* from 1911. However, his other works in this field also deserve more attention. This paper focuses on one rather short article, that is nonetheless of exceptional importance for the study of the thematic and formal manifoldness of Croatian Glagolitic literacy. It was published under the title *Stari glagoljski recepti, egzorcizmi i zapisi* (Old Glagolitic recipes, exorcisms and notes) in »*Vjesnik Staroslavenske akademije*« in 1913. The ten page long article contains the Latin transliteration of the oldest extant Croatian Glagolitic medicine book from the 14th century (Zagreb, Archive of the Croatian Academy of Sciences and Arts, shelf mark IV d 56), together with a palaeographic and linguistic description of the manuscript. By this article Milčetić drew attention to a constituent of Croatian Glagolitic heritage, which is yet to be thoroughly studied. Younger generations of scholars, from philologists to medical historians and others, can elaborate Milčetić's results, adding to them and deepening them by their own ideas and postulations.

Otok Krk u Milčetićevo doba

Izvorni znanstveni članak
UDK 949.75

Istaknuti hrvatski znanstvenik (etnolog, filolog, povjesničar) Ivan Milčetić (Milčetići, otok Krk, 1853. – Varaždin, 1921.) nije živio i djelovao na svome rodnome otoku, ali na razne načine stalno je bio povezan sa zavičajem. A razdoblje povijesti Milčetićeve Bodulije (najveći otok na Jadranskom moru), jedno je od najzanimljivijih za istraživača. Radi se, u prvome redu, o tri kapitalna povijesna procesa čiji su bili sudionici ili kreatori. To su hrvatski narodni preporod u najzapadnijem dijelu hrvatskoga nacionalnoga korpusa, kojemu pripadaju i Krčani, raspadanje kohezijske snage veoma tankoga talijanaško-talijanskoga sloja (koji definitivno gubi svoj stoljetni vladajući položaj) te rađanje i razvoj prve krčke ekonomske emigracije. Tu je – osobito – i za znanstvenu javnost otkrivanje velike glagoljaške baštine («Bašćanske ploče», npr.) i uloge knezova Krčkih/Frankopana te (napose) političko djelovanje krčkoga biskupa Antuna Mahniča. Radi se i, o Prvome svjetskom ratu, u kojemu su sudjelovali i Krčani, o raspadu Austro-Ugarske i ulasku otoka u Državu SHS pri kraju rata, pa u Kraljevinu SHS, kao i o talijanskoj okupaciji pred kraj Milčetićevega života.

1.

U upravnom pogledu, za Milčetićevega života,¹ najveći jadranski otok² (popularno nazivan Bodulija)³ najduže je pripadao austrijskom dijelu Habsburške Monarhije, i to od početaka XIX. stoljeća, napose do propasti napoleonske francuske uprave, pa do raspada Monarhije godine 1918. U

¹ U ovome se članku ne navode Milčetićeve biografski podaci niti prikaz njegova djela, jer je sadržaj zbornika – u kojemu se objavljuje ovaj članak – u cjelini posvećen njemu.

² Lit. usp. u knjizi Zlatka Keglevića, *Grada za noviju bibliografiju otoka Krka 1945–1980*, Posebna izdanja Povijesnog društva o. Krka, sv. 7, Krk, 1985, Rijeka, 1985. Usp. i povijesne preglede: Mihovil Bolonić-Ivan Žic Rokov, *Otok Krk kroz vjekove*, Zagreb, 1977; Petar Strčić, »Prilog za sintezu povijesti o. Krka (s izborom literature)«, *Arhivski vjesnik*, XXXI, 32, Zagreb, 1988, str. 31–52, i »Otok Krk u doba »posljednjega« dalmatofona Antona Udine Burbura« (XIX. st.), *Folia onomastica croatica*, sv. 7, Zagreb, 1998 (1999!), str. 237–266.

³ Petar Strčić, »Bodul i Bodulija«, *Krčki kalendar 1996*, Krk (Rijeka!), 1995, str. 87–91.

tome periodu otok je inkorporiran u Istarski okrug (sjedište je u Pazinu),⁴ pa u Markgrofoviju, odnosno pokrajinu Istru s Kvarnerskim otocima (sa sjedištem, Saborom i »Vladom« u Poreču i drugdje).⁵ Ta je pokrajina bila dio Austrijsko-ilirskog primorja čije je središte u Trstu (s namjesništvom), te ulazi u zapadno, austrijsko, cislajtanijsko područje Dualne Monarhije.⁶

Potkraj I. svjetskog rata i u vrijeme raspadanja Austro-Ugarske 1918. godine formirana je Država Slovenaca, Hrvata i Srba (sjedište je u Zagrebu),⁷ a otok postaje njezin dio.⁸ No, gotovo je odmah okupiran od Kraljevine Italije⁹ koja nije priznala uključivanje te Države SHS u Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca (sa sjedištem u Beogradu). Posljednjih godina Milčetićevega života otok je dio te Kraljevine, također potkraj 1918. formirane,¹⁰ jer je Rapalskim ugovorom 1920. godine između dvije jadranske monarhije Krk pripao Kraljevini SHS.¹¹

Otok je u austrijsko doba bio sudski kotar te dio lošinjskoga kotara Kvarnerskih otoka, a od 1905. samostalna je kotarska upravna jedinica s centrom u gradu Krku, te sa starim općinama u tome gradu, u kaštelima/gradovima Baški, Dobrinju i Omišlju, u naseljima Bogovići i Punat (jedno je vrijeme općina i selo Kornić).¹² Grad Krk je otočno središte kao i stoljećima prije.

⁴ Bernard Stulli, *Istarsko okružje 1825–1860*, Pazin–Rijeka, 1984; Petar Strčić, »Istra i Kvarnerski otoci u postnapoleonsko doba«, *Istra*, XXV, 5–6, Pula, 1987, str. 174–187.

⁵ Bernardo Benussi, *Manuale di geografia, storia e statistica della Regione Giulia (Litorale), ossia della città immediata di Trieste, della contea principesca di Gorizia e Gradisca e del Margraviato d' Istria*, 2. izd., Poreč, 1903.

⁶ Giulio Cervani, *Il Litorale austriaco dal Settecento alla Dezembervfassung del 1867, u: Austria e province italiane 1815–1918. Potere centrale e amministrazioni locali*. Bologna, 1981, str. 85–175.

⁷ O toj Državi usp., npr., »Okrugli stol 'Država Slovenaca, Hrvata i Srba', Zavod za hrvatsku povijest 22. svibnja 1992«, *Radovi*, sv. 26, Zagreb, 1993, str. 187–268.

⁸ Petar Strčić, *Otok Krk 1918. Grada o Narodnim vijećima SHS i talijanskoj okupaciji 1918 godine*. Rijeka, 1968, i »Funkcioniranje Države Slovenaca, Hrvata i Srba na primjeru otoka Krka«, *Radovi*, sv. 26, Zagreb, 1993, str. 255–262.

⁹ P. Strčić, *Otok Krk, n.dj, i Grada o talijanskoj okupaciji o. Krka. (Od kraja 1918. do polovine 1999. godine)*, Rijeka, 1968.

¹⁰ Ferdo Šišić, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914–1919*, Zagreb, 1920.

¹¹ Vojislav M. Jovanović, *Rapalski ugovor 12. novembra 1920.*, Zagreb, 1950, Beograd, 1950.

¹² Ivan Beuc, *Istarske studije. Osnovni nacionalni problemi istarskih Hrvata i Slovenaca u drugoj polovini XIX i početkom XX stoljeća*, Zagreb, 1975, str. 273–308; Petar Strčić, »Administrativno uređenje Istre i Kvarnerskih otoka od 1813–1847«, *Arhivski vjesnik*, XXX, 31, Zagreb, 1988, str. 39–43. God. 1868, ujedinjavanjem općina ili manjih upravnih i dr. jedinica Krk, Kornić, Punat, Sv. Fuska-Škrpčići, Sv. Fuska-Linardići, Vrh, Bogovići, Sv. Anton i Poljica formirana je općina Krk sa sjedištem u gradu Krku. Od Omišlja i Miholjica stvorena je općina Omišalj, od Vrbnika, Garice, Dobrinja, Sužana i Solina općina Dobrinj, a od Baške, Stare Baške, Batomlja i Baščanske Drane općina Baška. No, 1871. formirana je općina Dobrinj od S. Dobrinja, Sužana i Solina, god. 1885. općina Punat od Punta i Kornića. Svima su pripadala i druga sela i zaseoci. (I. Beuc, n. dj., str. 377).

Od 1828. u gradu Krku stoluje i zajednički biskup kvarnerskih i susjednih otoka (dotadašnja Krčka biskupija u sebe je inkorporirala i cresko-lošinjsku, Osorsku i Rapsku biskupiju s dijelom otoka Paga). Za tu biskupiju nadležan je nadbiskup u Gorici.¹³

2.

Stanovništvo otoka Krka u apsolutnoj je većini hrvatsko (kao i stoljećima prije).¹⁴ Jedino nešto više ima Talijana u gradu Krku (sudi se prema upotrebi jezika, međutim, talijanski su jezik znali ili morali znati mnogi Hrvati).¹⁵

Duži period mira pridonio je demografskoj stabilizaciji i povećanju broja otočana, tako da 1910. otok ima oko 21.000.¹⁶ No, nesretne gospodarske okolnosti (o njima riječ dvije kasnije) pridonijele su usporavanju rasta broja otočana, što se jasno vidi u popisnim statistikama između 1890. i 1910., a napose poslije te zadnje godine.¹⁷ Naime, započinje prvo masovnije iseljavanje¹⁸ i time, znatan demografski gubitak u vremenu od potkraj XIX. stoljeća dalje; otočani se pretežno iseljavaju u prekoatlanske, američke zemlje. Emigriranje se nastavlja i poslije I. svjetskog rata.¹⁹ Upravo u vrijeme Milčetićeve smrti (s ulaskom Bodulije u sastav Kraljevine SHS) započinje i imigracija – pojavljuje se na otoku, npr., prvi Srbi i Romi.²⁰

¹³ M. Bolonić-I. Žic Rokov, n. dj., str. 92, 97, 98.

¹⁴ Npr., u Trstu 1863. objavljeno Lloydovo djelo: *Istria. Historische, Geographische und Statistische Darstellung der Istrischen Habinsel nebst den Quarnerischen Inseln*, str. 291.

¹⁵ »Prema službenoj statistici iz 1890. stanovništvo se je služilo gotovo isključivo hrvatskim jezikom (18.171). Talijanskim se služilo svega 1.516 stanovnika (gotovo samo stanovnici grada Krka)«. (I. Beuc, n. dj., str. 274, prema: »Risultati dell'anagrafe generale dell'Istria col 31 Dicembre 1890.«, prilog listu *L'Istria*, 492, 5. 5. 1891.)

¹⁶ Beuc, n. dj., str. 273; Petrica Novosel Žic, »Kretanje stanovništva otoka Krka od 1857. do 1971. godine«, *Krčki zbornik*, sv. 6, Krk, 1975, str. 109. Broj stanovnika se od 1857. do 1910. povećao za 39,7%, tj. od 15218 na 21259. (P. Novosel Žic, n. dj., str. 111; usp. i str. 123–130).

¹⁷ P. Novosel Žic, n. dj., str. 111.

¹⁸ »Općenito najveći prirodni priraštaj od 2712 stanovnika imao je otok Krk u intervalu od 1890–1900, ali je od toga procesom iseljavanja izgubljeno 53,2% što je istovremeno i najveći manjak prirodnog priraštaja do 1900. godine«. Ali: »Baška gubi 72% prirodnog priraštaja već u intervalu od 1869–1880. godine«. Jedino Poljica, zbog svoje relativne zatvorenosti od 1880–1890. ima »višak« od 0,4%. (P. Novosel Žic, n. dj., str. 141). Svojevrsni je fenomen i razvoj zaselka Šilo na dobrinjskoj obali, jer se nalazi nasuprot Crikvenici koja postaje sve poznatija turistička »rivijera«, a i zato jer je u Šilu 1905. osnovano »Krčko parobrodarsko društvo«, koje održava vezu, npr., i s (tadašnjom) Rijekom.

¹⁹ Anton Bozanić, *Hrvatsko iseljništvo u Sjedinjenim Američkim državama i Krčari u New Yorku*, Posebna izdanja Povijesnoga društva o. Krka, sv. 28. Krk–New York, 1996.

²⁰ Prema *Popisu stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujak 1991*, Zagreb, 1992, na o. Krku bilo je ukupno 16.402 stanovnika, od toga 14.379 Hrvata, a drugi po redu su Srbi, njih 496; no, zabilježeno je svega 10 Roma što je besmislica.

3.

Iako je i na Kvarnerskim otocima (kao i u Istri) apsolutna većina Hrvata, pa tako i na otoku Krku, od njihova doseljenja na razmeđu antike i ranoga srednjeg vijeka, vladajući je (stoljećima već, iz vremena mletačke vladavine)²¹ tanak talijanaško-talijanski sloj; moć mu je utemeljena na gospodarstvu (jer su Hrvati, npr. i dijelom koloni i na drugi način zavisni, sa slabijim osloncem na pomorstvo i ribarstvo, uglavnom orijentirani na poljoprivredu, ali bez inovacija u njoj), te na upravno-političkim funkcijama i službama.²² Od 70-ih godina napose se razvija i talijanski iredentizam koji počinje političku bitku za okupljanje nekadašnjih dijelova Rimskog Carstva u Kraljevinu Italiju, nakon što je ova uspjela istjerati Habsburšku Monarhiju iz sjevernoga dijela Apeninskoga poluotoka, ali je izgubila veliki pomorski rat na Jadranu (bitka kod otoka Visa 1866.). No, iz lombardijsko-mletačkoga područja moralo je otići mnogo austrijskih službenika, redom Talijana, koji su se u znatnijoj mjeri doselili i u pokrajinu Istru s Kvarnerskim otocima, jačajući dotadašnji tanak vladajući talijanaško-talijanski sloj. Vremenom iredentistička oštrica ostaje usmjerena samo prema (hrvatskoj i slovenskoj) obali Jadrana.²³ Ali, tek raspad te definitivna propast Austro-Ugarske 1918. omogućili su Italiji da praktično zakorači preko Jadrana i prisvoji dijelove hrvatske (i slovenske) obale.²⁴

²¹ Venecija je povremeno, kraće vrijeme držala Boduliju: in continuo ju drži od 1480., kada ju je otela Frankopanima, pa do 1797., kada se Republika raspala.

²² O tome osobito zorno kazuju sadržaji govora, interpelacije i intervencije dr. Dinka Vitezića iz Vrbnika, jedinoga – uz nekoliko talijanaško-talijanskih – zastupnika u Carevinske vijeću (donjem domu) parlamenta austrijskog dijela Habsburške Monarhije od 1873. do 1891.: *Poslanica kojom obavješćuje svoje birače o svojem zastupničkom djelovanju u zadnjih dvih saborskih razdobljih*, Trst, 1885, i *Druga poslanica kojom obavješćuje svoje birače o svojem zastupničkom djelovanju u saborskom razdoblju 1885 do 1891*, Trst, 1891; Petar Strčić, »Gospodarska problematika u prvoj Vitezićevoj 'Poslanici'«, *Pazinski memorijal*, sv. 3, Pazin, 1972, str. 143–166. Usp. i H. Schullern, *Das Kolonat in Görz und Gradisca, in Istrien, in Dalmatien und in Tirol. Dargestellet auf Grund einer im Auftrage des K. k. Ackerbauministerium in Frühling 1908 vorgenommenen Bereisung dieser Länder*, Beč, 1908.

²³ Angelo Vivante, *Irredentismo adriatico. Contributo alla discussione sui rapporti Austro-Italiani*. Firenca, 1912, Geneve, 1917. (franc.), Trst. 1945, 1954, 1984, Zagreb, 2002. (hrvatski); Dragovan Šepić, »Talijanski iredentizam na Jadranu. Konstante i transformacije«, *Časopis za suvremenu povijest*, VII, 1, Zagreb, 1975, str. 5–32, i »Gli Slavi del Sud e l'irredentismo adriatico«, *Rivista di studi politici internazionali*, XL, VII, 2, Firenca, 1980, str. 237–245.

²⁴ Usp., npr., Mate Balota, *Puna je Pula*, Zagreb, 1960, str. 329 i dalje; Ferdo Čulinović, *1918. na Jadranu*, Zagreb, 1952, str. 229 i 331; Bogdan Krizman, »Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu i talijanska okupacija na Jadranu 1918. godine. Građa o vanjskoj politici Predsjedništva Narodnog vijeća SHS od 19. X do 1. XII. 1918«, *Anali Jadranskog instituta JAZU*, sv. I, Zagreb, 1956, str. 95, i »Građa o talijanskoj okupaciji Rijeke, Istre i Hrvatskog primorja 1918. godine. Iz »Spisa Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba« u Državnom arhivu u Zagrebu«, *Jadranski zbornik*, sv. I. Rijeka–Pula, 1956, str. 264 i dalje; P. Strčić, *Otok*, n.dj.

²⁵ Mirjana Gross, *Počeci moderne Hrvatske. Neoapsolutizam u Civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1850–1860*, Zagreb, 1985.

Milčetić je rođen u doba habsburškoga (njemačkoga) neoapsolutizma 60-ih godina,²⁵ ali taj »Bachov apsolutizam« nije bitnije utjecao na život otočana. Razdoblje je to XIX. stoljeća – »vijeka nacija« u Evropi, pa u skladu s odjecima iz banske Hrvatske (koja pripada ugarskom dijelu Monarhije) otočani, a napose Vrbničani, zajedno s Kastavcima²⁶ na istarsko-me kopnu postaju ne samo veoma aktivni sudionici već čak i predvodnici hrvatskoga preporoda u cijeloj istarsko-otočnoj pokrajini.²⁷ Tako, uz porečko-puljskoga pa tršćansko-koparskoga biskupa dr. Jurja Dobrilu iz srednje Istre,²⁸ te svećenika, književnika i novinara Mate Bastiana iz Kastavščine,²⁹ trolist vođa pokreta čini i pravnik dr. Dinko Vitezić iz Vrbnika.³⁰

Vitezić je uz više talijanaško-talijanskih poslanika jedini hrvatski zastupnik u bečkome parlamentu iz pokrajine od 1873. do 1891. (donji dom – Carevinsko vijeće). A svećenik Antun Karabaić iz Punta, također na otoku Krku, prvi je javni i službeni glavni urednik prvih novina Hrvata u pokrajini i preporoda općenito – *Naše Sloge* koja je 1870. godine – uz presudnu ulogu biskupa Dobrile – započela izlaziti u Trstu i 1915. završila svoj životni vijek u Puli.³¹

4.

U nacionalnoj ideologijskoj oblasti – tada je jedna od najvažnijih komponenata preporodnoga doba u Hrvatskoj općenito – Vitezić i ostala spo-

²⁵ Usp., npr., *Kastav i Kastavščina u prošlosti i sadašnjosti*, Samobor, 1931: Petar Strčić, »Prilog političkoj povijesti Kastavščine od 1813. do 1918. godine«, *Zbornik Kastavščine*, sv. 1, Opatija, 1978., str. 39–54; *Rukopisna ostavština Vjekoslava Spinčića. Inventar*, Zagreb, 1993.

²⁷ Usp., npr.: Fran Barbačić, *Narodna borba u Istri od 1870. do 1915. godine. (Prema bilješkama iz »Naše Sloge«)*, Zagreb, 1952; M. Bolonić-I. Žic Rokov, u. dj.; Mihovil Bolonić, »Život i djelo dr. Franje Anijana Feretića«, *Pazinski memorijal*, sv. 16, Pazin, 1988. str. 43–64; Mihovil Bolonić–Petar Strčić, *Zapisnici sjednica i skupština »Hrvatske čitaonice« u Vrbniku 1871–1929*, Krk, 1971; Petar Strčić, »Četiri krčka advokata u političkom životu Istre i Kvarnerskih otoka«, *Odvjetnik*, XVIII, 9, Zagreb, 1968, str. 231–252. »Dopisivanje Dinko Vitezić – Josip Juraj Strossmayer (1871–1904)«, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. 14, Rijeka, 1969, str. 171–264, i »Pismo Antuna Karabaića Dinku Viteziću uoči parlamentarnih izbora u Istri 1873. godine«, *Istarski mozaik*, IV, 3–4, Pula, 1966., 159–164.

²⁸ *Juraj Dobrila 1812–1882. Istarski preporoditelj*, Pazin, 198.

²⁹ Petar Strčić, »Mate Bastian – istarski preporoditelj, političar i pjesnik«, *Istarski mozaik*, V, 6, Pula, 1967, str. 353–365. i »O političkom aspektu djelatnosti Mata Bastiana od 40-ih do 80-ih godina 19. stoljeća«, sv. 2, u: *Ivan Matetić Ronjgov. Zbornik*, sv. 2, Ronjgi, 1993. str. 75–82; Mirjana Strčić, *Temelji književne epohe. Svećenici u hrvatskom narodnom preporodu Istre i Kvarnerskih otoka*, Pazin–Rijeka, 1994., str. 93–114.

³⁰ O njemu usp. već navedenu literaturu u bilješkama.

³¹ Petar Strčić, »Pismo Antuna Karabaića«, n. dj., Karabaić Antun, *Primorski slovenski biografski leksikon*, sv. 8, Gorica (Gorizia), 1982, str. 19–20. *Literatura o »Našoj Slogi«*, Dometi, III, 7, Rijeka, 1970., str. 8–14, »Nekoliko podataka o otoku Krku i »Našoj Slogi« 1870. godine«, *Krčki zbornik*, sv. 1, Krk, 1970, str. 351–363, »Oko pokretanja »Naše Sloge«, *Pazinski memorijal*, sv. 1, Pazin, 1971., str. 17–37. i »Pokretanje »Naše Sloge« – prvoga lista za Hrvate u Istri i na Kvarnerskim otoka«, *Novinarstvo*, VII, 1–2, Beograd 1971., str. 168–178.

menuta dvojica vođa istarsko-otočnih Hrvata, kao i voditelj više svetojeronimskih institucija u Rimu, kanonik i znanstvenik dr. Ivan Črnčić iz Polja na otoku Krku,³² krčki biskup dr. Franjo Anijan Feretić (iz Vrbnika)³² i drugi vodeći otočani pristalice su južnoslavenske koncepcije borbe za zajedničku budućnost. Dakle, privrženici su politike koju zastupa i u život provodi tada vodeća ličnost na hrvatskim prostorima, biskup dr. Josip Juraj Strossmayer, a uz njega, u praksi zagrebački kanonik, znanstvenik i političar dr. Franjo Rački. Oni smatraju da Hrvati tada sami, bez suradnje i povezivanja s drugim Južnim Slavenima (od Triglava do Plovdiva, od Drave do Jadrana i od Dunava do Vardara), ne mogu izboriti nacionalnu i drugu slobodu u sudaru s daleko premoćnim Bečom i Budimpeštom, iza kojih stoji već i Berlin kao središte agresivnoga Njemačkoga Carstva, a javlja se i Rim sa svojim imperijalnim težnjama, kao i Beograd sa svojim velikosrpskim pretenzijama.³⁴

Gotovo istodobno se, međutim, i na Milčetićevo otoku, pa i samome Vitezićevo Vrbniku javljaju prvi nukleusi strogo kroatističke vizije Hrvatske;³⁵ u skladu su s interpretacijom hrvatske sudbine dr. Ante Starčevića, čiji »nauk« i ovdje dobiva pristalice sa stajalištem da se – uglavnom samo u osloncu na vlastite snage može izboriti samostalna Hrvatske i sretnija budućnost svih Hrvata.³⁶ No, stalna i svakidašnja suradnja sa Slovencima u borbi sa zajedničkim talijanaško-talijanskim tankim vladajućim slojem u pokrajini, pokazivala je Krčanima da pravaši na čelu sa Starčevićem u banskoj Hrvatskoj pogrešno misle o Slovencima kao o planinskim ili alpskim Hrvatima, pa mijenjaju to stajalište);³⁷ a, npr. II. balkanski rat pokazao je svu nereálnost čak i modificirane južnoslavenske integrativne ideje u njezi-

³² Mirjana i Petar Strčić, *Život i djelo dr. Ivana Črnčića (1830.–1897.)*, Krk–Dobrinj, 1997; *Ivan Črnčić 1897.–1997. Povodom 100. obljetnice smrti*. Rijeka, 1999.

³³ M. Bolonić. n. dj.

³⁴ Mirjana Gross, »'Ideja jugoslavenstva' Franje Račkoga u razdoblju njene formulacije 1860–1862«, *Historijski zbornik*, sv. 29–30, Zagreb, 1976–1977, str. 331–345 i »O ideološkom sustavu Franje Račkoga«, *Zbornik Zavoda za povijesne i društvene znanosti JAZU*, sv. 9. Zagreb, 1979, str. 33,

³⁵ Mirjana Gross, *Povijest pravaške ideologije*, Zagreb, 1973; M. Bolonić-P. Strčić, *Zapisnici*, n. dj., str. 15–16; Petar Strčić, »O nekim nacionalnim problemima u Istri i na Kvarnerskim otocima u drugoj polovini XIX i početkom XX stoljeća«, *Susreti na dragom kamenu. Znanstveni skup posvećen Miji Mirkoviću*, sv. 4, Pula, 1972, str. 208–217, »O pravaštvu u Istri i na Kvarnerskim otocima krajem 60-ih i početkom 70-ih godina 19. stoljeća«, *Historijski zbornik*, sv. 29–30, Zagreb, 1976–1977, str. 347–364, »Počeci pravaštva u Istri i na Kvarnerskim otocima«, *Istra*, XVI. 1–2, Pula, 1978, str. 123–132, i »Pravaška ideologija i praksa u Istri«, u: *Ante Starčević i njegovo djelo. Zbornik radova. Znanstveni skup o 100. obljetnici Oca domovine 18. i 19. travnja 1996. u Zagrebu pod visokim pokroviteljstvom Predsjednika Republike dr. Franje Tuđmana*. Zagreb, 1997, str. 121–131.

³⁶ Isto te: Mirjana Gross, »O nacionalnoj ideologiji A. Starčevića i E. Kvaternika«, *Časopis za suvremenu povijest*, sv. 1. Zagreb, 1972, str. 2–46.

³⁷ Vjekoslav Bratulić, »Zapisnici sjednica »Hrvatsko-slovenskog kluba« zastupnika u Istarskom saboru (1884–1901)«, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. 11–12, Rijeka, 1966–1967, str. 121–199; P. Strčić, *Pravaška ideologija*, n. dj.

nu jugoslavensku varijantu, pa i u Milčetićevoj generaciji na otoku Krku dolazi do nacionalnih ideoloških lomova. No, stari Vitezić, posljednji na životu od predvodnika prvoga preporodnoga naraštaja Istre s Kvarnerskim otocima i veoma ugledan do smrti u Krku 1904., podržavao je – iako ne baš s najboljom voljom politiku drugoga, pravaškoga naraštaja, iako je, kako rekosmo, bila modificirana.

Snažan podstrek borbi i Krčanima za osnovna nacionalna, politička, gospodarska, kulturna i prosvjetna prava dao je i nastavak ubrzanoga okretanju prošlosti, čemu je velik obol dao i sâm Milčetić. Naime, otkriva se da su i »necivilizirani« Hrvati, dakle i krčki »ščavi« (robovi) i Boduli (psi) imali svoje vlastite države i u raznim oblastima veoma bogatu prošlost. Tako se i za znanstvenike, ali i na popularan način i za širu javnost s iznenađenjem otkriva veoma bogata glagoljaška baština, pa se, štoviše, utvrđuje da je najbogatija upravo na Boduliji. Tako je upravo u Milčetićevo djetinjstvu svijet upozoren, npr., na *Bašćansku ploču* u Jurandvoru, koja je krsni list svih Hrvata upravo na hrvatskom jeziku i pismu, s pozivom na hrvatskoga kralja Zvonimira. A kreće se i s isticanjem i još jednoga primjera – knezova Krčkih, potonjih Frankapana/Frankopana, npr., kao banova – hrvatskih potkraljeva te u evropskim razmjerima značajnih ličnosti, o kojima piše i Milčetić.³⁸

5.

U toj velikoj bitki i za učvršćenjem modernoga nacionalnog identiteta, pa povremeno i u borbi čak i za nacionalni opstanak³⁹ – jer talijanska nasilna denacionalizacija uzima sve brojnije žrtve, 1871. u Vrbniku je osnovana prva trajnija hrvatska čitaonica na Kvarnerskim otocima.⁴⁰ Pravi je pokret tih čitaoničkih institucija, koje su stjecajem nepogodnih povijesnih uvjeta morale postati i političke i gospodarske institucije,⁴¹ kao i drugi preporodni rad pridonio da se i u osnovne škole umjesto talijanskoga sve življe uvodi hrvatski kao nastavni jezik, a od 80-ih godina na otoku Krku de-

³⁸ Smatramo da ne treba podsjećati na veoma opsežnu lit. o opće poznatoj *Bašćanskoj ploči* i o knezovima Krčkima/Frankapanima/Frankopanima.

³⁹ Ta borba nije specifičnost o. Krka. M. Gross, »Nacionalno-integracijske ideologije u Hrvata od kraja ilirizma do stvaranja Jugoslavije«, u: *Društveni razvoj u Hrvatskoj (od 16. stoljeća do početka 20. stoljeća)*, Zagreb, 1981. str. 283–306.

⁴⁰ M. Bolonić-P. Strčić, n. dj.; Petar Strčić, »Hrvatska čitaonica u Vrbniku na otoku Krku – prva (?) na kvarnerskim otocima (1871.)«, *Otočki ljetopis*, sv. 7. Mali Lošinj, 1991. str. 151–160, i u: *Čitaonički pokret u jugoslavenskim zemljama u XIX. stoljeću. Povodom stote obljetnice Hrvatske čitaonice u Malom Lošinjju*. Rijeka–Mali Lošinj, 1990, isto.

⁴¹ *Čitaonički*, n. zbornik; Petar Strčić, »Nacionalno-političke borbe Hrvata Istre i čitaonički pokret«, u: *Pazin u drugoj polovini 19. i početkom 20. stoljeća. Zbornik sa znanstvenog skupa u povodu 100. obljetnice utemeljenja Hrvatske čitaonice u Pazinu*, Pazin, 14. studenoga 1997. Pazin, 1999., str. 9–30.

finitivno i u općinsko poslovanje, osim u nekim općinskim tijelima i službama grada Krka.⁴²

Krenulo se i dalje, ali uzaludni su bili i Vitezićevi zahtjevi u Carevinske vijeću da se – pored talijanskih i njemačkih gimnazija – otvori barem jedna za apsolutnu većinu pučanstva. Stoga je krčki biskup Franjo Anijan Feretić mislio doskočiti financijskoj ovisnosti o pokrajinskim i državnim tijelima te je – preminuo je 1890. – oporukom ostavio 50.000 forinti za otvaranje hrvatske gimnazije u gradu Krku; bila bi prva u pokrajini općenito. Međutim, vladajući je talijanaško-talijanski sloj uspio je spriječiti i to ostvarenje. Stoga se opet krenulo drugim putem, pa je 1894. započela raditi prva hrvatska (niža) gimnazija škola u pokrajini Istri s Kvarnerskim otocima – franjevačka na krčkome otoku Košljunu. Doduše, radila je u privatnom svojstvu, ali s pravom verifikacije ispita u javnim gimnazijama⁴³ (u javnom svojstvu otvorena je 1899. u Pazinu).⁴⁴

Ojačana (moderna) nacionalna svijest pridonosi da zakonitim političkim načinima borbe, npr. izborima apsolutna većina pučanstva postupno osvaja vlast koju je do tada manipulacijama i nasiljem držao privilegirani i gospodarski nadmoćni veoma tanak talijanski-talijanaški vladajući sloj. Stoga na otoku Krku definitivno prestaje denacionalizacijski proces u talijanzacijskome smjeru.

6.

Krčani živo prate i zbivanja u drugim krajevima raspačane Hrvatske, ali i izvan nje. Štoviše, i Boduli su sudjelovali u austrijskoj okupaciji osmanlijske Bosne i Hercegovine 1878., ali dio njih to je zaposjedanje shvatio kao oslobađanje hrvatskih zemalja;⁴⁵ no, ishod je bio razočaravajući, jer te zemlje⁴⁶ nisu uključene u sastav banske Hrvatske, koja je i za otočane u XIX. stoljeća prihvaćena kao matica zemlja, a Zagreb kao metropola svih Hrvata.

⁴² M. Bolonić-I. Žic Rokov, n. dj., str. 75.

⁴³ Ivo Peran, »Košljunska gimnazija – prva hrvatska gimnazija na području Istre i kvarnerskih otoka«, *Ljetopis*. 75 godina srednje škole u Krku, Krk. 1997., str. 50–54. i »Prva hrvatska gimnazija u Istri i na Kvarnerskim otocima. Uz 100-godišnjicu osnutka Franjevačke gimnazije i zavoda na Košljunu (1894–1991)«, *Riječki teološki časopis*, II, 2, Rijeka, 1994, str. 327–330; Petar Strčić, *Košljun i franjevački samostan. Povijesni pregled s izborom literature*, 2. dop. izd., Rijeka–Košljun–Krk, 2001., str. 84–86.

⁴⁴ »Pazin u drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća«. *Zbornik sa znanstvenog skupa u povodu 100. obljetnice utemeljenja Hrvatske čitaonice u Pazinu. Pazin, 14. studenoga 1997*, Pazin, 1999.

⁴⁵ Sudjelovao je, npr. Dinko Trinajstić, nećak samoga dr. Dinka Vitezića te krčkoga biskupa dr. Ivana Josipa Vitezića. Trinajstić je potonji istaknuti političar, poznat i u svjetskim razmjerima (kao član, te zadnji predsjednik Jugoslavenskoga odbora u emigraciji u I. svjetskom ratu). P. Strčić, *Četiri krčka ...*, n. dj.

⁴⁶ Usp., npr. Mirjana Gross, »Hrvatska politika prema Bosni i Hercegovini od 1878. do 1914«, *Historijski zbornik*, sv. 19–20, Zagreb, 1976.–1977., str. 331–345.

Duži period mira, rekosmo, doveo je do porasta broja otočana. Ali, nagla propast jedara u korist pare⁴⁷ (osobito je naštetila Baški), pa uzastopne uništavajuće bolesti vinove loze⁴⁸ i nebriga države za teškoće i ne-daće svojih državljana pridonijeli su – gotovo – slomu dijela dotadašnje otočne privrede. Tako je u periodu od 1880. do 1911. broj jedrenjaka koji je prometovao u krčkim lukama pao od 819 na 390, a iz njih je u istom razdoblju otišlo istih godina 405 i 5552 parobroda.⁴⁹ Doduše, i Boduli se sami snalaze – kao i toliko puta prije toga, pa su potkraj XIX. i na početku XX. stoljeća u Baški, Klimnu, Krku i Puntu djelovala mala brodogradiliša i brodogradilišne radionice.⁵⁰ No, ta su brodogradilišta izrađivala uglavnom samo manje brodice.

Oživljavanju krčke privrede nije bitnije pomoglo ni vlastito, relativno kasno okretanje upotrebi uništavajuće pare, jer je država zakonom o novčanjoj podršci trgovačke mornarice konkretnije počela pomagati tek 1907.,⁵¹ a sami otočani nisu imali potreban kapital. Tako su tek 1905. osnovano najprije »Krčko parobrodarsko društvo« u Šilu, pa slijedeće godine »Austro-hrvatskog parobrodarskog društva na dionice« u Puntu. No, duže vremena nisu mogli egzistirati, pa su se 1911. ipak integrirali.⁵²

U međuvremenu, međutim, Boduli otkrivaju i u europskim razmjerima privredne »novotarije«, i to veoma rano u odnosu na susjede. Ne radi se samo o tome da se od 80-ih godina organizirano, preko gospodarskih zadruga i štedionica, osloncem na svoje snage nastoji popraviti loše gospodarsko stanje (a i odgovoriti na lihvarstvo čak i državnih, napose talijanaško-talijanskih institucija), jer toga ima i drugdje. Kreću u pomoć i vodeći preporodni radnici – i zbog odgovora na gospodarski talijanaško-talijanski pritisak – pa je 1886. u Krku osnovana »Kotarska gospodarska zadruga u Krku«. Od 1903. dalje niču razna gospodarska društva u nizu naselja,⁵³ i u mladih naraštaja nastoji se usaditi moderne tekovine gospodarstva, pa se prosvjetne institucije podižu školske vrtove.⁵⁴

Međutim, znatno je zanimljivije upozoriti na to da je u razdoblju od 1849. do 1866. u gradu Krku osnovana prva svojevrsna turistička organizacija ne samo na hrvatskom, već i na cijelome južnoslavenskom prostoru, u

⁴⁷ Slobodan Štampar, »Borba jedrenjača s parobrodima u Hrvatskom primorju«, *Historijski zbornik*, sv. 2, Zagreb, 1949., str. 47–76; Branko Kojić, »Propast brodarstva na jedra na istočnom Jadranu«, *Analji Jadranskog instituta JAZU*, sv. 4, Zagreb, 1968., str. 5–144.

⁴⁸ Usp., npr. Carlo Hugues, *Prove comparative di rimedi contro la peronospora viticola eseguita nel 1866*, Poreč, 1866, i *Esperienze decisive contro la peronospora viticola nel 1889*, Poreč, 1890.

⁴⁹ Radojica F. Barbalić, »Osnutak i razvitak krčkog parobrodarstva«, *Jadranski zbornik*, sv. 2, Rijeka–Pula, 1957., str. 339.

⁵⁰ Josip Žgaljić, *Brodogradilište Punat. Otok Krk. Hrvatska*. Punat, 1993, str. 21, i *Krčki jarboli. Vremeplov brodogradnje i pomorstva otoka Krka*, Rijeka–Krk, 1999, str. 31–45.

⁵¹ Isto, str. 338.

⁵² Isto, str. 344.

⁵³ M. Bolonić-I. Žic Rokov, n. dj., str. 248–249.

⁵⁴ Isto, str. 227.

gradu Krku.⁵⁵ Ovo okretanje turizmu ipak je pripomoglo da se postupno, a od kraja stoljeća sve brže razvija i taj novi oblik privrede te tako barem djelimice ublaže teške gospodarske i socijalne teškoće.⁵⁶

7.

Svi ti znatni naponi ipak nisu bili dovoljni da pomognu svim slojevima otočkoga društva. Iako je djelovanje pojedinih novih privrednih cjelina relativno uspješno, ipak oni ne mogu dati takve rezultate koji će udovoljiti tolikim potrebama, pa teškoće i nedaće dovode, rekosmo, do prvoga masovnoga iseljavanja otočana, mahom muškaraca. Tako je stvorena i prva velika otočna dijaspora, napose u SAD-u.⁵⁷ Štoviše, jedan od prvaka svih tamošnjih Hrvata općenito u početcima stoljeća postat će i ostati do 20-ih godina svećenik, novinar i političar Nikola Gršković Niko (iz Vrbnika).⁵⁸

Na različite načine nastojalo se pomoći ugroženome pučanstvu. Tako je 1872. osnovano radničko društvo za uzajamnu pomoć u gradu Krku »Società di mutuo soccorso La Fratelanza Operaia«,⁵⁹ a potkraj stoljeća Krk, Cres i Lošinj imali su i zajedničku bolesničku blagajnu (sjedište je u Malom Lošinjju).⁶⁰

Sve te nedaće – kao i u drugim dijelovima Hrvatske – na otoku Krku potiču javljanje privrženika novih političkih kretanja, od kojih su neki orijentirani i prema upotrebi grubljih metoda kako bi sirotinji i drugima olakšali svakidašnji život; ove političko/klasne ideje nisu zasnovane na socijalnome nauku Crkve, koji je proklamiran potkraj XIX. stoljeća, već na njemu suprotnom nauku o potrebi radikalne izmjene odnosa u ljudskome društvu. To su one radničke skupine koje teže socijaldemokratskim/socijalističkim načinima doći do promjena postojećega stanja.⁶¹ Tim se težnjama suprotstavila »Kotarska gospodarska zadruga«. ⁶² No, nije se moglo spriječiti pojavu (čak) i štrajka tipografa u tiskari »Kurykta« u Krku samoga biskupa dr. Antuna Mahniča.⁶³

⁵⁵ Božo Frgačić-Silvio Kosier, »Prva turistička organizacija u jugoslavenskim zemljama (osnovana u Krku između 1849. i 1866. godine)«, *Krčki zbornik*, sv. 5, Krk, 1972., str. 123–127.

⁵⁶ »Počeci i razvoj turizma na otoku Krku«, knj. 1, *Krčki zbornik*, sv. 15, 1986., i knj. 2, sv. 29, 1994.

⁵⁷ A. Božanić, n. dj.

⁵⁸ Ivan Čizmić, »Prilog za životopis Nika Grškovića istaknutog hrvatskog iseljenika«, *Krčki zbornik*, sv. 1, Krk, 1970., str. 371–390.

⁵⁹ Cone Crnobori, *Bombera Pila. Prilog građi za povijest radničkog pokreta i NOB do rujna 19–13*, Rijeka, 1972., str. 31.

⁶⁰ Isto, str. 36.

⁶¹ Bosiljka Janjatović-Petar Strčić, »O radničkom pokretu na otoku Krku do osnivanja ćelije KPJ 1933. godine«, *Krčki zbornik*, sv., Krk, 1972., str. 111.

⁶² Petar Strčić, »Krkčka gospodarska zadruga 1891. i radnički pokret. Za pravilniji pristup proučavanju povijesti«, *Novi list*, XXII, 127, Rijeka, 31. 5. 1968., str. 6.

⁶³ Vlado Oštrić, »Hrvatski tipografi i tiskara 'Kurykta', *Krčki zbornik*, sv. 3, Krk, 1971., str. 177–187. O biskupu A. Mahniču v. kasnije u ovome članku.

8.

I u području života Crkve na otoku Krku nastoji se doći do naglih promjena na štetu hrvatske pastve. Naime, vrh Porečko-puljske biskupije u talijanaško-talijanskim je rukama, a na tom putu je i Tršćansko-koparska dijeceza; doduše, dio (hrvatskih i slovenskih) svećenika odupire se toj politici, pa i veoma živo sudjeluje u hrvatskome narodnom pokretu.⁶⁴ No, Krčka je biskupija od 30-ih godina redovito u rukama biskupa Hrvata, štoviše i nacionalno svjesnih; čak njih trojica za redom su Vrbničani – Bartol Bozanić (1839.–1854.), Ivan Josip Vitezić (1854.–1877.) i Franjo Anijan Feretić (1880.–1893.); pa i Andrija Marija Šterk iz Voloskoga (1894.–1896.) živo je sudjelovao u pokretu. Krčki ordinarijat kao jedno od glavnih i stalnih izvorište pomoći i podrške preporoda i pokreta trebalo je uništiti ili barem pasivizirati.

Stoga, potkraj stoljeća, kao bečki čovjek, a u interesu vladajućega talijanaško-talijanskoga sloja na krčki biskupski tron stigao je Slovenac dr. Antun Mahnić iz goričkoga kraja;⁶⁵ tim imenovanjem teško su pogođeni interesi hrvatskoga pokreta.⁶⁶ No, na sveopće iznenađenje taj visoki intelektualac uskoro od Savla postaje Pavao, kako je kasnije objavio Vjekoslav Spinčić⁶⁷ (također svećenik, ali hrvatski preporodni prvak u drugome naraštaju, uz pravnika dr. Matka Laginju i svećenika Matka Mandića).⁶⁸

⁶⁴ Božo Milanović, *Hrvatski Narodni preporod u Istri, knjiga druga, (1883–1947)*, Pazin, 1973., str. 298 i dalje, str. 322 i dalje.

⁶⁵ Ignacije Radić, *Doktor Antun Mahnić biskup krčki*, Slavenska Požega, 1910; *Mahnićev simpozij u Rimu*, Celje, 1990; Anton Bozanić, *Biskup Mahnić pastir i javni djelatnik u Hrvata*, Zagreb–Krk, 1991.

⁶⁶ Dinko Vitezić ovako je koncipirao tekst za pismo svome prijatelju Josipu Jurju Strossmayeru »Mi smo dakle dobili novoga Pastira. Od njegove prošlosti (nimamo puno očekivati – precrtano. op. P. S.) nimamo se nadati nikakvom probitku za narodnu stvar, a navlastito za glagoljicu. (Dao Bog, da u njegovom novom položaju, bude se u tom pogledu poboljšao! – precrtano. op. P. S.). Nadahnuo ga Bog, da u tom pogledu, u novom položaju, promjeni svoje nazore!« U konačnoj verziji pisma (Krk, 22. 12. 1996) Vitezić je napisao: »Kako će Vam biti poznato, nasljednikom Strka (god. 1896. imenovan je za tršćansko-koparskog biskupa. op. P. S.) na ovoj biskupskoj stolici bio je imenovan profesor Dr. Mahnić. Od njegove prošlosti nemožemo se nadati nikakvom probitku za narodnu stvar, navlastito u pogledu njegovih nazora u glagoljici. Nadahnuo ga Bog, da promijeni te nazore u novom stališu!« (Petar Strčić, »Dopisivanje Dinko Vitezić-Josip Juraj Strossmyer 1874–1904«, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. 14, Rijeka, 1969, str. 231). A biskup je Viteziću odgovarao: »Zaman je sve. Uvenut će vrbnički bosiljak i omišaljska ružica, dolazi Vam čovjek Beča i Rima dr. Antun Mahnić, profesor iz Gorice!« Naime, Strossmayer i Vitezić nastojali su da biskupom postane »vrbnički bosiljak« – dr. Franjo Volarić iz Vrbnika, dekankanonik, kapitularni i generalni vikar Krčke biskupije te jedan od rijetkih hrvatskih zastupnika u Istarskom saboru, ili »omišaljska ružica« – dr. Antun Franki iz Omišlja, profesor Bogoslovskega fakulteta u Zagrebu. (M. Bolonić-I. Žic Rokov, n. dj., str. 105).

⁶⁷ Vjekoslav Spinčić, *Crtice iz hrvatske književne kulture Istre*, Zagreb, 1926, 1986, str. 115.

⁶⁸ O njima usp. Mirjana i Petar Strčić, *Hrvatski istarski trolist. Laginja, Mandić, Spinčić*. Rijeka, 1996.

Naime, iako veoma konzervativnih pogleda u oblasti filozofije i književnosti, a nije dobro gledao ni na glagoljicu ni na staroslavensku Službu Božju, kao svećenik pod hrvatskim imenom i prezimenom Antun Mahnić upravo na Krku postaje najznamenitija i najzaslužnija bodulska ličnost u cijelome XX. stoljeću. Tako je Mahnić, primjerice, utemeljivač hrvatskoga katoličkoga političkog pokreta općenito («klerikalizam»), tiskarstva i štamppe pa tako i na samome otoku (u gradu Krku osnovao je štampariju »Kurycta« koja djeluje veoma plodno), koji postaje jedno od središta izdavaštva toga pokreta na hrvatskim prostorima općenito. Znatno je nastojao utjecati i na poboljšanje gospodarskoga, naročito poljoprivrednoga znanja otočana. Ali, ima još nešto što je bilo osobito važno za učvršćenje hrvatstva u Krčkoj biskupiji, a to se odrazilo i u Istri, te za opstanak tisućljetnih tekovima: upoznavši se podrobno sa situacijom, biskup je glatko odbio zabraniti milenijsko glagoljanje i staroslavensku/starohrvatsku Službu Božju – što se očekivalo. Štoviše, s osnivanjem Staroslavenske akademije u Krku u znatnoj je mjeri utjecao na očuvanje glagoljice/pisma i staroslavenskog-starohrvatskoga obraćanja Bogu u nas. Glagoljašku baštinu učinio je još zanimljivijom našim i stranim stručnjacima. Mahnić stalno potiče njezino istraživanje i proučavanje. Time je u znatnoj mjeri afirmirao kulturu nastalu na ovome, a potom i na širem hrvatskom prostoru, ali i hrvatstvo općenito.

Iako, s jedne strane, forsira hrvatski nacionalni, pa i nacionalistički hrvatski politički katolički pokret, na nacionalnome političkom području Mahnić, s druge strane, nastavlja provoditi južnoslavensku Strossmayer-Dobričinu politiku zajedničkoga okupljanja, jer ne vidi drugi (samostalni) izlaz za njegov slovenski zavičaj niti za njegovu hrvatsku otočnu pastvu.⁶⁹ To dvojstvo, međutim, u samoj pokrajini, pa i na otoku Krku ne pridonosi snažniju hrvatskoga političkoga pokreta.

9.

U međuvremenu, gotovo na političku marginu odlazi dotadašnji višestoljetni tanki krčki talijansko-talijanaški vladajući svijet. Njihov se utjecaj sveo samo grad Krk, ali čak i u njemu dotadašnja njihova uporišta, npr. čitaonica i Algarottijeva knjižnica prelaze u hrvatske ruke, pa i dijelovi općinske vlasti.

⁶⁹ Osim već navedene literature o Mahniću, usp. i Mate Polonijo, »Štamparija 'Kurykta' u Krku«, *Jadranski zbornik*, sv. 5, Rijeka–Pula, 1962., str. 116–138; Vjekoslav Štefanić, »Staroslavenska akademija u Krku (1902–1927)«, *Croatia Sacra*, XIII–XIV, 22, Zagreb, 1944., str. p.o., str. 1–6; »Staroslavenska akademija i njezino značenje. Prilozi sa znanstvenoga skupa održanoga u povodu devedesete obljetnice osnutka Staroslavenske akademije, Zagreb–Krk, 18.–21. studenoga 1992.« *Slovo*, sv. 44–46, Zagreb, 1994–1996, Prilozi, str. 281–436, Zagreb, 1996; Petar Strčić, »Staroslavenska akademija u Krku i njezino povijesno značenje«, *Pazinski memorijal*, XIX. 23–24, 1995, str. 91–98.

Pri tome, na žalost, nestaje stari vlaški jezik u Dubašnici i Poljicima kao i prastari romanski »veljotski« jezik u gradu Krku; ali s time upravo tada započinje sve intenzivniji znanstveni interes za njega.⁷⁰ Svoj prinos boljem poznavanju tih jezika dao je i Milčetić; dao je prilog proučavanju i krčkih starih narodnih običaja, čiji dio nestaje u znatnoj mjeri upravo za Milčetićeve života. No, upravo tada je osobito vrijednu građu započeo objavljivati Vrbničanin Ivan Žic (značajna je za cijeli otok Krk;⁷¹ na vrbničkoj je čakavštini, jednom od nekoliko čakavskih govora na o. Krku),⁷² pa je to najbolja zbirka koja je nastala uopće u Hrvatskoj, sa sadržajem o narodnome životu i običajima o jednome području.

Na žalost, na kraj svoga životnoga puta stigao je svećenik Dragutin Parčić; taj Vrbničanin u znatnoj je mjeri obilježio razvoj leksikografije, tiskarstva i fotografije u Hrvata općenito.⁷³

10.

Prvi svjetski rat odnio je znatan broj krčkih života na brojnim frontovima, ali i od bolesti i gladi na samome otoku. Krčani su se i sami aktivno uključili u rušenje Austro-Ugarske, a osobito se u tome ističe dr. Dinko Trinajstić iz Vrbnika, nakon dr. Ante Trumbića drugi, zadnji predsjednik Jugoslavenskoga odbora u emigraciji (u vrijeme I. svjetskog rata).⁷⁴ No, na Krk stižu i odjeci Oktobarske revolucije iz daleke carske Rusije, u kojoj su sudjelovali i otočani, bivši zarobljeni austro-ugarski vojnici. Ali, ne stiže dugo očekivani odah i oporavak od duge ratne nepogode, već obratno.

Naime, u dane raspada Austro-Ugarske, godine 1918., Krk je – kako rekosmo – ušao u kratkotrajnu Državu SHS sa sjedištem u Zagrebu.⁷⁵ Ali je otok uskoro okupirala Kraljevina Italija, na različite načine lomeći otpor buntovnih otočana,⁷⁶ pa i do te mjere da je u Italiju odveden dr. A. Mahnič

⁷⁰ Matteo Giulio Bartoli. *Das Dalmatische. Altrromanische Sprachreste von Veglia bis Rausa und ihre Stellung in der Apennino-Balkanischen Romania*, sv. 1–2. Beč, 1906; Žarko Muljačić. *Das Dalmatische, Studien tu einer untergegangenen Sprache*. Beč, 2000. Usp. i sv. 7. zbornika *Folia onomastica croatica*, Zagreb, 1998 (1999!), koji je posvećen tome jeziku.

⁷¹ Tekstovi su objavljivani u *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena JAZU*, Zagreb, 4/2. 1899, 5/1, 5/2, 1900, 6/1, 6/2, 1901, 7/2, 1902, 15/2, 1910. 20/1, 20/2, 1915, 21/1, 1917. i 33/1949. U cjelini su to djelo kao pretisak, u jednoj knjizi – uz popratne članke Andre Mohorovičića, Tanje Polonijo i Petra Strčića – objavili »Adamić«, Rijeka, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, i Povijesno društvo o. Krka, Krk: *Vrbnik na otoku Krku. Narodni život i običaji*. Rijeka, Zagreb, Krk, 2001.

⁷² O hrvatskim govorima na o. Krku usp.: Karl H. Meyer, *Untersuchungen zur Čakavština den Insel Krk (Veglia)*, Leipzig, 1928. *Čakavština otoka Krka*, Rijeka, 1996: Iva Lukežić-Marija Turk, *Govori otoka Krka*, Crikvenica, 1998.

⁷³ Usp. *Zadarsku smotru*, XLII. 3, Zadar, 1993., čiji je cijeli svezak posvećen Parčiću.

⁷⁴ Usp. P. Strčić. *Četiri krčka ...*, n. dj.

⁷⁵ P. Strčić. *Otok*, n. dj., i *Funkcioniranje*, n. dj.

⁷⁶ Isto te *Grada*, n. dj.

i tamo interniran kao jedini biskup iz bivše Austro-Ugarske.⁷⁷ Doduše, Rim nije podržao D'Annunzijevo proširenje njegove tobožnje riječke ili kvarnerske države⁷⁸ i na Krk, iako su talijanski vojnici na otoku mirno promatrali dolazak ardita i legionara ratobornoga pjesnika i ostarjeloga playboya. Možda i zato jer su sami otočani hrabro i neočekivano, uz ljudske žrtve silovito sa svoje Bodulije istjerali danuncijevce.⁷⁹

A treba naglasiti: danuncijevci su bili prvi fašisti na svijetu. Time je otok dao i prvi antifašistički uspješni oružani otpor na svijetu.

No, ni ulaskom otoka Krka u Kraljevinu SHS godine 1921. nije došlo do očekivanoga gospodarskoga i socijalnog boljitka, jer ta je država sasvim zaboravila na perifernu Boduliju, na svojoj samoj državnoj granici. Otok Krk ostao je s prekinutim stoljetnim vezama što ih je imao s ostalim Kvarnerskim otocima, Istrom i tadašnjom Rijekom koji su pripali Rimu. Tako je i Krčka biskupija ostala bez kvarnerskoga Cresa, Lošinja i susjednih otočića,⁸⁰ koji su Rapallskim ugovorom 1920. između Italije i Kraljevine SHS pripali Rimu.⁸¹

11.

Otok Krk ulazi u duži period stagnacije na svim područjima. Očito je da sâm ne može prehraniti sve otočane – njih 20.841 u 1921. godini,⁸² pa nepovoljna situacija, uz nebrigu države, odmah potiče novo iseljavanje stanovništva, uglavnom opet u SAD.⁸³ Uskoro se ugasila čak i Staroslavenska akademija (s neuspješnom seobom u Zagreb).⁸⁴ No, snažnu iskru nade daje nastavak pjesničkoga djela dr. Matka Dvorničića (Mate Šantić iz Vrbnika),⁸⁵ a osobito vjeru u novi život daje okupljanje mladeži, pa i one izvan otoka. Naime, u gradu Krku upravo u godini Milčetićeve smrti osnovana je gimnazija (no zato je njezino osnivanje pridonijelo gašenju gimnazije na franjevačkom otočiću Košljunu), a formiran je i Istarski internat u koji stižu izbjegli i prognani Hrvati iz Istre.⁸⁶ Ali ta mladenačka živost ne pri-

⁷⁷ Usp. navedenu lit. o Mahničju te Vlado Stanić, *Kako je Cagni deportirao biskupa Mahnića*, Istra, IV, 18, Zagreb, 1932. str. 5 i 6, i *Deportacija biskupa Mahnića u Italiju 1991*, Hrvatska straža, XIV, 284, Zagreb, 1931., str. 7.

⁷⁸ Ferdo Čulinović, *Riječka država od Londonskog pakta i Danuncijade do Rapalla i aneksije Italiji*, Zagreb, 1953.

⁷⁹ Milan Marjanović, *Tudi okupatori. Akcija za izbacivanje Talijana iz naših krajeva 1920. godine*, Rijeka, 1952.

⁸⁰ M. Bolonić-I. Žic Rokov, n. dj., str. 98.

⁸¹ V. M. Jovanović, n. dj.

⁸² P. Novosel Žic, n. dj., str. 109.

⁸³ A. Bozanić, n. dj.

⁸⁴ Usp. ranije navedenu lit.

⁸⁵ Mirjana Strčić, »Frankopan i Dvorničić najznamenitiji pjesnici s otoka Krka«, *Krčki kalendar 1993*, Krk (Rijeka!), 1993., str. 96–98.

⁸⁶ »Spomenica gimnazije 'Čedo Žic' u Krku 1921–1971«, *Krčki zbornik*, sv. 3. Krk, 1971.; *Ljetopis. 75 godina srednje škole u Krku*, Krk, 1997.

donosi gospodarskom i socijalnom napretku otoka; osim toga, čim završe gimnaziju mladi napuštaju Boduliju, a odlaze i u toku školovanja, jer na njoj ne vide nikakvu perspektivu života.

12.

Milčetić je doživio znatne uspone i padove svoje Bodulije, i to u raznim oblastima njena života i područjima života njenih otočana. Riješivši se germanskoga neoapsolutizma («Bachova apsolutizma») Krk je s optimizmom krenuo dalje, u drugu polovicu XIX. stoljeća, i to upravo u doba Milčetićeve stasanja. Kao što je i Milčetić doživio osobni uspon i afirmaciju kao znanstvenik i stručnjak, tako je i Krk u mnogočem kretao prema vrhuncima tadašnjega nacionalnoga, političkoga, gospodarskog i kulturnog života. Sve je to silovito i okrutno prekinuo I. svjetski rat. Na žalost, Milčetić je s ovoga svijeta odlazio daleko od svoga zavičaja, sa punom sviješću o strašnoj nepogodi u kojoj se već od 1914. nalazila njegova Bodulija (Kraljevina SHS otok Krk preuzela je 14. travnja, a Milčetić je u Varaždinu umro 26. listopada 1921.). Ali, iz cijeloga njegova životna hoda i znanstvenoga opusa te razmišljanja potkraj života vidljivo je da se nije predavao, pa se tako nisu predavali ni njegovi otočani na njegovome otoku. Život na otoku traje milenijima i uvijek se s uspjehom obnavljao. Tako će biti i poslije preminuća Ivana Milčetića.

OTOK KRK U MILČETIĆEVO DOBA

Sažetak

Razdoblje povijesti otoka Krka, uz Cres najvećeg otoka na Jadranskomu moru, u kojemu je rođen, ali nije živio, djelovao ni preminuo, istaknuti hrvatski znanstvenik (etnolog, filolog, povjesničar) Ivan Milčetić (Milčetići, o. Krk, 1853. – Varaždin, 1921.) jedno je od najzanimljivijih za istraživača. Radi se, u prvome redu, i o Prvome svjetskom ratu, u kojemu su sudjelovali i Krčani, o raspadu Austro-Ugarske i ulasku otoka u Državu pa u Kraljevinu SHS, o talijanskoj okupaciji te o tri kapitalna povijesna procesa čiji su bili sudionici ili kreatori i vođe, npr. dr. Dinko Vitezić. To su hrvatski narodni preporod u najzapadnijem dijelu hrvatskoga nacionalnoga korpusa, kojemu pripadaju i Krčani, raspadanje veoma tankoga talijanaško-talijanskoga vladajućega sloja (koji definitivno gubi svoj višestoljetni vladajući položaj iz vremena vladavine Mletačke Republike) te rađanje krčke ekonomske emigracije. Tu je i za znanstvenu javnost otkrivanje velike glagoljaške baštine, u koncentraciji najveće na svijetu (i Bašćanske ploče iz oko 1000. godine, s imenom hrvatskoga kralja Zvonimira) i uloge knezova Krčkih, potonjih Frankapana/Frankopana, te napose – političko djelovanje krčkog biskupa dr. Antuna Mahnića.

THE ISLAND OF KRK IN MILČETIĆ'S TIME

Summary

The island of Krk (the biggest island in the Adriatic apart from Cres) was the birthplace of Ivan Milčetić, born in 1853 in a place called Milčetići. This renowned ethnologist, philologist and historian died in Varaždin in 1921. However, for the scholar, his life spans one of the most interesting periods in the history of Croatia. It is the time of World War I with island population taking active part, the demise of the Austro-Hungarian Empire and the inclusion of the island into the new state, the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, the Italian occupation and three immeasurably important historic processes in which the islanders, such as Dr Dinko Vitezić, were either participants or leaders.

Furthermore, the period covers the time of the Croatian national renaissance in the western part of the Croatian national corpus to which Krk also belongs and the falling apart of the thin Italian ruling class which at this time definitely loses its centuries-old ruling position that had commenced with the reign of the Venetian Republic in these parts. The last process is the onset of the economic emigration from Krk. The scientific community will discover here the great Glagolitic heritage, the largest in the world, with Baška Plate (Bašćanska ploča) from about the year 1000 AD containing the name of King Zvonimir. The role of the Krk princes Frankapan/Frankopan and, finally, the political activities of the Krk Bishop Dr Antun Mahnič will also be intriguing for the scholar.

Milčetićevo boravak u Rijeci (Milčetić i starija hrvatska književnost)

Pregledni članak
UDK 821.163.42 (091)

Ivan Milčetić je u Rijeci boravio u dva navrata – kao učenik gimnazije od prvog do osmog razreda, dakle od 1865. do 1873., kada je maturirao, i od rujna 1886. do kolovoza 1892. kao profesor na istoj gimnaziji. Iz njegove autobiografije, koju djelomično citira Musić,¹ saznajemo da je u početku, do 3. razreda, bio *loš đak*, a nakon toga postaje *marljiv i ozbiljan*; hrvatski jezik predavao mu je Tadija Smičiklas, za kojeg Milčetić kaže: »Smičiklas je za mene prvi učen čovjek, koga upoznao na Rijeci, i ja ga slušah tako pažljivo kano da stojim pred propovijedaonicom. Od njega potječe moje nagnuće, da se posvetim profesuri i da postanem književnik.«² Nakon završene gimnazije na poziv svoga bivšega profesora, tada ravnatelja splitske gimnazije, odlazi u Split, gdje će jednu školsku godinu predavati hrvatski i latinski jezik. Slijedi studij u Zagrebu, Pragu, povratak u Zagreb da bi dekretom 1880. bio premješten u Varaždin, a odakle opet dekretom u Rijeku (11. rujna 1886.), gdje ostaje do 19. kolovoza 1892. godine. Na Krajevske velikoj gimnaziji predaje hrvatski,³ talijanski⁴ i latinski jezik. (Vidi Prilog I.)

¹ Dr. A. Musić *Ivan Milčetić*, Ljetopis JAZU, 1924, 37 (str. 77–106); tekst je dragocjen izvor podataka o Ivanu Milčetiću, a Musić u podnožnoj bilješci navodi: »* Podatke o životu Milčetićevo dobio sam od njegove obitelji. S osjećajem zahvalnosti spominjem, da mi je ravnatelj sveuč. knjižnice dr. Fr. Fancev dao na porabu autobiografiju koju je M. napisao za Akademijски Biografski rječnik (datiranu: početkom augusta 1919.), i dopustio, da upotrijebim njegov članak »Uspomeni I. Milčetića« u »Riječi« od 8–14. aprila 1922.« Musić donosi opsežne biografske podatke, ali i pregled *književnoga i naučnoga* rada, te na kraju članka donosi detaljnu bibliografiju Milčetićevih radova.

² Isto, str. 79.

³ U Gimnazijskom *Izviješću* za 1890./91. školsku godinu nalazimo popis naslova za *Hrvatske Zadaće* koje je zadavao Milčetić; citiramo neke: V. razred: (...) Rasipnik i škrtač (prispodoba), Četa od I. Mažuranića (svojim riječima), Laskavac (karakteristika); za VI. razred: (...) Sadržaj klasične drame (slobodan izbor), Pojava kršćanstva u povijesti, O važnosti kazališta; za VII. razred: (...) Ljubav k domovini, Gundulićev pakao u »Osmanu«, O glavnom junaku u Palmotićevo Pavlimiru, Zrinjski i Leonida; za VIII. razred: Autobiografija, (...), Sudbina crkvenog jezika u Hrvata i u Srba, Što znači dubrovačka književnost u starini i koliko je utjecala na noviju hrvatsku književnost? (radnja izpita zrelosti) (str. 79–80). (Vidi Prilog II.)

⁴ Musić kaže: »Rekao bih, da mu se i na stilu poznaje, da je mnogo čitao talijanski, koji je jezik savršeno govorio i literaturu mu izvrsno poznao. Govorio je i češki i njemački, a čitao i ruski i francuski«, isto, str. 85.

Za svoga je boravka u Rijeci Milčetić tiskao nekoliko značajnijih radova. U *Izviješću* gimnazije za 1886/87. izlazi dosta opsežna studija pod naslovom »Talijanski i latinski prevodioci Gundulićeva 'Osmana'«, slijedi knjiga *Iskrice Nikole Tommasea* (1888) s velikim »Uvodom«, a 1890. objavljuje knjigu *Pavlimir, drama Gjona Gjora Palmotića*, također s opsežnim uvodom. Osim tih triju većih djela, kontinuirano objavljuje napise u *Narodnim novinama*, *Smotri*, *Viencu*, *Vjesniku hrvatskog arheološkog društva* i drugdje.

* * *

U nastavku rada više ćemo se zadržati na spomenutim radovima koji se odnose na područje tzv. starije hrvatske književnosti,⁵ a nastali su za Milčetićeve boravka u Rijeci.

U članku »Talijanski i latinski prevodioci Gundulićeva 'Osmana'«⁶ Milčetić govori o popularnosti Gundulićevoj i značenju *Osmana*:

»Sva starina zove Gundulića prvim hrvatskim pjesnikom u prošlosti. U »ilirsko doba«, kada ga je svaki rodoljub čitao, raširi se taj nazor po cijelom narodu. Taj je općeniti sud, odbacivši pretjerano hvalisanje naših preporoditelja, doista i opravdan. (...) Ni jedno dubrovačko djelo nije toliko kolalo u rukopisu, koliko Gundulićev *Osman*, koji je tako dospio u Dalmaciju, u Italiju, Francesku itd. (...) Velika je šteta, što nijesu Dubrovčani tako dugo tiskali *Osmana*, te se je on malo ne 200 godina morao prepisivati.«⁷ Netiskanje *Osmana* sve do 1826. godine Milčetić opravdava krnjošću djela, te smatra da sve do Sorkočevićeve dopune i nije moglo biti tiskano. Već godinu dana nakon tiskanja izvornika, u Dubrovniku se 1827. pojavljuje prvi prijevod na talijanski, slijedi drugi 1838., a u Mlecima 1856. godine izlazi latinski prijevod. Milčetić upozorava i na Appendinijev⁸ prijevod nekih dijelova *Osmana* iz 1803. te navodi njegove primjedbe na izbor stiha što ga je rabio Gundulić u *Osmanu*, jer da je osmercem, kako tvrdi F. M. Appendini, ep izgubio na veličanstvenosti.

Naslov prvog cjelovitijeg prijevoda *Osmana* na talijanski jezik glasi *Versione Libera dell'Osmanide. Poema Illirico di Giovanni Francesco Gondola*,

⁵ Valja napomenuti da to nisu jedina Milčetićeve djela vezana uz stariju hrvatsku književnost. Značajan je njegov rad tiskan u Varaždinu 1882. godine *O poslanicama u dubrovačko-dalmatinskoj periodi hrvatske literature*, zatim su tu i *O Marku Maruliću s karakteristikama pjesništva prije i poslije njega*, objavljen u Ljetopisu Društva hrvatskih književnika za 1900–1903., *O Juliju Bajamontiju* (Rad JAZU, knjiga 192.), te niz manjih priloga u kojima donosi neke nove spoznaje o starijoj književnosti. Kada pak piše kritičke prikaze o djelima književnih povjesničara i kritičara, uvijek donosi niz podataka i osobnih stavova o tom razdoblju hrvatske književnosti.

⁶ *Izviješće kralj. velike gimnazije u Rijeci (Fiume) koncem školske godine 1886./87.*, U Zagrebu 1887. (taj se izvor dalje u bilješkama navodi kao Milčetić, str. xx).

⁷ Milčetić, str. 3.

⁸ »Notizie Istorico-Critiche sulle Antichità, Storia e Letteratura dei Ragusei. II. Ragusa 1803.«

*patrizio di Ragusa. Colla lui vita scritta dal padre Francesco Maria Appendin delle scuole pie.*⁹ U knjizi se ne navodi ime prevoditelja, pa Milčetić na temelju drugih izvora dolazi do zaključka¹⁰ da se radi o Nikoli Jakšiću, najvjerojatnije Splićaninu. Cijeneci važnim Appendinijevu raspravu o Gunduliću, jer se na nju pozivaju svi noviji ispitači Gundulićevih djela, Milčetić se najprije poziva na osnovne Appendinijeve sudove o Gunduliću, te navodi kako je Appendini promijenio svoj stav o Gundulićevu jeziku i metru, pa sada Gundulića smatra *reformatorom* u pogledu jezika, »a njegov metar ništa ne smeta silovitom, krepkom, patetskom i čustvenom govoru Osmanide«. Milčetić zaključuje da Appendinijevo krivo mišljenje »ne treba ni pobijati. Gundulić je u svome eposu više lirik nego epik, pa je on obro i stih, zgodniji za liriku nego za epiku«. ¹¹ Osmerac smatra napretkom u odnosu na dvostrukorimovani dvanaesterac.

Milčetić nas dalje vodi kroz Appendinijev prilog upozoravajući na važnost studije Ivana Luke Volantića,¹² koju većim dijelom Appendini unosi u svoju raspravu, te zaključuje da je »Volantić bio trijezan kritik, kakova u pogledu hrvatskih tekstova ne vidješe ni Dubrovnik ni Dalmacija«. ¹³ Milčetić kritički omjerava Appendinijeve stavove, ali smatra da su »njegovi estetski sudovi o Osmanidi dobrim dijelom temeljiti. On je pogodio i mane i vrline njezine, samo mu je konačni sud uvijek hiperboličan«. ¹⁴

Nadalje, Milčetić donosi Jakšićeva mišljenja o *Osmanu* koja su relevantna za njegov prijevod: »Nije to – kaže on – epska pjesma po pravilima epopeje, kojima zapravo ne odgovaraju ni junak ni plan; nego je to epos (poema) drugoga reda a izvornoga značenja (...) k tomu – uzevši u obzir pjesnikov lirski metar, kitice od 4 rimovana osmerca – najvažnije misli ostaju kadkada bez pravog razvoja; nepotrebne neuzgrednosti obiluju i umanjuju toplinu radnje, a slog ne čuva uvijek ozbiljnost (dignità) zgodnu za epsku pjesmu.« ¹⁵

Drugi talijanski prijevod Gundulićeva *Osmana* izlazi u Dubrovniku 1839. godine pod naslovom *L'Osmanide. Poema epico di Gian-Francesco Gondola di Ragusa. Dall'Iirico in Italiano tradotta per Marc-Antonio Vidovich di*

⁹ *Versione libera* sadrži osam stranica posvete, 55 stranica Appendinijeve rasprave o Gunduliću te 158 stranica prevodiočeva predgovora i prijevoda, kako navodi Milčetić.

¹⁰ Milčetić navodi izvore u kojima je našao podatke o Jakšiću, poput Valentinellijeva »Bibliografia della Dalmazia e del Montenegro« (Zagreb 1855), Ljubićeva »Dizionario Biografico« (Beč 1856), Tommaseovih djela »Studi Critici« i »Dizionario d'Estetica« (Milano 1860), gdje Tommaseo navodi »... tradusse o piuttosto compendio' in stile inornato l'Osmanide«. Najvjerojatnije je bio Splićanin, školovao se u Padovi, a kasnije službovao po Dalmaciji, pred kraj života u Zadru, gdje je izgleda i umro 1841. u dobi od oko 70 godina. Milčetić, str. 6.

¹¹ Milčetić, str. 7.

¹² Volantić je dvadesetak godina proučavao *Osmana* i došao do zaključka da je smrt pretekla Gundulića, pa on nije dovršio svoje djelo. Isto tako je i Volantić umro prije negoli je njegova rasprava o Gunduliću tiskana, pa njegove stavove prenosi Appendini.

¹³ Milčetić, str. 9.

¹⁴ Milčetić, str. 10.

¹⁵ Milčetić, str. 10.

*Sebenico!*¹⁶ Malu vremensku razliku između tiskanja prvog i drugog, Vidovićevo¹⁷ talijanskog prijevoda, Milčetić obrazlaže tvrdnjom da *Jakšićev prijevod nije zadovoljio općinstva*.¹⁸ Vidović također raspravlja o žanrovskoj pripadnosti *Osmana*, jer, kako kaže, nema analize koja bi definitivno utvrdila je li to djelo *epopeja, romantična pjesma ili lirski oda*. Smatra da je *Osman* ipak epska pjesma te podastire pravila epopeje, za koja nalazi potvrdu u strukturi *Osmana*. Milčetić pak tvrdi da je Vidović »bolji kritik nego versifikator i da je napisao prvu estetsku analizu Osamanide braneći njeno jedinstvo i epski karakter«.

Želeći prezentirati cjelinu stavova o *Osmanu*, Milčetić poseže i za novijim tumačenjima pozivajući se na Pavića,¹⁹ koji dokazuje nejedinstvenost, i na Markovića,²⁰ koji pak dokazuje jedinstvenost pjesme, te zaključuje: »I stariji i noviji kritici većinom zuzimaju antidualistično stanovište u pogledu kompozicije Gundulićeve Osmanide; tek to je pitanje, koje ne isključuje hipoteza u protivnom smislu. Da je to djelo jednog pjesnika, ne može biti sumnje.«²¹

Govoreći o latinskim prijevodima *Osmana* Milčetić navodi dostupne mu podatke o pokušajima prijevoda i ličnostima koje su prevodile Gundulićevo djelo. Po Milčetiću prvi koji se okušao u tom poslu bio je Bernard Zamagna (rođen 1735. u Dubrovniku), rimski učenik Boškovićev i Kunićev, no prema Ljubićevim podacima čini se da je on odustao od toga posla zbog *tvrdće turskih i slovjenskih imena*, a odlomak njegova prijevoda objavio je Appendini 1803. godine. Milčetić smatra anakronizmom prevoditi djela sa živih u mrtve jezike, za njega su to *zastarjele bravure bez važnosti*,²² pa ne žali što Zamagna nije dovršio svoj posao.

Prema podacima u prevođenju *Osmana*, čini se, upustio se Gagliuffi,²³ također prije no što je djelo tiskano, jer iz njegova pisma proizlazi da je posjedovao rukopis *Osmana*, a od Kaznačića, kojemu piše, traži da mu pošalje Sorkočevićevu dopunu, Appendinijevo djelo, te kakav dobar rječnik hrvatskih riječi. Milčetić ne zna je li Gagliuffi ostvario svoju nakanu i kamo je dospio rukopis *Osmana* kojeg je posjedovao.

Barun Blaž Getaldić treći je prevoditelj *Osmana* na latinski, a prijevod je tiskan 1856. u Mlecima.²⁴ U predgovoru, kako kaže Milčetić, autor ponavlja stare misli i spominje talijanske prijevode Jakšića i Vidovića.

¹⁶ Prijevod sadrži 36 stranica predgovora i 221 stranicu prijevoda, iza čega slijede opaske.

¹⁷ Milčetiću su o Vidoviću dostupni podaci koje donosi Ljubić u *Dizionariju*, te da je u Dalmaciji bio slabo cijenjen kao književnik, a radio je kao činovnik u Zadru.

¹⁸ Milčetić, str. 11–12.

¹⁹ Rad LV. 114–115.

²⁰ Rad XLVI. 85.

²¹ Milčetić, str. 17.

²² Milčetić, str. 12.

²³ Milčetić ne može utvrditi je li to Ivan Gagliuffi ili pak Marko Faustin.

²⁴ Naslov je prijevoda: *Ioannis Francisci Gundulae Osmanides a Blasio e baronibus Ghetaldi latinis versibus expressa*. Sadrži 17 stranica predgovora i posvete te 219 stranica prijevoda.

Osvrćući se na spomenute prijevode, Milčetić za Zamagnu ističe da je Gundulićeve osmerce pretočio u latinske heksametre, kao stih klasičnoga epa (Homer, Vergilije), ali da je previše odstupao od originala, te tvrdi: »... ne samo da je nova epiteta dodavao, nego nije svagdje vjerno ni misli originala pretočio.«²⁵ Getaldić je preveo *Osmana* sa Sorkočevićevom dopunom, također u heksametrima, ali i on pokušava *prevoditi slobodno, izostavljajući nakite originala*. Milčetić zaključuje: »Poezije dakako ne treba tražiti kod Getaldića. Njegova je latinska frazeologija plod nauke i vježbe, nije samotvorna. Ono što je mrtvo, ne može više oživjeti!«²⁶

Što se tiče prijevoda na talijanski jezik, već je Appendini u ulomku što ga je preveo upotrijebio talijanski epski stih, jedanaesterac bez rime; to su tzv. »versi sciolti«. Jakšić je također odabrao slobodni prijevod da bi izbjegao ponavljanja, ukrase i nezgrapnosti – izbacivao je ono što mu se činilo suvišnim. Što se kvalitete samoga prijevoda tiče, Milčetić se poziva na Tommaseov sud o prevoditelju – da je ovaj »preveo ili bolje skratio (compendio) Osmanidu u slogu bez ukusa«²⁷, a Jakšiću još zamjera da u njegovu prijevodu dolazi do izražaja *prevodioc nepjesnik*. »Ako neće da bude filološki prijevod, pjesnika mora prevoditi pjesnik, a Jakšić je bio samo valjani prigodni stihotvorac, kakovih mogu Talijani kakovu hiljadu nabrojiti!«²⁸ konstatira Milčetić.

U drugom prijevodu *Osmana* na talijanski prevoditelj Vidović izabrao je tzv. ottavu rimu, jer te strofe najbolje odgovaraju Gundulićevim, no i Vidović je, povodeći se za Jakšićevim prijevodom, kratio *Osmana*, a Milčetić njegove stihove smatra *hrapavim* i slaže se s Ljubićevim mišljenjem »da se živo osjeća potreba i trećeg talijanskog prijevoda!« Ipak, smatra Milčetić, prigovaralo se Tassu, pa se tako opravdano prigovara i Gunduliću, ali: »... opet je njegova Osmanida po svom sadržaju originalno, a po svojoj je ideji za nas narodnije djelo nego li je 'Gerusalemme Liberata' za Talijane.«²⁹

Drugi rad koji se odnosi na stariju hrvatsku književnost što ga je Milčetić objavio za službovanja u Rijeci je »*Pavlimir*, drama Gjona Gjora Palmotića«. Na pripremu i objavljivanje te Palmotićeve drame ponukala ga je činjenica da je ona propisana u srednjoškolskim lektirama, a učenicima je dostupna jedino u skupom Akademijinom izdanju u tri knjige, što nije primjereno školskim potrebama. A to će djelo dobro doći svakom uljuđenom čovjeku, tvrdi Milčetić i dodaje: »Pavlimir nas ne će potresti, ali u toj drami ima toliko lijepih misli, ima tako krasna dikcija te pored svih svojih

²⁵ Milčetić, str. 20.

²⁶ Milčetić, str. 23.

²⁷ Milčetić, str. 24.

²⁸ Milčetić, str. 24.

²⁹ Milčetić, str. 30.

³⁰ Tiskano u Zagrebu u Dioničkoj tiskari 1890. Sastoji se od *Predgovora*, opsežne uvodne studije (68 stranica), te teksta Palmotićeve *Pavlimira*. (Dalje u se u bilješkama navodi kao Milčetić (1890), str. XX).

pogrješka gradnje i sloga može ugoditi našem narodnom i estetskom osjećaju.«³¹ Zbog spoznaje da učenici nemaju odakle učiti povijest naše književnosti, Milčetić u uvodu donosi prikaz razvoja dubrovačko-dalmatinske drame, čemu prethodi pregled *Talijanska drama do konca XVII. vijeka*³² koji smatra relevantnim zbog oslanjanja naše drame na talijansku.

U tom pregledu vrlo korektno upućuje na najvažnije činjenice u razvoju drame počevši od srednjovjekovnih misterija i mirakula, odnosno crkvene drame na latinskom jeziku, te konstatira kako se negdje u 13. st. u Italiji »Napokon (se) crkvena drama, uvođenjem narodnog jezika i pučkih osebina, pretvorila u svjetovnu.«³³ Među značajna imena ubraja Fea Belcarija čije je »drame prevodio na hrvatski Marko Marulić«. Uočava zatim nastanak *pastirske drama* za koju kaže da je »nastala pod utjecajem grčko-rimskih pisaca«, a značajna je za cijelo 16. stoljeće, »ali i za razvitak svega novijeg kazališta«, *jer se iz nje razvila opera*. Ta se drama dalje razvijala u jednom pravcu kao »Polizianova učena mitološka pastirska drama«, a u drugom kao »egloga rusticale«. Prati nastanak tragedije, koja do kraja 15. stoljeća nema »nikakvog dramatskog života«, zatim komedije, koja je »u svom početku (16. stoljeće) besramna«, te navodi autore (Bibbiena, Ariosto, Machiavelli, Aretino) čije su djela nemoralna i puna cinizma, a tek oko sredine stoljeća, s jačanjem protureformacijskih tendencija, »većina je dramatika kušala pisati pristojnije«. Milčetić zaključuje: »Komedija je ipak bolja od tragedije, jer je ne stezahu toliko zakoni triju jedinstava a gradivo svoje uzimaše najviše iz pravog života.«³⁴

»Pastirska igra je tvor talijanskog duha, a cvala je već uz početak XVI. vijeka u Napulju, Mlecima, Rimu, Ferari, Mantui, Firenzi i u Urbinu te je njezin ukus mnogo utjecao i na druge umjetnosti«,³⁵ konstatira Milčetić i upućuje na dvojaki izvor idilskog pjesništva – pjesničke tvorevine seoskog pučanstva i bukoličko pjesništvo starih naroda, što rezultira razvojem pastirske igre dvorskoga tipa, u kojoj prevladava bukolički ugođaj. Tako Sannazzarova *Arcadia* potiče i dramske pisce, pa će nastati *pastirska drama* koja će nakon uspjeha Tassova *Aminte* potisnuti komediju. Dodatni poticaj dat će joj Guarinijev *Pastor fido*, ali s novim estetskim i etičkim načelima, jer, kako navodi Milčetić, Tassova je maksima bila »dozvoljeno je što se mili«, a Guarinijeva »dopušteno je što se pristoji.«³⁶ Uočava još Milčetić važnost glazbe u pastirskoj drami, pa kaže da se »prema koncu 16. vijeka množe pokušaji da se cijele drame uglazbe«, a djelo *Dafne* Ottavia Rinuccinija smatra operom. Milčetić ne navodi pojam melodrame. U 17. stoljeću

³¹ Milčetić (1890), str. VI.

³² U bilješci uz naslov navodi da je taj pregled sastavio *Najviše po djelu R. Pröls-a: Geschichte des Neueren Dramas. I. Band. Leipzig 1881.* str. 1.

³³ Milčetić (1890), str. 3.

³⁴ Milčetić (1890), str. 7.

³⁵ Milčetić (1890), str. 8.

³⁶ Milčetić (1890), str. 10.

prati utjecaj španjolske drame, kada je nastao velik broj drama ali vrlo slabe kvalitete. Komedijska se i dalje piše, ali evoluirala prema vrsti »koju okrstiše: opera scenica, tragicommedia, commedia satirica, eroica«.

U pregledu hrvatske drame³⁷ Milčetić slijedi istu metodologiju, držeći se kronologije i centara u kojima se drama razvijala. »U XVI. i u XVII. vijeku, kada je naš narod najviše stradao i trpio, cvate u Dalmaciji i Dubrovniku književnost hrvatska, kako nije cvala ni prije ni poslije. Dok u to vrijeme većina našeg naroda i ne zna za dramu, u Dubrovniku i u Dalmaciji ne samo da su se drame pisale, nego su se i prikazivale, a to je znak da je ondje bilo uljudjenog građanstva, koje je osjećalo potrebu više i finije zabave.«³⁸ Milčetić žali što je većina tih drama ostala u rukopisima, »te nijesu utjecale na sav narod«. Mnogo ih je propalo, a do nas ih je došlo oko 90 od kojih je većina objavljena u Akademijinoj ediciji *Stari pisci hrvatski*.

Uz Split je vezano ime Marka Marulića, kojeg naziva »ocem hrvatske drame«, a njegove su *drame vjerskog sadržaja*,³⁹ s kojima se sigurno upoznao za školovanja u Italiji. »Oblik je tih drama vrlo primitivan; jezik opor. Marulić upotrebljava prvi za tu vrstu drama riječ *prikazanje* i *skazanje*, koje potpuno odgovara talijanskom nazivu *rappresentazione*.«⁴⁰

Uz Hvar spominje rukopis koji se čuva u Akademiji i sadrži 12 prikazanja, uglavnom u osmercima: Marin Gazarović autor je četiri, pop Sabić Mladinić jednoga, Petar Hektorović jednoga, a ostalima se ne zna autor. Za Hvar je još značajna Lucićeva *Robinja*, kojoj prepričava sadržaj i zaključuje: »Lucić je bio darovit lirik, ali nikakav dramatik. Ovdje se redjaju prizori bez ikakove dramske obrade«⁴¹, te još dva djela – Gazarovićeva *Ljubica*, *pastirsko razgovaranje* i *Murat gusar*, *morsko razgovaranje* – za koja kaže da su vjerojatno pastirske igre.

I u Dubrovniku razvoj drame počinje s prikazanjima, a najstariji pisac je Mavro Vetrančić Čavčić, koji je vjerojatni autor triju prikazanja – *Posvetilište Abramovo*, *Uskrsnutje Isukrstovo* i *Čista Suzana* – za koja Milčetić kaže: »Sva tri komada jesu prave crkvene drame, ali bez dramskog života. (...) Dikcija mu je lijepa, mnogo ljepša nego u Marulića. Jezik je Vetrančićev krepak, ali nije ipak dosta čist, kakogodj nije ni u jednog pjesnika XVI. vijeka. Da Vetrančićeve drame ne mogu biti puki prijevod, pokazuje narodni elemenat, osobito šala koja ih provijava.«⁴² Razloge tome što se crkvena drama u Dubrovniku nije više razvila (spominje još M. Držića) Milčetić vidi u činjenici da je to vrijeme kada i u Italiji prvenstvo dobivaju

³⁷ Podnaslov glasi *Drama u Dalmaciji i Dubrovniku do Junija Palmotića*.

³⁸ Milčetić (1890), str. 14.

³⁹ Milčetić spominje djela *Prikazanje svetog Panuncija* i *Skazanje od navoljnog dne od suda ognjenoga*, ali potom odmah govori da se sumnja da li ih je baš Marulić složio.

⁴⁰ Milčetić (1890), str. 15.

⁴¹ Milčetić (1890), str. 16.

⁴² Milčetić (1890), str. 18.

komedije i pastirske igre, pa ni u bogatome Dubrovniku ne mogu biti skloni crkvenoj drami.

Za pastirsku dramu Milčetić konstatira: »Naša pastirska drama ide do duše stopama talijanske, ali pored mitologije grčko-rimske unosi ona i narodne osebine te je vrlo važna za poznavanje prosvjetnih i društvenih prilika dubrovačkih.«⁴³ Te su drame javno prikazivane i vrlo popularne, a »najstariji poznati dubrovački pjesnik pastirskih drama jest Nikola Nalješković«. Četiri od sedam njegovih komedija Milčetić naziva pastirskim dramama koje su pisane uglavnom u dvanaestercima, radnja im je »nikakva, a sastav vrlo loš«. Jedina razlika između naše i talijanske pastirske drame je što »su naši unosili što god iz našeg narodnog vjerovanja, zamijenivši i nimfe vilama«.⁴⁴

Najvažniji dubrovački dramatik XVI. vijeka jest Marin Držić. Milčetić donosi sadržaj *Venere i Adona*, koja da »je dramica vrlo male vrijednosti i Tirene, koja je najveća i najbolja pastirska drama XVI. vijeka«. Nalazi joj mnogo mana koje pripisuje duhu vremena, ali ističe da ima u *Tireni* »prave nepatvorene komike, srdačne naivnosti (n. p. Dragić) i ponjekad dobre karakteristike dramatskog života. Dikcija je Držićeva u opće lijepa.«⁴⁵ Spominje zatim Antuna Sasina, za čiju *Malahnu komediju od pira* kaže da se može uvrstiti među komedije, a da su *Filide* i *Flora* pastirske drame sa slabom komikom, bez dramskog naboja, no »jezik je dosta lijep i čist, pisanje pristojnije nego Držićevo«.

Milčetić upozorava i na prijevode⁴⁶ Tassove *Aminte* i Guerinijeva *Pastor fida*, jer su ta djela osjetno utjecala na naše pisce. Posljednji je pisac pastirskih drama u Dubrovniku Ivan (Franjin) Gundulić, a od deset njegovih drama Milčetić se osvrće na *Ariadnu*, jedinu tiskanu, koja da je slobodan prijevod istoimene Rinuccinijeve drame i zapravo je glazbena drama. O Gundulićevoj *Dubravci* izriče samo pohvale, poput »milotan se sadržaj rastapa u lijepom obliku, Gundulić natkriljuje svoje pretšasnike čistoćom jezika«, te konstatira da nakon *Dubravke* u Dubrovniku nema više prave pastirske drame.

U pregledu komedije u Dubrovniku Milčetić spominje najprije Nikolu Nalješkovića i tvrdi da je sadržaj njegovih komedija najprostije vrste, da komike ima malo. Mnogo je važniji Marin Držić, pa, iako je pisao brzo, »kompozicija (je) njegovih komedija mnogo bolja, a invencijom, vještom intrigom i neprisiljenom šalom nadmašuje sve dramatike dubrovačke XVI. vijeka«.⁴⁷ Govoreći o *Noveli od Stanca*, Milčetić daje primjedbu na Držićev

⁴³ Milčetić (1890), str. 20.

⁴⁴ Milčetić (1890), str. 22.

⁴⁵ Milčetić (1890), str. 28.

⁴⁶ *Amintu* je prevodio D. Zlatarić i kasnije Ivan Šiškov Gundulić, a *Pastor fida* Fran Lukević Burina i Petar Kanelović.

⁴⁷ Milčetić (1890), str. 35–36.

jezik: »Miješanje različitih jezika i narječja je Držićev forte, ali to postaje i njegova slaboća, jer otimlje njegovim komedijama potrebitu idealnost.«⁴⁸ Za jezik u *Skupu* kaže: »Šteta, da je Držić pisao jezikom *dubrovačkim*.«⁴⁹

»Najveća i najbolja Držićeva komedija (VII.), koja bi mogla zauzimati časno mjesto u svakoj književnosti onoga vremena jest *Dundo Maroje*«,⁵⁰ kaže Milčetić, jer, iako ima motiva iz talijanske književnosti, osnovno je ozračje narodno, dubrovačko. Opet ima primjedbe na jezik, jer makaronštinom Držić postiže efekte, ali ima previše talijanštine pa, iako mu je hrvatska frazeologija bogata, »ne diže se nad obični dubrovački govor svoga vremena« – to je stalna Milčetićeva primjedba na Držićev jezik, i zbog jezika smatra Držića lokalnim piscem »koga će najbolje razumjeti Dubrovčani, a bez poznavanja talijanskog jezika ne će nitko uživati njegova humora. Šteta! jer bio je Držić duhovit vrlo duhovit čovjek – najdarovitiji dramatik dubrovački.«⁵¹

Govoreći o tragediji, Milčetić kaže da ne možemo u Dubrovniku tražiti prave tragedije kada je nema ni u Italiji, te navodi prevoditelje i Savka Gučetića Bendeviševića i njegovu *Dalidu* kao pokušaj pisanja izvorne tragedije, te zaključuje: »Dubrovačke su tragedije prave grozote – to je najslabiji dio dubrovačke drame.«⁵²

Nova etapa u razvoju dubrovačke drame nastupit će početkom 17. stoljeća, kada je u Italiji pastirska drama transformirana u operu, što je utjecalo »i na Dubrovčane koji se počеше odlikovati krasotom jezika i oblika«, a novo je ime Junije Palmotić.⁵³

Milčetić donosi najosnovnije biografske podatke o Palmotiću koje preuzima iz Gradićeva⁵⁴ teksta, a nije jasno je li tvrdnja »Dubrovački se govor ne sviđeše Palmotiću, jer je pun barbarizama pa zato odabra narječje bosansko«⁵⁵ Gradićeva ili Milčetićeva, no Milčetić se sigurno s njom slaže što zaključujemo iz stavova koje donosi o jeziku Palmotićevih prethodnika, posebno M. Držića. Pohvalan je Milčetićev sud o Palmotićevu prijevodu Kristijade pa kaže da je to »najbolja duhovna epska pjesma u starijoj našoj književnosti, divna« joj je *dikcija*, a jedini je problem metar, jer je Palmotić heksametre preveo osmercima te se morao obilato služiti »parafrazom jer hrvatski jezik još nije bio gotov«.

Osvrćući se na Palmotićeve drame poziva se na podatke Gradića, Appendixa i Pavića, te posebno apostrofira rodoljublje Palmotića, koji uvijek

⁴⁸ Milčetić (1890), str. 36.

⁴⁹ Milčetić (1890), str. 40.

⁵⁰ Milčetić (1890), str. 40.

⁵¹ Milčetić (1890), str. 47.

⁵² Milčetić (1890), str. 48.

⁵³ Slijedi poglavlje *O životu i djelima Gjona Gjora Palmotića*. (str.49–62)

⁵⁴ Prema *De vita, ingenio et studiis auctoris*, predgovoru Palmotićeve *Kristijade* koju je Stjepan Gradić tiskao u Rimu 1670.

⁵⁵ Milčetić (1890), str. 49.

pohrvaćuje imena, pozna narodne epske junake, a mjesta radnje često prenosi u naše krajeve te uvijek nastoji istaći slavu Dubrovnika. Upozorava Milčetić i na različite *tehničke nazive* njegovih drama kao i na strukturu, pa zaključuje da *prikazanje* Palmotiću označava *dramu uopće, akat je činjenje, scena je skazanje*, te navodi: »Palmotić je bio purista pa se trudio da nadje hrvatske riječi za dramsko nazivlje, dok pjesnici XVI. vijeka ne zazirahu od tuđih riječi.«⁵⁶

Milčetić se vrlo pohvalno izražava o Palmotićeve stihu, jer se uz dominantni osmerac javljaju i četverci, peterci i šesterci te samo iznimno dvostrukorimovani dvanaesterac, čime dokazuje svoju vještinu. »Njegovi su oblici više lirski, smjer didaktičan, a unosi i epske elemente. No pored savršena oblika, Palmotić je izradjivao svoje drame prilično nemarno, a nije u njega bilo ni dara za ozbiljnu dramu. On je bio darovit improvizator. (...) Palmotić nije veličina prvoga reda, nije pjesnik duboke filozofije, nije jake dramatične naravi, nije objektivan u epici, ali je lak, rodoljubni pjesnik, plemenit čovjek, najukusniji i najnježniji stihotvorac dubrovački.«⁵⁷ Ovom prosudbom Milčetić pokušava biti objektivan, ali ipak pri vrednovanju pretežu izvanknjiževni elementi, prvenstveno rodoljublje, te moralistički elementi poput moralnosti i religioznog duha, kojeg pak opravdava činjenicom da je Palmotić jezuitski đak.

Isti su kriteriji procjene *Pavlimira*; Milčetić, naime, opširno prepričava sadržaj i ukazuje na izvore kojima se Palmotić koristio, prvenstveno *Ljetopis popa Dukljanina*. Ponovo spominje ideje koje smatra vrijednima: »Pjesniku je bila na umu za cijelo dvojaka svrha: da proslavi utemeljitelja grada Dubrovnika i uništenje poganstva u onom kraju. Glavna je dakle ideja Pavlimira kršćanska i rodoljubna.«⁵⁸ Kada govori o strukturi Milčetić uspijeva biti prilično objektivan i tu nalazi dosta mana Palmotićeve – on dodaje epske elemente »koje nije znao dramski obraditi, mnogo se pripovijeda a malo radi, Pavlimir, protagonista, gotovo je pasivna prikaza«, te zaključuje: »Palmotić je bio u opće mekana narav pa tako oskudijevaju i njegovi junaci potrebitom energijom.«⁵⁹ Važna su i etička načela, koja Milčetić izjednačuje s onima u Gundulićevoj *Dubravci*, pa je »Pavlimir prava himna slobodi« te navodi stihove posve nalik Gundulićevim. Omjeravajući *Pavlimira* o dramske kriterije Milčetić zaključuje: »U kompoziciji slijedi Palmotić shemu klasične drame, oponašanu od Talijana, njegovih uzora. U Pavlimiru čuva pjesnik jedinstvo vremena, donjekle i mjesta. Teško je odrediti Pavlimiru mjesto u dramatici, jer nije ni tragedija ni komedija ni pastirska drama.«⁶⁰

Želimo li na osnovu analiziranih Milčetićeve tekstova sumirati njegova stajališta o starijoj hrvatskoj književnosti, možemo reći da on uviđa zna-

⁵⁶ Milčetić (1890), str. 58.

⁵⁷ Milčetić (1890), str. 59, 61–62.

⁵⁸ Milčetić (1890), str. 64.

⁵⁹ Milčetić (1890), str. 65.

⁶⁰ Milčetić (1890), str. 68.

čaj te književnosti uz potrebu stalnog ukazivanja na postojeći korpus djela od 15. do 19. stoljeća, te izražava žaljenje što sva djela nisu dostupna u adekvatnom obliku. Primjerice, kada govori o *Pavlimiru* žali što Palmotićeви tekstovi nisu bili dostupni Ilircima jer »bili bi za cijelo gradili gladje stihove«. Stariju našu književnost, naročito onu s istaknutim rodoljubljem, smatra mogućom riznicom za nadahnuće djelima svoga vremena. Njegove analize djela produkt su dosega znanosti o književnosti toga doba – na prvom je mjestu idejna komponenta djela, a važno mjesto zauzima jezik. Citirani su njegovi stavovi o Držićevu, Gundulićevu, Palmotićevu jeziku kao i o jeziku drugih pisaca, kod kojih uvijek teži pokazati kako je »najljepši« čisti narodni jezik, bez natruha iz drugih jezika, posebice talijanskoga, kojih se pisci nisu mogli ili nisu htjeli osloboditi. Kroz njegov pogled na jezik dolaze također do izražaja stavovi o jeziku koji dominiraju krajem 19. stoljeća.

Milčetić nema mnogo prethodnika što se tiče književne povijesti,⁶¹ te uviđa potrebu da se u svakoj prilici progovori i ukaže na djela starijih razdoblja. Od tih prethodnika on preuzima osnovne podatke, sadržaje i poneku ocjenu, ali nastoji uvijek dati i vlastiti sud, bilo o strukturi djela bilo o jeziku, ili pak osnovnu vrijednosnu odrednicu, naravno, u duhu svoga vremena. U više svojih napisa mimo ovdje analiziranih,⁶² Milčetić se vraća poznatim imenima starije književnosti i ističe njezin značaj za razvoj cjeline hrvatske književnosti.

MILČETIĆEV BORAVAK U RIJECI (Milčetić i starija hrvatska književnost)

Sažetak

Ivana Milčetića uz Rijeku vezuje gimnazijsko školovanje te kasniji nastavnički rad na istoj gimnaziji. Podatke o tim razdobljima daju njegovi biografi (npr. A. Musić), te gimnazijska izvješća. Kao profesor na Riječku je gimnaziju Milčetić dospio službenim dekretom kojeg su »isposlovali« njegovi politički protivnici, no godine provedene u Rijeci (1886. – 1891.) rezultirale su s nekoliko književnopovijesnih radova. U radu se analizira tekst o J. Palmotiću, koji je Milčetić napisao kao uvodnu studiju uz dramu *Pavlimir*, i tekst »Talijanski i latinski prevodioci Gundulićeva *Osmana*«, objavljen u *Izvješću gimnazije u Rijeci za školsku godinu 1886./87.*, te se na temelju tih tekstova zaključuje o Milčetićeovu odnosu prema starijoj hrvatskoj književnosti.

⁶¹ Na raspolaganju su mu djela Appendinija, Kukuljevića, Šafarika, Pavića, Markovića, Ljubića, Jagića te dotad tiskana djela u ediciji *Stari pisci hrvatski* (sam kaže da je to 17 knjiga).

⁶² Usporedi npr. kritički prikaz *Kratke poviesti književnosti hrvatske i srbske* Ivana Filipovića, *Vienac* 1,2,3 Zagreb 1876. te djela navedena u bilješci br. 5.

MILČETIĆ'S STAY IN RIJEKA
(Milčetić and older Croatian literature)

Summary

Ivan Milčetić went to high school and later taught at the same high school in Rijeka. The information about those periods is provided by his biographers (i.e. A. Musić) and high school reports. Milčetić was assigned the teaching job at the Rijeka high school through a decree issued by his political opponents, however the years spent in Rijeka (1886–1891) resulted in a few literary historical works. The essay analyses the texts about J. Palmotić which Milčetić writes as an introductory study to the drama *Pavlimir*, and *Talijanski i latinski prevodioci Gunduličeva Osmana* which was published in the *Izvešću* of the high school in Rijeka for the academic year 1886/87 and Milčetić's relationship towards older Croatian literature is determined based on those texts.

Prilog I.:

45

Ime i svojstvo učitelja	O b u č a v a o j e			Opazka
	u predmetu	u razredu	ura na tjedan	
9 Milčetić Ivan, profesor	latinskom, hrvatskom	I. I. VI. VIII.	17	Nadstojnik I. razreda. Nadzornik u djač- kom čitalištu.
10 Gostiša Ivan, profesor	do 3. ožujka: latinskom, grčkom, hrvatskom; od 3. ožujka: latinskom, hrvatskom.	VIII. V. V. VII.	16	Do 3. ožujka nadstojnik VIII. razreda.
		VIII. VII.	8	
11 Virng Aleksandar, pravi učitelj.	poviesti i zemljopisu	II. III. IV. VIII. VII.	18	Čuvar zemljopisne sbirke.
12 Crnić Roman, pravi učitelj.	njemačkom, zemljopisu, računstvu, fizici.	I. II. I. V. VIII. VIII.	18	Od 3. ožujka nadstojnik VIII. razreda.
13 Pasarić Josip, pravi učitelj.	—	—	—	Dodieljen na službovanje kr. gimnaziji zagre- bačkoj.
14 Lonac Ivan, izpit. namj. učitelj.	latinskom, grčkom.	IV. VI. VIII.	16	Nadstojnik IV. razreda.
15 Jakovčelić Anđelja, izpit. namj. učitelj	latinskom, grčkom, hrvatskom.	III. III. III. IV.	17	Nadstojnik III. razreda.

Učenicom niže gimnazije propoviedao je Volarić Antun, vjeroučitelj u gradskoj učionici.

Učenike grčko-iztočne vjere podučavao u nauku vjere protojerej i parok Jovan Šorak.

Prilog II.:

79

G.

Hrvatske Zadaće.**V. razred.**

1. Moji praznici.
2. Kugina kuća od A. Šenoe (svojim riečima).
3. Zima (opis).
4. Poštuj roditelje.
5. Uz božić (razmatranje).
6. Ne valja biti svakomu loncu zaklopac. Nar. poslovice.
7. Proljeće (opis).
8. Rasipnik i škrtac (prispodoba).
9. Četa od I. Mažuranića (svojim riečima).
10. Laskavac (karakteristika).
11. O znamenitosti Kartage.
12. Labore peracto quies jucunda.
13. Perikle i njegovo doba.

Prof. Iv. Milčetić.

VI. Razred.

1. Suša u Primorju,
2. Mornar (karakteristika).
3. Korist ruda.
4. Majka Koriolanova (po Shakespearu).
5. Sadržaj klasične drame (slobodan izbor).
6. Pojava kršćanstva u povjesti.
7. Gdje je mir, tu je pir. Nar. poslovice.
8. O važnosti kazališta.
9. Mladost i sjetva.
10. Značenje starogrčkih narodnih igara.
11. Tamdiu discendum est, quamdiu vivas.
12. Aleksandar Veliki (karakteristika).
13. O potrebi glazbe.

Prof. Iv. Milčetić.

VII. Razred.

1. „Stalna na tom svijetu samo miena jest“. Preradović.
2. Nevolja gola — najbolja škola. Preradović.
3. Ljubav k domovini.
4. Gundulićev pakao u „Osmanu“.
5. Ovogodišnja zima u Primorju.

Korespondencija Milčetić – Jagić

Stručni članak
UDK 811.163.42 (092)
82-6

Uvod

O višedesetljetnom poznanstvu Ivana Milčetića i Vatroslava Jagića ostali su brojni dokumenti. Ponajprije, tu je njihova korespondencija koja vremenski obuhvaća gotovo 40 godina, a tvarno čak osam puta više pisama i dopisnica. Glavnina se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

Pisamska ostavština Vatroslava Jagića javnosti je većim dijelom poznata; objavljena je u tri knjige: 1953., 1970. i 1983. godine.¹ No u njima nema traga ni od Jagićevih pisama Milčetiću, ni od Milčetićevih Jagiću. Zanimljivo, jer prema onome što nam se do danas sačuvalo, osim obitelji Rešetar, tj. Jagićeve kćeri i zeta, upravo je Ivan Milčetić najčešći Jagićev naslovnik. Milčetićevu je adresu Jagić ispisao najmanje 164 puta, što na omotnicama pisama što na dopisnicama. Za usporedbu, kolegi i zetu Milanu Rešetaru i kćeri Stanki pisao je ukupno 202 puta, supruzi 44, Đuri Šurminu 28, Franji Bučaru 7, Stjepanu Ivšiću 5, Juliju Benešiću jednom, kao i Vjekoslavu Babukiću i Ivanu Mažuraniću.² Milčetićevih je pisama Jagiću samo 20-ak manje: 137.

Brojni su mostovi vodili od Jagića do Milčetića i obratno: ponajprije filološka struka, osobito glagoljske i paleografske teme; zatim grad Varaždin, koji je Milčetić prigrlio kao istinski zavičaj i kojemu je često laskao, sa stanovitom ironijom, nazivajući ga *starodrevnim* i *slavnim* gradom Varaždinom.³ Jedna od zajedničkih tema Milčetiću i Jagiću svakako je bio po-

¹ Potpune podatke vidi u popisu građe i literature na kraju rada.

² Ovi podatci donose se na temelju Jagićeve korespondencije koja se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu te triju objavljenih knjiga korespondencije (potpune podatke vidi u popisu građe i literature na kraju rada).

³ U pismu 9. travnja 1900. Milčetić piše Jagiću: *Ako dodjete o uskrsu u Zagreb, vrlo će nam drago biti, budemo li Vas mogli vidjeti i u našem malom Varaždinu, koji je svaki dan siromašniji, no za to često čujem govoriti oko sebe: »o staroslavnom i o starodrevnom gradu Varaždinu«.* Nakon toga često će upotrebljavati sintagmu *starodrevni* i *slavni grad Varaždin*, s navodnicima ili bez njih.

litički svjetonazor: obojica su bili zagovornicima hrvatsko-srpskoga jedinstva i snažnoga slavenstva. Pritom su se zajedno razočaravali i, rjeđe, radovali na povijesnim prekretnicama kojima su bili svjedoci.

Prva pisma

Prvi korak u uspostavi njihova osobnoga kontakta došao je s Milčetićeve strane. Dogodilo se to pismom, 10. svibnja 1883. Milčetić piše:

Visoko učeni gospodine profesore!

U kolovozu prošle godine čitao sam u našim novinama, da ćete putovati po primorju. To me je razveselilo bilo, jer sam slučajno namjeravao i sâm putovati, baveći se hrv. književnim starinama. U to ime, došav u Zagreb, pođoh g. dru Račkomu, da Vam se predstavim – jednom sam samo pred kakvih 5 godina progovorio s Vama dvije tri riječi u redakciji // »Obzorovoj«. Među tim ste baš otišli iz kuće dra Račkoga i odvezli se k bratu, kada sam ja tamo prispio. Ja sam živo želio, da s Vama – koga sam nepoznat štovao od prve moje mladosti – putujem, a slučajno sam i iz moga zavičaja dospio dan kašnje na Rijeku, nego li Vi otputovaste.⁴

Uključen u onodobnu raspravu o opstanku glagoljice u liturgijskim knjigama, Milčetić je u istome pismu zamolio Jagića da se javno očituje o tome pitanju. Danas nemamo sačuvan Jagićev odgovor, no pouzdano znamo da je smjesta odgovorio 15-ak godina mlađemu kolegi, a poznajemo i sadržaj odgovora. Naime, Milčetić je dio Jagićeva odgovora na svoju ruku objavio u *Vienču*, odakle su taj članak zbog aktualnosti teme preuzele i druge tiskovine. Dok se Jagić protivi ukidanju glagoljice u obrednim knjigama, držeći da »tko se opire glagolici, tomu za cielo nije odveć po ćudi ni staroslovenski jezik, jer je doista teže izučiti staroslovensku gramatiku nego li upamtiti glagolska slova«,⁵ Milčetić daje podršku uvođenju latinice: *Doisto glagolica je naša starina, koja nekako veže naš narod s dobom slovenskih apoštola; (...) ali (...) netreba zaboraviti ni toga, da u Istri i Dalmaciji ovisi sudbina hrvatske liturgije od biskupa, od kojih su riedki prijatelji njezini, te se tek u Zadarskom sjemeništu pruža mladićem prigoda naučiti nešto staroga jezika, a u Istri jedva može gdje Hrvat i noviji naš jezik učiti. // Tako odgojen mladić dodje u hrvatsku župu, trebalo bi mu se služiti našom liturgijom, al njemu – u tuđem duhu odgojenu – smrkava se pred glagolskim slovima. (...) Radi toga uprav provaljuje u naše crkve sve više latinski jezik na užtrb crkvenoslovenskoga. // Riešilo se u ostalom to pitanje u Rimu ovako ili onako,*

⁴ Tekst pisama donosi se prema izvorniku, bez ikakvih ispravaka i preinaka. Nadopune i komentari donose se u uglatim zagradama ili u bilješkama pod tekstem. Jednostruka kosa crta označuje prijelaz u novi odlomak, a dvostruka prijelaz s jedne stranice na drugu. Podatci o pismima navode se ili u glavnome tekstu ili 'pod crtom', i to tako da se navodi mjesto i nadnevak.

⁵ Ivan Milčetić, *O novom izdanju hrvatskih liturgičkih knjiga*, Narodni list, XXII, br. 69, Zadar, 1883., str. 3.

pravi će se rodoljub, ma i neizpunile se svačije želje, prilagoditi tome. Samo nek to bude čim prije, da se spasi slovenska liturgija.⁶ I Jagić i Milčetić suglasili su se da nisu ni za jednu drugu redakciju staroslavenskoga jezika u crkvenim knjigama, nego za hrvatsku.

Obzirom da je dio Jagićeva odgovora objavio bez Jagićeva izričitog dopuštenja, 5. srpnja iste godine Milčetić piše svojevrsnu ispriku: *Ne ćete mi, mislim, zamjeriti, što sam bez Vaše naročite dozvole dao pretiskati onaj pasus iz Vašeg vrlo cijeđenog lista, gde izričete svoje mnijenje o glagolici u našim liturg[ičkim] knjigama. Ja ću Vam dotični broj »Vijenca« – a odakle su onu criticu pretiskali mnogi hrvatski listovi – sačuvati, jer bi inače mogli misliti, da sam možda kakovu zloporabu učinio.*⁷

Još jednom pomirljivo uvažava Jagićev stav da prvenstvo treba dati glagoljici, no i ovdje ponavlja: *Skromno je samo moje uvjerenje, da bi danas bolje odgovarala svojoj svrsi latinica.*⁸

Bio je to prvi, doduše nevelik i blag, sukob mišljenja dvojice hrvatskih učenjaka, jednoga poznatog i svjetski priznatog, sveučilišnog profesora i korifeja onodobne slavističke znanosti, i drugog, manje poznatog, varaždinskog gimnazijskog učitelja (profesorom je imenovan tek iduće, 1884. godine), no jednako marljivih i znanosti odanih filologa.

Hrvatska glagoljska bibliografija

I dok je prvi izborio stanovite blagodati znanstveničkog poziva, drugi je bio u neprestanoj iscrpljujućoj utrci sa slobodnim vremenom, koja će trajati vrlo dugo, puna tri desetljeća. Naime, Milčetić se znanošću bavio opterećen brojnim učiteljskim obvezama. Tako na Jagićevu zamolbu da mu za časopis *Archiv für slavische Philologie* pošalje tekst o hrvatskome lucidaru, odgovara: »To ću učiniti početkom studenoga – sada imam prečega i zanimljivijega posla: ispravljanje zadaća!«⁹ I njegovo najveće djelo, *Hrvatska glagoljska bibliografija*, nastaje opterećeno brojnim školskim i životnim obvezama. U doba kada se odlučio uhvatiti u koštac s izradom toga velebnoga i gotovo pionirskoga djela, zatražio je od vlade dopust. Bilo je to polovinom 1894., gotovo dva desetljeća prije no što će *Bibliografija* izaći iz tiska. Koncem kolovoza javlja: *Moja molba radi dopusta nije riješena. Sva je prilika, da će mi reći: »nema zamjenika«. / Tako ću iduće zime, mjesto da kopam po knjižnicama, saditi američanske loze i pretakati vino! A ja sam evo mjesec dana sanjao samo o Beču, Pragu, Sarajevu i td.*¹⁰ Dopust je dobio tek

⁶ Isto.

⁷ Varaždin, 5. srpnja 1883.

⁸ Isto.

⁹ Varaždin, 22. listopada 1895. – Tekst o lucidaru Milčetić je objavio pod naslovom *Über den kroatischen und böhmischen Lucidarius*, *Archiv für slavische Philologie*, knj. 19, Berlin, 1897., str. 556.–563.

¹⁰ Varaždin, 31. kolovoza 1894.

trinaest godina kasnije – 1907., uz uvjet da sam plaća svoga zamjenika. Kako to od svojih prihoda nije mogao ostvariti, dogovoreno je da će troškove preuzeti Akademija, a on će pak sam snositi sve troškove putovanja: (...) tako će akademija platiti moga zamjenika, a ja ću nositi sâm sav trošak za put u Istru, Dalmaciju, Ljubljanu, Beč itd. I previše za hrvatskog literata bez osobnih aspiracija!¹¹ U jesen iste godine istražuje u ljubljanskim knjižnicama, a prije zime planira i put u unutrašnju Istru. Već tada su se javili prvi veći znakovi bolesti očiju te teško čita u tamnim knjižnicama. Iz Ljubljane piše: *Ovdje sam već nekoliko dana, a u petak ću u Varaždin, onda opet ovamo pa u Pazin. Smeta me samo ljubljanska magla // te se i usred bijela dana teško čitaju rukopisi. / Najviše me draži nutrnja Istra, gdje sam bio samo za svoga djetinjstva.*¹² Želi proučiti i Berčićeve rukopise. Nada se da bi ih iz Petrograda mogli poslati u Beč, kamo bi ih došao pregledati. Ponovo spominje probleme s vidom: *Ja se spremam u Beč iza nove godine, kada nastanu duži i svjetliji dani. Kod svijetle nečitam rukopisa.*¹³

Cijelu sljedeću godinu putovao je tražeći, proučavajući i snimajući glagoljske spomenike. U prvoj polovici godine boravio je u Beču, zatim u Istri, a od svibnja gotovo dva mjeseca u Italiji.¹⁴ Nakon povratka u domovinu, kratko u Varaždinu, zatim ponovo u Istri, potom u Dalmaciji i na Krku. Za boravka u rodnom kraju zatekla ga je vijest o bolesti sina Radovana: *Ja sam bio na Krku, kada sam bio pozvan kući brzojavno, da nadjem svoga Radovana – mrtva na groblju.*¹⁵ Nakon tužnoga događaja, osim u Zagreb, nije te godine više nikamo putovao. U međuvremenu su mu ponudili i katedru za hrvatsku književnost na zagrebačkom sveučilištu, koja je nakon odlaska Đure Šurmina ostala bez profesora. U pismu 29. prosinca javlja: *Prof. Musić sada zahtijeva od mene: hoću li primiti ili ne namijenjenu mi katedru? / Moja odluka nije laka. Niti se mi možemo lako seliti iz Varaždina, niti sam ja tako mlad, da primim na svoja ledja tako velik teret.*¹⁶ Na koncu je ipak izabrao – Varaždin.

O bibliografiji ponovo izvještava tek 1910. i to na Jagićev upit o paleografskim temama. U lipnju javlja: *Za kakova tri mjeseca bit će gotov prvi dio*

¹¹ Korenjak, 25. kolovoza 1907.

¹² Ljubljana, 10. studenog 1907.

¹³ Isto.

¹⁴ Za boravka u Beču Milčetić nije imao prigode proučiti Berčićevu zbirku. U *Bibliografiji* (1911.) ne daje znatnijih obavijesti o njoj, osim »da se nahodi u Petrogradu. Što sadržava, ne bješe ništa poznato ni meni ni drugima slavistima u Zagrebu.« (Nav. prema: Anica Nazor, »Berčićeva glagoljska zbirka«, *Vjesnik*, 8. listopada 1996., str. 18.). Rukopise Berčićeve zbirke Milčetić je pregledao tek 1912., kada je kao Akademijin predstavnik boravio u tadanjoj ruskoj prijestolnici na susretu slavenskih akademija. Sažet opis zbirke objavljuje u *Ljetopisu JAZU* za godinu 1911. (knj. 26, 1912., str. 255.–271.), a podrobniji opis s bilješkama Vjekoslava Štefanića objavljen je u 1955. u *Radovima Staroslavenskoga instituta* (v. isto).

¹⁵ Varaždin, 29. studenog 1908.

¹⁶ Isto.

moje »Hrv. glagoľske knjiŹevnosti«: Bibliografija: a) opisi rukopisa, b) štampane knjige. / Paleografiju ću pokušati, da obradim u III. dijelu, kojemu će biti dodane reprodukcije fotografskih snimaka. No to ne će biti gotovo prije dvije godine.¹⁷ U travnju iduće godine knjiga je u tiskari: Moja je bibliografija post tot discrimina rerum doštampana. Valjda se već veŹe. Još nijesam vidio naslovnog lista i kazala lićnih imena. Otkako se knjiga počela štampati, uznemiravahu me oći, sad više ili manje. Tako ne će biti sve onako, kako sam Źelio. Ostavio sam ispravke za drugi dio, pa i štamparske pogreške!¹⁸ Nada se da će dovršiti i drugi dio bibliografije posvećen paleografiji.

Istodobno s početkom rada na Bibliografiji, Milćetićevo je zdravlje sve lošije, osobito vid. Gotovo svako pismo donosi rećenicu-dvije, pa i ćitav odlomak, o zdravstvenim tegobama. Tako i u pismu u kojem javlja da je knjiga tiskana, istodobno najavljuje odlazak specijalistu u Zagreb radi oćiju. U sljedećim pismima sve češće će dolaziti do izraŹaja utrka s upornom i opakom bolešću.

Isprva je oslabljeni vid pripisivao iscrpljujućem radu, pa je vjerovao da će se stanje popraviti: *Pet sam godina ćitao gotovo same rukopise, pa eto moje oći osjetiše taj naporan rad. Na kraju sijećnja predbjeŹno prestaje taj moj rad, barem za godinu dana, pa će se moje oći valjda popraviti. Ćitanje me knjiga ne smeta, ali oni zaprašeni i zamazani rukopisi!*¹⁹ Iz pisma u pismo izvještaji su sve turobniji: *Moje oći štrajkuju pa ne ćitam više od 4 sata na dan. Ovako ću istom za 8–10 dana dovršiti posljednju glavu moje bibliografije (gramatika i rjećnik);²⁰ (...) nećitam ! i ne pišem više od 3–4 sata na dan. U većer ne ćitam ništa, izuzevši novine, i to najviše jedan sat. Moje oći trebaju mnogo svjetla!²¹ U većer već dvije godine ne pišem. Radim samo kod svjetla sunćanoga. Zahtijevao sam da mi specijalista Kühn u Zagrebu dade jaće staklo, a on će meni: 'Vam ne pomaŹu nikaki naoćari!' Strpljen – spasen.²²*

Unatoć oćitom napredovanju bolesti te teškim ratnim prilikama koje su u mećuvremenu nastupile, još uvijek Źeli završiti zaostale poslove, osobito drugi dio Bibliografije: *Skoro ću se latiti obećaña, što sam ga Vama ućinio, da obradim glag. knjiŹevnost za r[usku] enciklopediju. MoŹda oni tamo štogod rade. Rad bih onda dovršio II. dio svoje bibliografije. Pa onda: punctum! Nekako nijesam ni zdrav. Smeta me Źeludac, i to već kake pō godine. »Mnogo teo, sve pomeo...« / Smetaju me i oći (...).«²³ Godinu kasnije javlja: *Moje oći kojekako. Kada mañe ćitam, a ništa glagoľice i ćirilice, najboļe prolazim. A ja se spremam, da se primim i II. dijela svoje bibliografije.**

¹⁷ VaraŹdin, 16. lipnja 1910.

¹⁸ VaraŹdin, 13. travnja 1911.

¹⁹ VaraŹdin, 19. prosinca 1911.

²⁰ VaraŹdin, 1. veljaće 1912.

²¹ VaraŹdin, 24. prosinca 1912.

²² VaraŹdin, 26. rujna 1915.

²³ Korenjak, 10. svibnja 1916.

No to će biti samo uz pripomoć za prepisivañe,²⁴ te: Odlučio sam, da priredim i II dio moje bibliografije, premda ni to nije lako, jer sam tjelesno neokretan, a po malo mi slabe i oči. / Teško je i raditi po bibliotekama; u Zagrebu po podne nema u univerzitetskoj svjetla!, pa ni topline!²⁵

Nakana da iskoristi brojne bilješke nastale tijekom dugotrajnih i mukotrpnih proučavanja rukopisâ te napiše i drugi dio *Bibliografije*, nije se ostvarila, no živjela je u njemu sve dok je mogao razaznavati slova, pa makar »s jakom električnom lampom kraj očiju«.²⁶

I dok 1918. piše Jagiću: *Što se mojih očiju tiče, nije baš tako zlo,²⁷ godinu i pol kasnije napušta ga i posljednja nada. Pisma od 25. rujna i 9. listopada 1919. svojevrtni su oproštaj od dugogodišnjeg sugovornika. U prvome priznaje gorku stvarnost: *Ja pišem gotovo na pamet. Možda ću putovati u Zagreb, da mi operiraju mreñu, koju naviješta jedan ovdješni možda samo packar, jer do nedavno bješe zubar. S tugom se spominje dviju ljubavi koje su mu desetljećima punile srce: *Z bogom moj Krk! // Zbogom moja gla-
gošica! / Sve moje bilješke bez vrijednosti!*²⁸**

Od ovih dvaju pisama, mlađa je još samo jedna dopisnica pisana 27. travnja 1920. U njoj nekoliko redaka također posvećuje struci, no više ni riječju ne spominje svoje središnje, ali nedosanjano djelo – *Hrvatsku glagoljsku bibliografiju*.

Pokretanje Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena

Kako se iz pisama može vidjeti, Milčetić je Jagića uredno izvješćivao o svim svojim pothvatima: o člancima koje piše i o onima koje je upravo objavio, o putovanjima, susretima i otkrićima. Jagić je tako prvi saznao za otkriće *Šibenske molitve* i Marulićeva *De imitatione Christi*, djela koje je do 1908. bilo poznato samo po naslovu.

Zanimljiva je epizoda o pokretanju *Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena*, odnosno, kako ga Milčetić radno naziva, *Folklorističkog zbornika*. U listopadu 1895. javlja Jagiću da želi da to bude časopis za etnologiju, etnografiju i folklor, te da se uređivanja prihvatio stoga što nitko od zagrebačkih akademika nije htio biti urednikom, a on se osjeća obveznim jer je najviše poticao da se časopis pokrene. Kada je koncem svibnja sljedeće godine časopis napokon izašao, nije mogao skriti svoje ražočaranje: *Folkloristički »Zbornik« je napokon ugledao svjetlo sa svojim dugim naslovom. Ja sam se uzalud protivio. Pobijedio je dr. Marković! / Budući*

²⁴ Varaždin, 19. lipnja 1917.

²⁵ Varaždin, 3. prosinca 1917.

²⁶ Varaždin, 2. veljače 1918.

²⁷ Isto.

²⁸ Varaždin, 25. rujna 1919.

da su mene dugo oči bojele, // nijesam posvetio dosta pažnje svakom prilogu, premda me je stajalo vrlo mnogo truda izpravljajući jezika te sam neke odlomke gotovo sâm napisao. / Pošto se meni nije šiljala korektura nego od prvih nekoliko araka, tiskan je »Zbornik« sa velikim brojem pogrešaka, a tajnik Marković je dodao i gdje koje nepotrebne primjedbe, dapače je gdje koje moje ispravke prekrizio. Tako bi bilo najbolje, da ja i ne paradržam kano urednik. / Pošto mi ne bijaše s voľom postupak g. Markovića, i pošto je skopčano s neprilikama uređivanje »Zbornika« izvan akademije, odrekah se toga posla.²⁹

Uz izdavanje ovoga časopisa otkriva se i Milčetićeva voljnost da po svaku cijenu doprinese hrvatsko-srpskom jedinstvu. Pišući o koncepciji časopisa, naglašava i sljedeće: *Ja se nadam, da ćemo uspjeti pa možda nas budu i Srbi podupirali: ja im doista ne ću dati povoda, da se klone našeg pođuzeća. Primaću dašto i članke pisane ćirilicom.³⁰*

Unatoč ovakvoj najavi, časopis je objavljen bez priloga na ćirilici, te se Milčetić opravdava Jagiću da nije primio ni jedan prinos pisan ćirilicom, ali je samoinicijativno uspio pridobiti stanovitoga Luku Jovovića iz Crne Gore da mu napiše štogod ćirilicom i to *baš onako, kako se u njegovu kraju govori. Tako je on poslao crticu 'Preudala se', koja baš i nije znatna, (...) u kojoj se prikazivaše prema istinitom događaju crnogorska osveta; no bijah prisiljen (...) da mu je vratim. Moj se naime Luka bijaše pobjojao, [da] će ga stići osveta, bude li priopćio голу istinu, a ne htjede ni da prenese drugamo radnju ni da mijenja imena.³¹*

Iako je najviše doprinio da časopis izađe, te se prihvatio pionirskog posla – uređivanja prvoga broja, u nekim važnim pojedinostima nije prihvaćen njegov stav: časopis je izašao pod neprihvatljivo dugim imenom.

Uz to, unatoč njegovu trudu da jezično redigira prihvaćene priloge, tekstovi su objavljeni s brojnim pogreškama jer je korektura slabo obavljena. Osim toga, *tajnik Marković je dodao i gdje koje nepotrebne primjedbe, dapače je gdje koje moje ispravke prekrizio.* Zbog svega toga Milčetić se odrekao daljnjeg vođenja časopisa.

O hrvatsko-srpskom 'jedinstvu'

I Milčetić i Jagić bili su svjesni hrvatsko-srpskih razmirica, no ni jedan od njih nije napuštao stav o jednome narodu dvojnoga imena. Na Staro ljetu 1899. Milčetić piše: *Čini se, da mi Hrvati i Srbi nijesmo stvoreni za velika djela, kada se jedni protiv drugih borimo poput (...) Zulua i sličnih prirodnih naroda. Ja dajem katkada i javno oduška svojem mišljenju; a onó za sada kano da je svaka susretljiva riječ uzaludna. Ja oko sebe ćujem govoriti samo o Vlasima, a Srbi su još gori od nas. Pred par godina rekao mi je*

²⁹ Varaždin, 28. svibnja 1897.

³⁰ Varaždin, 22. listopada 1895.

³¹ Varaždin, 28. svibnja 1897. (Naslov *Preudala se* u izvorniku je napisan ćirilicom.)

*Milićević u Biogradu: »ta mi ćemo se Srbi valjda nekako snaći sa Hrvatima, kada evo podnosimo i svoje Židove...«.*³²

U hrvatskom političkom životu u prvom su mu redu bili mrski mađaroni, zbog čega je 1887. dospio na Rijeku,³³ a kasnije, na prijelazu stoljeća i na početku sljedećega, ponajviše odbojnosti pokazivao je prema frankovcima. Za njih na jednome mjestu kaže da se javljaju ondje gdje nema inteligencije. I u mađaronima i u frankovcima vidi opasnost za hrvatsko-srpsko zajedništvo. Tako 1907. piše: *Nitko ne zna, što nam donosi najbliža budućnost. (...) Još ćemo isplivati kako tako, ako ne podje za rukom Mađžarima i Franku da posvade Hrvate i Srbe.*³⁴

Iako je cijeloga života hranio misao o jugoslavenskoj državi, u trenutku kada je ona stvorena nije imao vremena za slavlje; ne samo zbog teške bolesti, već ponajprije stoga što su mu sve misli bile usmjerene prema jugu, gdje je Italija upravo prelazila na drugu obalu.

Osobne teme

Od privatnih tema, Milčetić je najradije pisao o svojim vinogradima u kojima je mnogo boravio i radio. S ljubavlju govori i o krčkom zavičaju koji od milja zove Bodulijom, a sebe Bodulom. Tako je jednom o tome nazivu i opširnije progovorio: *Primorci hrv.-dalm.-istarski nazivlju Bodulima otočane. To ime se nahodi i u starijih pisaca. U hrv. primorju Boduli su par excellence Krčani, jer sačuvaše originalnu svoju starinsku crnu nošnju te im se rugaju, da žale za Frankopanom. Pomenuta nošnja međjutim naglo gine; mlađji je // u nekim selima već i ne nose, osobito bivši vojnici i »Amerikanci«.*³⁵

Od prvoga pisma 1883. pa sve do početka Prvog svjetskog rata, Milčetić ispisuje dinamične ispovijesti o znanstvenim i svakodnevnim životnim pothvatima i nastojanjima. Kada je nakon tri desetljeća školske službe početkom 1912. napokon otišao u mirovinu, javljaju se prvi znakovi narušena zdravlja, ponajprije gubitka vida. Uskoro je nastupio rat, a ratna pisma i s jedne i s druge strane sve rjeđe govore o znanosti, a sve više o elementarnim problemima preživljavanja, ponajprije o nabavci hrane. Po završetku rata, na Jagićevu adresu stižu pisma ispunjena dubokim razočaranjem i bolom. Ponajprije zbog gubitka zdravlja, koji ga je učinio nesposobnim i za

³² Varaždin, 31. prosinca 1899. – Dvadeset godina kasnije slično će ponoviti i Jagić: »(...) preko »Obzora« doznajem, da vaše jugoslavensko oduševljenje ustupa mjesto kritičkim prigovorima. To je ono, čega sam se ja uvijek bojao: već sada kao da izbija neki antagonizam između Srba i Hrvata. Mislim, da ima suviše pristaša Velike Srbije, koje zaziru od Hrvata i njihova napredovanja. Ali tu bi im se ipak trebalo ostaviti, t. j. da prednjače u kulturi; dok će Srbi biti nosioci sile i demokratskih načela.« (Beč, 17. siječnja 1919.)

³³ »Iz Varaždina, gdje sam se oženio, otjeraše me ove godine kano pogibeljnu osobu na Rijeku!« (25. svibnja 1887.).

³⁴ Korenjak, 25. kolovoza 1907.

³⁵ Varaždin, 20. travnja 1909. (»Amerikancima« naziva povratnike iz Amerike).

osnovne životne funkcije, a nekmoli za kakav veći pothvat. Zatim s velikom tugom piše i o obitelji koja se, izgubivši oslonac, počela urušavati; dvoje djece prerano je pokopao, s jednim je sinom oduvijek bio u nešto udaljenijim odnosima, dok se njegova glavna uzdanica, Zvonimir, iz višegodišnjega ruskoga zarobljeništva vratio duševno i tjelesno rastrojen. Cijelo je gospodarstvo ostalo na supruzi Štefaniji. Iako je završetkom rata došlo do stvaranja toliko mu željene Jugoslavije, njegovo raspoloženje i u tom pogledu daleko je od veselja i zadovoljstva. Sve njegove misli usmjerene su ponajprije na obalu, koju prisvaja Italija, uključujući i njegovu, kako je sam volio reći, Boduliju. Posljednje Milčetićeve riječi Jagiću ispisane su nesigurnom rukom, na dopisnici sa zaglavkom *Varaždin, 27./4. 1920.*:

Moja bolest stalna, najgore da ću oslijepiti, a ne mogu u Zagreb k liječniku Hühnu. Ne mogu ni hodati. Moja bolest prijete rasulu moje obitelji. Krivi tome liječnici // od mojega djetinjstva.

Listam i čitam pojedine riječi, i to poznate stvari. Popis akad. publikacija 1917 pogrješan. Manojlović svemu kriv. Moja koleda pogrješna. Kriv Boranić radi korekture. Krivo ispravljaao tekst, tako i drugi. Krive i moje oči. Divim se Vašem zdravlju.

Pozdravla vas Vaš štovatelj

Prof. I. Milčetić

P. S. Pišem u tmuni, vrijeme tamno. Čujem, da su Talijani prodrli do Zidanog Mosta. Jadransko more je tal[ijansko] jezero! A Slovenija? A Jugoslavija?

O posljednjim Milčetićevim danima svjedoči i pismo Milčetićeve supruge Štefanije, upućeno također Jagiću:

Zadnje dvie godine posve je smalaksao, teško je hodao, isto i čitao i to samo novine, pa je cijeli dan prosjedio na stolcu, zdvojan, osuđen na nerad, želio si sto i sto puta – smrt.

(...)

Patio je mnogo, a ja žujim, koliko sam bog znade.³⁶ – // Teško osjećam njegov gubitak, ako i znam da je smrt bila spas za njegovo izmučeno tijelo. Jer čovjek koji gotovo ni čas svoga života nije bio bezposlen, biti osuđen bezposleno sprovesti godine svoga života, strašno je, tim više, što nije bio pristupačan nikakovoj utjehi, znajući da mu pomoći nema. Moji su sinovi sada zaposleni uredjenjem pokojnikove knjižnice.

Znanstvene knjige htjeli bi prodati, ostale pridržati će sinovi sebi, a glagoljske rukopise ostavio je akademiji. – Nagrade za njegov požrtvovan rad nije go-

³⁶ Šesta riječ u ovoj rečenici nečitko je napisana.

tovo nikakove primio, pa nam je zato bilo vrlo žao i neugodno nas se je dojmilo što od akademije nije nitko prisustvovao sprovodu.

Pa tako moji sinovi imaju primjer kakav čovjek danas nesmije – da bude. On ima svoju bolest zahvaliti samo svomu raznovrstnomu i premnogostrukomu napornomu radu, koga oni koji su bili zato // zvani, nisu slabo ili nikako cienili. – Neka bude u ime božje, on je radio po svojem³⁷ svim silama, pa je primjer ne-sebične ljubavi za svoj dom i rad, kako malo koji, to je moja utjeha!³⁸

Jagićev odnos prema Milčetiću

Da bi slika o odnosu dvojice znanstvenika bila što potpunija, ne smiju se prešutjeti ni detalji vezani uz Jagićev odnos prema Milčetiću.

Iz Jagićevih se pisama upućenih Milčetiću ne da zaključiti ništa drugo nego da je prema mlađem kolegi gajio poštovanje, pa i iskreno prijateljstvo. Pisma je uvijek počinjao sa *Dragi gospodine profesore*, zanimao se za njegovu svagdašnjicu i obitelj, dijelio s njim i znanstvene, i političke, i općeljudske teme. Upućivao mu je brojna pitanja vezana uz glagoljsku paleografiju i stare hrvatske rukopise i knjige. Upravo iz tih pitanja i spremnosti da čuje Milčetićev sud dalo bi se zaključiti da je u Milčetiću prepoznao ozbiljnog i stručnog sugovornika. Međutim, sasvim suprotan dojam ostavljaju pisma koja je Jagić upućivao kćeri i zetu, a u kojima spominje Milčetića ili koju osobu iz Milčetićeve obitelji. U tim se rečenicama, koje redovito dolaze pred kraj pisma, vezane uz kakav praktični posao, osjeća odbojnost, pa i indignacija. U dopisnici zetu Milanu Rešetaru iz Payerbacha 1. listopada 1915. piše: *Milčetić se javio pismom izvinjavajući svoj nedolazak hitnjom povratka kući, dok nije Rumunjska zatvorila saobraćaj. Vrlo mi je milo, što ga nisam vidio, jer mi je fanatizmom svojim mrzak!* Na istoj dopisnici još je nekoliko riječi o Milčetićevima koje otkrivaju Jagićevo hinjeno, a ne istinsko prijateljstvo: *Dobio sam od Milčetića pismo u kojem mi javlja kao postscriptum na ceduljici, da je dobio glas, da je Zvonček – zarobljen. Stariji je sin u Beču, ali se valjda nije k Vama pokazao.*³⁹ Četiri godine kasnije, kada je Milčetić već teško bolestan, Jagić piše: *Umolio sam Milčetića, ali taj bodul odveć je neokretan, da izvede stvar na čisto sa zakupnikom. On mi umije samo pripovijedati, da se sada plaćaju »basnoslovne« arende, ali ne umije reći, kako da ja udesim stvar sa arendatorom, koji je za 43/4 jutra plaćao 180 kruna, dok se sada, kažu, za jedno jutro plaća do 500 kr.! Meni je glavno, da dobijem brašna.*⁴⁰ Iste godine kćeri Stanki spominje oranice i zakup te Milčetića koji bi *da nije tako trom, mogao stvari poterati.*

U pismu od 7. listopada 1919. potvrđuje se da je Milčetić Jagiću, osim za brašno i oranice, bio još jedino važan kao varaždinski izvjestitelj: *Mil-*

³⁷ Nečitko. Može biti i *po svoju, po svojoj*.

³⁸ Varaždin, 8. siječnja 1922.

³⁹ *Korespondencija Vatroslava Jagića*, Knjiga 1, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1953., str. 100.

⁴⁰ Isto, str. 111. (Payerbach, 26. srpnja 1918.).

četić mi se tuži radi očiju, koje su mu gore nego li moje. A jedan mi je varaždinac jučer pričao, da ga i »pedališi« iznevjeruju. Žao mi ga, jer je bio moj jedini izvor za Varaždin.⁴¹ Isto stoji i u pismu od 27. studenoga te godine: Samo za Milčetića se bojim, čini se da su mu dani izbrojeni, niti može hodati niti vidi niti može govoriti, sve ga sile ostavljaju! A žao mi je, time je moja veza sa Varaždinom prekinuta.⁴² 17. siječnja 1920. isto: Od kada je Milčetić bolestan, nemam više nikakve veze sa Varaždinom...⁴³

Jesu li Jagićeva bešćutnost i grubost izraz njegovih poodmaklih godina i teških životnih uvjeta u ratnom, glađu okovanom Beču, možemo također slutiti. No, sasvim sigurno, Jagić je u Milčetiću prepoznao izdašnu pripomoć u dvjema posve praktičnim stvarima: prvo, Milčetić mu je za osobne istraživačke potrebe, ali i za njegov bečki slavistički seminar pribavljao rjetke rukopise i knjige, koje je dobivao ili otkupljivao na brojnim putovanjima. O tome imamo i potvrde.

U listopadu 1887. Milčetić najavljuje: *Na Krku ću Vam kašnje nabaviti Della Bellu, i – ako se ne varam – Stulli-a*, a 9. prosinca iz Rijeke šalje hrvatski dio Belostenčeva rječnika i Levakovićev misal. Imajmo na umu, tada još nije bilo ni pretisaka ni fotokopirnoga stroja. Možda će i slanje tolikih originala u Beč biti razlogom zašto je u trenutcima kada je Jagić odlučio prodati svoju knjižnicu, Milčetić pismom predlagao da ju ponudi nekome u Zagrebu, a ne negdje drugdje.⁴⁴ S kolikim je povjerenjem i poštovanjem pristupao Jagiću govori činjenica da mu je fotografirane izvornike starih rukopisa slao i prije no što bi ih objavio.

Osim poslova vezanih uz struku, Milčetić je nebrojeno puta ispunjavao Jagićeve privatne zahtjeve: brinuo se za Jagićevu obiteljsku grobnicu, o kojoj je svake godine o Svim Svetima pisao svojevrsan izvještaj; velikim je dijelom pripomogao organiziranju pokopa Jagićeve supruge, kada se Jagić zbog lošega vremena i poodmaklih godina nije usudio krenuti put Varaždina; nekoliko godina kasnije Milčetić i njegova supruga Štefanija preuzeli su organizaciju postavljanja spomenika na grobnicu. Kada bi Jagićevi poželjeli putovati u stari kraj, Milčetić bi im pronalazio i predbilježio smještaj te osigurao prijevoz (zaprežna kola, koja su u to doba, uz vlak, bila glavno prijevozno sredstvo). Brinuo se o zakupu Jagićevih oranica, a u ratno doba, kada je i sam već bio slab i bolestan, pronalazio hranu, u prvome redu brašno, i ishodio razne potvrde kako bi ju dostavio do Beča.

Zbog toga je teško prihvatljiv način na koji Jagić govori o Milčetiću u pismima svojim najbližima, dakle ondje gdje se očekuje da je najiskreniji. Svakako, valjalo bi pozornije promotriti i drugu stranu. No, koliko poučena građa govori, sličnih potvrda s druge strane nema.

⁴¹ Isto, str. 131.

⁴² Isto, str. 145.

⁴³ Isto, str. 159.

⁴⁴ Varaždin, siječanj 1919.

Završna riječ

Bez obzira radilo se o iskrenom ili lažnom prijateljstvu, pisma nastala u dugotrajnoj vezi ove dvojice učenjaka svjedoče ne samo o toj vezi, već i o hrabrom i požrtvovnom životu, koji je upravo kroz ta pisma u naš obzor ušao u trenutku najvećega bljeska, kada tridesetgodišnji mladić u punom stvaralačkom uzletu objeručke dočekuje prijateljski odziv starijega i uzoritog kolege, a završava općim razočaranjem: ponajprije u vlastite snage, potom u ljude koje je rat razotkrio u svim njihovim slabostima, a ponešto i u vlastitu obitelj koja ne uspijeva pretrpjeti gubitak glavnoga oslonca. Je li se i koliko razočarao i u velikom uzoru i dugogodišnjem sugovorniku, danas ne možemo znati. Ničim nam to nije dao naslutiti.

Građa i literatura

- Damjanović, Stjepan: »Marljivost i polemičnost: Ivan Milčetić«, u knjizi: *Filološki razgovori*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2000., str. 169–193.
- Isti: *Patrijarh slavistike: Vatroslav Jagić*, u n. d., str. 151–165.
- Jagić, Vatroslav Ivanu Milčetiću, 163 pisma (1895.–1919.) *R 4830 b* [ovdje i dalje navedene su signature pod kojima se građa čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu].
- Isti Zvonimiru Milčetiću, 1 pismo (1916.) *R 4830 c*.
- Isti Štefaniji Milčetiću, 5 pisama (1914.–1922.) *R 4830 c*.
- *Korespondencija Vatroslava Jagića*, Knjiga 1, urednik: Petar Skok, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, <1953>.
- *Korespondencija Vatroslava Jagića*, Knjiga 2, (*Pisma iz Rusije 1865–1886*), I, urednik: Josip Hamm, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1970.
- *Korespondencija Vatroslava Jagića*, Knjiga 3, (*Pisma iz Rusije 1865–1886*), II, urednik: Josip Hamm, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1983.
- Milčetić, Ivan Vatroslavu Jagiću, 137 pisama (1883.–1920.) *R 4610 b*.
- Milčetić, Štefanija Vatroslavu Jagiću, 3 pisma (1914.–1922.) *R 4610 b*.
- I. M. [Ivan Milčetić]: »Jagićeva knjižnica u Beču«, *Savremenik*, XIV, br. 2, [Zagreb], veljača 1919., str. 109–110.
- Isti: »O novom izdanju hrvatskih liturgičkih knjiga«, *Narodni list*, XXII, br. 69, Zadar, 1883., str. 3.
- Isti: »O Jagićevoj 80-godišnjici. (Dojmovi i pamćenja)«, *Savremenik*, godina trinaesta, Zagreb, 1918., str. 363.
- Isti: »Jagićev život Jurja Križanića«, *Književni jug*, knjiga četvrta (1 jula – 16 decembra 1919), Zagreb, 1919., str. 65–74 i 154–160.
- I. M. isti: »Vatroslav Jagić«, *Obzor*, XLIX, br. 183, Zagreb, 1908., str. 1.
- I. M. isti: »Vatroslav Jagić«, *Zlatarski tjednik*, II, br. 27, Zlatar, 1908.
- I. M. isti: »Vatroslav Jagić«, *Naše pravice*, V, br. 29, 1908., str. 2.
- Nazor, Anica: »Berčićeva glagoljska zbirka«, *Vjesnik*, 8. listopada 1996., str. 18.

KORESPONDENCIJA MILČETIĆ – JAGIĆ

Sažetak

O višedesetljetnom poznanstvu Ivana Milčetića i uglednoga hrvatskog slavista Vatroslava Jagića svjedoči brojna korespondencija: više od 300 pisama i dopisnica napisanih u razdoblju od 37 godina. Iako je Jagićeva korespondencija većim dijelom već poznata javnosti (objavljena je u tri knjige pod naslovom *Korespondencija Vatroslava Jagića*, Zagreb, 1953., 1970. i 1983.), Milčetićeve pisma nisu uvrštena u objavljene sveske. Ovaj rad, prateći Milčetićevo život kroz pisma upućena V. Jagiću, osvjetljuje pojedinosti iz Milčetićeve profesionalnoga i osobnog života, posebno se osvrćući na međusobni odnos dvojice dugogodišnjih sugovornika.

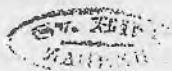
CORRESPONDENCE BETWEEN MILČETIĆ AND JAGIĆ

Summary

The decade-long acquaintance of Ivan Milčetić and the renowned Croat Slavist Vatroslav Jagić is witnessed by a copious correspondence: more than 300 letters and memos written in a 37-year period. Although Jagić's correspondence is for the larger part known to the public (published in three books under the title *Korespondencija Vatroslava Jagića* /The Correspondence of Vatroslav Jagić/, Zagreb, 1953, 1970 and 1983), Milčetić's letters were not printed in these volumes. This work, following Milčetić's life through letters addressed to V. Jagić, shed light on details from Milčetić's professional and personal life, especially addressing the interrelationship of the two long-time collocutors.

Varaždin 10/5 1883.

Visoko učeni gospodine profesore!

U kolovozu prošle godine čitao sam u našim novinama, da ćete putovati po primorju. To me je razveselilo bilo, jer sam slučajno namjeravao i sam putovati, baviti se književnim starinama. U to ime, došao u Zagreb, potok g. don Račkome, da Vam se predstavim — jednom sam samo pod Račkovih 5 godina progovorio s Vama dvije tri riječi u redakciji

Ana Kapraljević

Četvrt stoljeća djelovanja Ivana Milčetića u *Viencu*

Izlaganje (referat sa znanstvenog skupa)
UDK 811.163.42 (092)
615.89(497.5) (091):070

1. Uvod

U razdoblju od 1876. do 1901. godine Ivan Milčetić surađuje u središnjem književnom časopisu epohe – *Viencu*. Svojim objavljenim radovima ostvaruje veliki doprinos hrvatskoj književnoj kritici, historiografiji i književnosti. Uz pisanu književnost bavio se i usmenom te folklornim običajima starih Hrvata i ostalih *Slavena*.

Kao autor ipak je u književnim povijestima ostao gotovo nezapažen i zanemaren, a to je dovelo do nepoznavanja nekih vrijednih istraživanja Ivana Milčetića. Njegov se opus može tematski i sadržajno grupirati u sedam tematskih skupina. Članci, ogledi, recenzije, nekrolozi i putopisi, svi su oni podlegli jednakom autorovom načinu pisanja: u svojim je pismenim studijama upotrebljavao tri pristupa.

Cilj je ove rasprave definirati ta tri postupka i pokazati njihovu primjenu na svih sedam grupa Milčetićeve stvaranja i njihovo međusobno kolidiranje.

Tri metodološka postupka Ivana Milčetića su:

1. književnopovijesni
2. književnokritički
3. lingvistički

Milčetićevi članci koji se, sažeti po grupama, nalaze u prilogu navedeni su, ne po kronološkom redu, već po nekim zajedničkim tematskim ili sadržajnim obilježjima. To su: Crtice i priče o narodima i gradovima; Nekrolozi i biografije; Izvješća; Družine; Slovjenska akademija u Bologni; Povijesti književnosti; i Jezična pitanja.

Ove će se dvije podjele pokušati dovesti u korelaciju.

2. Rasprava

A. Književnopovijesni pristup

Književnopovijesni diskurs je prvi utemeljen u tekstovima znanosti o književnosti. Povijesno smještanje događaja na književnoj sceni, biografija i socijalni kontekst koji su autora doveli do stvaranja određenog djela, polazne su smjernice koje su vodile književne kritičare i povjesničare do stvaranja teksta o tekstu. Estetski, metajezični i lingvistički kriterij te kritički osvrt tek su se kasnije pojavili u analizi već rečenog djela, ili samog autora i njegova cjelokupnog rada.

Književnopovijesni pristup najkompleksnija je karakteristika Milčetićevih studija, a veći se dio radova, u kojima prevladava baš takav pristup sastoji od njegovih mnogobrojnih putopisa, ali i od opsežnih biografskih pregleda suvremenika i značajnijih povijesnih ličnosti. Radovi koji su поблиže obrađeni pod ovom odrednicom su:

- *Crtice i priče o narodima i gradovima* (putopisi)
- *Nekrolozi i biografije* (analiza književnog i umjetničkog djelovanja obrađenih autora)
- *Družine, Izvješća, Slavjanska akademija u Bologni* (praktična primjena književnog, lingvističkog i umjetničkog djelovanja, te socijalni i politički uvjeti rada)

Prije obrade svakog područja zasebice svakako je potrebno uvesti čitatelja u povijesni milje u kojem je Milčetić stvarao. Bilo je to vrijeme političkih nejasnoća, nedoumica i neodlučnosti, jednosmjernog srpskog separatizma i unitarizma, hrvatskog internacionalizma na postulatima još aktualne sveslavenske ideje, ali i vrijeđanja s obje strane. Milčetić se u svim svojim člancima trudio uvjeriti i pretplatnike *Vienca*, ali vjerojatno i sebe sama da Hrvati i Srbi kao jedan narod imaju budućnost. U njegovim težnjama prepoznaje se i gotovo jalovo usustavljivanje slavenskih običaja, naroda i socijalnih prilika u povijest jednog jedinog slavenskog naroda. Međutim, koliko god se trudio u stvaranju virtualnog sveslavenstva, nije u njegovim zapažanjima s putovanja ostalo neprimjetno očito srpsko namećanje njihove kulture. Nemalo je dolazio u sukobe i verbalne rasprave.

S drugog pak gledišta sveslavenska nastojanja Ivana Milčetića dovela su do pozitivnih rezultata. Uspio je pokazati kolorit običaja, tradicijskih plesova, nošnji, jezične različitosti, zanemarivanje vlastitoga jezika i srdačnost slavenskih *plemena*, kako ih je sam nazivao. Uspio je isto tako unijeti u svoj tekst vlastite stavove vezane uz političku i nacionalnu osviještenost Hrvata, pritužbe na hrvatsko gubljenje identiteta i zanimanja za jezično i kulturno usavršavanje pojedinaca. Pokazao je za svoje doba iznimnu intelektualnu, političku i prosvjetiteljsku opredijeljenost. Njegovi radovi puni su subjektivnih karakteristika pa se zato i odlikuju literarnošću koja u ne-

kim člancima stvara zasebni stil Milčetića kao romaneskno pisca. Ta ista subjektivnost u mnogim slučajevima prerasta u nemogućnost raščlambe objektivnog i realnog piščeva gledišta na povijesni kontekst književnih događaja.

Tematske skupine koje najviše ocrtavaju književnopovijesni pristup imaju zajedničke karakteristike povijesnog smještanja književnog događaja ili autora, nekoliko vremenskih i mjesnih podataka, domoljubnu determiniranost i težnju za što većim prosvjetiteljskim djelovanjem svojih kolega na književnom usavršavanju naroda.

U nastojanjima da poboljša kulturni život Hrvata navodi mnoge primjere djelovanja drugih slavenskih kolega. Vrlo se kritično odnosi prema germanizaciji kazališnih odbora, repertoara i samih družina koje su mahom njemačke i koje izvode predstave na njemačkom jeziku. Godine 1881. nastaje članak *Varasdinensia* o stranim dramskim družinama i o potrebi osnivanja hrvatskih:

»Među ovdješnjimi rodoljubi vlada jedno mnijenje: bolje je, da ne bude nikakvog kazališta, negoli ovakvo. Držim, da nećemo tako brzo vidjeti ovdje njemačkih umjetnika. Bilo bi svakako vrijeme, da se već jednom počne misliti na osnivanje hrvatskih kazališnih družina.«¹

Uz dramski repertoar, jedno od kriterija kulturnog života su i književna društva, a u njima Milčetić primjećuje malu motiviranost članova u Hrvatskoj u odnosu na druge susjede. Godine 1895. nastaje članak *Bratska ljubav u brojevima* u kojem govori o srpskim, slovenskim i hrvatskim književnim društvima i broju njihovih članova. Donosim ovdje komparaciju broja članova književnih družina:

Društvo Sv. Mohora: 65.952 članova

Matica hrvatska: 10.006 članova

Sv. Jeronim: manje od 10.000 članova

Srpska književna zadruga: 5.475 članova i

Matica slovenska: 2.369 članova.

U izričito ironičnom naslovu, s današnjeg aspekta gledanja, možemo se pitati je li Milčetić isto tako naslućivao krah tzv. bratske ljubavi, ali nas on u nastavku svojeg teksta uvjerava u suprotno:

»A ratno stanje hrvatsko-srpsko? Ono je bezumlje, jer su Hrvati i Srbi jedan narod. Mi se ne slažemo u politici, mi se ne trpimo u socijalnom životu, mi ignorujemo jedni druge u književnosti i umjetnosti (...) Mi kupujemo, jedni i drugi, vrlo mnogo djela na tuđim jezicima – Hrvat ipak haje i ne haje za srpska djela, a Srbin još manje mari za hrvatska.«²

¹ Ivan Milčetić, *Varasdinensia*, *Vienac*, 1881., br. 14, str. 224.

² Ivan Milčetić, *Bratska ljubav u brojevima*, *Vienac*, 1895., br. 3, str. 42.

Književna društva nisu jedini znak književnog djelovanja i interesa jedne zemlje. Tu su i časopisi, kao Milčetićeve *Vienac* i određene književne publikacije. Kao komparaciju naše zemlje s drugim slavenskim donosi Milčetić u svojim spisima izvješća o djelovanju češkoga »Narodopisnoga Vjesnika« (Članak »Izvješće o 1. svesku češkoga Narodopisnoga Vjesnika« napisan 1897.) i bugarskoga »Sbornika za narodni umotvorenija i knjižnina« (Članak »O 15. svesku bugarskoga Sbornika za narodni umotvorenija i knjižnina« napisan 1899.). U ta dva izvješća donosi osnovne ideje koje pokreću uredništva časopisa i svoje vrlo pozitivne naklonjenosti takvoj vrsti rada:

»Bugarski *Sbornik* počeo je izlaziti godine 1889., a već stoji pred nama 15. knjiga za godinu 1898. Suradnici su toga vrlo dobro uređivanog zbornika najpametnije glave u Bugarskoj (...) *Sbornik* ima tri dijela: naučni, kritični i odio za bugarske narodne umotvorine (...) Treći dio namijenjen je narodnim umotvorinama (1–200). Ovdje su naštampane svakojake bugarske nar. pjesme (ima ih i s notama), pripovijetke, basne, predaje, poslovice, zagonetke, igre, opisi običaja i građa za bug. rječnik.«³

Jedna od najpozitivnijih Milčetićevih preporuka je otvaranje sveučilišta za proučavanje slavenskih jezika. Primjer takvog sveučilišta, jedinog u to vrijeme osnovanog za tu funkciju, jest Slovjenska akademija u Bologni. Osnovana je 14. prosinca 1879. Ona je bila prvo sveučilište koja je davala mogućnost učenja slavistike i konkretnije: kroatistike. Analizom rada institucije, čije je područje proučavanje književnog i povijesnog naslijeđa, Milčetić je zaokružio svoje stavove o poboljšanju kulturnog života u Hrvata. Krug interesa obrađen u njegovu djelu: rad na udruženju sveslavenstva, obilježja svakog naroda posebno, ali i njihovo nadopunjavanje i stvaranje jedne sveopće književnosti i umjetnosti; sve su to bile idealne smjernice Milčetićeva rada. Međutim, u praksi se pokazalo drugačije. Mnogo ga je puta naljutila hrvatska nebriga za hrvatski jezik i književnost te vlastitu nacionalnost:

»Istina je, naša inteligencija pozna dosta dobro zapadni svijet; stariji naš naraštaj po gradovih govori i odviše tuđe jezike. Uza sve to mi smo se dosele slabo nastojali, da upoznamo strani svijet s našim narodom. Što ne rade za sebe u inostranstvu Mađari i Poljaci! A mi prepuštamo slučaju, ako li zabasa k nama koji stranac, da što o nama napiše, obično nepovoljno. Djelovanje Bolonjskog društva mora nas Hrvate u prvom redu zanimati, mi moramo Talijanom u susret ići.«⁴

Ali je uz nebrigu Hrvata za vlastiti jezik još više došla do izražaja srpska briga za njihov jezik, te njihov pristupačan stav narodnim željama. Hrvatski jezik, sasvim suprotno, težio je uvijek većoj učenosti i ljepšu izra-

³ Ivan Milčetić, *Sbornik za narodni umotvorenija, nauka i knjižnina, Vienac, 1899.*, br. 20, str. 322–324.

⁴ Ivan Milčetić, *Slovjenska akademija u Bologni, Vienac, 1883.*, br. 33–34., str. 550.

zu, vjerojatno pod utjecajem zemalja i naroda gdje se intelektualna elita školovala:

»Tom ću sgodom izreći sud, što sam si ga stvorio o našoj književnosti. Hrvati odgojeni na ognjištu zapadne kulture ugladiše si prilično jezik, koji se je gdjekad udaljio od narodnog govora i mišljenja – u Hrvata ima više smisla za umjetnost, otud se već odavna dovikivalo iz Zagreba o *književnom jeziku*. Srbi za sve to slabo znadu, oni pjevaju kako slipec-guslar pjeva, oni pišu kako prosti čoban govori. Ali zato hrvatski spisi, osobito pjesme, teško prodiru u prosti puk jer njihova umjetnost njemu je često neshvatljiva; dočim srbski spis baš zato, što je prost, mili se puku i on ga čita, – najljepši zastupnici tih dviju struja jesu Mažuranić i Njeguš.«⁵

Kontraverznost u koju Milčetić ulazi iz članka u članak, pa je čak u jednom radu moguće zamijetiti kontrast između tvrdnje o jednakosti Sve-slavena i separatističkih težnji jednih; sve je to karakteristično baš zbog nemogućnosti razlikovanja stvarne povijesne situacije i određenih težnji ideologije. To se vidi na sljedećem primjeru:

»Sundečić je jedini pjesnik srpski, koji pjeva o slogi svih Jugoslavena, a napose Hrvata i Srba. Nu od ono doba zavladaše su nore misli i u Dalmaciji. Pravoslavni, gdje god bili, snivaju samo o Srpstvu i traže Srbe, dočim Hrvati dobrim dielom još i danas govore o nekakvih Slavih i Slavjanih, kada nije već vrieme došlo, da i hrvatsko ime zauzme mjesto u Dalmaciji, koje ga ide i po pravu historičkom i narodnom! Nije već ni Sundečić onakov Jugoslaven, kakov je negda bio, nu nije on ni danas od onih pretjeranaca, koji nahode *Srbe sve i svuda*.«⁶

Evo još jednog primjera gdje zamjećuje negativne strane u društvu svoga vremena:

»O Hrvatih se ovdje govori sa svakim poštovanjem i u obće se ne opaža ni traga onomu šovinizmu srbskomu, koj sve izključuje i perhorescira, što nije srbsko.

Nije u ostalom ni čudo; jer Crnogorac, čim izadje iz svoje zemlje mar kar samo preko granice arbanaške, zove sebe i drugi ga zovu Hrvatom.«⁷

No, u skladu već ustanovljene težnje za poopćavanjem svih Slavena završava:

»S kulturom nestati će malo po malo i tih separatističkih težnja.«⁸

Milčetić je svojim književnopovijesnim pristupom najviše dao današnjem čitatelju mogućnost shvaćanja povijesne situacije. Kontekst zbivanja, koji se ovdje pokušava predočiti na malobrojnim citatima iz originalnog teksta, Milčetić je umiješao u svoju subjektivnu viziju. No, to nije niti čud-

⁵ Ivan Milčetić, Putne crtice iz Boke i Crne Gore, *Vienac*, 1876., br. 41, str. 675–676.

⁶ Isto, br. 31, str. 519.

⁷ Isto, br. 41, str. 679.

⁸ Isto, br. 31, str. 518.

no, tek s vremenskim odmakom možemo promatrati zbivanja u određenom dobu. Ono što najviše obiluje književnopovijesnim postupkom u Milčetićevo radu svakako su njegovi putopisi. U njima se prepoznaje govor naroda, njegovi običaji i osjećanja. Putopisi su literarna djela Ivana Milčetića u kojima subjektivni stav autora pokreće sve događaje; svaki je putopis opis pejzaža koji se autora dojmio, obrada događaja koji je za autora bio iznimno važan.

Crtice i priče o narodima i gradovima su Milčetićevo sakupljački rad. Ova tematska skupina obiluje usmenom književnošću, narodnim običajima i navikama iz svakodnevice, ali i jezičnim analizama, filološkim komparacijama slavenskih jezika i dijalogima u kojima se raspravlja o stupnju nacionalne svijesti pojedinog naroda. Način istraživanja Milčetić provodi na vrlo konkretan način: u svakom narodu kojem pristupa prvo upoznaje duh seljaka i radnika i to tako da razgovara s njima na cesti ili u krčmi i ispituje njihov jezik (ako ne govore slavenski, onda ih gotovo uvijek pita zašto govore stranim jezikom, najčešće njemačkim ili mađarskim), prehrambene navike i odjeću koje do detalja opisuje i uspoređuje s ostalim slavenskim narodima u kojima je provodio istraživanje. O jezičnoj komponenti njegovih putopisa govorit će se više pod oznakom Lingvistički pristup (B).

Mislim da se u ovoj tematskoj skupini najviše ističe autorovo inzistiranje na razvijenosti nacionalne svijesti u posjećenih naroda tako da je jedna od najizrazitijih sastavnica mnogostruka rasprava o nacionalnom. To se vidi na mnogim primjerima od kojih se ovdje navode tek neki:

»U Moravskoj na ime nije češka svijest onako živa kano u Češkoj, a to potječe odatle što su gradovi, veleposjed i industrija pretežno u vlasti Nijemaca. Tako je razumljivo što u moravskom saboru, na osnovu oktroiranoga izbornoga reda, imadu Nijemci veliku većinu dok, po broju pučanstva stoje prema Česima kano 3:7.«⁹

U sljedećem dijalogu prenosim razmišljanja o nacionalnom stavu moravskih Hrvata:

»Zapodeh sa Slunjskim razgovor i o narodnom pitanju. Prigovorih mu, zašto on kano načelnik ne traži za svoju općinu hrvatsku školu pa zašto ne uređuje hrvatski općinski ured? On mi prostodušno odgovori: gospoda hoće, da bude ovako!... Moje umovanje slabo se doimaše u opće Slunjskoga i drugih Hrvata, kada sam kušao, da u njih probudim narodnu žilicu. Oni znadu, da u Hrvatskoj vlada samo hrvatski jezik: no o sebi misle, kano da ne smiju ni sanjati, da ištu za svoj materinjski jezik u Moravskoj neki ugledniji položaj. Oni kao da ne vjeruju u svoj narodni opstanak, a pojedinaac i cijeli narod bez nade – na po je propao!«¹⁰

U putopisima je, kako je već rečeno, dana velika pozornost narodnom stvaralaštvu i rukama rađenom i tradicijski prenošenom usmenom književ-

⁹ Ivan Milčetić, *O Moravskim Hrvatima Vienac.*, 1898, br. 27, str. 410.

¹⁰ Isto, str. 413.

nošću. Navodim ovdje citat o duboko ukorijenjenoj svijesti Krčana za svoje povijesne knezove i ime koje se vezuje za cijeli taj kraj – ime Frankopana:

»Ime Frankapan zvuči Krčaninu njekako čarobno, kano mili zvuk zvana iz daljine. Sretna i blažena vremena prošlosti istovjetna su mu s tim imenom, kano Bošnjaku s imenom Kulina bana. Priobćene pjesme pokazuju, da je i pjesma pronosila ime knezova krčkih. I to najbolje pobija nazore onih naših ljudi, koji, tražeći razliku među Hrvati i Srbi, drže, da samo Srbi imadu historičkih narodnih pjesama. Ne, i Hrvati su pjevali kano i Srbi...«¹¹

Zanimljiv je i primjer mnogih pučkih etimologija koje autor nalazi na svojim putovanjima. Za ilustraciju poslužiti će tumačenje naroda o imenu Kotora:

»Kažu da je Kotoru temelj položio rimski gradić Ascrivium, nu narod si je sam protumačio ime Kotor, pričajuć da je Kotor bio utemeljen *kod tora*, pa odtud nasta Kotor. Takvo narodno etimologovanje obično je krivo, jer je dokazano, da baš sama imena daju povoda pričam, narodna mašta tražeć etimologiju imena ujedno stvori i priču, pa tako će biti i s tim *kod tora*.«¹²

Uz pojavu pučke etimologije, javlja se u narodu mnogo drugih obilježja pučkog razmišljanja i *umotvorenja*. Jedno je takvo i položaj žena u Crnogoraca:

»Crnogorka prikazuje nam sliku prave mučenice. Ona ide na pazar u Kotor, ona kopa i sadi i žanje, ako što ima, ona opravlja i sve poslove kućne, a muž joj – ne radi ništa. Crnogorac nit je težak, niti zanatlija (zanatliju zove Crnogorac ciganom!) – on nije nego junak, on misli, da je samo za rat rođen. Crnogorka je prava robinja svoga muža, ona ga i zove svojim *gospodarem*, a on o ženi govori najvećim prezireom.«¹³

Taj je putopis nastao u živom zanimanju Milčetića za ipak najbliže susjede za koje čak u jednom slučaju navodi da se sami nazivaju Hrvatima. Kao usporedbu donosim i navod iz studije »Iz života starih Slovinaca«. U toj se usporedbi može razlučiti tadašnji položaj žene s onim u prošlosti. U rodovskom društvu žena je svakako bila više cijenjena:

»Žene bijahu takodjer ravnopravne s mužkarci, dapače mogahu i one postati starješinami. U Slovinaca ne bijaše robstva ni nevoljničtva, a ako ga kašnje i u njih nalazimo, to nije njihova svojina.«¹⁴

Treće je takvo umotvorenje i ručni rad, dakle nošnje za koje Milčetić kaže:

»Nošnja je jedna od glavnih značajka prirodnih naroda. I ako nije lako odrediti, što je izvorna u narodnoj nošnji, opet se daje ustanoviti: koliko se

¹¹ Ivan Milčetić, Krčki knezovi i predaje o njima, *Vienac*, 1884., br. 29, str. 370.

¹² Ivan Milčetić, Putne crtice iz Boke i Crne Gore, *Vienac*, 1876., br. 30, str. 502.

¹³ Ivan Milčetić, Putne crtice iz Boke i Crne Gore, *Vienac*, 1876., br. 31, str. 519.

¹⁴ Ivan Milčetić, Iz života starih Slovinaca, *Vienac*, 1877., br. 7, str. 105.

javlja pogledom na nju osjećanje estetsko i moralno. Narodna se nošnja naglo mijenja, a promjene prouzrokuje ponajviše tuđe utjecanje. Moderna prosvjeta nekako hoće, da izjednači običaje, život i nošnju svih naroda.«¹⁵

Milčetić se ne slaže za generalizacijom odijevanja, jer misli da se tu gubi jedan vrlo važan segment narodne individualnosti. To prikazuje na nekoliko primjera opisujući u detalje i ilustrirajući na stranicama *Vienca* nošnju bokeljsku i tvorničke uplive na njoj.

Prije nego se prijeđe na stilske značajke Milčetićevih putopisa, važno je napomenuti i nekoliko karakteristika njegovih *nekrologa* i *biografija* koji su većinom pratili važan događaj mjesečnog broja časopisa. U tim tekstovima ističu se subjektivni stavovi pisca, pa je čak i biografija pojedinih ličnosti vrlo stilizirana, a donešeni su samo biografski podaci koje je Milčetić preferirao. Većina je nekrologa prelazila u apoteozu dotičnoj osobi, pa čak u nekim slučajevima i u patetično idealiziranje (iako i danas neke od tih ličnosti, primjerice Augusta Šenou, dižemo na pijedestal velikana hrvatske književnosti).

U slijedećim navodima, koji će ilustrirati mišljenje Milčetića o dotičnom autoru, mogu se prepoznati stilske značajke i način pisanja autora koji je svoj subjektivizam i blisku povezanost sa suvremenima otvoreno iskazivao:

»U buki svieta slabo se je kada Vežić izticao; u politiku nije aktivno mnogo uticao. On življaše u svojoj skromnosti za svoju obitelj i prijatelje, posvećujući oskudne časove odmora književnosti. Da nije Vežić sin malenoga naroda, da se je mogao bezbrižno baviti samo književnošću, bio bi sigurno postao književnikom prvoga reda. Iza suhoparnog kancelarijskog posla teško je primiti u ruke književničko pero! Vežić nije bio nikada sliep obožavatelj nikoje vlade; u vrijeme narodnih borba našao se je uvijek na braniku svoga naroda. Razborit i triezan u prosuđivanju javnih pitanja, nije bio nikada pristaša skrajnosti.«¹⁶

Slijedeći citat je o nebrigi vlade za djela kipara Rendića:

»To se u Hrvatskoj zove podupiranje domaće umjetnosti! Tko drži, da nam ne treba domaće književnosti, ni umjetnosti, ima pravo, što cieni rađe svoje, nego tuđe. Ali tada bi najbolje bilo odreći se i hrvatske cjelokupnosti; tada moraju biti samo komedijanti hrvatski zastupnici, i oni od većine i oni od manjine, kad još govore o nekakvom političkom narodu hrvatskom! Život jednog naroda valja da jednokupno teče u svih svojih pravcih, državni život naroda mora biti praćen od prosvjetnog života. Bez toga nema narodu obćeg života.

Prosto svakomu tumačiti ove redke, kako ga volja; ja sam smatrao svojom rodoljubnom dužnosti iznieti jih na javnost.«¹⁷

¹⁵ Ivan Milčetić, O Moravskim Hrvatima, *Vienac*, 1898., br. 31., str. 474.

¹⁶ Ivan Milčetić, Vladislav Vežić, *Vienac*, 1883., br. 1, str. 17.

¹⁷ Ivan Milčetić, Kipar Rendić u Trstu, *Vienac*, 1882., br. 35, str. 567.

Estetska komponenta i ljubav prema lijepome, interesantni uvodi, dojmljivi završetci, alegorije i iznimna poetičnost; sve su to značajke Milčetićeve stila. U svojim tekstovima u kojima prevladava književnopovijesni pristup često pribjegava neznanstvenom diskursu i pokazuje poznavanje mikrostruktura stila. Sve su te stilske komponente uvrštene u tekst i zbog same prirode časopisa u kojem je Milčetić surađivao, jer je pristupačnost čitateljima ipak bila jedna od glavnih smjernica mogućnosti surađivanja u listu. Međutim, najvjerojatnije je tu imala ulogu i Milčetićeva težnja za odgojem čitalačke publike u kojoj je htio razviti osjećaj za lijepo bilo to pejzažno, književno ili likovno ostvarenje. Naredni primjer pokazuje Milčetićeve način pisanja početaka putopisa:

»Bijaše to 18. rujna u jutro 1874. Zviždalo zazvižda baš po drugi put na Lloydovu parobrodu, kad osvanusmo u Gružu, (Gravosa), glasovitoj luci dubrovačkoj, što je udaljen kakova pol sata od samoga grada. Zazvižda i posljednji put, konopi se razriešiše a parobrod otisnu se od obale. Vrieme bilo liepo, da ne mogaše bolje, vrieme, kakvim se u to doba može pohvaliti samo južna Dalmacija. Sunce sjalo ko u proljeće a more bilo tihano, mirno, sitni tek valovi, kano poigravajući se odskakivahu pred hitećim parobrodom.«¹⁸

Opisivanje života junaka Stanislava Sočivice slavi sve hajduke burne hrvatske povijesti:

»Ta crtica o životu čuvenog hajduka Sočivice, nije nego epizoda iz krvave drame, što ju igra naš narod pet stoljeća sa krvopijom azijatskim. Nu hajduci sami dovadjaju kraju tu dramu: peti čin se već dovršava. Okovi stoljetnih robova pucaju, sunce slobode počinje na Balkanu svitati: *Zora puca, bit će dana!* Zadnji sat udara, skoro će odzvoniti azijatskom barbarinu, nestati će i naših hajduka, narod će si sam dom svoj braniti, ali poviest će južnih Slovjena češće zabilježiti zlatnimi slovi imena narodnih hajduka – junaka.«¹⁹

Jedna od najljepših alegorija Milčetićeve opusa jest:

»Al tek u ovom vieku dokazalo se je, da je u davno, predhistorijsko doba živilo pleme, koje je bilo deblom, iz koga se razviše svi sadašnji narodi indo-eurpejski. Taj praarijski jezik bijaše starcem panjem, koji je na sve strane pustio žile, koje potjeraše nove klice, a njega ostaviše sama te on morade obumrijeti, pa mu napokon nesta za vieke traga.«²⁰

Stilska obilježja Milčetićevih putopisa završit će ulomkom iz »Crtica iz Boke i Crne Gore« u kojem autor postiže snažno domoljubno osjećanje u čitatelja sintagmom koja je ujedno i kraj cijelog putopisa:

»S bilježnicom u ruci, gledah za njima, a one se nekoliko puta okrenuše, da me još jednom vide, dok mu ne isčeznuše s vidika. Ovdje se sjetih

¹⁸ Ivan Milčetić, Putne crtice iz Boke i Crne Gore, *Vienac*, 1876., br. 25, str. 411.

¹⁹ Ivan Milčetić, Stanislav Sočivica, hajduk hrvatski 18. vieka, *Vienac*, 1878., br. 7., str. 107.

²⁰ Ivan Milčetić, Iz života starih Slovinaca, *Vienac*, 1877., br. 6, str. 89.

Fortisa, koji kaže, negdje u svojem djelu *Viaggio in Dalmazia*, da nije nika-
da oćutio takova ganuća, kao kad se rastajaše od vojvode Prvana u Koko-
riću – on Talijanac od homerskog Hrvata zagorske Dalmacije...»²¹

Književnopovijesni pristup je najrazvijeniji postupak u radu Ivana Mil-
četića. Ovo je njegova najjaća strana, ovdje se Milčetić pokazuje kao vrlo
lucidan promatrač svoga vremena i, iako ponekad gubi smjernice realne
političke situacije, ipak nama čitateljima donosi najbolje iz svoga doba:
vezanost uz tradiciju, krizu nacionalne svijesti, jak vanjski utjecaj na Hrvat-
sku i prosvjetiteljske težnje nekolicine hrvatskih i drugih slavenskih inte-
lektualaca za većom prosvjećenosti njihova naroda. Međutim, koliko god
bio dobar pristup u kojem Milčetić tek sažima pojave svoga doba, autor se
ne iscrpljuje samo u tome – iskazuje i svoju filološku naobrazbu i njegov-
anje kritičkog kriterija u analizi književnog djela.

B. Lingvistički pristup

Milčetić je po svome obrazovanju bio prvenstveno filolog. Zbog toga je
u svojim istraživanjima mnogo polagao na analizu govora pojedinih naroda
koje je posjećivao. Isto je tako izradio iznimno analitičke studije o pojedini-
nim pokrajinama i jezičnim govornim područjima (»Putne crtice iz Boke i
Crne Gore«, »O ugarskim Hrvatima«). Iako sam u tematsku skupinu *Jezič-
na pitanja* svrstala tek pet Milčetićevih radova, komponenta lingvističke
analize prisutna je u gotovo svim putopisima, književnim recenzijama i kri-
tičkim studijama pojedinih autora (ilustrirajući primjer je članak »Relković
u hrvatskoj književnosti« iz 1881. godine).

U svih je pet članaka uočena tendencija za pokazivanjem jezičnog sta-
tusa tog doba i situacije u prošlosti. Milčetić je iskazao zavidno poznavanje
jezikoslovlja i slavenske poredbene gramatike. Neki su njegovi eseji odgo-
vori na onodobne polemike u tisku i kulturnim krugovima (»Jesu li naši
kajkavci Hrvati«, »O slovenskom književnom jeziku«), drugi su pak analize
situacija iz prošlosti (»Gajev pravopis«, »Književno pismo o hrvatskom na-
rječju otoka Lošinja i o dubravačkim književnim spomenicima«). Svaki je
članak upotpunjen autorovim stavovima po tom pitanju i uvijek kratkom
komparacijom jezičnih situacija naroda susjeda.

Unutar putopisa »Putne crtice iz Boke i Crne Gore« nalazi se vrlo de-
taljna obrada jezika bokeljskog čime Milčetić pokazuje strukturu po kojoj
gradi sliku jednog naroda:

»Jezik bokeljski prikazuje još puno raznoličniju sliku nego nošnja na-
pose filolog će odmah zamietiti te razlike. Bokelji govore čistom iekavšti-
nom, pa ipak im govor različno zanosi. Glede gramatikalnih oblika još se
ne opaža velika različnost, ali zato tim veća u naglasku. Kod nekih je na-

²¹ Ivan Milčetić, *Među Hrvatima Donje Austrije i zapadne Ugarske, Vienac, 1898.*, br.
50, str. 778.

glas pravi štokavski, kakoga ima u t.z. hercegovačkom narječju, dočim kod drugih nema onoga kolorita u naglasu, kojim se ovo narječje odlikuje, da pače gotovo bih rekao, da je to čakavski naglas. Od Kotora do Dobrote vrlo je malen razmak, pa ipak govor Dobročanina razlikuje se od govora Kotoranina. Filolog zamietit će u Boki lako dvostruki jezični sloj: jedan mlađji, a drugi stariji (...) da Boka pruža dosta liep dokaz onoj teoriji, po kojoj se je štokavština malo po malo razvila iz čakavštine, a ova se je posljednja sačuvala tek uz more i na otocih, gdje je narod živio u slabom doticaju s ostalim narodom pa tako se je i u Boki do danas sačuvalo nešto starinskoga. U Boci, a i u Crnoj Gori čuje se (ali ne kako ga kajkavci izgovaraju) u genitivu množine i onaj zlosretni *h*, kojega htjedoše neki filolozi obraniti, tvrdeć protiv historiji i svih slovinskih jezika, da je to najstariji oblik za genitiv množine nominalne deklinacije ne samo u hrvatskom već u obće u slovinskih jezicima!»²²

Autor između ostalih jezičnih fenomena, bavi se i poredbenom lingvistikom, ali tako da čitatelju koji ne poznaje tu tematiku općenito prikaže važnost i materiju discipline:

»Srvanjujuće jezikoslovlje razmatra i proučava jezik kao svoju svrhu: ono tumači postanak jezika i razvitak njegov te ustanovljuje zakone, po kojih se on razvija. Običnomu filologu jezik je samo sredstvom, da se dođe do razumievanja literature, dočim je srvanjujućim jezikoslovljem jezik sam svrhom. Temelj novijega jezikoslovlja jesu glasovi – glasoslovlje jest anatomija jezika. Metoda jezikoslovčeva jest slična metodi botanika ili zoologa, s toga se obično i učvršćuje srvanjujuće jezikoslovlje med prirodne znatnosti.«²³

Najbolja Milčetićeve lingvistička rasprava je »Gajev pravopis« iz 1891. Ovdje Milčetić podastire čitatelju reformu koja je utjecala na standardni hrvatski jezik i koja se jasno obrazlaže, bez velikog utjecaja znanstvenog diskursa. Tekst koji je donio 39. broj iz te godine bio je u skladu s cijelim ozračjem u tom broju povodom otkrivanja Gajeva spomenika u Krapini 27. rujna 1891. Analizu posuđenih grafija i dovođenje analognih u *Kratkoj osnovi* Milčetić je iznio jednostavno i pomažući čitatelju da se ne izgubi u mnoštvu znakova njemu poznatih glasova:

»Stoga predlaže on prema češkom pravopisu ova slova: č, ž, š, g (gurgevec, magari), d (roden), (koree), l (lubav). Za g kaže da je nalik na glas d, i da rijetko dolazi u domaćim riječima. Gaj nije razlikovao č od ć, za to i ne predlaže posebnog slova za glas ć: ne poznaje on ni samoglasnoga r. Obrana novog pravopisa svjedoči, da je bio Gaj vrlo bistra glava, i da je u njega bilo fino jezično čuvstvo.«²⁴

²² Ivan Milčetić, Putne crtice iz Boke i Crne Gore, *Vienac*, 1876., br. 31, str. 516–517.

²³ Ivan Milčetić, Iz života starih Slovinaca, *Vienac*, 1877., br. 6, str. 90.

²⁴ Ivan Milčetić, Gajev pravopis, *Vienac*, 1891., br. 39, str. 616.

Moguće je primjetiti i u drugih Milčetićevih tekstova, koji nisu isključivo jezične rasprave obrade jezičnog dijalektološkog sloja (u zagradi su navedena objašnjenja Akademijina Rječnika):

»O navedeni riječima ne ću spomenuti nego to, da se neke čuju samo među kajkavcima ili među čakavcima, koji su susjedi onih prvih, n. pr. hiža, hištvo, drugoč (drugi put, drugoče, drugoč, drugice; A. R.), gljiva, hlap (rob, kmet, težak; A. R.), lakomica, les, metulj, norac, parma (žitnica, štagalj; A. R.), piljka (pilka, zaklop, čep, vranj, zagorje; A. R.), poprvič, rožje, škadanj (štagalj, žitnica, zgrada za spremanje žita; A. R.), tretič (treći put, po treći put; A. R.), te se već odavle daje zaključiti, da su moravski Hrvati bili u svojoj hrvatskoj domovini kajkavskim Hrvatima.«²⁵

Tekstovi »Jesu li naši kajkavci Hrvati«, »O novom izdanju hrvatskih liturgičkih knjiga« i »O slovenskom književnom jeziku« su analitičko-kritičke rasprave koje se prvenstveno dotiču političkih prilika, ali i jezičnih nedoumica. Kako je jezik naroda uvijek bio povezan s njegovom politikom, tako je i u tim Milčetićevim tekstovima prikazana hrvatska borba za autonomnim jezikom, ali i Milčetićeva ideološka stremljenja na kakvoj takvoj jedinstvenosti i opet svih Slavena. Međutim on nije bio svjestan da koliko god se trudio i dalje je na vidjelo dolazila više ta stalno prisutna borba:

»Da tu ne može biti govora o slovenstvu u sadanjem smislu, svjedoči sam Petretić, koji svoje 'slovensko slovo' razlikuje od jezika kranjskoga, s toga držimo da je to dokaz uprav proti teorije onih, koji se pozivaju na ime slovensko kod hrvatskih kajkavskih pisaca, da dokažu njihovo slovenstvo.«²⁶

Milčetić je uz ova dva već obrađena pristupa u svakom svom tekstu prakticirao i najbliži današnjoj književnoj kritici – samu kritiku ili recenziju djela.

C. Književnokritički pristup

U ovoj tematskoj skupini tek su malobrojni tekstovi koji sadrže izričito tu komponentu. Većina već spomenutih tekstova obuhvaća uz dominantni pristup i ovaj pristup, ali ga usklađuje s ostalim značajkama Milčetićeva načina obrade neke teme. Ovi pak tekstovi, točnije »Kratka povijest književnosti hrvatske i srpske od I. Filipovića«; »Istorija slavjanskih literatur A. N. Pypina i V. D. Spasovića«; »Sava, Dunav, Balkan«; i »Crtice iz hrvatske književnosti« u sebi sadrže isključivo kritičku komponentu. Tekstovi recenziraju određena djela koja su prethodila i oko kojih se, gotovo svih, vodila polemika u kulturnim krugovima.

U analizi objavljene povijesti književnosti Ivana Filipovića daje definiciju književnog povjesničara:

²⁵ Ivan Milčetić, O moravskim Hrvatima, *Vienac*, 1898., br. 34, str. 522.

²⁶ Ivan Milčetić, Jesu li naši kajkavci Hrvati, *Vienac*, 1880., br. 4, str. 54.

»Literarnom historiku danas nisu dovoljna puka imena i naslovi: on promatra sve pojave i činjenice i sve ideje, koje su se pojavile u stanovitoj dobi. Pojedininim mislima traži se izvor i razvitak, pa ćeš se na taj način uvjeriti, da jedan narod uzajmljuje misli od drugoga i da se jedna književnost prima druge skoro neopazice (...) Književni povjestnik protražujući stvar, uvidi, da je svemu tomu jedan te isti izvor. Literarnom historiku najviše vriede ideje.«²⁷

Jedna od najkritiziranijih pojava u svih povjesničara koje Milčetić analizira je nedovoljno poznavanje povijesnih činjenica, teritorijalnih razdiobi i prilika koje su utjecale na geografski i kulturni razvoj određene države. Nemoguće se baviti književnom povijesti ako je se ne može smjestiti u njezinu kulturnu i socijalnu povijest. Za ilustraciju te zamjerke donosim sljedeći citat:

»U koliko Pypin vrlo dobro shvaća slovjenstvo u obće, u toliko ne razumije posvema odnošaja južnoslovenskih. On dieli etnografično južne Slovjene u Bugare i Južnoslovjene, a njemu je Jugoslovjien = Srbini. Pypin dieli Srbe u prave Srbe, Hrvate i Korutane ili Slovence.«²⁸

Obilježje Milčetićeve recenzije je i svojevrsna blagost prema obrađenoj knjizi i njenom autoru što se vidi vrlo lijepo u završetku recenzije knjige Ivana Broza:

»Svemu tome kaže pisac: Uvod u književnost. Ako već uzmemo, da bi to imao biti uvod u književnost, mislimo, da je on svakako preobširan. Ne možemo reći, da bi šta suvišna bilo u tom uvodu, čega ne bi trebalo da zna masa našeg občinstva: ipak nam se čini, da je taj uvod izpao nerazmjerno obsežan prema cielome djelu, koje hoće da bude samo nizom *Crtica*, a ne potpunom poviješću naše književnosti. Ako li odbijemo taj formalni prigovor, koji ne otimlje djelcu vrijednosti: uvod će Brozovih crtica jamačno s veseljem pročitati svaki naobraženi Hrvat.«²⁹

I dok piscima zamjera povijesno nepoznavanje činjenica, terminološku i formalnu determiniranost djela, terminološku nestručnost u imenovanju književnih razdoblja (Ivanu Filipoviću), zanemarivanje nekih važnih kulturnih ostvarenja (i opet Ivanu Filipoviću koji u svojoj povijesti niti ne spominje postojanje *Vienca!*), donosi i ono što im priznaje kao na primjer Louisu Legeru u njegovu putopisu:

»Za putnika je Zagreb – veli on – dvostruko zanimljiv. Glede udobnosti to je još grad u Europi, glede slikovitosti već je iztočni grad. Njeke su ulice slične onim u kakovom velikom selu, njeke trgovci kano u kakovoj sjajnoj priestolnici. Glavna žila, koja ide od kolodvora do Jelačićeva trga,

²⁷ Ivan Milčetić, *Kratka povijest književnosti hrvatske i srpske od I. Filipovića, Vienac*, 1876., br. 1, str. 11.

²⁸ Ivan Milčetić, *Istorija slavjanskih literatur A. N. Pypina i V. D. Spasovića, Vienac*, 1879., br. 36, str. 573.

²⁹ Ivan Milčetić, *Crtice iz hrvatske književnosti, Vienac*, 1887., br. 37, str. 587.

Ilica, jest bučna kao rimski Corso. Jelačićev trg sa svojim krasnim kavanimi čini mu se kano jedan ugao pariškog 'Boulevard des Italiennes' (...) spominjuć palače Zrinzkog trga, spominje: liepu akademijsku zgradu, koja da ne bi služila na sramotu ni Beču ni Pešti, a hrvatska akademija da ima sigurno ljepši stan od francezkog 'Institut-a'.³⁰

Milčetić je bio izvanredan putopisac, minuciozan filolog i dobornamjerni književni kritičar. Iznimna kod ovog književnog povjesničara jest upravo činjenica što je uspio uklopiti u svoje tekstove sve složene slojeve književnoznanstvenih postupaka.

3. Zaključak

U analizi Milčetićeve rada došlo se do sljedećih zaključaka:

Milčetićeve rad odlikuje se tematskom raznolikošću koja je svadena na podjelu od 7 tematskih grupa. Te su teme obrađivane pomoću tri metodološka postupka: književnopovijesnog, lingvističkog i književnokritičkog. Ivan Milčetić je ujedinjujući tri postupka stvorio svoj vlastiti koji je pokušao i kolidiranjem i nadograđivanjem sva tri postupka prikazati teme interesa na kompleksniji način. Pri tom je nedostatak Milčetićeve subjektivnost književnokritičkog postupka i ideološka obrada povijesnih činjenica.

Njegovo postignuće je temetska raznolikost koja obogaćuje samu fizionomiju časopisa u tome vremenu, želja za didaktičkim pristupom učiteljima i naklonost prema lingvistici, sociolingvistici i povijesno ocrtanoj socijalnoj situaciji s uzrocima i posljedicama.

Ivan Milčetić je kompleksan književni kritičar, filolog, putopisac i povjesničar. Djelovanje Ivana Milčetića u *Viencu* prerاسlo je 25 godina koliko mu je on darovao.

Literatura – Milčetićeve radovi u *Viencu*

A. KNJIŽEVNOPOVIJESNI PRISTUP

1. *Crtice i priče o narodima i gradovima:*

Putne crtice iz Boke i Crne Gore, 1876. god. (br. 25, 26, 30, 31, 33, 36, 38, 41, 45.)

Iz života starih Slovinaca, 1877. g. (br. 6–8.)

Stanislav Sočivica, 1878. g. (br. 4–7.)

O Leđanu-gradu, 1878. g. (br. 25.)

Krčki knezovi i predaje o njima, 1884. g. (br. 20, 22, 23.)

S otoka Cresa, 1885. g. (br. 29–32.)

³⁰ Ivan Milčetić, Sava, Dunav, Balkan. Putovanje medju Slovenci, Hrvati, Srbi i Bugari, M. L. Leger, *Vienac*, 1884., br. 39., str. 626.

- Sušak, opis i historija, 1888. g. (br. 22.)
 Koleda na otoku Krku i Lošinj, 1890. g. (br. 7–8.)
 O Moravskim Hrvatima, 1898. g. (br. 30–32, 34, 36.)
 O ugarskim Hrvatima, 1901. g. (br. 1.)

2. *Nekrolozi i biografije*

- Ivan Josip Vitezić, biskup krčki, 1878. g. (br. 22.)
 Relković u hrvatskoj književnosti, 1881. g. (br. 29–33.)
 Naš mlađi naraštaj i August Šenoa, 1881. g. (br. 52.)
 Kipar Rendić u Trstu, 1882. g. (br. 35.)
 Vladislav Vežić, 1883. g. (br. 1.)
 Stjepan Ilijašević, 1883. g. (br. 14.)
 O Andriji Jambrešiću, 1887. g. (br. 10–13, 15.)
 F. Pavačić i njegove slike, 1888. g. (br. 24.)
 Vladislav Vežić, 1894. g. (br. 34.)

3. *Izvjješća*

- Izvjješće o 1.sv. češkoga Narodopisnoga Vjesnika, 1897. g. (br. 41.)
 O 15. sv. bugarskoga 'Sbornika za narodni umotvorenija i knjižnina', 1899. g. (br. 20.)

4. *Družine*

- Varasdinensia, 1881. g. (br. 14.)
 Bratska ljubav – u brojevima, 1895. g. (br. 3.)

5. *Slovenska akademija u Bologni, 1883. g.*

B. LINGVISTIČKI PRISTUP

6. *Jezična pitanja*

- Jesu li naši kajkavci Hrvati, 1880. g. (br. 4–11.)
 O novom izdanju hrvatskih liturgičkih knjiga, 1883. g. (br. 16–18.)
 Gajev pravopis, 1891. g. (br. 39.)
 O slovenskom književnom jeziku, 1899. g. (br. 29.)
 Književno pismo o hrvatskom narječju otoka Lošinja i o dubravačkim književnim poslanicama, 1900. g. (br. 44.)

C. KNJIŽEVNOKRITIČKI PRISTUP

7. *Povijesti književnosti*

- Kratka povijest književnosti hrvatske i srpske od I. Filipovića, 1876. g. (1–3.)
 Istorija slavjanskih literatur A. N. Pypina i V. D. Spasovića, 1879. g. (br. 35–36.)
 Sava, Dunav, Balkan, 1884. g. (br. 39.)
 Crtrice iz hrvatske književnosti, 1887. g. (br. 37.)

ČETVRT STOLJEĆA DJELOVANJA IVANA MILČETIĆA U VIENCU

Sažetak

Ivan Milčetić u *Viencu* surađuje četvrt stoljeća, točnije od 1876. do 1901. godine. Njegovo djelo, koje čine rasprave, ogledi, putopisi i recenzije, tematski se može podijeliti na sedam cjelina. U raspravi se prikazuje metodološki rad Ivana Milčetića koji sadrži tri pristupa poznata u njegovu vremenu: književnokritički, književnopovijesni i lingvistički. Ta su tri postupka obrade književnih djela uočeni u svim skupinama.

Ivan Milčetić je svojom individualnom metodom kompleksnije pristupio književnosti, a sinkretizam postupaka ukazao je na potrebu mijenjanja dotadašnjih pristupa.

LE QUART DU SIEÈCLE DE' COLLABORATION DE IVAN MILČETIĆ DANS VIENAC

Resumé

Ivan Milčetić collabora pendant 25 ans a la revue littéraire la plus célèbre *Vienac*. Cependant il est ignoré par les lecteurs et par une grande partie de critiques littéraires. Son oeuvre se caractérise par une diversité thématique allant des essais littéraires aux critiques des langues et des moeurs, et fait partie du patrimoine culturel croate.

Cet article se propose de délimiter les themes directeurs de son oeuvre ainsi que de présenter sa propre méthode qui unit les trois approches connues à l'époque: l'approche critiquo-littéraire, l'approche historique et celle de la linguistique. Sa méthode est représentée par les sept groupes thématiques autour desquels est organisée la synthese des trois approches de ses contemporains.

Ivan Milčetić a été le premier historien croate de la littérature qui, connaissant les méthodes littéraires, a fait prévaloir dans son oeuvre le besoin d'une méthode universelle sur le plan critique.

Kritički pogled Ivana Milčetića na književni rad Stefana Mitrova Ljubiše i književno stvaralaštvo u Boki kotorskoj

Pregledni članak
UDK 821.163.42 (091)
821.163.42.09

I.

Često se u književnoj historiji i kritici citira zabilješka književnoga historičara, filologa, etnografa, putopisca i bibliografa Ivana Milčetića (1853.–1921.), objavljena pod naslovom »Putne crtice iz Boke i Crne Gore«¹, u kojoj je, osvrćući se na Ljubišinu zbirku *Pripovijesti crnogorske i primorske* (1875.),² »optužio« autora da se koristio rukopisnim djelom svoga učitelja, katoličkoga svećenika don Antuna Kojovića (1751.–1845.), a da ga nije ni spomenuo. U nastavku te zabilješke Ivan Milčetić piše:

»Razne događaje s Turci, razmirice pojedinim općinama i razmirice vjerske, narodu su pružile gradiva za njegove samonikle pripovijesti, s kojim se divimo u Ljubiše, koji ih je znao baš na pučku svietu predati – za koga mi međutim pripovjedaše, da je upotrijebio i neko hrvatsko rukopisno djelo nekoga kanonika budvanskoga, akoprem toga nigdje ne spominje.

Tko bi imao vremena i volje, mogao bi u Boki sakupiti liepu zbirku takih pripoviesti i priča (...).«³

Citirani je ulomak zapravo Milčetićeve putopisna zabilješka, ili, preciznije, putopisna anotacija, nastala na njegovu mladenačkom putovanju po mediteranskim krajevima Dalmacije, Dubrovnika, Boke kotorske i Crne Gore. Svoja putovanja po tim krajevima, kako sâm navodi u putopisnim crticama, započeo je još »18. rujna ujutro 1874. godine«⁴, dakle, kada je Ivan Milčetić imao samo dvadesetjednu godinu.

¹ *Vienac*, knj. VIII, br. 30, Zagreb, 1876, str. 503.

² *Pripovijesti crnogorske i primorske*. Skupio, složio i pregledao Šćepan Mitrov Ljubiša. U Dubrovniku, nakladom tiskarne Dragutina Pretnera, 1875.

³ *Vienac*, knj. VIII, br. 30, Zagreb, 1876, str. 503.

⁴ Kao mladić Ivan se je Milčetić zatekao u Dubrovniku za vrijeme ratnih nemira u susjednoj Hercegovini. To je ujedno bilo i vrijeme osvita značajnih ratnih pohoda Crnogoraca protiv

S obzirom na to da je Milčetićeve cjelokupna putopisna produkcija ostala u književnoj historiji neobrađena,⁵ nevalorizirana i književnoanalitički neraščlanjena, kao što je to uostalom i s najvećim dijelom njegova cjelokupnoga filološkoga, dijalektološkoga, etnografskoga, jezikoslovnoga i literarnoga opusa, potrebno je na ovom mjestu, bar u kratkim potezima, kulturnoj i znanstvenoj javnosti skrenuti pozornost na Milčetićeve putopisne zabilješke o tim južnim mediteranskim krajevima Dubrovnika⁶, Boke kotorske i Crne Gore.

U Milčetićevom putopisu ostvaruje se ponajčešće susret znanstvenoga pristupa i njegova osobitog spisateljskog i filološkog dara. U skiciranim bilješkama, dakle, izranjaju pred Milčetićevim i našim očima predjeli čudnoga mediteranskog krajolika, posmatranog pretežito okom znanstvenika, etnologa i etnografa, književnoga kritičara, a ponekad i darovita povjesničara, arheologa, pisca i kulturologa. O svim tim široko obaviještenim disciplinama i pojedinim detaljima iz njih putopisac kazuje i opisuje obavijesti riječima pisca-naratora. Stoga njegovi putopisni zapisi imaju vrijednost svjedočanstva o krajevima, naseljima, značajnim kulturnim spomenicima, drevnim starinama i ljudima uopće. Putopisac bilježi one detalje, povijesne realije i činjenice koje su se tijekom vremena mijenjale ili sasvim nestajale s lica predjela i zemlje koja se opisuje. Otuda su Milčetićeve putopisi, bez obzira što ih pisac vrlo skromno žanrovski određuje »putopisnim crticama«, poprimili u svojoj stvaralačkoj kombinatorici pouzdane izvore obaviještenjâ, dakle vjernih slika stanja u svome vremenu, jer se u njima ponajprije otkrivaju slojevi civilizacija, poimaju društvena stanja, poroci i vrline, povijesni, etnografski i etnološki opisi obreda i običaja, kao i razmjerni ljudski koraci smjene tih civilizacija vremenom i zemljom koji se stavljaju u središte opisivanja i fokusiranja. Na pojedinim mjestima i u pojedinim segmentima svojih crtica Milčetić opisuje brojne povijesne osobe s kojima se susretao, male ljude, ribare i težake, kulturne stvaratelje, političare, svećenike, učitelje i poslanike ljudskoga duha s kojima je općio, razgovarao, susretao se u bokokotorskom i cetinjskom području jednoga burnog historijskog vremena uspona i uznapredovalog kulturnog zamaha crnogorske državnosti, koju je svakako personificirao kralj Nikola I. Petrović Njegoš i njegova cetinjska svita okupljena u njegovoj »odžakliji« Cetinjskoga dvora.

Turaka, pa se refleksi tog vremena i tih zbivanja osjećaju u sadržajima njegovih putopisa. Usp. *Vienac*, VII/1876, br. 25, str. 411. U daljnjim je serijskim brojevima istoga godišta *Vienca* Milčetić objavljivao svoje »Putne crtice iz Boke i Crne Gore« i to u: br. 25, str. 411–414, br. 26, str. 426–503, br. 30, str. 501–503, br. 31, str. 516–519, br. 33, str. 548–551, br. 36, str. 597–599, br. 38, str. 625–627, br. 41, str. 674–679, br. 45, str. 732–736.

⁵ Ivan Milčetić je osim citiranih »Putnih crtica iz Boke i Crne Gore« napisao, koliko je nama poznato, još nekoliko putopisa: »Iz Krka u Pulu« (*Pozor*, 1883.), »S otoka Cresca« (*Vienac*, 1885.), »O Moravskim Hrvatima« (*Vienac*, 1898.) i dr.

⁶ Na samom početku svojih putopisnih crtica Ivan Milčetić napominje da ne će opisivati Dubrovnik, koji je »toli mio svakomu Hrvat«, jer je *Vienac* »lanjske godine donio obširan opis toli Dubrovnika, toli Gruža i Lokruma«.

Istina, u pojedinim dijelovima Milčetićevidih putopisnih zabilježaka oslikava se tipični mediteranski krajolik koji u pojedinim kratkim segmentima ustupa mjesto lirskom opisu, i samo ponekad piščevu emocionalnom iskazu ili stavu:

»Za nekoliko časaka banusmo u sam bokeljski zaljev, koji se krivudajući proteže jugo-istočno za celihi šest sati do pod samu Crnu Goru. Pred našim očima sada zatvori se prizor neopisivo čaroban. Reć bi, da se je ovdje priroda natjecala, kako bi se čim ljepšim svojim tvorom proslavila. Orijaške i gole planine Orjen, Velja greda, Vrmac dižu se nebu pod oblake hvatajući se u divsko kolo sa siedim Lovćenom nad plavetnim morem, koje im skute cjeliva.

Po krivuljastih obalah sve unaokol nižu se ko vitice na lancu biela seoca i gradići, cackle se u zrcalu morskom kao vile, što se zagledaše u vodu, diveć se same svojoj ljepoti. Dol i gora, poljica sa orijaškim pećinama, zelene šumice maslina i lovorika, pa bjelasajuća sela, kano bijeli golubovi ljube se plavetnim morem – sve to tvori skladnu i divotnu sliku, koja se jednom riječi zove Boka (...)«.⁷

Iako su Milčetićeve putopisne crtice bogate određenim činjenicama, opisima mjesta i visokih planina, geonima i toponima krajeva koje promatra i opisuje, one na pojedinim mjestima dosežu impresivne opise koji se svojim ekspresivnim slikama mogu mjeriti s opisima krajolika iz suvremenih impresivnih putopisa Frana Alfirevića o Boki kotorskoj.⁸

No, ukoliko bismo željeli žanrovski i tipološki razvrstati Milčetićeve putopisne bilješke, bez obzira na to što se u njima uglavnom opisuju krajevi kroz koje putopisac prolazi, priroda, život naroda, spomenici, povijest i prošlost itd., dakle ono što pisac vidi, ono što jest u trenucima susretanja relevantno – krajevi i ljudi, ljudi i krajevi, njegovi se putopisni zapisi opiru nekoj strogoj podjeli i ukalupljenoj shematskoj klasifikaciji. Ponajprije bismo mogli reći da je to opisni putopis jer autorova pozornost nije okrenuta izrazito zbivanjima i vlastitim doživljajima i ponekom lirskom odlomku u kojem se projicira autorova emocionalnost. Prije bismo ustvrdili da Milčetić prepričava ono što vidi, sazna ili doživi, pa bi po tim elementima Milčetićeve putopisne zabilješke pripadale nekom pripovjednom, to jest narativnom žanrovskom putopisu. No, možda bismo bili najbliži istini ako bismo ipak naglasili da se Milčetićeve putopisne slike odlikuju i nekim dubljim i složenijim viđenjem poretka i stvari u prošlosti i oko sebe. Zapravo, njegove se opservacije kreću u širim rasponima radoznalosti, njegova dara za fiksaciju viđenoga i doživljenoga. Dakle, pri susretu s novim krajevima, Milčetić jednako opisuje, priča i razmišlja u isti tren, pa su njegovi putopisi obavijesni, povijesni, bogati i ponekad nadahnuti piščevom osobnošću i misaonošću. On putuje kroz vrijeme i prostor, pa istodobno vidi krajolike i ljude koji jesu i koji su bili, vrijeme koje jest i koje je bilo, pa sve to sažima u svoju nedjeljivu putopisnu sliku i narativnu viziju. Otuda bismo bili najbliži istini ako bismo Milčetićeve putopisne zabilješke po me-

⁷ *Vienac*, br. 25, str. 413.

⁸ Usp. Fran Alfirević, *Boka u: Putopisi i eseji*, Zagreb, 1942.

diteranskim krajevima Dubrovnika, Boke kotorske i Crne Gore tipološki i žanrovski odredili kao višeslojene putopisne slike i njegove usputne zabilješke. Evo kako je Ante Franić u svojoj knjizi *Hrvatski putopisi romantizma*⁹ sažeo sadržajnu stranu Milčetićeva putopisa:

»Milčetić [...] nadalje piše o tome kako je tragao za etnografskim i folklorističkim materijalom, iznosi povijesne podatke i svoja politička zapazanja o suvremenoj Boki i Crnoj Gori, o državnosnim obilježjima crnogorskim, o talijanaštvu i autonomaštvu u Boki, o prodornosti pravoslavlja i mlitavosti katoličanstva u tim krajevima, o narodnosnim karakteristikama Crnogoraca itd. Sve to Milčetić piše u pozi političkog misionara s pozicija velikohrvatskoga klerikalizma. Tako i Milčetića muči pitanje (u skladu s odobrenim načinom razmišljanja) je li Boka hrvatska ili srpska, odnosno čija će biti, ne pomišljajući [na to – op. M. N.] da bi mogla uopće biti crnogorska. Na pojave velikosrpskog nacionalizma u vezi s Crnom Gorom Milčetić reagira velikohrvatskim rezonima [...]«¹⁰, pa u produžetku kao dokaz navodi citat iz Milčetićeva putopisa.

I upravo iz tih višeslojnih doživljaja, viđenog, doživljenog i obavijesnog, nastao je i Milčetićevo putopisno kroki, njegova mini putopisna bilješka o crnogorskom spisatelju i tadašnjem predstavniku primorskoga i dalmatinskoga puka u Carevinskom vijeću u Beču i već tada popularnom književniku Stefanu Mitrovu Ljubiši.

Možda bi Milčetićevo na samome početku ove studije citirana i bezazlena opaska ostala nezapažena u njegovim putopisnim zapisima, ili bi svjedočila samo kao neki mini-podatak, povijesni motiv i bezazleni sud o Ljubišinih pričama i pripovijestima, dakle o njegovu narativnom stvaralaštvu, da do nas nije doprla mnogo godina kasnije na posve izvanknjiževni i izvankulturni način. Naime, prema svjedočenju Todora Stefanovića Vilovskog, ondašnjega urednika srpske *Zore* u Beču, Ljubišinoga prisnog prijatelja, koji mu je na samrti sklopio oči, Ljubiša je pratio sva zbivanja na mediteranskom jugu, pa je stoga normalno da je u tome času iščitavao i Milčetićeve mladenačke putopisne bilješke u *Viencu*. Uočivši Milčetićevo »objed« na svoje spisateljske uratke – priče i pripovijesti, on se je, prema svojevremenom svjedočenju Vilovskog, veoma emocionalno žestio, uznemirio i potresao. Po svoj prilici, on je napisao i odgovor na Milčetićeve kritičke opservacije na njegovu prozu, a namjeravao ih je objelodaniti kao

⁹ Izdavač: *Narodni list*, Zadar, 1983.

¹⁰ Isto, str. 113.

Ante Franić je za potkrjepu svojih teza citirao Milčetićeve premise:

»O Hrvatih se ovdje govori sa svakim poštovanjem i u obće se ne opaža ni traga onomu šovinizmu srbskomu, koji sve izključuje i perhoescira, što nije srbsko.

Nije uostalom ni čudo; jer Crnogorac, čim izađe iz svoje zemlje, makar samo preko granice arbanaške, zove sebe i drugi ga zovu *Hrvatom*. Kad sam na pitanje jednog Crnogorca odgovorio, da sam Hrvat, upitao me on: od Podgorice? Osobito u Carigradu i uobće u orijentu, znade ih svijet pod imenom Hrvata. Ovo jamačno nije tek stvar slučajna, nego su se jamačno oni sami prije tako nazivali; a meni se po svemu čini, da je ovaj puk i tipom i običji različit od Srbalja«. Citirano prema Ante Franić, *Hrvatski putopisi romantizma*, str. 113.

predgovor ili *Pridodatak* svojim *Pričanjima Vuka Dojčevića*.¹¹ Međutim, to tada, iz nama nepoznatih razloga, nije učinio.¹² Izvorni i integralni Ljubišin odgovor Vilovski je iz moralne obveze prema Ljubiši najprije objelodanio u *Brankovom kolu*¹³, a potom u zasebnoj autobiografskoj knjizi *Stjepan Mitrov Ljubiša (Utisci i uspomene)*.¹⁴ Vilovski je taj *Pridodatak*, prema vlastitim navodima, u knjizi priopćio »od reči do reči«, onako kako ga je Ljubiša koncipirao »i kakav se i sada nalazi (...) u rukopisu biografije Vuka Dojčevića«. ¹⁵ Na početku Ljubišina članka, tj. odgovora, nalazi se već prethodno citirana Milčetićeva zabilješka, a potom pisac decidirano navodi:

“Preostalo je do duše, osim Dnevnika, neka rukopisna knjižica od pokojnog nadpopa Antuna Kojovića od koje i ja i mnogi drugi hranimo prepise kao blagu uspomenu dobrog rodoljuba. U toj knjižici nema nijedne pripovijesti niti se je Kojović ikad time bavio, no sitnim pjesmicama veoma male vrijednosti.

Ja sam iz harnosti napisao, ima već tri godine, život pokojnikov i nješto iz te knjižice uzeo da se štampa u ‘Zabavniku’. No u to, po nesreći, umrije oplakani urednik Josif Đunić, pak ne znam gdje sam zavrgo moj rukopis. No ko želi znati kako je pisao pok. Kojović hrvatski, neka se potruđi pročitati međutim podlistak ‘Narodnog lista’, br. 35. god. 1876.

Ja sam dobio građu za pripovijetke, koje sam objavio: ‘Skočidjevojuku’ i ‘Prokleti kam’ od igumana Mojsija Vukšića Ubljanina; ‘Malog Šćepana od Vuka Markova Vranete Mihaile; ‘Prodaju patrijare Brkića od Đura Vučetina Brajića; ‘Popa Androvića od Mitra Popova Gregorića Paštrovića i to poslije smrti Kojovićeve, a ‘Krađa i prekrađa zvona’ dogodilo se, tako reći, pod mojim očima. ‘Kanjoš Macedonović’ legenda je koju skoro svaki Paštrović zna. Sâm sam pak dopunio istoričnu stranu, kako sam najbolje mogao i umio. Ko je god pročitao moje Pripovijesti odreće g. Milčetiću da u njim ima vjerskih razmirica.

Ja iskreno žalim da nije g. Milčetić ljepše propitao i obavijestio se o stvari prije neg me pretvorio da sam se udesio tuđim perjem, kad sam već kaže da u Boki ne treba krito krasti, kad se može lako prosuto kupiti, kao što žalim da nije imao kad niti mu se mililo da i on sabere ‘takih pučkih pripovijesti i priča’, koje bi svakako, po mom skromnom mnjenju, bile po našu knjigu korisnije nego li njegove ‘Putne crtice iz Boke i Crne Gore’.¹⁶

¹¹ Od 37 *Pričanja Vuka Dojčevića* za Ljubišina života objavljeno je 34, a tri su tiskana poslije njegove smrti. Sva su objavljena u *Srpskoj zori* 1877., 1878., 1879. godine.

¹² Istina, urednik *Srpske zore* Todor Stefanović Vilovski objašnjava da Ljubiša to nije učinio na njegov nagovor, pa u svojoj knjizi *Stjepan Mitrov Ljubiša (Utisci i uspomene)*, drugo izdanje, Štampa bokeške štamparije u Kotoru, 1908., str. 80, decidirano piše: »Zato mi je dan današnji milo, kad se setim one moje tadašnje rešenosti, kojom sam odlučno odbio Ljubišin zahtev: da njegov odgovor Milčetiću bude uvod u pričanja Vuka Dojčevića.»

¹³ Usp. *Brankovo kolo*, knj. XII, br. 28, Sremski Karlovci, 1906.

¹⁴ U književnoj kritici o Ljubiši, a i na koricama raznih izdanja pripovijesti Stefana Mitrova Ljubiše, pojavljuje se njegovo ime u različitim varijacijama: Stevan, Stjepan, Stepan, Šćepan. Da mu je pravo ime Stefan dokazali smo na temelju njegova krnosnoga lista, arhivskoga materijala i matičnih knjiga rođenih i krštenih u pravoslavnoj crkvi Sv. Trojice u Budvi te pismene korespondencije samoga pisca. O tome vidi opširnije u prvoj bilješci naše studije »Ljubiša i Njegoš: književnoistorijske paralele, uzori i nadahnuća« u: *Transformacije i strukture*, Školske novine, Biblioteka »Jezik i književnost«, Zagreb, 1982., str. 20.

¹⁵ Todor Stefanović Vilovski, *Stjepan Mitrov Ljubiša*, str. 77.

¹⁶ Isto, str. 78–79.

Nadalje, Vilovski je u tekstu svoje knjige s izrazitim emotivnim nabojem komentirao Ljubišin odgovor Ivanu Milčetiću, o čemu svjedoči sljedeći odsječak: »Kad se dobro uoči Milčetićeve beleška, biće svakome jasno, koliko je žuci morao prosuti njezin pisac [Ljubiša – op. M. N.] pišući i preporučujući Ljubišine pripovetke hrvatskoj publici [...]. Milčetiću nije bilo ni teško ni zazorno obediti Ljubišu: da je sasvim ordinaran plagijator, da u njegovim pripovetkama ima verskih razmirica i da ga najposlije okarakteriše kao sasvim prosta – skupljača. Koliko rečenica toliko krupnih laži! Kinizam ovog opskurnog pisca zasluživao je sasvim nešto drugo, a da ga Ljubiša udostojava odgovora i da ga uzima za ozbiljne strane [...]«. ¹⁷

Premda Vilovski u svojoj knjizi svjedoči i to da je Milčetićeve putopisna crtica »obratila na se pažnju gotovo vaskolikog srpskog i hrvatskog književnog sveta«, ¹⁸ mi smo u želji da provjerimo taj podatak pregledali brojne periodične i serijske listove i časopise onoga vremena u kojima su surađivali Ivan Milčetić i Stefan Mitrov Ljubiša. ¹⁹ Nismo, na žalost, bilo što pronašli što bi u hrvatskoj, crnogorskoj i srpskoj periodici ukazivalo na polemičke tonove Stefana Mitrova Ljubiše i Ivana Milčetića.

Međutim, iščitavajući književnokritičku građu o Ljubiši samo smo u pojedinim segmentima uočili književnokritičke tonove na tu polemiku. Naime, osvrćući se mnogo godina kasnije na taj biografski rad Todora Stefanovića Vilovskog, Đuro Körbler je u opširnoj studiji »Stefan Mitrov Ljubiša i njegova okolina (Sitniji prilozi za poznavanje njegova života i rada)« ²⁰ unio nešto više podataka i svjetla o kritičkim refleksijama Ivana Milčetića na Ljubišine pripovijesti i pričanja. Napominjući da ga je upravo egzaltirani stil u spisu Vilovskoga motivirao da napiše opsežnu studiju »o životu i radu tog darovitog pripovjedača (Stefana Mitrova Ljubiše – M. N.) i vanrednog poznavaoča života i običaja narodnih«, Körbler nastavlja da je Vilovski »dosta prostački, bezobzirno i neopravdano ustao« protiv književnika Ivana Milčetića. Nadalje, on u svojoj studiji potanko otkriva uzročno-posljedičnu vezu i kontekst nastanka Milčetićeve kritike na Ljubišine pripovijesti i pričanja. Poblizje, Körbler je nastojao utvrditi genezu Milčetićeve vrela, odnosno poticaje i okolnosti koji su ga doveli i motivirali da na svom putu po Boki i Crnoj Gori napiše kratki negativni sud o Ljubiši i njegovu književnom djelu. U nastavku svoje studije Körbler se decidirano pita: »A kako se rodila u njega [Milčetića – op. M. N.] misao, da Ljubišine pripovijesti, koje je upravo tada, skupljene u osobitu knjigu i koje su ugledale

¹⁷ Isto, str. 79–80.

¹⁸ Isto, str. 79.

¹⁹ Detaljno smo pregledali bibliografiju *Vienca, Obzora, Naše sloge, Hrvatske lipe, Hrvatskoga kola, Savremenika, Rada, Građe za povijest književnosti hrvatske, Kolendara Matice dalmatinske, Srpske zore, Brankova kola, Narodnoga lista* (prilog *Il Nazionale*), *Srpskog magazina, Srpsko-dalmatinskog magazina, Dubrovnika, Narodnog kolendara Matice dalmatinske, Glasa Crnogorca, Otadžbine*, kalendara *Orao* i slično.

²⁰ Usp. *Rad JAZU*, knj. 229, Zagreb, 1924., str. 101–187.

svjetlo u »Dubrovniku«, nazove samoniklim narodnim pripovijestima, što ih je on 'znao baš na pučku svijetu predati'?« I u nastavku svoga odgovora daje sasvim uvjerljiv i logičan zaključak kada kaže: »Ta je misao nikla u nj [Milčetiću – op. M. N.], očito pod utjecajem članka 'Životopisne crtice o Antunu Kojoviću', što ga je neki R. B. ranije priopćio u brojevima 31. i 35. od 4. i 29. aprila u 'Narodnim listu' za 1876. godinu.« U tom članku Körbler napominje i to da je nepoznati autor skicirao životopis budvljanskog kanonika Antuna Kojovića koji se »za života mnogo bavio sastavljanjem prigodnih pjesama, a sastavio je i četiri debele knjige 'Anali di Budua', o kojima se primećuje ovo: 'Dvije se još pomiču kod prepoštovanoga budvanskog nadpopa, a druge dvije, kazaše mi, [nepoznatom autoru inicijala R. B. – op. M. N.] da dospješe u duboku torbu Kojovićeve učenika, koji je iz ovijeh dosta gradiva za svoje pripovijetke izvukao, i ne spomenuv nikad ni slovcem svoga učitelja'.«²¹

Svakako je, nastavlja Körbler, taj Kojovićev učenik bio Stefan Mitrov Ljubiša u kojega »tobože u 'duboku torbu' dospješe dvije debele knjige njegovih Anala di Budua koji je 'izvadio' ili upravo 'izvukao' iz njih dosta gradiva za svoje pripovijetke«. Körbler je, između ostaloga, utvrdio i to da po svoj prilici Ljubiša nije nikada saznao za ovaj anonimni spis u *Narodnom listu* jer ga on niti ne spominje u svom objelodanjenom *Pridodatku Pričanja Vuka Dojčevića*²².

Iz cjelokupne građe koju smo ovdje analitički izložili mogu se deciderano izvesti i određeni zaključci:

1. Polemike između Ivana Milčetića i Stefana Mitrova Ljubiše zapravo nije niti bilo, jer se Ljubiša za svoga života nije ni u jednom periodičnom književnom časopisu oglasio i reagirao na putopisnu zabilješku koju je Milčetić izrekao o Ljubišinih objavljenim pripovijestima i pričanjima.
2. Milčetić je, kako se to doista iščitava iz utemeljene studije Đura Körblera, čini se samo usputno i bezazleno prepričao odjeke »Životopisnih crtica o Antunu Kojoviću« koje je, zapravo, pod svojim inicijalima objelodanio neki R. B., dakle nepoznati autor, u citiranom *Narodnom listu*. A da je to zaista tako, svjedoči i sama Milčetićeva kritička anotacija u kojoj kaže: »Za koga mi [Ljubišu – op. M. N.] pripovjediše [znači neko drugi –

²¹ Usp. Đuro Körbler, cit. studija, str. 106.

²² Naime, *Narodni list* br. 31. od 15. travnja 1876. ostao je Ljubiši nepoznat, »jer u onom 'Pridodatku' spominje (Ljubiša – M. N.) samo br. 35. tih novina (od 29. travnja 1876.), u kojemu je govor o pjesničkom radu Kojovićevu, pa se odmah i priopćuju, primjera radi, dvije njegove pjesme, 'Noćnopočka' i 'Kraljev dan' god. 1821., uz ovu primjedbu piščevu (potpisan inicijalima R. B.). 'Napokon ja ne mogu jamčiti, da li pjesme, što sam našao, take su iz Kojovićeve pera izašle, da su ih pripisaoči izgrdili; ili je to izpisao kakov mu učenik, što je na uzus znao. Kako mu drago bilo, mislim, da je naš šaljivi i veseli pjesnik ovo redaka zaslužio. Nekoliko je i talijanskih pjesama izpjevao: te su znatno slabije od hrvatskih...'« Cit. prema Đuro Körbler, str. 107, s napomenom da Kojovića pominje i Srećko Vulović u članku »Popis i ocjena narodnih bokeških spisatelja i njihovih djela«, u programu kotorske gimnazije za god. 1878./79., str. 10–15.

op. M. N.] da je uporabio i neko hrvatsko rukopisno djelo nekog kanonika budvanskog [...]«. I sami sintagmatski izričaji »neko rukopisno djelo« i »nekog kanonika budvanskog« ukazuju na nedosljednu Milčetićevu obaviještenost.

3. Cijeli je problem »polemike« Milčetić – Ljubiša, čini se, tek kasnije podgrijavao Todor Stefanović Vilovski objavljivanjem knjige *Stjepan Mitrov Ljubiša (Utisci i uspomene)*. On je, zapravo, veoma emotivnim udarom i prilično neprofesionalnom i zajedljivom semantikom i izričajem, bez obzira na to što je slovio za cijenjenoga i zapaženoga književnika i urednika *Srpske zore* u Beču, napao Ivana Milčetića kao glavnoga krivca i zlonamjernoga Ljubišina mladenačkog »junošu« i kritičara, komentirajući njegovu putopisnu zabilježku na vrlo pojednostavljen, neprofesionalan, tendenciozan i difamirajući način. Vrijeđao je, dakle, ne samo Milčetićevu književnoznanstvenu i spisateljsku osobnost, već i cijelu ondašnju književnu, političku pa i kulturnu hrvatsku javnost.²³

II.

Usud mnogih književnika XIX. stoljeća, koji su se samoučkim poletom uzdigli do vodećih stvaralaca pisane riječi u svome narodu, dijeli i Stefan Mitrov Ljubiša. Stoga je potrebno, s vremenske distance od citiranog Milčetićeva suda o Ljubišinom djelu, preispitati, prije svega, koliko je Ljubiša uistinu stekao literarnoga i povijesnog obrazovanja u privatnoj školi svoga budvanskog učitelja, don Antuna Kojovića. A daleko je više nužno spoznati sljedeće: je li se Ljubiša kao vrstan narator uistinu koristio, i u kojoj mjeri, literarnim djelom svoga učitelja, izvorima pučkoga duha, predajama i vrelima iz »zlatousta narodnog« iz Boke na taj način da je svoje pripovijesti i priče jedostavno »pokupio po primorju Boke Kotorske«.

Iz književnopovijesnih i književnoteorijskih studija poznato je²⁴ da je Stefan Mitrov Ljubiša sve do 70-ih godina XIX. stoljeća iskazao mnoge

²³ Radi ilustracije navodimo u tom kontekstu riječi Todora Stefanovića Vilovskog u knjizi *Stjepan Mitrov Ljubiša*, str. 80: »Srpski svet tada je već dobro znao, skime ima posla i koliko mogu biti istinite sve one laži, koje su u ono vreme pronešene od strane Ljubišinih političkih protivnika.« A malo naprijed na tom istom mjestu Vilovski piše i ovo: »Ma koliko da je Ljubiša osećao potrebu da se odbrani od niskih napadaja jednog književnog opskuranta, ma koliko da je njegov odgovor bio napisan i lepo dostojanstven, pa najposle, ma koliko da u njemu ima interesantnih podataka za poznavanje Ljubišina književna rada, za koje bi bilo šteta da se izgube, zato bi ipak pričanja Vuka Dojčevića, ovaj dragi kamen u nizu Ljubišinih umotvora, za navek ostao unakažena, da je kojom nesrećom na prvim listovima štampao odgovor – Milčetiću.«

²⁴ U novije vrijeme književno djelo Stefana Mitrova Ljubiše doživjelo je književnopovijesnu, književnoteorijsku, filozofskoestetsku i jezikoslovnu valorizaciju. Ističemo samo neke značajnije studije: Božidar Pejović, *Književno djelo Stefana Mitrova Ljubiše*, Svjetlost, Sarajevo, 1977; Radoje Radojević, *Humor i satira u djelima Stefana Mitrova Ljubiše u Tokovima crnogorske književnosti*, Pobjeda, Titograd, 1978; dr. Radoslav Rotković, *Tragajući za Ljubišom*, Pobjeda, Titograd, 1982; Milorad Nikčević, *Transformacije i strukture*, Školske novine, Zagreb, 1982.

stvaralačke oscilacije i u intenzitetu i u kvaliteti svoga književnoga djela. On je, zapravo, kao pisac dugo sazrijevao, tražeći pravi izričaj i tematiku za svoj eruptivni stvaralački temperament i talent. Pojedini već afirmirani stvaratelji književnoga duha bili su mu »duhovni orijentiri i moralna potpora njegovom samoučkom putu u književnost«. ²⁵ Jedan od prvih književnika svakako je bio i svećenik don Antun Kojović. Njegovu je privatnu školu u Budvi mladi Ljubiša pohađao 30-ih godina XIX. stoljeća, u njoj je stekao osnove pismenosti na narodnom jeziku, ali je po svojoj prilici od Kojovića naučio i prve osnove talijanskoga jezika i romanske kulture. ²⁶ Logično je pretpostaviti da je Antun Kojović kao ondašnji pjesnik, marljivi kroničar raznovrsnih zbivanja i događaja u svome rodnom gradu, a napose kao povjesničar, u mladome Paštroviću izvio iskru zanimanja za književnost i povijesne činjenice. ²⁷ Danas se posve pouzdano znade da je don Antun Kojović bio veoma obrazovan svećenik, koji je duhovnu akademiju, doktorat teologije i prava stekao u Italiji (Lorettu). Po povratku u svoj zavičaj Kojović se posvetio organiziranju školstva, pisao je pjesme na svome materinskom, hrvatskom jeziku, a na talijanskom je jeziku napisao svoje *Memoare* i *Dnevnik*, dakle narativnu prozu koja svakako nosi i određena narativna svojstva vrijedne pripovijedne književnosti. U toj Kojovićevoj prozi »bitan je jezik činjenice i stil hronike, a jezik slike tek je rijetka i uzgredna pojava. Pa ipak, atmosfera i boja historijskog vremena i anegdotski sažet i živ prikaz događaja i ličnosti prevode tu prozu iz prostora tvrdokorne historijske činjenice u strukturu osobenog književnog ljetopisno-memoarskog izraza.« ²⁸ Slična svojstva modeliranja i kazivanja obilježit će kasnije i Ljubišine pripovijesti, naročito na onim mjestima gdje je umjetnička istina bivala podčinjena povijesnim činjenicama. ²⁹ Nadalje, u suodnosu i dodiru književnoga rada Kojovića i njegova učenika Ljubiše ističu se i ove zajedničke paralele: humor, mjestimice tvrd i opor, ponekad surov, te ironija, sočna i elementarna u izričaju, na pojedinim mjestima podrugljiva. Uz sve to, Kojović je bio prvi duhovnik i književnik koji je Ljubišu uputio prema narodnoj književnosti i narodnom jeziku, a, kako ističe pisac *Predgovora* o Kojoviću dr. Slavko Mijušković u knjizi *Moje doba*, Ljubiša je vrlo poštovao i marljivo proučavao Kojovićevo književno djelo te cijenio svoga svestrano obrazovanog učitelja. On je, kao što smo to već naglasili, čuvao Kojovićev

²⁵ Božidar Pejović, *Književno djelo Stefana Mitrova Ljubiše*, Svjetlost, Sarajevo, 1977., str. 19.

²⁶ Poznato je da je Stefan Mitrov Ljubiša u svom ranom književnom razdoblju prevodio odlomke iz Ariostovih *Satira*, Horacijevu *Hvalu seljačkog života*, *Smrt Ugolinovu* iz Danteove *Božanstvene komedije*, Salustijevu *Zavjeru Kataline* i Tacitov *Agrikolin život* i to sve u metru i dikciji usmene književnosti. O tome usp. našu knjigu *Na civilizacijskim ishodištima*, CKD »M-M«, Osijek, 1999., str. 72–73.

²⁷ Usp. Antun Kojović, *Moje doba* (Iz memoara, dnevnika i stihova), predgovor, izbor, pred i komentar dr. Slavko Mijušković, Grafički zavod, Titograd, 1969.

²⁸ Božidar Pejović, *Književno djelo Stefana Mitrova Ljubiše*, str. 18–19.

²⁹ Isto, str. 19.

prijepis rukopisne zbirke *Versi ali rime slovinske po govorenju od Budve i njezine deržave u svakakve zgode od nadpopa Antuna Kojovića*. Ljubiša je zasigurno znao i za Kojovićeve *Dnevnike*, jer se njegovim podacima i povijesnim vrelima koristio u svojoj pripovijesti »Gorde ili kako Crnogorka Ljubiša«. ³⁰ Iz »harnosti« prema svom učitelju Kojoviću, kako je sâm Ljubiša napisao u *Pridodatku* koji smo citirali, sačinio je »život pokojnikov« [Kojovićev – op. M. N.], namjeravajući ga objaviti zajedno s izabranim Kojovićevim pjesmama u dubrovačkom *Zabavniku*, ali je taj Ljubišin rad zasigurno nepovratno izgubljen jer nije pronađen u njegovoj ostavštini.

Sve u svemu, sasvim je sigurno da je Antun Kojović svojim moralnim likom učitelja, a napose svojim žanrovsko raznovrsnim književnim djelom, u mladome Ljubiši ostavio duboke tragove, potaknuo u njemu stvaralačku iskrinu i naučio ga misliti i pisati priče na njegovu narodnom jeziku. Međutim, daleko su više Kojovićeve neobjavljeni rukopisi bili dijelom Ljubišine rane lektire. Oni su zapravo i izvršili određene utjecaje na njegovo oblikovanje kao pisca i budućega pripovjedača. Osobito se uočava, i kod Ljubiše i kod Kojovića, jezična dvojnost (talijanska i domaća), iako kod Ljubiše nije dala iste tvoračke rezultate kao kod njegova učitelja Kojovića. I na koncu, ta ista jezična dvojnost u književnim djelima dvojice pisaca natpire se i prožima s aspekta dviju komponenti: talijanske i domaće nacionalne, tako da se u Ljubišinu slučaju razabiru i dvije sasvim uočljive faze njegova ranog stvaralaštva: narodna, domaća (crnogorska) i strana (talijanska). O svemu tome svjedoče i rani radovi Stefana Mitrova Ljubiše: »Opštество paštrovsko u okružju kotorskom« (1845.), prijevodi romanske i talijanske literature i njegova rana poema »Boj na Visu« (1866.), koja je ispjevana na granici povijesne zbilje i poetske fikcije. ³¹ Prema tome, analizom se nigdje eksplicitno ne može utvrditi da je Stefan Mitrov Ljubiša iz Kojovićeve tiskanog djela i njegovih neobjelodanih rukopisa »dosta gradiva za svoje pripovijetke izvuka«, a kamoli da je plagirao ili prepisivao svoga učitelja Antuna Kojovića.

Navodeći, međutim, u odgovoru svog »Pridodatka Pričanjima Vuka Dojčevića« imena informatora od kojih je dobio sirovu građu za svoje pripovijesti, Ljubiša je Milčetiću sebe eksplicitno »potvrdio« kao stvaratelja, što je kasnije daleko više učinio svojim iskrenim iskazom: »Sâm sam pak

³⁰ U strukturi te pripovijesti Ljubiša decidirano piše: »Pop Antono Kojović Budvanin piše u svome dnevniku kako je sve moguće činio da odvrati gosta Brunjarda od skadarskog puta, opisujući mu nevjernu i opaku ćud vezirovu; i već ga je bio sklonio da odustane, kad prispiju Pernet i Šernflut iz Crmnice i donesu mu glas da su s Mehmetom vjeru uhvatili i da mogu slobodno Skadru putovati i vezirom se sastati (...)«. Citirano prema: Stjepan Mitrov Ljubiša, *Pripovetke*, Matica srpska, Novi Sad – Beograd, 1969., str. 274.

³¹ Usp. naše studije: Milorada Nikčevića, »Boj na Visu (1866) između povijesne zbilje i poetske vizije« u: *Na civilizacijskim ishodištima*, CKD »M-M«, Osijek, 1999., str. 65–88. Isti, »Boj na Visu (1866) fenomen istorijske i poetske fikcije (Genotipsko – komparativističko iščitavanje: S. M. Ljubiša – Đ. Deželić – S. Buzolić – P. Kuničić – S. S. Kranjčević)« u *Zborniku Književno djelo Stefana M. Ljubiše – Novo čitanje*, Budva, 2000., 217–236.

dopunio istoričnu stranu, kako sam najbolje mogao i umio.« Po svojoj prilici, u Ljubišinu stvaralačkom *prosédéu* našli su se u međusobnom presijecanju različiti žanrovi i slojevi usmene književnosti (predaja i povijest, legenda i tvrdokorne historijske činjenice, poezija i historija), književni spregov *jednostavnih oblika* (Jolles)³² koji su Ljubišinoj narativnoj poetici odavali »prijatljiv« i pri/povijesni karakter njegovih pričanja i pripovijesti.

Ili, kako smo to naglasili u studiji »Razine i funkcije transformiranih folklornih elemenata u umjetničku / beletrističku književnost«,³³ pisci takvih narativnih književnih djela, poput Stefana Mitrova Ljubiše, »odnosno takve narativne poetike, bili su u sličnoj poziciji u kojoj su se nalazili modelatori stvarateljskog mozaika. Naime, ma koliko anegdote, priče, poslovice, mitovi, memorabile i druge 'mikro strukture' (Škreb), bili gotovi oblici usmene književnosti, u tvorevinama umjetničkih djela, one poprimaju slično mjesto koje u umjetničkom mozaiku imaju raznovrsno obojeni kamenčići. Poblize, kao što u umjetničkom mozaiku ti kamenčići prestaju biti kamičići (mikro strukture) sami za sebe, oni u završnoj strukturi književnog djela postaju djelići ulančene kompozicijske cjeline.«³⁴

I upravo, ne upuštajući se u detaljniju analizu takvoga Ljubišina stvaralačkog *prosédéa*, književni povjesničar i filolog Ivan Milčetić našao se je, zajedno sa svojim, zapravo neimenovanim autorom inicijala R. B., ni kriv ni dužan, začetnikom na vertikali onih književnih kritičara Ljubišina djela koji će ga mnogo godina kasnije, poput Jovana Skerlića, Svetislava Vulovića, Mihaila Ražnjatovića i dr., svesti na razinu stvaratelja-zapisivača njegovih suvremenika iz Boke kotorske Vuka Vrčevića i Vuka Popovića, dakle usmene književnosti, »regionalnog« i »provincionalnog« stvaratelja. Tako na primjer književni historičar Jovan Skerlić u svojoj studiji o Ljubiši³⁵ piše s pozivom i utjecajem na rane bilješke Ivana Milčetića: »On [Ljubiša – op. M. N.] je često u pero beležio sve što je čuo od svojih zemljaka, i vrlo često on čini više utisak jednog veštačkog sakupljača narodnih umotvorina, no pisca koji daje samostalne umetničke tvorevine. Njegov način pričanja, njegove anegdote koje u narodnom tonu razvija, njegov aforistički i poslovički stil, neobično podsećaju na kraće narodne pripovetke, koje je po istim i bližnjim krajevima skupljao njegov zemljak, prijatelj i u neku ruku učitelj Vuk Vrčević.«³⁶

³² Jednostavni oblik je termin preuzet u nešto širem značenju od lajpciškog komparatista Andrea Jollesa, koji je tako naslovio svoju knjigu iz 1930. godine. Jolles ukazuje na to da jezik stvara osobne oblike jednostavne građe čime je autoru/naratoru omogućeno da svoju misao pretoči u viziju i izraz. Dominantan uzrok njihova nastojanja nisu osobne već duhovne pobude jednoga kolektiva. Široki je raspon njihovih pojava oblika: mitovi, parabole, primjeri, poslovice, izreke, priče, anegdote, šaljive priče, legende, pitalice, zagonetke i slično.

³³ *Zbornik radova Hrvatskog društva folklorista*, vol. 7, Zagreb, 1998., str. 97–105.

³⁴ Isto, str. 98.

³⁵ *Letopis Matice srpske*, br. 2, Novi Sad, 1908., 1–24.

³⁶ Isto, str. 7.

Na drugome je mjestu Skerlić to još jače podcrtao: »On [Ljubiša – op. M. N.] ih je [pripovijetke i pričanja – op. M. N.] verno beležio, često doslovce, starajući se da ne propusti ni jednu reč, da sačuva jedru narodnu frazu i sav kolorit točnog pričanja narodnog pripovedača, izostavljajući samo ono što mu se učinilo 'sićišno ili suhoparno' [...]«. ³⁷ A urednik srpske socijalistički orijentirane *Straže* L. Paču čak u trenutku Ljubišine smrti piše da njegovu prozu treba zabraniti i prestati dalje objelodanjivati njegove pripovijesti i priče zbog pišćevih »konzervativnih pobuda na društvo«, a daleko prije »zbog regionalizma Ljubišina jezika koji je u znatnoj meri nerazumiv narodu Srbije«. ³⁸

Srpski književni povjesničari, pozivajući se kasnije uporno na zaista usputnu i bezazleno izrečenu Milčetićeovu ocjenu u kratkoj putopisnoj bilješci njegovih »Putnih crtica po Boki i Crnoj Gori«, izricali su negativan sud o Ljubišinoj prozi iz dva razloga: prvo, s namjerom da Ljubišu »discipliniraju« i da mu neutraliziraju izvorni crnogorski idiom / jezik kojim se služio, neprihvatajući tako reformu jezika i pravopisa Vuka Stefanovića Karadžića ³⁹ i drugo, da potru simpatije i mišljenja kasnijih hrvatskih književnika i proučavatelja, Augusta Senoe koji je među prvima ustvrdio da Ljubiša piše svoju prozu u »posebnom genru, sasvam osobnom« naglašavajući samo to da mu je jezik »kašto odviše lokalnan«, ⁴⁰ i Adolfa Vebera Tkalčevića koji je još 80-ih godina XIX. stoljeća u članku »Šćepan Ljubiša kao pisac« ⁴¹ okrstio posliješenoinski književnojezični pokret u hrvatskoj prozi »Ljubišinom školom«, ⁴² pa između ostaloga, piše i ovo: »[...] da malo ima knjigah, koje bi bile u najnovije vrijeme pobudile kod nas toliku pozornost, koliku: Pripovijesti crnogorske i primorske Šćepana Mitrova Ljubiše 1875. Najprije su ih novine uzele u zviezde kovati a onda su jih stariji pisci primili proučavati, napokon jih je mlađi naraštaj upro oponašati.« ⁴³

Zavišavamo ovu studiju citatiranom pohvalom Antuna Vebera pripovjedačkom radu Stefana Mitrova Ljubiše, uz napomenu da su se dvojica velikih kulturnih poslenika, filolog, jezikoslovac, putopisac i etnolog Ivan

³⁷ Isto, 19.

³⁸ L. Paču (*Napomene uz nekrolog Ljubiši*). *Straža*, 1878., str. 535.

³⁹ Usp. Milorad Nikčević, »Tvarački dometi jezika i stila crnogorske pripovijetke (1860–1914)«, u *Zborniku s međunarodnog skupa: Jezici kao kulturni identiteti*, PEN Centar, Cetinje, 1998., str. 159–175; Vojislav P. Nikčević, »Ljubiša o narodnom karakteru svojega jezika i stila«, *Riječ*, V/1–2, Nikšić, 1999., str. 68–79. Isti, »Narodni karakter Ljubišina jezika i stila«, u *Zborniku radova: Književno djelo Stefana M. Ljubiše – Novo čitanje*, Budva, 2000., str. 113–129.

³⁹ Usp. Vojislav P. Nikčević, »Ljubiša o narodnom karakteru svojega jezika i stila«, *Riječ*, V/1–2, Nikšić, 1999., str. 68–79.

⁴⁰ *Vienac*, br. 40, 1878., str. 792.

⁴¹ Adolf Veber, »Šćepan Ljubiša kao pisac«, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knjiga 59, Zagreb, 1881., 186–200.

⁴² Isto, 189.

⁴³ Isto, 186.

Milčetić i književnik autentične crnogorske proze Stefan Mitrov Ljubiša, koji je svoju domovinu Boku Kotorsku i Crnu Goru doživljavao »maticom i kovnicom pučkih umotvorina« i »crnogorskog idioma«, što će reći jezika, sreli prvi i posljednji put u okružju svečanoga trenutka u Zagrebu, na otvaranju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 1886. godine, gdje je Ljubiša, pred ushićenom hrvatskom duhovnom svitom i biskupom Josipom Jurjem Strossmayerom, održao svoj zapaženi govor.⁴⁴

KRITIČKI POGLED IVANA MILČETIĆA NA KNJIŽEVNI RAD
STEFANA MITROVA LJUBIŠE I KNJIŽEVNO STVARALAŠTVO
U BOKI KOTORSKOJ

Sažetak

U književnoj se povijesti i kritici često citira putopisna zabilješka književnoga historičara, etnografa i bibliografa Ivana Milčetića (1853.–1921.), objavljena pod naslovom »Putne crtice iz Boke Kotorske i Crne Gore«, u kojoj je, osvrćući se na Ljubišinu zbirku *Pripovijesti crnogorske i primorske* (1875.), optužio autora da se koristio rukopisnim djelom svog učitelja, katoličkoga svećenika don Antuna Kojo- vića, a da ga nije ni spomenuo. U nastavku članka on piše kako je Ljubiša po primorju Boke kotorske jednostavno pokupio narodne pripovjetke. Kraj svog članka Milčetić intonira ovako: »Ko bi imao vremena i volje, mogao bi u Boki sakupiti lijepu zbirku takvih pripovijesti i priča.«

Navodeći u odgovoru Milčetiću imena pripovjedača od kojih je dobio građu za svoje pripovijesti, Ljubiša je sebe eksplicitno »potvrdio« kao stvaratelja, ali to je daleko više učinio iskazom: »Sam sam pak dopunio istoričnu stranu, kako sam najbolje mogao i umio.« Po svoj prilici, u Ljubišinu stvaralačkom procesu našli su se u međusobnom presijecanju različiti žanrovi i slojevi usmene književnosti (predanje i povijest, legenda i tvrdokorni historijski fakti, poezija i historija), književni spregovi »jednostavnih oblika« (Jolles) koji su u ukupnoj Ljubišinoj narativnoj poetici odavali »privid« i pri/povijesni karakter njegovih pripovijesti.

Upravo se književni povjesničar Ivan Milčetić, ne upuštajući se u detaljnu analizu Ljubišina stvaralačkog *procédéa*, ni kriv ni dužan našao začetnikom na vertikalni onih kritičara Ljubišina djela koji će ga kasnije, poput Jovana Skerlića, Svetislava Vulovića, J. Pačua i drugih, svesti na razinu stvaratelja-zapisivača njegovih suvremenika iz Boke kotorske Vuka Vrčevića i Vuka Popovića, dakle usmene književnosti, »regionalnog« i »provincijalnog« stvaratelja, što on nikako nije bio – niti po tematici, niti po svome crnogorskom jeziku.

⁴⁴ Usp. dr. Radoslav Rotković, *Tragajući za Ljubišom*, str. 149.

THE CRITICAL VIEWPOINT OF IVAN MILČETIĆ ON THE LITERARY
WORK OF STEFAN MITROV LJUBIŠA AND THE LITERARY
CREATIVITY IN BOKA KOTORSKA

Summary

In literary history and criticism a travel book note of the famous historian, ethnographer and bibliographer Ivan Milčetić (1853–1921) is often quoted which was published under the title: »Travel notes from Boka Kotorska and Montenegro« which refers to Ljubiša's collection *Montenegrin and seaside tales* (1875) where he accuses the writer of using the manuscript of his teacher, the catholic priest don Antun Kojović without ever mentioning him. In the continuation of the article he writes how Ljubiša simply collected folk tales along the seaside of Boka Kotorska. Milčetić intones the end of his article by saying: »Whoever had the time and the will could collect a nice collection of such tales and stories«.

By citing in his response to Milčetić the names of the storytellers that gave him the material for his tales, Ljubiša explicitly »confirmed« himself as the creator with the following proof: »I filled in the historical side myself as best I knew how.« In Ljubiša's creative process different kinds of genres were found and spheres of role literature (delivery and history, legend and hard historical facts, poetry and history), literary unions of »simple forms« (Jolles) that reflected an allusion in Ljubiša's narrative poetry and historical character of his tales.

It was precisely the literary historian, Ivan Milčetić who did not analyze in detail Ljubiša's creative procédé, and who found himself the initiator at the vertical of those critics of Ljubiša's work that will later like Jovan Skerlić, Svetislav Vulović, J. Paču and others on the level of the creator- writer of his contemporaries from Boka Kotorska, Vuk Vrčević and Vuk Popović, in other words, oral literature of the »regional« and »provincial« creator which he way by no mans – not even thematically nor by his Montenegrin language.

Milčetićevo poimanje književnih poslanica

Izlaganje (referat sa znanstvenog skupa)

UDK 821.163.42 (091)

821.163.42.09

1.

U programu varaždinske gimnazije za 1881/82. Ivan Milčetić objavio je raspravu »O poslanicama u dubrovačko-dalmatinskoj periodi hrvatske literature«. ¹ U uvodnome, teorijsko-metodološkome dijelu, njezin autor podsjeća na »vrlo jednostavno« i samovoljno građeno »tehničko nazivlje« za pojedine vrste u hrvatskoj renesansnoj književnosti, među njima i za tzv. *knjige, poslanice ili listove* (lat. *epistule*). Potom poslanicu definira kao pjesničko pismo, čija vrijednost ovisi o piscu, naslovniku i predmetu, a poznaje je svaka literatura – klasična i moderna, pa tako i hrvatska. Neke su privatne – obična prijateljska pisma, koja nemaju vrijednosti, dok su druge »realne važnosti«, jer odaju »svijest i literarnu i narodnu«. Opća im je slabost – »razvlačenost i retorička frazeologija«, a najbolje se karakteriziraju ubrajanjem u *prigodnu poeziju*. No, postoji i *prigodna proza*, tj. neki predgovori i posvete, pa će naš autor prvo iznijeti kratak sadržaj važnijih poslanica, a potom svoje misli.

Drugi, središnji dio Milčetićeve rasprave bit će, dakle, analitičke naravi. Koristeći se kao izvorom Akademijinim *Starim piscima hrvatskim*, Ranjininim *Pjesnima razlike*, Zlatarićevim *Djelima* i Kukuljevićevom hrestomatijom *Pjesnici hrvatski XVI. vieka*, autor iznosi i komentira stotinjak poslanica 20 autora hrvatske renesanse. Milčetić ujedno komentira uvrštene poslanice izdvajajući im glave značajke, funkciju i društveni status.

Prve poslanice njihovi autori (Menčetić i Đ. Držić) nazivaju *knjigama i listovima*, a većina ih se redovito poziva na grčke i rimske klasike s kojima se i uspoređuju. Poslanice ukazuju na običaj doba u kojemu su pjesnici razmjenjivali stihovana, kadšto i nestihovana pisma pozivajući se pritom na običaje starih pjesnika.

---

¹ Ivan Milčetić, O poslanicama u dubrovačko-dalmatinskoj periodu hrvatske literature. Preštampano iz programa varažd. gimnazije za god. 1881./2. U Varaždinu. Brzotiskom Platcera sina. 1882. Str. 1–67.

Poslanice karakteriziraju i autora i njegov vijek, nastavlja Milčetić. Promatrane hrvatske poslanice tako pokazuju da su naši pisci 16. st. međusobno komunicirali, bili u prijateljskim odnosima, te da su gajili neobično poštovanje prema znanosti i umjetnosti, naročito pjesništvu. Pretjerano hvalisanje opća je njihova značajka kao i cijeloga 16. stoljeća.

Poslanice su najava duha novoga doba, a renesansni Dubrovnik dopro je do općenite uljuđenosti, njegovo građanstvo, posebice trgovački stalež, također drži do znanja, naročito do pjesništva. Naši književnici šalju jedan drugome i tiskane i netiskane poslanice, iz domovine ili iz tuđine, pa je tako cijeli humanistički pokret dobio jedinstven karakter. Nalješković je uz Vetranovića, ističe Milčetić, točka oko koje su se kretali svi tadanji hrvatski književnici. Živo razmjenjujući poslanice, pjesnici dubrovački, hvarski, korčulanski i splitski povezivali su se u jedno književno kolo, što se odrazilo i na jezik, koji se u poslanicama naročito miješa. Povezanost književnika naših glavnih središta zarana je, čini se Milčetiću, potaknulo stvaranje *književnoga jezika*.

Osim toga, poslanice su potaknule i neutraliziranje staleških razlika; to najbolje pokazuje primjer najplodnijega i najvažnijeg autora poslanica Nikole Nalješkovića, koji je iz građanske obitelji a dopisivao se odreda s vlastelom. Napokon, poslanice pokazuju da su i onodobne žene iz najodličnijih kuća čitale hrvatski.

Što se tema tiče, u nekima se iznose ljubavni jadi, u nekima tuži na zdravlje, odnosno bolest, dok se u trećima progovara o prolaznosti ovoga i stalnosti drugoga svijeta, a u mnogima o književnosti samoj. Dok su jedne elegične, druge su šaljive pa i satirične, neke čak polemične. Sve pak pokazuju obožavanje lijepe forme te vjersku indiferentnost, pa se tako protestantizam – koji je potresao Europu – u našim poslanicama jedva i spominje.

Osim što su njihovi autori izvrsni poznavatelji mitologije i klasične literature, koji i sami pjevaju za pjesničku slavu, poslanice su i dokaz glazbene kulture. Hektorovovićevo *Ribanje*, kao najopsežnija poslanica, i u tome i zbog drugih je razloga izvanredno važna. Lucićeve pak poslanice pokazuju da je ovaj književnik na javnu scenu odlučio stupiti tek onda kada su i drugi njegovo djelo povoljno ocijenili, a Držićeva da je jedna od prvih naših polemika, itd.

Poslanice su uglavnom prepisivali prepisivači ili sami autori, pa je tako sačuvano mnogo rukopisa i spašen veći dio književne baštine, ali zato je mnogo i propalo. Samo su neki pjesnici u tiskanim svojim djelima uvrštavali i poslanice (npr. Dinko Ranjina). Napokon, i mnoge su nadgrobnice zapravo nastavak poslanica, u ovome slučaju poslanica mrtvima.

U trećem dijelu svoje rasprave Ivan Milčetić izvodi zaključke, tj. apstrahira temu. Pošavši od Berangerove primjedbe o relativnosti prigodničarske literature, jer se kasnije ne razumije bez komentara, a kako je i sam

poslanice uvrstio u prigodnu poeziju, naš autor vrijednost poslanica svodi na kulturno-historijsku.

Na formalnome pak planu ista analiza pokazuje dominaciju poslanica u 8-ercu i dvostruko rimovanome 12-ercu, koji je ne samo zahtjevan već uzrokuje spomenutu »razvlačnost«. Na planu ugođaja poslanice su uglavnom povišena tona. U filološkom pogledu obično su precizno datirana kao svako pismo, a u aksiološkome – ponovit će Milčetić – tek su neke vrijedne.

Naši renesansni pjesnici nisu radili ništa što nisu radili i talijanski im kolege, pa je pjesnička moda bila općim znakom uglađenosti i u Italiji i u Dalmaciji. Provedena analiza upravo to pokazuje, tj. pokazuje pjesnički duh 16. vijeka – njegove »misli, želje i osjećaje«.

Da je humanistički pokret zahvatio naše krajeve od Raba do Kotora, i to sve slojeve građanstva, vidi se upravo u poslanicama. Školovani u Italiji, onodobni Hrvati govore hrvatski, talijanski i latinski, mnogi i grčki, a sred Italije pjevaju hrvatski, te bodre poslanicama svoje zemljake. Ime slovinsko i hrvatsko u sinonimskoj su upotrebi, pa poslanice svjedoče, zaključuje Milčetić, da su se njihovi autori – suprotno drukčijim tvrdnjama – osjećali Hrvatima.

Nepostojanje tiskara u tadašnjoj Dalmaciji uvjetovalo je dinamično dopisivanje među piscima glavnih hrvatskih renesansnih središta. Otuda toliki broj poslanica koje su mahom bile namijenjene uskom krugu prijatelja, dio nije bio za tiskanje, a karakterizira ih – osim hvalisanja i slavičnosti – književna i nacionalna svijest.

Ostajući bogato i već valjano korišteno vrelo za književnu i kulturnu povijest, poslanice su pokazale da je književnost 16. stoljeća povezala Dalmaciju sa slobodnim Dubrovnikom, završava Milčetić.

2.

Parafrazirajući samoga Milčetića, ova rasprava karakterizira također dvoje: njezin predmet i njezina autora.

Naime, Milčetićeva rasprava »O poslanicama«, nastala u jeku općega pozitivizma, primjer je dobro fundirane znanstvene studije – kako o svojim izvorima – i stranima (Gottschall, De Sanctis, V. L. Geitler) i domaćima (Kukuljević, Jagić) – tako po metodi i implikacijama. Stroga trodjelna struktura ovoga rada po načelu *tvrdnja-dokaz-zaključak* te korišteni metajezik s jedne strane, a s druge implicitno problematiziranje književnoznanstvenoga sustava, posebice žanrovskoga statusa i poetike poslanice, najvažnije su odlike ovoga Milčetićeva rada.

Da je ova ocjena točna, vidi se po današnjoj literaturi o jednome književnome obliku koji se gubi sredinom 19. stoljeća kada mnoge njezine aspekte počne preuzimati književna periodika.

Naime, i Franjo Švelec u istovrsnome radu »O poslanicama u hrvatskoj renesansnoj književnosti« (*Mogućnosti*, 1998.),² poslanice promatra kao književnu »posebnu književnu vrstu« i ne propušta podsjetiti da je Ivan Milčetić »prvi značajniji istraživač hrvatskih poslanica«. Štoviše, napor našega suvremenika da usustavi i određenu poetiku poslanice kao žanra posve korespondira s, istina, manje svjesnim, ali ne i manje uspješnim nastojanjem njegova prethodnika. Modernizira li se Milčetićeve metajezik, dobili bismo zapravo posve modernoga teoretičara jednoga pomalo zaboravljenoga, ali ne i sasvim nestaloga žanra u našoj književnosti.

Uvodeći jasniju tipologiju, jer primjenjuje jasnije kriterije (*način oblikovanja, opseg, predmet, prisutni ili neprisutni adresat*), Švelec u osnovi definira poslanicu kao oblik komunikacije u kojemu vjerodostojni pošiljatelj neprisutnome ili prisutnome – a mi bismo dodali: i stvarnome ili fiktivnome naslovniku – šalje poruku držeći se određenih konvencija poput pohvale adresatovih djela i isticanje vlastite – kako bi rekli naši stari pisci – »nesrednosti«, ali držeći se također i tema općeg karaktera, lakoga stila i prisnoga tona.

Postoji, međutim, još jedan argument.

Naime, u naše doba, na uzmaku ili barem smanjene dominacije pisanih medija, poput knjige, novina i časopisa, koji su u uvelike utjecali na nestanak, između ostaloga, i poslanica kao oblika književne komunikacije (ali ne i *epistolarnosti* kao pripovjedne tehnike!), pojavila su se pisma, zapravo poslanice Pavla Pavličića čiji su adresati žene iz književnoga i kulturnog života ili fikcionalni ženski likovi.

Čini se da upravo ova postmodernistička gesta na najbolji način traži da se problematizira i povijesna poetika književne poslanice, a s njome, dakako, i pionirska uloga našega Ivana Milčetića.

MILČEVIĆEVO POIMANJE KNJIŽEVNIH POSLANICA

Sažetak

U prilogu se raspravlja o studiji Ivana Milčetića »O poslanicama u dubrovačko-dalmatinskoj periodi hrvatske literature« (1881./82.), odnosno o autorovu poimanju poslanice (epistule) kao zasebnoga žanra hrvatske renesansne književnosti. Iako se književnopovijesni status poslanica do danas uvelike izmijenio, zaključuje se da je u hrvatskoj stručnoj literaturi Milčetićeve studija jedinstven prilog o poslanicama i da je zadržala svoju književnoznanstvenu relevantnost i aktualnost.

² Franjo Švelec, »O poslanicama u hrvatskoj renesansnoj književnosti«. *Mogućnosti*, 1–13(1998): 128–136.

THE UNDERSTANDING OF LITERARY EPISTLES
BY ANDRIJA MILČETIĆ

Summary

The article discusses Ivan Milčetić's »On epistles in the Dubrovnik-Dalmatian period of Croatian literature« (1881/82) study, in other words, the author's understanding of epistle as a separate genre of Croatian Renaissance literature. Although, the literary-historical status of epistles has considerably changed to the present day, it is concluded that, in Croatian professional literature, Milčetić's study is an unique article on epistles, as well as the fact that it has kept it's literary scholarship relevance and topicality.

Ivan Milčetić.

Napisao redovni član dr. A. Musić.

Upoznali smo se kao đaci sveučilišni. Sa šk. g. 1876./7. bio je svršio sveučilišne nauke u Pragu, ali je i iduće godine još slušao predavanja u Zagrebu kao izvanredni slušač. A ja sam tada bio još redovni slušač. Sastajali smo se kod predavanja, jer smo neka slušali obojica, a osim toga na društvenim sastancima. Đaci su se naime sveučilišni tada dijelili na dvije stranke: na stranku prava (Starčevićevu) i stranku rada; a nas smo obojica pripadali stranci rada; on je pače bio glava te stranke te je kao takav kod naše pobjede u tadašnjem dačkom društvu „Hrvatskom domu“ bio izabran za predsjednika tomu društvu (g. 1877./8.). Ugodno se sjećam, kako smo znali više puta iza društvenoga sastanka (komersa) poći zajedno kući u gornji grad pa, makar da je bilo već kasno u noći, još dugo šetati promenadom ili Markovim Trgom i razgovarati se o različnim pitanjima i naučnima i političkima. Osobito sam volio slušati njegovo pripovijedanje o Pragu. Tako je među nama nastalo prijateljstvo, koje je nepomućeno trajalo do njegove smrti. Tomu našem prijateljstvu posvećujem i ovaj sastavak!*

* * *

Milčetić se rodio 27. augusta 1853. u selu Milčetićima općine Dubašnice na otoku Krku od imućnih seljačkih roditelja, koji su mu rano umrli (mati Jelena g. 1865., otac Ivan g. 1867.). Pučku je školu polazio najprije godinu dana u svom rodnom mjestu, onda je godinu dana boravio kod svoga strica, župnika u Gologorici kraj Pazina u Istri, a napokon je dvije godine polazio talijansku pučku školu u gradu Krku. O školi u svom rodnom mjestu kaže

* Podatke o životu Milčetićeveu dobio sam od njegove obitelji. S osjećanjem zahvalnosti spominjem, da mi je g. ravnatelj sveuč. knjižnice dr. Fr. Fancov dao na porabu autobiografiju, koju je M. napisao za Akademski Biografski rječnik (datiranu: početkom augusta 1919.), i dopustio, da upotrijebim njegov članak „Uspomeni I. Milčetića“ u „Riječi“ od 8.—14. aprila 1922.

Stanislav Marijanović

Milčetićeve prosudbe Relkovićeve *Satira* i mjesta M. A. Relkovića u hrvatskoj književnosti (*Slavonica in Varasdinensia*)

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42 (091)
821.163.42.09

Tri su ugledna povjesničara u svojim povijestima hrvatske književnosti kao cjeline, Dragutin Prohaska, Slavko Ježić i Miroslav Šicel, dolično vrednovala književnoznanstveni doprinos Ivana Milčetića staroj i novoj hrvatskoj književnosti. Osječanin Prohaska, koji je Milčetića i osobno poznao i objavljivao priloge u *Gradi za povijest književnosti hrvatske* pod njegovim uredništvom, u svojem *Pregledu savremene hrvatsko-srpske književnosti*, objavljenom u godini Milčetićeve smrti, a napisanom još za njegova života, opširnije je prikazao njegovo nastavno i znanstvenoistraživačko djelovanje i djelo, koje najvećim dijelom pripada varaždinskim godinama, i sintetizirao o njemu ovaj zaključak:

Milčetić je rjedak slučaj u hrvatskom kulturnom životu, provincijalan naučnjak, koji je imao i velike koncepcije naučne i agilnost, da sebi stavlja sved nove zadatke, i ustrajnost, da omašna djela dovede do kraja. Stajao je u vezi s V. Jagićem i Smičiklasom. Liberalan i samostalan značaj dolazio je često u sukob s ostalim naučnjacima. Nije kabinetski naučnjak, nego drži javne govore, piše političke članke i uređuje svoje maleno gospodarstvo. Iz polemika se vidi, da je čovjek od temperamenta i duha.¹

Slavko Ježić svrstava Milčetića kao rođenog Krčanina, čakavca i ranog proučavatelja čakavštine otočkih govora na Krku, Cresu i Lošinju među osnivače hrvatske dijalektologije (»Čakavština Kvarnerskih otoka«, 1895.), ali i književnopovijesnog studija glagoljske književnosti (životno mu je djelo *Hrvatska glagoljska bibliografija*, 1911.).² Varaždinac Miroslav Šicel cijeni davnašnjeg sugrađanina Milčetića po tome što je kao izraziti pozitivistički filolog i Jagićev sljedbenik u svojim glavnim radovima istodobno i među prvima od hrvatskih historiografa pisao i o novijoj hrvatskoj književnosti. Pritom on ističe njegov pregledni članak »Hrvati od Gaja do 1850.« kao

¹ D. Prohaska (Zagreb, 1921.), str. 151.

² S. Ježić, *Hrvatska književnost od početka do danas 1100–1941*. Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, ²1993., str. 361–362.

»nagovještaj novih mogućnosti istraživanja« i toga razdoblja i njegove periodizacije.³ A ovoj dvojici Varaždinaca, Jagiću i Milčetiću, mogli bismo pridodati i dvojicu zastupnika Gajeve »stare garde«, Vežića i Ilijaševića, obojicu sa »slavospjevovima« Nikoli Šubiću Zrinskom, spjevanim u Varaždinu. Prvi, Dalmatinac od Zadra Vladislav Vežić, djelovao je u Varaždinu od 1854. do smrti 1894. kao pjesnik i vrstan prvi prevoditelj europskih pjesnika, odvjetnik i javni bilježnik, a drugi, Slavonac Stjepan Ilijašević, proživio je u Varaždinu od 1858. do svoje smrti 1903. punih 45 godina i spjevao u njemu sve svoje zbirke. I Milčetić je u Varaždinu proboravio desetljećima, upravo i on punih 45 godina, pa je o njima i Jagiću mnogo znao, iz literature i za njihova života pribrao i objavio svoja temeljna zapažanja i potankosti. Vežiću je poslije smrti napisao nekrolog i priredio s Franjom Markovićem za tisak i njegovu *Milovanku*, pjesan u desetercima po uzoru na Kačića Miošića (1896.).⁴ O drugom je »zaslužnom Varaždinu« Ilijaševiću napisao prikaz u *Viencu* 1883., dvije godine poslije svojega »književno-povjestnoga ogleđa« »Relković u hrvatskoj književnosti«.⁵ S »velikim Varaždincem« Vatroslavom Jagićem, koji »na mene utječeše silno«, kako je zapisao u autobiografiji (napisanoj za *Hrvatski biografski rječnik JAZU*),⁶ dopisivao se posljednjih godina, priopćavao mu varaždinske novosti i svoje sudove o književnim i političkim zbivanjima u Hrvatskoj, pisao o njemu prigodom Jagićeve 80. obljetnice života u *Savremeniku* (1918.) i o njegovoj monografiji »Život i rad Jurja Križanića« u *Književnom jugu* (1919.).

O Vežiću, a navlastito o Ilijaševiću i Milčetiću, o trojici adoptiranih, domicilnih, djelatnih, zaslužnih i doživotnih Varaždinaca, namjerno pišem ovaj uvodnik, smatrajući da je potrebno upozoriti da uz Milčetićeve *glagoliticu* postoji i *varasdinensia*, a s njom i *slavonica*. Zapravo, njegove varaždinske teme (»Varasdinensia«, 1881.) i rasprava o Relkovićevu *Satiru* u *Viencu* razmeđuju dva Milčetićeve znanstvena razdoblja, početno, do dolaska u Varaždin (1874.–1880.) i drugo, varaždinsko (u dvije etape: 1880.–1886. i 1892.–1921.).⁷ U prvome on je pretežito književni povjesničar i kritičar novije hrvatske književnosti s nagnućem prema putopisnoj prozi.⁸ *Slavonicu*

³ M. Šicel, *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća*. Školska knjiga, Zagreb, ²1997., str. 271.

⁴ *Milovanka*. Pjesan u slavu starca Milovana prikazana kao ugodni razgovor narodu. Zagreb, 1896. Milčetić je napisao i predgovor o V. Vežiću.

⁵ Ivan Milčetić, Dr. Stjepan Ilijašević. *Vienac*, XV, br. 14, str. 225–227, Zagreb, 7. travnja 1883. – »Relković u hrvatskoj književnosti« objavljen je u Šenoinu *Viencu*: XIII, br. 29–33, od 16. srpnja do 18. kolovoza 1881. u pet nastavaka.

⁶ Koristio se njome F. Fancev za svoj članak »Uspomeni I. Milčetića«, *Riječ*, III, 1922., br. 82, 84, 86–87, 8.–14. travnja.

⁷ Vidjeti bibliografiju Milčetićevih radova objavljenih u periodici. Priredio ju je akademik August Musić za *Ljetopis JAZU*, sv. 38, Zagreb 1924. uz spomen-članak »Ivan Milčetić«, str. 77–106 (bibliografija str. 93–106).

⁸ Tada objavljuje: »Ime i ideja ilirska za Ljudevita Gaja u Hrvatskoj« (*Velebit*, 1874.); Putositnice iz Dubrovnika i Nikola Tommaseo (*Hrvatska Lipa*, 1875.); »Putne crtice iz Boke i Crne Gore« (*Vienac*, 1876.); »Pogled na hrvatsku književnost g. 1876.« (*Obzor*, 1876.); »Hrvati od Gaja do g. 1850.« (*Hrvatski dom*, 1878.) i dr.

otpočinje književnom obznanom »Kratka povijest književnosti hrvatske i srpske« od Ivana Filipovića (*Vienac*, 1876.), o kojemu će pisati i kasnije, i »Putositnicama od Zagreba do Vukovara i Iloka«, pisanim u sklopu izvješća »Prvi sastanak hrv. đaka u Vukovaru«, kojemu je on bio idejni začetnik i suorganizator, s manifestacijama u Dalju, Iloku i Osijeku (*Obzor*, 1878.). Premještajem iz Varaždina na Rijeku, u riječku gimnaziju, otpočinju na poticaj Tadije Smičiklase Milčetićeve projektne *in glagoliticis* istraživanja o krčkim glagoljašima u prošlosti (*Smotra* M. Grlovića, 1887.) i objavljivanje priloga za literaturu i bibliografiju hrvatskih glagoljskih spomenika (*Starine JAZU*, 1890.). Povratkom u Varaždin utemeljit će i voditi Dramatičko društvo, pisati u *Savremeniku* o osječkome i varaždinskom kazalištu i polemizirati o operi i opereti (»Hrvatska pokrajinska kazališta«, 1908.)

Prije nego što upozorim na primata Milčetićeve Relkovića, svratio bih još jednom pozornost na memoarski zapis o doživljavanju Stjepana Ilijaševića u Varaždinu od varaždinsko-osječkoga gimnazijalca Stjepana Parmačevića, također Slavonca, obiteljski domicilnoga u Osijeku, gdje je pjesnikovao u đачkom književnom društvu »Javor« i objavio zbirku *Lirika* (1905.), iz koje su preuzete njegove pjesme u antologiju *Hrvatska mlada lirika* (1914.). Taj je osobiti zapis, budućega pjesnika Parmačevića o štovanome pjesničkom starosti Ilijaševiću, objavljen u spomen-zborniku *Varaždinska gimnazija 1636–1936.*, ujedno i dodatna ilustracija Milčetićeve pisanja o Ilijaševiću. Zreli Parmačević opservira javnog uglednika Ilijaševića očima nižeškolca kao »više biće«, kojemu se varaždinski gimnazijalci nisu usudili približiti:

Nama bi se, u oduševljenju kakvo ne zna niko nego mladost, zaiskrile oči kad bismo vidjeli gdje prolazi starinskim ulicama Slavonac Dr. Stjepan Ilijašević (1814–1903) omalen starčić, posljednji svjedok ilirskog pokreta, s revdom i kanoničkim crvenim pojasom, koji je u Varaždinu proživio čitavih 46 godina i imao već u vrijeme moga varaždinskog đakovanja, patrijarške godine (83). On je mirno prolazio mimo nas, pošto smo ga pozdravili s poštovanjem. A za nas je ostalo tek divljenje kakvim se ozaruju samo daleki ljudi i stvari i kakvim bi se okružili samo uskrsnuli bogovi. Dr. Stjepan Ilijašević šibao je našu uobrazilju, potstičući nas i goneći da i mi nešto stvorimo. To je bio govor koji smo mi, tada, čuli iz njegove ličnosti i iz njegovih pjesama (Izabrane pjesme, Nove pjesme i Šala i satira) koje smo pročitali, u nekim neuvezanim izdanjima, što smo ih našli u biblioteci varaždinske gimnazije.⁹ Onda još nismo znali da je bio i jedan među prvim trudbenicima oko pedagoške nauke u našim stranama...¹⁰

O Ilijaševiću je Milčetić pisao nakon njegove prve zbirke *Izabrane pjesme* (Zagreb, 1876.), i samo o njoj i pjesmama koje je pjesnik preobukao u strofe grčko-rimskih klasika i Horacija, a stihove u članke po načelima

⁹ Posljednja zbirka *Zimzelenke*, objavljena je u Zagrebu 1901. kada je Parmačević po-
hadao osječku gimnaziju.

¹⁰ Stjepan Parmačević, Uz tristogodišnjicu varažd. gimnazije. *Spomenica varaždinske gimnazije 1636–1936.*, str. 20–43, navodak str. 41.

kvantitativne metrike.¹¹ U njima je Milčetić prepoznao poznog Katančićeva sljednika. Iako nije bio poklonik tih načela, ipak je zapazio da je »uputno prevoditi klasične pjesmotvore u mjerilu izvornika«, a kvantitativni metar rabiti tek u hrvatskoj lirici zanosa. Kada je tako postupio, obazirući se i na tonski naglasak, Ilijašević je »pogodio pravi put«. Milčetić nije pisao o potonjim njegovim zbirkama, s lirikom didaktičke naravi i u službi prosvjetivanja djece i puka, najvećma se koristeći, uz osmerac, desetercem. Drugim riječima, Ilijašević je, još uvijek, išao i Relkovićevim smjerom i stopama.

Začudo, o samom je profesoru Milčetiću u spomen-zborniku varaždinske gimnazije samo jedan zapis, i to izvadak iz neobjavljenih memoara dr. Žige Altstädtera »Iz mladih dana«:

Za nastavnika hrvatskog jezika i književnosti imali smo u 7 i 8 razredu prof. Milčetića. Njemu nije bilo dosta gradiva u našoj opsežnoj čitanci, nego nam je lijepo i razgovjetno diktirao u člancima stariju književnost naše domovine, a osobito zanimljivo književnost starih Dalmatinaca. Osim toga je znao vrlo zgodno kritizirati naše pismene zadaće kod ispravaka.¹²

Dok se pišući o Vežiću i Ilijaševiću i drugima varaždinskim sugrađanima i temama, obuhvaćenima i knjigom političkih članaka o »zastupnicima starog kursa« *Khuenovština u Varaždinu* (pod pseudonimom Zagorac, Zagreb, 1906.),¹³ Milčetić odužio svomu Varaždinu, sa svojom je analitičkom raspravom o M. A. Relkoviću, u znanosti ujedno prvom, ali i datim prosudbama o njemu, primorao i mene kao književnog povjesničara da se o njoj, već jednom progovori, i to po prvi put, makar i nakon 120 godina. Niti jedan znanstvenik koji se dosad bavio Relkovićevim djelom, navlastito znanstveno izazovnim *Satirom*, na nekoliko njemu posvećenih simpozija pod Akademijinim pokroviteljstvom, u kritičkim i drugim izdanjima, u književnim povijestima, zbornicima radova ili zasebnim radovima, začudo, nije baš niti jednom prokomentirao Milčetićeve raspravu, pozvao se na nj ili samo spomenuo Milčetićeve prinos. Osim golog bibliografskog podatka, on je naprosto, budimo dobrotivi, previđen i prešućen. A objavljivan je u nastavcima pod razriješenom šifrom *-t-*, naslovom »Relković u hrvatskoj književnosti: Književno-povjestni ogled« i pohvalnim motom Relkoviću iz »Pisme od Ivana Salkovića« pjesnika Šimuna Štefanca (*Vriedan sabljom, kapetanom posta, / Vriedan perom, slavu pisca dosta*), i to u *Viencu* za Šenoina uredništva od 16. srpnja do 18. kolovoza 1881., u pet nastavaka, na 31 stranici dvostupačnoga teksta.¹⁴ K tome, poslije uvodnika Petra Brašnića, pro-

¹¹ Vidi bilješku 5.

¹² Isto, str. 107.

¹³ Članke je Milčetić objavljivao anonimno pod naslovom »Zastupnici staroga kursa u varaždinskoj županiji« u *Pokretu* od 1. lipnja 1906. U njima su prikazane Khuenove »veličine« Radoslav pl. Rubido-Zichy, Imbro Josipović i drugi Varaždinci. U izboru ih je pretpisao pod Milčetićeve pseudonimom dr. P. Magdić.

¹⁴ *Vienac*, XIII, br. 29–33, Zagreb, 1881.

fesora vinkovačke gimnazije, »Nešto o životu i književnom radu M. A. Relkovića«,¹⁵ Milčetićeve književnopovijesna rasprava o Relkovićeve djelima, naročito o *Satiru*, odnosi primat i po vremenu objavljivanja i utemeljenosti postavljanja i razrješavanja aktualnih pitanja, kojima se književna znanost i danas bavi, posvećujući pojedinima i zasebne rasprave. Ne spominje ju čak ni Tomo Matić u svojem raspravnom predavanju u Jagićevu slavističkom seminaru u Beču »O književnom radu Matije A. Relkovića (Literarna studija«), objavljenom u istome *Viencu* 1893. godine, a temeljenom na istom izdanju Relkovićeve *Djela*.¹⁶ Odnemaruje je i Branko Vodnik, koji svoje poglavlje o Relkoviću u preglednoj studiji »Slavonska književnost u XVIII. vijeku« iz 1907. temelji na *Criticama* Josipa Forka kao vrelu (1884.) i na Scherzerovu (ne ni Matićevu!) tumačenju i komentarima uz tekst Relkovićeve *Satira* u *Nastavnom vjesniku* kao obavijesnom osloncu (1898.). Neovisno o Milčetiću, i jedan o drugome, Matić i Vodnik izgrađuju svaki svoj pristup osamostaljeno, kao i Milčetić svoj, znatno prije njih, dok su Scherzerovim komentarima bila povod Milčetićeve zapažanja i tekstualne opaske, ali ga ni Scherzer nigdje ne spominje.

Ograničen činjenicom da nema pri ruci starija izdanja *Satira*, središnjeg Relkovićeve djela, nego Senekovićevo »niti kritično niti pučko izdanje«, Milčetić je kao filolog kritički ocijenio njegova priređivačka načela: izdavatelj je mijenjao tekst, ispravljao jezik, zamijenio ikavštinu jekavštinom, bilježio varijante iz rukopisnog prvopisa, umjesto da se ugledao na neka Akademijina uzorna kritička izdanja starih pisaca hrvatskih. Stoga se Milčetić unaprijed ogradio od mogućih netočnih navoda i tekstualnih polazišta. Nepovoljno je ocijenio i stanje i plodove književnosti u Slavoniji prije Relkovićeve pojave, koja je sadržajem crkveno-poučna, a smjerom vjersko-praktična. Zato je, ističe Milčetić, Relkovićeve pojava prijelomna: pobude su mu bile osobite, misli nove, rad originalan, patriotizam nadasve primjeren. *Satir* je preživio njega sama, što je znak da nije obično djelo: po njemu i ukupnome svom djelu Relković je u svom zavičaju »prorok nove dobe: dobe obće prosvjete«, vjesnik novoga svjetovnog smjera i kritički protestnoga i pučki prosvjetiteljskog pokreta kojemu je idejno i ishodišno vrelo u klasičnoj i suvremenoj europskoj književnoj tradiciji, u zanimanju za satire Horacija i Juvenala, u »utvorenju« Ovidijevu, u didaktičnim Vergilijevim *Georgikama* i seoskim poslovima Lucija Kolumele, u etičko-pedagoškom bogatstvu i najnarodnijih basnopisaca Ezopa i Fedra, nadalje, u presađivanju prevodenjem s francuskoga, latinskoga i njemačkoga djela za pridizanje seoskoga gospodarstva prosvjećivanjem slavenskoga težakog puka. Da u stoljeću svjetlosti i prosvjećivanja ispravi nakrivljeno, pridigne ratovima porušeno, ukloni s puta ukorijenjeno (»pedsude i zle običaje«), a

¹⁵ U izdanju *Djela Mat. Ant. Relkovića*, priređenom od profesora Martina Senekovića, u Vinkovcima 1875., str. VI–XVI.

¹⁶ *Vienac*, XXV, br. 40, str. 643–646; 41, 660–663; 42, 675–678; 43, 694–695; 44, 207–710. Studija je napisana u Požegi, 6. rujna 1893.

pučkom knjigom neobrađeno, to je bio Relkovićeve nastupni program. Tu je ulogu namijenio iz tuđine presađenom Satiru, da pod njegovim imenom i kritikom, spjevanom u govornom desetercu, kojim njegovi domorodci pjevaju i sve pamte, Slavonija »prosvitli«. Taj pragmatičan duh »provire iz svih njegovih spisa«.

Na tom polazištu otvara Milčetić raspravni krug svojih pitanja i prosudbi o *Satiru*. Prvi njegov dio pripada Satirovu slavopjevu Slavonije, ali i pokudama i poukama Slavoncu, od žestoke kritike »turskih skula« i mana do upućivanja u »gazdaluk«. »Namjera je dakle piščeva bila« – zapaža Milčetić – »da piše satiru«, i po toj kritici svojih zemljaka da gospodare nevaljalo i da su im običaji i navike pogubne, *Satir* pripada pjesničkoj vrsti satire. U drugom dijelu »Slavonac odpieva u verse Satiru« o ostvarenom, prije njegova ponovnog dolaska, ukupnom napretku na temelju njegovih pouka. Satir mu i nadalje ukazuje na falinge poradi dioba i nesloge u združnoj zajednici, poučava Slavonca o otklanjanju uzroka i upućuje kao fiziokrat da je »hraneći« ili težački stališ najuzvišeniji. Po tim sastojcima, svojoj svrsi i gradivu, *Satir* je »pjesma didaktična«, a ne satirična: »Veći dio te pjesme jest smjera satiričnoga, ali u cjelini to nije satira; ima ciljanih pjevanja bez najmanjeg daška satiričnoga.« Pravoj satiri treba znatno više »žive dosjetke i humoristično-komičke žice«, a ne tek »proze u stihovih«, pa je *Satir* »u obće didaktična pjesma«. (Str. 492.) Pokrenuvši žanrovsko pitanje *Satira* u okviru satirično-didaktičnog pjesništva, Milčetić ga prvi ostavlja otvorenim: »nebi mi znali Relkovićeve pjesme okrstiti osobitim tehničkim imenom«. I današnji su znanstvenici u tome podijeljeni: za jedne je *Satir* poučan spjev pučke književnosti, s tim da je *Satir* u prvom izdanju izrazito u sferi pučke književnosti, a u drugom je izdanju na prijelazu pučke u visoku književnost (P. Pavličić), dok je za druge naprosto satirično-narativni spjev (D. Fališevac), što zasigurno i jest. U tom pitanju Milčetić se držao kulturno-literarnog načela, pa mu *Satir* u prvom izdanju pripada satiričnom, a u drugom izdanju poučnom pjesništvu. S tog gledišta, kulturno-literarnog, on je pronicao i u Relkovića kao pučkog pjesnika, ne ulazeći u pjesničko-estetsku analizu spjeva (po njemu: »goli stihovi nisu još poezija«), i otvorio pitanje, o kojemu je raspravljao i Zlatko Posavac i Pavao Pavličić (ne pozivajući se na Milčetića).¹⁷

Već je Brašnić bio zapazio da prosudba Relkovićeve ukupnoga književnog djela uvelike ovisi o ocjeni njegova *Satira* (1875.): »Jer tko bi *Satira* krivo shvatio, ne bi znao Relkoviću opredieliti mjesto, koje ga ide. A krivo bi shvatio i ocienio to djelo onaj, koji bi mu vrijednost htio omjeriti strogim mjerilom estetike. Pred taj sud spadalo bi tek onda, da ga je Relković stvorio tom pretenzijom, da bude pjesmotvor *du pur sang*. (...) Da u kratko rečemo, Relkovićevu muzi ne drži estetika legitimnom, njegovom muzom

¹⁷ Rasprave D. Fališevac, P. Pavličića i Z. Posavca vidi u: *Vrijeme i djelo Matije Antuna Relkovića*, Zavod za znanstveni rad JAZU, Osijek 1991.

bo je tendencija i to skroz praktična tendencija.« (XIII–XIV.) Toga se, ponovimo, načela u prosudbi Relkovića *Satira* i djela držao i Milčetić, opominjući da se pravedna njegova ocjena ne zasniva na mjerilima pjesničke umjetnosti: »Radi toga nije tu moguća niti pjesnička analiza... Ovdje može se govoriti sa stanovišta kulturno-literarnoga.« Ali ipak to ne znači da njegova *Satira* skupa s pjesnikom treba »naprečac prognati iz muzinih dvorova« i »uskratiti mu mjesto na Parnasu hrvatskome«, prosudit će i T. Matić (1893.) nakon Milčetića. Svoj je sud Milčetić zapisao u spacioniranom obliku: »*bio je čovjek vanredno darovit, bilo je u njega srдца – ali pjesnik nije bio osobit. Bilo je u njega pjesničke žice; al za umjetno pjesništvo falilo mu je znanja i umjetnosti. Al on je u prvom redu pisao za puk. Kao pučki pjesnik stoji uz Kačića (1690.–1770.) nad svimi svoji suvremenici.*« (Str. 492.)

Milčetić upozorava da nas formalna strana *Satira* opominje i na narodno pjesništvo, pa donosi u cijelosti interpoliranu epsku narodnu pjesmu, *Dioba Jakšića*, uz koju Relković opaža da se » i danas uz tamburu pjeva«. Ona mu je bila pobudom da ilustrira pogubnost nesloge, ženske zloće i diobâ u združnom životu, ali se u kritici kola krajnje odbojno izrazio o pjevanju pjesama o Marku Kraljeviću kao svecu »koji nije toga zaslužio«. Uzgred, Milčetić se poduhvatio i rekonstrukcije hrvatskoga narodnog pjesništva od renesanse do Kačića Miošića i Relkovića, kojom će se u Relkovićevu djelu u naše vrijeme baviti i Josip Kekez, zalažući se za primjereniji pristup Relkoviću.¹⁸

Naposljetku, zaključimo: Milčetić ne previđa Relkovićevu vrsnoću opservacije, čisto pučkog jezika i frazologije u pjesničkim opisima u žanru »deskriptivne poezije«, koje do sada nitko više ne previđa, kojima će se u nekoliko svojih eseja potanko baviti i Matko Peić. Milčetić navodi za primjer Relkovićev opis ležaja Slavonije (»slavospjev«) u početnim stihovima spjeva (*A ti ležiš posrid ovih vodah / kano jedna zelena liváda*) ili u fragmentu *Jabukam se zato lome grane*. Osobito ističe njegove lirske izljeve u opisima težačkoga života seljaka-poljodjelca u posljednjem pjevanju: »On se sav raztapa od miline kad opisuje seljački život. Idiličan, sitan taj svijet razblažuje ga do milja i blaženosti.« *Kad zora zabieli* on se krene:

*Pak posluje, dok se neumori
 Il dok njega sunce nebori
 Pod hrast koji u debelom hladu...
 Ondje legne na zelenoj travi,
 Pak počiva, to je pokoj pravi!
 Vjetrić puše, pak ga rashlađuje,
 Lišće trepti, pak ga zabavljuje,
 Voda šušti, pak ga naslađuje,
 Slavulj pjeva, pak ga uspavljuje.*

¹⁸ Vidi u zborniku radova pod bilješkom 17.

Još je jedno opažanje u Milčetićevu primatu od posebnog značenja: duhovite *opazke* u prozi, tj. isticanje vrsnoće proznih umetaka, zapravo pjesama u prozi, integriranih u drugi dio *Satira* pod naslovima: *Komedija iliti vesela prikaza naravi* i *Tragedija iliti strahovita prikaza naravi*. Milčetić ih na kraju svoje rasprave donosi u cijelosti i formulira o njima zaključak: *Ove vrsti i ovako duhovite [duhom obavijene] proze jedva da imade u hrvatskoj književnosti XVIII. vieka... Takova opisa nebi se trebao stidit ni današnji pisac hrvatski!* Ti se prikazi stanja prirode i sela u svitanje i kad se iznenada digne ljetna oluja, danas ocjenjuju antologijskima i smatraju začecima hrvatske umjetničke proze uopće. »Relković je klasik seljaka hrvatskoga«, bio je zaključni Brašnićev sud. Prihvatio ga je i Milčetić pretiskom ovih umetaka. U tome ga ide prvenstvo. Po njemu, Relković nije samo klasik slavonskoga puka, njegov pjesnik i odgojitelj. On to jest i kao »donjekar rođan narodan pisac, kakova dotle nebje među Savom i Dravom.« Ali Relković jest »pravi narodni pjesnik. Osim Kačića on je jedini, komu pripada to ime među pjesnici hrvatskimi XVIII. vieka.« Predskazao mu ga je Ivan Milčetić.

MILČETIĆEVE PROSUDBE RELKOVIĆEVA *SATIRA* I MJESTA M. A. RELKOVIĆA U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI

(*Slavonica in Varasdinensia*)

Sažetak

Književnopovijesni ogleđ »Relković u hrvatskoj književnosti«, objavljen u nastavcima 1881. godine u Šenoinu *Viencu*, prva je uopće opsežnija znanstveno utemeljena rasprava o autoru *Satira* i njegovu satirično – narativnom spjevu, ujedno i prvi tekst iz varaždinskoga stvaralačkog razdoblja Ivana Milčetića koji se bavi ne samo *slavonicom* nego i područjem starije hrvatske književnosti. U njemu će Milčetić svojom *glagoliticom* ostvariti i svoje životno znanstveno djelo.

Rasprava o Relkoviću i *Satiru*, kako se u ovom izvornom članku prikazuje, nije marginalna nego je otvaranjem pitanja o kojima književni znanstvenici pišu i zasebne znanstvene rasprave i danas aktualna i značajna, upravo ogleđna, ali i kuriozna, jer je u svim književnim povijestima, leksikonima, znanstvenim zbornicima, pa i u tim raspravama o Relkoviću i *Satiru*, previđena i prešućena. To su, pored ostalih: pitanja Relkovićeve pojavnosti i svjetovne »slavonske« književnosti, izvorištâ i mogućih utjecaja na Relkovića i njegov spjev; razlikovna obilježja oba njegova dijela i polemike koje je prvim izdanjem izazvao; pitanje pripadnosti epohi prosvijećenosti, smjeru pragmatično-didaktične književnosti, žanru i pučkoj književnosti; pitanja rekonstrukcije i utjecaja narodnog pjesništva i usmene književnosti; primjena vrijednosnih mjerila, estetskih i pjesničkih; uočavanje umjetničkog dometa u pejzažnim opisima Slavonije i proznim umecima u spjev, sve do prosudbe Relkovićeva značenja u hrvatskoj književnosti, sadržane u Milčetićevoj rečenici: »Kao pučki pjesnik stoji uz Kačića nad svimi svoji suvremenici.«

MILČETIĆ'S ASSESSMENT OF RELKOVIĆ'S *SATIR* AND
M. A. RELKOVIĆ'S PLACE IN CROATIAN LITERATURE
(*Slavonica in Varasdinensia*)

Summary

The literary-historical model »Relković u hrvatskoj književnosti«, was published in serial form in 1881 in Šenoa's *Vienac*. This is the first detailed scientifically based discussion on the author of *Satir* and his satirical- narrative poem which was also the first text by Ivan Milčetić from the creative period in Varaždin which deals with not only *slavonica* but also with the are of older Croatian literature. In this work Milčetić will realize his life's scientific work with his *glagolitica*.

The discussion on Relković and *Satir*, as it is shown in this original article is not marginal but through opening up of questions that literary scientists work out and write scientific discussions about that are still significant and up to date nowadays. It is a model that in all its literary histories, lexicons, scientific anthologies, even in those discussions on Relković and *Satir*, they are anticipated and suppressed. They are among others: the questions of Relković's phenomenon and worldly »Slavonic« literature, the source and possible influences on Relković and his long poem; the differences in both his works and polemics that he caused upon first publishing his works, the question of belonging to the epoch of enlightenment, the trend of pragmatic and didactic literature, the genre and folk literature, the question of reconstruction and influence of folk poetry and oral literature; the application of value measures, aesthetic and poetical; the observation of the artistic range in landscape descriptions of Slavonia and additions in the long poem until the assessment on Relković's significance in Croatian literature is embedded in Milčetić's sentence: »As a folk poet he stands together with Kačić above all his contemporaries.«

Pred rodnom kućom Ivana Milčetića u Milčetićima na otoku Krku.

Dio sudionika znanstvenoga skupa prigodom posjete franjevačkom samostanu na otočiću Košljunu.

Ernest Fišer

Varaždinsko razdoblje života i rada Ivana Milčetića

Pregledni članak
UDK 821.163.42 (091)
82-94

Uvod

Jedan od najznačajnijih hrvatskih književnih povjesničara, filologa i folklorista s kraja 19. i početka 20. stoljeća, Ivan Milčetić, rođen 27. kolovoza 1853. u naselju Dubašnica, kraj Malinske, na otoku Krku – više je od pola svoga životnoga vijeka proživio u gradu Varaždinu, i to upravo one *stvaralački najzrelije i najplodnije godine svoga života*. Stoga ova tema – »Varaždinsko razdoblje života i rada Ivana Milčetića« – obuhvaća dugu vremensku dionicu: od 9. rujna 1880., kada je Milčetić dekretom bio premješten za namjesnog učitelja na ovdašnju Gimnaziju, pa sve do njegove smrti, 26. listopada 1921. u Varaždinu. Budući da je u tom razdoblju samo kraće vrijeme (šest godina) radio i kao profesor na Gimnaziji u Rijeci, varaždinsko razdoblje ispunjava, dakle, čak 35 godina njegova plodnoga života i rada.

Kako je Milčetić u tom svom najzrelijem, muževnom razdoblju istodobno djelovao – privatno i javno – na »više razboja«, tj. kao nadasve osebujna osobnost i obiteljski čovjek (*pater familias*), zatim kao gimnazijski profesor, kao ugledni i agilni građanin u kulturnom i političkom životu domicilnoga grada Varaždina, nadasve pak kao znanstvenik-istraživač (književni historik, proučavatelj glagoljice, etnolog, folklorist, itd.) – varaždinsko razdoblje njegova života i rada, umjesto puke kronologije, ukratko ćemo osvijetliti sa četiri glavne pod teme, tj. sadržajno koherentne, izdvojive cjeline. To su: 1) podrijetlo i osobnost Ivana Milčetića; 2) Milčetićevo obiteljski život u Varaždinu; 3) Milčetićevo pedagoško djelovanje na varaždinskoj Gimnaziji; 4) kulturološki i politički rad Ivana Milčetića u Varaždinu.

Podrijetlo i osobnost Ivana Milčetića

O podrijetlu, rodoslovnom stablu i osobnosti Ivana Milčetića ponajviše je moguće saznati iz njegove (rukopisne) *Autobiografije*, koju je on 1919.

napisao za Akademijin *Biografski rječnik*, a koju iscrpno citira Milčetićevo studentski kolega i prijatelj, akademik August Musić, u svojoj studiji o Milčetiću, tiskanoj dvije godine nakon njegove smrti, u *Ljetopisu JAZU*.¹ A novije relevantne podatke o Milčetićevoj obitelji te nekoje ključne dokumente iz obiteljskog arhiva (npr. Milčetićevo vjenčani list)² – koristimo ljubaznošću gospođe Vande Milčetić, supruge istoimenoga Ivanova sina, te Bojke Kršlak r. Milčetić, njegove jedine žive unuke.³

S tim u svezi, u ovoj je prigodi zanimljivo spomenuti da je i Ivan Milčetić dobio ime po svom ocu, dok je njegova majka Jelena nosila i djevojačko prezime Milčetić, što i nije neobično, ako se zna da postoji cijeli istoimeni zaselak na otoku Krku. Milčetićevo su roditelji bili relativno imućni seljaci, ali su mu rano umrli (mati Jelena 1865. a otac Ivan godine 1867.). Ipak, nakon završene pučke škole u Krku, sin Ivan je nastavio gimnazijsko školovanje na Rijeci, gdje je i maturirao 11. kolovoza 1873. Sljedeće školske godine je na poziv C. A. Bakotića, ravnatelja Gimnazije u Splitu, bio suplent na toj školi, a kad se 1874./75. otvorilo Sveučilište u Zagrebu, Milčetić je na Filozofskom fakultetu započeo studij klasične i slavenske filologije. Nakon dvije godine nastavio je studij u Pragu i »tako završio propisani trijenij«, a potom opet postao »izvanredni slušač« slavislike u Zagrebu.

Ma koliko biografska metoda bila suhoparna, nerijetko nam može otkriti i one karakterne crte određene ličnosti koje se bitno reflektiraju i na njeno stvaralaštvo. Stoga je svakako zanimljivo promotriti – s povijesne distance od gotovo osam desetljeća – kako Ivana Milčetića portretira njegov dobar poznavatelj i prijatelj od studentskih dana, akademik August Musić:

»Milčetić je bio onizak čovjek plavih očiju i kose, u mladosti mršav, a poslije odebljao, te se još više isticalo, da ima male, ženske ruke i noge. Čudi je bio blage, dobroćudnost odrazivala mu se već na licu, ali uzta sve to bio je odrješit i postojan do tvrdoglavosti, ne prevrtljiv, u afektu i opor. Naravi je bio iskrene; laži, pretvaranja, ulagivanja, štreberstva nije trpio...« I dalje: »Milčetić je bio čovjek jake, zdrave tjelesne konstrukcije, kojoj nije smetala mala nervoznost. Ali od neko doba (već od g. 1912.) stalo je i zdravlje popuštati. Oslabile su mu oči, otešćao hod, pokvarila mu se probava, stala ga je mučiti besanica. Sve je to bilo, čini se, posljedak arterioskleroze. Tražio je lijeka u Zagrebu i Grazu, ali trajne pomoći nije našao.«⁴

¹ Vidi tekst: Ivan Milčetić. Napisao redovni član dr. A. Musić; *Ljetopis JAZU*, sv. 38, Zagreb 1924., str. 77–106.

² Original vjenčanog lista (Testimonium copulationis) Ivana Milčetića i Štefanije Lendvaj nalazi se u obiteljskom arhivu Vande Milčetić u Varaždinu, Cankareva 2.

³ Gospođe Vanda Milčetić i Bojka Kršlak r. Milčetić, kao i gospodin dr. Ahmed Kršlak, osobno su nazočili otkrivanju spomen-ploče Ivanu Milčetiću u Varaždinu (na zgradi u Cestarčevoj ulici 12).

⁴ August Musić, Ivan Milčetić; *Ljetopis JAZU*, sv. 38, Zagreb 1924., str. 90. i 92.

Instruktivan je također Musićev opis Milčetićeve osobnosti koji nam ujedno otkriva njegovu sklonost *karitativnu djelovanju*: »Malko je bio i tašt. Rado se isticao, ali nigda silovito, i rado je slušao pohvalu, ali samo za služenu. Srca je bio dobra te je kao i supruga mu rado podupirao siromahe, osobito đake. Bio je predsjednik Društva za siromašne učenike pučkih škola, a supruga predsjednica Društva dobrotvornosti. Podupirao je novcem i živežem, osobito za vrijeme rata, i svoje rođake na Krku. Pa i za narodne svrhe bio je svagda pripravan pridonijeti svoj prinos. A to što je uvijek bio tako zabavljen naukom i književnim radom, činilo ga je malo nespretna u praktičnom životu«⁵

O spomenutim Milčetićevim pozitivnim karakternim osobinama podosta se može saznati i iz njegove opsežne korespondencije s još znamenitijim Varaždincem, književnim povjesničarom i jezikoslovcem Vatroslavom Jagićem (1838.–1923.). Ne samo da je Milčetić, tijekom gotovo četiri desetljeća, bio Jagićev revni i vjerni izvjestitelj o društvenim i političkim prilikama u Varaždinu, nego i iskreni poštovatelj njegova znanstvenog rada (iako se npr. nisu slagali o prevlasti uporabe latinice nad glagoljicom u obrednim knjigama). Međutim, kako se može zaključiti iz nekih Jagićevih pisama kćeri Stanki i zetu Milanu Rešetaru (o čemu u ovom *Zborniku* izvješćuje Snježana Mostarkić) – Jagićev odnos prema Milčetiću nije bio uvijek iskren i prijateljski.⁶ Naprotiv.

Milčetićev obiteljski život u Varaždinu

»U Varaždinu se Ivan Milčetić udomio«, izvješćuje nas također August Musić. »Dne 8. maja 1886. vjenčao se sa Štefanijom, kćerju jedinicom uglednoga varaždinskoga odvjetnika Lendvaja. Iz toga je braka, koji je u svakom pogledu bio sretan, poteklo šestero djece...«⁷ Prvi sin, Dušan, rođen 1887., na žalost, iste je godine i umro. Ostala su Ivanova djeca bila: Milica (1889.–1898.), Stjepan (1889.–1969.), Radovan (1898.–1908.), Zvonimir (1894.–1972.) i, najmlađi, Ivan (1900.–1985.). Na žalost, već u sljedećem naraštaju brojna obitelj Milčetić ima samo dva potomka – unuke Višnju, koja je bila Zvonimirova kći (udana Holjevac, 1938.–1984.) i Bojku, rođenu u braku Ivana Milčetića mlađeg i Vande Milčetić rođ. Wolf. A iz braka prof. Bojke Milčetić i liječnika dr. Ahmeda Kršlaka rođene su dvije Milčetićeve praunuke, danas studentice, Alemka i Jasmina.⁸

⁵ Ibid., str. 91.

⁶ Primjerice, na dopisnici zetu Milanu Rešetaru od 1. listopada 1915. Jagić piše: »Milčetić se javio pismom ispričavajući svoj nedolazak hitnjom povratka kući, dok nije Rumunjska zatvorila saobraćaj. Vrlo mi je milo, što ga nisam vidio, jer mi je fanatizmom svojim mrzak!«

⁷ A. Musić, ibid., str. 80.

⁸ Na biografskim podacima svih potomaka Ivana Milčetića zahvaljujemo se gospođi Vandi Milčetić.

Premda je Milčetićeov brak s mladom Štefanijom Lendvaj – zbog relativne imućnosti i šestero djece – većim dijelom njegova života bio skladan i sretan, pratile su ga i nemale nedaće. A prva je nastupila samo četiri mjeseca nakon vjenčanja. Naime, zahvaljujući tome što Milčetić »nije skrivao svoga opozicionalnoga mišljenja«, tadašnji varaždinski veliki župan Radoslav Rubido-Zichy svojim ga je dekretom 11. rujna 1886. (»službe radi«) premjestio u – Rijeku.

»To je premještenje za nj bio težak udarac«, piše Musić, »jer je morao ostaviti upravu dosta opsežnoga gospodarstva, koje mu je ženidba donijela. Sam kaže, da bi na Rijeci bio najsretniji da ga nijesu morale obiteljske brige i zvale u Varaždin; a to je baš htio postići Rubido: njega ukrotiti pa prisiliti njegova tasta, da nastupi put moljakanja, poniženja i beznačajnosti. Na Rijeci je ostao 6 godina. Istom g. 1892. (dekretom od 19. augusta 1892. na vlastitu molbu) postigao je premještenje natrag u Varaždin, otkuda se više nije micao.«⁹

Međutim, unatoč toj i kasnijim nedaćama (npr. bolesti i ranoj smrti kćeri Milice i sina Radovana), te činjenici što je »većinu svojih radova stvarao nakon iscrpljujućeg rada u školi, pišući najčešće noću« (dr. Stjepan Damjanović),¹⁰ može se kazati da je Ivan Milčetić bio upravo uzoran obiteljski čovjek i pravi *pater familias*, o čemu (ponovo) svjedoči akademik Musić:

»Ipak je imao mnogo smisla za obiteljski život.; bio je dobar suprug [inače i 14 godina stariji od supruge Štefanije, op. E. F.] i brižan otac, koji se mnogo starao oko odgoja i obrazovanja svojih sinova. Kako mu je supruga (u brak) donijela nepokretnina, razdijelili su supruzi brigu oko njih tako, da je njega zapao vinograd, a suprugu polje. Vinograd je bio daleko od kuće, na Turskom vrhu u Štajerskoj (kraj Zavrča). Boravak u vinogradu bio mu je odmor od školskoga i književnoga napora. I ferije je najvolio provoditi u svom Korenjaku, gdje je bila i kućica...«¹¹

Dok je u mladim danima, u Zagrebu, najviše prijateljivao s književnikom Đurom Arnoldom i kolegom sa studija Augustom Musićem, »u Varaždinu mu je najvjerniji drug bio gradski vijećnik Mate Frlan.«¹² No, kako svjedoče njegovi suvremenici, zbog svestranoga javnog, kulturuloškog i političkog djelovanja, Milčetić je bio iznimno cijenjen i među varaždinskim građanstvom, a posebice među svojim đacima i kolegama profesorima na Gimnaziji u Varaždinu. Tek odlaskom u zasluženu mirovinu (na vlastitu zamolbu, 20. veljače 1912.), kada je već ozbiljno pobolijevao, kao i u vrijeme teške materijalne oskudice tijekom i nakon I. svjetskog rata (iz kojeg

⁹ A. Musić, *ibid.*, str. 80.

¹⁰ Stjepan Damjanović, Ivan Milčetić – jezikoslovac; *Senjski zbornik*, god. 18., Senj 1991., str. 16.

¹¹ A. Musić, *ibid.*, str. 91.

¹² A. Musić, *ibid.*, str. 91.

mu se sin Zvonimir vratio – duševno rastrojen), Ivan Milčetić se praktično »zatvorio« u krug obitelji, posvećujući sve svoje umne i fizičke snage poglavito znanstvenome radu. Naime, iako je bio samo dopisni član »historičko-filologičkoga razreda« JAZU (još od 1893. godine, »jer su po pravilima pravi članovi mogla biti samo lica koja stalno borave u Zagrebu«), svoju »...odanost Jugoslavenskoj akademiji čuvao je do zadnjega daha, a to je posvjedočio i tim što je njoj ostavio sve svoje glagoljske rukopise«. ¹³

Najteže su mu, ipak, bile zadnje godine života u Varaždinu, o čemu npr. u pismu Jagiću (27. travnja 1920.) potresno izvješćuje njegova supruga Štefanija. ¹⁴ A prijatelj August Musić o tome piše: »Kako je bolest sve više napredovala, postao je napokon teret i sebi i supruzi, koja ga je brižno i strpljivo njegovala. Često je dozivao smrt, da bi ga izbavila muka. Napokon mu se približila i ona, te mu je blagom rukom zaklopila umorne i iznemogle oči dne 26. oktobra 1921. u 6 sati u jutru, pošto je navršio 68 godina života. Kako je bio popularan, pokazao je sjajan sprovod dne 28. oktobra, na kojem je uza škole sav, ne samo inteligentni Varaždin, iskazao posljednju počast svomu zaslužnomu posinku. U ime Gimnazije oprostio se s njim profesor Fr[anjo] Galinec. Pokopan je u obiteljskoj grobnici na početku groblja. A kratko vrijeme zatim položen je tik do njega i V[atroslav] Jagić«. ¹⁵

Milčetićevo djelovanje na varaždinskoj Gimnaziji

U cijeloj galeriji znamenitih profesora ugledne Gimnazije u Varaždinu, koju su ovdje još godine 1636. utemeljili isusovci, gotovo sve njih obilježile su odlike vrsnih predavača (konkretnih nastavnih predmeta), ali ih to nije sprečavalo da se i optimalno angažiraju u znanstvenom ili umjetničkom radu. U takvom djelovanju nije bio iznimka niti Ivan Milčetić. Inače, u nastavničkoj službi u Varaždinu napredovao je za ono doba uobičajenim redom: 9. rujna 1880. postaje »namjesni učitelj« u varaždinskoj Gimnaziji; zatim 8. studenoga 1881. »pravi učitelj«; 15. prosinca 1884. za stalno je potvrđen u službi s naslovom »profesor«; a 31. prosinca 1898. promaknut je u VIII. te 27. rujna 1906. u VII. činovnički razred. ¹⁶

¹³ O poslovičnoj Milčetićevoj znanstvenoj-istraživačkoj temeljitosti, prigodom njegovih brojnih odlazaka iz Varaždina u inozemne arhive ili u Akademijinu knjižnicu u Zagrebu, A. Musić navodi i ovo: »Ljubav za nauku uopće, a napore za izučavanje hrvatske književnosti i za njegovu mezimicu glagoljicu, davala je čovjeku već u poodmakloj dobi krila, koja su ga nosila od kuće pa od Praga do Rima. Na svojim je putovanjima skupio o trošku Akademije i veliku zbirku faksimila glagoljskih, kojima se namjeravao poslužiti kod zasnovane paleografije. Mnogo je radio i u Zagrebu, kamo je dolazio također na svoj trošak; istom u posljednje vrijeme naknađavala mu je Akademija efektivni trošak. Trebalo ga je vidjeti, kako po čitav dan sjedi u Akademiji i često s lupom u ruci čita one zaprašene, teško čitljive rukopise glagoljske. Svakomu je rukopisu izbrojio i označio sve listove i broj listova u *Bibliografiji* zabilježio, čim je htio rukopise bar donekle da osigura od krađe.« (A. Musić, *ibid.*, str. 89.)

¹⁴ Usp. prilog S. Mostarkić u ovom *Zborniku*.

¹⁵ A. Musić, *ibid.*, str. 93.

¹⁶ Usporedi: A. Musić, *ibid.*, str. 80–81.

U povodu obilježavanja 120. obljetnice Milčetićevega rođenja, u *Zagorskom godišnjaku* (za godinu 1974.) njegov je profesorski rad ovako prikazan: »U trideset godina svoje profesure na varaždinskoj Gimnaziji odgojio je mnogo istaknutih profesora i kulturnih radnika. Tu su npr. klasični filolozi Ivan Praputnik i Oto Glücks, slavist i sveučilišni profesor Branko Vodnik-Drechsler, slavist Franjo Galinec... A među posljednjim živim njegovim đacima valja spomenuti slavista (Josipa) Jedvaja, pjesnika Zvonka Milkovića, muzikologa Vinka Žganca, dr. Brunu Županića u Ivancu i profesora Vladimira Deduša«. ¹⁷

Dakako, s tim se »imenikom« Milčetićevih gimnazijskih učenika »popis uglednika« ne završava. Evo kako Milčetića kao gimnazijskog profesora u svojim sjećanjima (uz 100. obljetnicu rođenja) ocrtava njegov također poznati učenik (i kasniji profesor na istoj školi), Krešimir Filić (u *Varaždinskim vijestima* godine 1954.):

»(...) ali priznajem, da mi je od svih profesora imponirao najviše Ivan Milčetić, dopisni član Jugoslavenske akademije, koji je osim toga bio odlučni opozicionalac. Ovo posljednje sve nas je neobično veselilo, da još ima ljudi, koji nijesu prignuli šije pred nasilnim Khuenovim režimom, iako su bili u državnoj službi (...) Inače, Milčetić je bio dosta škrt na riječima, njegova predavanja bijahu kratka i sažeta, ali neobično sadržajna; davala su poticaj za daljnji rad, budila su naš dački ponos, da se pred njim ne osramotimo, usmjerila su naše zanimanje ne samo na domaću, nego i za stranu – svjetsku knjigu.« ¹⁸

Filić je, dakako, bio iskreno impresioniran Milčetićevim golemim jezikoslovnim znanjem (»...mnogo je čitao talijanski, koji je jezik savršeno govorio i literaturu izvrsno poznao. Govorio je i češki i njemački, a čitao i ruski i francuski«), te posebice njegovim znanstvenim radom: »Ugled profesora bio je onda velik u svim krugovima, a naročito kod đaka naše varaždinske gimnazije, koji su s iskrenim poštovanjem gledali na nastavnike sposobne u svojim strukama, a napose one, za koje su čuli, da se bave naučnim radom...« ¹⁹ Upravo stoga Filić ne krije respekt i oduševljenje prema svome uglednome gimnazijskom profesoru (koje su svakako dijelili i drugi Milčetićevi đaci):

»U nekoliko navrata, idući u školu, sretosmo se na ulici; pozdravim i htjedoh poći dalje, ali me on ljubazno zaustavi i pozove, da pođemo zajedno. Razgovarajući došetismo i do gimnazije, a sasvim je jasno koliko sam bio ponosan, da me moj dragi profesor toliko odlikuje. Tim veća bijaše žalost moja i mojih drugova, kada smo na početku nove školske go-

¹⁷ Spectorator, 120-godišnjica rođenja profesora Ivana Milčetića; *Zagorski godišnjak 1974.*, gl. urednik Ivo Ladika, Zagreb 1974., str. 92.

¹⁸ Krešimir Filić, Moja sjećanja na profesora Milčetića; *Varaždinske vijesti*, br. 415, Varaždin, 18. II. 1954., str. 3.

¹⁹ K. Filić, *ibid.*, str. 3.

dine saznali, da nam profesor Milčetić ne će biti nastavnikom, budući da je po molbi Jugoslavenske Akademije dobio dopust za istraživanja oko hrvatske glagoljske književnosti.«²⁰

O tom pak podužem dopustu piše A. Musić: »Tako pođe Milčetić g. 1908. o svom trošku u Ljublanu, Prag, Beč, Italiju (Mletke, Firenzu, Rim), Istru i Dalmaciju. Da može napisati i štampati rečenu [Hrvatsku glagoljsku] bibliografiju, produživao mu se dopust sve do konca zimskoga semestra 1911./12., ali osim one prve godine nije Akademija trebala plaćati njegova zamjenika [...] Kada mu je istekao dopust, zamoli sam penziju, jer nije htio nikako služiti [u varaždinskoj Gimnaziji, op. E. F.] pod ravnateljem [Adolfom] Jurincem, kako sam kaže...«²¹

Odlazak Ivana Milčetića iz gimnazijske profesure bio je velik gubitak za ovu renomiranu varaždinsku školu.²² Međutim, Milčetićevo obrazovno i pedagoško djelovanje na Gimnaziji u Varaždinu ostavilo je svakako trajan trag na neke od njegovih ponajboljih učenika, a posebice na izravnog nastavnika njegovih filoloških istraživanja i djela – dr. Branka Drechslera Vodnika.

Kulturološki i politički rad Ivana Milčetića u Varaždinu

Uz skrb za brojnu obitelj, predanu i iscrpljujuću svakodnevnu službu na Gimnaziji, ali i svestrani (paralelni) publicistički i istraživačko-znanstveni rad – Milčetiću gotovo da i nije ostalo vremena za veći angažman u javnom životu grada Varaždina. Pa ipak, tijekom 35-godišnjeg života u ovome »staroslavnom i starodrevnom gradu« (kako ga je sam »atribuirao«, u pismima Jagiću²³), Milčetić je uspio ne samo pokrenuti ili sudjelovati u brojnim stručnim i »kulturološkim projektima« (kako bismo ih danas označili), nego i zauzeti respektabilnu poziciju na »političkoj sceni« građanske sredine u kojoj je djelovao. Uostalom, evo njegova autobiografskog svjedočenja o toj vrsti javnoga rada:

»U životu obnašah već od gimnazijskih vremena kojekakih počasnih služba kano odbornik, predsjednik ili potpredsjednik: čitaonica, Sokola, pjevačkog, gospodarskog, planinskog društva, dobrotvornih družina, a na Rijeci, na Sušaku, u Krku, u Varaždinu i u Zagrebu. Svagdje se razočararah radi nesloge i intriga među članovima. – Neka sam društva i sam osnovao, no s mojim odstupom propadoše: 'Dramatsko' i 'Narodna straža' (za pot-

²⁰ K. Filić, Moja sjećanja na profesora Milčetića; *Varaždinske vijesti*, br. 416, Varaždin, 25. veljače 1954., str. 3.

²¹ A. Musić, *ibid.*, str. 82.

²² O tome na izravan način kazuje i Krešimir Filić, »Zamjena za njega (prof. Milčetića, op. E. F.) bila je veoma slaba, a mi smo u našem razredu toliko oduševljeno radili i čitali, da se s novim nastavnikom nijesmo mogli saživiti. Nastojao sam, na svaki način, da pođem putem koji nam je profesor Milčetić pokazao.« (Usp. K. Filić, *Varaždinske vijesti*, br. 416, Varaždin, 25. II. 1954., str. 3.)

²³ Usp. prilog S. Mostarkić u ovom *Zborniku*.

poru hrvatskih škola u Varaždinu)... U 'Vili' bijah potpredsjednikom, jer i ako sam vršio glavni trh, moradjah se pod Rubidom zadovoljiti tim položajem, kako on zahtijevaše. – Složih o 25-godišnjici 'Vile' i neku mršavu povijest društva. S ostvarenjem 'Dramatskog društva' uspjelo je dozivanjem zagrebačkih i ljubljanskih ansambla i putujućih družina onemogućiti njemačka prikazivanja, a ovamo dolazahu stalno njemački glumci iz Ptuja, rjeđe iz Maribora...«²⁴

O tom segmentu Milčetićevo javno djelovanje gotovo identično piše i »Spectator« u *Zagorskome godišnjaku*: »U kulturnom životu Varaždina Milčetić je bio važan faktor. On je osnivač Hrvatskoga dramatskog društva, koje je konačno istislo njemačke putujuće družine iz Varaždinskog kazališta. Nastojanjem Dramatskog društva u Varaždinu gostuju vrlo dobre srpske putujuće družine *Iličića* i *Čirića*, uz sudjelovanje hrvatskih glumaca. Dakako, dolazi i zagrebačka Drama s odličnim predstavama i nenadmašivim umjetnicima Marijom Ružičkom-Strozzi, Ljerkom Šram, Andrijom Fijanom i mnogim drugima. Gostuje i opera iz Ljubljane.«²⁵

Gotovo dva desetljeća zalagao se Ivan Milčetić i za osnivanje tzv. pučke knjižnice u gradu Varaždinu. No taj su njegov »projekt« (još za profesorova života!) ostvarili Krešimir Filić i drugi njegovi učenici: »Pučka gradska knjižnica zaista je proradila već u jesen 1919. godine, za koju dadeše najveći dio knjiga: 'Narodna čitaonica', gradska općina, akademsko društvo 'Tomislav', profesor Milčetić i mnogi ostali građani... Tako je i Milčetić doživio ostvarenje svoje zamisli. Na tim temeljima izgradila se današnja Gradska knjižnica i čitaonica (Metela Ožegovića u Varaždinu)...«²⁶

Kako se Milčetićevo *političko djelovanje* iscrpno analizira na drugome mjestu (vidi raspravu: Marinka Šiška: »Politička misao i djelovanje Ivana Milčetića«), u ovoj prigodi tek želimo upozoriti da je i u 35-godišnjem varaždinskom razdoblju svoga života »bio sudionikom različitih političkih događaja«, iako se »više od dvadesetak godina nije aktivno bavio politikom«. ²⁷ O tim njegovim (malobrojnim) javnim političkim istupima najpe-dantnije (kronološki) izvješćuje dr. Rudolf Horvat u opsežnom djelu *Povijest grada Varaždina* (do 1914. godine). ²⁸ A svoje ključne političke poglede i stajališta na tragu: a) od pravaštva do ideja o slavenskoj uzajamnosti, b) borbe protiv mađaronske vlasti grofa Dragutina Khuena-Hedervarya (u Hrvatskoj) i njegove »produžene ruke«, župana Radoslava Rubido-Zichyja (u Varaždinu), i c) »ujedinjenja svih hrvatskih zemalja u jednu državnu za-

²⁴ A. Musić, *ibid.*, str. 82–83.

²⁵ Vidi: *Zagorski godišnjak 1974.*, Zagreb, 1974., str. 92.

²⁶ Usp. K. Filić, *Varaždinske vijesti*, br. 416, str. 3.

²⁷ Svi navodi su iz priloga Marinka Šiška u ovom *Zborniku*: »Politička misao i djelovanje Ivana Milčetića«.

²⁸ Dr. Rudolf Horvat u monografiji *Povijest grada Varaždina* kronološki navodi sve značajne javne nastupe prof. Ivana Milčetića u Varaždinu, u svezi s njegovim kulturuloškim i političkim djelovanjem do početka I. svjetskog rata.

jednicu«, uz »trajnu pripadnost jugoslavenskoj ideji«²⁹ kakvu su formulirali i zastupali Franjo Rački i Josip Juraj Strossmayer – Ivan Milčetić najplastičnije je ocrtao u brošuri »Khuenovština u Varaždinu«.³⁰

Ukratko, život i svekoliko djelo Ivana Milčetića u povjesnici grada Varaždina ostali su ubilježeni, čini se, upravo tako kako je to, nakon Profesoreve smrti, ispisao njegov učenik Krešimir Filić: »Cijeli napredni Varaždin ispraćivao ga je na posljednjemu putu od njegova doma do zadnjega počivališta: sva školska mladež, profesori, predstavnici vlasti i mnogobrojno građanstvo(...) Bili smo svjesni da smo izgubili velikoga sina, dobrog i plemenitoga čovjeka i žarkoga rodoljuba, koji je svojim radom prednjačio mladim generacijama, a te će mu zauvijek sačuvati u svojim srcima trajnu uspomenu«.³¹ A kako su i gotovo svi najvažniji Milčetićeви književno-znanstveni radovi nastali za njegova života u Varaždinu, zaključno o dometima njegova svekolikog životnog djela i danas vrijedi prosudba akademika Miroslava Šicela (još iz godine 1973.):

»Ivan Milčetić se svojim radom predstavio u prvom redu kao pozitivistički filolog, ostajući više-manje u okvirima filoloških proučavanja kakva su se provodila u 19. stoljeću. Ako se uzme u obzir da je živio i pisao zapravo u provinciji, izvan kulturnog centra Hrvatske – Zagreba, onda je vrijednost njegova doprinosa hrvatskoj filologiji značajna. Iako ne spada u vrhunske stvaraoce i nije, recimo, uspio ostvariti domete slične Jagićevima, nezamisliva je povijest hrvatske filologije bez njegova doprinosa. To osobito vrijedi za njegov rad na glagoljskim rukopisima, gdje je ostvario i vrhunac svojih znanstvenih mogućnosti«.³²

Literatura

1. Musić, August, Ivan Milčetić, *Ljetopisu JAZU za 1923. godinu*, sv. 38, Zagreb 1924., str. 77–106.
2. Damjanović, Stjepan, Ivan Milčetić – jezikoslovac, *Senjski zbornik*, izd. Gradski muzej Senj, 1991., str. 15–21.
3. [Milčetić, Ivan], *Khuenovština u Varaždinu*. (Napisao Zagorac), Tisak M. Majcena u Zagrebu, 1906., 52 str.
4. Šicel, Miroslav, Ivan Milčetić (1853–1921), *Krčki zbornik*, Krk 1974., str. 285–292.

²⁹ Citati iz navedenog priloga M. Šiška.

³⁰ Milčetić je članke sabrane u brošuri *Khuenovština u Varaždinu*, u kojima se duhovito i oštro obračunava sa svojim političkim protivnicima u Varaždinu, prethodno objavljivao u zagrebačkom listu *Pokret*.

³¹ K. Filić, Moja sjećanja na profesora Milčetića *Varaždinske vijesti*, br. 416, Varaždin, 25. veljače 1954., str. 3.

³² Miroslav Šicel, »Ivan Milčetić (1853–1921)«, *Krčki zbornik*, Krk 1974., str. 288–289.

5. Horvat, Rudolf, *Povijest grada Varaždina*, prvo izdanje, izd. Zavod za znanstveni rad HAZU Varaždin i Grad Varaždin, 1993.
6. Filić, Krešimir, Moja sjećanja na profesora Milčetića, I. dio, *Varaždinske vijesti*, br. 415, Varaždin, 18. veljače 1954., str. 3. – II. dio, *Varaždinske vijesti*, br. 416, Varaždin, 25. veljače 1954., str. 3.
7. Spectator, 120-godišnjica rođenja profesora Ivana Milčetića; u: *Zagorski godišnjak 1974.*, gl. urednik Ivo Ladika, izd. Kulturno-prosvjetno društvo hrvatskih Zagoraca »Matija Gubec«, Zagreb 1974., str. 91–92.
8. Anonim, Ivan Milčetić; u: *Varaždinske Novosti*, god. IV, br. 204, Varaždin, 1. studenoga 1933., str. 1.

VARAŽDINSKO RAZDOBLJE ŽIVOTA I RADA IVANA MILČETIĆA

Sažetak

Istaknuti hrvatski filolog, književni povjesničar, etnolog i folklorist Ivan Milčetić (1853.–1921.) više je od pola životnoga vijeka proživio u gradu Varaždinu, gdje je napisao i svoja najznačajnija stručna i znanstvena djela. Stoga su u tekstu, na osnovi dostupne literature i građe iz obiteljskog arhiva, posebice osvijetljeni: 1) Milčetićevo podrijetlo i osobnost, 2) njegov obiteljski život u Varaždinu, 3) Milčetićevo (profesorsko) djelovanje na varaždinskoj Gimnaziji, i 4) kulturološki i politički rad Ivana Milčetića u Varaždinu. Zaključno se u tekstu iznose relevantne prosudbe o znatnim dometima i vrijednostima Milčetićeve stručno-znanstvenog rada i javnog (pedagoškog, kulturološkog i političkog) djelovanja u varaždinskom razdoblju njegova života.

IVAN MILČETIĆ HIS LIFE AND WORK IN VARAŽDIN

Summary

Ivan Milčetić, a famous Croatian philologist, literary historian and folklorist, spent over a half of his life in Varaždin. There he wrote his most important professional and scientific works. Based on existing references from his family records, the paper focuses on 1) Milčetić's origin and character, 2) his family life in Varaždin, 3) Milčetić as a teacher at Varaždin Grammar School, and 4) Milčetić's cultural and political activities in Varaždin. Lastly, his achievements and the value of his professional and scientific work as a teacher, man of culture and politician during his life in Varaždin are critically reviewed.

Dodatak

Nedjeljka Paro

Bibliografija Ivana Milčetića i literatura o Ivanu Milčetiću

UDK 012 Milčetić

Radeći ovu bibliografiju koristila sam prvenstveno bibliografije koje su relevantne za to područje (*Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova Leksikografskog zavoda; Bibliografija Jugoslavije: knjige, brošure i muzikalije; Bibliografija Jugoslavije: članci i prilozi u časopisima i serijskim publikacijama. Serija, C, umetnost, sport, filologija, književnost, muzikalije; Hrvatska bibliografija. Niz A: knjige; Niz B: prilozi u časopisima i zbornicima; Građa za retrospektivnu bibliografiju* itd.).

Najveću pomoć sam, međutim, imala u bibliografiji radova Ivana Milčetića koju je, kao prilog tekstu o Ivanu Milčetiću objavljenom u *Ljetopisu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1923.*, knj. 38, sastavio August Musić.

Bibliografija sastoji se od dva dijela. U prvom je popis radova Ivana Milčetića, a u drugom dijelu literatura o njemu. Građa je u bibliografiji izložena kronološki. Brojevi u Kazalu imena odnose se na redne brojeve bibliografskih jedinica.

Kao i uvijek – iskreno zahvaljujem svima koji mi na bilo koji način pomažu u radu.

BIBLIOGRAFIJA IVANA MILČETIĆA

1874.

1.

Ime i ideja ilirska za Ljudevita Gaja u Hrvatskoj: literarna studija / napisao Ivan Milčetić // *Velebit: zabavnik hrvatske omladine*. Zagreb: Djačko društvo »Velebit« u Beču, 1874. Str. 313–341.

1875.

2.

Nešto o Pra-arijcih: (Indo-europejcih) / napisao I. Milčetić // *Hrvatska lipa*. 1: 47; 48; 49 (1875), 390; 398; 405–406.

3.

Nikola Tommaseo / J. Milčetić // Hrvatska lipa. 1: 27; 28; 29; 30; 31; 32; 33; 34; 35 (1875), 224; 231–232; 240; 248; 255–256; 264; 274; 281–282; 288–290.

4.

Putositnice iz Dubrovnika / I. Milčetić // Hrvatska lipa. 1: 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 21; 22(1875), 90–91; 100; 106–107; 114–115; 123–124; 131–132; 140; 147–148; 154–155; 163–164; 172; 180.

5.

Slovinci za svoje zajednice / I. M. // Hrvatska lipa. 1: 51; 52(1875), 420–421; 428–450.

1876.

6.

[Dopis iz Praga.] / x + y // Obzor. 6: 254(6. studenoga 1876), [3].

*U rubrici Naši dopisi, a o potrebi hrvatskoga dačkoga društva.

7.

Kratka poviest književnosti hrvatske i srbske: za građanske i višje djevojačke škole priredio Ivan Filipović, učitelj na višjoj djevojačkoj školi u Zagrebu, dopis. član srb. učenog društva i pravi član hrv. pedagog. knjiž. sora. U Zagrebu. Nakladom knjižare Lav. Hartmana 1875.: [prikaz] / ocienio I. M. // Vienac. 8: 1; 2; 3(1876), 11–13; 31–32; 43–47.

8.

Pogled na hrvatsku književnost g. 1876. / I. M. // Obzor. 6: (od 23. marta do 6. aprila 1876).

*Podatak preuzela iz Musićeve bibliografije. Nisam našla tekst, a gdje je zabuna – ne znam.

9.

Putne crtice iz Boke i Crne gore / piše M. [!] Milčetić. // Vienac. 8: 25; 26; 30; 31; 33; 36; 38; 41; 45(1876), 501–503; 516–519; 548–551; 596–599; 625–627; 674–679; 732–736.

*Tek je od broja 36 potpisan kao Ivan Milčetić.

10.

Spljet i njegova okolica / napisao Ivan Milčetić // Hrvatski dom: zabavnik hrvatske omladine za godinu 1876. (1876), [222]–239.

1877.

11.

Iz života starih Slovinaca [Slavena] / I. M. // Vienac. 9: 6; 7; 8(1877), 89–91; 105–108; 127–129.

12.

O Pavlu Josipu Šafaříku / I. Milčetić // Obzor. 7: 140(20. lipnja 1877), 1–2; 7: 141(21. lipnja 1877), 1–2; 7: 142(22. lipnja 1877), 1–3; 7: 143(23. lipnja 1877), 1–2; 7: 144(25. lipnja 1877), 1–2; 7: 145(26. lipnja 1877), 1–2.

*Tekst je Milčetić čitao u Pragu u akad. liter. društvu »Hrvat«.

13.

Prva svjetska izložba časopisa i rukopisa u Pragu. // *Obzor*. 7: 153(6. srpnja 1877), [1]-[2]; 7: 154(7. srpnja 1877), [1]-[2]; 7: 155(9. srpnja 1877), [1]-[2]; 7: 156(10. srpnja 1877), [1]-[2].

*U rubrici Listak.

1878.

14.

Hrvati od Gaja do godine 1850.: kulturno-istorijski i književni pregled / napisao Ivan Milčetić // *Hrvatski dom: zabavnik hrvatske omladine za godinu 1878*. 3(1878), [152]-217.

*Tiskan je i posebni otisak.

15.

Ivan Josip Vitezić, biskup krčki: [nekrolog] / J. M. // *Vienac*. 10: 22(1878), 352–355.

16.

O Ledjan-gradu u hrvatskih narodnih pjesmah / M. // *Vienac*. 10: 25(1878), 405–407.

*Povodom Novakovićeve članka u Jagićevu *Archivu*.

17.

Prvi sastanak hrvatskih djaka u Vukovaru: putositnice od Zagreba do Vukovara i Iloka / X. // *Obzor*. 8: 197(29. kolovoza 1878), [1]-[2]; 8: 198(30. kolovoza 1878), [1]-[2]; 8: 199(31. kolovoza 1878), [1]-[2]; 8: 200(2. rujna 1878), [1]-[2]; 8: 201(3. rujna 1878), [1]-[2]; 8: 202(4. rujna 1878), [1]; 8: 203(5. rujna 1878), [1]-[2]; 8: 204(6. rujna 1878), [1]-[2]; 8: 205(7. rujna 1878), [1]-[2]; 8: 206(9. rujna 1878), [1]-[2].

18.

Stanislav Sočivica, hajduk hrvatski XVIII. vieka. // *Vienac*. 10: 4; 5; 6; 7(1878), 62; 63; 75–78; 90–92; 102–107.

*O hajducima, o Sočivici, knjizi I. Lovrića i o nekim dijelovima Fortisovog Puta po Dalmaciji.

1879.

19.

Istorija slavjanskih literatur N. [!] N. Pypina i V. D. Spasovića: (II. prerađeno i popunjeno izd. Sv. I. Petrograd 1879. Velika osmina. Str. VIII. 448) / J. M. // *Vienac*. 11: 35; 36(1879), 559–562; 571–572.

*N. N. Pypin je Aleksandar Nikolaevič Pypin, a drugi je Vladimir Danilovič Spasovič.

20.

Priposlano. // *Obzor*. 9: 5(8. siječnja 1879), [4].

*Odgovara na razne objede objavljene u sušačkoj *Slobodi*.

1880.

21.

Hrvatske narodne pjesme što se pjevaju u Istri i na Kvarnerskih otocih, preštampane iz »Naše sloge« podporom »Matice hrvatske«. U Trstu 1880. Str. 390 u VIII. Ciena 1 for.: [prikaz] / -1.- // *Vienac*. 12: 32; 33; 34(1880), 513–514; 529–531; 544–548.

22.

Jesu li naši kajkavci Hrvati? Govore li hrvatski? / -I- // Vienac. 12: 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11(1880), 58–60; 73–74; 92; 94; 108; 123–126; 140–142; 153–155; 169–171.

1881.

23.

Naš mlađi naraštaj i August Šenoa. // Vienac. 13: 52(1881), 832–833.

*Prigodom Šenoine smrti.

24.

O poslanicama XVI vijeka u dubrovačko-dalmatinskoj periodu hrvatske književnosti. // Izvješće Kralj. velike gimnazije u Varaždinu koncem školske godine 1881./2. – Varaždin: Brzotiskom Platzera sina, 1882. Str. [3]–67.

*Izašlo i kao poseban otisak u Varaždinu 1882.

25.

Relković u hrvatskoj književnosti: književno povjestni ogled / -t- // Vienac. 13: 29; 30; 31; 32; 33(1881), 457–459; 478–482; 490–493; 511–515; 530–531.

*O Matiji Antunu Relkoviću.

26.

Varasdiensia: (dopis) / X. // Vienac. 13: 14(1881), 223.

*O kazalištu u Varaždinu, protiv njemačkih družina.

1882.

27.

O poslanicama u dubrovačko-dalmatinskoj periodu hrvatske literature. // Pozor. (1882), 185–186.

*Tiskan je i posebni otisak.

28.

Kipar Rendić u Trstu. // Vienac. 14: 35(1882), 566–567.

1883.

29.

Dr. Stjepan Ilijašević / I. Milčetić // Vienac. 15: 14(1883), 226–227.

30.

Glagolski nadpis iz Beloga na otoku Cresu / priobćio Ivan Milčetić // Vjesnik hrvatskoga arkeologičkoga društva. 5: 3(1883), 77–80.

31.

Iz Krka do Pule: putne crtice / napisao Ivan Milčetić // Pozor. br. 289(17. prosinca 1883), [1]; br. 290(18. prosinca 1883), [1]; br. 291(19. prosinca 1883), [1]; br. 292(20. prosinca 1883), [1]; 293(21. prosinca 1883), [1]–[2].

32.

Nepoznata dosele knjiga P. Trubara. // *Vienac*. 15: 30(1883), 492.*Vidi anonimni članak u *Viencu* iste god. na str. 476 pod istim naslovom.

33.

O novom izdanju hrv. liturgičkih knjiga / piše Ivan Milčetić // *Vienac*. 15: 16; 17; 18(1883), 264–265; 281–282; 293–296.

34

Prilog k hrvatskim književnim starinam. // *Vienac*. 15: 13(1883), 216.*Napisano kao primjedba na Kukuljevićevo mišljenje o Ivanu Brozoviću u knjizi *Književnici u Hrvatah iz prve polovine XVII. vieka*.

35.

Slovenska akademija u Bologni. // *Vienac*. 15: 33; 34(1883), 532–535; 548–550.

*O programu i radu akademije »Mickiewicz«.

36.

Vladislav Vežić / napisao I. Milčetić // *Vienac*. 15: 1(1883), 16–17.

1884.

37.

Arheološki-istorične crtice s hrvatskih otoka. // *Vjesnik hrvatskog arheološkoga društva*. 6: 1; 2; 3; 4(1884), 18–28; 50–55; 80–85; 105–116.

*Crtice su s otoka Krka, Cresa, Lošinja, Silbe i Oliba.

38.

Krčki knezovi i predaje o njima / napisao Ivan Milčetić // *Vienac*. 16: 20; 22; 23(1884), 320–323; 348–350; 369–370.

39.

Sava, Dunav i Balkan. Putovanje među Slovenci, Hrvati, Srbi i Bugari. Napisao M. L. Leger. Pariz 1884.: [prikaz] // *Vienac*. 16: 39(1884), 624–627.

1885.

40.

Ein Beitrag zur kroatisch-glagolitischen Bibliographie. // *Archiv für slavische Philologie*. 8(1885), [247]-256.

41.

Ivan Vončina ml. i njegovi spisi. // *Sabrani spisi / Ivana Vončine ml.* – Izdao Ivan Milčetić. – Zagreb: Tisak Ign. Granitza i dr., 1885. Str. III-XXVIII.

42.

Pedesetgodišnjica hrvatske prosvjete / Ive Krčanin // *Iskra: književno-poučni list*. 2: 8; 9; 11; 12(1885), [57]-59; [65]-68; 82–84; 90–92.

43.

S otoka Cresa (Chreso): putne uspomene / napisao Ivan Milčetić // Vienac. 17: 29; 30; 31; 32(1885), 458–463; 472–475; 492–495; 506–511.

44.

[U Varaždinu 20. prosinca 1884.] // Vjesnik hrvatskog arheološkoga društva. 7: 1(1885), 23.

45.

[U Varaždinu, 1. rujna 1885.] // Vjesnik hrvatskog arheološkoga društva. 7: 4(1885), 116–118.

O imenu mjesta Beli na Cresu.

1886.

46.

Das Wiedererwachen der kroat. Literatur durch den Illyrismus: eine literarhistorische Studie von Prof. // Kroatische Revue. 2: 1(1886), 3–19.

1887.

47.

Crnice iz Hrvatske [!] književnosti: napisao Ivan Broz. Sveska I. Uvod u književnost. Zagreb 1886. // Vienac. 19: 37(1887), 587–590.

*Prikaz.

48.

Ein glagolitisches-kroatisches Gedicht. // Archiv für slavische Philologie. 10: ¾(1887), [484]-495.

*O pjesmi nepoznata autora XVIII. stoljeća nađenoj na Lošinju (*Istorija od dvih žen ugljanskih*).

49.

Glagoljaši, osobito krčki, u prošlosti hrvatskoj: kulturno-povijesna rasprava. // Smotra. 1: 3; 4; 5; 6(1887), 146–153; 219–224; 279–296; 343–353.

50.

O Andriji Jambrešiću: književna crtica / napisao Ivan Milčetić // Vienac. 19: 10; 11; 12; 13; 15(1887), 158–159; 172–175; 187–190; 206–207; 235–238.

51.

[Rieka 25. svibnja 1887.] // Vjesnik hrvatskog arheološkoga društva. 9: 4(1887), 124–127.

*O natpisima iz Grobnika i o listini Petra Zrinjskog iz 1653.

52.

Talijanski i latinski prevodioci Gundulićeva Osmana. // Izvješće Kralj. velike gimnazije u Rieci (Fiume) koncem školske godine 1866./87. – Zagreb: Tiskarski zavod »Narodnih novina«, 1887. – 30 str.

*Posebni otisak.

1888.

53.

Das silbenbildende und silbenschießende *l* im kroat. ča-Dialekte / J. Milčetić // Archiv für slavische Philologie. 11(1888), 363–367.

*Tiskan je i posebni otisak.

54.

[Rieka u lipnju 1888.] // Vjesnik hrvatskog arheološkoga društva. 10: 4(1888), 123–124.

*O listini Petra Zrinjskog iz godine 1664.

55.

F. Pavačić i njegove slike / I. M. // Vienac. 20: 24(1888), 382–383.

56.

Kopitar i Dobrovský o južnih Slovcjenih i o Vuku Karadžiću: (1808.-1828) / -t- // Narodne novine. 54: 223(28. rujna 1888), [5]; 54: 224(29. rujna 1888), [4]; 54: 227(3. listopada 1888), [4]; 54: 228(4. listopada 1888), [4]-[5]; 54: 229(5. listopada 1888), [6].

57.

O životu i književnom radu Nikole Tommasea. // Iskrice / Nikola Tommaseo. – 4. izd. / uvod napisao Ivan Milčetić. – Zagreb: Matica hrvatska, 1888. Str. IX-[LXXVIII].

58.

Putne crtice iz njemačkog svijeta: Koruška / -t- // Narodne novine. 54: 6(9. siečnja 1888), [5]; 54: 7(10. siečnja 1888), [4]-[5]; 54: 8(11. siečnja 1888), [4]-[5]; 54: 9(12. siečnja 1888), [5]; 54: 10(13. siečnja 1888), [4]-[5]

Putne crtice iz njemačkog svijeta: Tirol / -t- // Narodne novine. 54: 11(14. siečnja 1888), [5]; 54: 12(16. siečnja 1888), [4]-[5]; 54: 13(17. siečnja 1888), [4]-[5].

Putne uspomene iz njemačkog svijeta: Bavarska / -t- // Narodne novine. 54: 25(31. siečnja 1888), [4]-[5]; 54: 26(1. veljače 1888), [4]; 54: 30(7. veljače 1888), [5]; 54: 32(9. veljače 1888), [4]-[5]; 54: 35(13. veljače 1888), [5]; 54: 41(20. veljače 1888), [4]-[5]; 54: 42(21. veljače 1888), [4]-[5].

Putne uspomene iz njemačkog svijeta: Salzburg / -t- // Narodne novine. 54: 44(23. veljače 1888), [5]; 54:45(24. veljače 1888), [5].

59.

Sušak / M. // Vienac. 20: 22(1888), 346–348.

1890.

60.

Predgovor; Uvod; Talijanska drama do konca XVII. vijeka; Drama u Dalmaciji i u Dubrovniku do Junija Palmotića; O životu i djelima Gjona Gjora Palmotića; Pavlimir; Bilješke. // Pavlimir: drama / Gjona Gjora Palmotića; uvod i bilješke napisao Ivan Milčetić. – Zagreb: Knjižara Dioničke Tiskare, 1890. Str. V-VIII; 1–13; 13–48; 49–62; 62–68; [175]-195.

61.

Koleda na otoku Krku i Lošinju / napisao Ivan Milčetić // Vienac. 22: 7; 8(1890), 110; 123–126.

62.

Prilozi za literaturu hrvatskih glagolskih spomenika: prvi prilog / priopćuje Ivan Milčetić // Starine. 23(1890), [39]-153 + tabla.

*Sadrži: Ivančičev zbornik; Nepoznata glagolska knjižica, tiskana godine 1496.; Još jedna rijetka glagolska tiskana knjiga; Tekstovi. – Tiskan je i posebni otisak.

63.

Talijanac Fortis o otoku Cresu i Lošinju. // Narodne novine. 56: 14; 15; 16 (18. siječnja; 20. siječnja; 21. siječnja 1890),

*O Fortisovoj knjizi *Saggio d'osservazione sopra l'isola di Cherso ed Ossero*, Venecija 1771.)

64.

U Fužini i na Bitoraju: (izlet s Rijeke). // Narodne novine. br. 159; 160; 161; 163(1890),

1891.

65.

Gajevo pravopis. // Vienac. 23: 39(1891), 614–618.

66.

Izlet Planinskoga društva na Javornicu i u Novi. // Narodne novine. br. 159(1891),

1892.

67.

Prilozi za literaturu hrvatskih glagolskih spomenika: II / priočio Ivan Milčetić // Starine. 25(1892), [138]-151 + tabla.

*Sadrži: Zakon brašćine Svetoga Duha u Baški.

1894.

68.

Je li stativsko narječje kajkavsko? / I. Milčetić // Nastavni vjesnik. 2(1894), 94–96.

*Poriče Strohalove tvrdnje iz Nastavnog vjesnika 1, str. 266. (da li je to 1 prvo go-dište ili 1. broj)

69.

+ Vladislav Vežić / I. Milčetić // Vienac. 26: 34(1894), 542–543.

*Nekrolog.

1895.

70.

Bratska ljubav – u brojevima. // Vienac. 27: 3(1895), 41–43.

*O broju članova književnih društava (hrvatskih, srpskih i slovenskih) u drugih južnih Slavena.

71.

Čakavština Kvarnerskih otoka. // Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Filologičko-historički i filosofičko-juridički razredi. 42(1895) = 121, str. [92]-131.

*Tiskan je i posebni otisak.

72.

Hrvatska slovnica za srednje i nalike im škole. Napisao R. Strohal. U Bjelovaru 1893.: [književna obznana III] / I. Milčetić // Nastavni vjesnik. 3(1895), 86-97

1896.

73.

Božićni blagdani. Bilješke iz raznih krajeva / priopćili M. Zorić, I. Milčetić // Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena. 1(1896), 216.

74.

Dr. Vatroslav Oblak: [nekrolog] / napisao I. Milčetić // Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena. 1(1896), [364]-368.

*Tiskan je i posebni otisak.

75.

Igre i plesovi. Kvarnerski otoci / priopćio I. Milčetić // Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena. 1(1896), 302-303.

76.

Koleda. Istra / priopćio I. Milčetić. // Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena. 1(1896), [220], 221-222.

77.

Nikola Tommaseo. // Smotra dalmatinska. 9: 44(1896), 1-2.

*Autor se doznaje iz primjedbe uredništva. – To je, inače, Tommaseov životopis preuzet iz predgovora Matičinom izdanju *Iskrice*.

78.

O Vladislavu Vežiću. // Milovanka: pjesan u slavu starca Milovana prikazana kao ugodni razgovor narodu / skitio Vladislav Vežić. – Zagreb: Tisak Dioničke tiskare, 1896. Str. [V]-XII.

79.

Prporuša / priopćio I. Milčetić // Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena. 1(1896), [217]-218.

*Tiskan je i posebni otisak.

80.

Vjera u osobita bića. Krk i Kastav u Istri / priopćio I. Milčetić // Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena. 1(1896), 224-226.

81.

Vjera u osobita bića. Krk, Kastav i hrvatski kajkavci / priopćio I. Milčetić // Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena. 1(1896), 235-237.

82.

Vjera u osobita bića. Malić / priopćio I. Milčetić // Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena. 1(1896), 228.

83.

Vjera u osobita bića. Mrak i bučan / priopćio I. Milčetić // Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena. 1(1896), 227.

84.

Vjera u osobita bića. Otok Krk, i kajkavci. // Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena. 1(1896), 232–233

85.

Ženidbeni običaji. Iz Dubašnice na otoku Krku (Istra) / priopćio I. Milčetić // Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena. 1(1896), 162–171.

*Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena br. 1(1896) uredio je Ivan Milčetić.

1897.

86.

Narodopis Čeha / I. M. // Vienac. 29: 41(1897), 657–659.

* O Narodopisnom sborniku (češkom časopisu).

87.

Über den kroatischen u. böhmischen Lucidarius. // Archiv für slavische Philologie. 19(1897), 555–563.

1898.

88.

Među Hrvatima Donje Austrije i zapadne Ugarske / napisao I. Milčetić // Vienac. 30: 45; 46; 48; 49; 50; 52(1898), 701–702; 715–716; 745–746; 761–765; 777–778; 811–817.

89.

O Moravskim Hrvatima / napisao I. Milčetić // Vienac. 30: 30; 31; 32; 34; 36(1898), 458–459; 474–476; 487–492; 521–523; 557–558.

*U 32. broju su u prilogu tekstu objavljeni napjevi crkvenih pjesama. – Oba ova teksta pretiskana su 1899. u Zagrebu pod naslovom: *O hrvatskim naseobinama u Moravskoj, Donjoj Austriji i Zapadnoj Ugarskoj*: narodopisne crtice, sa 5 slika / napisao I. M.

1899.

90.

O hrvatskim naseobinama u Moravskoj, Donjoj Austriji i Zapadnoj Ugarskoj: narodopisne crtice / napisao Ivan Milčetić. – Zagreb: Tisak Dioničke tiskare, 1899. – 2 l + 104 str.

91.

O slovenskom književnom jeziku / I. Milčetić // Vienac. 31: 29(1899), 469–472.

*O Levčevu *Slovenskom pravopisu* i Perušekovoj raspravi »Bravec ali bralec«.

92.

Sbornik' za narodni umotvorenija, nauka i knižnina / J. M. // Vienac. 31: 20(1899), 322–324.

*O 15. sv. bugarskog zbornika.

93.

Uz dvadesetogodišnjicu Jagićeva »Archiva für slavische Philologie« / I. M. // Vienac. 31: 15(1899), 244–245.

1900.

94.

Josip Voltić. // SPOMEN-cvijeće iz hrvatskih i slovenskih dubrava, u vienac savila Matica hrvatska. – Zagreb: Matica hrvatska, 1900. Str. 403–416.

95.

Književno pismo: o hrvatskom narječju otoka Lošinja i o dubrovačkim književnim poslasticama. / Mič // Vijenac. 32: 44(1900), 694–695.

*O izvješću J. Karáseka u Anzeigeru bečke akademije u kojem se bavi čakavskim narječjem na Lošinju.

96.

O rajskoj ptici / I. Milčetić // Vienac. 33: 4(1900), 63.

*O šurminu i njegovom napisu o gatki, o rajskoj ptici.

1901.

97.

Ilija Milarov – bugarski književnik / -t.- // Vienac. 33: 5(1901), 98–99.

*Autor Ivan Milčetić???

98.

O Marku Maruliću s karakteristikom hrvatskog pjesništva prije i poslije Marulića: iz predavanja. // Obzor. 42: 262(14. studenog 1901), 1–3.

99.

O ugarskim Hrvatima. // Vijenac. 33: 1(1901), 14–16.

*O učitelju u Koljnovu (Köpnitz) Mihovilu Nakoviću koji je izdavao *Kršćansko-katolički kalendar*.

1902.

100.

Prilozi za literaturu hrvatskih glagoljskih spomenika: III / priopćio Ivan Milčetić // Starine. 30(1902), [257]-334.

*Sadrži: *Hrvatski lucidar*.

1903.

101.

O Marku Maruliću s karakteristikom hrvatskoga pjesništva prije i poslije Marulića. // Ljetopis Društva hrvatskih književnika u Zagrebu za godine 1901–1903. – Zagreb, 1903. Str. 33–45.

*Svi prilozi u *Ljetopisu* (pa i ovaj) posvećeni su Marulićevoj obljetnici.

1904.

102.

Otkuda ime »Zadar«? / I. Milčetić // Nastavni vjesnik. 12(1904), str. 711–712.

103.

Sitniji prilozi. // Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena. 9(1904), [1]-22.

*Sadrži: Rajska ptica; O narodnoj napitnici: »Mi hvalimo, mi častimo«; Ženidba Dušanova; Vlaški i stari romanski jezik na Krku; O dječjim igrama; Uzidavanje čeljadeta kod novih gradnja.

1905.

104.

Dr. Dinko Vitezić: (uspomene i refleksije) / M. // Obzor. 46: 3(4. siječnja 1905), [1].

105.

Nikola Tommaseo / I. Milčetić // Hrvatsko kolo: naučno-književni i umjetnički zbornik. 1(1905), [308]-336.

*Od str. 319–336 su prilozi (pisma).

106.

Tri glagoljske listine iz Istre iz XV. vijeka. // Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva. N.S. 8(1905), [30]-33

*Sadrži: I. Knez Martin Frankopan daruje neki vinograd u Bašci na otoku Krku, 1465. II. Martin Malković, opat u Drazi kraj Mošćenica u Istri, dobija neke zemlje, 1471. III. Oporuka Martina Malkovića iz Mošćenica u Istri od god. 1484., ovjelovljena god. 1485. – Tiskan je i posebni otisak.

1906.

107.

Dr. Gjuro Šurmin: Hrvatski preporod: [prikaz] / I. Milčetić // Glas Matice hrvatske. 1: ¾(1906), 28–30.

108.

Khuenovština u Varaždinu: o svom trošku izdao i Varaždincima poklanja jedan su-gradjanin »naprednjak«: preštampano iz »Pokreta« / napisao Zagorac. – [Varaždin]; Zagreb: Tisak M. Majcena, 1906. 52 str.

*Zagorac je pseudonim Ivana Milčetića.

109.

O tristogodišnjici Džona Džora Palmotića. // Hrvatska. br. 77; 78(1906), 1–2; 1.

110.

Prilozi za čistoću hrvatskog jezika. // Nastavni vjesnik. 14: 1; 2; 3(1906), 20–22; 99–103; 181–184.

*Komentira Rožičeve misli i prijedloge u »Barbarizmima«.

111.

Tommaseo i kritika Šegvićeva / I. Milčetić // Savremenik. 1: 5(1906) = 1, 388–391.

*Polemika sa K. Šegvićem (vidi Šegvićev tekst u Glasniku Matice dalmatinske 1902).

112.

Zastupnici staroga kursa u Varaždinskoj županiji. // Pokret: glasilo hrvatskih naprednjaka. 3: 126(1. lipnja 1906), 2; 3: 127(2. lipnja 1906), 1–2.

*Tekst nije potpisan. Musić tvrdi da je Milčetić autor, a da ga je, uz neke promjene, posebno objavio P. Magdić pod natpisom: »Khuenovština u Varaždinu«, napisao Zagorac, preštampano iz *Pokreta*; o svom trošku izdaje i Varaždincima poklanja jedan sugrađanin Naprednjak. Zagreb 1906.

1907.

113.

Blaž Stulli Ljudevitu Gaju 1841.: iz originala u Jugosl. akademiji / priopćuje Ivan Mičetić // Građa za povijest književnosti hrvatske. 5(1907), 310.

114.

Duhovne i šaljive pjesme iz Makarske / priopćio Ivan Milčetić // Građa za povijest književnosti hrvatske. 5(1907), [148]-267.

*Milčetićeve tekst je na str. 148–162 – ostalo su tekstovi pjesama. – Tiskan je i posebni otisak.

115.

Dva lista R. Boškovića / priopćio Ivan Milčetić // Građa za povijest književnosti hrvatske. 5(1907), [293]-297.

116.

Fran Kurelac Ivanu Fiaminu / priopćio Ivan Milčetić // Građa za povijest književnosti hrvatske. 5(1907), [300]-302.

117.

Grof Janko Drašković i njegova žena Franjica O. Utješenoviću / priopćio Ivan Milčetić // Građa za povijest književnosti hrvatske. 5(1907), [298]-299.

118.

Luka Zima / napisao Ivan Milčetić // Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za god. 1907. 22(1907), 177–181.

*Nekrolog.

119.

Paprike hrvatske leta 1846 / priopćio Ivan Milčetić. // Građa za povijest književnosti hrvatske. 5(1907), 118–137.

*Prikaz zbirke stihova nepoznatog autora.

120.

Poslanice Nikole Nale vlastelima Hvarskijem, i njih odgovori godišta 1540., 41., 57., 64. [dakle 1540., 1541., 1557., i 1564.] / priopćio Ivan Milčetić // Građa za povijest književnosti hrvatske. 5(1907), [303]-309.

121.

Pripomenak / Ivan Milčetić // Građa za povijest književnosti hrvatske. 5(1907), [III]-IV.

122.

Protekcijonizam narodne ere / Sigma // Pokret. br. 199(1907).

*Podatak preuzet iz Musićeve bibliografije.

123.

Šulekova pisma I. Trnskomu. // Građa za povijest književnosti hrvatske. 5(1907), [278]-292.

*Gradu br. 5 uredio je Ivan Milčetić.

1908.**124.**

Amo tamo po Istri / I. Milčetić // Naša sloga. 41: 46(12. novembra 1908), 1-2; 41: 47(19. novembra 1908), 1-2; 41: 48(26. novembra 1908), 1-2; 41: 49(3. decembra 1908), 1-2; 41: 50(10. decembra 1908), 1-2.

125.

Hrvatska pokrajinska kazališta. // Savremenik. 3: 1(1908), 58.

*O osječkom i varaždinskom kazalištu.

126.

Obiteljski zvuci. Pjesme. Spjevao dr. Anton Antončić. Krk 1907.: [prikaz] / I. M. // Savremenik. 3: 3(1908), 182.

127.

Opera ili opereta? / I. Milčetić // Savremenik. 3: 3(1908), 188-189.

128.

Prethodni izvještaj o izučavanju hrvatske glagoljske književnosti / napisao Ivan Milčetić // Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za god. 1908. 23(1908), [169]-200.

129.

Vatroslav Jagić / I. M. // Obzor. 49: 183(5. srpnja 1908), 1-2.

130.

Večernje na nedelje i svetce po vse leto, po crkvenim knjigam glagolskim: [prikaz]. // Savremenik. 3: 3(1908), 185-186.

*(Vesperal rimsko-slovenski), priredio J. Vajs, Krk, 1907.

1909.

131.

Konac republike poljičke. // *Savremenik*. 4: 9(1909), 473–476.*O Pivčevićevim člancima o povijesti Poljica (prvi dio je napisao Ivan, a dugi dio Jakov Pivčević), ali i o braći Vojnović i knjizi Ive Vojnovića *Pad Dubrovnika*.

1910.

132.

Dalmatinci o Gaju / I. M. // *Savremenik*. 5: 3(1910), 202.*Prikaz brošure *Pabirci o Ljudevitu Gaju po dalmatinskim listovima i koledarima od ilirskog doba* autora Šime Urlića, Zadar 1909.

133.

Dvije tri o hrvatskom književnom jeziku. // *Savremenik*. 5: 1(1910), 31–37.*Odgovor Luju Vojnoviću na tekst u *Savremniku* 1909. («Dvije riječi o jeziku»).

134.

Franjevci i glagolica / I. M. // *Savremenik*. 5: 3(1910), 201.*Prikaz *Povjesnih crta* S. Ivančića.

135.

Nekoliko uspomena iz Italije: (u maju i juniju g. 1908.) / I. Milčetić // *Obzor: Zatočnik. Pozor. Branik: 1860–1910. (jubilarni broj)(br. 1)(1910)*, 87–88.

136.

O jedinstvu našega jezika. // *Savremenik*. 5: 3(1910), 149–151.

*Odgovor na Vojnovićev protuodgovor (riječ je o Luju Vojnoviću).

1911.

137.

Berčićeva glagolska zbirka u Petrogradu / Izvještaj Ivana Milčetića // *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za god. 1911*. 26(1911), 265–271.

*Ta Berčićeva zbirka nalazi se u knjižnici Gosudarstvennaja publičnaja Biblioteka imeni Salt'jkova-Ščedrina, u Sankt Petersburgu.

138.

Ferdo Pažur: [nekrolog] / I. M. // *Savremenik*. 6: 6(1911), 377–378.

139.

Hrvatska glagoljska bibliografija. Dio 1. Opisi rukopisa / napisao Ivan Milčetić sa dva priloga Karla Horvata, s jednim prilogom Josipa Vajsa. Šibenska molitva: (XIV. vijeka) pisana latinicom (sa dva fotografska snimka) / priopćili Ivan Milčetić i Joso Milošević // *Starine*. 33(1911), XIV + 617 + 2 presavijena lista s tablama [fotografije Šibenske molitve].

*Sadrži: Hrvatske glagoljske bibliografije: Uvod; Misali; Brevijari; Psaltiri; Lekcionari; Rituali; Fragmenti; Dijelovi liturgičkih knjiga; Bogoslovlje; Varia: (osobito zbornici); Propovijedi: (predike, postile, homilije, glose); Stihovi; Leksikon i gramatika; Prilozi: Glagolitica Vaticana; Glagolaši u Dalmaciji

početkom 17. vijeka, t. j. godine 1602.-1603. / Karlo Horvat; Život sv. Klimanta pape u IV. vrbničkom misalu / Josip Vajs; Dodatak: Šibenska molitva (XIV. vijeka) pisana latinicom / Ivan Milčetić i Joso Mi-lošević; Indeks ličnih imena.

140.

Savez slavenskih akademija / Izvješćuje Ivan Milčetić // Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za god. 1911. 26(1911), [255]-264.

1912.

141.

Dr. Julije Bajamonti i njegova djela / napisao član dopisnik Ivan Milčetić // Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Razredi historičko filološki i filozofičko-juridički. 80(1912) = 192, [97]-250.

*Sadrži: Uvod; Život dra J. Bajamonta; Pjesništvo; Talijanski (stilistika), strari slavenski (gramatika) i hrvatski jezik (ortografija, ćirilica), bibliografija; Homer, hrvatske narodne pjesme i skladbe; Istorija Dalmacije i Spljeta; Različito: pohvalni govori, muzika, poslanice, književne kritike, polemike, memoiri (O Fridriku Velikom liječnik) i enciklopedijski rječnik; Putopisi; Narodno gospodarstvo u Dalmaciji i spljetska gospodarska akademija; Filozofija; Prirodne znanosti, matematika i nautika; Medicina; Kore-spondencija. – Tiskan je i posebni otisak.

142.

Manji prilozi za povijest književnosti hrvatske / skupio Ivan Milčetić // Građa za po-vijest književnosti hrvatske. 7(1912), [305]-366 + 4 table.

*Sadržaj: Gundulićev »Osman« u Vatikanskoj knjižnici; Palmotićeva »Kristijada« u Vatikanskoj knjižnici; Hrvatske riječi u talijanskoga pjesnika XV. vijeka; Splječanin Matija Alberti Dubrovčanima: (1617.); Školske vježbe s otoka Krka: (1796.); Pavli-nac Antun Dolinić; Pop Ivan Feretić, krčki istorik: (1769-1839); Miscellanea iz Ša-fařikove ostavštine u Pragu; Petar Stanković iz Istre, hrvatski pisac.

*Ivan Milčetić uredio je i ovaj broj *Grade*. – Tiskan je i posebni otisak objavljen 1913.

143.

Moja posljednja g. R. Strohalu. // *Savremenik*. 7: 11(1912), 695-696.

*Odgovor na članak R. Strohalu »Drugi odgovor na nove grdnje g. prof. I. Milčetića na moj književni rad«, *Hrvatska*, br. 258, 1912, str. 1.

144.

O izučavanju hrvatske glagoljske književnosti. // *Savremenik*. 7: 4; 9(1912), 245-250; 546-549.

*Kritika Strohalovih radova s područja hrvatske glagoljske književnosti i odgovor na Strohalov pro-tuodgovor.

145.

Savez slavenskih akademija / N. // *Savremenik*. 7(1912), 572.

*Tiskan je i posebni otisak.

146.

Stari glagolski recepti, egzorcizmi i zapisi / priopćio Ivan Milčetić // *Vjesnik staro-slavenske akademije za godinu 1912*. 1(1912), 61 + 64-69.

*Tiskano 1913.

147.

Zur Entdeckung des »Glagolita Clozianus«. // Archiv für slavische Philologie. 35(1912)

1913.

148.

Glagoljski napis od godine 1321. / I. Milčetić // Nastavni vjesnik. 21: 7(1913), 539–540.

*Brani čitanje koje zastupa u svojoj *Bibliografiji* od Strohalovih prigovora.

149.

Glagoljski Notar [!] Božičević. // Savremenik. 8(1913), 561.

*O notarskoj knjizi otkritoj u arhivu kotarskog suda u Malom Lošinjju.

150.

Kako se u nas pišu kritike. // Hrvatski pokret: glavno glasilo Hrvatske ujedinjene samostalne stranke. 9: 163; 164(17. srpnja; 18. srpnja 1913)

*Polemika s R. Strohalom.

151.

Kako se u nas pišu recenzije. // Hrvatski pokret. 9: 28(4. veljače 1913), 2–3.

*Polemika sa R. Strohalom (njegov članak u časopisu *Hrvatska*, br. 342, 1912).

152.

Mačedonija u staroj hrv. književnosti. // Savremenik. 8(1913), 565–569.

153.

Opsada Sigeta / I. M. // Savremenik. 8(1913), 128–129.

*Prikaz publikacije: *Oblega sigeta v sodobnem hrvaškem opisu*, priobčil dr. Fr. Kidrič, izd. Zgodovinsko društvo v Mariboru

154.

Otok Krk i glagoljska književnost / I. Milčetić // Vjesnik staroslavenske akademije za godinu 1913. 2(1913), 19–28.

*Tiskano 1914.

155.

Pisma Nikole Tommasea Stjepanu Ivićeviću. // Savremenik. 8 (1913), 98–102.

156.

Poljički statut / I. M. // Savremenik. 8(1913), 198–199.

*Prikaz knjige *Statut der Poljica* von A. Pavich v. Pfauenthal, T. Matić u. M. Rešetar.

157.

Recenzentu moje »Hrv. glag. bibliografije«. // Savremenik. 8: 2(1913), Prilog br. 2, str. I–IV

*Odgovor na članak R. Strohala objavljen u *Vienču* br. 10, 1912. god.

158.

Stari bosanski novci / I. M. // Savremenik. 8(1913), 385.

*Prikaz Rešetarove rasprave.

159.

Starohrvatska pjesma prevedena na njemački / M. // *Savremenik*. 8: 6(1913), 388.*Riječ je o *Šibenskoj molitvi*. Preveo Dušan Preradović. Tiskano u *Der Katholik*, Mainz 1912. pod naslovom *Eine mittelalterliche kroatische Hymne zu Ehren der allerseiligsten Jungfrau Maria*.

160.

Šoštarski zbor u Varaždinu. // *Savremenik*. 8(1913), 628.*Tekst nije potpisan, ali se iz sadržaja vidi da je autor Milčetić. – Prikaz publikacije Stjepana Valdeca *Zadnji spomen izumrlag starodrevnog šoštarskog zbora u Varaždinu*, Varaždin 1913.

161.

Vjesnik Arheološkog društva / I. M. // *Savremenik*. 8(1913), 264–265.

*Prikaz.

162.

Zur Kritik der »Hrvatska glag. Bibliografija«. // *Archiv für slavische Philologie*. 35(1913), 557–559.

1914.

163.

Narodna epika bosanskih Muhamedanaca. // *Savremenik*. 9: 3(1914), 172–173.*Prikazuje Murkovo izvješće o putu po Bosni objavljenom u *Sitzungsberichtima* bečke akademije, sv. 173.

164.

Vjesnik Staroslavenske akademije u Krku za godinu 1912. / I. M.: [prikaz]. // *Savremenik*. 9 (1914), 490–491.

165.

Zur Entdeckung des »Glagolita Clozianus« / I. Milčetić // *Archiv für slavische Philologie*. 35: ¼(1914) = 2, 603–606.

1915.

166.

»Della storia civile e cronologica della terra sive, castello di Lossin Grande nella Dalmazia, ventilata nell' anno 1791«. Napisao lošinjski bilježnik Martin Botterini / priopćio član dopisnik Ivan Milčetić; Moja primjedba o narodnosti stanovnika grada Krka. // *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1915*. 30(1915), 23–44; 44–46.

167.

Dva zaboravljena književnika iz Kaštela / priopćio Ivan Milčetić // *Građa za povijest književnosti hrvatske*. 8(1915), [181]-204.

168.

Hrvatski književni prilozi iz Međumurja i okolice grada Šoprona / sastavio Ivan Milčetić // *Građa za povijest književnosti hrvatske*. 8(1915), [395]-461.

*Sadrži: Jedan hrvatski preporoditelj iz Međumurja; K hrvatskoj pučkoj književnosti u Međumurju i oko Šoprona. – *Građa* br. 8 uredio je također Ivan Milčetić, a izdanje je ponovljeno 1916. godine.

*Tiskan je i posebni otisak.

169.

Jedna uspomena o profesoru A. Korleviću / I. M. // *Nastavni vjesnik*. 23: 8(1915), 637.

170.

Jedno otkriće u području hrvatskih glagoljskih starina / I. M. // *Savremenik*. 10: 1/2(1915), 81–82.

*Riječ je o hrvatskom glagoljskom prijevodu latinske bule pape Grgura izdane u Avignonu g. 1371.

171.

Profesor J. Vladimir Lamanski: [nekrolog] / I. M. // *Savremenik*. 10: 1/2(1915), 88.

172.

Rječnik Srpske akademije / I. M. // *Nastavni vjesnik*. 23: 8(1915), 623–625.
Obznanjuje ogled rječnika Srpske akademije.

1916.

173.

Dodatak mojemu članciću »Ži mi, ži ti«. // *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1916*. 31: 2(1916)(1917!), 132.

174.

Dva zaboravljena književnika iz Kaštela / priopćio Ivan Milčetić // *Građa za povijest književnosti hrvatske*. 8(1916), [181]-204. – 2. izdanje.

175.

Hrvatski književni prilozi iz Međumurja i okolice grada Šoprona / sastavio Ivan Milčetić // *Građa za povijest književnosti hrvatske*. 8(1916), [395]-461. – 2. izdanje.

*Sadrži: Jedan hrvatski preporoditelj iz Međumurja; K hrvatskoj pučkoj književnosti u Međumurju i oko Šoprona. – *Građu* br. 8 uredio je također Ivan Milčetić, a to je ponovljeno izdanje iz 1915. godine.

176.

Hrvatski prijevod bule pape Grgura XI. Pavlinima: regule svetoga Augustina na »Ugrih« i po drugim stranama, izdana u Avignonu god. 1371., napisana glagoljicom / priopćio član dopisnik Ivan Milčetić // *Starine*. 35(1916), [426]-431 + tabla.

177.

Matije Savića predgovor »Slavenskoj gramatici«; nekoliko riječi svoga predgovora / napisao član dopisnik Ivan Milčetić // *Starine*. 35(1916), [396]-425.

178.

O imperativu žimi, žiti (ži mi, ži ti = živ-ti, živsti) / napisao član dopisnik Ivan Milčetić // *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1916*. 31: 2(1916), 74–77.

179.

Zur Kritik der »Hrv. Glagolska Bibliografija«. // Archiv für slavische Philologie. 36(1916), 557–559.

1917.

180.

Dva slavistična izdanja / I. M. // Savremenik. 12(1917), 324.

*Prikaz knjiga: V. Jagić: *Supplementum psalterii Bononiensis*, Vindob. 1917. i J. Vajs: *Staroslavenski psaltir hrvatsko-glagoljski*, I. dio, u Krku 1916.

181.

Jubilej Jugoslav. akademije i V. Jagića / I. M. // Savremenik. 12(1917), 172.

*O namjeravanoj proslavi 50. godišnjice Akademije i V. Jagiću kao jedinom akademiku od njezina osnutka.

182.

Koleda u južnih Slavena: na osnovi istoričkih vijesti, narodnih pjesama i običaja našega vremena / sastavio Ivan Milčetić // Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena. 22(1917), [1]-124.

*Tiskan je i posebni otisak.

1918.

183.

Dvije audijencije u grofa Khuen-Hédérvaryja. // Glas Slovenaca, Hrvata i Srba. 1: 50(1918),

184.

I. Filipović, Preradović i cenzura / I. Milčetić // Književni jug. 1: 6(1918) = 2, 216–217.

*O pjesmama koje su bile zaplijenjene u *Nevenu* 1852., ali i tekst Filipovićeve pjesme.

185.

Kako preniješe hrvatski đaci Preradovićev pepeo iz Beča u Zagreb god. 1879. // Glas Slovenaca, Hrvata i Srba. 1: 60(1918), 2–3.

186.

O Jagićevoj 80-godišnjici: (dojmovi i pamćenja). // Savremenik. 13(1918), 325–329.

187.

O Konstantinu Josipu Jirečku: uspomene, refleksije. // Nastavni vjesnik. 26: 7(1918), 446–449.

*U povodu njegove smrti.

188.

Dr. Branko Drechsler. Hrvatska čitanka za više razrede srednjih škola. Knj. II. Zagreb 1916. // Nastavni vjesnik. 27: 2(1918/1919), 96–99.

189.

O ekavštini kano jedinstvenom našem književnom jeziku / I. Milčetić // Nastavni vjesnik. 27: 4(1918/1919), 213–214.

190.

O nagrdivanju književnog jezika / I. M. // Nastavni vjesnik. 26: 8(1918), 516–519.

191.

»Pokršćanje za junaka«. // Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena. 23(1918), 9–10.

192.

Prenos Preradovićeve pepela. // Omladina. 1: 7(1918), 110–111.

193.

Vežićeva Milovanka i dr. Fr. Marković / I. Milčetić // Savremenik. 13(1918), 595–597.

*Povodom studije Krste Pavletića *Život i pjesnička djela Franje Markovića*. Izd. Matice hrvatske, Zagreb, 1917.

1919.

194.

Leksikografska izdanja Akademije / I. Milčetić // Književni jug. 2: 1(1919) = 4, 40–43.

*Riječ je o Akademijinom rječniku, sv. 36.; Mažuranićevim »Prinosima za hrvatski pravno-povjesni rječnik« sv. 7., »O Maretićevim Crticama o Akademijinom rječniku« u Akademijinom *Ljetopisu* 31: 1 za 1916.

Jagićev život Jurja Križanića. // Književni jug. 2: 2/3(1919) = 4, 65–74; 154–160.

195.

Celibat među Hrvatima / I. Milčetić // Savremenik. 14: 9(1919), 434–435.

*Iz svoje *Glagoljske bibliografije* spominje nekoliko dokumentiranih činjenica koje potvrđuju da celibat nije postojao u 17. stoljeću u modruškoj biskupiji pa vjerojatno ni u senjskoj.

196.

Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino. 1. in 2. snopič 1. letnika. // Savremenik. 14: 3(1919), 153–155.

197.

Djela P. Preradovića I. Prvo potpuno i kritičko izdanje. Priredio dr. Branko Vodnik. Zagreb 1918.

Naklada dra. Branka Vodnika u IV°, sadržaje 368 strana teksta + i-IV sadržaja: [prikaz] // Savremenik. 14: 5(1919), 239–240.

198.

Dr. Branko Drechsler. Hrvatska čitanka za više razrede srednjih škola. Knj. II. Zagreb 1916. // Nastavni vjesnik. 27: 2(1918/1919), 96–99.

199.

Dr. Štefek Orešković, Samobor – za slobodu. Povjesna crtica. Samobor 1918. / M. // Savremenik. 14: 5(1919), 244–245.

200.

Jugoslavenska akademija: (po »Ljetopisu« 32. i 33.) / I. Milčetić // Savremenik. 14: 7/8; 9(1919), 385–387; 441–444.

201.

Krštenje mošta: (grad Varaždin). // Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena. 24(1919), 319–322.

202.

Lošinj u književnoj ostavštini češkog književnika dra. J. Karáska / I. M. // Riječ. 1: 168(1919), 5.

203.

Narodna pjesmarica; Jagić i Juraj Križanić / I. M. // Savremenik. 14: 4(1919), 207.

204.

O ekavštini kano jedinstvenom našem književnom jeziku / I. Milčetić // Nastavni vjesnik. 27: 4(1918/1919), 213–214.

1920.

205.

Grujić Radoslav M.: 1. Plemenski rječnik ličko-krbavske županije, 2. Topografski rječnik gospićkoga kotara: (Zbornik za nar. živ. i običaje knj. XXI. 273–364, XXII. 125–256) // Nastavni vjesnik. 28(1920), 82–86.

206.

Zanovićeve pjesme / priopćio Ivan Milčetić // Građa za povijest književnosti hrvatske. 9(1920), [187]-195.

*O pjesmama i pjesniku Miroslavu Zanoviću.

207.

Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Lenjingradu. // Radovi Staroslavenskog instituta. 2(1955), 93–128 + 10 tabli sa snimkama Berčićeve zbirke.

208.

Hrvatske narodne pjesme što se pjevaju u Istri i na Kvarnerskih otocih, preštampane iz »Naše sloge« podporom »Maticе hrvatske«. U Trstu 1880. Str. 390 u VIII. Ciena 1 for. // Hrvatske narodne pjesme što se pjevaju u Istri i na Kvarnerskih otocih: preštampane iz »Naše sloge« potporom »Maticе hrvatske«. – Ponovljeno izdanje / priredila Tanja Perić-Polonijo. – Pazin : Istarsko književno društvo »Juraj Dobrića«, [etc.], 1997. Str. 487–513. – (Istarska baština; knj. 4)

*Pretisak izdanja u Trstu, 1880., ali je tekst, zapravo, preuzet iz *Vienca* 1880. god.

LITERATURA O IVANU MILČETIĆU

209.

-ić

Prosvjeta: [(»Hrvatski dom« zabavnik hrvatske omladine za god. 1878. izdalo ga djačko društvo »Hrvatski Dom«)] / -ić. // Sloboda. 1: 31(10. studena 1878), [3]-[4].

210.

PUKLER, Ante

Izjava sa Sveučilišta / Ante Pukler // Sloboda. 1: 33(15. studena 1878), [3]-[4].

211.

Rodoljub

Iz Karlovca, 17. studenoga : (osvrt na Sveučilište) / Rodoljub // Sloboda. 1 : 35(20. studena 1878), [2].

212.

x + y.

Odziv karlovačkom rodoljubu sa hrv. sveučilišta / x + y. – // Sloboda. 1 : 34(17. prosinca 1878), [1]-[2].

213.

y.-

[Sa sveučilišta. Skupština »Hrv. Doma« i povjerenik.] / y.- // Sloboda. 1 : 41(4. prosinca 1878), [3].

214.

...

Talijanski i latinski prevodioci Gundulićeva Osmana. Napisao u izvješću kr. velike gimnazije na Rieci g. 1887. prof. Ivan Milčetić. 30 Str. u 8. – Nešto iz privatnoga života rimskoga građanina. Napisao u izvješću kr. velike gimnazije u Požezi g. 1887. Ivan Kovačević. 50 Str. u 8. –

Incriptiones quae in c. r. Museo Archaeologico Salonitano Spalati asservantur. Descripsit Fr. Bulić, director eiusdem Musei. 162 Str. u 8. – Vide Programma anni proxime elapsi 1885–86. – Ime grada Spljeta. – M. K. 88 Str. u 8. – Iz Programa c. k. Velike gimnazije u Spljetu za g. 1887. / ... // Smotra. 1: 7(1887), 438–440.

*Prikazi navedenih publikacija, ali najopširnije govori o Milčetićeve tekstu.

215.

ŠENOA, August

Književna pisma / A. Š. // Vienac. 2: 3; 4; 11; 12 (1879), 40–43; 56–58; 169–171; 185–187.

*Osvrt na književne radove Ivana Despota i drugih, a među njima i o književnom radu Ivana Milčetića.

216.

ŽIVALJEVIĆ, Danilo A.

Nikola Tommaseo. Iskrice. Četvrto izdanje. Uvod napisao Ivan Milčetić. U Zagrebu. Izd. »Matica hrvatske« 1888. / Ž // Kolo: list za zabavu i književnost. (Beograd). 1: 30(1889), 482–484.

*Primjerak tog časopisa kojeg posjeduje Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu bez navedenih stranica!

217.

ŠARIĆ, Milan

Hrvatska književnost / piše M. // Hrvatska misao: list za književnost, politiku i pitanja socijalna. 1: 5(1897), 136–138.

Hrvatska književnost / piše M. // Hrvatska misao: list za književnost, politiku i pitanja socijalna. 1: 6(1897), 191–198.

Hrvatska književnost / piše Milan Šarić // Hrvatska misao: list za književnost, politiku i pitanja socijalna. 1: 7/8(1897), 219–224.

218.

VODNIK, Branko

Ch. Šegvić u »Hrv. kolu« / -r. // Savremenik. 1: 2(1906) = 1, 157–158.

*O Šegvićevoj kritici Milčetićeve studije o Tommaseu objavljene kao predgovor Tommaseovim *Iskricama* i o plagiranju (Šegvićevom) te iste studije u tekstu Dalmatinski pripovjedači objavljenom u *Glasniku Matice dalmatinske*, 1902.–1903., knj. 2.

219.

PREMUDA, Vinko

Osvrt na djela o glagolici / napisao pop V. Premuda. // Vjesnik Staroslavenske akademije u Krku za godinu 1912. 1(1912), [86]-120.

*Tiskano je 1913.! – Premuda prikazuje *Hrvatsku glagolsku bibliografiju* Ivana Milčetića, ali i Jagićevu »Glagolsko pismo« te Hrvatske glagolske napise objavljene u *Vjesniku Hrvatskoga arheološkoga društva*, br. 12. god. 1912.

220.

STROHAL, Rudolf

Drugi odgovor na nove grdnje g. prof. I. Milčetića na moj književni rad / priobćio R. Strohal // Hrvatska: glavno glasilo Stranke prava za sve hrvatske zemlje. br. 258 (1912), 1.

* U povodu novog članka I. Milčetića objavljenog u *Savremeniku* br. 9, 1912., str. 546–549.

221.

STROHAL, Rudolf

Jedan primjer solidnoga naučnoga rada g. prof. Ivana Milčetića / priobćio R. Strohal // Hrvatska: glavno glasilo Stranke prava za sve hrvatske zemlje. br. 342(21. prosinca 1912), 1.

*Osvrt na knjigu I. Milčetića *Hrvatska glagolska bibliografija*.

222.

STROHAL, Rudolf

Odgovor na grdnje g. prof. J. [!] Milčetića na moj književni rad / priobćio R. Strohal. // Hrvatska: glavno glasilo Stranke prava za sve hrvatske zemlje. br. 146(27. travnja 1912), 9–11.

*U povodu članka I. Milčetića »O izučavanju hrvatske glagoljske književnosti« objavljenog u *Savremeniku* br. 4, 1912., str. 245–250.

223.

STROHAL, Rudolf

Odgovor na člančić g. prof. J. [!] Milčetića »Moja posljednja g. R. Strohalu« / priobćio R. Strohal // Hrvatska: glavno glasilo Stranke prava za sve hrvatske zemlje. br. 324(30. studenoga 1912), 5.

*Povodom članka I. Milčetića »Moja posljednja g. R. Strohalu« objavljenom u *Savremeniku* br. 11, 1912., str. 695–696.

224.

JAGIĆ, Vatroslav

Hrvatska glagolska književnost / V. J. // Povijest hrvatske književnosti / Branko Vodnik. – Izdanje Matice dalmatinske. – Zagreb: Matica hrvatska, 1913. – . – sv. Knj. 1: Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća: s uvodom V. Jagića o hrvatskoj glagolskoj književnosti. – 1913. Str. [9]-60.

225.

STROHAL, Rudolf

Hrv. glagolski spomenici i prof. I. Milčetić / priobćio R. Strohal // Hrvatska: glavno glasilo Stranke prava za sve hrvatske zemlje. br. 454(9. svibnja 1913), 1.

*O knjizi I. M. *Hrvatska glagolska bibliografija*.

226.

STROHAL, Rudolf

Hrvatska kritika i gosp. prof. Ivan Milčetić / priobćio R. Strohal // Hrvatska: glavno glasilo Stranke prava za sve hrvatske zemlje. br. 515(22. srpnja 1913), 1.

*Odgovor na Milčetićeve članak Kako se u nas pišu kritike objavljenog u *Hrvatskom pokretu* br. 163, str. 2, br. 164, str. 2–3, 1913. godine.

227.

STROHAL, Rudolf

Najstarija hrv. umjetna proza i prof. I. Milčetić / priobćio R. Strohal // Hrvatska: glavno glasilo Stranke prava za sve hrvatske zemlje. br. 436; 437(17. travnja 1913; 18. travnja 1913), 1; 1.

*O Milčetićevoj knjizi *Hrvatska glagolska bibliografija*.

228.

STROHAL, Rudolf

Odgovor na četvrte grdnje g. profesora Ivana Milčetića / priobćio R. Strohal // Hrvatska: glavno glasilo Stranke prava za sve hrvatske zemlje. br. 389(19. veljače 1913), 1–2.

*Odgovor na članke I. Milčetića »Recenzentu moje 'Hrv. glag. bibliografije'« (*Savremenik*, br. 2, 1913., Pr. str. I–IV), Kako se u nas pišu recenzije (*Hrvatski pokret*, br. 28, 1913., str. 2–3), O R. Strohalu kao književnom kritičaru.

229.

STROHAL, Rudolf

Otvoreno pismo Preuzvišenomu gospodinu dru. Vatroslavu Jagiću u Beču / R. Strohal // Hrvatska: glavno glasilo Stranke prava za sve hrvatske zemlje. br. 625(2. prosinca 1913), 1.

*Govori o svom književnom i znanstvenom radu u vezi sa svojim pisanjem o Milčetićevoj knjizi *Hrvatska glagolska bibliografija*.

230.

STROHAL, Rudolf

Pabirci po prošlogodišnjoj hrvatskoj kritici / priobćio R. Strohal // Hrvatska: glavno glasilo Stranke prava za sve hrvatske zemlje. br. 365; 366(22. siječnja 1913; 23. siječnja 1913), 1; 1.

*Između ostalog i o Milčetićevoj kritici njegovih radova.

231.

VAJS, Josef

Hrvatska glagolska bibliografija. I. dio. Opisi rukopisa. Napisao Ivan Milčetić. *Straine XXXIII*. Zagreb 1911. / Jos. Vajs // *Archiv für slavische Philologie*. 35: ¼(1914) = 2, 558–560.

232.

VODNIK, Branko

Književnost i umjetnost: Ivan Milčetić: pomen učitelju. // *Jutarnji list*. 10: 3516(12. studenoga 1921), 4.

Ivan Milčetić. // *Jutarnji list*. 10: 3517(13. studenoga 1921), 6.

233.

VODNIK, Branko

Ivan Milčetić. // *Jugoslavenska njiva*. 6: 4(1922) = 1, 264–270.

234.

MUSIĆ, August

Ivan Milčetić. // *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1923*. 38(1923)(1924!), 77–106.

235.

VODNIK, Branko

MILČETIĆ, Ivan / B. V. // *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka / St. Stanojević*. – Zagreb: Bibliografski zavod d. d., 1925–1929. – 4 sv.

Knj. 2: I – M. – 1926.? 1927.? Str. 906.

236.

ŠIMČIK, Ante

Šenoa i mlađi naraštaj njegova doba. // *Obitelj*. 3: 51(1931), 810. 817.

237.

-ski

Ivan Milčetić: (povodom 80-godišnjice rođenja.) / -ski // *Narodne novine*. 99: 178 (1933), 3–4.

* Podatak pruzet iz Musičeve bibliografije.

238

ŠTEFANIĆ, Vjekoslav

Glagoljski notarski protokol iz Draguča u Istri: (1595–1639): s uvodom o Draguču i njegovim glagoljskim spomenicima. // *Radovi Staroslavenskog instituta*. 1(1952), 73–114.

239.

ŠTEFANIĆ, Vjekoslav

Napomena urednika / Vj. Štefanić // *Radovi Staroslavenskog instituta*. 2(1955), 93–97.

*To je napomena zapravo predgovor Milčetićeve tekstu o Berčićevoj zbirci objavljenom u tom broju *Radova*.

240.

ŠTEFANIĆ, Vjekoslav

Glagoljski rukopiso otoka Krka. – Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1960. – 455 str. + 32. table sa slikama, 1 tabla u boji. – (Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti; knj. 51)

*Štefanić ne govori posebno o Milčetiću, ali se stalno osvrće na njegove radove s tog područja.

241.

ŠTEFANIĆ, Vjekoslav

MILČETIĆ, Ivan / V. Š. // Enciklopedija Jugoslavije / [glavni redaktor Miroslav Krleža]. – Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1955–1971. – 8 sv.

6: Maklj – Put. – 1965. Str. 108.

242

ŠTEFANIĆ, Vjekoslav

Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije. – Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1969. – 1970. – 2 sv.

I. dio: Uvod, biblija, apokrifi i legende, liturgijski tekstovi, egzorcizmi i zapisi, molitvenici, teologija, crkveni govori (homiletika), pjesme. – 300 str.

243

ŠTEFANIĆ, Vjekoslav

Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije. – Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1969. – 1970. – 2 sv.

II. dio: Zbornici različitog sadržaja, regule i statuti, registri, varia, indeksi, album slika. – 1970. 297 str. – Album slika 301–394.

244.

PETROVIĆ, Ivanka

Bogorodična čudesa u Ivančićevu zborniku, hrvatskoglagoljskom spomeniku 14/15. st. // Radovi Staroslavenskog instituta. 7(1972), 123–210. , (3 l s tablama)

245.

MALIĆ, Dragica

Uvod. // Jezik najstarije hrvatske pjesmarice / Dragica Malić. – Zagreb: HFD, 1972. Str. 5–32. – (Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva; 1)

246.

MALIĆ, Dragica

Šibenska molitva: (filološka monografija). // Rasprave Instituta za jezik. 2(1973), 81–190.

247.

ŠIDAK, Jaroslav

Ljudevit Gaj kao historiografski problem. // Radovi / Institut za hrvatsku povijest. 3(1973), 7–34.

*O Milčetiću na str. 11. – Šidakov rad, kao i ostali u ovom časopisu, referati su sa znanstvenog skupa održanog 9. i 10. studenoga 1972. o 100. godišnjici smrti Ljudevita Gaja.

248.

ŠARIĆ, Milan

Hrvatska književnost. // Programi i manifesti u hrvatskoj književnosti / Miroslav Šicel. – Zagreb: Liber, 1972. Str. 159–174.

*Prvi put objavljeno u časopisu *Hrvatska misao*, Prag, 1897.

249.

KATUŠIĆ, Ivan

Učenik materinskog jezika; biblijski stil; Zbrka etnografskih pojmova; Hrvatski i srpski rodoljubi; Za novi pristup »Iskricama«. // Vječno progonstvo Nikole Tomasea. – Zagreb: Sveučilišna naklada Liber; Rijeka: Otokar Keršovani, 1975. Str. 50–51; 54–55; 109; 111–112; 112; 178. – (Monografije – biografije; 2)

250.

STRČIĆ, Petar

Proslava 120. godišnjice rođenja Ivana Milčetića, člana Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. // Krčki zbornik. 6(1975), 290–192.

*Slikovni prilog tekstu, tj. priložima o Milčetiću, str. 293–315.

251.

ŠICEL, Miroslav

Ivan Milčetić. // Krčki zbornik. 6(1975), 285–289.

252.

VONČINA, Josip

Zagonetka Šibenske molitve. // *Croatica*. 6: 6(1975), 7–38.

253.

VINCE, Zlatko

Grafijska pitanja u Dalmaciji god. 1820; Jezično-pravopisna pitanja u doba ilirizma. // Putovima hrvatskoga književnog jezika: lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola i njihovih izvora / Zlatko Vince. – Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1978. Str. 131–139; [195]–222. – (Biblioteka znanstvenih radova)

*O Milčetiću na str. 139; 199.

254.

NAZOR, Anica

Uvod [Spovid općena]. // SPOVID općena. – Senj: Senjsko muzejsko društvo, 1979.

[Knj. 2]: latinička transkripcija glagoljskog teksta tiskanog god. 1496. u Senju / priredila Anica Nazor. – 1979. Str. III–XXX.

255.

VONČINA, Josip

Zagonetka Šibenske molitve. // Jezičnopovijesne rasprave / Josip Vončina. – Zagreb: Liber, 1979. Str. 39–77. – (Biblioteka »L«: izdanja Instituta za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu)

256.

HERCIGONJA, Eduard

Milčetićeve »Hrvatska glagolska bibliografija«: (1911) i Jagićeva »Hrvatska glagolska književnost«; Između Jagića i Kombola: (1913–1945). // Nad iskonom hrvatske

knjige: rasprave o hrvatskoglagoljskom srednjovjekovlju / Eduard Hercigonja. – Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1983. Str. 62–76; 77–120. – (Biblioteka znanstvenih djela)

257.

...
Dogodilo se na današnji dan: [Ivan Milčetić] / ... // Vjesnik. (27. kolovoza 1988.)

*U toj rubrici nisam našla tekst o Milčetiću.

258.

VINCE, Zlatko

Grafijska pitanja u Dalmaciji god. 1820; Jezično-pravopisna pitanja u doba ilirizma. // Putovima hrvatskoga književnog jezika: lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola i njihovih izvora. / Zlatko Vince. – 2. dopunjeno izd. – Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1990. Str. 131–139; 195–222. – (Hrvatske povjesnice)

*O Milčetiću na str. 139; 199.

259.

DAMJANOVIĆ, Stjepan

Ivan Milčetić – jezikoslovac. // Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu = Senjer Jahrbuch: Beiträge zur Geographie, Ethnologie, Ökonomik, Geschichte und Kultur. 18(1991), 15–22.

*Zusammenfassung. – Broj je posvećen akademiku Milanu Mogušu.

260.

DAMJANOVIĆ, Stjepan

Filološke polemike Ivana Milčetića. // Filologija. 20/21(1992/1993), 59–65.

*Rezjume. – Ovaj broj *Filologije* posvećen je prof. dr. Antici Menac.

261.

DAMJANOVIĆ, Stjepan

Ivan Milčetić: (1853–1921). // Portreti hrvatskih jezikoslovaca / uredio Zlatko Vince. – Zagreb: Hrvatski radio, 1993. Str. 129–135. – (Biblioteka Hrvatski radio)

262.

BRATULIĆ, Josip

Milčetić Ivan. // Leksikon hrvatske glagoljice. – Zagreb: Minerva, 1995. Str. 117–118. – (Biblioteka Leksikoni)

263.

DAMJANOVIĆ, Stjepan

Ivan Milčetić – istraživač hrvatskoga glagolizma. // Jezik otačaski / Stjepan Damjanović. – Zagreb: Matica hrvatska, 1995. Str. 140–163. – (Mala knjižnica Matice hrvatske; kolo 3, knj. 18)

264.

...
Milčetić, Ivan. // Hrvatski leksikon / [glavni urednik Antun Vujić]. – Zagreb: Naklada leksikon, 1996 – 1997. – 2 sv.

Sv. 2: L – Ž. – 1997. Str. 105

265.

ŠICEL, Miroslav

Hrvatska znanost o književnosti. // Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća / Miroslav Šicel. – Zagreb: Školska knjiga, 1997. Str. 265–287.

*O Milčetiću na str. 271.

266.

DAMJANOVIĆ, Stjepan

Marljivost i polemičnost: Ivan Milčetić. // Filološki razgovori / Stjepan Damjanović. – Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2000. Str. 169–193. – (Biblioteka Portreti)

*Tekst se sastoji od poglavlja: Opći pogled; Ivan Milčetić – jezikoslovac; Filološke polemike Ivana Milčetića.

267.

NAZOR, Anica

[Uvod]. // Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci: fragmenti / prosedila Svetlana O. Vialova. – Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti: Ruska nacionalna biblioteka: Staroslavenski institut, 2000. Str. 7–10.

268.

NAZOR, Anica

[Uvod]. // Glagoličeskie fragmenty Ivana Berčića v Rossijskoj nacional'noj biblioteke: opisane fragmentov / Svetlana O. Vialova. – Zagreb: Horvatskaja akademija nauk i iskusstv: Rossijskaja nacional'naja biblioteka; Staroslavjanskij institut, 2000. Str. VII–XI.

*O Milčetiću str. IX–X.

269.

BRATULIĆ, Josip

Ivan Milčetić i Branko Vodnik. // Zbornik o Branku Vodniku književnom povjesničaru: zbornik radova sa znanstvenog skupa Zagreb – Varaždin, 13. – 15. travnja 2000. / [glavni urednik Tihomil Maštrović]. – Zagreb: Hrvatski studiji sveučilišta u Zagrebu [etc.], 2001. Str. [85]–93. – (Hrvatski književni povjesničari: znanstveni zbornici; sv. 6)

Sažetak. – Summary.

270.

(dv)

Spomen vijenac za Milčetića / (dv) // Varaždinske vijesti. 57: 2938(2. svibnja 2001), 38.

271.

FIŠER, Ernest

Simpozij o Milčetiću / E. Fišer // Varaždinske vijesti. 57: 2935(11. travnja 2001), [1].

272.

GAŠPAROVIĆ, Darko

O jednom skupu i jednom grobu. // Hrvatsko slovo: tjednik za kulturu. 7: 314(27. travnja 2001), 4.

*O znanstvenom skupu o Ivanu Milčetiću, o Ivanu Milčetiću, ali i o Branku Fučiću kao velikom poznavatelju glagoljice.

273.

(ivr)

Znanstveni skup o Ivanu Milčetiću / (ivr) // Večernji list. 45: 13.481(18. travnja 2001), 8.

274.

Tr.

Znanstveni skup o Ivanu Milčetiću / I. Tr. // Novi list. 55: 17.139(20. travnja 2001)

275.

kk

Znanstveni skup posveće Ivanu Milčetiću / kk // Republika. 1: 132(20. travnja 2001).

276.

(ksk)

Nepravедno zaboravljeni književni povjesničar: konferencija za novinare u povodu znanstvenog skupa o Ivanu Milčetiću / (ksk) // Večernji list. 45: 13482(19. travnja 2001), 9.

277.

MOSTARKIĆ, Snježana

Svestrani filolog: znanstveni skup o Ivanu Milčetiću, Varaždin – Malinska, 19 – 21. travnja 2001. // Vijenac: novine Matice hrvatske za književnost, umjetnost i znanost. 9: 187(3. svibnja 2001), 9.

278.

(N. K.)

U Varaždinu počeo znanstveni skup o povjesničaru Milčetiću / (N. K.) // Jutarnji list. 4: 1072(19. travnja 2001), 17.

279.

PERIČIĆ, Denis

Spomen-ploča Ivanu Milčetiću / D. P. // Varaždinske vijesti. 57: 2937(25. travnja 2001), [1].

280.

PERIČIĆ, Denis

Uzoran istraživač glagoljaštva: četvrtom sjednicom uspješno zaključen znanstveni skup o I. Milčetiću / D. Peričić // Varaždinske vijesti. 57: 2967(21. studenoga 2001), 11.

281.

PERIČIĆ, Denis

Zasluzni književni povjesničar: u Varaždinu i Malinskoj održan Znanstveni skup o Ivanu Milčetiću. // Varaždinske vijesti. 57: 2937(25. travnja 2001), 15.

282.

SELAK, Ante

MILČETIĆ, Ivan. // Leksikon hrvatskoga jezika i književnosti / Marko Samardžija, Ante Selak. – Zagreb: Pergamena, 2001. Str. 427. – (Biblioteka Croaticum; knj. 5)

283.

ŠTIMAC, Jasminka

Znanstveni skup o Ivanu Milčetiću, Gradska knjižnica i čitaonica »Metel Ožegović«
Varaždin / J. Štimac // Novosti / Hrvatsko knjižničarsko društvo. br. 16(2001), 30.

284.

VULIĆ, Sanja

Zapažanja jezikoslovca Ivana Milčetića o jeziku moravskih Hrvata na kraju 19. sto-
ljeća. // Marulić: časopis za književnost i kulturu. 34: 3(2001), 557–560.

Kazalo imena Milčetićeve bibliografije i literature o Milčetiću

- ALBERTI, Matija 142
ANTONČIĆ, Anton 126
- BAJAMONTI, Julije 141
BERČIĆ, Ivan 137, 207, 239, 267, 268
BOŠKOVIĆ, Ruđer 115
BOTTERINI, Martin 166
BOŽIČEVIĆ, Matij (Bozichievich Mattio) 149
BRATULIĆ, Josip 262, 269
BROZ, Ivan 47
BROZOVIĆ, Ivan 34
BULIĆ, Frano 214
- DAMJANOVIĆ, Stjepan 259, 260, 261, 263, 266
DESPOT, Ivan 215
DOBROVSKY, Josef 56
DOLINIĆ, Antun 142
DRAŠKOVIĆ, Janko 117
DRAŠKOVIĆ, Franjica 117
DRECHSLER, Branko vidi: VODNIK, Branko
- FEREĆIĆ, Ivan 142
FIAMIN, Ivan 116
FILIPOVIĆ, Ivan 7, 184
FIŠER, Ernest 271
FORTIS, Alberto 18, 63
FRANKOPAN, Martin 106
FRIDRIK II. Veliki 141
- GAJ, Ljudevit 1, 2, 65, 113, 132, 247
GAŠPAROVIĆ, Darko 272
GRUJIĆ, Radoslav M. 205
GUNDULIĆ, Ivan 142
GRGUR XI., *papa* 170, 176
- HERCIGONJA, Eduard 256
HOMER 141
HORVAT, Karlo 139
- ILJAŠEVIĆ, Stjepan 29
- IVANČIĆ, Stjepan 134
IVIČEVIĆ, Stjepan 155
- JAGIĆ, Vatroslav 16, 93, 129, 180, 181, 186, 194, 203, 219, 224, 229, 256
JAMBREŠIĆ, Andrija 50
JIREČEK, Konstantin 187
- KARADŽIĆ, Vuk Stefanović 56
KARASEK, Josip (Josef) 95
KATUŠIĆ, Ivan 249
KHUEN-Héderváry, Károly 183
KIDRIČ, France 153
KOMBOL, Mihovil 256
KOPITAR, Jernej 56
KORLEVĆ, Antun 169
KOVAČEVIĆ, Ivan 214
KRIŽANIĆ, Juraj 194, 203
KRLEŽA, Miroslav 241
KUKULJEVIĆ Sakcinski, Ivan 34
KURELAC, Fran 116
- LAMANSKI, Vladimir J. 171
LEGER, M. Louis 39
LEVEC, Fran 91
LOVRIĆ, Ivan 18
- MALIĆ, Dragica 245, 246
MALKOVIĆ, Martin 106
MARKOVIĆ, Franjo 193
MARETIĆ, Tomo 194
MARULIĆ, Marko 98, 101
MAŠTROVIĆ, Tihomil 269
MATIĆ, Tomo 156
MAŽURANIĆ, Vladimir 194
MENAC, Antica 260
MILAROV, Ilija 97
MILOŠEVIĆ, Joso 139
MOGUŠ, Milan 259
MOSTARKIĆ, Snježana 277
MURKO, Matija 163

- MUSIĆ, August 112, 234, 237
- NAKOVIĆ, Mihovil 99
- NALE, Nikola vidi: NALJEŠKOVIĆ, Nikola
- NALJEŠKOVIĆ, Nikola 120
- NAZOR, Anica 254, 267, 268
- NOVAKOVIĆ, 16
- OBLAK, Vatroslav 74
- OREŠKOVIĆ, Štefek 199
- PALMOTIĆ, Julije 60, 109, 142
- PAVAČIĆ, Franjo 55
- PAVIĆ, Armin 156
- PAVLETIĆ, Krsto 193
- PAŽUR, Ferdo 138
- PERIČIĆ, Denis 279, 280, 281
- PERIĆ-Polonijo, Tanja 208
- PERUŠEK, Rajko 91
- PETROVIĆ, Ivanka 244
- PIVČEVIĆ, Ivan 131
- PIVČEVIĆ, Jakov 131
- PREMUDA, Vinko 219
- PRERADOVIĆ, Petar 184, 185, 192, 197
- PRERADOVIĆ, Dušan 159
- PUKLER, Ante 210
- PYPIN, Aleksandar Nikolaevič 19
- RELJKOVIĆ, Matija Antun 25
- RENDIĆ, Ivan 28
- REŠETAR, Milan 156, 158
- ROŽIĆ, Vatroslav 110
- SAMARDŽIJA, Marko 282
- SELAK, Ante 282
- SOČIVICA, Stanislav 18
- SOVIĆ, Matija 177
- SPASOVIĆ, Vladimir Danilović 19
- STANKOVIĆ, Petar 142
- STANOJEVIĆ, Stanoje 235
- STRČIĆ, Petar 250
- STROHAL, Rudolf 68, 72, 143, 144, 148, 150, 151, 157, 220, 221, 222, 223, 225, 226, 227, 228, 229, 230
- STULLI, Blaž 113
- ŠAFARIK, Pavel Josef 12, 142
- ŠARIĆ, Milan 217, 248
- ŠEGVIĆ, Kerubin 111, 218
- ŠENOA, August 23, 215, 236
- ŠICEL, Miroslav 248, 251, 265
- ŠIDAK, Jaroslav 247
- ŠIMČIK, Ante 236
- ŠTEFANIĆ, Vjekoslav 238, 239, 240, 241, 242, 243
- ŠTIMAC, Jasminka (ili Jasenka?) 283
- ŠULEK, Bogoslav 123
- ŠURMIN, Đuro 96, 107
- TOMMASEO, Nikola 3, 57, 77, 105, 111, 166, 216, 218, 249
- TRNSKI, Ivan 123
- TRUBAR, Primož 32
- URLIĆ, Šime 132
- UTJEŠENOVIĆ Ostrožinski, Ognjeslav 117
- VAJS, Josip 130, 139, 231
- VALDEC, Stjepan 160
- VEŽIĆ, Vladislav 36, 69, 78, 193
- VIALOVA, Svetlana O. 267, 268
- VINCE, Zlatko 253, 258, 261
- VITEZIĆ, Ivan Josip 15
- VITEZIĆ, Dinko 104
- VODNIK, Branko 188, 197, 198, 218, 224, 232, 233, 235, 269
- VOJNOVIĆ, Ivo 131
- VOJNOVIĆ, Lujo 131, 133, 136
- VOLTIĆ, Josip 94
- VONČINA, Ivan ml. 41
- VONČINA, Josip 252, 255
- VUJIĆ, Antun 264
- VULIĆ, Sanja 284
- ZANOVIĆ, Miroslav 206
- ZIMA, Luka 118
- ZORIĆ, M. 73
- ZRINJSKI, Petar 51
- ŽIVALJEVIĆ, Danilo M. 216

Kronika znanstvenog skupa o Ivanu Milčetiću

Ivan Milčetić rodio se u zaseoku Milčetići, u Malinskoj na otoku Krku. Život i rad odnio ga je daleko od rodne kuće. Najprije u Rijeku, potom u Split, Zagreb, Beč, Prag, opet Rijeku i napokon u Varaždin. U Varaždinu je proživio najveći dio života, tu je umro i tu je pokopan. Simpozij o njegovu životu i radu trebao je obraditi sva ta mjesta njegova školovanja, rada i boravka, ali najvažnijim i logičnim izborom činilo se započeti u Varaždinu. Uz Varaždin je vezan cijeli Milčetićevo život. Tu je radio kao gimnazijski profesor, oženio se, tu su mu rođena djeca, nakon prisilnog preseljenja u Rijeku, zbog političkih razloga, ponovo se vratio da bi ostao do kraja života. Na varaždinskom je groblju sahranjen uz grob još jednog velikog Varaždinca, književnog kritičara i slavista Vatroslava Jagića, s kojim je za života prijateljevao i bio u prepisci. U nekrologu I. Milčetiću objavljenom u *Ljetopisu JAZU* drugi Milčetićevo prijatelj, August Musić, usporedio je ova dva suvremenika: »Kako su se u životu voljeli, tako i u smrti počivaju jedan do drugoga. Ako je Jagić u povoljnijim prilikama i na širem području stekao za nauku veće zasluge i dobio veće slave, ali je i Milčetić svojim skromnim radom na užem polju hrvatske, naročito glagoljske književnosti, u punoj mjeri zavrijedio, da mu hrvatski narod trajno čuva zahvalan spomen.« I upravo ove Musićeve riječi potvrdio je znanstveni skup koji je održan o Ivanu Milčetiću i njegovim, raznolikim i raznovrsnim znanstvenim interesima i djelima.

Znanstveni skup o Milčetiću započeo je, kao i brojni prije njega, konferencijom za tisak, održanom u Klubu »Europa media« u Hrvatskom narodnom kazalištu u Varaždinu. Brojnim predstavnicima sredstava javnog priopćavanja obratili su se Ernest Fišer, Tihomil Maštrović i Miroslav Šicel. E. Fišer je ukratko najavio što će se u Varaždinu zbivati povodom skupa o Ivanu Milčetiću toga i sljedećeg dana. T. Maštrović je govorio o koncepciji niza skupova *Hrvatski književni povjesničari*. Posebno je istaknuo da se radi o povjesničarima koji u bitnom određuju našu pripadnost zapadnoeuropskom krugu. Zbog toga je cilj ovih simpozija »razgrnuti prašinu zaborava« s djela mnogih uglednih književnih povjesničara: Mihovila Kombola, Slavka Ježića, Franje Fanceva, Alberta Halera, Tome Matića, Branka Vodnika i dr. Kako je pravilo da se skupovi, koje organiziraju visoka učilišta s područja humanističkih znanosti sa četiri hrvatska sveučilišta i još neke kulturne ustanove, održavaju u sredinama gdje su pojedini povjesničari ro-

đeni ili živjeli, to se dogodilo da su dva znanstvena skupa održana u Varaždinu (skup o Vodniku, te ovaj o Milčetiću). Zbog toga je zahvalio gradu Varaždinu, koji je djelatno pomogao organizaciju i dao svestranu potporu za oba skupa.

M. Šicel je istaknuo kako se nakon Vodnika raspravlja o Milčetiću, manje poznatom i gotovo »rubnom« književnom povjesničaru, koji čak nije našao mjesta u netom izašlom *Leksikonu hrvatskih pisaca*, što ne služi na čast priređivačima tog izdanja, ali kojeg su nezasluzeno zaobišle i još neke edicije posvećene hrvatskoj književnoj povjesnici. Milčetić je bio filološki pozitivist kojim završava jedna epoha što traje od Šurmina. Uz to što se pretežno bavio hrvatskim glagolizmom, upravo je on otvorio problem periodizacije hrvatske književnosti XIX. stoljeća, a simpozij koji slijedi osvjetlit će znanstveno i čitav niz drugih Milčetićevih radova i dati cjelokupnu sliku o tom književnom povjesniku, te na taj način ispraviti nepravdu koja mu je nanesena prešućivanjem od strane dijela hrvatskih književnih povjesnika.

Izaslanstvo Organizacijskog odbora skupa (M. Šicel, T. Maštrović, S. Lipovčan, E. Fišer i M. Šišak) posjetilo je kuće vezane uz život i boravak u Varaždinu istaknutih hrvatskih književnih povjesničara i filologa Vatroslava Jagića i Branka Vodnika te položilo vijence uz postojeća spomen obilježja.

Istoga dana u Poglavarstvu grada Varaždina održan je primanje sudionika znanstvenoga skupa kojeg su priredili gđa Dubravka Biberčić, načelnica Grada i Damir Bogović, pomoćnik načelnika za društvene djelatnosti grada Varaždina, na kojem su sudionicima izrečene riječi dobrodošlice i želja da skup uspije. U ime gostiju zahvalili su se T. Maštrović, M. Šicel, E. Fišer i J. Bratulić, a u ime Organizacijskog odbora znanstvenog skupa varaždinskim gradskim čelnicima predsjednik Odbora T. Maštrović darovao je komplet do sada objavljenih zbornika u nizu *Hrvatski književni povjesničari*.

Nakon svečanog primanja u gradskoj vijećnici, sudionici su se uputili prema kući u kojoj je živio I. Milčetić da bi nazočili otkrivanju spomen ploče. Kuća u Cesarčevoj ulici br. 12 danas pripada obitelji poznatog varaždinskog fotografa Plaveca. Na svečanosti otkrivanja spomen ploče Ivanu Milčetiću govorili su E. Fišer, T. Maštrović i M. Šicel, a samu je ploču otkrila gđa. D. Biberčić. Ploča, koju je isklesao varaždinski klesar Božo Martinčević.

Ovom događaju vezanom uz znanstveni skup o Ivanu Milčetiću, kao i svim drugim koji su uslijedili, nazočili su i Milčetićevi potomci, odnosno znanstvenikova živeća rodbina: unuka Bojka (r. Milčetić) Kršlak i snaha Vanda Milčetić.

Poslije svečanosti otkrivanja spomen ploče, sudionici su se okrijepili u prekrasnom vrtu iza kuće kojeg Varaždinci na ponos domaćina ne bez razloga zovu »varaždinsko Trsteno«. Domaćini su sudionike simpozija poslužili u arkadijskom ugođaju domaćom rakijom, domaćim vinom i nadalesko poznatim »varaždinskim klipićima«.

Spomen-ploča Ivanu Milčetiću podignuta uoči znanstvenoga skupa na kući u kojoj je živio i radio u Varaždinu.

Večernji dio prvog dana znanstvenoga skupa bio je posvećen promociji *Zbornika o Branku Vodniku*, rezultata prošlogodišnjeg znanstvenog skupa posvećenog ovom književnom povjesniku. Predstavljanje zbornika održano je u Gradskoj knjižnici i čitaonici Metela Ožegovića, gdje je povodom skupa knjižničarka Jasminka Štimac priredila izložbu rukopisa, knjiga i člana Ivana Milčetića.

Osim domaćina, glavnog organizatora zbivanja u Varaždinu, E. Fišera, predsjednika Matice hrvatske, o knjizi su govorili J. Bratulić, T. Maštrović i M. Šicel. J. Bratulić je istaknuo kako je knjiga o Vodniku rezultat »domaćih zadaća« hrvatskih književnih povjesničara. Pohvalio je priloge o nizu Vodnikovih preokupacija, ali zažalio da u zborniku nema i još nekih važnih aspekata Vodnikova djelovanja (npr. Vodnik kao izdavač). J. Bratulić smatra da su hrvatski književni povjesničari važni jer se kroz njihov rad vidi koliko nacionalna ideja prosijava u hrvatskoj književnosti. Mala književnost mora razvijati nacionalno osjećanje, smatra Bratulić, i u tome je Vodnika podučio I. Milčetić. Obojica su smatrala da se treba promicati kultura, i da otkrivajući staro pišemo i o novome. Po završetku izlaganja J. Bratulić je ravnatelju knjižnice Metel Ožegović, Marijanu Krašu, darovao knjižicu – govor Frana Kurelca nad grobom Ljudevita Gaja iz godine 1892.

T. Maštrović je kazao da je prije godinu dana na završetku znanstvenog skupa o Vodniku obećao *Zbornik o Branku Vodniku* i da je danas ponosan što ga može predstaviti varaždinskoj publici. Pri tom je naglasio da bez dvojice Varaždinaca iz Organizacijskog odbora znanstvenoga skupa o Vodniku, tj. bez E. Fišera i M. Šicela, to ne bi bilo moguće, jer su njihove zasluge za skup, ali i za zbornik, uistinu velike. U zborniku su sabrani radovi sa skupa koji je okupio 32 sudionika i koji su donijeli važne prinose u razmatranju stvaralačkog opusa Branka Vodnika.

Istaknuo je da je brojnim priložima u zborniku potvrđeno kako je Vodnik u svojoj *Povijest hrvatske književnosti* (1913.), s Jagićevim predgovorom

o glagoljskoj književnosti, dosljedno proveo genetičko-biografsku književnohistoriografsku koncepciju koja počiva na pozitivističkom shvaćanju povijesti na način da ju možemo smatrati prvim znanstveno argumentiranim pregledom hrvatske književnosti starijih razdoblja. Svoje izlaganje završio je obećanjem da će za godinu dana biti otisnut *Zbornik o Ivanu Milčetiću* s radovima pročitanim na znanstvenom skupu koji će uskoro početi s radom u Varaždinu.

M. Šicel je istaknuo nekoliko vrijednosti ovakvih zbornika. Prva je što zbornik predstavlja plodove rada u dugom razdoblju. Druga je vrijednost što zbornik ne govori samo o samom književnom povjesničaru kojemu je posvećen, u ovom slučaju o Branku Vodniku, nego i o onima koji su o njemu pisali, pa tako govori i o sadašnjosti. Zbornik dakle nije samo skup podataka, nego i stav i kriterij kojim se pristupa djelu. Iako zbornik nije završetak bavljenja Vodnikom, ipak je Vodniku dao konkretno mjesto u povijesti hrvatske književne kritike, a to je, prema općeprihvaćenoj stručnoj ocjeni, da je Branko Vodnik prvi sintetičar hrvatske književnosti, pa time i prethodnik Antuna Barca i Mihovila Kombola.

Sljedećeg dana, u četvrtak, 19. travnja 2001., u Klubu »Europa media«, smještenom u zgradi Hrvatskoga narodnog kazališta u Varaždinu, započeo je prvom sjednicom radni dio znanstvenoga skupa o Ivanu Milčetiću. U ime organizatora nazočnima se obratio T. Maštrović, predsjednik Organizacijskoga odbora niza skupova o hrvatskim književnim povjesničarima i predsjednik Odbora znanstvenoga skupa o I. Milčetiću. Otvarajući skup podsjetio je na dosadašnje skupove, a posebno se zahvalio pokroviteljima i sponzorima ovoga skupa.

U ime domaćina skup je pozdravio dr. Janko Pavetić, pročelnik za kulturu gradskog poglavarstva grada Varaždina. On se obratio u ime gradonačelnika Zlatka Horvata i kazao da je gradu Varaždinu čast biti domaćinom ovakvom skupu jer iz Varaždina potječu istaknuti hrvatski filolozi Ivan Kukuljević Sakcinski i Vatroslav Jagić. Zahvalio je onima koji su upriličili skup i izabrali Varaždin za mjesto održavanja – osobito Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu i Tihomilu Maštroviću. Ovaj skup će biti poticaj organiziranju budućih kulturnih događanja kojima Varaždin podsjeća na znamenitu kulturnu baštinu, ali i nastavlja tradiciju kulturnog žarišta.

J. Bratulić je pozdravio skup u ime Matice hrvatske. I. Milčetić je u *Vijencu* objavio više članaka, a 1910. je zamislio realizirati *Zbornik o Istri*, zajedno s B. Vodnikom. Uputio je upitnik na mnoge župne urede i na druge adrese, ali nije uspio objaviti taj zbornik. Ta i još neke druge teme ostaju za obraditi uz djelatnost I. Milčetića. Podsjećajući kako je Matica hrvatska iz Varaždina suorganizator i ovoga skupa, on je nazočnima skrenuo pozornost na činjenicu da Matica hrvatska kroz svojih 120 ogranaka ili udruga skrbi o kulturnim događanjima u mnogim hrvatskim mjestima.

Prvi referent znanstvenoga skupa bila je Nina Aleksandrov-Pogačnik koja je govorila o dosezima i granicama filologije, s podnaslovom: »Uz ra-

dove Ivana Milčetića«. Rekapitulirajući Milčetićeve znanstvene interese, referentica je istakla da je razvrstavanjem građe, osobito glagoljice, Milčetić spadao u predvorje povijesti književnosti. U tome mu je filološka metoda bila oslonac, a ne jedna od metoda, pa je u njegovom pozitivističkom pristupu književnost bila zatočenica filologije i povijesnosti. Pozitivizam je zanemario čitav niz aspekata u proučavanju književnosti, a prava znanost o književnosti nastaje tek kad je obavljen faktografski dio posla – kritička izdanja i tekstološke obrade.

Anica Nazor govorila je o Milčetićevu opisu tiskanih glagoljskih knjiga u zbirci Zadrana Ivana Berčića u petrogradskoj knjižnici, najvećoj takve vrste izvan Hrvatske. Ima 143 naslova i najprije je ponuđena za cijenu od 600 forinti JAZU, koja nije imala novca, kao ni knjižnica u Pragu, kojoj je potom ponuđena. Ruska vlada je za tu svrhu našla novca, i zbirka uglednog hrvatskog znanstvenika je završila u Petrogradu. I. Milčetić je isticao da u toj zbirci ima nekoliko rijetkosti za kojima treba žaliti što su otišle iz Hrvatske. Milčetić je zaslužan što se, zahvaljujući njegovim istraživanjima, saznalo za postojanje dviju do tada nepoznatih knjiga koje je tiskao Šimun Kožičić Benja. Osim Milčetića, Berčićevu je zbirku glagoljskih knjiga u Petrogradu od naših znanstvenika vidio samo Josip Hamm, tada profesor slavistike na bečkom sveučilištu, a uskoro će biti otisnuti rukopisi u knjizi koju priprema ruska znanstvenica Svetlana O. Vialova.

Treći referent Nikica Kolumbić govorio je o temi »Milčetić o Marulićevim prethodnicima«. O toj temi Milčetić je pisao povodom 400. obljetnice Marulića. Iako je pisao prigodničarski, njegov je rad i kritički. Milčetić ističe kako Marulić nije prvi počeo pisati latinicom i hrvatskim jezikom (Bernardinov *Lekcionar*), pa je siguran da je imao prethodnike, nalazeći ih u začinjavcima.

Tihomil Maštrović je govorio o Milčetićevim stavovima o Šibenčaninu Nikoli Tommaseu, vezano uz njegov rad o Tommaseovim *Iskricama*, napisan hrvatskim jezikom. Milčetić je isticao Tommaseovu pripadnost hrvatskoj književnosti. Njegove je ocjene osporio Dinko Politeo, tvrdeći da hrvatskog imena nije bilo do Mihovila Pavlinovića. Ipak, najpoetičnije su one »iskrice« koje su posvećene našem narodu. Kasnije je Milčetićeve stavove napao i Kerubin Šegvić, zamjerajući mu da je zanemario Tommaseove političke poglede te da je samo s filoloških pozicija govorio o Tommaseu.

Stipe Botica govorio je o Milčetićevu radu o Bajamontiju. Milčetić je usustavio Bajamontijevo djelo u dvanaest tematskih cjelina i obradio ga na 154 stranice, gotovo monografski. Milčetić je bio iznenađen što Bajamonti piše talijanski a misli hrvatski. Milčetić je osobito poklonio pažnju hrvatskim narodnim pjesmama, koje je zabilježio J. Bajamonti, nalazeći da pripadaju predromantizmu i da su među najvrednijima u hrvatskoj usmenoj književnosti.

Alojz Jembrih govorio je o zabludama slavista o tome jesu li kajkavci Hrvati, te se osvrnuo na Milčetićevu raspravu koju je ovaj napisao u osam

nastavaka godine 1880. Milčetić odgovara Miklošiću i Jagiću (koji se nije htio izjasniti na zahtjev Račkoga oko hrvatskoga kajkavskog ili slovenskog), leksičkim dokazima i filološkom metodom, polazeći od južnoslavenskih ideja.

Ernest Fišer naznačio je osnovne teme koje namjerava obraditi u varaždinskom djelovanju Ivana Milčetića. To su: obiteljsko stablo i osobnost Milčetića, njegov pedagoški rad, djelovanje u varaždinskoj gimnaziji, javni, politički govori i kronologija njegova publicističkog djelovanja. E. Fišer je istaknuo neke od biografskih podataka vezane uz Milčetićevo varaždinsko razdoblje, navodeći bibliografske izvore o tome (monografsko djelo Rudolfa Horvata *Povijest Varaždina* i članak Augusta Musića o Milčetiću).

Ružica Pšihistal također je govorila o Milčetićevo prinosu Marulićevoj obljetnici 1901. Obljetnica Marulićeve *Judite* dočeka je s najvećom svečanošću. Bila je to prigoda za podizanje narodne svijesti i slavljenje narodne književnosti. Na najvećoj proslavi u Zagrebu govorili su Vladimir Mažuranić, Ljubo Babić Gjalski, V. Milić i msg. Frane Bulić, a Milčetić drži glavni referat u dvorani »Hrvatskog sokola«. Referentica je podsjetila na niz podataka iz Milčetićevo života koji govore o njemu kao pozitivističkom filologu.

Antonija Zaradija Kiš izložila je odnos Ivana Milčetića prema Šimunu Greblu, ročkom glagoljašu s kraja XV. stoljeća. Milčetić je prvi otkrio značaj Greblve rukopisne ostavštine nalazeći u njemu jednog od prvih obrazovanih glagoljaša koji je izišao iz srednjovjekovne anonimnosti i svojom pojavom u hrvatskoj književnosti navijestio cijelu plejadu budućih književnih stvaralaca.

Ivan Zvonar osvrnuo se na Milčetićevo obradu kantorskih »spričavanja«, naglasivši da je upravo Milčetić prvi u stručnoj literaturi upozorio na tu specifičnu vrstu usmenog narodnog stvaralaštva. Milčetić je povezo »spričavanja« s čakavskim naricanjima, nalazeći da su kajkavska poetičnija, ali također povezujući tim pojavama hrvatski sjever i jug. Milčetićevo zapisi iz Međimurja nemaju samo etnografsku vrijednost nego i političku težinu, jer su nepobitno dokazivali hrvatska obilježja Međimurja.

Tim referatom i zahvalom predsjedavajućeg drugog dijela sjednice Miroslava Šicela, završila je prva sjednica znanstvenog skupa. Nakon ručka u restoranu »Tempio« sudionici su se autobusom uputili u Malinsku, drugu destinaciju znanstvenog skupa o I. Milčetiću.

Sljedećeg dana, u petak, 20. travnja, u Kongresnoj dvorani hotela »Malin« započela je druga sjednica znanstvenoga skupa. Jutarnjim dijelom druge sjednice predsjedao je Josip Bratulić. Pozdravne riječi ovom dijelu skupa uputili su Anton Spicijarić, načelnik općine Malinska – Dubašnica, jednog od pokrovitelja znanstvenoga skupa, te, u ime jednog od suorganizatora, Filozofskog fakulteta u Rijeci, prodekanica prof. dr. Marina Kovačević.

Prvo izlaganje, pod naslovom »Ivan Milčetić prema ilirizmu i književnosti hrvatskoga poroda«, održao je Miroslav Šicel. On je posebnu po-

zornost obratio Milčetićevo odnosu prema Gaju, odnosno njegovom važnom radu »Ime i ideja ilirska za Ljudevita Gaja u Hrvatskoj«. Milčetić je prihvatio sve ključne Gajeve teze – o ustupanju plemenskih imena pred slavenskim imenom, o slavenskoj uzajamnosti, o štokavici nasuprot dijalektima, itd. Zadaća književne povijesti jest odraziti narodni život i u tom smislu važan mu je preporodni smisao pjesme (literarnost i Rusan). Zaključno, Šicel je ustvrdio da Milčetić nije iskoracio iz svoga vremena.

Josip Bratulić govorio je također o temi odnosa I. Milčetića prema Ljudevitu Gaju. Milčetić je shvatio svu veličinu i važnost Gajevo: samo ilirska ideja mogla je ujediniti sve hrvatske krajeve. Gaj je na providencijalan način ponudio pravopis i jezik i ostvario jedinstvo koje je bilo moguće. Milčetić se obraća studentima – onima od kojih počinje novo doba.

Referat Petra Strčića, koji je iz opravdanih razloga bio spriječen nanočiti sjednici, o otoku Krku u vrijeme Ivana Milčetića, pročitao je Drago Crnčević. U referatu se obrađuju povijesne prilike na otoku Krku krajem XIX. i početkom XX. stoljeća.

Sanda Ham govorila je o Milčetićevim pogledima na jezična zbivanja XIX. stoljeća. Milčetić se priklanja stajalištima »jugoslavenske jezične zamisli« koja su suprostavljena jezikoslovnim zamislima prvaka zagrebačke filološke škole o posebnosti hrvatskoga jezika.

Ines Srdoč Konestra obradila je Milčetićevo boravak u Rijeci. Milčetić je u Rijeci boravio tijekom gimnazijskog školovanja, o čemu podatke daju njegovi biografi (A. Musić) ili pak gimnazijska izvješća. Između 1886. i 1891. Milčetić je dekretom kojega su isposlovali njegovi politički protivnici dospio u Rijeku i tu napisao neke od svojih književnopovijesnih tekstova.

Hrvojka Mihanović-Salopek izlagala je o Milčetićevo doprinosu proučavanju crkvenih himnodijjskih pjesmarica. Autorica je istaknula da je Milčetić prvi napravio transkripciju stihova najstarije pjevane hrvatske latiničke laude – *Šibenske molitve* iz 14. stoljeća. Iako to nije bilo u središtu njegova interesa, Milčetić je ipak u više svojih radova pružio važne bibliografske podatke, prijepise rukopisa i vrijedne opaske o području himnodijjskih pjesama.

Andrea Sapunar govorila je o Milčetićevo putopisu o Hrvatima Moravske, Donje Austrije i zapadne Ugarske. Milčetićevo zapažanja, opisi i usporedbe pružaju cjelovit prikaz svakodnevnog života i običaja moravskih, donjoaustrijskih i zapadnougarskih Hrvata krajem XIX. stoljeća, prožet obavijestima iz lokalne povijesti te opisom kulturne baštine.

Marinko Šišak govorio je o Milčetićevim političkim pogledima i njegovoj političkoj djelatnosti. Kroz Milčetićeve političke poglede, koji su u mladosti bili pravaški, da bi kasnije prihvatio Gajevo tezu o slavenskoj uzajamnosti i ideju jugoslavenstva, zrcali se sudbina čitavog niza hrvatskih intelektualaca konca XIX. i početka XX. stoljeća.

Gorana Doliner izlagala je o Milčetićevoj interpretaciji *Šibenske molitve*. Iako *Šibenska molitva* nema glazbenu sastavnicu, pa ipak, budući da

je ona molitva i stih, autorica je pokušala književnoanalitičke postupke primijeniti na glazbenoanalitičke.

U diskusiji je bilo zapaženo sudjelovanje Hrvojkje Mihanović-Salopek, koja je povodom posljednjeg izlaganja iznijela neke podatke o Šibenskoj molitvi i njenom prijevodu na njemački koji je napravio D. Preradović iznoseći i »heretičku« tezu da ju je napisao svjetovnjak.

Josip Bratulić ukratko je sažeo bit svih iznesenih izlaganja i time zaključio drugu sjednicu znanstvenoga skupa.

Nakon ovog dijela skupa sudionici su se uputili prema rodnoj kući Ivana Milčetića u zaseoku Milčetići, gdje su na postojeću spomen ploču postavili vijenac. U sunčanom proljetnom ugođaju sudionici su na terasi stare Milčetićeve kamene kuće popili domaću rakiju ili vino, pogostili se domaćim kolačima i pokojom suhom smokvom, čime su ih počastili susretljivi domaćini, današnji vlasnici Milčetićeve rodne kuće, a za uspomenu ispod spomen ploče fotografirali su se s dvije djevojke u narodnim nošnjama ovog dijela otoka Krka.

Treću sjednicu znanstvenog skupa, održanu poslije podne, vodilo je radno predsjedništvo u sastavu: Sanda Ham, Darko Gašparović i Gorana Doliner. Prvo izlaganje održala je Vlasta Rišner o jeziku I. Milčetića. Iako Milčetić podržava izriječkom Maretićevu gramatiku, svojim je shvaćanjima bliži Veberu. Milčetić razlikuje književni od narodnoga jezika i smatra da u književnom jeziku moraju naći mjesto i čakavske i kajkavske riječi, ako su bolje od postojećih (primjer: »cvjetni listić« umjesto »latica«). Autorica ističe da se Milčetić borio protiv dviju pojava: protiv suvišnih kovanica (umjetnog jezika) i protiv načela »piši kako govoriš«.

Snježana Mostarkić obradila je odnos Milčetića i Vatroslava Jagića kroz njihovu vrlo obimnu korespondenciju. Milčetić je Jagiću pribavljao mnoge knjige, fotografije, rukopise, itd. koje je Jagić koristio u svojim radovima. Osim toga, kroz jedno je razdoblje brinuo i o Jagićevoj imovini, čineći tako pravu »varaždinsku vezu«. Autorica je nastojala kroz pisma očitati neke osobine ličnosti obaju znamenitih Varaždinaca.

Srećko Lipovčan obradio je polemiku Ivana Milčetića i Rudolfa Strohalu koja se razvila 1912. i 1913., nakon objavljivanja Milčetićeve *Hrvatske glagoljske bibliografije*. Strohal je osporio neke aspekte objavljene bibliografije i razvila se duga i vrlo žestoka polemika među njima.

Sanja Vulić govorila je o temi »Milčetić i Hrvati na gradišćanskohrvatskom govornom području«. U izlaganju je istaknuto kako je Milčetić u nizu svojih radova posvećenih ovoj temi obradio govor na znatno širem prostoru od onog kojeg danas poznajemo kao gradišćanskohrvatski. Milčetić je obradio cijelo Gradišće i Donju Austriju, dio Mađarske, te prošao sve do Brna i Bijelih Karpata u Moravskoj i Slovačkoj, tj. sav prostor na koji se, uglavnom u 16. stoljeću, doselilo više od 200.000 Hrvata bježeći pred Turcima.

Antonia Blasina Miseri govorila je o Milčetićevim talijanskim temama, obrađujući posebno jedan rad I. Milčetića posvećen Antoniju Camelliju da Pistoia (1456–1512).

Nakon stanke, o Milčetićeveim pogledima na pjesme Stjepana Zanočića i Primislava Zanočića, pjesnika iz Budve, govorio je Robert Bacalja. Braća Zanočić bili su pjesnici, ali su kudikamo bili poznatiji kao pustolovi i varalice koji su svoje operacije izvodili u cijeloj Europi. Milčetić piše o pjesmama koje je dobio od sina pjesnika Petra Preradovića, pronadenima u pjesnikovoj ostavštini.

Sanja Zubčić je izvijestila o Milčetićeveu dijalektološkom radu, iščitavajući i pronalazeći materiju za ovu temu iz Milčetićeveih etnografskih radova i filoloških rasprava o glagoljskoj i usmenoj književnosti. Obradila je također i Milčetićeve neobjavljene bilješke i korespondenciju s Vatroslavom Jagićem. Njen je zaključak da je Milčetić jedan od osnivača moderne hrvatske dijalektologije.

Zaključni dio referata Milorada Stojevića o Milčetićeveom radu o hrvatskim renesansnim poslanicama pročitala je Ines Srdoč-Konestra budući da autor nije, spriječen ranije dogovorenim obvezama, mogao doputovati na skup.

Milorad Nikčević govorio je o kritičkom pogledu Ivana Milčetića na književni rad Stefana Mitrova Ljubiše na temelju Milčetićeveih »Putnih crtica iz Boke i Crne Gore«, smatrajući da se Milčetić našao na vertikali kritičara Ljubišina djela koji će ga svesti na razinu stvaratelja zapisivača, tj. usmene književnosti, odnosno »regionalnog« i »provincionalnog« stvaratelja.

Sanja Majer-Bobetko osvrnula se na glazbeno-publicistički i muzikološki opus Ivana Milčetića. Na temelju komparativnog analitičkog postupka autorica je Milčetićeve radove stavila u kontekst onodobnih postignuća hrvatske glazbene publicistike, muzikologije i glazbene historiografije, ali ih je ocijenila s aspekata recentne glazbene historiografije.

U raspravi o iznesenim priopćenjima sudjelovala je Anica Nator koja je kontekstualizirala polemiku Strohal – Milčetić u doba u kojem se vodila, te Milorad Nikčević, koji je povodom svojega rada i rada R. Bacalje predložio da se napravi odgovarajući simpozij o bokeljskim književnim temama u Boki kotorskoj.

Završnu riječ skupu dao je Miroslav Šicel. On je istaknuo da su svi referati bili zasnovani na građi i argumentima, i to na obilnoj građi. Skup je pokazao da Ivan Milčetić nije marginalan, nego da je bio znanstvenik širokog dijapazona interesa, da je bio važna karika od Jagića do Šurmina. Zbog toga će »zbornik pokazati da u ovom poslu nema točke, nego samo zarezi«. Potaknute su dvije ideje – da se održi simpozij o Boki kotorskoj, ali također i četvrta sjednica, u studenome u Varaždinu, na kojoj bi se obradile neobrađene teme vezane za Milčetića. Ideju je potaknuo Ernest Fišer, agilni i vrijedni domaćin u Varaždinu, i sudionici su je zdušno prihvatili.

Predsjednik Organizacijskog odbora Tihomil Maštrović, nakon što se zahvalio svima koji su sudjelovali u organizaciji znanstvenoga skupa, a napose sudionicima, pokroviteljima i sponzorima skupa, naglasio je kako je skup uspješno radio na tri sjednice uz sudjelovanje trideset referenata, za-

hvaljujući i domaćinima u Malinskoj, među kojima su posebno zaslužni bili Antun Spicijarić i dr. Milan Radić. On je pozdravio održavanje još jedne završne sjednice u Varaždinu, te upozorio referente na rokove za dostavu radova za zbornik.

Skup je tradicionalno završio svečanom večerom za sve sudionike koju su organizirali domaćini Malinskari – načelnik općine Malinska – Dubašnica Anton Spicijarić s članovima poglavarstva i dr. Milan Radić, predsjednik Turističke zajednice otoka Krka.

Da bi ugođaj bio potpun, domaćini su, osim razmjene zdravica i darova, »zakantali po domaću« uz bogatu riblju večeru u Hotelu Malin.

U subotu, 21. travnja, sudionici su, uz stručno vodstvo obišli, krčke znamenitosti – Punat, Košljun (gdje su ih srdačno i gostoljubivo, drugačije nego druge turističke grupe kojih je u to vrijeme bilo u posjetu Košljunu, dočekali franjevci; osim etnografskog muzeja i dijela knjižnice, obišli su i malu izložbu slikara Ambroza Testena, postavljenu u jednom dijelu samostanskog kompleksa), Jurandvor, Bašku, te Vrbnik, gdje im je župnik Kosić pokazao glagolske misale. O misalima je vrlo informativno i dojmljivo govorila Anica Nazor. U Vrbniku, gdje je u konobi »Nada« organiziran i ručak, posjetili su i biblioteku obitelji Vitezić.

Nastavak skupa, organiziranjem četvrte sjednice, održan je prema planu u studenome u Varaždinu. Na skup se odazvao velik broj sudionika prethodnih triju sjednica, a o neobrađenim temama kojima se bavio Milčetić govorili su pozvani sudionici. Četvrta sjednica održana je 16. studenoga u Varaždinu na istom mjestu – Klubu »Europa media« u zgradi Hrvatskoga narodnog kazališta. Prije početka sjednice položen je vijenac na spomen ploču Ivanu Milčetiću, a po običaju ljubazni i gostoljubivi domaćini, obitelj Plavec, ponudili su sudionike varaždinskim klipčićima i vinom ovogodišnjeg uroda u svojem perivoju, svojevrsnom botaničkom vrtu u samom središtu Varaždina.

Četvrtoj, završnoj sjednici skupa, predsjedavali su Miroslav Šicel, Tihomil Maštrović i Ernest Fišer. Sudionike je pozdravio dr. Janko Pavetić, pročelnik Upravnog odjela za znanost i kulturu grada Varaždina, a ponovnu dobrodošlicu sudionicima skupa izrekao je predsjednik Matice hrvatske iz Varaždina Ernest Fišer.

Stjepan Damjanović govorio je o Milčetiću kao istraživaču hrvatskoga glagolizma. Milčetić je po svemu sudeći namjeravao napisati cjelovitu povijest hrvatske književnosti, ali je na kraju ipak odlučio ograničiti se na njen glagoljični dio. Njegova *Hrvatska glagoljska bibliografija* (1911.) jedan je od najvažnijih tekstova koji su u drugoj polovici 19. i u početku 20. stoljeća raširili znanje o djelatnosti hrvatskih glagoljaša.

Anica Nazor je govorila o Milčetićeveu odnosu prema ćirilici. Milčetić je u svojoj *Hrvatskoj glagoljskoj bibliografiji* obećao da će popisati i opisati ćirilske rukopise napisane u krajevima gdje je glagoljsko pismo bilo u uporabi. Ipak, to nije uspio, iako je u svojim opisima glagoljskih rukopisa i

inkunabula u petrogradskoj zbirci Ivana Berčića sustavno bilježio ćirilске zápise, samtarjući da je ćirilica najzgodnija za prenošenje glagoljskih tekstova.

Jadranka Grbić Jakopović govorila je o etnografsko-etnološkom i folklorističkom radu Ivana Milčetića. Ona je posebno obradila Milčetićeve rad na uređivanju prvoga broja *Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena*, te njegovim priložima za taj zbornik. Njegovi pogledi na »narodno-pis« rezultat su razrađene koncepcije znanstvenog rada i stoga se može ubrojiti među osnivače hrvatske etnologije.

Stanislav Marijanović izlagao je o Milčetićevoj ocjeni mjesta Matije Antuna Relkovića u hrvatskoj književnosti. Milčetić je prvi znanstveno utemeljeno i opširno pisao o *Satiru* u *Viencu*, a ujedno je to i prvi Milčetićeve tekst koji se bavi *slavonicom* i područjem starije hrvatske književnosti. Milčetić je u svojoj raspravi otvorio i raspravio čitav niz pitanja vezanih uz *Satira* i njegovo mjesto u povijesti hrvatske književnosti i uopće kulture.

Vinko Brešić govorio je o Milčetićeve poimanju književnih poslanica. Milčetić je »prvi značajniji istraživač hrvatskih poslanica« i pokušao je usustaviti određenu poetiku poslanica kao književnog žanra. Milčetić je u poslanicama nalazio bogato i valjano vrelo za književnu i kulturnu povijest.

U drugom dijelu sjednice govorila je Zvezdana Rados o Milčetiću kao putopiscu, kontekstualizirajući njegove putopise u povijest ovog roda hrvatske književnosti. Autorica je analizirala sve Milčetićeve putopise (iz Dubrovnika, Istre, s otoka Cres, Vukovara, njemačkog svijeta i osobito putopise o izučavanju hrvatske glagoljske književnosti). Putopisi su svrstani u tri grupe, a referentica je istakla da putopise, stilom bliske novinskoj putopisnoj reportaži, odnosno znanstvenom putopisu, karakterizira i literarna vrijednost.

Marija-Ana Dürriegl je govorila o Milčetićeve radu na starim glagoljskim medicinskim zapisima. Radi se o jednom manjem hrvatskoglagoljskom spisu iz 14. stoljeća, »ljekaruši«, o kojoj je Milčetić napisao jedan svoj rad. Tim radom je Milčetić upozorio na jednu sastavnicu hrvatske glagoljske pismenosti koja tek treba biti interdisciplinarno proučena.

Ana Kapraljević je izlagala o temi »Četvrt stoljeća Milčetićeve suradnje u *Viencu*«, pokazujući kako su Milčetićeve ogledi i recenzije svedeni na sedam tematskih grupa. Milčetićeve metoda koja sadržava tri definirana postupka (književno-povijesni, književno-teoretski i književno-kritički), primijenjena je na svih sedam tematskih grupa. Autorica zaključuje da je Milčetić svojom originalnom metodom navijestio veću važnost znanosti o književnosti.

Estela Banov obradila je Milčetićeve rad o koledarskim pjesmama i običajima. Osim bilježenja niza koledarskih pjesama s terena, Milčetić im je dodao filološka objašnjenja, kratku kulturološku analizu fenomena raslojavanja različitih kulturnih tradicija i sintetički pregled dotadašnjih spoznaja o koledi iz pera poznatijih slavista. Milčetić, prema autorici, te zápise uklapa u (južno)slavenski i europski kontekst tradicija prisutnih na pros-

toru nekadašnjeg Rimskog carstva, ali i prožimanja pretkršćanskih antičkih vjerovanja s kasnijim kršćanskim naslojavanjima.

Tamara Gobo u svom je referatu obradila temu »Ivan Milčetić o hrvatskim demonološkim ili mitskim predajama«. Referentica je nastojala osvijetliti cjelokupni Milčetićeov doprinos hrvatskim etnološkim istraživanjima i poznavanju usmene književnosti, a osobito njegov pokušaj opisa hrvatskog pučkog života u Istri i Kvarnerskom primorju.

Uz uzvanike, publiku i novinare i ovom dijelu skupa nazočila je Milčetićeova obitelj.

Sutradan, 17. studenoga upriličen je izlet svih sudionika skupa u Mađarsku, u hrvatsku školu u Serdahelju (Tótszerdahely). Hrvatska škola Katarine Zrinski najveća je hrvatska škola u Republici Mađarskoj i ima oko 280 učenika. Ravnateljica škole gđa. Jolanka Tišler upoznala je goste s lijepom, urednom i vrlo modernom školom u čijem predvorju dominira mramorna ploča s bareljefom Katarine Zrinski (Zrinyi Katalin) i dvojezičnim stihom »Navik on živi ki zgine pošteno«. U mjestu je nedavno sagrađena i vrlo lijepa modernistička crkva koju su uz stručno vođenje župnika, inače Gradišćanskog Hrvata, sudionici znanstvenoga skupa razgledali. Ovaj kratak izlet u Mađarsku, razmjena darova (knjiga) s domaćinima, uz zahvalu, bio je ujedno i lijep završetak višednevnog druženja mnogih znanstvenika i drugih prijatelja kulture i znanosti koje je povezala ličnost Ivana Milčetića i vrijednosti njegova bogatoga stvaralačkog opusa.

Pred rodom kućom Ivana Milčetića u zaseoku Milčetići u Malinskoj na otoku Krku.

Tihomil Maštrović

Pozdravna riječ na svečanosti otkrivanja
spomen-ploče Ivanu Milčetiću u Varaždinu,
18. travnja 2001.

Poštovane dame i gospodo,

Brojni hrvatski književni povjesničari vezali su svoje podrijetlo, školovanje, svoj život i rad uz grad Varaždin, a među mnogim poznatim imenima nalaze se i ona čije su zasluge od nacionalnu važnosti, primjerice Ivan Kukuljević Sakcinski (1816.–1889.), Vatroslav Jagić (1838.–1923.), Branko Vodnik (1879.–1926.), a svakako i Ivan Milčetić (1853.–1921.), koji nas je danas okupio na svečanosti podizanja spomen-ploče na kući u kojoj je živio i radio.

Sutra započima s radom u Varaždinu znanstveni skup o Milčetiću i potom se nastavlja u Malinskoj na otoku Krku, gdje je rođen, a podizanje spomen-ploče u Varaždinu, kao i brojni drugi kulturni događaji kojima je znanstveni skup popraćen, zamišljeni su kao *hommage* uglednom znanstveniku, književnom povjesničaru Ivanu Milčetiću, upriličen povodom osamdesete obljetnice njegove smrti.

Ivan Milčetić rodio se u Milčetićima na otoku Krku 27. kolovoza 1853. a umro je u Varaždinu, prije 80 godina, točnije 26. listopada 1921. Bio je gimnazijski profesor u Zagrebu, Rijeci i Varaždinu. Među njegovim književnopovijesnim prinosima ističu se oni o književnim poslanicama (»O poslanicama 16. vijeka u dubrovačko-dalmatinskoj periodu hrvatske književnosti«, 1882.), književni portreti (»Dr. Julije Bajamonti i njegova djela«, 1912.), te članci o hrvatsko-talijanskim književnim vezama. Uglavnom se bavio problemima starije hrvatske književnosti, ali je pisao i o novijoj hrvatskoj književnosti, poglavito o preporodnom razdoblju, predloživši, među prvima u našoj književnoj historiografiji, književnu periodizaciju toga razdoblja (»Hrvatima od Gaja do godine 1850.«, 1878.). On je začetnik hrvatske dijalektologije, pa se među njegovim jezikoslovnim prinosima osobito izdvajaju dijalektološke rasprave (»Čakavština kvarnerskih otoka«, 1895.), te one kojima sudjeluje u raspravama o oblikovanju hrvatskoga jezičnog standarda. Osobite mu zasluge pripadaju zbog prikupljanja i proučavanja građe o hrvatskom glagoljaštvu (*Hrvatska glagoljska bibliografija*, 1911.) Pisao je i članke iz političke povijesti (»Khuenovština u Varaždinu«, 1906.), prinoso o Hrvatima izvan Hrvatske (*O hrvatskim naseobinama u Moravskoj, Donjoj*

Austriji i Zapadnoj Ugarskoj, 1899.), itd. Jedan je od utemeljitelja moderne hrvatske etnografije (»Koleda u Južnih Slavena«, 1917., »Prporuša«, 1896.), a urednik je i prve knjige znamenitog *Zbornika za narodni život i običaje*.

S obzirom na tematiku, znanstvene i stručne radove Ivana Milčetića moguće je, kako se iz navedenog pregleda razabire, podijeliti u četiri skupine: folklorističko-etnografsku, književnopovijesnu, jezikoslovnu te skupinu radova o hrvatskom glagolizmu. Potonja mu je, kako rekosmo, u hrvatskoj znanstvenoj javnosti dosad priskrbila najviše ugleda. On je tipičan pozitivistički filolog koji svoja književnopovijesna razmatranja temelji na građi koju značajki istražuje i potom vješto i sustavno podastire kod utvrđivanja konačnih sudova, pri čemu svakoj, pa i najnezatnijoj književnoj pojavi želi odrediti mjesto unutar ukupne hrvatske književnosti, ili bar u okviru kakve veće cjeline. Stavljajući težište na prikupljanje i osustavljenje građe, Ivan Milčetić je dao nezaobilazan prinos hrvatskoj književnoj historiografiji bibliografskim pregledom starih glagoljskih rukopisa i njihovom stručnom obradom.

Na prelijepom varaždinskom groblju Milčetićeve je grob smješten ne daleko groba »oca hrvatske filologije« Vatroslava Jagića. Ta možebitna slučajnost gotovo da ima određenu simboliku. Primorca Milčetića život je doveo na hrvatski sjever u Varaždin, grad u kojem je nastao veliki dio njegova znanstvenog opusa. Dvojicu znanstvenika ne povezuje međutim samo grad Varaždin, uz koji je svatko na svoj način vezan, već je daleko čvršća poveznica bliskost njihova znanstvenoga rada. Ivan Milčetić je filolog pozitivističke orijentacije koji nastavlja tragom svoga uzora Varaždinca Vatroslava Jagića, postavši u punom smislu riječi njegovim sljedbenikom, i to posebice u onom dijelu znanstvenoga rada što je okrenut istraživanju hrvatske glagoljske baštine. Dakako, ubrzo ih je spojilo i čvrsto prijateljstvo.

U povijesti hrvatske književne historiografije drugi jedan Varaždinac – Branko Vodnik – povjerava Vatroslavu Jagiću pisanje prvog dijela svoje *Povijesti hrvatske književnosti* (1913.) pod naslovom *Hrvatska glagolska književnost*. To je, međutim, upravo ono razdoblje hrvatske pismenosti i književnog rada uz koje su vezana brojna Milčetićeve istraživanja i mnoge njegove, do danas nezaobilazne, znanstvene prosudbe, pri kojima je koristio znanstvenu akribiju kojoj je u hrvatskoj filologiji rodonačelnik Vatroslav Jagić. S druge strane, Jagić jasno i nedvosmisleno upozorava na iznimnu važnost i nezaobilaznost Milčetićeve rada, pa čak u Vodnikovoj *Povijesti* izrijeком staje u njegovu obranu u polemikama što ih je Milčetić vodio povodom svojih stručnih članaka o glagoljici, posebice s Rudolfom Strohalom. Tako su, eto, mnoge činjenice što ih vezujemo uz ovu trojicu hrvatskih književnih povjesničara i filologa čvrsto isprepletene, a njihovim radom u Varaždinu ovaj se grad potvrđuje kao važno kulturno i znanstveno žarište.

Osamdeseta obljetnica smrti književnog povjesničara Ivana Milčetića prigoda je da, uz održavanje znanstvenoga skupa o njegovu životu i radu,

na kojem ćemo nastojati obrisati prašinu zaborava s duhovnih vrijednosti što nam ih je ostavio Milčetić, podizanjem spomen-ploče na kući u kojoj je djelovao, posvjedočimo i vrijednost kulturne sredine u kojoj je djelovao, ali i da pokažemo da smo harni uspomeni ovoga znamenitog hrvatskog muža čijim radom smo bogatiji za nov i vrijedan prinos prepoznavanju vlastitoga identiteta.

Na kraju, čast mi je i zadovoljstvo da mogu predati riječ akademiku Miroslavu Šicelu, još jednom slavnom književnom povjesničaru iz Varaždina, kojega molim da uz prigodnu riječ otkrije spomen ploču Ivanu Milčetiću.

Svečanost otkrivanja spomen-ploče Ivanu Milčetiću u Varaždinu.

1922.
Kraljevina
Regnum:

P.H.S.

VJENČANI LIST.

Testimonium copulationis.

Nadbiskupija Zagrebačka.
Archidiecesis Zagrabienensis.

Županija: *grad Varaždin*
Comitatus:

U matici vjenčanih rimo-katoličke župe sv. *Nikole* u *Varaždinu*
svet. *V.* str. *69.* br. *28* ubilježeno je ovo:

Matriculae Copulatorum romano-catholicae Parochiae S. _____ in _____
tomo _____ pag. _____ Nr. _____ inscriptum est:
Godine: *1886. svibnja dvadeset i osam* | *1886* | vjenčani su:
Anno: _____
mjeseca: *svibnja* dana: *osma* | *8/5* | copulati sunt:
mense: _____ die: _____

Ime, prezime, stališ, vjera i doba: Nomen, cognomen, conditio, religio et aetas:		Zaručnika: - Sponsi: <i>Ivan Milčetić</i> <i>profesor gimnazijalni</i> <i>rkt. 30 god.</i>	Zaručnice: - Sponsae: <i>Štefanija Lendvaj</i> <i>rkt. 19 god.</i>
Mjesto i locus	rodjenja: natiuitatis:	<i>Dubrovnik na otoku Hrbku</i>	<i>Varaždin</i>
	stanovanja: domicilii:	<i>Varaždin</i>	<i>Varaždin</i>
Mladenci ili udovci: Status coelebs aut viduus:		<i>sv.</i>	<i>sv.</i>
Roditelja njihovih ime, prezime, stališ i vjera: Parentum ipsorum nomen, cognomen, conditio et religio:		<i>Ivan i Helena</i> <i>r. Milčetić</i>	<i>Stjepan i Teresija</i> <i>Schleichler</i>
Svjedok ime, prezime, stališ i vjera: Testium nomen, cognomen, conditio et religio:		<i>Lepelo Pava</i> <i>svjetnik</i> <i>Congregacii Franje</i> <i>gimn. profesor</i>	Opazka: - Observatio:
Ime, prezime i stališ onoga, koji je vjenčao: Nomen, cognomen et conditio copulantis:		<i>Mijo Mužina</i> <i>supnik u Beli na otoku Krku</i>	
Koliko put ozvani: Quoties pronulgati:		<i>put</i>	

Da se ovaj izvadak iz gore pomenute matice vjenčanih sa tom maticom posve slaže, potpisani svjedoci vlastoručnim potpisom i župnim pečatom.

Extractum hunc e supradicta matricula copulationum cum eadem matricula concordare, infrascriptus testatur propriae manus subscriptione et adpressione sigilli parochialis.

dana *21.* mjeseca *svibnja* godine *1922.*
die _____ mense _____ anno _____

Nenko
kap

Vjenčani list Štefanije Lendvaj i Ivana Milčetića iz kojega je razvidno da su 8. svibnja 1886. vjenčani u rkt. župi sv. Nikole u Varaždinu, te da ih je vjenčao Mijo Mužina, župnik iz mjesta Beli na otoku Krku.

Pred kućom Ivana Milčetića u Varaždinu

Varaždin, taj grad raskošnog baroka i svijetle povijesne tradicije, nesumnjivo predstavlja vrlo pogodno tlo i za razvitak i hrvatske književne historiografije. Naime, od rođenih i proslavljenih Varaždinaca, začetnika hrvatske znanosti o književnosti Vatroslava Jagića do Branka Drechslera Vodnika, prvog modernog književnog povjesničara s početka 20. stoljeća – svoj je obol ovom gradu dao i, istina, rođeni »bodul«, Krčanin Ivan Milčetić, ali koji je najveći dio svog radnog vijeka proveo upravo u Varaždinu, a vječno si počivalište osigurao tik do svog prethodnika Vatroslava Jagića na varaždinskom groblju.

Znanstveni skup koji danas i završavamo polaganjem vijenca na kuću u kojoj je boravio, pokazao je i dokazao koje je stvarno značenje Ivana Milčetića kao proučavatelja hrvatske kulturne i književne baštine, pa i drugih humanističkih i društvenih područja.

Smješten ne samo generacijski, nego i stvaralačkim činom između dva spomenuta varaždinska znanstvenika, Milčetić je ostavio neizbrisiv trag, predstavio se kao čvrsta poveznica između tradicionalnih filoloških metodoloških postupaka u hrvatskoj znanosti o književnosti tijekom 19. stoljeća i prvih najava novih, pozitivističkih pristupa u osmišljavanju književnih djela hrvatskih pisaca.

Dijapazon Milčetićevega znanstvenog interesa bio je vrlo širok: od istraživanja glagoljske književnosti na rodnom otoku Krku preko prinosa hrvatskoj filologiji uopće do etnografskih i etnoloških radova, no – uz glagolizam – treba prije svega istaći Milčetićevega razmišljanja i analize hrvatskoga književnog stvaralaštva, i u ilirskom razdoblju: među prvima je, još prije Vodnika, počeo sustavno istraživati i to važno razdoblje hrvatske književnosti.

Jednom riječi, Milčetićev je doprinos – pokazao je to upravo ovaj skup – povijesti hrvatske književnosti značajniji nego što ga se dosad ocjenjivalo. Zato se s ponosom danas prisjećamo tog neumornog znanstvenika kome se, siguran sam, i ovim simpozijem, konačno odredilo ono mjesto koje mu stvarno i pripada: među pionirima hrvatske znanosti o književnosti na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće.

Znanstveni skup o I. Milčetiću započeo je s radom 19. travnja 2001. (Za govornicom doc. dr. sc. Nina Aleksandrov-Pogačnik, u radnom predsjedništvu Prve sjednice: akademik Miroslav Šicel, akademik Anica Nazor i prof. dr. sc. Tihomil Maštrović.)

Sa svečanosti otkrivanja spomen-ploče Ivanu Milčetiću u Varaždinu 18. travnja 2001.

HRVATSKI KNJIŽEVNI
POVJESNIČARI

ZNANSTVENI SKUP O
IVANU MILČETIĆU

Program znanstvenoga skupa

VARAŽDIN – MALINSKA (KRK) – VARAŽDIN
19. – 20. travnja i 16. studenoga 2001.

ORGANIZATORI

Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci
Filozofski fakultet u Zadru Sveučilišta u Splitu
Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu
Hrvatsko filološko društvo Zadar
Hrvatsko filološko društvo Zagreb
Matica hrvatska Varaždin
Pedagoški fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera Osijek
Povijesna udruga otoka Krka

ORGANIZACIJSKI ODBOR**Predsjednik**

Prof. dr. sc. Tihomil Maštrović

Članovi

Mr. sc. Ernest Fišer
Prof. dr. sc. Darko Gašparović
Prof. dr. sc. Nikica Kolumbić
Prof. dr. sc. Stanislav Marijanović
Dr. sc. Borislav Pavlovski
Dr. Milan Radić
Akademik Petar Strčić
Akademik Miroslav Šice1

Tajnik

Marinko Šišak, prof.

POKROVITELJI

Grad Varaždin
Općina Malinska – Dubašnica

SPONZORI

Grad Varaždin
Općina Malinska – Dubašnica
Autobusni promet Varaždin

P R O G R A M

SRIJEDA, 18. travnja 2001.

VARAŽDIN, Klub »Europa media«, A. Cesarca 1/II (zgrada HNK)

11.00 Tiskovna konferencija povodom znanstvenog skupa o Ivanu Milčetiću.

VARAŽDIN

16.00–17.00 Dolazak sudionika znanstvenog skupa i smještaj u hotelu »Turist«

17.00 Primanje kod gradonačelnika grada Varaždina

VARAŽDIN, Ulica Augusta Cesarca 12

18.00 Svečanost otkrivanja spomen-ploče na kući u kojoj je živio Ivan Milčetić

VARAŽDIN, Gradska knjižnica i čitaonica Metela Ožegovića, Trg slobode 8

19.00 Predstavljanje *Zbornika o Branku Vodniku*.

Sudjeluju: akademik Josip Bratulić, akademik Miroslav Šicel,
prof. dr. sc. Tihomil Maštrović, mr. sc. Ernest Fišer

ČETVRTAK, 19. travnja 2000.

VARAŽDIN, Klub »Europa media«, A. Cesarca 1/II (zgrada HNK)

9.00 Prva sjednica znanstvenoga skupa

Predsjedaju: akademik Miroslav Šicel, akademik Anica Nazor,
prof. dr. sc. Tihomil Maštrović

- Pozdravne riječi

NINA ALEKSANDROV POGAČNIK (*Zagreb*)

Dosezi i granice filologije (uz radove Ivana Milčetića)

ANICA NAZOR (*Zagreb*)

Milčetićeve opis tiskanih glagoljskih knjiga u petrogradskoj zbirici Ivana Berčića

NIKICA KOLUMBIĆ (*Zadar*)

Milčetić o Marulićevim prethodnicima

TIHOMIL MAŠTROVIĆ (*Zagreb*)

Ivan Milčetić o Nikoli Tommaseu

STIPE BOTICA (*Zagreb*)

Milčetić o Bajamontijevu djelu

ALOJZ JEMBRIH (*Zagreb*)

Ivan Milčetić o položaju hrvatske kajkavštine

ERNEST FIŠER (Varaždin)

Varaždinsko razdoblje Ivana Milčetića

RUŽICA PŠIHISTAL (*Osijek*)

Milčetićevo predavanje o Maruliću godine 1901.: prinos obljetnici / prinos marulologiji

ANTONIJA ZARADIJA KIŠ (*Zagreb*)

Ivan Milčetić (1853.–1921.) i Šimun Greblo (oko 1472.–1551.)

IVAN ZVONAR (*Varaždin*)

Ivan Milčetić i kantorska spričavanja

Rasprava

12.00 Završetak rada

13.00 Zajednički objed sudionika skupa

15.00 Polazak autobusom za Malinsku

19.00 Dolazak u Malinsku i smještaj u hotelu »Malin«, Kralja Tomislava 23

PETAK, 20. travnja 2001.

MALINSKA, Kongresna dvorana hotela »Malin«, Kralja Tomislava 23

9.30 Druga sjednica znanstvenoga skupa

Predsjedaju: prof. dr. sc. Josip Bratulić, prof. dr. sc. Ines Srdoč-Konestra,
dr. sc. Hrvojkica Mihanović-Salopek

• Pozdravne riječi

MIROSLAV ŠICEL (*Zagreb*)

Ivan Milčetić i književnost hrvatskoga narodnog preporoda

JOSIP BRATULIĆ (*Zagreb*)

Ivan Milčetić o Ljudevitu Gaju i ilirskoj ideji u Hrvatskoj u prvoj polovini XIX. stoljeća

PETAR STRČIĆ (*Zagreb*)

Otok Krk u vrijeme Ivana Milčetića

SANDA HAM (*Osijek*)

Milčetićevo pogledi na jezična zbivanja XIX. stoljeća

INES SRDOČ-KONESTRA (*Rijeka*)

Milčetićevo boravak u Rijeci (Milčetić i starija hrvatska književnost)

HRVOJKICA MIHANOVIĆ-SALOPEK (*Zagreb*)

Doprinos Ivana Milčetića proučavanju hrvatske crkvene himnodije

ANDREA SAPUNAR (*Zagreb*)

Milčetićevo putopis o Hrvatima u Moravske, Donje Austrije i Zapadne Ugarske

MARINKO ŠIŠAK (*Zagreb*)

Politička misao i djelovanje Ivana Milčetića

GORANA DOLINER (*Zagreb*)
Šibenska molitva u interpretaciji Ivana Milčetića

Rasprava

12.00 Završetak rada

12.30 Posjet rodnoj kući Ivana Milčetića

PETAK, 20. travnja 2001.

MALINSKA, Kongresna dvorana hotela »Malin«, Kralja Tomislava 23

16.00 Treća sjednica znanstvenoga skupa

Predsjedaju: prof. dr. sc. Sanda Ham, prof. dr. sc. Darko Gašparović,
Gorana Doliner

VLASTA RIŠNER (*Osijek*)
O jeziku u Milčetića

SNJEŽANA MOSTARKIĆ (*Zagreb*)
Milčetić i Jagić

SREĆKO LIPOVČAN (*Zagreb*)
Polemika Milčetić – Strohal o hrvatskoj glagoljskoj književnosti

SANJA VULIĆ (*Zagreb*)
Milčetić i Hrvati na gradišćanskohrvatskom govornom području

ANTONIA BLASINA – MISERI (*Gorizia*)
Milčetićeve talijanske teme

ROBERT BACALJA (*Zadar*)
Ivan Milčetić o Zanolovićevim pjesmama

SANJA ZUBČIĆ (*Rijeka*)
Neizravan dijalektološki rad Ivana Milčetića

MILORAD STOJEVIĆ (*Rijeka*)
Ivan Milčetić o hrvatskim renesansnim poslanicama

MILORAD NIKČEVIĆ (*Osijek*)
Kritički pogled Ivana Milčetića na književni rad Stefana Mitrova Ljubiše i književno stvaralaštvo u Boki kotorskoj

SANJA MAJER-BOBETKO (*Zagreb*)
Glazbeno-publicistički i muzikološki opus Ivana Milčetića

Rasprava

18.30 Završetak rada

20.00 Svečana večera za sve sudionike znanstvenoga skupa

SUBOTA, 21. travnja 2001.

9,00 Izlet na Košljun (Punat), Jurandvor, u Bašku i u Vrbnik uz stručno vodstvo

21.00 Dolazak u Zagreb

PROGRAM ČETVIRTE SJEDNICE ZNANSTVENOGA SKUPA

PETAK, 16. studenoga 2001.

VARAŽDIN, Klub »Europa media«, A. Cesarca 1/II (zgrada HNK)

16.00 Četvrta sjednica znanstvenoga skupa

Predsjedaju: akademik Miroslav Šicel, prof. dr. sc. Tihomil Maštrović,
mr. sc. Ernest Fišer

• Pozdravne riječi

STJEPAN DAMJANOVIĆ (*Zagreb*)

Ivan Milčetić – istraživač hrvatskoga glagolizma

ANICA NAZOR (*Zagreb*)

Milčetićevo odno s prema ćirilici

JADRANKA GRBIĆ-JAKOPOVIĆ (*Zagreb*)

Etnografsko-etnološki i folkloristički rad Ivana Milčetića

STANISLAV MARIJANOVIĆ (*Osijek*)

Milčetićevo ocjena mjesta M. A. Relkovića u hrvatskoj književnosti

VINKO BREŠIĆ (*Zagreb*)

Milčetićevo poimanje književnih poslanica

ZVJEZDANA RADOS (*Zadar*)

Ivan Milčetić kao putopisac

SVETLANA O. VIALOVA (*St. Petersburg*)

Ivan Milčetić – prvi issledovatelj glagoličkih pamjatnikov sobrania Ivana Berčića v Rossijskoj nacional'noj biblioteki v Petersburgu

DARKO GAŠPAROVIĆ (*Rijeka*)

Ivan Milčetić o kazalištu

MARIJA-ANA DÜRRIGL (*Zagreb*)

Ivan Milčetić o najstarijoj hrvatskoglagoljskoj ljekaruši

ANA KAPRALJEVIĆ (*Zagreb*)

Četvrt stoljeća djelovanja Ivana Milčetića u »Viencu«

ESTELA BANOV (*Rijeka*)

Ivan Milčetić o koledarskim pjesmama i običajima

TAMARA GOBO (*Zagreb*)

Ivan Milčetić o hrvatskim demonološkim ili mitskim predajama

Rasprava

18.30 Završetak rada

20.00 Svečana večera za sve sudionike znanstvenoga skupa

SUBOTA, 17. studenoga 2001.

9,00 Izlet u Mađarsku uz posjet hrvatskoj enklavi u Tótszerdahelyu

21.00 Dolazak u Zagreb

N a p o m e n a

Uz objavljene radove uvrštene u *Zbornik o Ivanu Milčetiću*, čije su sažete verzije pročitane na znanstvenom skupu, valja istaći da nekoliko referenata iz različitih razloga nisu stigli završiti svoje tekstove na način da bi ih se moglo objaviti u Zborniku. Teme tih priopćenja prihvatio je Organizacijski odbor Znanstvenog skupa o Ivanu Milčetiću, sva su priopćenja (osim Gašparovićeve) pročitana na znanstvenom skupu, ali uredništvo ovog *Zbornika* nije u dogovoreno vrijeme primilo neke tekstove. Na taj je način, nažalost, u zborniku izostalo nekoliko važnih motrišta na Milčetićev stvaralački opus i na njegovovo svekoliko situiranje u hrvatsku znanstvenu, književnu i kulturnu povjesnicu. Riječ je o priopćenjima što su ih održali Srećko Lipovčan (Zagreb): *Polemika Milčetić – Strohal o hrvatskoj glagoljskoj književnosti* i Antonia Blasina-Miseri (Gorizia): *Milčetićeve talijanske teme*, te Darko Gašparović (Rijeka): *Ivan Milčetić o kazalištu*.

Svi znanstveni i stručni prilozi uvršteni u ovaj zbornik prošli su odgovarajući recezentski postupak tako da su napisane po dvije stručne recenzije za svaki od priloga, a provedena je i UDK klasifikacija, čime je udovoljeno standardima uređivanja znanstvenih izdanja.

Kazalo imena

A

ADAMČEK, Josip 283
ADLER, Guido 335
ADRIJAN VI., *papa* 165
ALBRECHT, Carl (Dragutin) 142, 335
ALDEHELM, 52
ALEKSANDROV-POGAČNIK, Nina 27, 512
ALEKSIĆ, Radomir 100,
ALFIREVIĆ, Fran 435
ANDREIS, Josip 337
ANDREIS, Matej 164
ANDRIĆ, Josip 334
ANDRIĆ, G. N. 78
ANDRIĆ, Nikola 111, 156, 159, 161, 172
ANIĆ, Vladimir 319
APPENDINI, Franjo Marija 390–393, 397, 399
ARETINO, Pietro 394
ARIOSTO, Lodovico 301, 394
ARNOLD, Gjuro 466
ARTUKOVIĆ, Mato 102
AŠKERC, Anton 159
AUGUSTIN, Aurelie 23
AUGUSTODUNENSIS, Honorije 12
AUXIMANUS, Nicolaus 361

B

BABIĆ, Ljubomir (Ljubo) v. Gjalski, Ksaver Šandor
BABIĆ, Stjepan 106
BABUKIĆ, Vjekoslav 70, 222, 231, 232, 403
BACALJA, Robert 299, 516
BACH, Alexander 387
BADALIĆ, Josip 171
BAJAMONTI, Julije (Giulio) 89–98, 290, 291, 307, 335, 337–340, 342, 344, 345, 390, 513, 521
BAKOTIĆ, C. A 464
BALIĆ, Ivan 78
BALIĆ-NIŽIĆ, Nediljka 304
BALISTRILIĆ, Dujam 47

BALOG, Rafael 213
BALOG, Vinko 209, 213
BALOTA, Mate 376
BANAC, Ivo 102
BANOV, Estela 309, 519
BARAC, Antun 46, 512
BARAKOVIĆ, Juraj 162
BARBALIĆ, Fran Radojica 377, 381
BARBAROSSA, Fridrich I. 321
BARLE, Janko 139, 183, 184, 330, 344, 345
BARLETTIUS, Marin 164
BARTOLI, Matteo Giulio 255, 385
BARTOLIĆ, Zvonimir 201, 212, 213
BASTIAN, Mate 377
BAŠIĆ, Nataša 102
BATUŠIĆ, Nikola 160, 172
BAYER, Vladimir 321, 323, 326
BEETHOVEN, Ludwig van 333
BEGOVIĆ, Milan 158
BELAJ, Vitomir 113, 114, 116, 117, 118
BELCARI, Feo 394
BELIĆ, Aleksandar 40, 100
BELISZ, B. 365
BELOSTENEC, Ivan 185, 200, 413
BENČIĆ, Nikola 139, 145, 146
BENDE, F. *župnik* 140, 273
BÉNÉ, Charles 165, 172
BENEŠIĆ, Julije 403
BENUSSI, Bernardo 374
BÉRANGER, Pierre Jean de 448
BERČIĆ, Ivan 17, 22, 33–37, 39–44, 149–153, 360, 362, 406, 414, 512, 518
BERČIĆ, Mihovil 34
BERIĆ, Dušan 163, 172
BERISLAVIĆ, Petar *ban* 164
BERNARDIN SPLIČANIN, 47, 48, 163
BERNEKER, Franc 310
BETTINELLI, Saverio 301, 305
BEUC, Ivan 374, 375
BEZIĆ, Jerko 329
BIBERČIĆ, Dubravka 510

- BIDERMANN, J. 275
 BIRKFELLNER, Gerhard 358, 359, 362
 BLAIĆ, Petar Zdravko 338
 BLASINA MISERI, Antonia 516, 533
 BLAŽEKOVIĆ, Zdravko 344
 BLAŽIOLOVIĆ, Jakov *senjski biskup* 14
 BOCCACCIO, Giovanni 165
 BOGIŠIĆ, Baltazar 94
 BOGOVIĆ, Damir 510
 BOGOVIĆ, Lovro 185
 BOGOVIĆ, Sanja 255, 256
 BOILEAU-DESPRÉAUX, Nicolas 52
 BOLONIĆ, Mihovil 178, 373, 375, 377–381, 386
 BONE, Eleonore *markize* 303
 BONIFAČIĆ-ROŽIN, Nikola 186, 209
 BORANIĆ, Dragutin 238, 241, 411
 BORENIĆ, Martin 276, 279
 BORI, Imre 192
 BORIČEVIĆ, *fotograf* 42
 BOSANAC, Stjepan 162
 BOŠKOVIĆ, Ruđer 84, 91, 392
 BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja 95, 320, 321, 324, 326
 BOTICA, Stipe 89, 513
 BOTIĆ, Luka 224
 BOZANIĆ, Anton 375, 382, 386
 BOZANIĆ, Bartul 383
 BOŽIĆEVIĆ, Matija 23
 BRABEC, Ivan 266, 270, 283
 BRANDEKER, Emilija 78, 80
 BRANDL, J. 263
 BRANŠIĆ, Petar 456, 458, 460
 BRATULIĆ, Josip 65, 114, 118, 123, 133, 167, 172, 296, 358–360, 362, 510–515
 BRATULIĆ, Vjekoslav 378
 BRČIĆ, Ivan v. BERČIĆ Ivan
 BREAU, Josef 282
 BREKO, Hana 348
 BREŠIĆ, Vinko 122, 133, 447, 518, 519
 BREU, Josef 146, 283, 284
 BREYER, Mirko 163, 300, 304, 305, 307
 BREZOVAČKI, Tituš 104
 BRLIĆ, Ignjat Alojzije 81, 222
 BRLIĆ-MAŽURANIĆ, Ivana 324, 326
 BROZ, Ivan 223, 234, 429
 BROZIĆ, Nikola *glagoljaš* 35
 BROZOVIĆ, Dalibor 245, 246
 BROZOVIĆ, Ivan 12
 BUBANOVIĆ *župan* 78
 BÜCHNER, Karl 344
 BUČAR, Franjo 403
 BUDMANI, Pero 115
 BUJAS, Gašpar 184
 BUJIĆ, Bojan 342
 BULAT, Gajo 158
 BULIĆ, Frane 89, 158, 159, 163, 165, 169, 172, 338, 514
 BULIĆ, Ivan 158
 BUNIĆ, Jakov 164, 168
 BUTKOVIĆ, Zvonimir 340
 BYČKOV, I. A. 36, 41
- C
- CAGNI, 386
 CAMELLIE da PISTOLA, Antonio 516
 CANAL, 96
 CANIĆ, Josip 157
 CAR, Marko 86, 87
 CARACCIOLL, Robert 360
 CARCAN, 14
 CARRITHERS, Michael 311, 315
 CERVANI, Giulio 374
 CESAREC, Ivan 104
 CHOMEL, 304
 CHOULANT, L. 370
 CICERON, Marko Tulije 52
 CIHLAR – NEHAJEV, Milutin 329, 344, 345
 CIKOŠ-SESIJA, Bela 158
 CLOZ, Pavel 22
 COCCHIARA, G. 315
 COMBARIIEU, Jules 344
 CRIJEVIĆ, Ilija 168
 CRIJEVIĆ, Ludovik Tuberon 168
 CRNČEVIĆ, Drago 515
 CRNČIĆ v. ČRNČIĆ
 CRNKOVIĆ, G. 365, 371
 CRNOBORI, Cone 382
 CRONIA, Arturo 15
 CSAPLOVICS, Johann von 146
 CVITANOVIĆ, Vladislav 186
 CZEH, Alexanar 139
 CZERNY, Carl 329

Č

ČALE, Frano 169
 ČAPO-ŽMEGAČ, Jasna 113, 117, 118, 320,
 321, 323, 326
 ČAVLOVIĆ, Ivan 343
 ČIZMIĆ, Ivan 382
 ČRNČIĆ, Ivan 11, 17, 150, 378
 ČRNJA, Zvane 145, 146
 ČUBRANOVIĆ, Andrija 45
 ČUČKOVIĆ, Andrija 41, 44
 ČULINOVIĆ, Ferdo 376, 386
 ČULINOVIĆ-KONSTANTINOVIĆ, Vesna
 113, 114, 118

Ć

ĆIRIL (Konstantin) 46, 105, 166

D

Da SOMMARIP, Gregorio 183
 DALMATIN, Antun 35, 103
 DAMJANOVIĆ, Stjepan 9, 82, 99, 110, 128,
 161, 172, 229, 241, 248, 289, 291, 296,
 357, 362, 365, 366, 371, 414, 466, 471
 DANIČIĆ, Đuro 100, 220, 222, 232
 D'ANNUNZIO, Gabriele 386
 DANTE, Alighieri 63, 131, 155, 441
 DE SANCTIS, Francesco 449
 DEDUŠ, Vladimir 468
 DELLA BELLA, Ardelio 413
 DEMARCHIO, Giovanni 302
 DEMETAR, Dimitrije 74, 233
 DEMOVIĆ, Miho 196, 342
 D'ESTE, Eleonore 301
 DEPOPE, Anton 179, 180
 DERKOS, Ivan 71
 DEŠANTIĆ, Franjo *pl.* 184
 DEŽELIĆ, Đuro 442
 DEŽMAN, Milivoj 160, 224
 DICK, Eduard 139
 DIDEROT, Denis 304
 DIMITROVIĆ, Nikola Jere 55
 DIVKOVIĆ, Matija 179, 180
 DOBOŠEVIĆ, 79
 DOBRILA, Juraj 377, 384
 DOBROVIĆ, Ivan 284
 DOBROVSKI, Jozef 87, 88, 102

DOJEVIĆ, Vuk 47, 440, 442
 DOLINER, Gorana 330, 340, 343, 344, 347,
 515, 516
 DOMITROVIĆ, 80
 DRAGOLIĆ, M. 77, 80
 DRAŠKOVIĆ, Janko *prof* 71
 DROBILICH, Mato 139
 DRŽIĆ, Džore 169, 447, 448
 DRŽIĆ, Marin 55, 162, 395, 396, 397, 399
 DUDA, Dean 122, 133
 DUDIĆ, B. 263
 DUKAT, Vladoje 197
 DUKAT, Zdeslav 93
 DÜRRIGL, Marija-Ana 365, 368, 369–371,
 519
 DVORNIČIĆ, Matko 386

DŽ

DŽAMANJIĆ, Brne 93

Đ

ĐUNIĆ, Josif 437

E

EISENHUTH, Josip 78
 ELEGOVIĆ, Ivo 156, 157
 ENDERS, J. N. 262
 ERAZMO ROTTERDAMSKI 52, 53,
 EZOP, 457

F

FABRIO, Nedjeljko 329
 FALIŠEVAC, Dunja 31, 165, 172, 458,
 FANCEV, Franjo 5, 20, 48, 71, 72, 171, 178,
 182–184, 192, 330, 389, 454, 509
 FATOVIĆ-FERENČIĆ, Stela 368–371
 FERETIĆ, Anijan Franjo 377, 378, 380,
 383
 FERETIĆ, Ivan 22
 FERIĆ, 93, 96, 97
 FIJAN, Andrija 159, 160, 470
 FILELF, M. 52
 FILIĆ, Krešimir 335, 468–470
 FILIPAN, Božena 116, 118
 FILIPOVIĆ, Ivan 241, 399, 428, 429, 431,
 454
 FILIPOVIĆ, Osman-beg 96, 97

- FILIPOVIĆ, Rudolf 257
 FINKA, Božidar 284
 FISKOVIĆ, Cvito 47, 164, 172
 FIŠER, Ernest 99, 463, 509–511, 513, 517, 518
 FLORSCHÜTZ, Josip 48, 156, 161, 166, 168–172
 FORK, Josip 457
 FORTIS, Alberto 91–93, 96, 97
 FORTUNATOV, F. F. 40
 FRANCELJ, Bartol 336
 FRANGEŠ, Ivo 339
 FRANIĆ, Ante 122, 133, 436
 FRANKAPANI v. FRANKOPANI
 FRANKI, Antun 383
 FRANKOPAN, Fran Krsto 386
 FRANKOPAN, *plem. obitelj* 373, 387, 388, 410, 423, 430
 FRANKOPAN-ZRINSKI, Ana Katarina 191, 193–195, 213, 214
 FRANKOVIĆ, Dubravka 337
 FRANJO JOSIP I. *car* 299, 301, 302, 307
 FRELICH, Abraham 108
 FREUDENREICH, Dragutin 104, 160
 FRGAČIĆ, Božo 382
 FRIŠČIĆ, Mare 211
 FRLAN, Mate 466
 FRONTON, Marko Kornelije 52
 FUČIĆ, Branko 15, 359, 363
- G**
- GAGLIUFFI, 392
 GAJ, Ljudevit 28, 29, 59–62, 64–69, 72–76, 103, 110, 113, 131, 162, 200, 219, 220, 223, 225, 231–233, 235, 289, 294, 295, 328, 340, 345, 426, 427, 453, 454, 511, 514, 521
 GAJ, Velimir 103, 104
 GALINEC, Franjo 467, 468
 GALOVIĆ, Fran 289
 GALJUF, Josip 190
 GARANIJE, Ivan Luka 97
 GARZADORO, O. 152
 GAŠPAROVIĆ, Darko 516, 533
 GAZAROVIĆ, Marin 395
 GEITLER, Lavoslav V. 9, 291, 449
 GESEMANN, Gerhard 93
 GETALDIĆ, Blaž, *barun* 392, 393
- GHERLI, Fulvio 370
 GIRY, André 358, 363
 GJALSKI, Ksaver Šandor 157, 159, 160, 172, 514
 GLIGO, Nikša 344
 GLÜCKS, Oto 468
 GMAZ, 78
 GOBO, Tamara 319, 519
 GOETHE, Johann Wolfgang 63
 GOLUB, Ivan (János) 210, 211
 GONDOLA, Giovanni Francesco v. Gundulić Ivan
 GÖNEZI, Ferencz 190, 191
 GONGORA y ARGOTE, Luis de 155
 GOTTSCHALL, 449
 GOTTSCHED, Johann Christoph 52
 GOVEKAR, Fran 159
 GRACIOTTI, Sante 361, 363
 GRADIĆ, Stjepan 397
 GRASELLI, P. 159
 GRBIĆ JAKOPOVIĆ, Jadranka 113, 115, 118, 518
 GRČIĆ, Stjepan 93
 GREBLO, Šimun 151, 357–362, 364, 514
 GRGIĆ, Miljenko 97, 338–340
 GRGUR SENJANIN, 359
 GRGUR XI., *papa* 23
 GRLOVIĆ, Milan 455
 GRMEK, Mirko Dražen 370, 371
 GROSS, Mirjana 287, 289, 376, 379, 380
 GRŠKOVIĆ, Jerko 362, 363
 GRŠKOVIĆ, Nikola (Niko) 382
 GUČETIĆ BENDEVIŠEVIĆ, Savko 397
 GUERIN, Maurice 394, 396
 GUNDULIĆ, Ivan 48, 91, 160, 162, 237, 238, 342, 389–393, 396, 398–400
 GUSIĆ, Fran (Franjo, Franc) 139, 185, 199, 200, 205, 214, 215, 280
 GUSIĆ, Grgo 203, 205
 GUSTOVIĆ, Josip 191
 GUTENBERG, Johannes 358
- H**
- HABDELIĆ, Juraj 101, 249
 HADROVICS, László 106, 146
 HAJNAL, Martin 184
 HALER, Albert 5, 509

- HAM, Sanda 217, 228, 229, 515, 516
 HAMM, Josip 42, 163, 172, 414, 513
 HARABAJČ 182
 HATZE, Josip 158
 HAULIK, Gjuro 336
 HAUPTFELD, Dragutin 335
 HEKTOROVIĆ, Petar 55, 342, 395, 448
 HERBEN, Jan 145, 264, 284
 HERCIGONJA, Eduard 14, 18, 28, 152, 247, 347, 349, 350, 353, 359, 361, 363, 366, 371
 HERDER, Johann Gottfried 249
 HERKOV, Zlatko 108, 109
 HILDEGARDA iz Bingena 369
 HOLJEVAC, Višnja rod. Milčetić 465
 HOMER, 89, 92, 93, 98, 393
 HORACIJE FLAK, Kvint 52, 455, 457
 HORVAT, A. 80
 HORVAT, Ignac 203, 284
 HORVAT, Josip 294, 296
 HORVAT, Rudolf 189, 191, 470, 472, 513
 HORVAT, Zlatko 512
 HORVATH, Tereza 209
 HORVATIĆ, Dubravko 123, 133
 HRANILOVIĆ, Jovan 159, 173
 HRASTE, Mate 249
 HUBER, Pavao 77
 HUGO, Victor Marie 155
 HUGUES, Carlo 381
 HUMBOLDT, Wilhelm von 249
- I
- ILJAŠEVIĆ, Stjepan 431, 454–456
 IVAN, *žakan* 149, 150
 IVANČIĆ, Stjepan 13, 33, 34, 179
 IVEKOVIĆ, Franjo 223, 234, 236, 237
 IVIČEVIĆ, Stjepan 81, 87, 266
 IVIĆ, Milka 249
 IVŠIĆ, Stjepan 18, 22, 28, 35, 100, 179, 252, 253, 270, 273, 284, 403
- J
- JAGIĆ, Vatroslav 11, 12, 16–18, 20, 22, 35, 39–41, 59, 63, 64, 70, 71, 100, 101, 107, 123, 150–152, 171, 217, 220, 222, 223, 226, 227, 229, 246, 252–255, 259, 310, 318, 359, 399, 403–405, 408–416, 453, 454, 457, 465, 467, 469, 509, 510, 512, 513, 516, 517, 521, 522, 525
 JAKOPOVIĆ, Josip 186, 200–202
 JAKŠIĆ, Nikola 391–393
 JAKUBINSKI 269, 270
 JAMBREŠIĆ, Andrija 431
 JANDRIŠEVIĆ, Petar 275, 284
 JANJATOVIĆ, Bosiljka 382
 JARABEK, Richard 145,
 JEDRINIĆ, Nikola 314, 343
 JEDVAJ, Josip 468
 JELAČIĆ, Josip *ban* 74
 JELČIĆ, Ivan 342
 JELENOVIĆ, Ivo 254
 JELIĆ, Mišo 272
 JEMBRIH, Alojz 99–102, 104, 107, 146, 189, 248, 250, 253, 513
 JERONIM (Hieronymus Sophronius Eusebius) *sveti* 13, 22, 151
 JEZDIMIROVIĆ, Stevan 77
 JEŽIĆ, Slavko 5, 122, 133, 169, 453
 JIREČEK, Konstantin 253
 JOLLES, Andre 443, 445, 446
 JONKE, Ljudevit 224, 229, 241
 JORDAN, 304
 JOSIPOVIĆ, Imro 456,
 JOVANOVIĆ, M. Vojislav 374, 386
 JOVOVIĆ, Luka 409
 JOZIĆ, B. 156
 JUKIĆ, Ivan Frano 67
 JUNKOVIĆ, Zvonimir 100, 251, 252, 253
 JURGEC-DEDUŠ, Ivan 208
 JURIĆ, Šime 173, 361, 363
 JURINEC, Adolf 469
 JURJEVIĆ, Gabrijel 105
 JURKOVIĆ, Janko 224
 JUVENAL, Decim Junije 457
- K
- KAČIĆ MIOŠIĆ, Andrija 72, 95, 162, 237, 454, 459–461
 KALOGJERA, Niko 338
 KAMPUŠ, Ivan 147
 KANAVELOVIĆ, Petar 396
 KAPIĆ, Juraj 158
 KAPRALJEVIĆ, Ana 417, 519
 KARAMAN, Srećko Dujam 94
 KARINSKI, N. 41

- KARLO IV., *ug.-hrv. kralj* 12
 KASANDRIĆ, Petar 48, 167, 172, 173
 KASSOWITZ-CVIJIĆ, A. 207
 KATALINIĆ JERETOV, Rikard 159, 160
 KATANČIĆ, Matija Petar 102, 162
 KATARINA ALEKSANDRIJSKA, 314
 KATIČIĆ, Radoslav 106, 241, 249, 250
 KATUŠIĆ, Ivan 82, 92
 KAUFMAN, Mirko 79, 80
 KAUFMANN, Šmidt 206
 KAVANJIN, Jerolim 162
 KAZNAČIĆ, 392
 KEGLEVIĆ, Zlatko 373
 KEKEZ, Josip 168, 173, 459
 KETTIG, 80
 KHUEN-HEDERVARY, grof Karlo (Dragutin) 292, 293, 470
 KIRCHBAUM, A. 77, 80
 KLAJČ, Bratoljub 104, 264, 325
 KLAJČ, Vjekoslav 273, 275, 284, 289, 330, 342, 344, 345
 KLASANOVIĆ, 79
 KLIMANTOVIĆ, Šimun 21, 28, 41, 44
 KLOBUČAR, 79, 80
 KLOC, 150
 KLOVIĆ, Juraj 84
 KLOVIJE, v. Klović Juraj
 KOCIAN, 77, 80
 KOHN, L. 78
 KOJIĆ, Branko 381
 KOJOVIĆ, Antun 433, 437, 439–442
 KOLAR, Vjekoslav 185
 KOLENDIĆ, Petar 163, 164, 173, 360, 363
 KOLLÁR, Ján 72, 289, 290
 KOLUMBIĆ, Nikola 45, 166, 171, 173, 513
 KOMBOL, Mihovil 5, 48, 509, 512
 KOMERS, 78
 KOPITAR, Bartolomej 72, 87, 88, 100, 102, 104, 105, 107, 108, 150, 231, 232, 289, 290
 KÖRBLER, Đuro 300, 303, 305, 307, 308, 438, 439
 KORENJAK, 410
 KORŠ, Fjodor Jevgenijevič 40
 KOSIER, Silvio 382
 KOVAČEVIĆ, Ivan Nikola 342
 KOVAČEVIĆ, Marin 514
 KOVAČEVIĆ-ČAVLOVIĆ, Jasmina 284
 KOŽIČIĆ BENJA, Šimun 36, 37, 513
 KRAJAČEVIĆ, Nikola Sartorius 105, 184
 KRALJEVIĆ, Marko 459
 KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir 442
 KRAŠ, Marijan 511
 KREK, 69, 310
 KRISTIJANOVIĆ, Ignac 102, 252
 KRIZMAN, Bogdan 376
 KRIZANIC, Juraj 162, 342, 414, 454
 KRPAN, Stjepan 270, 273, 283, 284
 KRŠLAK, Alemka 465
 KRŠLAK, Bojka *r. Milčetić* 464
 KRŠLAK, Jasmina 465
 KRŠNJAVI, Izidor 289, 292, 296
 KRUMING, Andrej 34, 36, 152
 KUCHARSKY, 263
 KUČEROVA, Kvetoslava 138, 145, 147, 267, 275, 283, 284
 KUHAČ, Franjo Šaver 145–147, 197, 198, 207, 213, 263, 284, 329, 334–337, 341, 342, 344
 KÜHN, *liječnik* 407
 KUKL, A. 159
 KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Ivan 17, 20, 53, 70, 81, 122, 123, 133, 140, 142, 146, 152, 160, 164, 166, 168, 171, 173, 182, 263, 267, 284, 299, 300, 307, 308, 337, 399, 447, 512, 521
 KULIN, *ban* 423
 KUMIČIĆ, Eugen 28, 65, 289
 KUNDEK, Đuro 293
 KUNIĆ, Rajmund 91, 93, 392
 KUNIČIĆ, Petar 442
 KURELAC, Fran 65, 66, 69, 74, 123, 131, 142, 145–147, 198, 213, 225, 236, 237, 262, 263, 266, 284, 511
 KURJAKOVIĆ, M. 323, 326
 KUŠAR, Marcel 104
 KUŠEVIĆ, Ivan 71
 KUTEN, Gjuro 145, 264, 265, 271, 284
 KUZMANIĆ, Ante 302
 KUZMICH, Ludvig 147
 KVATERNIK, Eugen 288

L

- LADAN, Tomislav 173
 LADIKA, Ivo 472
 LAGINJA, Matko 383
 LAJTMAN, Juraj 212, 213

- LALO, Charles 344
 LAMPE, E. 159
 LAPTEVA, L. L. 39
 LEDIĆ, Gerhard 191
 LEGER, Louis 429
 LEHPAMAR, Juraj 208, 210
 LESKOVAR, *kanonik* 189
 LEVAKOVIĆ, Rafael 413
 LIPOVČAN, Srećko 510, 516, 533
 LIPSIVS, Justius 52
 LISAC, Josip 253
 LISINSKI, Vatroslav 159, 160, 340, 341
 LISZT, Franz 329
 LIVADIĆ, Ferdo 341
 LLOYD, 375
 LOPAŠIĆ, Dušan 335
 LORD, Albert B. 93
 LOVRIĆ, Božo 92, 93
 LOZICA, Ivan 324, 326
 LOZOVINA, Vinko 48, 158, 160, 173
 LUCIĆ, Hanibal 45, 55, 165, 395, 448
 LUCIJE III., *papa* 321
 LUČIN, Bratislav 156, 163–165, 173
 LUKAREVIĆ BURINA, Fran 396
 LUKEŽIĆ, Irvin 139, 147, 157, 254
 LUKEŽIĆ, Iva 257, 258, 385
 LUKIČIĆ, *knez* 80
 LUKJANENKO, A. M. 100, 101
 LULINA, Petar 347, 350
- LJ
- LJUBIĆ, Šime 165, 299, 300, 307, 308, 342, 391–393, 399
 LJUBIŠA, Stjepan Mitrov 126, 433, 436–438, 440–446, 517
- M
- MACHAL, Hanuš 310
 MACHIAVELLI, Nicollo 394
 MAECKI, M. 254
 MAGDALENIĆ, Matija 101, 108, 251
 MAGDIĆ, P. 456
 MAHNIĆ, Antun 21, 382–388
 MALEC, Alojz (Alois) 136, 138, 139, 147, 267, 269
 MALIĆ, Dragica 181, 349, 350
 MANDIĆ, Matko 383
 MANOJLOVIĆ, Gavro 411
 MARETIĆ, Tomo 93, 223, 224, 232, 234, 236–243
 MARIJA TEREZIJA, *hrv.-ugar. kraljica* 287
 MARIJANOVIĆ, Stanislav 453, 518
 MAŘIK, Z. 264
 MARJANOVIĆ, Luka 247
 MARJANOVIĆ, Milan 386
 MARKO AURELIJE, 52
 MARKOVIĆ, Franjo 70, 155, 156, 160, 173, 392, 399, 408, 409, 454
 MARKOVIĆ, Ivan 165, 173
 MAROŠEVIĆ, Grozdana 198
 MARŠO, I. *pl.* 79, 80
 MARTINAC *pop* 247
 MARTINČIĆ, Jeronim 55, 168
 MARULIĆ, Marko 45–50, 54, 155–176, 238, 390, 394, 395, 408, 513
 MAŠTROVIĆ, Tihomil 6, 81, 173, 330, 509–513, 517, 518, 521
 MATEŠIĆ, Josip 100
 MATETIĆ-RONJGOV, Ivan 377
 MATIĆ, Tomo 5, 330, 457, 459, 509
 MATKOVIĆ, Petar 123
 MATOŠ, Antun Gustav 132, 218, 229, 329, 333, 344, 345
 MATULIĆ, Nikola 48, 168
 MAJER-BOBETKO, Sanja 329, 330, 333, 344, 517
 MAŽIBRADIĆ, Horacije 56
 MAŽIĆ, 183
 MAŽURANIĆ, Antun 227–229, 240
 MAŽURANIĆ, Ivan *ban* 74, 160, 289, 389, 403
 MAŽURANIĆ, Matija 122, 124, 125, 133
 MAŽURANIĆ, Vladimir 159, 240, 242, 514
 MEDINA, Tomo 304
 MEDINI, Milorad 48, 59
 MEDVED, A. 159
 MEJAK, Matej 360
 MELETINSKI, E. M. 312, 315
 MELIH, Johann 100
 MENCIN, Josip 337
 MENČETIĆ, Gjuro 54
 MENČETIĆ, Šiško 54, 169, 447
 MERŠIĆ, Martin *ml.* 147, 203
 MERŠIĆ, Viktor 276
 MESIĆ, Matija 152
 METODIJE, 46, 166

- MEYER, Karl 254, 269, 270, 385
 MIHALJEVIĆ, Ivan 77, 78, 80
 MIHALJEVIĆ, Joso 80
 MIHANOVIĆ, Antun 70, 71
 MIHANOVIĆ-SALOPEK, Hrvojka 177, 180, 197–199, 208, 515
 MIJUŠKOVIĆ, Slavko 441
 MIKLOŠIČ, Franc 16, 100, 101, 103, 105, 106, 108, 150, 222, 290, 310, 513
 MILANOVIĆ, Božo 383
 MILANOVIĆ, Dragan 330
 MILČETIĆ, Bojka 465, 510
 MILČETIĆ, Dušan 465
 MILČETIĆ, Ivan 464, 465
 MILČETIĆ, Jelena 464
 MILČETIĆ, Milica 466
 MILČETIĆ, Radovan 465, 466
 MILČETIĆ, Stanka 412
 MILČETIĆ, Stjepan 465
 MILČETIĆ, Štefanija *r. Lendvaj* 411, 413, 414, 464, 465, 467
 MILČETIĆ, Vanda *r. Wolf* 464, 510
 MILČETIĆ, Zvonimir 411, 414, 465, 467
 MILČINOVIĆ, Andrija 106
 MILETIĆ, Ljubomir 40
 MILETIĆ, Stjepan 160
 MILIĆ, Vicko 158, 159, 160, 514
 MILIĆEVIĆ, 410
 MILKOVIĆ, Zvonko 468
 MILOŠEVIĆ, Joso 181, 347, 348, 350, 355
 MILOV, 84
 MILUTINOVIĆ, Petar 41
 MILUTINOVIĆ, Sima Sarajlija 126, 290
 MIŠKATOVIĆ, Josip 135, 220
 MITROVIĆ, Andro 334
 MLINARIĆ, Marija 201
 MLINARIĆ, Stjepan 200, 214, 281, 343
 MOGUŠ, Milan 171, 219, 228, 230
 MOHOROVIČIĆ, Andro 385
 MOMMSEN, Theodor 165
 MOROVIĆ, Hrvoje 173
 MOSTARKIĆ, Snježana 403, 465, 467, 469, 516
 MOŠIN, Vladimir 152
 MRAZEK, Josip 80
 MÜLLER, F. Ž. 159, 160
 MÜLLER, Max 310
- MULJAČIĆ, Žarko 385
 MURKO, Anton 100
 MURKO, Matija 93, 247
 MUSIĆ, August 99, 114, 116, 118, 122, 123, 133, 147, 159, 187, 288, 296, 331, 347, 389, 399, 452, 454, 464–466, 469–471, 509, 513, 515
 MUSTAČ, Ivan 213
 MUŽINA, Mihovil 11
 MUŽINIĆ, Ivan 190
- N
- N. H., 376
 NAJPAR, 78, 80
 NAKOVIĆ, Mihovil 139, 198, 279
 NALJEŠKOVIĆ, Nikola 55, 162, 396, 448
 NAPOLEON I. Bonaparte 66, 67
 NAZOR, Anica 14, 33, 34, 36, 42, 149, 248, 406, 414, 512, 517, 518
 NEMČIĆ, Antun 74, 122, 127, 133
 NEMEC, Krešimir 31
 NEWEKLOWSKY, Gerhard/Gaal 147, 258, 261, 267, 270, 283, 285
 NIEDERLE, Lubor 310
 NIGER (CRNOTA), Toma *biskup* 165
 NIKČEVIĆ, Milorad 432, 440, 442, 444
 NIKČEVIĆ, Stefan 517
 NIKČEVIĆ, Vojislav P. 444
 NIKOČEVIĆ, Lidija 99, 114, 115, 117, 118
 NIKOLA, knez 124
 NIKOLIĆ, M. 157
 NIMIRE, Martin 164
 NODILO, Natko 114, 310, 311, 313, 316
 NOVAK, Slobodan Prosperov 171
 NOVAK, Vilko 192, 193, 205
 NOVAK, Vjenceslav 329, 330, 334, 344
 NOVAKOVIĆ, Darko 47, 165
 NOVAKOVIĆ, Stojan 70, 71, 103, 151
 NOVOSIL ŽIC, Petrica 375, 386
 NYOMARKAY, Istvan 147
- NJ
- NJEGOŠ, Petar Petrović, v. Petrović Nje-
 goš, Petar
- O
- OBLAK, Vatroslav 100
 OBRADOVIĆ, Dositej 131, 290

ODESCALCHI, 79
 OSIMO, Nicolo da 361
 OSINSKI, Dragutin 336
 OŠTRIĆ, Vlado 382
 OVIDIJE NAZON, Publije 52, 457
 OŽEGOVIĆ, Metel 74, 511

P

PACEL, Vinko 222
 PAČU, L. 444, 446
 PADOVAC, Ivan 336, 341
 PADOVAN, Ivo 365
 PALMOTIĆ, Junije 162, 238, 340–342, 345, 389, 390, 393, 397–399
 PALJETAK, Anamaria 159, 173
 PANONNIUS, Janus (Ivan Česmički) 168
 PANTELIĆ, Marija 359, 362
 PAPAFAVA, Vladimir 301
 PAPALIĆ, Dmine 168
 PARČIĆ, Dragutin, 17, 331, 385
 PARMAČEVIĆ, Stjepan 455
 PARO, Nedjeljka 75
 PERRY, Milman 93
 PASTERNAK, Fr. 40
 PATRIK, 52
 PAVAČIĆ, F. 431
 PAVELIĆ, M. 77, 80, 157
 PAVETIĆ, Janko 512, 518
 PAVIĆ, Armin 59, 69, 70, 123
 PAVIĆ, Emerik 370, 389, 397, 399
 PAVLIČEVIĆ, Dragutin 118, 136, 139, 145, 147, 258, 266, 273, 283, 285
 PAVLIČIĆ, Pavle 52, 450, 458
 PAVLINOVIĆ, Mihovil 84, 86, 88, 122, 131, 133, 224, 226, 513
 PEDERIN, Ivan 122, 133
 PEIĆ, Matko 459
 PEJAČEVIĆ, Teodor 293
 PEJOVIĆ, Božidar 440, 441
 PELAGIĆ, Vaso 125
 PERAN, Ivo 380
 PERGOŠIĆ, Ivan 101, 106
 PERIĆ-POLONIJO, T. 316
 PETAR II., *vladika crnogorski* 73
 PETREČIĆ, Petar 184, 428
 PETREŠ, Ivan 272
 PETRETIĆ, Petar 101, 106, 249

PETRIS, Josip 360
 PETRIS, Petar 360
 PETROVIĆ NJEGOŠ, Nikola I. 434
 PETROVIĆ NJEGOŠ, Petar 124, 125, 421
 PETROVIĆ, Bernardina 285
 PETROVIĆ, Ivanka 13, 34
 PETTAN, Hubert 329
 PICCIAFUOCO P., Umberto 361, 363
 PLAVEC, 510
 PLAVKOVIĆ, 56
 PLETERŠNIK, M. 159
 PLETIKOSA, Jakov 96
 PLINIJE MLAĐI, Gaj (P. Cecilije Sekundo) 52
 POGLEDIĆ, Boltižar 195
 POLITEO, Dinko 83–88, 513
 POLIZIANO (*pr. ime* Angolo Ambrogini) 394
 POLONIJO, Mate 384
 POLONIJO, Tanja 385
 POPE, Alexandar 52
 POPOVIĆ, Spiro 81, 83
 POPOVIĆ, Vuk 443, 445, 446
 POSAVAC, Zlatko 165, 173, 458
 POZZI *talijanski liječnik* 301
 PRAPUTNIK, Ivan 468
 PREDOJEVIĆ, Albert 77
 PREMUDA, Vinko 11, 21, 362, 363
 PRERADOVIĆ, Dušan 181, 299
 PRERADOVIĆ, Petar 63, 160, 181, 299, 305, 306, 516
 PRESTY, Friedrich 106
 PRETNER, Dragutin 433
 PRIMOČEVIĆ 342
 PROHASKA, Dragutin 110, 453
 PRÖLSS, R. 394
 PROPP, V. J. 314, 316
 PŠIHISTAL, Ružica 155, 157, 163, 168, 173
 PYPIN, A. N. 428, 431

R

RABADAN, Vojmil 158, 173
 RAČKI, Franjo 68, 70, 100, 101, 114, 123, 150, 152, 162, 164, 173, 227, 295, 378, 404, 471
 RAČKI, Hedviga 78
 RAČKI, Vatroslav 78
 RADIĆ, Antun 113, 116–118, 319

- RADIĆ, Benedetto 179
 RADIĆ, Ignacije 383
 RADIĆ, Milan 332, 517
 RADIĆ, Nikola 331
 RADOJEVIĆ, Radoje 440
 RADOS, Zvezdana 121, 519
 RAIČ, Anton 100, 106
 RAJAČIĆ *metropolit karlovački* 74
 RAKIJAŠ, B. 329
 RÁKÓCZI, Juraj (György) 193
 RANJINA, Dinko 53, 162, 447, 448
 RATKAJ, Juraj 105, 108, 251
 RATKOVIĆ, Stjepan 107
 RAUCH, Pavle 295
 REDETIĆ, Ivan 313, 316
 RELKOVIĆ, Matija Antun 61, 72, 131, 224,
 237, 307, 431, 453, 455–461, 518
 RELJKOVIĆ v. RELKOVIĆ
 REMEDELLI, Petar 303
 REMOVŠ, F. 249
 RENDIĆ, Ivan 424, 431
 REŠETAR, Milan 59, 100, 101, 338, 348,
 403, 412, 465
 REŠETAR, Stanka 465
 RIBAR, A. 157
 RICATTI, Đuro 80
 RINUCCINIO, Ottavio 342, 394, 396
 RISTIĆ, Jovan 226
 RIŠNER, Vlasta 225, 231, 516
 RITIG-BELJAK, N. 140
 ROOMEN, Adriaan von 36
 RORAUER, Julije 329, 344, 345
 ROSENBERG-RUŽIĆ, Vjekoslav 335
 ROTKOVIĆ, Radoslav 440
 ROUSSEAU, Jean – Jacques 304, 329
 ROŽIĆ, Vatroslav 100, 224, 225, 230, 233,
 234, 237–243
 RUBIDO-ERDÖDY, Sidonija 344, 466, 470
 RUBIDO-ZICHY, Radoslav *pl.* 456, 470
 RUSAN, Ferdo 341, 514
 RUŽIČKA STROZZI, Marija 160, 470
- S
- SABIĆ MLADINIĆ, *pop* 395
 SALKOVIĆ, Ivan 456
 SALUSTIJ, 441
 SAMARDŽIJA, Marko 238, 242
 SANNAZZARO Jacopo 394
 SAPUNAR, Andrea 129, 135, 147, 256, 515
 SASIN, Antun 396
 SCHLESNIKER, Herbert 106
 SCHMAUS, Alois 93
 SCHORBARCH, K. 12
 SEBASTIJAN, *plemić* 303
 SENEKA, 52
 SENEKOVIĆ, Martin 457
 SFORZA, *nadbiskup* 152
 SIENKIEWICZ, Henryk 159
 SILADY, Martin 209
 SKERLIĆ, Jovan 443–446
 SKOK, Petar 48, 171, 245, 254, 414
 SKYRMUNT, 160
 SLAMING, Ivan 169, 173
 SLUNJSKI, 422
 SMIČIKLAS, Tadija 10, 29, 65, 69, 70, 76,
 110, 114–116, 131, 173, 217, 287, 289,
 389, 453, 455
 SMOTRICKO, Meletija 16
 SOBOLEVSKIJ, A. I. 39, 40
 SORGA, Miha 91, 96
 SORKOČEVIĆ 392, 393
 SORTIU, 93
 SOVIĆ, Matija 16, 95
 SPASOVIĆ, V. D. 428, 431
 SPICIJARIĆ, Anton 514, 517
 SPINČIĆ, Vjekoslav 316, 377, 383
 SRDOČ-KONESTRA, Ines 389, 515, 517
 SRIČIĆ, 47
 STANIĆ, Vlado 386
 STANIČKA, Dobra 129
 STANOJEVIĆ, S. 255, 288
 STARČEVIĆ, Ante 69, 110, 287, 378
 STAY, Benedikt 91
 STEFANOVIĆ KARADŽIĆ, Vuk 67, 87,
 88, 94, 102, 103, 220, 222, 228, 232, 238,
 241, 290, 444
 STIPČEVIĆ, Ennio 342
 STOJANOVIĆ, Ljubomir 40
 STOJANOVIĆ, P. 77
 STOJEVIĆ, Milorad 51, 517
 STOLAC, Diana 107, 250
 STRBAD, Marija 211
 STRČIĆ, Mirjana 377, 378, 383, 386
 STRČIĆ, Petar 288, 373, 374, 376–379,
 382–385, 514

STRGAČIĆ, Ante Marija 152
 STROHAL, Rudolf 11, 18–20, 23, 28, 178,
 361, 363, 366, 371, 372, 516, 522
 STROSSMAYER, Josip Juraj 29, 110, 295,
 378, 383, 384, 445, 471
 STULLI, Bernard 374, 413
 SUIĆ, Mate 253
 SUK, Feliks 159
 SUNDEČIĆ, Jovan 124, 126, 421
 SUPILO, Fran 294
 SUŠIL, František 183
 SVANE, O. Gunnar 359, 362, 363
 SZABO, Agneza 287, 289

Š

ŠAFARIK, Pavel Josef 72, 73, 87, 88, 100,
 103, 107, 221, 231, 232, 289, 290, 291,
 399
 ŠAHMATOV, A. A. 40
 ŠAJTIĆ, Andrija 205
 ŠANTIĆ, Mate 386
 ŠARIĆ, Ivan 156, 173
 ŠCRBAČIĆ, Juraj 195
 ŠEGVIĆ, Kerubin 19, 81, 83, 85–88, 163–165,
 173, 513
 ŠENOVA, August 59, 77, 78, 106, 121, 122,
 133, 159, 224, 289, 309, 329, 344, 345,
 424, 431, 444–456, 460, 461
 ŠEPIĆ, Dragovan 376
 ŠIBENČANIN, Pavao *fra* 347
 ŠICEL, Miroslav 59, 131, 133, 453, 454, 471,
 509, 510, 511, 514, 517, 518, 523, 525
 ŠIDAK, Jaroslav 68, 69
 ŠINTIĆ, Antun 22
 ŠIROLA, Božidar 197
 ŠIŠAK, Marinko 287, 470, 510, 515
 ŠIŠIĆ, Ferdo 374
 ŠIŽGORIĆ, Juraj 168
 ŠKREB, Zdenko 443
 ŠKUNCA, Marija 330
 ŠOJAT, Olga 184, 192, 195, 210
 ŠRABEC, A. 83
 ŠRAM, Ljerka *pl.* 159, 470
 ŠREPEL, Milivoj 59, 89, 165, 167, 170, 172,
 173
 ŠTAMPAR, Slobodan 381
 ŠTEFANAC, Šimun 456

ŠTEFANIĆ, Vjekoslav 13, 14, 18, 22, 28, 35,
 41, 44, 171, 182, 312, 358, 359, 360, 361,
 363, 371, 372, 384, 406
 ŠTEFEKOVIĆ, Ivan 190
 ŠTERK, Andrija Marija 383
 ŠTIMAC, Jasminka 511
 ŠTOOS, Pavao 71
 ŠTRUHEC, Filip 187, 208
 ŠUBIĆ, Pavao II. 348
 ŠUBIĆ ZRINSKI, Nikola 454
 ŠULEK, Bogoslav 74, 102, 224, 240, 242
 ŠUMAN, Josip 106, 173
 ŠURMIN, Đuro 46, 59, 61, 63, 64, 106, 171,
 403, 406, 510, 517
 ŠUŠNJAR-FLIKER, Z. 365
 ŠVELEC, Franjo 171, 450

T

TACIT, Publije Kornelije 441
 TADIN, Marin 362, 363
 TASSO, Torquato 301, 393, 394, 396
 TESTEN, Ambroz 518
 THALLER, 80
 THURN *grof* 96
 TIŠLER, Jolanka 520
 TKALČIĆ, Ivan 186
 TOMASOVIĆ, Mirko 155, 165, 167–169,
 173
 TOMMASEO, Nikola 19, 28, 131, 81–88,
 92, 94, 260, 305, 390, 391, 393, 454, 513
 TOPALOVIĆ, Mato 74
 TORBARINA, Josip 169
 TORNOW, Siegfried 147
 TOVAČKOVSKI 78
 TRALJIĆ, Seid 152
 TRAUSMÜLLER, Ž. 77
 TRINAJSTIĆ, Dinko 380, 385
 TRNSKI, Ivan 63, 157, 159, 160, 224
 TROFIMKINA, O. 42
 TRPIMIR, *hrv. vladar* 105
 TRUBAR, Primož 168
 TRUHELKA, B. 152
 TRUMBIĆ, Ante 158, 385
 TUDIŠEVIĆ, Marinko Fran 342
 TUĐMAN, Franjo 378
 TUKSAR, Stanislav 330, 338, 339
 TUREK, Adolf 267

TURK, Marija 254, 385
 TYLOR, Robert 310, 316, 317

U

UDIN BURBUR, Anton 373
 UJEVIĆ, Mate 147, 283, 285
 URUKALO, Ana 338
 UŽAREVIĆ, 77, 80

V

VAJS, Josip 11, 16, 20, 177, 254
 VALENTIĆ, Mirko 145, 146, 283, 285
 VALENTINELLI 391
 VALJAVAC, Matija 360, 363
 VARJAČIĆ, Lj. 335
 VAŠAK, Milo 270
 VAŽNI, Vaclav 266, 270, 283, 285
 VEBER, Antun 444
 VEBER TKALČEVIĆ, Adolfo 122, 123,
 133, 220–222, 230, 234, 236, 237, 242,
 243, 444, 516
 VENDUHA, Franjo 139
 VERBŌCI, 106
 VERDENIĆ, Andrija 203
 VERGILIJE MARON, Publije 393, 457
 VETRANOVIĆ ČAVČIĆ, Mavro 55, 395,
 448
 VEŽIĆ, Vladislav 62, 424, 431, 454, 456
 VIALOVA, Svetlana O. 39, 42, 513
 VIDAN, Gabrijela 306, 307
 VIDOVIČ, Marc-Antonio 391–393
 VIDOVIĆ, Emanuel 158
 VILOVSKI STEFANOVIĆ, Todor 436–438,
 440
 VINCE, Zlatko 100, 102, 217, 229, 237, 242,
 251
 VINKOVIĆ, Benedikt (Benko) 108, 251
 VITASOVIĆ, Šimun 183
 VITEZIĆ, Dinko 376–380, 383, 387, 388
 VITEŽIĆ, Ivan Josip 380, 383, 431
 VITEZOVIĆ RITTER, Pavao 65, 129
 VIVANTE, Angelo 376
 VIVES, Joan Lluís 52
 VLAHOV, Dražen 358, 360, 363
 VODNIK, Branko (Drechsler) 5, 24, 28, 29,
 59, 63, 69, 123, 160–162, 167, 169, 172,
 173, 184, 217, 230, 236, 242, 255, 288,
 289, 290, 291, 292, 295, 330, 359, 363,
 457, 468, 469, 509, 510, 521, 522, 525

VOJNOVIĆ, Ivo 60, 78, 218, 233, 296, 329,
 344, 345, 511, 512
 VOJNOVIĆ, Lujo 60, 230, 233, 234, 241,
 242
 VOJVODA, Alojzije 211
 VOLANTIĆ, Ivan Luka 391
 VOLARIĆ, Franjo 383
 VOLTAIRE, (pr. ime François Marije Arouet)
 304
 VONČINA, Josip 48, 106, 181, 251, 349
 VONDRÁK, Václav 150
 VORGE, Antun 78
 VORŠTAK 237
 VRAMEC, Antun 101, 189, 213, 214, 249,
 251, 253
 VRAZ, Stanko 72, 74, 81, 113, 118, 122,
 133, 142, 231, 341
 VRČEVIĆ, Vuk 443–446
 VRHOVAC, Maksimilijan 70, 71, 113
 VUK – CROATA, Miroslav 185, 199, 232
 VUKOTINOVIĆ, Ljudevit 336
 VUKŠIĆ UBLJANIN, Mojsije 437
 VULIĆ, Sanja 256, 261, 285, 516
 VULOVIĆ, Srećko 439
 VULOVIĆ, Svetislav 443, 445, 446

W

WAGNER, Richard 342
 WEBER, Max 344
 WIESNER, M. 336
 WOLF, 93

Z

ZAJC, Ivan *pl.* 78, 160, 329, 334, 336, 341
 ZAMANJA (ZAMAGNA), Bernard 91, 392,
 393
 ZANOVIĆ, Miroslav *knez* 299, 300, 303,
 306, 308
 ZANOVIĆ, Primislav 299, 303, 304, 308, 516
 ZANOVIĆ, Stjepan 299, 301–306, 308, 516
 ZARADIJA KIŠ, Antonija 357, 514
 ZEČEVIĆ, Divna 95
 ZELIĆ-BUČAN, Benedikt 106, 152, 250
 ZLATARIĆ, Dominik 53, 56, 396, 447
 ZLATARSKOJ, Vasilij 40
 ZLATOVIĆ, 152
 ZOCH, Ivan 337
 ZOIS, 16

ZORIĆ, Mate 87, 92, 306, 308
ZRINSKI, Nikola 84, 194
ZRINSKI, Petar 195
ZUBČIĆ, Sanja 245, 516
ZULECHNER, 77, 78
ZVONAR, Ivan 189, 191, 192, 194, 208,
210, 514
ZVONIMIR, *hrv. kralj* 379, 387, 388, 411

Ž

ŽEMLJIĆ, Stjepan 210, 211, 213
ŽETIĆ, Pavao 77, 80

ŽGALJIĆ, Josip 381
ŽGANEC, Vinko 187, 190, 198, 199, 203,
207, 208, 214, 337, 468
ŽGOMBIĆ, 12, 28
ŽIC ROKOV, Ivan 373, 375, 377, 380, 381,
385, 386
ŽIC, Nikola 22
ŽUPANIĆ, Bruno 468
ŽUPANOVIĆ, Lovro 329, 333, 336–339,
348, 350–355

Kazalo

Riječ urednika 5

RADOVI SA ZNANSTVENOGA SKUPA

Stjepan Damjanović: Ivan Milčetić – istraživač hrvatskoga glagolizma . 9

Nina Aleksandrov-Pogačnik: Dosezi i granice filologije
(Uz radove Ivana Milčetića) 27

Anica Nazor: Milčetićeve opis tiskanih glagoljskih knjiga u petrogradskoj
zbirci Ivana Berčića 33

C. O. Вялова: Иван Милчетиц – первый исследователь глаголических
памятников собрания Ивана Берчица в Российской национальной
библиотеке в Петербурге 39

Nikica Kolumbić: Milčetić o Marulićevim prethodnicima 45

Milorad Stojević: Ivan Milčetić o hrvatskim renesansnim poslanicama 51

Miroslav Šicel: Ivan Milčetić i književnost hrvatskoga narodnog preporoda 59

Josip Bratulić: Ivan Milčetić o Ljudevitu Gaju i ilirskoj ideji u
Hrvatskoj u prvoj polovici XIX. stoljeća 65

Tihomil Maštrović: Ivan Milčetić o Nikoli Tommaseu 81

Stipe Botica: Milčetić o Bajamontijevu djelu 89

Alojz Jembrih: Ivan Milčetić o kajkavštini 99

Jadranka Grbić Jakopović: Etnografsko-etnološki i folkloristički rad
Ivana Milčetića 113

Zvezdana Rados: Ivan Milčetić kao putopisac 121

Andrea Sapunar: Milčetićeve putopis o Hrvatima Moravske,
Donje Austrije i zapadne Ugarske 135

Anica Nazor: Milčetićeve odnos prema ćirilici 149

Ružica Pšihista: Milčetićevo predavanje o Maruliću godine 1901.:
prinos obljetnici / prinos marulologiji 155

Hrvojka Mihanović-Salopek: Doprinos Ivana Milčetića proučavanju
hrvatske crkvene himnodije 177

Ivan Zvonar: Ivan Milčetić i kantorska pričavanja 189

Sanda Ham: Milčetićeve pogledi na jezična zbivanja 19. stoljeća . . 217

Vlasta Rišner: O jeziku u Milčetića 231

Sanja Zubčić: Neizravan dijalektološki rad Ivana Milčetića 245

Sanja Vulić: Milčetić i Hrvati na gradišćansko-hrvatskom
govornom području 261

<i>Marinko Šišak</i> : Politička misao i djelovanje Ivana Milčetića	287
<i>Robert Bacalja</i> : Ivan Milčetić o Zanovićevim pjesmama	299
<i>Estela Banov</i> : Ivan Milčetić o koledarskim pjesmama i običajima	309
<i>Tamara Gobo</i> : Ivan Milčetić o hrvatskim demonološkim ili mitskim predajama	319
<i>Sanja Majer-Bobetko</i> : Glazbeno-publicistički i muzikološki opus Ivana Milčetića	329
<i>Gorana Doliner</i> : <i>Šibenska molitva</i> : neke mogućnosti muzikološke interpretacije u povodu prvoga objavljivanja Ivana Milčetića i Jose Miloševića	347
<i>Antonija Zaradija Kiš</i> : Ivan Milčetić (1853.–1921.) i Šimun Greblo (oko 1472.–1551.)	357
<i>Marija-Ana Dürriegl</i> : Ivan Milčetić o najstarijoj hrvatskoglagoljskoj ljekaruši	365
<i>Petar Strčić</i> : Otok Krk u Milčetićevo doba	373
<i>Ines Srdoč-Konestra</i> : Milčetićevo boravak u Rijeci (Milčetić i starija hrvatska književnost)	389
<i>Snježana Mostarić</i> : Korespondencija Milčetić – Jagić	403
<i>Ana Kapraljević</i> : Četvrt stoljeća djelovanja Ivana Milčetića u <i>Viencu</i>	417
<i>Milorad Nikčević</i> : Kritički pogled Ivana Milčetića na književni rad Stefana Mitrova Ljubiše i književno stvaralaštvo u Boki kotorskoj	433
<i>Vinko Brešić</i> : Milčetićevo poimanje književnih poslanica	447
<i>Stanislav Marijanović</i> : Milčetićeve prosudbe Relkovićeve <i>Satira</i> i mjesta M. A. Relkovića u hrvatskoj književnosti	453
<i>Ernest Fišer</i> : Varaždinsko razdoblje života i rada Ivana Milčetića	463

DODATAK

<i>Nedjeljka Paro</i> : Bibliografija Ivana Milčetića i literatura o Ivanu Milčetiću	475
<i>Nedjeljka Paro</i> : Kazalo imena Milčetićeve bibliografije i literature o Milčetiću	507
<i>Marinko Šišak</i> : Kronika znanstvenog skupa o Ivanu Milčetiću	509
<i>Tihomil Maštrović</i> : Pozdravna riječ na svečanosti otkrivanja spomen-ploče Ivanu Milčetiću u Varaždinu, 18. travnja 2001.	521
<i>Miroslav Šicel</i> : Pred kućom Ivana Milčetića u Varaždinu	525
<i>Napomena</i>	533
<i>Kazalo imena</i>	535

ZBORNİK O IVANU MILČETIĆU
HRVATSKI KNJIŽEVNI POVJESNIČARI
Sv. 7.

GLAVNI UREDNIK:
prof. dr. sc. Tihomil Maštrović

TAJNIK UREDNIŠTVA:
Marinko Šišak, prof.

KOREKTURA:
Branko Ivanda

KAZALO:
Tamara Gobo
Branko Ivanda

KORICE:
Rebermak & Waldgoni

RAČUNALNI SLOG:
Stjepan Ocvirk

TISAK:
AEROBA, Zagreb

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica – Zagreb

UDK 821.163.42.0-05 Milčetić, I. (063)
811.163.42-05 Milčetić, I. (063)
39-05 Milčetić, I. (063)

ZNANSTVENI skup o Ivanu Milčetiću (2001. ; Varaždin, Malinska)

Zbornik o Ivanu Milčetiću – književnom povjesničaru, filologu i etnologu : zbornik radova sa znanstvenog skupa, Varaždin – Malinska, 19. – 20. travnja 2001., Varaždin, 16. studenoga 2001. / <glavni urednik Tihomil Maštrović>. – Zagreb : Hrvatski studiji ; Varaždin : Matica hrvatska Varaždin : 2002. – (Hrvatski književni povjesničari ; znanstveni zbornici ; sv. 7)

Om. stv. nasl. : Zbornik o Ivanu Milčetiću. – Bibliografija. – Kazala. – Summaries ; Zusammenfassung ; Riassunto.

ISBN 953-6682-34-6 (Hrvatski studiji)

1. Milčetić, Ivan – Znanstveni rad – Zbornik

420510167

Tiskanje ove knjige novčano je pomoglo Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

MILČETIĆ, Ivan, književni povjesničar (Milčetići (o. Krk), 27. VIII. 1853. - Varaždin, 26. X. 1921.). Gimnazijski profesor u Zagrebu, Rijeci i Varaždinu. Od književno-povijesnih prinosu ističu se oni o književnim poslanicama (O poslanicama 16. vijeka u dubrovačko-dalmatinskoj periodi hrvatske književnosti, 1882.), književni portreti (Dr. Julije Bajamonti i njegova djela, 1912.), te članci o hrvatsko-talijanskim književnim vezama. Pišući o hrvatskom narodnom preporodu, predložio je i književnu periodizaciju tog razdoblja (Hrvati od Gaja do godine 1850., 1878.). Među jezikoslovnim prinosima izdvajaju se dijalektološke rasprave (Čakavština kvarnerskih otoka, 1895.), te one u kojima sudjeluje u raspravama o oblikovanju hrvatskoga jezičnog standarda. Osobite mu zasluge pripadaju zbog prikupljanja i proučavanja građe o hrvatskom glagoljaštvu (Hrvatska glagoljska bibliografija, 1911.) Pisao je i članke iz političke povijesti (Khuenovština u Varaždinu, 1906.), prinoso o Hrvatima izvan Hrvatske (O hrvatskim naseobinama u Moravskoj, Donjoj Austriji i Zapadnoj Ugarskoj, 1899.), itd. Jedan je od utemeljitelja moderne hrvatske etnografije (Kaleda u Južnih Slavena, 1917., Prporuša, 1896.). Po filološkom obrazovanju sljednik Vatroslava Jagića, Milčetić je izraziti pozitivistički filolog. Stavljajući težište na prikupljanje i osustavljenje građe, dao je nezaobilazan prinos hrvatskoj književnoj historiografiji obradom starih glagoljskih rukopisa. Uglavnom se bavio problemima starije hrvatske književnosti, ali je i među prvim našim istraživačima koji su pisali o novijoj hrvatskoj književnosti, poglavito o preporodnom razdoblju.

AUTORI PRILOGA:

Nina Aleksandrov-Pogačnik
Robert Bacalja
Estela Banov
Stipe Botica
Josip Bratulić
Vinko Brešić
Stjepan Damjanović
Gorana Doliner
Marija-Ana Dürrigl
Ernest Fišer
Tamara Gobo
Jadranka Grbić Jakopović
Sanda Ham
Alojz Jembrih
Ana Kapraljević
Nikica Kolumbić
Sanja Majer-Bobetko
Stanislav Marijanović
Tihomil Maštrović
Hrvojkja Mihanović-Salopek
Snježana Mostarkić
Anica Nazor
Milorad Nikčević
Nedjeljka Paro
Ružica Pšihistal
Zvezdana Rados
Vlasta Rišner
Andrea Sapunar
Ines Srdoč-Konestra
Milorad Stojević
Petar Strčić
Miroslav Šicel
Marinko Šišak
Svetlana O. Vialova
Sanja Vulić
Antonija Zaradija Kiš
Sanja Zubčić
Ivan Zvonar

9-4E-2899-ES6 NBST

